5

İbn Cüzey Tefsiri

et-teshîl li-ulûmi't-tenzîl

التسهيل

لعلوم التنزيل

İBN CÜZEY

Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed
el-Kelbî el-Gırnâtî

beka

İbn Cüzey Tefsiri

İbn Cüzey, (ö. 741/1340) *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* isimli tefsirinde büyük oranda Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* ve İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrarü'l-vecîz* isimli tefsirlerinden istifade etmiştir. Müfessir, tefsirine iki mukaddime yazmış, bunların ilkinde muhtasar olarak Kur'ân ilimlerine, ikinci kısımda ise garîbü'l-Kur'ân diyebileceğimiz Kur'ân'da sık kullanılan, farklı manalara gelen ve anlaşılması zor olan kelimelerin açıklamasına alfabetik sıraya göre yer vermiştir. Bu mukaddimeler hem Kur'ân'ın belli bir disiplin içerisinde anlaşılması hem de tefsir usûlü ile ilgili terimlerin kolay bir şekilde öğrenilmesi için ön hazırlık olmuştur.

Mukaddimeden sonra her âyeti Mushaf sırasına göre ele alan İbn Cüzey, anlaşılması zor kelime ve terkipleri açıklamıştır. İlgili âyetlerde kelâmî meselelere de değinen müfessir, Ehl-i sünnet görüşünü savunmuş, Mu'tezile ve benzeri mezhepleri eleştirmiştir. İbn Cüzey âyetleri, isrâiliyattan uzak durarak, sahih rivâyetlerle veciz bir şekilde tefsir etmiş, çok fazla tafsilata girmemiş, naklettiği görüşleri tahlil ve tenkit etmiş, tefsire dair bilinmesi gereken her konuya yer vermiş ve tartışmalı konularda kendi tercihlerini belirtmiştir. Bu özellikleri bakımından *et-Teshîl* tefsir literatüründe önemli bir yere sahiptir.

بسم الله الرحمن الرحيم

İBN CÜZEY TEFSİRİ

ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL

5. CİLT

HUCURÂT SÛRESİ - NÂS SÛRESİ

KİTABIN ADI & YAZARI
İBN CÜZEY TEFSİRİ
ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL
İBN CÜZEY

EDİTÖR
Dr. Öğr. Üyesi Faik AKCAOĞLU

TERCÜME
Doç. Dr. Resul ERSÖZ
(Hucurât – Kâf Sûreleri)
Doç. Dr. Mehmet ERGÜN
(Zâriyât – Nâs Sûreleri)

SON OKUMA
Murat KARTAL

İÇ & KAPAK TASARIM
A. Azzam ÖZEL& İnkreativ Arts

ISBN
978-625-6400-86-3 (Tk) 978-625-6400-91-7 (5.c)

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 45522

SAFER - 1445 / EYLÜL - 2023
1. BASKI

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28
Başakşehir/İstanbul
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86
Web: www.bekakitap.com Eposta: bekayay@hotmail.com
Yayıncılık Sertifika No: 50128

İÇİNDEKİLER

سُورَةُ الْحُجُرَاتِ

49. HUCURÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ
سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ
النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ
وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٣﴾
اِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'tan sakının. Gerçekten Allah en iyi işitendir, en iyi bilendir. 2. Ey iman edenler! Seslerinizi (edep gereği) Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize seslendiğiniz gibi, Peygamber'e yüksek sesle seslenmeyin; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. 3. Gerçek şu ki, Allah Resûlü'nün huzurunda seslerini kısanlar, Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

4. (Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından yüksek sesle seslenenlerin (azı müstesna) çoğu aklı ermez kimselerdir.

لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ/***Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin:*** Bu hususta üç görüş vardır.

Birincisi: Bir konuda, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* o konuyu konuşmadan önce konuşmayın. İzni olmaksızın sözünü kesmeyin.

İkincisi: Valileri onun huzurunda öne çıkarmayın. Çünkü o dilediğini öne çıkarır.

Üçüncüsü: Yürüdüğü zaman onun önüne geçmeyin. Âyet, Yakub kıraatine[1] göre "te," "kaf" ve "dal" harflerinin fethasıyla "لَا تَقَدَّمُوا/***lâ tekaddemû***" şeklinde bu manaya gelir. Doğru olan ilk görüştür. Çünkü Arapların âdeti, söze karışmak ve her birinin bildiğini söylemesidir. Belki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber olan topluluk böyle yaparak söze karışmış ve Allah da bunu onlara yasaklamıştır. Bundan dolayı Mücâhid şöyle demiştir:[2] "Âyet, 'Hiçbir şekilde Allah'ın önüne geçmeyin. Zira Allah onu 'Allah'ın önüne' demek sûretiyle Peygamberi'nin diliyle söyler' manasına gelir. Çünkü Peygamber ancak Allah'tan gelen bir vahiyle konuşur."

لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ/***Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin:*** Âyette Allah, mü'minlere Peygamber'e karşı edepli olmalarını emretmektedir. Çünkü edepte ona saygı ve tazim vardır. Bu âyetin iniş sebebi, bedevilerden bazı nezaketsiz kimselerin onun huzurunda yüksek sesle konuşmalarıdır[3].

اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ/***Yoksa amelleriniz boşa gidiverir:*** Bu ifade, mef'ûlün li-eclihtir. Takdiri şöyledir: "Seslerinizi onun sesinin üstüne çıkardığınızda veya ona bağırdığınızda amellerinizin boşa çıkması korkusuyla."

---

1 "لَا تَقَدَّمُوا" ifadesini Yakub "te" ve "dal" harflerinin fethasıyla, geri kalanlar da "te" harfinin zammesi ve "dal" harfinin kesrasıyla okumuşlardır. Bk. Cezerî, *en-Neşr*, II, 415.

2 Buhârî, Tefsîr, IV, 1832, no: 328.

3 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VII, 548.

Mef'ûlün li-eclih, mana bakımından iki fiile birlikte müteallıktir. İ'râb bakımından ise Basralılara göre ikincisine yani "لَا تَجْهَرُوا/**lâ techerû**" kavline, Kûfelilere göre de ilkine yani "لَا تَرْفَعُوا/**lâ terfeû**" kavline müteallıktir. Bu, iyilikleri boşa çıkarmaktır. Çünkü ona karşı edep noksanlığı ve onun saygınlığını eksiltme iyilikleri boşa çıkarır. Şayet bunu bir mü'min yaparsa, onun yaptığı şey bundan daha büyük bir hata olur. Şöyle de denilmiştir: Âyetin münafıklara hitap ettiği de söylenmiştir ancak öncesinde bulunan "يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا/**Ey iman edenler**" kavline istinaden bu zayıf bir görüştür.

وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ/Siz bilmeden/farkına varmadan: Bu sözün bir münafığa atfen söylenmesi mümkün değildir. Çünkü o bunu cesaretle ve kasten yapar.

اِنَّ الَّذٖينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ/Gerçek şu ki, Allah Resûlü'nün huzurunda seslerini kısanlar: Bu âyet Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhum* hakkında inmiştir. Bundan önceki âyet (2. âyet) indiğinde Ebû Bekir şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun ki, seninle ancak gizli/alçak sesle konuşacağım." Ömer de ona soru soracağı zaman sesini kısardı.[4] Ancak buna rağmen âyetin lafzı geneldir (herkese yöneliktir).

اِمْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى/Allah onların kalplerini takva ile imtihan etmiştir. "اِمْتَحَنَ/**İmtehane**" lafzı, "sınadı/imtihan etti ve -tıpkı altının ateşle sınanıp gerçek bulunması misalinde olduğu gibi- onu olması gerektiği hâlde buldu" manasına gelmektedir. Âyetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Onların kalplerini, -tam olmama ihtimaline binaen- güçlü olsun diye takva ile denedi." Âyete verilen diğer bir anlam da "Allah onların kalplerini takva ile ihlâslı (samimi) kıldı" şeklindedir.

اِنَّ الَّذٖينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ/(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından yüksek sesle seslenenlerin (azı müstesna) çoğu aklı ermez kimselerdir. "اَلْحُجُرَات/el-Hucurât" kelimesi "حُجْرَة/hücre" kelimesinin çoğuludur ve "etrafı duvarla çevrilmiş yer" demektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerinden her birinin bir hücresi/evi vardı. Bu âyet, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için gelip Mescid-i

---

4 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, no: 2837; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VII, 553; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 284.

Nebevî'ye giren, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerinin odalarına yaklaşarak dışarıdan "Ey Muhammed! Dışarı çık!" diye seslenen Temîmoğullarından bir heyet hakkında inmiştir.[5] Onların bu davranışında kabalık, bedevilik ve saygısızlık vardır. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bir süre beklemiş sonra yanlarına çıkmıştır. Onlardan Akra' b. Hâbis Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle demiştir: "Ey Muhammed! Benim övdüklerim azîz, yerdiklerim zelîl olur." Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona **"Allah hayrını versin. İnsanları azîz ve zelîl kılmak sadece Allah'a mahsustur"** buyurmuştur. "اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ/**Onların çoğu aklı ermez kimselerdir"** lafzının muhtemel iki anlamı vardır:

İlk mana, onlardan akledenin az olması, aklın tümünden değil de birçoğundan nefyedilmesidir.

Diğeri de tümünün akletmeyen kimselerden olmasıdır. Bu durumda azlık nefiy yerine konulmuştur. Birinci mana lafzın muktezasına (sözün gelişine) daha uygun, ikincisi de kötüleme bakımından daha beliğ/güçlüdür.

وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ
{٥} يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُص۪يبُوا قَوْماً
بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِم۪ينَ {٦} وَاعْلَمُٓوا اَنَّ ف۪يكُمْ رَسُولَ
اللّٰهِۜ لَوْ يُط۪يعُكُمْ ف۪ي كَث۪يرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْا۪يمَانَ
وَزَيَّنَهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الرَّاشِدُونَۙ {٧} فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةًۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ {٨}

5. Şayet onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi bu elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse (o haberin doğruluğunu) araştırın. Aksi hâlde

---

5 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 360.

bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz. 7. Ayrıca bilin ki, içinizde Allah'ın Resûlü vardır. Şayet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve kalplerinizi onula süslemiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte onlar doğru yolda olanların ta kendileridir. 8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve bir nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ/***Şayet onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi bu elbette kendileri için daha iyi olurdu:*** Yani şayet onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi bu elbette mükâfat bakımından, Peygamber'in içinin açılması ve ihtiyaçlarının karşılanması bakımından daha iyi olurdu. Onların bu davranışlarına itiraz edilmesinin sebebi, onları terbiye etmek ve başkalarını da eğitmektir.

اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوا/***Eğer bir fâsık size bir haber getirirse (o haberin doğruluğunu) araştırın:*** Bu âyetin nüzûl sebebi şudur:[6] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı zekâtlarını toplamak üzere Mustalikoğullarına göndermişti. Rivayete göre, onlarla arasında düşmanlık vardı. Velîd onlara zarar vermek istedi, yarı yoldan dönüp onlara iftira attı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Onlar bana zekâtlarını vermediler, beni kovdular ve irtidât ettiler" dedi. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkelendi ve onlara savaş açmayı düşündü. Çok geçmeden işin böyle olmadığını söylemek üzere onlardan bir heyet geldi. Olayın aslı şöyle rivayet edilmiştir: Velîd b. Ukbe onlara yaklaşınca onu karşılamaya çıktılar. Velîd onları gördü ve onlardan korktu, onların kendisini öldüreceklerini zannetti. Geri döndü ve dediklerini söyledi. Başka bir rivayete göre, Velîd oraya varınca Mustalikoğulları ona zekât vermeyeceklerini ve ona itaat etmeyeceklerini söylediler. O da oradan ayrılıp dediklerini söyledi. Âyette işaret edilen fâsık, Velîd b. Ukbe'dir. O, bundan sonra da fâsıklık fiillerini yapmaya devam etmiştir. Hatta sabah namazlarını sarhoş olarak dört rekât kıldırıp sonra insanlara

6 Bunu İbn Ebî Hâtim tefsirinde rivayet etmiştir. Bk. *Tefsîr,* X, 3303; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 288.

"İsterseniz size artırırım" demiştir.[7] Sonra âyetin hükmü bu sıfatla muttasıf bulunan herkes için ilelebet geçerlidir. "التّبيّن/et-Tebeyyün"den gelen "فتبيّنوا/**fe-tebeyyenû**" lafzı, peltek "se" harfiyle "التّثبّت/et-tesebbüt"ten "تثبّتوا/**tesebbetû**" şeklinde de okunmuştur.[8] Bu âyet indiğinde Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Doğrulama/ihtiyat Allah'tan, acele karar vermek şeytandandır"**[9] buyurduğuna dair nakledilen rivayet bu kıraatı güçlendirmektedir. Haber-i vâhidin delil olduğunu savunanlar bu âyeti delil saymışlardır. Çünkü muhatabın alâmeti (araştırma emrinin haberi getirenin fâsıklığına bağlanması), fâsık olmayan sâlih/âdil bir kimsenin getirdiği haberin makbul olmasını gerektirir. Ebu'l-Hakem Münzir b. Saîd el-Bulûtî'ye göre bu âyet, bütün Müslümanların âdil olduğunu söyleyenlere ret cevabı vermektedir. Çünkü Allah, kabul etmeden önce haberin aslının araştırılmasını emretmektedir. Zira hâli meçhul olanın/bilinmeyenin fâsık olmasından korkulur.

أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ/*Aksi hâlde bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz:* Bu cümle mef'ûlün li-eclih konumundadır. Takdiri şöyledir: "Bilmeden bir topluluğa kötülük etme korkusuyla." Âyet, Velîd'in haklarında söylediği sözler sebebiyle Mustalikoğullarıyla savaşa işaret etmektedir.

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ/*Şayet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz.* "لَعَنِتُّمْ/***Le-anittüm***" ifadesi, "لشقيتم/bedbaht olurdunuz" anlamına gelir. "العنت/el-Anetü" de meşakkat çekmektir. Allah Teâlâ "لو أطاعكم/lev etâaküm" buyurmamış, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerine devamlı itaat etmesini/uymasını istediklerine delâlet etmesi için "لَوْ يُطِيعُكُمْ/***Size uysaydı***" buyurmuştur. Hâlbuki hakikat bunun tersidir. Gerekli olan şey onların ona uymasıdır, onun onlara uyması değil. Çünkü Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in görüşü diğerlerininkinden daha hayırlı ve doğrudur. Şayet o, insanların görüşlerine tabî olsa elbette

---

7 Suyûtî, *Târîhul-Hulefâ*, s. 138.

8 "فتبيّنوا": Bu lafız, Hamza ve Kisâî tarafından "التّثبّت"den "فتثبّتوا/Durum açığa çıkıncaya kadar bekleyin" şeklinde, diğerleri tarafından "التبيّن"den "فتبيّنوا" şeklinde okunmuştur. Bk. Cezerî, *en-Neşr*, II, 284.

9 Bu hadisin isnadını bulamadım. İbn Atiyye, Katâde'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Bu âyet indiğinde Resûlullah şöyle buyurmuştur: "التثبت من الله والعجلة من الشيطان/***Doğrulama/ihtiyat Allah'tan, acele karar vermek şeytandandır.***" Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 130.

onlar helak olurlar. İnsanlara yakışan ona bağlanmak ve emrine uymaktır. Âyetin devamında bulunan "وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ/**Fakat Allah size imanı sevdirmiştir**" kavli ile buna işaret edilmiştir.

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى تَف۪يٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ {٩} اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ۟ {١٠}

9. Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşursa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine (hakka) dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer (hakka) dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli olun. Şüphesiz ki Allah, adaletli olanları sever. 10. Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki merhamet edilesiniz.

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ/***Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşursa aralarını düzeltin:*** Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında ihtilaf vardır. Cumhura göre bu âyetin nüzûl sebebi, Müslümanlarla ve yine Müslümanlardan; Abdullah b. Übey b. Selûl'ü tutanlar arasında meydana gelen hâdisedir.[10] Bir defasında Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Sa'd b. Ubâde'ye hasta ziyaretine giderken Abdullah b. Übeyy

10 Rivâyet *Sahîh-i Buhârî*'de şöyle geçmektedir: Müsedded bize Mu'temir b. Süleyman'dan rivayet etti. Mu'temir şöyle demiştir: Babamdan işittiğime göre, Enes şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Abdullah b. Übey b. Selûl'e gitsen iyi olur" denildi. O da bir merkebe binerek ona gitti.. Müslümanlar da onunla birlikte yürüyerek gittiler. Orası bataklık bir yerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanına varınca İbn Selûl "Benden uzak dur! Zira merkebinin kokusu beni rahatsız etti" dedi. Ensârdan bir kişi "Allah'a yemin ederim ki, onun kokusu seninkinden daha güzeldir" dedi. Kendi kavminden bir adam Abdullah için öfkelendi ve onunla tartışmaya girdi. Her ikisinin de arkadaşları kızdılar, hurma dalları, elleri ve ayakkabılarıyla birbirlerini darp ettiler. Bize ulaştığına göre, bu hâdise üzerine "وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ/***Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşursa aralarını düzeltin***" âyeti nâzil oldu. Bk. Buhârî, Sulh 1; Müslim, Cihad ve Siyer 40, no: 1799.

b. Selûl'e uğramıştı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bineği bevl edince Abdullah b. Übey b. Selûl, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bineğinin kokusu beni rahatsız etti" dedi. Abdullah b. Revâha ona cevap verdi. Bu hususta insanlar münakaşa ettiler. Nihayetinde iki grup birbirini hurma dallarıyla darp etti. Bunların "demir çubuklar" olduğu da söylenmiştir. Âyetin iniş sebebinin şu olduğu da söylenmiştir: Ensârdan iki grup (Evs ve Hazrec) arasında bir savaş meydana gelmiş, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de büyük gayret göstererek onları barıştırmıştı. Sonra bu âyetin hükmü kıyamete değin geçerli oldu. Allah âyette ikil olarak "اقتتلا/iktetelen" buyurmayıp çoğul olarak "اِقْتَتَلُوا/ **iktetelû"** buyurmuştur. Çünkü "طَٓائِفَة/tâife" kelimesi çoğul ifade eder ve "topluluk ve insanlar" anlamına gelir.

فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي/*Şayet biri ötekine saldırırsa, saldıran tarafla savaşın:* Allah Teâlâ Teâlâ bu âyette, -saldırgan olduğu ortaya çıktığı zaman- saldırgan tarafla savaşmayı emretmiştir. Müslümanlar arasında meydana gelen fitnelere gelince; âlimler bu konuda iki görüş ortaya koymuşlardır:

Birinci görüş: Bu konuda hiçbir şekilde harekete geçmek ve savaşmak caiz değildir. Bu, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Zer ve sahâbeden bir grubun görüşüdür. Onların delili, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Müslümanla savaşmak küfürdür"**[11] sözüdür. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fitne zamanında kılıçların kırılmasını emretmiştir.

İkinci görüş: Bu konuda saldırgan tarafın elini çekmesi için harekete geçmek (gerekirse savaşmak) vaciptir. Bu da Ali, Âişe, Talha, Zübeyr ve ashâbın çoğunluğunun görüşüdür. İmam Mâlik ve diğer bazı fakihlerin görüşü de budur. Delilleri de ***"Şayet biri ötekine saldırırsa, saldıran tarafla savaşın"*** âyetidir.

---

11 Tirmîzî bu hadisi *Sünen*'inde (no: 2635) "سِباب المُسْلِمِ فُسوقٌ ، وقِتَالُهُ كُفْرٌ/***Müslümana sövmek fâsıklık, onunla savaşmak da küfürdür"*** lafzıyla rivayet etmiştir. Onun manası Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri "لا ترجعوا بعدي كفارًا يضرب بعضُكم رقاب بعضٍ/***Benden sonra birbirinizin boynunu vurarak küfre dönmeyin"*** hadisi ile örtüşmektedir. Bk. Buhârî, İlim 43 (no: 121); Müslim, Îmân 29 (no: 65) ve diğerleri.

Birinci görüşü örneklendirirsek bu, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "مَنْ قُتِلَ دُونَ نفسه أو مَالِهِ فَهُوَ شَهِيد/***Her kim canı yahut malı için öldürülürse o şehittir***"[12] sözüne istinaden "herhangi biri çatışan iki gruba katılmayıp ayrılan birinin evine, onu öldürmek veya malını gasp etmek için girecek olursa, ev sahibi ölümüne yol açsa dahi onu kendinden uzaklaştırsın" demek olur.

İkinci görüşün ayrıntısı da şöyledir: Fitne zamanında kiminle harekete geçileceği konusunda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre sevâd-ı a'zam (ezici çoğunluk) ile başka bir görüşe göre âlimlerle, diğer bir görüşe göre ise hak yolda olanlarla harekete geçilecektir. Fitne zamanında savaşın hükmü; yaralıyı öldürmemek, kaçanı aramamak, esirleri öldürmemek ve ganimet dağıtmamaktır.

حَتّٰى تَفٖيءَ/***Hattâ tefîe:*** Bu ifade, "Hakka dönene kadar" anlamına gelir.

فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ/***Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin***: "اَخَوَيْكُمْ/***Kardeşleriniz"*** kavli, saldırının en az iki kişi/grup arasında meydana gelebileceğinden dolayı müsennâ (ikil) bir lafızla söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: "اَخَوَيْكُمْ/***Kardeşleriniz"***den kasıt, Evs ve Hazrec kabileleridir. Bu lafız "te" harfiyle çoğul olarak "بين إخوتكم/***beyne ihvetiküm"*** şeklinde de okunmuştur. Ayrıca lafız çoğul olarak "nun" harfi ile "بين إخوانكم/***beyne ihvâniküm"*** şeklinde de okunmuştur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ
وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّۚ وَلَا تَلْمِزُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا
تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاٖيمَانِۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُو۬لٰٓئِكَ

12 Bu hadis sahihtir. Bu hadisi Ebû Dâvûd (4772), Nesâî (VII, 116) ve Tirmîzî (1421) rivayet etmişlerir. Tirmîzî'nin rivayeti şöyledir: "ومن قتل دون دينه فهو شهيد،ومن قتل دون دمه فهو شهيد،ومن قتل دون أهله فهو شهيدومن قتل دون دينه فهو شهيد،ومن قتل دون دمه فهو شهيد،ومن قتل دون أهله فهو شهيدومن قتل دون دينه فهو شهيد،ومن قتل دون دمه فهو شهيد،ومن قتل دون أهله فهو شهيدومن قتل دون دينه فهو شهيد ومن قتل دون دمه فهو شهيد ومن قتل دونأهله فهو شهيد/***Her kim dini uğrunda öldürülürse o şehittir. Her kim kanı uğrunda öldürülürse o şehittir. Her kim ailesi uğrunda öldürülürse o şehittir."*** İlk cümle Nesâî'de yoktur. Tirmîzî'ye göre hadis, hasen-sahihtir. Aynı hadis İbn Mâce'de (2580); "مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيد/***Her kim malı uğrunda öldürülürse o şehittir"*** şeklinde kısa olarak geçmektedir. Bk. Cezerî, *en-Neşr*, II, 415.

هُمُ الظَّالِمُونَ {١١}يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَث۪يراً مِنَ الظَّنِّۘ اِنَّ بَعْضَ
الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاًۜ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ
يَأْكُلَ لَحْمَ اَخ۪يهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَح۪يمٌ {١٢}

11. Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, (Allah katında) kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da (başka) kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplayıp suçlamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. Mü'min ismini aldıktan sonra fâsık diye isimlendirilmek ne kötüdür! Kim (bu tür günahlarından dolayı) tevbe etmezse (günah işlemeye devam ederse) işte onlar zalimlerin ta kendileridir. 12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı yalandır/günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın. Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte ondan tiksindiniz. O hâlde Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.

لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ/*Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın:* Allah, insanlarla alay etmeyi yasaklamıştır.

عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ/*Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler:* Yani belki de alay edilen, Allah katında alay edenden daha hayırlıdır. Yasaklamanın sebebi işte budur.

وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ/*Kadınlar da (başka) kadınları alaya almasınlar:* Âyette "قَوْمٌ/***kavm***" kelimesi sadece erkekler yerine kullanıldığı için onlara kadınlar atfedilmiştir.

وَلَا تَلْمِزُٓوا اَنْفُسَكُمْ/*Ve lâ telmizû enfuseküm:* Yani bazınız bazınızı ayıplayıp suçlamasın. "اللمز/el-Lemzü" kelimesi "ayıplamak" anlamına gelir. Sözle olsun, işaretle olsun veya başka bir şekilde olSun fark etmez. "الهمز/el-Hemzü" ve "اللمز/el-lemzü" arasındaki farkı Hümeze

sûresinde zikredeceğiz. "أَنْفُسَكُمْ/***Enfuseküm***" lafzı burada, "فسلموا على أنفسكم/Birbirinize selam verin" sözü mesabesindedir.

وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ/***Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın:*** Yani biriniz diğerinizi lakapla çağırmasın. "التَنَابز بِالْأَلقَاب/et-Tenâbezü bi'l-elkâb" ifadesi "birbirine lakapla seslenmek" demektir. Muhaddisler -noksanlık ve hafife almayı kastetmeksizin- zaruret gereği "A'meş (gözü yaşlı, gözü bulanık gören)," "A'vec (eğri büğrü, geçimsiz)" vb. lakapların söylenmesini caiz görmüşlerdir.

بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ/***Mü'min ismini aldıktan sonra fâsık diye isimlendirilmek ne kötüdür:*** Allah Teâlâ "الِاسْمُ/***ism***" ile insanın mü'min diye isimlendirildikten sonra fâsık diye isimlendirilmesini kastetmektedir. Bu hususta üç vecih vardır:

Birincisi: Bu, fâsıklık ile mü'minliğin bir arada bulunmasının çirkin görülmesidir. Bunun manası, "Kim Allah'ın yasakladığı bu şeylerden bir şeyi yaparsa o, -mü'min bile olsa- fâsıktır" şeklinde olur.

İkincisi: Kişinin diğeri için, o iman ettikten sonra "Ey fâsık!" demesi ne kötüdür. Bu, Yahudilerden Müslüman olan bir kimseye, "Ey Yahudi!" demeye benzer.

Üçüncüsü: Fâsıklık edeni (günahkârı) inanmamış saymak. Bu, Mutezilenin görüşüdür.

اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ/***Zannın çoğundan kaçının:*** Yani Müslümanlara kötü zan beslemekten kaçının. Hüsnü zanna gelince; o iyidir (onda mahzur yoktur).

إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ/***Çünkü zannın bir kısmı günahtır:*** Şöyle denilmiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Zan en yalan sözdür"**[13] ha-

13 Hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de şöyle geçmektedir: Bize Musa b. İsmail, Vüheyb'den, o İbn Tâvus'tan, o da babasından, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا/***Zandan sakının. Çünkü zan sözün en yalan olanıdır. Birbirinizin kusurlarını araştırmayın, birbirinizin gizli ve***

disine istinaden burada "الإثم/günah" kelimesi "الكذب/yalan" manasına gelir. Çünkü işe/duruma uygun düşmemektedir. Şöyle de denilmiştir: Zan ancak kişi onu söylediği zaman günah olur. Söylemediği/konuşmadığı zaman da havada kalır. Çünkü onu düşüncesinden çıkarmaya muktedir değildir. Bazıları bu âyeti hukukta sedd-i zerâinin sıhhatine delil saymışlardır. Çünkü âyet, zannın çoğundan kaçınmayı emretmekte, zannın bazısının günah olduğunu haber vermekte ve günah olan bazısını yapmaktan sakınarak birçok günahtan uzaklaşmayı emretmektedir.

وَلَا تَجَسَّسُوا/*Ve lâ tecessesû:* Yani insanların sırlarını araştırmayın. Hasan bu âyeti "ha" ile "**وَلَا تَحَسَّسُوا/*ve lâ tehassesû*"** şeklinde okumuştur:[14] "Cim" harfiyle "التجسّس/tecessüs" kelimesi "şer/kötülük amacıyla araştırma yapmak" anlamına gelirken, "ha" harfiyle "التحسّس/tehassüs" kelimesi "hayır/iyilik amacıyla araştırma yapmak" demektir. Şöyle de denilmiştir: "التجسّس/Tecessüs" gizli gizli kusur araştırmaktır. "التحسّس/Tehassüs" de açıktan ve bilgi edinmek için araştırmaktır.

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً/*Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın:* Âyetin manası şöyledir: Sizden biri Müslüman kardeşi için onun hoşlanmayacağı şeyi -onu (başkasından) duymuş olsa dahi- söylemesin. Gıybet, insanın -tabiatı, huyu, dini, fiilleri ve bunlardan başka- söylenmesinden hoşlanmadığı şeylerdir. Hadiste Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: ***"Gıybet, din kardeşini onun hoşlanmadığı bir şeyle anmandır."*** Şöyle denildi: "Ey Allah'ın Resûlü! Ya o şey doğruysa?" Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğer batıl (onda olmayan) bir şey söylersen bu iftira olur."***[15] Bazı konularda gıybete ruhsat verilmiştir. Bu konular şunlardır: Şahit ve ravilerin cerhi (kusurlarının ortaya konması), nikâh(ı sağlamak) ve buna benzer konular ile dalalet ehlinden insanları uzaklaştırmak.

اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ/*Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte ondan tiksindiniz:* Allah Teâlâ bu

---

özel hâllerini araştırmayın, birbirinize kin tutmayın, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun." Bk. Buhârî, Ferâiz 2; Müslim, Birr 9, no: 2563.

14 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 134.

15 Müslim, Birr 20, no: 2589; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 5759; Tirmîzî, Birr 23, no: 1934.

âyette gıybeti ölmüş olan Âdemoğlunun etini yemeye benzetti. Araplar gıybeti et yemeye benzetirdi. Allah Teâlâ da ölü eti yapmak sûretiyle onun çirkinliğini artırdı. Çünkü ceset/kadavra pis ve sevimsizdir. "مَيْتاً/ **Meyten**" kelimesinin kardeşin yahut onun etinin hâli olması caizdir. Şöyle denilmiştir: "**فَكَرِهْتُمُوهُ/*Ondan tiksindiniz***" lafzı, meseleyi açıklayıp kabul ettirdikten sonra gıybet edenlerin düştüğü durum hakkında ihbardır. Sanki Allah Teâlâ onlara durumu açıkladıktan sonra şöyle demektedir: "Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?" Onlar da "Bunu sevmeyiz" diye cevap verirler. Allah onlara şöyle buyurdu. Bundan sonrası mahzûftur. Takdiri şöyledir: "Aynı şekilde buna benzeyen gıybetten de tiksinin." Bu, söz kendisine delâlet ettiği için hazfedilmiş ve "**وَاتَّقُوا اللّٰهَ/*Allah'tan sakının***" kavli bu mahzûf söze atfedilmiştir. Bu, Ebû Ali el-Fârisî'nin görüşüdür. Rummanî de şöyle demiştir: "Tabiat, bu etten tiksinmeye, akıl da gıybetten tiksinmeye davet eder. Akıl, uyulmaya daha layıktır. Çünkü o, gören ve bilendir. Tabiat ise kör ve cahildir." Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu âyette birçok mübalağa vardır. Bu mübalağalardan bazıları şunlardır: Takrir (açıklayıp kabul ettirmek) amacıyla sorulmuş soru. Tiksinmenin zirvesinde olan bir şeyi, severek yapmak. Fiili içinizden birine isnad etmek ve iki kişiden birinin bunu sevmediğini hissettirmek. Gıybeti insan eti yemeye benzetmekle yetinmeyip üstelik onu ölü eti kılmak. Gıybeti ölmüş insan eti yemeye benzetmekle yetinmeyip üstelik onu kardeş eti kılmak."

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ
اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ {١٣} قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ
قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُٓوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاٖيمَانُ فٖي قُلُوبِكُمْۜ وَاِنْ
تُطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـٔاًۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ {١٤}

13. Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sonra birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok sakınanınızdır. Şüphesiz ki Allah alîmdir (her şeyi en iyi bilen), habîrdir (her şeyden haberdar

olandır). 14. Bedevîler "İman ettik" dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat (bunun yerine) "Müslüman olduk/ teslim olduk" deyin. (Çünkü) henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, Allah amellerinizin mükâfatından hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah, gafûrdur (çok bağışlayan), rahîmdir (çok esirgeyendir).

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى/***Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık:*** Burada erkek ve dişi ile Âdem ve eşi kastedilmektedir. İbn Atiyye'ye göre, erkek ve dişi ile insan cinsinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Doğrusu Biz her birinizi bir erkek ve bir dişiden yarattık." İlk tefsir, ***"Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem de topraktandır"***[16] hadisine istinaden daha açık ve doğrudur. Âyetin maksadı, insanların eşit olduklarını ifade etmek, soy/nesep ile övünmek babından Arapların yapmış oldukları şeyi yasaklamak ve ırkçılığa/kafatasçılığa karşı çıkmaktır. Zira Allah, kendi katında üstünlük ve şerefin soy sop ile değil, takva ile olduğunu açıklamıştır. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu anlamda ***"Kim insanların en üstünü olmak isterse, Allah'tan sakınsın"***[17] buyurmuştur. Rivayete göre, bu âyetin iniş sebebi, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Beyazaoğullarına kendilerinden bir kadını Ebû Hind ile evlendirmelerini emretmesi, bunun üzerine onların "Kölelerimizle kızlarımızı nasıl evlendirebiliriz" demeleridir.[18]

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا/***Sonra birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık:*** "الشعوب/eş-Şuûb" kelimesi "şın" harfinin fethasıyla "الشعب/eş-şa'b" kelimesinin çoğuludur ve kabileden daha büyüktür. Onun altında kabile, sonra "batn (kabilenin bir kolu)" sonra "fahz" sonra "fasîle (aile)" bulunur. Bunlar yakın akrabalardır. Mudar ve Rebîa vb. halk, Kureyş kabile, Abdülmenâfoğulları bir kol, Hâşimoğulları daha küçük bir kol -şöyle denilmiştir: bu kelime ile uzuv anlamına gelen "فَخِذْ/fehiz" arasındaki fark, "خ/hı"nın sakin olmasıdır- ve

---

16 Bu hadisi Ebû Dâvûd (no: 5118) ve Tirmîzî (no: 3956) rivayet etmişlerdir.

17 *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, no: 7707; *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, X, 3360.

18 Bu hadisin isnadını bulamadım.

Abdülmuttaliboğulları ailedir. Şöyle denilmiştir: Âyette geçen "الشعوب/eş-şuûb" Acem dilinde, "القبائل/el-kabâil" Arapçada ve "الأسباط/el-esbât" da İsrailoğulları arasında kullanılmaktadır. Âyet, "Kiminiz kiminizi tanısın diye tanışmanız için" anlamına gelir.

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا/**_Bedevîler "İman ettik" dediler:_** Bu âyet, Medine'ye gelip Müslüman olan Esed b. Huzeyme oğulları hakkında nâzil olmuştur.[19] Aslında bu kimseler ancak ganimetleri ve dünya malını sevmektedirler. Bundan dolayı Allah onların **_"inandık"_** sözlerini yalanlamış, onların "Müslüman olduk" demeleri durumunda onları tasdik etmiştir. Bu, imanın kalp ile tasdik, İslâm'ın da şehâdet kelimesi getirerek teslim olmak ve uzuvlarla amel etmek manasına gelmesinden dolayı böyledir. İslâm ve iman burada mana bakımından birbirinden farklıdır. Bazen aynı anlama gelseler de İslâm, imandan daha geneldir ve başka yerlerde varit olduğuna göre, iman onun içine girer.

وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا/**_Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, Allah amellerinizin mükâfatından hiçbir şeyi eksiltmez:_** "لَا يَلِتْكُمْ/**_Lâ yelitküm"_** lafzının manası, "(salih) amellerinizin ücretinden hiçbir şeyi eksiltmez" demektir. Bu kelimenin menşei hakkında iki görüş vardır. "لات - يليت/Lâte - yelîtü" fiilinden geldiği söylenmiştir ki Nâfi'in kıraati -hemzesiz- "لَا يَلِتْكُمْ/**_Lâ yelitküm"_** şeklindedir[20]. Şöyle de denilmiştir: Bu fiil, "ألت - يألت/elete - ye'letü"den gelmekte ve "lam" harfinden önce hemze ile "لا يألتكم/**_lâ ye'letküm"_** şeklinde okuyanların kıraatı buna göredir. Eğer "Allah onların iman etmediğini ve mü'min olandan başkasının amelinin kabul edilmeyeceğini söylediği hâlde onların amellerinin karşılığını nasıl verir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Allah'a ve Resûlü'ne itaat, imanın doğruluğunu ve amellerin geçerliliğini gösterir. Hâsılı âyetin manası şöyledir: "Şayet taşıdığınız imandan kalpleriniz-

---

19 Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 296; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 315.

20 Kıraat imamlarının çoğunluğu "azalttı" anlamında "لات - يليت - ليتً"den "لَا يَلِتْكُمْ" şeklinde okumuştur. Biri birinin hakkını kıstığı zaman "لاته حقه/Hakkını eksik verdi" ve sultan birine istediği şeyi vermediği zaman "لات السلطان/Sultan kıstı" denilir. Ebû Amr, A'rec, Hasan ve Amr "لات" manasında "ألت – يألت"den "لا يألتكم" şeklinde okumuşlardır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 317; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 137.

le değil de dillerinizle dönerseniz ve sâlih ameller işlerseniz muhakkak Allah, bu amellerinizin karşılığından hiçbir şeyi eksiltmez."

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ {١٥} قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ
بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ {١٦} يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ
اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ {١٧} اِنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ {١٨}

15. Mü'minler ancak Allah'a ve Resûlü'ne iman eden sonra da (imanlarında) asla şüphe etmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte onlar doğru olanların ta kendileridir. 16. De ki: "Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Hâlbuki Allah göklerde olanları da yerde olanları da bilir, Allah her şeyi hakkıyla bilendir." 17. Onlar Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki: "Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz (bilin ki), sizi imana sevk ettiği için asıl Allah size olan ihsanını söyler/başınıza kakar." 18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا/*Sonra da asla şüphe etmeyen:* Yani sonra imanlarında şüpheye düşmediler. Bu ifadede, imanlarında şüphe içerisinde olduklarına dair söz konusu bedevîlere yönelik bir ima vardır. Aynı şekilde Allah'ın bu kimseler hakkındaki "اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ/***İşte onlar doğru olanların ta kendileridir"*** kavli bedevilere dönük bir imadır. Çünkü onlar "اٰمَنَّا/***inandık"*** sözlerinde yalan söylediler. "ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا/***Sonra da asla şüphe etmeyen"*** ibaresi de "ثُمَّ/***sümme"*** ile sadece rahat ve geniş zamanlarında imanlarının sübutuna işaret etmek için atfedilmiştir.

وَجَاهَدُوا/*Ve câhedû:* Allah Teâlâ bu ifade ile kâfirlerle cihadı kastetmektedir. Çünkü cihad, imanın sıhhatine bir delildir. Allah'ın bununla

“بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ/***Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla”*** kavline binaen nefis ve şeytanla cihadı murad etmesi uzak ihtimaldir.

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا/*Onlar Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar:* Bu âyet de Esedoğulları hakkında inmiştir. Çünkü onlar Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*’e “Biz sana iman ettik, sana tâbi olduk ve Hevâzin, Gatafân ve diğerlerinin yaptığı gibi seninle harp etmedik” dediler.

بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ/*Asıl, sizi imana sevk ettiği için Allah size olan ihsanını söyler:* Yani iddianız/istemeniz üzerine Allah sizi imana sevk etmiştir. Bundan dolayı Allah Teâlâ “اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ/***Eğer doğru kimselerseniz”*** buyurmuştur. “يَمُنُّ عَلَيْكُمْ/***Yemünnü aleyküm”*** lafzının “size ihsan eder” veya “ihsanını/lütfunu söyler/başınıza kakar” manalarına gelmesi muhtemeldir. Bu ikincisi daha doğrudur. Çünkü bu, “يَمُنُّونَ عَلَيْكَ/***Onlar senin başına kakıyorlar”*** âyetinin cevabı/karşılığıdır.

سُورَةُ ق

50. KÂF SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِۚ {١} بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَج۪يبٌ {٢} ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباًۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ
بَع۪يدٌ {٣} قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْۚ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَف۪يظٌ
{٤} بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي اَمْرٍ مَر۪يجٍ {٥}

1. Kâf. Şerefli Kur'ân'a yemin olsun. 2. Kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşırdılar ve şöyle dediler: "Bu şaşılacak bir şeydir. 3. Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz)? Bu, ihtimali uzak olan bir dönüştür." 4. Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Ayrıca yanımızda (o bilgileri) koruyan/toplayan bir kitap vardır. 5. Aksine onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar sıkıntılı/kararsız bir hâldedirler.

Hece harfleri (huruf-ı mukattaa) hakkında Bakara sûresinin başında bilgi vermiştir. "قٓ/***Kâf,"*** Allah'ın "Kâhir" yahut "Kadîr" ismine delâlet ettiği söylenerek sınırlandırılmıştır. Kur'ân demek olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: "O, dünyayı kuşatan bir dağın ismidir."

وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيد/Şerefli Kur'ân'a yemin olsun: "المجيد/**el-Mecîd**" lafzı, "المجد/el-mecd"den gelmekte olup "şeref" ve "kerem" demektir. Bu yeminin cevabı mahzûftür. Takdiri şöyledir: Senin tebliğini bir delile dayalı olarak reddetmediler, seni bir delile dayanarak yalanlamadılar vb. Bu mahzûf cevaptan dolayı "بَلْ/**bel**" ile yetinildi. Şöyle de denilmiştir: "Yeminin cevabı, sûrenin devamındaki 'مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ'[21] yahut 'اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى'[22] yahut 'قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ'[23] âyetleridir." Bu görüşler zayıf ve riskli görüşlerdir.

بَلْ عَجِبُوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ/Onlar, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşırdılar: "عَجِبُوا/**Acibû**" fiilindeki zamir (و/vav), Kureyş kâfirlerine gider. "المنذر/Uyarıcı" da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Zamirin bütün insanlara delâlet ettiği de söylenmiştir. İbn Atiyye bu görüştedir. O şöyle demiştir: Zamir bütün insanlara delâlet ettiği için Allah Teâlâ "فَقَالَ الْكَافِرُونَ/**kâfirler dediler**" buyurmuştur. Bu "insanların kâfirleri" demektir. Doğru olan onların Kureyş kâfirleri olduğudur. "قَالَ الْكَافِرُونَ/**Kâfirler dediler**" kavlinde, onların inkâr/küfür ile kötülenmeleri için zahir isim, şahıs zamiri yerine kullanılmıştır. Örneğin, kötülemek istediğin zaman "Bana filan kişi geldi" ve "fâcir şöyle dedi" dersin. Şayet "مُنْذِرٌ مِنْهُمْ/**aralarından bir uyarıcı**" lafzındaki zamir Kureyş'e giderse, "مِنْهُمْ/**minhüm**" ifadesi "doğruluğunu, güvenilirliğini ve aralarındaki asaletini bildikleri kendi kabilelerinden biri" manasına gelir. Eğer zamir bütün insanlara giderse "مِنْهُمْ/**minhüm**" ifadesi "o da onlar gibi bir insandır" manasına gelir. Onların hayrete düşmeleri, muhtemelen Allah'ın bir beşeri peygamber göndermesinden yahut uyarıyı yani haşri içeren bir din/öğreti göndermesinden kaynaklanmaktadır. Müteakip âyetler bunu teyit etmektedir.

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً/Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı?: "اِذَا/**İzâ**"nın âmili mahzûftur. Takdiri "Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı dirileceğiz?" şeklindedir.

ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ/Bu, ihtimali uzak olan bir dönüştür: "الرجع/er-Rac'u" masdardır ve "onun dönüşü" demektir. Bununla ölümden sonra dirilme kastedilmiştir. "بَعِيد/**Baîd**" kelimesinin manası "onlara göre vukuu

---

21 Kâf 50/18.
22 Kâf 50/37.
23 Kâf 50/4.

uzak/imkânsız” şeklindedir. “الرجع/er-Rac’u” lafzının cevap olduğu da söylenmiştir. Bu durumda mana şöyle olur: Onların bu cevabı doğru olmaktan uzaktır. Buna göre, “ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ/**zâlike rac’un baîd”** sözü Allah Teâlâ’ya ait bir söz olur. İlkine gelince; o, kâfirlerin sözünün naklinden ibarettir ve bu daha doğrudur.

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ/*Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz:* Bu, yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinden dolayı kâfirlere verilen bir cevaptır. Şu manaya gelir: “Muhakkak Biz, toprağın onların etlerinden ve kemiklerinden neleri eksilttiğini biliriz. Dolayısıyla Bizim için onları tekrar diriltmek zor olmaz.” Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***“Âdemoğlunun her birinin cesedini acbü’z-zeneb (kuyruk sokumu kemiği) hariç toprak yer bitirir. Zira Âdemoğlu ondan yaratılmıştır ve yine ondan terkip edilecektir.”***[24] Hadisin “Muhakkak yerin dibinde onların ölülerinin başına ne geldiğini Biz biliriz” manasına geldiği de söylenmiştir. İlk görüş, İbn Abbâs ve cumhurun görüşüdür ve daha isabetlidir.

وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ/*Yanımızda koruyan/toplayan bir kitap vardır:* Yani Levh-i Mahfûz. “حَفِيظٌ/***Hafîz”*** kelimesi, “hiçbir şey dışarda kalmaksızın toplayan” demektir. “Tağyir ve tebdilden (değiştirilmekten) korunmuş” manasına geldiği de söylenmiştir.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ/*Aksine onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar:* (2. âyetteki) ilk itiraz (“بَلْ/***bel”***), hayret etmelerinden daha çirkin bir şey yaptıklarını göstermek için bu itiraza tâbi olmuştur. Yaptıkları -hayret etmelerinden daha çirkin olan- şey, hakkı yani nübüvvet ile haşir ve benzeri şeyleri ihtiva eden haberleri yalanlamaktır. İbn Atiyye şöyle demiştir: “Bu itiraz, takdiri, ‘iyi göremediler vb.’ olan mahzûf bir söz yerine kullanılmıştır.”

فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ/*Şimdi onlar sıkıntılı/kararsız bir hâldedirler:* “مَرِيجٍ/***Meric”*** kelimesi “sıkıntılı” anlamındadır. Çünkü onlar Allah Resûlü

24 Hadisi Müslim, “كُلُّ ابْنِ آدَمَ يَأْكُلُهُ التُّرَابُ إِلَّا عَجْبَ الذَّنَبِ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرَكَّبُ” lafzıyla rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Fiten 28, no: 2955; Mâlik, *Muvatta*, no: 567; Ebû Dâvûd, *Sünen*, no: 4745; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 3138.

sallallahu aleyhi ve sellem'e bazen şair, bazen sihirbaz ve bazen de başka sözler söylemişlerdir. Bu lafzın, "münker" (kötü) veya "içinden çıkılmaz" ya da "karmakarışık" gibi manalara geldiği de söylenmiştir.

اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
{٦} وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
بَهِيجٍ {٧} تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ {٨} وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
مُبَارَكاً فَاَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ {٩} وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ
نَضِيدٌ {١٠} رِزْقاً لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ {١١}

6. Onlar nasıl bina ettiğimizi ve nasıl süslediğimizi anlamak için üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Ayrıca onda hiçbir çatlak da yoktur. 7. Yeryüzünü de döşek gibi serdik ve üzerine dağlar yerleştirdik. Orada gönlü ferahlatan her çeşit bitki yetiştirdik. 8. (Bütün bunları,) Allah'a yönelen her kulun gönül gözünü açması ve ibret alması için (yaptık). 9-11. Gökten bereketli bir su indirdik, onunla kullara rızık olsun diye bahçeleri, (buğday gibi) hububatı ve sıralanmış, küme-küme tomurcukları olan upuzun hurma ağaçlarını bitirdik. O su ile ölü toprağa can verdik. İşte diriltilip yeniden hayata dönüş de böyledir.

وَزَيَّنَّاهَا/***Onu (göğü) süsledik:*** Bu, "göğü yıldızlarla süsledik" demektir.

وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ/***Ve mâ lehâ min furûc:*** Yani onda hiçbir yarık yoktur. Bu, Allah'ın sanatının sağlamlığının bir delilidir.

رَوَاسِيَ/***Ravâsiye:*** "Dağlar" demektir.

مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ/***Min külli zevcin behîc:*** "Her güzel türden" demektir.

مَٓاءً مُبَارَكاً/***Bereketli bir su:*** Allah Teâlâ bununla bütün yağmurları kastetmektedir. Şöyle de denilmiştir: "Bereketli/mübarek su, Allah'ın

her sene yağdırdığı özel bir su/yağmurdur. Her yağmur bereket ile tavsif edilmez." Ancak bu görüş zayıftır.

وَحَبَّ الْحَصِيدِ/Ve habbe'l-hasîd: Bu, buğday, arpa vb. hasat edilen şeylerdir.

بَاسِقَاتٍ/Bâsikât: Yani upuzun.

طَلْعٌ نَضِيدٌ/Tal'un nedîd: "الطلع/et-Tal'u," meyvenin ortaya çıkan ilk hâlidir (tomurcuk). O, nar tanesi gibi dizilmiş beyaz bir şeydir. Birbirine yapışan şeyler küme-kümedir (نَضِيدٌ). Ayrı-ayrı olduklarında küme (نَضِيدٌ) olmazlar.

كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ/Kezâlike'l-hurûc: Bu, ölülerin kabirlerden çıkmasına, bitkilerin topraktan çıkmasıyla yapılan bir örneklemedir.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ
وَاِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ
وَعِيدِ ﴿١٤﴾ اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

12. Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı. 13. (Aynı şekilde) Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar). 14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bunların tümü peygamberleri yalanladılar ve (bu yüzden) tehdidim gerçekleşti! 15. İlk yaratmada acze mi düştük? Aksine onlar, yeni bir yaratma (ba's) hususunda şüphe içindedirler.

وَاَصْحَابُ الرَّسِّ/Ress halkı: Bunlar, büyük bir kuyuya sahip olan bir halktır. Allah Teâlâ bu halka bir peygamber göndermişti, onlar da onu kuyuya atmış ve üstünü kapatmışlardı. Bu yüzden Allah onları helâk etmişti.

وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ/Eyke halkı: Daha önce ifade edildiği üzere bunlar, Şuayb'ın kavmidir.

وَقَوْمُ تُبَّعٍ/Tübba' kavmi: Bu kavim hakkında da Duhân sûresinde bilgi verilmişti.

فَحَقَّ وَعِيدِ/Fe-hakka vaîd: Yani onlar için helâk olmak helâldir.

اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ/İlk yaratmada acze mi düştük?: Bir kimsenin bir işi yapmasını bilemediği zaman "عيَّ بالأمر/İşin içinden çıkamadı" denilir.[25] İlk yaratış insanın önce "nutfe"den sonra "alaka"dan yaratılmasıdır. İlk yaratıştan kastın, Âdem'in yaratılması olduğu da söylenmiştir. Başka bir görüşe göre bu, göklerin ve yerin yaratılmasıdır. İlk görüş daha doğrudur. Âyetin maksadı, ilk yaratışı ba'se/yeniden dirilmeye delil kılmaktır. Âyetin başındaki hemze de ret/inkâr (sorunun cevabının olumsuz olduğunu ifade etmek) için gelmiştir.

بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ/Aksine onlar, yeni bir yaratma (ba's) hususunda şüphe içindedirler: Yani onlar tekrar diriltilmekten şüpheye düşmüşlerdir. Yeniden/tekrar yaratılma, muhatap kâfirler tarafından bilinmemesi sebebiyle nekre olarak zikredilmiştir. İlk yaratma ise onlar tarafından bilinmektedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ {١٦} اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ {١٧} مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ {١٨} وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ {١٩} وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ {٢٠} وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ {٢١}

16. And olsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadığı şeyleri biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız. 17. Çünkü (insanın) sağında ve solunda oturan iki melek onun yaptıklarını yazmaktadır. 18. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında (onu) gözetleyen ve (söylediklerini) yazmaya hazır olan bir melek bulunmasın. 19. (Bir gün)

---

25 Bu fiilin "رَضِيَ" babında "عَيِيَ" fiilinden yahut idğam ile "عيَّ" fiilinden geldiği söylenmiştir ki *Muhtaru's-Sıhâh*'a göre ikincisi daha uygundur. عيَّ بالأمر, عَيِيَ, تَعايا, استعْيا ve تَعَيّا fiilleri sözlükte; "istediğini yapamadı" yahut "acze düştü ve sağlam yapamadı" gibi anlamlara gelir. Bk. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtaru's-Sıhâh*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1967, s. 467, "عيَّ" maddesi.

ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir, "(Ey insan!) İşte bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir" denilir. 20. Sûr'a üfürülür; işte bu, gelmesi ile tehdit edilen gündür. 21. (O gün) herkes, yanında bir sürücü (melek) ve bir şahitle beraber gelir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ/*And olsun, insanı Biz yarattık*" Yani insan cinsini yarattık.

وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُ/*Nefsinin kendisine fısıldadığı şeyleri biliriz:* Yani fikir olarak nefsinin kendisine ne söylediğini biliriz. Zira bu, en gizli şeydir. Şöyle denilmiştir: Âyet ile Âdem ve ağacın meyvesinden yemekle ilgili vesvesesi kastedilmektedir. Ancak ilk tefsir daha doğru ve daha meşhurdur.

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ/*Biz ona şah damarından daha yakınız:* Bu, boyunda bulunan büyük bir damardır. İnsan boynunun sağında ve solunda iki adet toplardamar (şahdamarı) vardır. Şahdamarı, son derece yakınlık ifade eden bir misaldir ve onunla Allah'ın ilminin yakınlığı ve kulundan haberdar olması murâd edilmiştir. Toplardamara ipin muzâf kılınması senin şu sözüne benzer: "مسجد الجامع/Toplayıcı olan Allah'ın mescidi." Yahut "الحبل/el-habl" ile omuz murad edilmiştir.

اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ/*İki melek onun yaptıklarını yazmaktadır:* Yani iki muhafaza meleği amelleri kaydeder. "التلقي/et-Telakki" sözün ezberlenerek ve yazılarak kaydedilmesidir. "اِذْ/***İz***" lafzının âmili, öncesinde geçen "وَنَحْنُ اَقْرَبُ/***Biz daha yakınız***" kavlidir. İbn Atiyye'ye göre "اِذْ/***İz***" lafzının âmili, takdiri "أذكر/üzkür" olan gizli bir fiildir.

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ/*Sağında ve solunda oturan:* Bu ibare sağ ve sollarında "oturan" demektir. "قَعِيدٌ/***Kaîdün***" lafzının "مجالس/oturma yeri" anlamında "مقاعد/oturak" manasına geldiği de söylenmiştir. Ancak bu görüş İbn Atiyye tarafından reddedilmiştir. Çünkü "المقاعد/mekâıd" ancak insanın oturmasıyla olur. "القاعد/el-Kâıd" ise insanın şeklinin tümü üzerinde olur. Sağ ve sol kelimeleri ikil olmasına rağmen "قَعِيدٌ/***kaîd***" kelimesi tekil getirilmiştir. Çünkü cümlenin takdiri "عَنِ الْيَمِينِ قَعِيدٌ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ من المتلقيين/ Amelleri kaydeden iki melekten biri sağına, biri de soluna oturmuştur"

şeklindedir. Âyette, bunlardan ("قَعِيدٌ/**kaîd"** lafızlarından) biri, diğeri ona delalet ettiği için hazfedilmiştir. Ferrâ şöyle demiştir: "'قَعِيدٌ/**Kaîd'** lafzı iki ya da daha çok varlığa delalet eder. Dolayısıyla hazfe ihtiyaç yoktur."

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ/İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında (onu) gözetleyen ve (söylediklerini) yazmaya hazır olan bir melek bulunmasın: "العتيد/el-Atîd" kelimesi "hazır bulunan" anlamına gelir. Bir hadiste Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İki meleğin oturak yeri iki dudak üzerindedir. Kalemleri dil, mürekkepleri tükürüktür."***[26] Âyetin geneline göre, kulun amellerinin tümünü yazan iki meleğin bulunması gerektir. Bundan dolayı Hasan ve Katâde şöyle demişlerdir: "Bu iki melek bütün sözleri yazar, Allah Teâlâ da bunlardan iyilikleri ve kötülükleri tespit eder ve geri kalanları siler." İkrime de şöyle demiştir: "Yalnızca iyilikler ve kötülükler yazılır, başkası değil."

وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ/(Bir gün) ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir: Yani Allah ile bir araya gelme veya dünyayı terk etme vakti bir gün gerçekten gelir. Bu âyet, Abdullah b. Mes'ûd'un Mushaf'ında "وجاءت سكرة الحق بالموت/***Ve câet sekratü'l-hakkı bi'l-mevti"*** şeklinde geçmektedir.[27] Bu âyeti Ebû Bekir de aynı şekilde okumuş[28] ve şöyle açıklamıştır: "جَٓاءَتْ/***Câet"*** fiili, işin gerçekleşmesi ve yaklaşması sebebiyle mazi sigasıyla gelmiştir. Bundan sonraki fiiller de aynı olacaktır.

ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ/İşte bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir: Yani "(Ey insan!) İşte bu, firar edip kaçtığın şeydir."

سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ/Sâikun ve şehîd: "السائق/es-Sâik" insanı tutup götüren melektir. "الشهيد/eş-Şehîd" ise denildiğine göre ona şahitlik eden başka bir melektir ve bu doğrudur. "الشهيد/eş-Şehîd"den kastın, "amel defterleri" yahut "insanın el, ayak, göz, kulak vb. organları" olduğu da söylenmiştir.

---

26 Bu hadisin isnadını bulamadım. Ancak İbn Atiyye bunu tefsirinde kullanmıştır. Ayrıca bu söz Hasan, Katâde ve İkrime'den de nakledilmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 243.

27 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V, 348.

28 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 477.

لَقَدْ كُنْتَ فٖي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدٖيدٌ
{٢٢} وَقَالَ قَرٖينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتٖيدٌ {٢٣} اَلْقِيَا فٖي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنٖيدٍ
{٢٤} مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرٖيبٍ {٢٥} اَلَّذٖي جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ
فِي الْعَذَابِ الشَّدٖيدِ {٢٦} قَالَ قَرٖينُهُ رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فٖي ضَلَالٍ
بَعٖيدٍ {٢٧} قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعٖيدِ {٢٨}

22. Ona, "(Ey insan!) And olsun sen (dünyada iken) bundan (ahirette karşılaşacaklarından) gaflette idin. Biz şimdi gözündeki perdeyi kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir" (denilir). 23. Arkadaşı (şeytan) "İşte bu yanımdaki kimse hazırdır" der. 24-25. (Allah, o iki meleğe şöyle emreder:) "Haydi her inatçı kâfiri, her hayra bütün gücüyle engel olanı, her azgını ve (İslâm dini hakkında) şüphe edeni cehenneme atın. 26. Allah ile beraber başka ilâh edineni, ikiniz şiddetli azaba atın!" 27. Arkadaşı (şeytan) şöyle der: "Rabbimiz! Onu ben azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi." 28. O esnada (Allah) şöyle der: "Huzurumda tartışmayın! Ben daha önce uyarımı/tehdidimi size göndermiştim!"

لَقَدْ كُنْتَ فٖي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا/***And olsun sen bundan gaflette idin:*** Burada "كُلُّ نَفْسٍ/***herkes***" kavlinin gereği olarak insana hitap edilmektedir. Âyette, insanın ahirette karşılaşacaklarından habersiz olduğu ifade edilmektedir. Buradaki hitabın "Bu kıssalardan senin haberin yoktu" anlamında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik olduğu söylendiyse de bu oldukça zayıf bir görüştür. Çünkü böyle bir mana sözü bağlamından koparmaktadır.

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ/***Biz şimdi gözündeki perdeyi kaldırdık:*** Şöyle denilmiştir: Gözdeki perdeyi kaldırmak, "insanın ahiret ahvalini açık-seçik görmesi" demektir.

فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ/Bugün artık gözün keskindir: Yani gözün daha önce görmediği şeyleri görür. Bu bağlamda Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar."***[29]

وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ/Arkadaşı (şeytan) "İşte bu yanımdaki kimse hazırdır" der: Burada arkadaştan kasıt onu sapıklığa sevk eden şeytandır. Arkadaştan kastın, cehennemde onun azabını üstlenen melek olduğu da söylenmiştir. Ancak ilki tercihe şayandır. Çünkü buradaki arkadaş daha sonra ifade edilen arkadaştır. Ayrıca "وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ/***Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, ona bir şeytan musallat ederiz. Artık şeytan ona arkadaşlık eder"***[30] âyeti de buna işaret eder.

هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ/İşte bu yanımdaki kimse hazırdır: Âyetin manası "Yanımdaki bu adam hazırdır. Ben onu hazırladım ve cehennem için elverişli hâle getirdim" demektir. Mana budur. Şayet "Arkadaş, onu süren melektir" dersek ve "O zebanilerden biridir" dersek bunun manası "Bu azap benim yanımda hazırdır" şeklinde olur. "مَا لَدَيَّ/***Mâ ledeyye"*** kavlindeki "مَا/***mâ"***nın mevsûfe yahut mevsûle olması muhtemeldir. Şayet mevsûfe olursa "عَتِيدٌ/***atîd"*** lafzı onun sıfatı olur. Şayet mevsûle olursa "عَتِيدٌ/***atîd"*** onun bedeli veya ikinci bir haber ya da mahzûf bir mübtedanın haberi olur. "عَتِيدٌ/***Atîd"*** bu görüntüye göre mübtedanın haberi değildir. "عَتِيدٌ/***Atîd"*** lafzının haber olması "مَا/***mâ"***nın da ondan bedel olması veya gizli bir fiille mansub olması muhtemeldir.

اَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ/Haydi cehenneme atın: Buradaki hitap, süren ve şahitlik eden iki meleğedir. Şöyle de denilmiştir: Hitap bir meleğe yöneliktir. Zira "اَلْقِيَا/***elkıyâ"*** fiilinin sonundaki "elif" harfinin aslı şeddesiz tekit nûnudur. Daha sonra da bu "nun" harfi "elif"e çevrilmiştir. Yahut âyetin manası, mübâlağa ve tekit için iki kez "at, at" demektir. Ya da hitap, Arapların âdeti gereği, iki kişinin "dostum, arkadaşım" şeklinde konuşması kabilindendir. Bütün bunlar uzak ihtimal ve zorlamadır. Zira "فَأَلْقِيَاهُ

---

29 Bu hadisin aslı yoktur. Nitekim Sübkî bu hadisi kitabında "Aslı Olmayan Hadisler" başlığı altında ele almıştır. Bk. Abdülkâfî es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, ty., VI, 357.

30 Zuhruf 43/36.

فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ/***İkiniz onu şiddetli azaba atın"***[31] âyeti hitabın iki kişiye yönelik olduğunun delilidir.

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ/***Her hayra bütün gücüyle engel olanı:*** Bu ibarenin "farz olan zekâta mani olan" anlamına geldiği söylenmiştir. Ancak doğrusu "genel olarak bütün hayırlara mani olan" demektir.

مُرِيبٍ/***Mürîb:*** "Din hakkında şüpheye düşen" demektir ve şüphe manasında "الريب/er-rayb" kelimesinden türemiştir.

اَلَّذِي جَعَلَ/***Ellezî ceale:*** Bu lafzın mübteda, haberinin de "فَاَلْقِيَاهُ/***ikiniz onu şiddetli azaba atın"*** olması muhtemeldir. Bu lafza ("فَاَلْقِيَاهُ/***fe-elkıyâhu"***) şart manası kazandırsın diye elif eklenmiştir. Bu lafzın bedel yahut sıfat olması da muhtemeldir. Bu durumda "فَاَلْقِيَاهُ/***fe-elkıyâhu"*** tekit için tekrar olur.

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا اَطْغَيْتُهُ/***Arkadaşı (şeytan) şöyle der: Rabbimiz! Onu ben azdırmadım:*** "القرين/el-Karîn" burada -ihtilafsız- dünyada kendisine vekil edindiği şeytanıdır. "مَا اَطْغَيْتُهُ/***Mâ etgaytühû"*** lafzının manası, "onu azgınlığa ben düşürmedim. Fakat o kendi isteğiyle azdı" demektir. Bundan önceki "وَقَالَ قَرِينُهُ/***Ve arkadaşı (şeytan) şöyle der"*** kavlinin aksine -ki bu söz matuftur- burada ("قَالَ قَرِينُهُ/***Arkadaşı (şeytan) şöyle der"*** ifadesinin) yeni bir cümle olması sebebiyle "و/vav" hazfedilmiştir.

لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ/***Huzurumda tartışmayın!:*** Buradaki hitap insanlara ve arkadaş edindikleri şeytanlaradır.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ {٢٩} يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ {٣٠} وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ {٣١} هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍ {٣٢} مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ {٣٣} اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ {٣٤} لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ {٣٥}

---

31 Kâf 50/26.

29. Benim huzurumda söz/hüküm değiştirilmez ve Ben kullara asla zulmedici değilim. 30. O gün cehenneme "Doldun mu?" deriz. O da "Daha var mı?" der. 31. Cennet de müttakilere iyice yaklaştırılır. 32-34. (Onlara) "İşte bu size vaat edilen cennettir! Ki o, Allah'a yönelen, emirlerine riayet eden, gayben/ yalnız başına iken Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur. Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşamın başladığı gündür" denilir. 35. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. Katımızda dahası da vardır.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ/Benim huzurumda söz/hüküm değiştirilmez: Yani kâfirlerin cezalandırılmasına hükmettim, bunda bir değişiklik söz konusu değildir. Şöyle de denilmiştir: Bunun manası, "Hiç kimse bütün işlerle ilgili bilgimi yalanlamasın" şeklindedir. Bununla arkadaş şeytanın "**مَا أَطْغَيْتُهُ/Onu ben azdırmadım"** sözüne işaret edilmektedir.

وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ/O da "Daha var mı?" der: Burada fiil cehenneme isnad edilmiştir. Fiilin cehennemin meleklerden olan bekçilerine isnad edildiği söylendiyse de ilk tefsir daha doğrudur. Cehennemin hakikaten mi yoksa lisan-ı hâl ile mecazen mi konuştuğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Doğru olan onun hakikaten konuştuğudur. Zira bu Allah için kolaydır. "**هَلْ مِنْ مَزِيدٍ/Daha var mı?"** sözünün manası "dolmadığından dolayı daha fazlasını ister" demektir. "Daha yok yani dahası için bende yer yok" manasına geldiği de söylenmiştir. Bu durumda o dolmuş olmaktadır. İlk tefsir daha doğru ve tercihe şayandır. Bu husus hadiste şöyle ifade edilmektedir: ***"İnsanlar cehenneme atılmaya devam edilir, o da 'Daha yok mu? der. Bu, Allah ayağını cehennemin üzerine koyuncaya kadar devam eder."***[32] Hadiste yeri burası olmayan bir söz/ifade vardır. "المزيد/el-Mezîd" lafzının "المحيض/el-mehîd" gibi masdar olması yahut ism-i mef'ûl olması muhtemeldir. Şayet masdar ise vezni "مفعل/mef'ıl" olur. Şayet ism-i mef'ûl ise vezni "مفعول/mef'ûl" olur.

---

32 Buhârî, Tefsîru Sûre 50, Bâb 1; Müslim, Cennet 13, no: 2848. Hadisin Müslim'de geçen ibaresi şöyledir: "لَا تَزَالُ جَهَنَّمُ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ، حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ ، فَتَقُولُ قَطْ قَطْ وَعِزَّتِكَ ، وَيُزْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ/*Cehennem 'Daha var mı?' demeye devam eder. Nihayet Rabbu'l-İzze ayağını onun üzerine koyar, o da 'İzzetin hakkı için yeter, yeter' der ve büzülüp kapanır."*

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ/***Ve üzlifetü'l-cennetü:*** Yani cennet yaklaştırıldı. Sonra bu ifade "غَيْرَ بَعِيدٍ/***oldukça, iyice"*** sözü ile güçlendirilmiştir.

لِكُلِّ اَوَّابٍ/***Li-külli evvâbin:*** Bu ifade "Allah'a çokça yönelen" demektir. "رجع/Döndü" anlamında "آبَ - يَؤُوبُ/âbe - yeûbü" fiilinden gelmektedir. Şöyle de denilmiştir: O (أَوَّابٌ), "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ مِنَّا فَضْلاًۜ يَا جِبَالُ اَوِّب۪ي مَعَهُ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَد۪يدَۙ/***And olsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin' dedik. Ona demiri yumuşattık"***[33] âyetinde de işaret edildiği üzere "المُسبّح/Allah'ı tesbih eden" demektir.

حَف۪يظٍ/***Hafîz:*** Bu lafız da "Allah'ın emirlerine riayet eden" demektir. Böyle bir kimse Allah'ın emirlerini yapar, yasaklarını terk eder.

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ/***Gayben/yalnız başına iken Rahmân'dan korkan:*** Bu ifade, "insanların arasında bulunmadığı hâlde/yalnız başına iken Allah'tan sakınan" demektir. Burada mecrûr olan "بِالْغَيْبِ/***bi'l-gaybi"*** lafzı, hâl konumundadır. "مَنْ خَشِيَ/***Men haşiye"*** lafzı da bedel yahut mübtedadır. Eğer "Korku ile rahmet nasıl yan yana bulunabilir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bu, Allah'tan korkan kimseyi övme konusunda mübalağa kastıyla yapılmıştır. Çünkü Müslüman, rahmetini ve affını bildiği hâlde Allah'tan korkar. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. Bu sorunun cevabının "Rahmân, bir sıfat olarak değil, -'Allah' dememizde olduğu gibi- bir isim olarak kullanılmıştır" şeklinde olması da muhtemeldir.

وَلَدَيْنَا مَز۪يدٌ/***Katımızda dahası da vardır:*** Denildiğine göre, bu ifade, "لِلَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ/***Güzel davrananlara daha güzel bir karşılık ve bir de fazlası vardır"***[34] âyetinde de işaret edildiği üzere, "Allah'ın yüzüne bakmak ve O'nu görmek" manasına gelir. Şöyle de denilmiştir: Bu ifade, "Aklınıza ve kalbinize gelmeyen (tahmin bile edemeyeceğiniz) şeyler" anlamındadır. Nitekim hadis-i kutsîde bu meyanda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın kalbine/aklına gelmeyen şeyler/nimetler hazırladım."***[35]

---

33 Sebe 34/10.

34 Yunus 10/26.

35 Buhârî, Bed'u'l-Halk 8; Müslim, Cennet, no: 2824; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 313.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِۜ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ {٣٦} اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ {٣٧} وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍۗ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ {٣٨} فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِۚ {٣٩} وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ {٤٠}

36. (Ey Peygamber!) Biz, onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan ve (güçlerine güç katmak amacıyla) ülke-ülke dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Kurtuluş var mı? 37. Şüphesiz ki bunda akl-ı selim sahibi olan veya (kalben) hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır. 38. And olsun Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. (Bu yüzden) Bize hiçbir yorgunluk çökmedi. 39. (Ey Peygamber!) Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan önce ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et. 40. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et.

هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً/*Ki onlar, güç bakımından kendilerinden daha üstündür:* "**هُمْ/*Hüm***" zamiri ile geçen/önceki nesiller, "**مِنْهُمْ/*minhüm***"deki "**هُمْ/*hüm***" zamiri ile de Kureyş kâfirleri kastedilmektedir.

فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ/*Ülke-ülke dolaşan:* Bu ifade, "diyar-diyar dolaşanlar" demektir. Bu fiilin aslı, "gediklerinden muhtelif ülkelere girmek" yahut -aramak anlamında- "bir işi araştırmak için muhtelif ülkelere girmek" demektir.

هَلْ مِنْ مَحِيصٍ/*Kurtuluş var mı?:* Yani onlar demişlerdir ki: "Allah'tan yahut azaptan bir kaçış var mıdır?"

لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ/*Bunda akl-ı selim sahibi olan için:* Bu, "akleden ve anlayan duyarlı bir kalp sahibi" olan için demektir.

اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ/*Veya hazır bulunup kulak veren kimseler için:* Bu ifade de "kalben hazır olup kulak veren" demektir.

وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ/***(Bu yüzden) Bize hiçbir yorgunluk çökmedi***. "اللُّغُوبُ/ el-Lugûb" kelimesi "bitkinlik ve yorgunluk" anlamına gelir.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ/***Onların dediklerine sabret:*** Yani "(Ey Peygamber!) Kureyş kâfirleri ve diğerlerinin dediklerine sabret."

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ/***Rabbini hamd ile tesbih et:*** Allah'ın bu âyetle, dil ile tesbihi yahut namazı kastetmesi muhtemeldir. Zemahşerî'nin görüşü bu iki vecihtir. İbn Atiyye de şöyle demiştir: "Bu, te'vilcilerin/tefsircilerin icmâsıyla 'namaz kıl' demektir ve bu hâliyle beş vakit namaza işaret etmektedir. Güneşin doğmasından önce sabah namazı, batmasından önce öğle ve ikindi namazları, geceleyin de akşam ve yatsı namazları farzdır." ***"Rabbini hamd ile tesbih et"*** ifadesinden kastın nafile namazlar olduğu da söylenmiştir.

وَاَدْبَارَ السُّجُودِ/***Ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et:*** Ömer b. el-Hattâb[36] ve Ali b. Ebî Tâlib'e[37] göre bu ifadeden kasıt, "akşam namazından sonra iki rekât nafile namaz kıl" şeklindedir. İbn Abbâs'a göre[38] "Farz namazlardan sonra nafile namaz kılın" demektir. Bunun "vitr namazı" olduğu da söylenmiştir.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍۙ {٤١} يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ
بِالْحَقِّۜ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ {٤٢} اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُۙ {٤٣}
يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعاًۜ ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ {٤٤} نَحْنُ اَعْلَمُ
بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ {٤٥}

41. Bir çağrıcının (İsrafil'in) yakın bir yerden sesleneceği günü bekle. 42. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, (kabirlerden) çıkış günüdür. 43. Gerçek şu ki Biz, diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak Bizedir. 44. O gün yer, onların

36 Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, no: 4622.
37 Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, no: 4616; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, V, 248.
38 Ebu'l-Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 128.

üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, Bizim için kolay olan bir haşirdir. 45. Biz onların ne dediklerini çok iyi biliriz. (Ey Peygamber!) Sen onlara imanı dayatan bir zorlayıcı değilsin. O hâlde, tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver.

وَاسْتَمِعْ/Vestemi': Bu fiil "bekle" manasına gelir ve mef'ûlün bih sarih olarak "**يَوْمَ يُنَادِ/yevme yünâdi**" lafzının âmilidir. Şöyle denilmiştir: Âyet, "Kıyametin korkunçluğundan sana anlattıklarımıza kulak ver" anlamındadır. Bu durumda "**يَوْمَ يُنَادِ/yevme yünâdi**" lafzının âmili olmaz, "**اسْتَمِعْ/istemi'**" lafzında kalır. Dolayısıyla birincisi daha doğrudur.

يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ/Bir çağrıcının yakın bir yerden sesleneceği gün" Çağrıcı, burada, sûra üfleyecek olan İsrafil'dir. Şöyle denilmiştir: "Onun **'yakın'** olarak tavsif edilmesinin sebebi, onu bütün mahlûkatın duyacak olmasıdır." Şöyle de denilmiştir: "'**مَكَانٍ/Mekân'**la Beytü'l-Makdis'teki bir kaya kastedilmiştir ve Mekke'ye yakın olmasından dolayı **'yakın'** olarak tavsif edilmiştir." Başka bir görüşe göre de **"mekân"**dan maksat, Beytü'l-Makdis'teki bir kayadır ve göğe yakınlığı sebebiyle **"yakın"** olarak tavsif edilmiştir. Çünkü Beytü'l-Makdis yeryüzünün göğe, on sekiz mil olarak en yakın olduğu yerdir. Ancak bu görüş zayıftır.

يَوْمَ الْخُرُوجِ/Çıkış günü: Çıkış günü, insanların kabirlerinden çıktığı gündür.

يَوْمَ تَشَقَّقُ/O gün yarılıp açılır: Bu zarftaki âmil, "**حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ/Bu, Bizim için kolay olan bir haşirdir**" kavlinin manasıdır yahut mâ kablinin bedelidir.

وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ/Sen onlar üzerinde bir zorlayıcı değilsin: Yani "**لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ/Onların üzerinde bir zorba değilsin**"[39] âyetinde de buyrulduğu gibi "sen onlara imanı dayatan bir zorba değilsin." Şöyle denilmiştir: "Bu, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara karşı şefkatli olduğuna, zorba olmadığına dair bir ihbardır." Bu görüş daha doğrudur.

---

39 Gâşiye 88/22.

فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ***/O hâlde, tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver:*** Bu âyet, "اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ***/Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarabilirsin"***[40] âyeti gibidir. Çünkü Allah'tan korkandan başkasına öğüt fayda vermez.

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْواًۙ {١} فَالْحَامِلَاتِ وِقْراًۙ {٢} فَالْجَارِيَاتِ يُسْراًۙ {٣}
فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْراًۙ {٤} اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌۙ {٥} وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌۜ {٦}

1-6. Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işi ayıranlara and olsun ki, size vaat edilen, kesinlikle doğrudur ve din mutlaka gerçekleşecektir.

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْواً/***Savurdukça savuranlara:*** Bunlar toprak ve diğer şeyleri savuran rüzgarlardır. Bu kelime "تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ/***Rüzgârlar onu savurur***"[41] âyetinde de aynı anlamda kullanılmıştır. "ذَرْواً/***Zerven***" kelimesi mef'ûlü mutlak olarak mansub olmuştur.

فَالْجَارِيَاتِ يُسْراً/***Kolayca süzülenler:*** Bunlar denizde yüzen gemilerdir. "يُسْراً/***Yüsran***" kelimesi "suhûletle, kolaylıkla" anlamına gelmekte olup gizli bir mef'ûlü mutlakın sıfatıdır.

فَالْحَامِلَاتِ وِقْراً/***Yükünü yüklenenler:*** Bunlar yağmur taşıyan bulutlardır. "وِقْراً/***Vikran***" kelimesi "yük" anlamına gelmekte olup mef'ûlü bihtir.

---

41 Kehf 18/45.

فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْراً/İşi ayıranlara: Bunlar rızıklar ve eceller gibi melekut işlerini taksim eden meleklerdir. “اَمْراً/*emran*” kelimesi mef’ûlü bihtir.

Bu âyette geçen **“Yükünü yüklenenler,”** bir görüşe göre gemiler, başka bir görüşe göre ise bütün hamile hayvanlardır. **“Kolayca süzülenler,”** bir görüşe göre bulutlar, başka bir görüşe göre ise akıp giden gezegenler ve yıldızlardır. Ali *radıyallahu anh*’a isnad edilen birinci görüş[42] daha meşhurdur.

اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ/Size vaat edilen, kesinlikle doğrudur: Bu ifade öncesindeki yeminin cevabıdır. Buradaki “تُوعَدُونَ/*tûadûne*” fiilinin “وعد/mükafat” veya “وعيد/ceza” kökünden gelmiş olması muhtemeldir. Ancak burada, ahiretteki tekrar diriltilmenin kastedilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir ki bu hem “وعد/mükafat” hem de “وعيد/ceza”yı kapsar.

وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ/Din mutlaka gerçekleşecektir: Burada geçen **“din”** kelimesi “karşılık (dünyadaki amellerin karşılıklarının verilmesi)” anlamındadır. Bir görüşe göre ise “hesap” manasına gelmektedir.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ {٧} اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ
يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَ {٨} {٩}

7-9. Yörüngeleri olan göğe and olsun ki siz çelişkili sözler söylüyorsunuz. Ondan dönen döndürülür.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ/Yörüngeleri olan gök: Yani üzerine rüzgârın düştüğü sırada suda oluşan izler gibi izleri olan. Tarladaki çift izleri de aynı şekildedir. Bir görüşe göre burada geçen “الْحُبُكِ/*el-hubuk*” kelimesi “yıldızlar,” başka bir görüşe göre “göğün süsü,” bir diğer görüşe göre ise “göğün yaratılışının güzelliği” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin tekili “حباك/hibâk” veya “حبيكة/habîke” şeklindedir.

اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ/Siz çelişkili sözler söylüyorsunuz: Burada bir kısmının mü’min, bir kısmının kâfir olması yönüyle farklılık gösterdikleri için bütün insanlara hitap edilmiş olması muhtemeldir. Peygamber

---

42 Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VII, 614.

sallallahu aleyhi ve sellem hakkında, bazıları "sihirbaz," bazıları "kâhin" ve bazıları "şair" demek sûretiyle birbirlerinden farklı şeyler söyledikleri için sadece kâfirlere hitap edilmiş olması da muhtemeldir.

يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ/*Ondan dönen döndürülür:* Bu âyetteki ***"ondan"*** zamiri ile neyin kastedildiği hususunda dört farklı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kur'ân veya İslâm dini kastedilmiştir. Buna göre döndürülme ile imandan döndürülme kastedilmektedir. Yani Allah'ın ilminde kâfir olacağı bilinen kişi imandan döndürülür.

İkincisi: *"Ondan"* kelimesi ile beşinci âyette geçen ***"size vaat edilen"*** veya altıncı âyette geçen ***"din"*** kelimeleri kastedilmiştir. Buna göre anlam "Döndürülmüş olan, size vaat edilene veya dine iman etmekten döndürülür" şeklinde anlaşılır.

Üçüncüsü: Bu kelime ile ***"çelişkili sözler"*** kastedilmiştir. Bu yoruma göre, Allah'ın kurtuluşa ermesine hükmettiği kişi bu çelişkili sözlerden İslâm'a döndürülmüş olmaktadır. Bu görüş güzeldir ancak "افك/efeke" fiili iyiden kötüye dönüş için kullanılır. Hâlbuki bu görüşte kötüden iyiye dönüşten bahsedilmektedir.

Dördüncüsü: Bu yoruma göre de ***"ondan"*** kelimesi ile ***"çelişkili sözler"*** kastedilmiştir ancak "عَنْ/***an***" harfi cerri sebep bildirme anlamında kullanılmıştır. Buna göre âyet "İmandan döndürülen kişi bu söz sebebiyle döndürülmüştür" şeklinde anlaşılır.

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ {١٠} اَلَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ {١١}
يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ {١٢} يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ {١٣}
ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ {١٤}

10. Yalancıların canı çıksın! 11. Onlar cehalet içerisinde gafillerdir. 12. Ceza gününün ne zaman olduğunu sorarlar.

13. O gün onlar ateşe sokulacaklardır. 14. "Sınanmanızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte!" (denilir.)

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ/***Yalancıların canı çıksın:*** Bu ifade de tıpkı "Allah senin canını alsın" gibi bir beddua cümlesidir. Bir görüşe göre burada geçen "قُتِلَ/***kutile***" fiili "lanet etsin" anlamındadır. Ancak İbn Atiyye'ye göre âyetten bu anlam çıkarılamaz. Zemahşerî ise bu kelimenin asıl anlamının ölmesi için beddua olduğunu ancak sonradan lanet etmek ve çirkinliğini beyan etmek anlamında da kullanıldığını söylemiştir.

الْخَرَّاصُونَ/***el-Harrâsûn:*** Bu kelime "çok yalan söyleyenler" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin kökü olan "الخرص/el-hars" kelimesi "tahmin ve zan üzere konuşmak" anlamındadır. Burada kâfirlere işaret edilmektedir. Bir görüşe göre kâhinlere işaret edildiği söylense de birinci görüş daha kuvvetlidir.

اَلَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ/***Onlar cehalet içerisinde gafillerdir:*** Burada geçen "غَمْرَةٍ/***gamra***" kelimesi "insanın aklını örten şey" anlamına gelmektedir. Aslı "غَمْرَةَ الماء/Su baskını" ifadesidir. Bu âyette "غَمْرَةٍ/***gamra***" kelimesi ile cehalet ve düşüncesizlik kastedilmektedir.

يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ/***Ceza gününün ne zaman olduğunu sorarlar:*** Yani gerçekleşeceğine inanmadıklarını ve hafife aldıklarını göstermek amacıyla "Din günü ne zaman?" diye soruyorlar.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ/***Onların ateşte sınandığı gündür:*** Bu ifade onların bir önceki âyetteki sorularına cevaptır. Bu âyetteki "يُفْتَنُونَ/***yüftenûn***" fiili "yakılacaklar" ve "azap edilecekler" anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple sıcağa "fetîn" denilmiştir. Çünkü güneş taşını yakar. Buradaki "يَوْمَ هُمْ/***Onların ... gündür***" ifadesinin i'râbının "Bu olay onların ateşte sınandığı gün gerçekleşecektir" takdirinde gizli bir âmil tarafından belirlenmiş veya mebni bir kelimeye izafe edilmiş olması sebebiyle mebni olması muhtemeldir. Buna göre açıkladığımız şekilde gizli bir fiil ile mansub olması veya "Bu, onların ateşte sınandığı gündür" takdirinde merfu olması caizdir.

ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ/*Sınanmanızı tadın!:* Yani onlara “Yanmanızın acısını tadın” denilir.

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ {١٥} اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ {١٦} كَانُوا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ {١٧} وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ {١٨} وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ {١٩}

15-16. Şüphesiz ki Allah'a isyandan sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar. Kuşkusuz onlar, bundan önce dünyada güzel davrananlardı. 17. Geceleri pek az uyurlardı. 18. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi. 19. Mallarında, isteyenler ve mahrumlar için bir hak vardır.

اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ/*Rablerinin kendilerine verdiğini alarak:* Burada onların cennette, Rablerinin kendilerine vereceği hayırları ve nimetleri alacakları kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise mana “Dünyada Rablerinin kendilerine vereceği şeriatı alacaklar” şeklindedir. Birinci görüş daha güçlü ve âyetin bağlamının delaleti sebebiyle tercihe daha layıktır.

كَانُوا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ/*Geceleri pek az uyurlardı:* Burada geçen “يَهْجَعُونَ/***yehceûn***” fiili “uyumak” kökünden gelmektedir. Âyetin manası hakkında iki farklı görüş vardır:

Birincisi: Ki doğru olan görüş budur, onlar gecenin az bir kısmında uyurlar ve gecenin çoğunu ise namaz, niyaz ve dua ile uyanık olarak geçirirlerdi.

İkincisi: Onlar geceleyin ne az ne de çok uyurlardı.

İ‘râb da iki farklı manaya göre değişmektedir. Birinci manaya göre i‘râbda dört farklı yön bulunmaktadır.

Birincisi: “قَلِيلاً/***Kalîlen***” kelimesi “كَانُوا/***kânû***” nakıs fiilinin haberidir. “مَا يَهْجَعُونَ/***Mâ yehceûn***” ise “قَلِيلاً/***kalîlen***” kelimesinin fâilidir.

Çünkü bu kelime sıfatı müşebbehedir ve “مَا/*mâ*” edatı masdariyedir. Buna göre cümle “كَانُوا قَلِيلاً هُجُوعُهُمْ مِنَ الَّيْلِ/Geceleyin onların uyumaları azdı” şeklinde takdir edilir.

İkincisi: Bu da bir önceki gibidir ancak bu yoruma göre “مَا/***mâ***” edatı ismi mevsuldür ve “كَانُوا قَلِيلاً اَلَّذِي يَهْجَعُونَ فِيهِ مِنَ الَّيْلِ/Geceleri uyuyanlar pek azdı” şeklinde takdir edilir.

Üçüncüsü: Buna göre “مَا/***mâ***” edatı zait, “قَلِيلاً/***kalîlen***” kelimesi zarftır ve onun âmili “يَهْجَعُونَ/***yehceûn***” fiilidir. Bu yoruma göre “كَانُوا يَهْجَعُونَ وَقْتًا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ/Geceleyin az bir süre uyurlardı” şeklinde takdir edilir.

Dördüncüsü: Bir önceki yorum gibidir ancak “قَلِيلاً/***kalîlen***” kelimesi mahzûf bir mef’ûlü mutlakın sıfatıdır. Takdiri “كَانُوا يَهْجَعُونَ هُجُوعًا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ/Onlar geceleyin çok az uyurlardı” şeklindedir.

İkinci yoruma göre cümlenin i‘râbında iki farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: “مَا/***Mâ***” edatı olumsuzluk anlamındadır, “قَلِيلاً/***kalîlen***” kelimesi zarf ve onun âmili ise “يَهْجَعُونَ/***yehceûn***” fiilidir. Takdiri “كَانُوا مَا يَهْجَعُونَ قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ/Gecenin az bir kısmında uyumuyorlardı” şeklinde olur.

İkincisi: “مَا/***Mâ***” edatı olumsuzluk anlamındadır, “قَلِيلاً/***kalîlen***” kelimesi ise “كَانُوا/***kânû***” nakıs fiilinin haberidir. Mana “insanlardan pek azı” şeklinde olur sonra “مِنَ الَّيْلِ يَهْجَعُونَ/geceleyin uyumazlar” sözüyle yeni bir cümle başlar.

Arap dili âlimlerine göre bu iki görüşten her ikisi de bâtıldır. Çünkü olumsuzluk anlamındaki “مَا/***mâ***” edatı öncesindeki bölümle ilgili olarak sonrasındaki bölüm üzerine amel etmez. Bu sebeple onun i‘râbının bâtıl olması bu anlamın zayıflığı sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ/*Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi:* Yani Allah’tan günahlarının affedilmesini isterler. “اَلْاَسْحَار/***el-Eshâr***” kelimesi “gecenin son bölümü” anlamına gelmektedir. Bu konudaki bir hadis şöyledir: ***“Allah Teâlâ gecenin son üçte birlik bölümünde ‘Benden***

mağfiret isteyen yok mu, ona mağfiret edeyim' diye ferman eder."[43] Bir görüşe göre ***"istiğfar ederler"*** kelimesi "namaz kılarlar" anlamındadır. Ancak lafız yönünden bu yorum uzak bir ihtimaldir.

وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ/***Mallarında, isteyenler ve mahrumlar için bir hak vardır:*** Bu âyette ***"hak"*** ile nafile sadakalar kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise zekât kastedilmektedir ancak bu uzak bir görüştür. Çünkü bu âyet Mekkî'dir, zekât Medine'de farz kılınmıştır. Bir görüşe göre, bu âyet zekâtın farz kılındığını belirten âyet ile nesh edilmiştir. Ancak böyle bir yoruma gerek yoktur. Zira nesh ancak iki hüküm arasında bir uyuşmazlık olması durumunda gerçekleşir, farz olan zekât ile nafile sadakalar arasında ise bir uyuşmazlık bulunmamaktadır. Bu âyette de tıpkı "حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ/***İyilikte bulunanlar için bir haktır"***[44] âyetinde olduğu gibi nafile sadakalar zorunlu olmamakla birlikte ***"hak"*** olarak isimlendirilmiştir. Bazı âlimlere göre, zekâtın dışındaki mali ibadetler "hak"tır ve İbn Atiyye de bu görüşü tercih etmiştir. Âlimler bu âyette geçen ***"mahrum"*** ifadesiyle kimin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şa'bî bu konuda "Mahrumun ne olduğunu öğrenmek beni çok uğraştırdı"[45] demiştir. Bir görüşe göre mahrum, beytülmâlde kendisinin bir payı olmayan kişidir. Başka bir görüşe göre, ürünleri helak olmuş kişidir. Bir diğer görüşe göre, hayvanları ölmüş kişidir. Bir görüşe göre de köpektir. Bunların dışında başka şeyler de söylenmiştir. Bu tanımların hepsini içeren tanım ise şöyledir: "Mahrum, Allah'ın kendisini herhangi bir şekilde maldan mahrum bıraktığı kişidir."

وَفِي الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَۙ {٢٠} وَفِي اَنْفُسِكُمْۜ اَفَلَا تُبْصِرُونَ
{٢١} وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ {٢٢} فَوَرَبِّ
السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ۟ {٢٣}

20. Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.
21. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?

43 İmam Malik, *Muvatta*, no: 498; Buhârî, no: 1094.
44 Bakara 2/236.
45 Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 418; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 419.

22. Semada da rızkınız ve size vaat edilenler vardır. 23. Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki o, sizin konuşmanız gibi haktır.

وَفِي اَنْفُسِكُمْ/***Kendi nefislerinizde:*** Burada insanın yaratılışında bulunan âyetlere ve ibretlik hususlara işaret edilmektedir. Bazı âlimler, insanda beş bin hikmet bulunduğunu, diğer bazı âlimler ise insanın, âlemin küçültülmüş bir nüshası olduğunu söylemişlerdir.

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ/***Semada da rızkınız ve size vaat edilenler vardır:*** Semada olan rızık ile yağmur kastedilmektedir. Bir görüşe göre, kastedilen kaza ve kaderdir. ***"Size vaat edilenler"*** ifadesi ile mükâfat ve ceza ile semadaki her şeyin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu sebeple bir görüşe göre, burada cennet ve cehennem kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre ise hayır ve şer kastedilmiştir.

اِنَّهُ لَحَقٌّ/***O, haktır:*** Bu söz, yeminin cevabıdır. Buradaki ***"o"*** zamiri ile öncesindeki âyetler, rızık veya vaat edilenler kastedilmiş olabilir.

مِثْلَ مَا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ/***Sizin konuşmanız gibi:*** Yani o da sizin konuşmanız gibi hakkında şüphe olmayan gerçektir. Burada geçen "ما/***mâ***" edatı zaittir. "مِثْلَ/***Misle***" kelimesi mansub ve merfu olarak iki farklı şekilde okunmuştur.[46] Merfu okunduğu takdirde "لَحَقٌّ/***lehakun***" kelimesinin sıfatı olur. Mansub okunduğunda ise "لَحَقٌّ/***lehakun***" kelimesinden veya gizli bir zamirden hâl olur ya da "لَحَقٌّ/***lehakun***" kelimesinin sıfatıdır ancak mebniye izafe edildiği için mebni olur yahut "ما***mâ***" edatı ile birlikte bir terkip oluşturduğu için "أينما/eynemâ" ve "كلما/küllemâ" gibi mansub olur.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَۢ {٢٤} اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا
سَلَاماًۜ قَالَ سَلَامٌۚ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ {٢٥} فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِهِ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍۙ
{٢٦} فَقَرَّبَهُٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۘ {٢٧} فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةًۜ قَالُوا لَا تَخَفْۜ

46 Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir merfu, diğerleri ise mansup olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 416.

وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ {٢٨} فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ
عَجُوزٌ عَقِيمٌ {٢٩} قَالُوا كَذٰلِكِۙ قَالَ رَبُّكِۜ اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ {٣٠}

24. İbrahim'in ikram edilmiş misafirlerinin haberi sana geldi mi? 25. Onun yanına girdikleri zaman, "Selâm" dediler. O da "Selâm, bilinmeyen topluluk" dedi. 26. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana getirmiş; 27. Onların önüne koyup "Yemez misiniz?" demişti. 28. Onlardan dolayı korku hissetti. "Korkma" dediler ve ona âlim bir oğlan çocuğu müjdelediler. 29. Karısı çığlık atarak geldi, yüzüne vurarak "Ben kısır bir kocakarıyım!" dedi. 30. Onlar "Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O, hikmet sahibidir, bilendir" dediler.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَ/***İbrahim'in ikram edilmiş misafirlerinin haberi sana geldi mi?:*** Bu gibi âyetlerin soru üslubunda gelmesinden maksat yüceltmek ve korkutmaktır. İbrahim'in misafirleri, ona bir çocuğu olacağını ve Lût kavminin helak edileceğini müjdelemek için gelmiş olan meleklerdir. Bu melekler Allah katında değerli oldukları ve İbrahim *aleyhisselâm*'ın kendilerine bizzat hizmet etmek ve onlara yemek ikram etmede acele etmek sûretiyle değer verdiği için "الْمُكْرَمِينَ/***ikram edilmiş"*** şeklinde vasıflanmışlardır. Bu yoruma göre "اِذْ دَخَلُوا/***girdikleri zaman"*** ifadesinin âmili "الْمُكْرَمِينَ/***ikram edilmiş"*** ifadesidir. Bu ifadenin âmilinin "اذكر/zikret, hatırla" anlamında gizli bir emir olması da muhtemeldir.

فَقَالُوا سَلَاماً/***"Selâm" dediler:*** Buradaki "سَلَاماً/***selâm"*** kelimesi "talep" anlamında olduğu için mansubdur ve gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Âyette geçen diğer "سَلَامٌ/***selâm"*** kelimesi "أَمْرِي سَلَامٌ/Benim işim selâmdır" takdirinde bir cümlenin haberi/yüklemidir. Bu görüş "selâm" kelimesinin "selâmet" anlamında kullanıldığı durumda geçerlidir. Selâm kelimesi selâmlama anlamında kullanıldığı takdirde ise âyetteki ikinci selâm kelimesi birinci selâmın karşılığı anlamında kullanılmış olur ve böylece onların verdiği selâmdan daha fazlasıyla selâmlarını almış olur. Bu yoruma göre, birinci selâm kelimesi "سلمنا عليك سلاما/Seni tam bir selâmla

selamladık" takdirinde mef'ûlü mutlak olarak mansub olur. İkinci selam kelimesi ise "عَلَيْكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ سَلَامٌ/Selâm sizedir, bilinmeyen topluluk" takdirinde yeni bir cümle başlangıcı olarak merfu olur.

قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ/***"Yemez misiniz?" demişti*** Buradaki "اَلَا/***elâ"*** edatının onları yemeğe teşvik etmek amacıyla veya inkâr anlamındaki hemzenin olumsuzluk ifade eden "لَا/lâ" harfiyle birlikte kullanılmış olması muhtemeldir.

فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً/***Onlardan dolayı korku hissetti:*** İbrahim *aleyhisselâm* misafirlerinin kendilerine ikram edilen yemeği yememeleri sebebiyle korktu.

وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ/***Ona âlim bir oğlan çocuğu müjdelediler:*** Burada sözü edilen çocuğun ***"Biz ona İshak'ı müjdeledik"***[47] âyetinin delaletiyle İshak olduğu anlaşılmaktadır.

فِي صَرَّةٍ/***Çığlık atarak:*** Yani bağırarak. İbrahim *aleyhisselâm*'ın karısı bağırarak "يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ/***Vay başıma gelene! Yaşlı bir kadın olduğum hâlde ben çocuk mu doğuracağım?"***[48] demiştir. Buradaki "صَرَّةٍ/***sarratin"*** kelimesi kalem ve diğer eşyaların ses çıkarması anlamındadır. Bir görüşe göre ise "صَرَّةٍ/***sarratin"*** kelimesi "kadınlardan oluşan bir topluluk" anlamına gelmektedir.

فَصَكَّتْ وَجْهَهَا/***Yüzüne vurdu:*** Yani yaşlı bir kadın olduğu hâlde çocuk doğuracak olması sebebiyle onlardan utandığı ve şaşırdığı için yüzüne vurdu.

وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ/***Ben kısır bir kocakarıyım:*** Bu cümlenin takdiri "Ben kısır bir kocakarıyım, nasıl doğurabilirim?" veya "Kısır bir kocakarı doğurabilir mi?" şeklindedir.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ {٣١} قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ
{٣٢} لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ {٣٣} مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ

47 Sâffât 37/112.
48 Hûd 11/72.

{٣٤} فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَۚ {٣٥} فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَۚ {٣٦} وَتَرَكْنَا فِيهَا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَۜ {٣٧}

31. "O hâlde işiniz nedir, ey elçiler?" dedi. 32. "Biz suçlu bir kavme gönderildik" dediler. 33. "Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya. 34. Aşırı gidenler için Rabbinin katında işaretlenmiş." 35. Orada bulunan mü'minleri çıkardık. 36. Zaten orada Müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık. 37. Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ/***"O hâlde işiniz nedir, ey elçiler?" dedi:*** Yani sizin hâliniz ve durumunuz nedir? "خَطْبُ/***hatbu"*** kelimesi genellikle sıkıntılı durumlarda kullanılır.

قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ/***"Biz suçlu bir kavme gönderildik" dediler:*** Burada Lût *aleyhisselâm*'ın gönderilmiş olduğu kavim kastedilmektedir. İşaretlenmiş taşlar konusuna Hûd sûresinde değinmiştik.

فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ/***Orada bulunan mü'minleri çıkardık:*** Bu âyette ***"orada"*** zamiriyle Lût kavminin yaşadığı şehir kastedilmektedir. Her ne kadar bu şehirden daha önce bahsedilmemiş olsa da sözün gelişi o şehre delalet etmektedir. Orada bulunan mü'minler ile Lût *aleyhisselâm* ve ailesi kastedilmektedir. Allah o şehrin halkının başına gelecek azaptan kurtulmaları için onlara o şehirden çıkmalarını emretmiştir. Onları bu âyetlerde her iki vasfın özelliğini taşıdıkları için hem mü'minler hem de Müslümanlar olarak tanımlamıştır. Ahzâb sûresinde İslâm ve iman kavramlarını açıklamıştık.

وَفِي مُوسٰى اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ {٣٨} فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ {٣٩} فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌۜ {٤٠}

38. Musa'da da (ibretler vardır). Onu apaçık bir delil ile Firavun'a göndermiştik. 39. Gücüyle birlikte yüz çevirmiş

"Bir büyücü veya delidir" demişti. 40. Nihayet onu da ordularını da yakalayıp kendini kınar hâlde denize attık.

وَفِي مُوسٰى/*Musa'da da (ibretler vardır):* Bu ifade ***"Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır"*** şeklindeki 20. âyete veya ***"Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık"*** şeklindeki 37. âyete atfedilmiştir.

فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ/*Gücüyle birlikte yüz çevirdi:* Burada Firavun'un egemenliği ve kuvveti kastedilmektedir.

وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ/*"Bir büyücü veya delidir" demişti:* Yani onlar "Musa bir büyücü veya delidir" dediler. Bu âyetteki "**اَوْ/*ev*"** edatı "şüphe veya taksim" anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre "ve" anlamındadır ancak bu görüş zayıftır ve burada uygun değildir.

وَهُوَ مُلِيمٌ/*Kendini kınar hâlde:* Yani kınanmayı gerektiren işler yapmıştır. Burada Firavun kastedilmektedir.

وَفِي عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَۚ {٤١} مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا
جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِۜ {٤٢} وَفِي ثَمُودَ اِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ {٤٣} فَعَتَوْا
عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ {٤٤} فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ
وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَۙ {٤٥} وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِقِينَۚ {٤٦}

41. Âd kavminde de (ibretler vardır). Onlara kavurucu rüzgârı göndermiştik. 42. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül gibi yapıyordu. 43. Semûd kavminde de (ibretler vardır). Onlara "Bir süreye kadar faydalanın" denilmişti. 44. Rablerinin emrine karşı geldiler. Bu yüzden, bakıp dururlarken onları yıldırım yakalayıverdi. 45. Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım edenleri de olmamıştı. 46. Bunlardan önce de Nûh kavmini helak etmiştik. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplum idiler.

الرِّيحَ الْعَقِيمَ/***Kavurucu rüzgârı:*** Âyet bu rüzgârı yağmur oluşturmaması ve ağaçları aşılamaması sebebiyle "الْعَقِيمَ/***kısır, verimsiz, bereketsiz***" olarak tanımlamıştır.

كَالرَّمِيمِ/***Kül gibi:*** Yani yok olup giden, sonu kesik. Buradaki ifade genel olmasına rağmen rüzgârın yok etmesine izin verilen şeyleri kapsayacak şekilde hususi manada kullanılmıştır.

وَفِي ثَمُودَ اِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ/***Semûd kavminde de (ibretler vardır). Onlara "Bir süreye kadar faydalanın" denilmişti:*** Bu âyet hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Bu âyette onların faydalanacağı süre deveyi kesmelerinden sonra üç gündür.

İkincisi: Bu süre Sâlih *aleyhisselâm*'ın kendilerine peygamber olarak gönderilmesinden helak oldukları güne kadar geçen süredir. Bu yoruma göre, bir sonraki âyetin başındaki "فَعَتَوْا/***karşı geldiler***" fiili onların faydalanmasından sonra gerçekleşmiş olur. Birinci yoruma göre ise bu söz, öncesindeki bölümden bağımsız olarak onların durumlarını bildirmektedir.

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ/***Onları yıldırım yakalayıverdi:*** Burada Cebrail'in çıkardığı bir çığlık kastedilmektedir.

وَهُمْ يَنْظُرُونَ/***Bakıp dururlarken:*** Yani o yıldırıma bakarlarken. Çünkü bu olay gündüz gerçekleşmiştir.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ {٤٧} وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ {٤٨} وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ {٤٩}

47. Göğü kendi ellerimizle Biz kurduk ve elbette Biz genişleticiyiz. 48. Yeri de döşedik. (Bak) ne güzel döşeyiciyiz! 49. Her şeyden de çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ/***Göğü kendi ellerimizle Biz kurduk:*** Yani kendi kuvvetimizi kullanarak. Buradaki "السَّمَاءَ/***es-Semâ***" kelimesi gizli bir fiilin mef'ûlü olması sebebiyle mansubdur.

وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ/***Ve elbette Biz genişleticiyiz:*** Bu konuda üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Bu âyet "güç yetirmekteyiz" anlamındadır. Bu yoruma göre "مُوسِعُونَ/***mûsiûn***" kelimesi "güç, takat" anlamına gelen "الْوُسْعُ/ el-vüs'u" kelimesinden türemiştir. "عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ/***(Maddi) gücü olan kendine göre versin***"[49] âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır.

İkincisi: "Biz göğü geniş kıldık veya gök ile yer arasında genişlik var ettik" anlamındadır.

Üçüncüsü: Gökten inen yağmurlar ile rızıkları bollaştırdık.

فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ/***Ne güzel döşeyiciyiz:*** Bu âyette geçen "الْمَاهِدُ/***el-mâhid***" kelimesi "bir yeri döşeyip hazır hâle getiren" anlamındadır.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ/***Her şeyden de çift yarattık:*** Yani gece ve gündüz, siyah ve beyaz, sağlık ve hastalık gibi iki farklı şekilde yarattık.

فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۚ {٥٠} وَلَا تَجْعَلُوا
مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ {٥١}

50. O hâlde Allah'a kaçın. Çünkü ben, size O'nun katından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım. 51. Allah ile beraber başka bir ilâh edinmeyin. Zira ben size O'nun tarafından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım.

فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ/***O hâlde Allah'a kaçın:*** Bu âyette tevbe ve itaat ile Allah'a dönmeyi emretmektedir. Âyetin lafzında uyarı ve korkutma üslubu kullanılmıştır.

---

49 Bakara 2/236.

كَذٰلِكَ مَٓا اَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ
{٥٢} اَتَوَاصَوْا بِهِۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ {٥٣} فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَٓا
اَنْتَ بِمَلُومٍ {٥٤} وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ {٥٥}

52. İşte böylece, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde hemen "O, bir büyücüdür veya delidir" dediler. 53. Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir topluluktur. 54. Artık onlardan yüz çevir. Sen kınanacak değilsin. 55. Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.

اَتَوَاصَوْا بِهِ/*Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler?:* Bu ifade tevkif ve hayret içermektedir. Yani onlar birbirlerine bunu vasiyet edenler gibidir.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ/*Onlardan yüz çevir:* Bu âyet seyf âyetiyle neshedilmiştir.

فَمَٓا اَنْتَ بِمَلُومٍ/*Sen kınanacak değilsin:* Yani sen mesajı onlara ilettin. Bu sebeple sana kınama yoktur.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ {٥٦} مَٓا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ
رِزْقٍ وَمَٓا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ {٥٧} اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُوالْقُوَّةِ الْمَتِينُ
{٥٨} فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوباً مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ
{٥٩} فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ {٦٠}

56. Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım. 57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. 58. Şüphesiz rızık veren, metin/güç sahibi olan ancak Allah'tır. 59. Muhakkak ki bu zulmedenlerin de dostlarının payı gibi (azaptan) bir payları vardır! O hâlde acele etmesinler!60. Başlarına gelecek günlerinden dolayı vay o kâfirlerin hâline!

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ/***Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım:*** Bir görüşe göre, bu âyetin manası "Onlara bana ibadet etmelerini emretmek için yarattım" şeklindedir. Başka bir görüşe göre "Bana boyun eğsinler diye yarattım" şeklindedir. Zira cin ve insanların hepsi Allah'ın hükmüne boyun eğmektedir.

مَٓا اُر۪يدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ/***Ben onlardan rızık istemiyorum:*** Ben onlardan kendilerini ve başkalarını rızıklandırmalarını istemiyorum.

وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ يُطْعِمُونِ/***Beni doyurmalarını da istemiyorum:*** Yani onların beni doyurmalarını istemiyorum. Zira ben yemekten ve diğer insanî özelliklerden münezzehim. Ben âlemlerden müstağniyim. Bir görüşe göre âyet, "Kullarımı doyurmalarını istemiyorum" şeklindedir. Başka bir görüşe göre "Bana bir faydalarının olmasını da istemiyorum. Çünkü ben onlardan müstağniyim" anlamındadır. Bu yoruma göre "doyurmak" ifadesiyle bütün faydalar kastedilmiştir. Bunlar içerisinde en güçlü olan birinci görüştür.

الْمَت۪ينُ/***Metin:*** Aşırı güçlü, kuvvetli.

فَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا/***Zulmedenlerin payları vardır!:*** Burada zulmedenlerin azaptan kendilerine düşen payları kastedilmektedir. "ذَنُوبًا/***Zenûben***" kelimesinin aslı "kova" anlamına gelen "دلو/delv" kelimesiyle aynı anlamdadır. Âyette ***"zulmedenler"*** sözüyle Kureyşli kâfirler, ***"dostları"*** sözüyle ise geçmişte yaşayan kâfirler kastedilmektedir.

فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَ/***Başlarına gelecek günlerinden dolayı vay o kâfirlerin hâline!:*** Burada kıyamet gününün veya Bedir savaşında helak olacakları günün kastedilmiş olması muhtemeldir. Birinci görüş, Meâric sûresindeki ***"İşte başlarına geleceği konusunda uyarıldıkları gün, o gündür"***[50] âyetinin delaletiyle tercihe daha şayandır.

---

50 Meâric 70/44.

سُورَةُ الطُّورِ

52. TÛR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالطُّورِۙ {١} وَكِتَابٍ مَسْطُورٍۙ {٢} ف۪ي رَقٍّ مَنْشُورٍۙ {٣} وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِۙ {٤} وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِۙ {٥} وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِۙ {٦} اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌۙ {٧} مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍۙ {٨}

1-8. Tûr'a, yayılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitab'a, Beyt-i Ma'mûr'a, yükseltilmiş tavana, dolu denize and olsun ki, Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir. Ona engel olacak hiçbir şey yoktur.

وَالطُّورِ/***Tûr'a and olsun:*** Bu, üzerinde Allah'ın Musa *aleyhisselâm* ile konuştuğu dağdır. Bir görüşe göre ise Tûr, bütün dağların ortak adıdır. Sanki Allah burada bütün dağ türüne yemin etmektedir.

وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ/***Satır satır yazılmış Kitab'a:*** Bir görüşe göre bu kitap, Levh-i Mahfûz'dur. Başka bir görüşe göre, Kur'ân'dır. Bir diğer görüşe göre ise amel defterleridir.

ف۪ي رَقٍّ مَنْشُورٍ/***Yayılmış ince deri üzerine:*** Buradaki "رَقٍّ/***rakkin***" kelimesi lügatte "sahîfe" anlamına gelmektedir. Günlük kullanımda

ise özellikle deriden yapılmış sahîfeler için kullanılmaktadır. “مَنْشُورٍ/ ***Menşûr”*** kelimesi dürülmüşün zıddı, “yayılmış, açılmış” anlamındadır.

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ/***Beyt-i Ma‘mûr’a:*** Bu, yedinci kat gökteki bir evdir.[51] Her gün oraya yetmiş bin melek girer ve onlar bir daha asla oraya geri dönmezler ve oranın imar edilmesi bu sûrette olur. Bu ev Kâbe’nin bir siluetidir. Bir görüşe göre Beyt-i Ma‘mûr, Kâbe’dir ve hacılar ve tavaf edenlerce imar edilmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir ki bu görüşü Ali *radıyallahu anh* ve İbn Abbâs dile getirmişlerdir.[52]

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ/***Yükseltilmiş tavana:*** Yani gökyüzü.

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ/***Dolu denize:*** Bu, dünyadaki denizdir. Bir görüşe göre, Arş’ın altında gökyüzündeki bir denizdir. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur. “الْمَسْجُورِ/***el-Mescûr”*** kelimesi, “su ile dolu” anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise “suyu boşalmış” anlamındadır. Rivayet edildiğine göre, kıyamet gününde denizin suları kaybolacaktır. Lügat yönünden her iki şekilde de anlaşılabilir. Çünkü bu kelime ezdâd (iki zıt anlama da gelebilen) kelimelerdendir. Bir görüşe göre ise “ateş tutuşturulmuş” anlamındadır. “سجرت التنور/Tandırı tutuşturdum” cümlesinde bu anlamda kullanılmıştır. Lügat yönünden bu şekilde de anlamak mümkündür. Rivayet edildiğine göre, cehennem denizdedir.

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ/***Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir:*** Bu ifade öncesindeki yeminin cevabıdır. Burada ahiret azabı kastedilmektedir.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا {٩} وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا {١٠}

9. O gün gök sallanıp çalkalanır. 10. Dağlar yürüdükçe yürür.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا/***O gün gök sallanıp çalkalanır:*** Yani gelir ve gider. Bir görüşe göre, döner. Başka bir görüşe göre, paramparça olur. Zarf

51 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 428; Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, IX, 134.
52 İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, V, 167.

olan "يَوْمَ/***yevm***" kelimesinin âmili "وَاقِعٌ/***vâkiun***" ve "دَافِعٍ/***dâfiun***" kelimeleri veya mahzûf bir kelimedir.

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {١١} اَلَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ {١٢}
يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا {١٣} هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ
{١٤} اَفَسِحْرٌ هٰذَا اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ {١٥} اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا اَوْ
لَا تَصْبِرُواۚ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {١٦}

11. Yalanlayanların vay hâline o gün! 12. Ki onlar bir havuz içinde oynaşırlar. 13. O gün cehennem ateşine itilirler. 14. İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur! 15. Bu bir sihir midir? Yoksa siz görmüyor musunuz? 16. Girin oraya, sabredin veya sabretmeyin artık sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız.

اَلَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ/***Onlar bir havuz içinde oynaşırlar:*** Buradaki havuz ifadesiyle su havuzuna benzetilerek "bâtıla dalmak" kastedilmektedir.

يَوْمَ يُدَعُّونَ/***O gün itilirler:*** Yani ite kakıla içine atılırlar. Buradaki "يَوْمَ/***yevm***" kelimesi önceki zarftan bedeldir.

اَفَسِحْرٌ هٰذَا/***Bu bir sihir midir?:*** Bu ifade kâfirleri, dünyada Kur'ân'ın bir sihir olduğuna dair söylemiş oldukları sözlerden dolayı azarlamaktadır.

اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ/***Yoksa siz görmüyor musunuz?:*** Bu söz de aynı şekilde onları azarlamakta ve onlarla alay etmektedir. Yani siz dünyada hakikatleri görmediğiniz gibi sizin başınıza gelmiş olan bu azabı da görmüyor musunuz?

فَاصْبِرُوا اَوْ لَا تَصْبِرُوا/***Sabredin veya sabretmeyin:*** Buradaki emirler ile sabretmek veya sabretmemek kastedilmemektedir. Esas olarak sabretmenin ve sabretmemenin aynı olduğunu, her iki durumun da onlara bir

faydası olmayacağını, onların başına gelen azabı hafifletmeyeceğini vurgulamaktadır.

إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ/***Siz ancak yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız:*** Burada bazı âlimlerin de belirttiği üzere, sabretmelerinin ve sabretmemelerinin değil onların başına gelecek olan azabın sebebi belirtilmektedir.

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ {١٧} فَاكِهِينَ بِمَا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقٰيهُمْ
رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ {١٨} كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئاً بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
{١٩} مُتَّكِئِينَ عَلٰى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ {٢٠}

17-18. Şüphesiz müttakiler Rablerinin kendilerine verdikleriyle sevinerek cennetlerde ve nimet içindedirler. (Zira) Rableri onları, cehennem azabından korumuştur. 19-20. "Yaptıklarınıza karşılık sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak âfiyetle yiyin, için." Ve Biz onları, iri gözlü hûrilerle evlendirmişizdir.

فَاكِهِينَ/***Sevinerek:*** Bu kelimenin, sütü olan kişiye "lâbin," hurması olan kişiye "tâmir" denildiği gibi "meyvesi olan kişi" veya "sevinçli" anlamına gelmesi muhtemeldir.

وَوَقٰيهُمْ/***Onları korumuştur:*** Bu ifade önceki âyette geçen "فِي جَنَّاتٍ/ ***cennetlerde***" veya "اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ/***Rableri kendilerine vermiştir***" ifadeleri üzerine atfedilmiştir ya da hâl cümlesidir.

كُلُوا وَاشْرَبُوا/***Yiyin, için:*** Yani onlara "yiyin, için" denilir.

هَنِيئاً/***Âfiyetle:*** Bu kelime "كُلُوا أَكْلًا هَنِيئاً/külû eklen henîen" takdirinde mahzûf bir mef'ûlü mutlakın sıfatıdır. Bu kelimenin "Allah size afiyetle yedirdi ve içirdi" takdirinde bir fiilin yerine kullanılmış olması da mümkündür.

بِحُورٍ عِينٍ/***İri gözlü hurilerle:*** Burada geçen "حُور/***hurin***" kelimesi "gözlerinin beyazı bembeyaz, siyahı da simsiyah" anlamına gelen "حوراء/havrâ" kelimesinin çoğuludur. "عِينٍ/***Înin***" kelimesi ise "gözlerin iri ve güzel olması" anlamına gelen "عيناء/aynâ" kelimesinin çoğuludur. Bu terkibin başındaki "be" harfi öncesindeki "وَزَوَّجْنَاهُمْ/***onları evlendirdik***" ifadesiyle bağlantıyı sağlamak amacıyla getirilmiştir. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. Zemahşerî ayrıca şöyle demiştir: "Bir sonraki âyetin başındaki 'وَالَّذِينَ اٰمَنُوا/***ve iman edenler***' ifadesi de 'بِحُورٍ عِينٍ/***iri gözlü hûrilerle***' ifadesi üzerine atfedilmiştir. Buna göre anlam 'İri gözlü hurilerle iman edenleri aralarında zevkin ve ünsiyetin meydana gelmesi için evlendirdik' şeklinde olmaktadır." Ancak daha kuvvetli olan görüşe göre cümle "بِحُورٍ عِينٍ/***iri gözlü hûrilerle***" ifadesi ile sona ermekte ve bir sonraki âyetin başındaki "وَالَّذِينَ اٰمَنُوا/***ve iman edenler***" ifadesi yeni bir cümlenin mübtedası olmaktadır. Bu cümlenin haberi ise "اَلْحَقْنَا/***kattık***" ifadesidir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا
اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ {٢١}

21. Ve iman edenler ve soylarından imanda onlara tâbi olanları, soylarını da onlara kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ/***Ve iman edenler ve soylarından imanda onlara tâbi olanları, soylarını da onlara kattık:*** Bu âyette kastedilen mana bir hadiste şöyle dile getirilmektedir: ***"Allah, cennette eğer bir mü'minin soyu kendisinden düşük seviyede ise o mü'minin sevinmesi için onun soyunun da derecesini yükseltir."***[53] İşte bu sebeple çocukların değeri babaları sebebiyledir. Bir görüşe göre, bu durum küçük yaşta ölen çocuklar için geçerlidir. Başka bir görüşe göre, mutlak manada bütün mü'minlerin çocukları için geçerlidir. "بِاِيمَانٍ/***Bi-îmânin***" kelimesi "ذُرِّيَّة/***zürriyyet***" kelimesinden hâl konumundadır. Buna göre anlam "Onlar babalarına iman konusunda tâbi oldular"

53 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 632.

şeklindedir. Zemahşerî'ye göre ise "بِايمَانٍ/**bi-îmânin**" kelimesi "اَلْحَقْنَا/***kattık***" kelimesi ile bağlantılıdır. Buna göre anlam "Biz onları imanları sebebiyle babalarına kattık" şeklinde olur. Birinci görüş daha üstündür. Eğer "Niçin burada 'بِايمَانٍ/**bi-îmânin**' kelimesi nekre olarak geldi?" diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap veririz: Burada kastedilen onların babalarının derecesine ulaşmaları kendi imanlarından bir şey sebebiyle değildir. Onlar ancak babalarının sahip olduğu değer sayesinde onlara katılmışlardır. Burada sonraki nesillerin imanlarının azlığına rağmen derecelerinin yükseltildiği, bir de imanlarının çok olması hâlinde durumlarının nasıl olacağı vurgulanmaktadır.

وَمَا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ/***Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik:*** Yani Biz onların amellerinin sevaplarından hiçbir şey noksanlaştırmadık, aksine onların karşılıklarını tam olarak verdik. Bir görüşe göre ise mana "Biz onların soylarını kendilerine kattık ve bundan dolayı onların amellerinin sevaplarından hiçbir şey eksiltmedik, bilakis onların sevaplarını artırmak sûretiyle kendilerine ihsanda bulunduk" şeklindedir. Bu iki görüşe göre bu âyetteki ***"onlar"*** zamiri ile "iman edenler" kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise bu zamir ile "soylar" kastedilmektedir.

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ/***Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir:*** Yani rehin alınmıştır. Sonuçta ya iyilikleri kendisini kurtaracaktır ya da kötülükleri kendisini helak edecektir.

وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ {٢٢} يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْساً لَا لَغْوٌ
فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ {٢٣} وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ {٢٤}

22. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik. 23. Orada birbirlerine kadeh sunarlar. Orada ne saçmalama vardır ne de günaha girme. 24. Onlara ait olan gençler etraflarında dönerler ki onlar sanki saklı inci gibidirler.

وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ/***Onlara meyve ve eti bol bol verdik:*** Burada geçen "اَمْدَدَ/emdede" fiili "bir şeyi her defasında artırmak" anlamına gelmektedir.

يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْساً/Orada birbirlerine kadeh sunarlar: Yani onlar içeceklerin başında oturmuş hâlde birbirlerine kadeh verirler.

لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ/Orada ne saçmalama vardır ne de günaha girme: Burada geçen "لَغْوٌ/**lağvün**" kelimesi "boş, anlamsız konuşmak," "تَأْثِيمٌ/**te'sîm**" ise "günah işlemek" anlamına gelmektedir. Sonuç olarak oradaki şaraplar dünyadakilerden farklı olacaklardır.

غِلْمَانٌ لَهُمْ/Onlara ait olan gençler: Bu ifadeyle oradaki hizmetçileri kastedilmektedir.

كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ/Onlar sanki saklı inci gibidirler: Onlar, güzelliklerinden dolayı koruma altına alınmış mücevherler gibidirler. Bir görüşe göre de "kabuğundan çıkmamış inci gibidirler" anlamındadır.

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ {٢٥} قَالُوا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ
فِي اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ {٢٦} فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ
{٢٧} اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ {٢٨}

25. Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar: 26. Derler ki: "Daha önce biz, aile içinde bile korkardık. 27. Allah bize lütfetti de bizi şiddetli sıcağın azabından korudu. 28. Biz daha önce de O'na dua ediyorduk. O, iyilik eden, esirgeyendir."

قَالُوا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ/Derler ki: Daha önce biz, aile içinde bile korkardık: Yani biz dünyadayken Allah'tan korkuyorduk. Burada geçen "مُشْفِقِينَ/**müşfikin**" kelimesi "şiddetli korku" anlamına gelen "إشفاق/ işfâk" kökünden türemiştir.

Bu âyette geçen "السَّمُومِ/**es-semûm**" kelimesi "sıcağın en şiddetli hâli" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise cehennemin isimlerinden biridir.

اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ/Biz daha önce de O'na dua ediyorduk: Burada "O'na ibadet ediyorduk" veya "O'na yöneliyorduk" manalarının

kastedilmiş olması da muhtemeldir. ***"Daha önce"*** sözüyle ise Allah'a kavuşmadan önce henüz dünyadaki zamanlarını kastetmektedirler.

إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ/*O, iyilik eden, esirgeyendir:* Burada geçen "الْبَرُّ/***el-berrü"*** kelimesi "kullarına iyilik eden ve onlara ihsanda bulunan" anlamına gelmektedir. Bu cümlenin başındaki kelime mef'ûlün li-eclih veya Allah'a dua ederken söyledikleri sözü ifade edecek şekilde "أَنَّهُ/***ennehû"*** olarak da okunmuştur. Bunun yanında yeni bir cümle başlangıcı olarak "إِنَّهُ/***innehû"*** şeklinde de okunmuştur.[54]

فَذَكِّرْ فَمَا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ {٢٩} اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ
نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ {٣٠} قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ {٣١}

29. Sen öğüt ver. Rabbinin nimetiyle sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli. 30. Yoksa onlar "Bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar? 31. De ki: "Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

فَذَكِّرْ فَمَا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ/*Sen öğüt ver. Rabbinin nimetiyle sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli:* Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. Önce insanlara öğüt vermesi emredilmiş sonra da kâfirlerin kendisine nispet ettikleri kahinlik ve deliliğin onda bulunmadığı belirtilmiştir. Burada geçen "بِنِعْمَتِ رَبِّكَ/***Rabbinin nimetiyle"*** ifadesi "Allah'ın senin üzerindeki nimeti sayesinde" anlamındadır.

اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ/*Yoksa onlar "Bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar?:* Bu âyetin başındaki "أَمْ/***em"*** edatı ve sonrasındaki ifadeler inkâr anlamında soru cümlesidir. "نَتَرَبَّصُ/***Neterabbesu"*** fiili "beklemek, gözlemek" anlamına gelmektedir. "رَيْبَ الْمَنُونِ/***Raybe'l-menûn"*** ifadesi "zamanın felaketleri, sıkıntıları" manasındadır. Bir görüşe göre "ölüm" anlamına gelmektedir. Kureyş kâfirleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında "O

54 Nâfi', Kisâî, Ebû Cafer, Hasan ve Ebû Nevfel "أَنَّهُ" şeklinde, diğerleri ise "إِنَّهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 131.

sadece bir şairdir, biz onun başına zamanın felaketlerinin gelmesini ve onun da tıpkı önceki şairlerden Züheyr ve Nâbiğa gibi helak olmasını bekliyoruz" diyorlardı.

قُلْ تَرَبَّصُوا/**De ki: Bekleyin:** Bu söz, tehdit üslubunda bir emirdir.

اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ {٣٢} اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۚ
بَلْ لَا يُؤْمِنُونَۚ {٣٣} فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهٓ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ {٣٤}

32. Onlara akılları mı bunu emrediyor, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur? 33. Yahut "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. 34. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler.

اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا/***Onlara akılları mı bunu emrediyor?:*** Bu âyette geçen "اَحْلَام/***ehlâm***" kelimesi "akıllar" anlamına gelmektedir. Yani "Akılları nasıl böyle bir şeyi emreder?" Burada onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkındaki "O bir şairdir" sözlerine veya onların inkârcılıklarına ve yalanlamalarına işaret edilmektedir. Emretme fiilinin akıllara nispet edilmesi "أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ/***Sana namazın mı emrediyor***"[55] âyetinde olduğu gibi mecazendir.

اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ/***Yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?:*** Bu cümlenin başındaki "اَمْ/***em***" edatı "bilakis" anlamında kullanılmıştır. Bu edatın "bilakis" anlamında, soru edatı olan hemzenin ise benzer diğer âyetlerde olduğu gibi "inkâr" amaçlı kullanılmış olması da muhtemeldir.

اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ/***Yahut "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar?:*** Yani onu kendi nefsinden mi ortaya çıkardı? Burada uydurduğu iddia edilen kişi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, uydurulduğu iddia edilen şey ise Kur'ân'dır.

---

55 Hûd 11/87.

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ/***Onun benzeri bir söz getirsinler:*** Bu söz onların iddialarına bir reddiye ve hatalı olduklarını gösteren bir kanıttır. Bu cümledeki emir, onların acizliğini göstermek içindir.

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ {٣٥} اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ {٣٦} اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ
{٣٧} اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ {٣٨}

35. Acaba onlar bir şey olmadan mı yaratıldılar? Yoksa onlar yaratıcı mıdır? 36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır! Onlar bir türlü anlayıp inanmazlar. 37. Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeyi yöneten onlar mıdır? 38. Yoksa onların, üzerine çıkıp dinledikleri merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsinler.

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ/***Acaba onlar bir şey olmadan mı yaratıldılar?:*** Bu konuda üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Yoksa onlar kendilerini var eden ve ibadet etmelerini isteyen bir rab olmadan mı yaratıldılar?

İkincisi: Yoksa onlar cansız varlıklar gibi bir anne ve baba olmadan mı yaratıldılar ki tıpkı cansız varlıklar gibi kendilerine emirler ve yasaklar buyurulmasın?

Üçüncüsü: Yoksa onlar yaptıkları ameller karşılığında hesaba çekilmeyecek ve karşılıklarını görmeyecek şekilde mi yaratıldılar? Bu yorum ***"Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"***[56] âyetinin manasıyla benzerlik göstermektedir.

اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ/***Yoksa onlar yaratıcı mıdır?:*** Yani yoksa kendi kendilerini yarattılar da bu sebeple mi yaratıcıya ibadet etmiyorlar? Bir görüşe

56 Mü'minûn 23/115.

göre "Yoksa mahlukâtı onlar mı yarattılar da bu yüzden kibirleniyorlar?" anlamındadır.

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَبِّكَ/*Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?:* Yani Allah'ın hazineleri onların yanında da bu sebeple mi O'na ibadet etmeye gerek görmüyorlar? Bir görüşe göre de "Allah'ın hazineleri onların yanında da dilediklerini verip dilediklerini mahrum bırakıyorlar ve peygamberliği kendi istedikleri kişilere layık görüyorlar" anlamındadır.

اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ/*Ya da her şeyi yöneten onlar mıdır?:* Yani üstün olan rabler. Bir görüşe göre ise "musallat olan, kahredici" anlamındadır.

اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ/*Yoksa onların, üzerine çıkıp dinledikleri merdivenleri mi var?:* Yani yoksa onların üzerine tırmanarak göğe çıktıkları ve kendi iddialarının doğruluğu hakkında meleklerin konuştuklarını dinledikleri bir merdivenleri mi var? Âyetin devamında "فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ/***Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsinler***" denilerek onların, iddialarını destekleyecek açık bir delil getirmekten aciz oldukları vurgulanmaktadır.

اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَۜ {٣٩} اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۜ {٤٠} اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَۜ {٤١} اَمْ يُرِيدُونَ كَيْداًۜ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَۜ {٤٢} اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ {٤٣}

39. Yoksa kızlar O'nun, oğullar da sizin mi? 40. Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da onlar ağır bir borca mı giriyorlar? 41. Yoksa gayb kendi yanlarında da onlar mı yazıyorlar? 42. Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir. 43. Veya onların Allah'tan başka bir ilâhları mı var? Allah onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ/*Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da onlar ağır bir borca mı giriyorlar?:* Yani sen onların Müslüman olmaları karşılığında bir ücret istiyorsun da bu sebeple onlar ağır bir borcun altına girip sana tâbi olmakla sıkıntıya düşmüş mü oluyorlar?

"اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ/***Yoksa gayb kendi yanlarında da onlar mı yazıyorlar?:*** Yani Levh-i Mahfûz ilmi onların yanında da onda olanları onlar mı yazıyorlar ve bu yüzden "Biz tekrar diriltilmeyeceğiz, tekrar diriltilsek bile azap edilmeyeceğiz" diyorlar. Bir görüşe göre anlam, "Onlar putlara tapmaları ve sâibe denilen hayvanları salıverme gibi konularda insanlar için kurallar ve hükümler mi yazıyorlar?" şeklindedir.

اَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا/***Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar?:*** Bu âyette müşriklerin Dâru'n-Nedve'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kurmayı planladıkları tuzaklara işaret edilmektedir. Onlar orada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i öldürme veya şehirden sürme konusunda istişarede bulunuyorlardı.

فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ/***Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir:*** Yani tuzak kurma konusunda mağlup olacak olanlar inkâr edenlerdir. Burada zikredilen ***"inkâr edenler"*** sözüyle yukarıda bahsedilen kâfirler yani Kureyşli müşrikler kastedilmektedir. Bu şekilde zahir olan ifade gizli ifade yerine kullanılmıştır. Bu âyette bütün kâfirlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ/***Veya onların Allah'tan başka bir ilâhları mı var?:*** Yani onların kendilerini Allah'ın azabından koruyacak ve ona uğramalarını engelleyecek başka bir ilâhları mı var?

Allah Teâlâ bu âyetlerde İslâm dinine girmeme konusunda kibirlenmeyi ve uzak durmayı gerektirecek bütün anlamları sıralamış ve onların gereksiz yere kibirlenmelerini ve bir delil olmaksızın inkâr etmelerini açıklamak için onların iddialarının geçersizliğini ortaya koymuştur.

وَاِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطاً يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ {٤٤} فَذَرْهُمْ
حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَۙ {٤٥} يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئاً وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ {٤٦} وَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَاباً دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ {٤٧} وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ حِينَ تَقُومُۙ {٤٨} وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ {٤٩}

44. Gökten düşen bir kütle görseler "Üst üste yığılmış bulutlardır" derler. 45. Artık sersemletilecekleri günlerine kavuşuncaya kadar onları bırak. 46. O gün planları kendilerine hiçbir fayda vermez ve yardım da görmezler. 47. Şüphesiz zulmedenlere, ondan başka da azap vardır. Fakat onların çoğu bilmez. 48. Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et. 49. Gecenin bir kısmında ve yıldızların kayboluşunda O'nu tesbih et.

وَإِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطاً يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ/***Gökten düşen bir kütle görseler "Üst üste yığılmış bulutlardır" derler:*** Müşrikler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gökten kendi üzerlerine parçalar indirmesini istiyorlardı. Buna göre mana şöyle olur: "Onlar gökten üzerlerine düşen bir parça görseler bile azgınlıkları, cehaletleri ve küfürdeki inatları sebebiyle sadece 'Bu, üst üste yığılmış buluttur' derler."

فَذَرْهُمْ/***Onları bırak:*** Bu hüküm seyf âyetiyle nesh edilmiştir.

يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ/***Sersemletilecekleri günleri:*** Yani kıyamet günü. O günkü sersemletme Sûr'a birinci üfürülmedir. Bir görüşe göre, bunun dışında bir şeydir. Doğru olan ise Meâric sûresindeki kıyametten bahseden ***"İşte başlarına geleceği konusunda uyarıldıkları gün, o gündür"***[57] âyetinin delaletiyle bizim söylediğimiz yorumdur.

عَذَاباً دُونَ ذٰلِكَ/***Ondan başka azap:*** Yani Bedir savaşında öldürülmeleri. Bir görüşe göre, kıtlık sebebiyle açlık çekmeleri, başka bir görüşe göre ise kabir azabıdır.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ/***Rabbinin hükmüne sabret:*** Yani onların seni yalanlamalarına ve Bizim onlara mühlet vermemize karşı sabret. Zira Biz seni görmekteyiz.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ/***Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et:*** Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır:

---

57 Meâric 70/44.

Birincisi: "Sübhânallah" demektir. ***"Kalktığın zaman"*** sözü ile "herhangi bir meclisten kalktığın zaman" denilmektedir. Bir görüşe göre, "her ne zaman kalkar ve oturursan" demektir. Kalkmayı burada sadece misal olarak zikretmiştir.

İkincisi: Burada nafile namazlar kastedilmektedir.

Üçüncüsü: Bu tesbih ile farz namazlar kastedilmiştir. Bu yoruma göre ***"Kalktığın zaman"*** sözüyle öğle uykusundan kalkınca kılınan öğle ve ikindi namazlarına işaret edilmektedir.

وَمِنَ الَّيْلِ/***Gecenin bir kısmında:*** Akşam ve yatsı namazları.

وَاِدْبَارَ النُّجُومِ/***Yıldızların kayboluşunda:*** Sabah namazı. ***"Tesbih et"*** emrini nafile namazlar olarak yorumlayanlara göre ise ***"yıldızların kayboluşunda"*** sözüyle sabah kılınan iki rekât sünnet namaz kastedilmektedir.

سُورَةُ النَّجْمِ

53. NECM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ {١} مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ {٢} وَمَا
يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ {٣} اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ {٤}

1-3. Battığı zaman yıldıza and olsun ki, arkadaşınız sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, hevasından konuşmaz. 4. O ancak vahyedilen bir vahiydir.

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى/***Battığı zaman yıldıza and olsun:*** Bu âyet hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu, Süreyya yıldızıdır. Çünkü sadece "yıldız" denildiğinde genellikle o kastedilmektedir.

İkincisi: Cins isim olarak bütün yıldızlar kastedilmektedir. Buna göre "هَوٰى/***hevâ***" kelimesinin anlamı daha önce zikrettiğimiz gibidir veya "Şeytanların taşlanması bitti" şeklindedir.

Üçüncüsü: Buradaki ***"necm"*** kelimesi, "Kur'ân'ın nüzûl sürecinde inen her bir parçası" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre "هَوٰى/***hevâ***" kelimesi "indi, nâzil oldu" anlamına gelir.

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى/***Arkadaşınız sapmadı ve bâtıla inanmadı:*** Bu söz bir önceki âyetteki yeminin cevabıdır ve Kureyş kabilesine hitap edilmektedir. ***"Arkadaşınız"*** sözüyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmekte ve ona isnad edilen sapmanın ve bâtıla inanmanın gerçek olmadığı belirtilmektedir. Bu âyette geçen "dalâlet" ve "gayy" kavramları arasında şöyle bir fark vardır: Dalalet, kasıtsız olarak yoldan çıkmayı, gayy ise insanın kendi çabası ile yoldan çıkmasını ifade eder.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى/***O, hevasından konuşmaz:*** Yani o, kendi hevasından ve arzusundan konuşmaz, ancak Allah'ın kendisine vahyettiği şeyi konuşur.

اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى/***O ancak vahyedilen bir vahiydir:*** Burada Kur'ân kastedilmektedir.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى {٥} ذُومِرَّةٍ فَاسْتَوٰى {٦} وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى
{٧} ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى {٨} فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى {٩} فَاَوْحٰى
اِلٰى عَبْدِهِ مَا اَوْحٰى {١٠} مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى {١١}

5-7. Onu çok kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken doğruldu. 8-9. Sonra yaklaştı ve eğildi. O kadar ki iki yay arası kadar veya daha yakın oldu. 10-11. Kuluna vahyettiğini vahyetti. Gönlü, gördüğü şeyi yalanlamadı.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى/***Onu çok kuvvetli biri öğretti:*** Bu âyette ***"onu"*** zamiriyle Kur'ân veya Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"çok kuvvetli biri"*** sözüyle ise Cebrail kastedilmektedir. Bir görüşe göre ***"çok kuvvetli biri,"*** Allah'tır. ***"Güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı"***[58] âyetinin delaletiyle birinci görüş tercihe daha şayandır.

الْقُوٰى/***el-Kuvâ:*** "قوة/Kuvvet" kelimesinin çoğuludur.

ذُومِرَّةٍ/***Üstün yaratılışlı:*** Yani güçlü. Bir görüşe göre, güzel yaratılışlı. Lügat yönüyle birinci görüş doğrudur.

58 Tekvîr 81/20.

فَاسْتَوٰى/Doğruldu: Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hira mağarasındayken onun kendisini görmesi için Cebrail havada doğruldu. Bir görüşe göre, vahiy getirirken bürünmüş olduğu diğer şekillerin aksine altı yüz kanadı ile asli sûretinde ortaya çıktı ve ufku kapladı. Cebrail vahiy getirirken Dıhye[59] sûretinde görünüyordu.

وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى/Ve o en yüksek ufuktaydı: Buradaki **"o"** zamiri Cebrail'e, bir görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e aittir. Birinci görüş daha doğrudur.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى/Sonra yaklaştı ve sarktı: Bu cümlenin fâili Cebrail'dir. Yani Cebrail, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yaklaştı ve havada eğildi. Bazılarına göre, bu cümledeki fiillerin sıralaması değişmiştir. Yani "önce eğildi ve yaklaştı" şeklindedir.

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى/İki yay arası kadar veya daha yakın oldu: Burada geçen "**قَابَ/gâbe**" kelimesi mesafe ölçüsüdür. Yani Cebrail, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iki Arap yayı miktarında yaklaşmıştır. Bununla yayın bir ucundan diğer ucuna kadar olan mesafe kastedilmektedir. Bir görüşe göre, kirişten uca kadar olan mesafedir. Başka bir görüşe göre, burada kendisiyle ok atılan yay değil, uzunluk ölçüsü olarak kullanılan zirâ' kastedilmektedir. Bu görüşü Sa'lebî dile getirmiş ve şöyle demiştir. "Bu kelime Hicaz lehçesindendir. Burada Cebrail ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasındaki mesafenin iki yay arası kadar olduğu belirtilmektedir. Sonra ise bu izafetler hazfedilmiştir."[60]

اَوْ اَدْنٰى/Veya daha yakın: Buradaki "**اَوْ/ev**" edatı "**أَمْ يُرِيدُونَ/veya şunu mu istiyorlar**"[61] âyetindeki "**أَمْ/em**" edatı anlamında kullanılmıştır. Buna göre anlam "Bir insan onlara baksaydı aralarındaki mesafenin yayın iki ucu kadar veya daha yakın olduğunu tahmin ederdi" şeklinde olur. Bu yoruma göre, yaklaşma ve eğilme fiillerinin fâili bizim de daha önce doğru görüş olarak zikrettiğimiz üzere Cebrail'dir. Bu

---

59 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 5857; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, no: 11722.

60 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 9/154.

61 Tûr 52/42.

husus sahih bir hadiste de dile getirilmiştir.[62] Bir görüşe göre ise yaklaşan ve eğilen, Allah'tır. Ancak rivayetlere ve akla göre bu görüş doğru kabul edilemez. Zira Allah, yaklaşmak ve eğilmek gibi özelliklerden münezzehtir.

فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِه۪ مَٓا اَوْحٰى/***Kuluna vahyettiğini vahyetti:*** Burada vahyedenin kim olduğuna dair üç görüş vardır.

Birincisi: Allah, kulu Muhammed'e vahyettiğini vahyetmiştir.

İkincisi: Allah, kulu Cebrail'e vahyettiğini vahyetmiştir. Bu iki görüşe göre vahyeden Allah'tır. Çünkü ***"Biz onu Kadir gecesinde indirdik"***[63] âyetinde de olduğu gibi daha önce Allah zikredilmemiş olsa bile sözün gelişinden bu anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü: Cebrail, Allah'ın kulu Muhammed'e vahyettiğini vahyetmiştir.

"مَٓا اَوْحٰى/***Vahyettiğini***" ifadesinde övme ve yüceltme amaçlı bir kapalılık vardır.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى/***Gönlü, gördüğü şeyi yalanlamadı:*** Yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönlü, gözleriyle gördüğünü yalanlamadı bilakis gözüyle gördüğü şeyin gerçek olduğunu kalbiyle tasdik etti. Onun gördüğü şey ise bütün ufku doldurmuş olan Cebrail'dir. Bir görüşe göre ise göklerin ve yerin melekutunu görmüştür. Ancak aşağıda gelecek olan ***"And olsun onu, diğer bir inişinde de görmüştü"*** âyetinin delaletiyle birinci görüş tercihe daha layıktır. Bir diğer görüşe göre, gördüğü şey Allah'tır. Ancak Âişe *radıyallahu anhâ* bu iddiayı yalanlamıştır.[64] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Rabbini gördün mü?"*** diye sorulduğunda, ***"O bir nurdur, O'nu nasıl görebilirim!"*** şeklinde cevap vermiştir.[65]

---

62 İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 59.
63 Kadir 97/1.
64 Tirmizî, no: 3278.
65 Müslim, no: 461; Tirmizî, no: 3282.

اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى {١٢} وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ {١٣}
عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى {١٤} عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰىۜ {١٥}

12. Gördükleri hakkında onunla tartışacak mısınız? 13-14. And olsun onu, Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında diğer bir inişinde de görmüştü. 15. Cennetü'l-Me'vâ da onun yanındadır.

اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى/**Gördükleri hakkında onunla tartışacak mısınız?:** Burada Kureyşlilere hitap edilmektedir. Zira Kureyşliler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gördüğü şeyleri gördüğünü söylediği zaman onu yalanlamışlardı.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى/**And olsun onu diğer bir inişinde de görmüştü:** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cebrail'i İsrâ gecesinde bir kez daha gördüğü belirtilmektedir. Bir görüşe göre, burada Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ı görmesinden bahsedilmektedir ancak Âişe *radıyallahu anhâ* bu görüşü "Kim İsrâ gecesinde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Rabbini gördüğünü iddia ederse Allah'a büyük bir iftira atmış olur"[66] sözleriyle yalanlamıştır.

عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى/**Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında:** Bu, yedinci kat gökteki bir ağaçtır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Onun meyveleri asma direkleri, yaprakları ise filin kulakları gibidir."***[67] Her ilim sahibinin ilminin orada son bulması ve Allah'tan başka kimsenin onun arkasında ne olduğunu bilememesi sebebiyle "Sidretü'l-Müntehâ/Son Sidre, Arabistan kirazı" şeklinde adlandırılmıştır. Bir görüşe göre ise bu şekilde adlandırılmasının sebebi, Allah'ın emrinden inenlerin burada buluşmaları sebebiyledir. Üst taraftaki melekler buradan aşağıya inemezler, alt taraftaki melekler ise buradan yukarıya çıkamazlar.

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى/**Cennetü'l-Me'vâ da onun yanındadır:** Allah'ın kullarına vadettiği cennet, Sidretü'l-Müntehâ'nın yanındadır. Bir görüşe

66 Müslim, no: 461; Tirmizî, no: 3282.
67 Müslim, no: 429; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 12567.

göre ise bu sadece şehitlerin ruhlarının gireceği başka bir cennettir. Birinci görüş daha üstün ve meşhurdur.

اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ {١٦} مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى {١٧} لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى {١٨}

16. Sidre'yi kaplayan kaplamıştı. 17. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. 18. And olsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden gördü.

اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى/***Sidre'yi kaplayan kaplamıştı:*** Burada fâili yüceltmek kastıyla bir kapalılık bulunmaktadır. İbn Mes'ûd, onu kaplayanın altından bir döşek olduğunu söylemiştir. Bir görüşe göre, meleklerin çokluğudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur: ***"Onu, benim bilmediğim renkler kaplamıştır."***[68] Bu söz âyetin tefsir edilmesine daha uygundur.

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى/***Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı:*** Yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gözü görmüş olduğu acayip şeylerden dolayı kaymamış bilakis sabit kalıp tam manasıyla inanmıştır. Ayrıca onun gözü gördüğü şeylerden öte sınırı aşmamıştır.

لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى/***And olsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden gördü:*** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in İsrâ gecesinde görmüş olduğu göğün katları, cennet, cehennem, melekler, peygamberler ve diğer şeyler kastedilmektedir. "الْكُبْرٰى/***En büyük"*** kelimesinin mef'ûl veya ***"Rabbinin âyetleri"***nin sıfatı olması da muhtemeldir. Âyetin manası da buna göre değişmektedir.

اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰىۙ {١٩} وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى {٢٠}

19. Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? 20. Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı.

اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰى وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى/***Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı:*** Bunlar, müşriklerin Allah'ın dışında

68 Buhârî, no: 3164; Müslim, no: 433.

tapmış oldukları putlardır. Allah burada onlara tapan müşrikleri kınamak için onlara hitap etmektedir. İbn Atiyye'ye göre, bu âyetteki görmek ile gözle görmek kastedilmektedir. Çünkü bu adları sayılan putlar gözle görülen kötülüklerdir. Lât, Tâif'te bulunan bir puttur. Bir görüşe göre Kâbe'dedir. Uzzâ, Tâif'teki bir kayadaydı. Bir görüşe göre ise bir ağaçtır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hâlid b. Velîd'i gönderip onu kestirmiştir. Ağacın kesilmesiyle birlikte ondan saçları dağınık dişi bir şeytan çıkmış, beddua eden bu şeytanı Hâlid b. Velîd kılıcı ile öldürmüştür.[69] Başka bir görüşe göre, Arapların kutsal saydıkları bir evdir. Uzzâ kelimesi en değerli, güçlü anlamındaki "Eizzu" kelimesinin müennesidir. Menât, Mekke ile Medine arasında Hüzeyl ve Huzâa kabilelerine ait bir kayadır ve bu, putların en büyüğüdür. İbn Atiyye'ye göre, Allah bu sebeple ***"diğer üçüncüleri"*** diyerek onu ayrıca zikretmiş ve bu iki sıfat ile tekit etmiştir. Zemahşerî'ye göre ise ***"diğer"*** denilmesi kötüleme ve tahkir içindir. Yani "sonraya kalmış, değeri düşük" anlamındadır. "قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ/***Peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için***"[70] âyetinde bu anlamda kullanılmıştır.

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى {٢١} تِلْكَ اِذاً قِسْمَةٌ ضِيزٰى {٢٢} اِنْ هِيَ اِلَّٓا
اَسْمَٓاءٌ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ اِنْ يَتَّبِعُونَ
اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُۚ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰىۜ {٢٣}

21. Erkek size, dişi O'na mı? 22. O zaman bu, insafsızca bir taksimdir! 23. Bunlar, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى/***Erkek size, dişi O'na mı?:*** Müşrikler şöyle diyorlardı: "Melekler ve bu putlar Allah'ın kızlarıdır." İşte Allah, onların bu iddialarını reddetmektedir. Yani siz nasıl olur da erkek evlatları kendinize

69 Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, VII, 408.
70 A'râf 7/38.

nispet edersiniz de kendi yanınızda değersiz ve sevilmeyen kız çocukları Allah'a isnad edersiniz. Bu manadaki ifadeler Nahl sûresinde ve başka sûrelerde de zikredilmiştir. Bu putların dişi olarak kabul edilmeleriyle birlikte Allah'a ortak olarak kabul edilmiş olmalarının da reddedilmiş olması mümkündür. Çünkü kız çocukları müşrik Araplar nezdinde değersiz ve sevilmemekteydi.

تِلْكَ اِذاً قِسْمَةٌ ضِيزٰى/***O zaman bu, insafsızca bir taksimdir!:*** Yani sizin yaptığınız bu taksim adilce olmayan haksız bir taksimdir. Burada müşriklerin erkekleri kendilerine, kızları ise Allah Teâlâ'ya nispet etmelerinden bahsedilmektedir. "ضِيزٰى/***Dîzâ***" kelimesi "فُعْلَى/fu'lâ" veznindedir ancak ikinci harfin "ye" olması sebebiyle birinci harf kesreli olarak okunmaktadır.

اِنْ هِيَ اِلَّٓا اَسْمَٓاءٌ سَمَّيْتُمُوهَٓا/***Bunlar, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir:*** Bu âyette ***"bunlar"*** denilirken putlar kastedilmektedir. A'râf sûresindeki "أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ/***Sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz?***"[71] âyetinde burada zikredilen konuya değinmiştik.

اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ/***Onlar ancak zanna uyuyorlar:*** Burada onların "Melekler Allah'ın kızlarıdır" ve "Putlar bize şefaat edeceklerdir" gibi iddilarının delilsiz olduğu vurgulanmaktadır.

اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿٢٤﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُو۫لٰى ﴿٢٥﴾
وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـٔاً اِلَّا
مِنْ بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾

24. Yoksa, her arzu ettiği şey insanın mıdır? 25. Ahiret de dünya da Allah'ındır. 26. Göklerde nice melek var ki onların şefaatleri, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz.

اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى/***Yoksa, her arzu ettiği şey insanın mıdır?:*** Bu âyetin başındaki "اَمْ/***em***" edatı inkâr anlamında kullanılmıştır. ***"İnsan"*** sözüyle

71 A'râf 7/71.

cins anlamda bütün Âdemoğulları kastedilmektedir. Yani herkesin temenni ettiği şeyler olmaz, bilakis bunu gerçekleştirmek Allah'ın elindedir. Bir görüşe göre, burada putların kendilerine şefaatçi olmaları gibi kâfirlerin temenni ettiği şeylere, başka bir görüşe göre, Âs b. Vâil'in söylediği "Ahirette de bana çocuklar ve mallar verilecek" sözüne, bir diğer görüşe göre ise bazı müşriklerin peygamber olma dileklerine işaret edilmektedir. En güzeli bu cümlenin mutlak manada anlaşılmasıdır.

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ/***Göklerde nice melek var ki:*** Bu âyet kâfirlerin, putların kendilerine şefaat edecekleri yönündeki iddialarını reddetmektedir. Burada sanki "Değerli melekler bile Allah'ın izni olmadan şefaat edemeyecek iken, nasıl olur da putlar şefaat eder?" denilmektedir.

اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى/***Dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında:*** Buna göre, meleklerin şefaati bir insan hakkında ancak Allah'ın kendilerine izin vermesinden sonra ve O'nun razı olduğu kişiler hakkında gerçekleşecektir.

اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى {٢٧}
وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ
شَيْـًٔا {٢٨} فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
{٢٩} ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ
وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى {٣٠} وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اَسَٓاؤُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى {٣١}

27. Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28. Hâlbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez. 29. Onun için sen Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme. 30. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan

sapanı daha iyi bilir; O, hidayette olanı da çok iyi bilir. 31. Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.

لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى/***Meleklere dişilerin adlarını takıyorlar:*** Burada kâfirlerin "Melekler Allah'ın kızlarıdır" şeklindeki sözleri kastedilmektedir. Sonra da bir sonraki âyetin başındaki ***"Hâlbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur"*** sözüyle onların iddiaları yalanlanmaktadır.

ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ/***İşte onların erişebilecekleri bilgi budur:*** İşte onların ilminin son sınırı budur. Çünkü onlar ancak kendilerine bu dünyada faydalı olacak şeyleri bilebilirler, ahirette faydalı olacak şeyleri ise bilemezler.

لِيَجْزِيَ/***Cezalandırması için:*** Bu fiilin başındaki "lam" harfi önceki bölümle bağlantı kurmaktadır. Buna göre âyetin takdiri şu şekilde olur: "Allah kötülük yapanların yaptıklarının karşılığını vermek için göklerin ve yerin sahibidir." Bir görüşe göre, bu kelime bir önceki âyetteki ***"Yolundan sapanı daha iyi bilir, hidayette olanı da"*** ifadesiyle bağlantılıdır.

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِي
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى {٣٢}

32. Ufak kusurlar dışında, günahın büyüklerinden ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince; bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz ceninler hâlinde iken, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.

كَبَائِرَ الْاِثْمِ/***Günahın büyükleri:*** Nisâ sûresinde büyük günahlar konusuna değinmiştik.

إِلَّا اللَّمَمَ/İlle'l-lemem: Bu ifade hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu kelime "günahların küçükleri" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre munkatı istisna olur.

İkincisi: Bu kelime "devamlı olmaksızın hata ve yanılma sonucu günah işleme" anlamına gelmektedir.

Üçüncüsü: İnsanların cahiliye döneminde işlemiş oldukları şirk ve günahlardır.

Dördüncüsü: İnsanın günahlara meyletmesi ve günahı işlemeksizin sadece içinden geçirmesidir.

أَجِنَّةٌ/Ceninler: Bu kelime "جنين/cenîn"in çoğuludur.

فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ/Kendinizi temize çıkarmayın: Yani kendinizin düzgün ve iyi olduğunu iddia etmeyin. İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: "Burada bazı insanların, bazı kimseleri temize çıkarmaları da kastedilmiş olabilir." Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü o, şahitlik ve başka hususlarda temize çıkarmayı caiz görmektedir.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى {٣٣} وَأَعْطَى قَلِيلاً وَأَكْدَى
{٣٤} أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى {٣٥}

33. Gördün mü arkasını döneni? 34. Azıcık verip sonra vermemekte direneni? 35. Acaba gaybın bilgisi kendi yanındadır da o görüyor mu?

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى/Gördün mü arkasını döneni?: Bu âyet Velîd b. Mugîre, bir görüşe göre ise Âs b. Vâil hakkında inmiştir.

وَأَكْدَى/Ve ekdâ: "Vermeyi kesmek ve elinde tutmak" anlamına gelmektedir.

اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسٰىۙ {٣٦} وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِي وَفّٰىۙ
{٣٧} اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۙ {٣٨} وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ
اِلَّا مَا سَعٰىۙ {٣٩} وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰىۖ {٤٠}

36-37. Yoksa, Musa'nın ve ahdine vefa gösteren İbrahim'in sahîfelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi? 38. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. 39. İnsan için kendi çabasından başkası yoktur. 40. Ve çalışması da ileride görülecektir.

وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِي وَفّٰى/***Ahdine vefa gösteren İbrahim:*** Bir görüşe göre burada İbrahim *aleyhisselâm*'ın, oğlunu kurban etme hususunda Allah'a verdiği ahde vefa göstermesinden bahsedilmektedir. Bir görüşe göre ise Allah'ın mesajını tebliğ etmesi, başka bir görüşe göre, İslâm dininin hükümleri, bir diğer görüşe göre, Allah'ın kendisini imtihan ettiği kelimeler ve bir başka görüşe göre ise aşağıda gelen on âyet kastedilmektedir.

اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى/***Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez:*** Bu âyet İbrahim *aleyhisselâm* ve Musa *aleyhisselâm*'ın sahîfelerinde olan hükümlerin açıklamasıdır.

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى/***İnsan için kendi çabasından başkası yoktur:*** Bu âyette geçen "سَعٰى/***seâ***" fiili, "çalışmak, çabalamak" anlamlarına gelmektedir. Âyetin zahirine göre, hiç kimseye başkasının yaptığı şey fayda vermeyecektir. Bu da İmam Mâlik'in "Bir kimsenin velisi, üzerinde oruç borcu bulunduğu hâlde ölürse o kişi velisinin yerine oruç tutamaz" şeklindeki görüşüne delildir. Ancak âlimler zekât, sadaka ve köle azat etme gibi mali ibadetlerin başkası adına yapılabileceği ve bu ibadetlerin faydasının kendisi adına yapılan kişiye ulaşacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat namaz ve oruç gibi bedenî ibadetler hakkında ise görüş birliğine varamamışlardır. Bir görüşe göre bu âyet ***"Soylarını da onlara kattık"***[72] âyetiyle neshedilmiştir. Ancak doğru olan görüş bu

72 Tûr 52/21.

âyetin hüküm değil haber içerikli olması sebebiyle muhkem olduğu ve haberlerin nesh edilemeyeceği şeklindedir.

Bu âyetin yorumlanmasında üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Burada bizim şeriatımızın dışındaki kişilerden bahsedilmektedir ve bu sebeple bu bizim için geçerli değildir.

İkincisi: İnsan için kendisi adına yaptıkları ve başkasının yapıp da ona hibe ettiği amellerin karşılığı vardır. Buna göre âyet, üzerine bir ziyade yapmaksızın hakikatin ispatı hakkındadır.

Üçüncüsü: Burada günahlardan bahsedilmektedir. Bir kişinin başka birinin günahını yüklenmeyeceği üzerinde ittifak edilmiştir. Bir önceki âyetteki ***"Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez"*** ifadesi de buna delalet etmektedir. Buna göre âyette sanki "Hiç kimse başkasının günahından sorumlu tutulmaz ancak kendi günahından hesaba çekilir" denilmektedir.

وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى/*Ve çalışması da ileride görülecektir:* Bir görüşe göre, burada insanların amellerinin karşılıklarını kıyamet gününde göreceklerinden bahsedilmektedir. ***"Kim zerre miktarınca bir iyilik yapmış ise onu görür"***[73] âyetinde de aynı şey söylenmektedir.

ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰى {٤١} وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى {٤٢} وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى {٤٣} وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا {٤٤} وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى {٤٥} مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى {٤٦} وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى {٤٧} وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى {٤٨} وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى {٤٩}

41. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir. 42. Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir. 43. Güldüren de ağlatan da O'dur. 44. Öldüren de dirilten de O'dur. 45-46. Şurası muhakkak ki atıldığında nutfeden, erkek ve dişi iki çifti O yarattı. 47. Şüphesiz tekrar diriltmek de

---

73 Zilzâl 99/7.

O'na aittir. 48. Zengin eden de kazandıran da O'dur. 49. Doğrusu Şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur.

وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى/***Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir:*** Bu konuda iki görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Âyette ahirette dönüşün Allah'a olacağı belirtilmektedir.

İkincisi: Âyette bütün ilimlerin son noktasının Allah'a ait olduğundan sonra da âlimlerin o ilmin sınırında durduklarından bahsedilmektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ***"Rab hakkında düşünmeyin"***[74] şeklinde bir hadis rivayet edilmiştir.

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكٰى/***Güldüren de ağlatan da O'dur:*** Bir görüşe göre, cennet ehlini güldürür ve cehennem ehlini ağlatır. Ancak âyeti bu şekilde tahsis etmenin hiçbir delili yoktur. Başka bir görüşe göre, gökyüzünü yağmur ile ağlatır ve yeryüzünü bitkiler ile güldürür. Bu mecazi bir yorumdur. Başka bir görüşe göre, insanoğlunu hem gülecek hem de ağlayacak şekilde yaratmıştır. Doğru olan ise burada sevinçten ve üzüntüden bahsedilmiş olmasıdır. Çünkü gülmek, sevinmeye ve mutlu olmaya delalet etmektedir, tıpkı ağlamanın üzüntülü olmayı gösterdiği gibi. Buna göre âyetin manası şöyledir: Allah, kullarından dilediğini üzer, dilediğini ise sevindirir.

وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا/***Öldüren de yaşatan da O'dur:*** Bunlar bilinen yaşam ve bilinen ölümdür. Bir görüşe göre, iman ile dirilten ve küfür ile öldürendir. Birinci görüş hakiki anlamda olduğu için tercih edilir.

مِنْ نُطْفَةٍ/***Nutfeden:*** Yani meniden, spermden.

إِذَا تُمْنٰى/***Atıldığında:*** Yani meni erkeğin vücudundan çıktığında.

النَّشْأَةَ الْأُخْرٰى/***Tekrar diriltmek:*** Yani ahirette toplanmak için tekrar hayat verilmesi.

---

74 Bagavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, VII, 417; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 466.

وَاَقْنٰى/*Kazandıran:* Yani kullarına mal kazandıran. Bir görüşe göre bu fiil "fakir kılan" anlamına gelmektedir ancak kelimenin sözlük anlamından böyle bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Bu kelimenin, "hoşnut eden ve kulunu kanaat ettiren" anlamlarına geldiği de söylenmiştir.

الشِّعْرٰى/*Şi'râ yıldızı:* Bu "Cebbâr'ın köpeği" şeklinde adlandırılan gökteki bir yıldızdır. Burada Gumeysâ ve Abûr adında iki yıldızın kastedildiği de söylenmiştir. Diğer yıldızların değil de sadece bunların sayılmış olması müşrik Arapların bunlara tapmaları sebebiyledir.

وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَاداًۨ الْاُو۫لٰىۙ {٥٠} وَثَمُودَا۬ فَمَٓا اَبْقٰىۙ {٥١}
وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ {٥٢}
وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ {٥٣} فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰىۚ {٥٤}

50. Ve şüphesiz ki ilk Âd kavmini O helâk etti. 51. Semûd'u da ve geriye bırakmadı. 52. Daha önce de çok zalim ve pek azgın olan Nûh kavmini (helâk etmişti). 53. Altüst olan şehirleri de böyle yaptı. 54. Onları kaplayan şey kapladı!

عَاداً الْاُو۫لٰى/*İlk Âd kavmi:* Bu kavmi "ilk" olarak vasfetmesi eski zamanda yaşamış olmalarındandır. Sonrasında yaşayan topluluklara izafeten "ilk"tir. Bir görüşe göre, onların "ilk" olarak adlandırılması sonrasında diğer bir Âd kavminin gelmesi sebebiyledir ancak bu doğru değildir. Nâfi' bu âyeti "عَاداً/*Âden*" kelimesinin tenvinini sonraki kelimedeki "elif"i hazfedip onun harekesini "lam" harfine vererek ve doğrudan "lam" harfine idğam ederek okumuştur. Müzenî ve Müberrid ise bu kıraati zayıf kabul etmişlerdir. Verş dışındaki Kâlûn hemzeli olarak, diğer kıraat imamları ise asli sûretinde tenvini kesreleyerek ve "lam" harfini sakin hâlde okumuşlardır.[75]

وَثَمُودَا فَمَٓا اَبْقٰى/*Semûd'u da ve geriye bırakmadı:* Yani onlardan geriye hiç kimseyi bırakmadı. Bir görüşe göre, "onlara acımadı" anlamına gelmektedir.

---

75 Dânî, *et-Teysîr*, s. 131.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى/***Altüst olan şehirleri de böyle yaptı. Onları kaplayan şey kapladı!:*** Burada bahsedilen şehir, Lût kavminin yaşadığı yerdir.

اَهْوٰى/***Ehvâ:*** "Yukarıdan aşağıya atmak" anlamına gelmektedir.

مَا غَشّٰى/***Kaplayan şey:*** Bu ifadede gerçekleşen olayı yüceltme üslubu bulunmaktadır.

فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى {٥٥} هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُو۫لٰى {٥٦}
اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ {٥٧} لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ {٥٨} اَفَمِنْ
هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ {٥٩} وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ {٦٠}
وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ {٦١} فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا {٦٢}

55. Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin. 56. İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır. 57. Yaklaşan yaklaştı. 58. Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur. 59. Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz? 60. Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz! 61. Ve siz oyalanıyorsunuz! 62. Haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin!

فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى/**Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin:** Burada mutlak manada bütün insanlara hitap edilmektedir.

هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُو۫لٰى/**İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır:** Burada Kur'ân-ı Kerîm veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. ***"İlk uyarıcılar"*** sözüyle "uyarıcı türünden" ve "uyarıcı özelliği olan" denilmek istenmiştir.

اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ/***Yaklaşan yaklaştı:*** Yani kıyamet yaklaştı.

كَاشِفَةٌ/***Kâşifetün:*** Bu kelimenin üç farklı anlama gelmesi muhtemeldir. "Afiyet" kelimesi gibi masdar olabilir. Yani onun için açığa çıkmak yoktur. "Kâşif (ortaya çıkaran)" anlamında olması muhtemeldir ve sonundaki kapalı "te" harfi mübalağa anlamı taşımaktadır. Son olarak

mahzûf bir kelimenin sıfatı olması da muhtemeldir. Buna göre, "Onu ortaya çıkaracak bir kişi veya topluluk yoktur" şeklinde takdir edilir.

Âyette kastedilen mananın iki şekilde olması muhtemeldir.

Birincisi: "Keşf" kelimesi "izâle" anlamında kullanılmış olabilir. Yani kıyamet gerçekleştiği zaman onun etkisini giderecek olan yoktur.

İkincisi: "Bilgisini ortaya çıkarmak" anlamına gelmektedir. Yani kıyametin gerçekleşme vaktini Allah'tan başka bilen yoktur.

أَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ/*Şimdi siz bu söze mı şaşıyorsunuz?:* Burada Kur'ân'a işaret edilmektedir. Ona şaşırmaları ise onu inkâr etmeleridir.

وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ/*Ve siz gaflet içindesiniz!:* Yani oyalanıyorsunuz ve boş konuşuyorsunuz. Bir görüşe göre, gaflet içindesiniz ve hiç önemsemiyorsunuz.

فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا/*Haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin!:* Bu âyette Şâfiî ve diğerlerine göre tilavet secdesi yapılır. İbn Mes'ûd "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuyunca secde etti ve yanındaki herkes de secde etti" demiştir.[76]

---

76 Buhârî, no: 4581; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 475.

سُورَةُ الْقَمَرِ

54. KAMER SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ {١} وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا
سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ {٢} وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَٓاءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ {٣}
وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا ف۪يهِ مُزْدَجَرٌ {٤} حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ
النُّذُرُ {٥} فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ {٦}

1. Saat yaklaştı ve ay yarıldı. 2. Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve "Devam edegelen bir büyüdür" derler. 3. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Hâlbuki her iş sona erer. 4. Onlara, önleyecek şeyler içeren nice haberler gelmiştir. 5. Bu büyük bir hikmettir. Fakat uyarılar ne fayda verir! 6. Onlardan yüz çevir. Çağıranın bilinmeyen bir şeye çağırdığı gün.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ/***Saat yaklaştı:*** Yani kıyamet yaklaştı. Kıyametin yaklaşması ile geçmiş zamana nispetle onun gerçekleşmesine az bir zaman kaldığı vurgulanmaktadır. Bu sebeple Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* işaret parmağı ile orta parmağını göstererek şöyle buyurmuştur:

"Ben şu ikisinin birbirine yakın olması gibi kıyamete yakın bir zamanda peygamber olarak gönderildim."[77]

وَانْشَقَّ الْقَمَرُ/***Ve ay yarıldı:*** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde meydana gelmiş bir olaydan bahsedilmektedir. Bu olay şu şekildedir: Kureyşli müşriklerin Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir mucize istemeleri üzerine o, müşriklere ayın yarıldığını gösterdi ve **"Şahit olun!"** dedi.[78] İbn Mes'ûd bu konuda şöyle demiştir: "Ay yarıldı ve ben de onu iki parça hâlinde gördüm. Bir parça dağın arkasında, diğeri ise onun altındaydı."[79] Bir görüşe göre, ayın yarılması ile onun kıyamet gününde yarılacağı kastedilmektedir. Bu görüş ayın yarılmasından bahseden sahih hadislere ters düşen geçersiz bir görüştür. Ümmet ayın yarılmasının gerçekleştiği ve bu âyette bu olaydan bahsedildiği üzerinde sözüne itibar edilmeyen kişiler dışında ittifak etmiştir.

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ/***Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve "Devam edegelen bir büyüdür" derler:*** Bu âyette ***"onlar"*** zamiriyle Kureyşliler kastedilmektedir. ***"Âyet"*** kelimesi ile ayın yarılmasına işaret edilmektedir. Bu olay vuku bulduğunda Kureyşliler "Muhammed aya büyü yaptı" dediler.

مُسْتَمِرٌّ/***Müstemir:*** Bu kelime, "devam eden, süregelen" anlamındadır. Bir görüşe göre "yakında gidecek, kaybolacak olan," bir diğer görüşe göre "şiddetli" anlamına gelmektedir. Son görüşe göre bu kelime "kuvvet, güç" anlamına gelen "مِرَّةٌ/mirra" kökünden türemiştir.

وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ/***Her iş sona erer:*** Yani her şeyin bir hedefi olmalıdır. Hak, geçerli olur, bâtıl ise geçersiz olur.

وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ/***Onlara, önleyecek şeyler içeren nice haberler gelmiştir:*** Burada bahsedilen ***"haberler"*** ile Kur'ân'da zikredilen kıssalar, deliller ve öğütler kastedilmektedir.

---

77 Buhârî, no: 4652; Müslim, no: 2042.

78 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 567.

79 Buhârî, no: 4587; Müslim, no: 7256.

مُزْدَجَرٌ/***Önleyecek:*** Bu kelime “önlemek” anlamında masdar isimdir veya “kendisiyle önleneceği zannedilen” anlamında bir isimdir.

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ/***Bu büyük bir hikmettir:*** Bu ifade “مَا فِيهِ/***şeyler içeren***” sözünden bedeldir veya gizli bir mübtedanın haberidir.

فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ/***Fakat uyarılar ne fayda verir!.*** Buradaki “مَا/***mâ***” edatının olayın gerçekleşmesinin uzak olduğunu belirten ve inkâr etmek amacıyla olumsuzluk veya soru anlamında olması muhtemeldir.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ/***Onlardan yüz çevir:*** Yani uyarıların onlara fayda vermediğini bildiğin için artık onlardan yüz çevir.

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ/***Çağıranın bilinmeyen bir şeye çağırdığı gün:*** Bu âyetteki “يَوْمَ/***yevm***” kelimesinin âmili “اذكر/zikret” takdirinde gizli bir fiil veya bir sonraki âyetteki “يَخْرُجُونَ/***çıkarlar***” fiilidir. Anlamın bozulacağı sebebiyle bu zarfın âmili “فَتَوَلَّ عَنْهُمْ/***onlardan yüz çevir***” ifadesi olamaz. Burada cümle “فَتَوَلَّ عَنْهُمْ/***onlardan yüz çevir***” ifadesi ile tamamlanmıştır. Bu sebeple bunun üzerinde vakfedilir. Bir görüşe göre, âyetin manası “Çağıranın bilinmeyen bir şeye çağırdığı gün onlardan yüz çevir” şeklindedir. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur. ***“Çağıran kişi,”*** Cebrail veya sûra üfürdüğü zaman İsrafil’dir. ***“Bilinmeyen şey,”*** şiddetli felakettir. Bu olayın bir benzeri görünmediği için ***“bilinmeyen”*** olarak tanımlanmıştır ve bununla kıyamet günü kastedilmektedir.

خُشَّعاً اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ {٧}
مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ {٨}

7-8. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi gözleri düşmüş bir hâlde ve davetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar. O esnada kâfirler “Bu, çok çetin bir gündür!” derler.

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ/***Gözleri düşmüş bir hâlde:*** Bu söz o günkü rezil hâllerinden kinayedir. “خُشَّعًا/***Huşşean***” kelimesi “يَخْرُجُونَ/***çıkarlar***” fiilinin fâilinden hâl olarak mansubdur.

يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ/Yehrucûne mine'l-ecdâsi: Yani kabirlerden çıkarlar.

كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ/Etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi: Allah Teâlâ bu âyette onların yerden çıkmalarını çekirge sürülerine benzetmiştir. Böylelikle bitkilerin çıkışını delil gösterdiği gibi yeniden diriltilmeye delil getirmiştir. Bir görüşe göre, onları çok kalabalık olmaları ve birbirleri üzerine atılmaları yönüyle çekirge sürüsüne benzetmiştir.

مُهْطِعِينَ/Koşarak: Yani hızlı şekilde koşarak. Bir görüşe göre "davetçiye bakarak" anlamındadır.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ
{٩} فَدَعَا رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ {١٠} فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ
بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍۘ {١١} وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُوناً فَالْتَقَى الْمَٓاءُ عَلٰٓى اَمْرٍ
قَدْ قُدِرَۚ {١٢} وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍۙ {١٣}

9. Onlardan önce Nûh'un kavmi de yalanladı, hem de kulumuzu yalanlayarak "O, delirdi" dediler. Ve engellendi. 10. Rabbine "Ben yenik düştüm, bana yardım et!" diyerek yalvardı. 11. Biz de nehir gibi bir su ile göğün kapılarını açtık. 12. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. Su, takdir edilmiş bir iş üzere birleşmişti. 13. Nûh'u da tahtaları ve çivileri olan bir şeyin üzerinde taşıdık.

فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا/Kulumuzu yalanladılar: Burada Nûh *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Burada onu onurlandırmak ve özel kılmak için kulluğunu öne çıkararak tanımlamıştır.

وَازْدُجِرَ/Engellendi: Yani hakaret ederek ve korkutarak onu engellediler ve ona ***"Ey Nûh! Eğer vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın!"***[80] dediler.

---

80 Şuarâ 26/116.

فَدَعَا رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ/Rabbine "Ben yenik düştüm, bana yardım et!" diyerek yalvardı: Yani kâfirler bana üstün geldi, bana yardım et veya kendin için yardım iste! Mutasavvıflara göre bu âyetin manası "Kavmimi davet ettiğim zaman nefsim bana üstün geldi ve benden intikam aldı" şeklindedir. Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali uzak ve zayıftır.

فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍ/Biz de nehir gibi bir su ile göğün kapılarını açtık: Burada yağmurun çokluğu belirtilmektedir ki sanki o kapılardan boşalmaktadır. Bir görüşe göre, göğün kapıları o gün gerçek manada açılmıştır ve çok sayıda nehir oluşmuştur.

فَالْتَقَى الْمَٓاءُ/Su, birleşti: Göğün sularıyla yerin suları birleşti.

عَلٰٓى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ/Takdir edilmiş bir iş üzere: Yani ezelde takdir edilmiş. Buradaki mananın "belli bir ölçüde takdir edilmiş" şeklinde olması da muhtemeldir. Rivayet edildiğine göre, bu suyun miktarı kırk zirâ' yüksekliğindeydi.

وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ/Nûh'u da tahtaları ve çivileri olan bir şeyin üzerinde taşıdık: Burada gemi kastedilmektedir. "دُسُرٍ/**Düsür**" kelimesinin tekili "دسار/disâr" şeklindedir ve "çiviler" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, geminin kirişleridir. Birinci görüş daha meşhurdur.

تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَاۚ جَزَٓاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ {١٤} وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَٓا
اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {١٥} فَكَيْفَ كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ {١٦}
وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {١٧}

14. İnkâr edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere gözlerimizin önünde gidiyordu. 15. And olsun ki onu âyet olarak bıraktık, ibret alan yok mudur? 16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış! 17. Biz Kur'ân'ı zikir için kolaylaştırdık. Düşünen yok mu?

تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَا/Gözlerimizin önünde gidiyordu: Burada Allah'ın koruması ve gözetiminde olduğu ifade edilmektedir.

جَزَٓاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ/**İnkâr edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere:** Yani Nûh'un yaptıklarının karşılığı olarak. Bir görüşe göre, Allah Teâlâ için bir karşılıktır. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Bu ifadenin âmili öncesindeki göğün kapılarının açılmasından bahseden sözler ve sonrasındaki fiillerdir. Yani "Biz bunların hepsini Nûh'a bir mükâfat kıldık." Bu âyetteki "كُفِرَ/**küfira**" fiilinin "dini inkâr etmek" anlamında olması da muhtemeldir. Buna göre âyet "Onu inkâr edenlerin yaptıklarının bir karşılığı olarak" şeklinde takdir edilir. Bu yoruma göre, mahzûf bir zamir takdir edilir. Bu fiilin "nimete karşı nankörlük etmek" anlamında olması da muhtemeldir. Zira Nûh, Allah'ın bir nimetidir. Kavmi ise onu inkâr etmiştir. Bu yoruma göre, mahzûf bir zamirin takdir edilmesi gerekmez.

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَٓا اٰيَةً/**And olsun ki onu âyet olarak bıraktık:** Bu âyetteki **"onu"** zamiriyle yukarıda anlatılan kıssa, yaşanan olay veya gemi kastedilmektedir. Nitekim rivayet edildiğine göre, bu gemi Cudi'nin üzerinde uzun süre kalmış ve bu ümmetin ilk mensupları onu görmüşlerdir.[81]

فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ/**İbret alan yok mudur?:** Burada düşünmeye ve ibret almaya teşvik vardır. Bu ifadede Allah'tan kullarına güzel bir mesaj bulunmaktadır. "مُدَّكِرٍ/**Müddekir**" kelimesinin vezni "مفتعل/müfteıl"dir ve aslı "مدتكر/müdtekir" şeklindedir. Sonra "te" harfi "dal" harfine dönüştürülerek diğer "dal" harfine idğam edilmiştir.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ/**Benim azabım ve uyarılarım nasılmış!:** Bu ifadede Kureyşli müşriklere tehdit içerikli bir bildirimde bulunulmaktadır. "نُذُرِ/**Nüzür**" kelimesi "نَذِيرِ/nezîr" kelimesinin çoğuludur.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ/**Biz Kur'ân'ı zikir için kolaylaştırdık:** Yani onu ezberlenmesi için kolaylaştırdık. Bu da daha küçük yaştaki çocukların ve diğer insanların diğer kitapların aksine Kur'ân'ı kolayca ezberlemelerinde de görüleceği üzere bilinen bir husustur. Rivayet edildiğine göre, Allah'ın kitaplarından sadece Kur'ân ezberlenmiştir.[82] Bir görüşe göre bu âyetin manası "Kesin deliller ve açık hükümler içermesi yönüyle onu anlaşılması ve öğüt alınması için kolaylaştırdık" şeklindedir ve âyet pek

---

81 Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, VII, 351.
82 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 436.

çok defa tekrar edilmiştir. Aynı şekilde dinleyen kişinin her kıssadan öğüt almasını tenbih etmek için "فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ/**Nasılmış Benim azabım ve uyarılarım!"** âyeti de tekrar edilmiştir. Çünkü Kur'ân'daki kıssaların her birinde alınması gereken ibretler ve öğütler vardır. Bu sebeple dinleyen kişinin dikkatini çekmek amacıyla ahiretteki cezalandırmanın hatırlatıldığı bu ifade ve ***"Biz Kur'ân'ı zikir için kolaylaştırdık. Düşünen yok mu?"*** sözüyle sona erdirilmiştir.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ {١٨} اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ {١٩} تَنْزِعُ النَّاسَ
كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ {٢٠} فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ
{٢١} وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {٢٢}

18. Âd kavmi yalanladı da azabım ve tehdidim nasılmış? 19. Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde gürültülü bir rüzgâr gönderdik. 20. İnsanları, kesilmiş hurma kütükleri gibi söküyordu. 21. Nasılmış Benim azabım ve uyarılarım! 22. And olsun Biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?

رِيحًا صَرْصَرًا/***Gürültülü bir rüzgâr:*** Yani çok gürültülü. Burada geçen "صَرْصَرًا/***sarsaran"*** kelimesi "ses" anlamına gelen "صرير/sarîr" kelimesinden türemiştir. Bir görüşe göre "صر/sarr" kökünden türemiştir. Buna göre "soğuk" anlamına gelir.

فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ/***Uğursuzluğu devamlı bir günde:*** Rivayet edildiğine göre bu gün Çarşambadır. Hatta bazıları bütün Çarşamba günlerini uğursuz kabul etmektedirler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ***"Ayın son Çarşamba günü, uğursuzluğu devamlı gündür"***[83] dediği rivayet edilmiştir.

تَنْزِعُ النَّاسَ/***İnsanları söküyordu:*** Yani onları yerlerinden koparıp uçuruyordu.

---

83 Bu hadis uydurmadır.

كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ/**Kesilmiş hurma kütükleri gibi:** Burada geçen "اَعْجَازُ نَخْلٍ/**e'câzü nahlin**" ifadesi hurma ağaçlarının gövdeleri, "مُنْقَعِرٍ/**münkair**" ise "kesilmiş, koparılmış" anlamına gelmektedir. Allah, Âd kavmini tıpkı hurma ağaçları gibi uzun ve iri yapılı oldukları için helak oldukları zaman böyle bir benzetme yapmıştır. Bir görüşe göre, rüzgâr onların başlarını koparıyor, bedenleri başsız kalıyordu. Buna göre, onları hurma kütüklerine benzetmesi dallarının olmaması yönüyledir. Bir görüşe göre ise onlar kendilerini bu rüzgârdan koruyacak çukurlar kazmışlar ancak bu çukurların içerisinde helak olmuşlardır. Allah onları çukur içerisindeki hurma gövdesine benzetmiştir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ {٢٣} فَقَالُٓوا اَبَشَراً مِنَّا وَاحِداً نَتَّبِعُهُٓۙ اِنَّٓا اِذاً لَفِي
ضَلَالٍ وَسُعُرٍ {٢٤} ءَاُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ
اَشِرٌ {٢٥} سَيَعْلَمُونَ غَداً مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ {٢٦}

23. Semûd kavmi de uyarıcıları yalanladı. 24. "Aramızdan bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve inat etmiş oluruz" dediler. 25. "Zikir aramızda ona mı verildi? Hayır o, yalancı ve şımarığın biridir." 26. Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir.

اَبَشَرًا/**Bir insana mı:** Bu kişi Sâlih *aleyhisselâm*'dır. Bu kelime gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansub okunmuştur. Âyette onların bir insana tâbi olmayı reddettiklerinden ve peygamberin meleklerden biri olmasını istediklerinden sonrasında ise inkârda daha da ileri giderek kendilerinin kalabalık bir toplum oldukları için tek bir kişiye uymayı inkâr ettiklerinden bahsedilmektedir.

وَسُعُرٍ/**Ve suur:** Yani inat. Bir görüşe göre "delilik," başka bir görüşe göre "dert ve keder" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin aslı, "ateş" anlamına gelen "سعير/seîr" kelimesidir ve o sanki o dertler ile insanı yakmaktadır.

ءَاُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ/***Zikir aramızda ona mı verildi?:*** Peygamberliğin kendilerine değil de ona verilmiş olmasını inkâr ettiler. Bu durum onların cahilliklerinden kaynaklanmaktadır. Zira bu yetki Allah'ın elindedir ve onu dilediğine verir.

اَشِرٌ/***Şımarık:*** Yani şımarık ve kibirli.

اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ {٢٧} وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ
بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ {٢٨} فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ {٢٩}
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ {٣٠} اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا
كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ {٣١} وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {٣٢}

27. Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen Biziz. "Sen onları gözetle ve sabret. 28. Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her içme sırasında gelinsin." 29. Arkadaşlarını çağırdılar, o da kalkıştı ve deveyi kesti. 30. Azabım ve uyarılarım nasıl oldu! 31. Biz onların üzerine bir çığlık gönderdik. Hemen çobanın kuru otu gibi oluverdiler. 32. And olsun Biz, Kur'ân'ı anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırdık. O hâlde düşünüp öğüt alan yok mu?

وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ/***Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver:*** Yani bir gün onların, bir gün ise hakkına tecavüz etmeksizin devenin. Âyetteki ***"onlara"*** zamiriyle Semûd ve deve kastedilmektedir ve tağlib üslubuyla akıllılara ait olan zamir kullanılmıştır. Bir görüşe göre sadece Semûd kavmi kastedilmiştir ve birbirlerinin hakkına tecavüz etmemeleri vurgulanmıştır.

كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ/***Her içme sırasında gelinsin:*** Yani gelinmiş ve şahit olunmuş.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ/***Arkadaşlarını çağırdılar:*** Burada "deveyi kesen kişi" kastedilmektedir. Onun ismi Kaddâr'dır ve Semûd kavminin en azılı kişisidir.

فَتَعَاطٰى/Fe-teâdâ: Yani o büyük işe kalkıştı ki o iş de devenin kesilmesidir. Bir görüşe göre "kılıcını kaptı" anlamına gelmektedir.

صَيْحَةً وَاحِدَةً/Bir çığlık: Cebrail onlara bir çığlık sesi yöneltti ve onun sebebiyle öldüler.

فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ/Hemen çobanın kuru otu gibi oluverdiler: Bu âyette geçen "**هَشِيم/heşîm"** kelimesi, "ağaçtan ve diğer bitkilerden kopan ve düşen parçalar" anlamına gelir. "**الْمُحْتَظِرِ/el-Muhtezır"** ise ağaçtan yapılmış bir ahırda çalışan kişi, kasap veya bunun benzeri bir insandır. Büyük baş hayvanları veya insanları tıraş eder. Allah, Semûd kavmini helak oldukları zaman ahırdan düşen yapraklara ve benzeri şeylere benzetmiştir. Bir görüşe göre ise "yanmış, yakılmış" anlamına gelmektedir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ {٣٣} اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّا اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ
بِسَحَرٍ {٣٤} نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ {٣٥} وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ
بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ {٣٦} وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا اَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا
عَذَابِي وَنُذُرِ {٣٧} وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ {٣٨} فَذُوقُوا
عَذَابِي وَنُذُرِ {٣٩} وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {٤٠}

33. Lût'un kavmi de uyarıcı peygamberleri yalanladı. 34-35. Biz de üstlerine kum fırtınası gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna, katımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık. Biz şükredeni işte böyle mükâfatlandırırız. 36. And olsun ki, Lût onları Bizim şiddetli azabımızla uyardı. Uyarılar hakkında şüphe ettiler. 37. Onlar Lût'un misafirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı. Hemen gözlerini yok ettik. "Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!" (dedik). 38. Bir sabah kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı. 39. "İşte azabımı ve uyarılarımı tadın!" (denildi). 40. And olsun Biz, Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. O hâlde düşünüp ibret alan yok mu?

حَاصِبًا/***Kum fırtınası:*** Bu kelimeye Ankebût sûresinde değinmiştik.

فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ/***Uyarılar hakkında şüphe ettiler:*** Kuşkulandılar ve şüphe ettiler.

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا اَعْيُنَهُمْ/***Onlar Lût'un misafirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı. Hemen gözlerini kör ettik:*** Bu misafirler, Lût'un kavmini helak etmek için Allah'ın gönderdiği meleklerdir. Kavmi ise onları insan zannedip kötülük yapmak istemişti. Bunun üzerine Allah onların gözlerini yok etti ve göz çukurları yüzleriyle bir oldu. Bir görüşe göre, burada onların melekleri görememeleri kastedilmiştir. Onlar Lût'un evine girmişler ve orada hiç kimseyi görememişlerdir.

وَلَقَدْ جَاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ {٤١} كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ {٤٢} اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ {٤٣} اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ {٤٤} سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ {٤٥}

41. Şüphesiz Firavun'un kavmine de uyarıcılar gelmişti. 42. Fakat onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları güç ve kudretimize layık bir şekilde yakaladık. 43. Sizin kâfirleriniz, öncekilerinizden daha mı iyidirler? Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var? 44. Yoksa "Biz, intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz" mu diyorlar? 45. O topluluk bozulacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar.

اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ/***Sizin kâfirleriniz, öncekilerinizden daha mı iyidirler?:*** Bu âyette tehdit üslubuyla Kureyşli müşriklere hitap edilmektedir. Baş taraftaki "hemze" inkâr anlamındadır. Âyetin manası "Sizin kâfirleriniz, yukarıdaki âyetlerde anlatılan önceki dönemlerde yaşamış ve peygamberleri yalanladıkları için helak edilmiş kâfirlerden daha mı iyidirler ki siz de peygamberlerinizi yalanladığınız hâlde kurtulasınız? Bilakis onları helak eden sizi de helak eder" şeklindedir.

اَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ/Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var?: Yani yoksa Allah'ın kitabında sizin azaptan kurtulacağınıza dair bir berat mı var?

اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ/Yoksa "Biz, intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz" mu diyorlar?: Yani biz bir araya gelip savaşmak sûretiyle intikamımızı alırız.

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ/O topluluk bozulacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar: Bu, Allah tarafından Kureyş topluluğunun bozulacağına dair Resûlü'ne verilmiş bir vaattir. Nitekim bu vaat Bedir savaşında ve Mekke'nin fethinde zuhur etmiştir.

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ {٤٦} اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ
وَسُعُرٍ {٤٧} يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ {٤٨}
اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ {٤٩} وَمَا اَمْرُنَا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ {٥٠}

46. Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır. 47. Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler. 48. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde "Cehennemin elemini tadın!" denilir. 49. Biz, her şeyi bir kadere göre yarattık. 50. Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi sadece bir tektir.

اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ/Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler: Burada **"suçlular"** ifadesiyle kâfirler kastedilmiştir. Onların sapıklıkları dünyada, çılgınlıkları ise ahirette yanmaları sûretiyle olacaktır. Bir görüşe göre, suçlular ile kaderi inkâr edenler kastedilmiştir. Nitekim ***"Biz her şeyi belli bir ölçüye göre yarattık"***[84] âyeti onların iddialarını reddetmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ/Ateşe sürüklenirler: Yani ateşe doğru itilerek götürülürler.

---

84 Kamer 54/49.

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ/*Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık:* Allah'ın her şeyi bir kadere göre yaratmış olması, ezelde belirlenmiş bir hükme göre yaratmasıdır. Bir kadere göre yaratmanın, "belli bir şekle, özelliğe ve benzeri hususlara göre yaratılması" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Birinci görüş tercihe daha şayandır ve Ehl-i Sünnet bu âyeti, Kaderiye mezhebine karşı delil olarak kullanmaktadır. "**كُلَّ شَيْءٍ/*Her şeyi*"** ifadesi gizli bir fiilin mef'ûlü olmak üzere mansubdur ve peşinden gelen ***"yarattık"*** fiili bunu açıklamaktadır.

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ/*Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi sadece bir tektir:* Burada Allah'ın yaratmasının süratli olduğu ve Allah'ın emrinin belirleyici olması ifade edilmektedir. Emrin bir tek olması ile emir kelimesi kastedilmektedir ki o da "Ol!" sözüdür.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ {٥١} وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ {٥٢} وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ {٥٣} اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ {٥٤} فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ {٥٥}

51. Sizin benzerlerinizi helâk ettik. Düşünüp ibret alan yok mu? 52. Yaptıkları her şey kitaplarda mevcuttur. 53. Küçük-büyük her şey yazılmıştır. 54-55. Takva sahipleri cennetlerde ve nehirlerde, güçlü ve yüce olanın yanında sıdk makamındadırlar.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا اَشْيَاعَكُمْ/*Sizin benzerlerinizi helâk ettik:* Yani sizin gibi kâfirleri helak ettik.

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ/*Yaptıkları her şey kitaplarda mevcuttur:* Yani onların yaptıkları her şey amel defterlerinde yazılıdır.

مُسْتَطَرٌ/*Yazılmıştır:* Bu kelime "السطر/es-satr" kökünden türemiştir ve "yazmak" anlamına gelmektedir. Burada onların yaptıkları küçük ve büyük ameller, bir görüşe göre "bütün her şey" kastedilmiştir.

نَهَرٍ/***Nehirlerde:*** Bu kelime ile sudan, şaraptan, sütten ve baldan oluşan nehirler kastedilmiş ancak hepsi ayrı ayrı zikredilmek yerine cins isim olarak nehir kelimesi kullanılmıştır.

فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ/***Sıdk makamında:*** Yani rıza, hoşnutluk makamında.

سُورَةُ الرَّحْمَنِ

55. RAHMÂN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلرَّحْمٰنُۙ {١} عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ {٢} خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ {٣} عَلَّمَهُ الْبَيَانَ {٤}
اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۖ {٥} وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ {٦}

1-4. Rahmân Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti. 5. Güneş ve ay bir hesaba göredir. 6. Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ/***Rahmân Kur'ân'ı öğretti:*** Bu ifade Allah'ın Kur'ân'ı öğrettiği kişi üzerindeki nimetini saymaktadır. Bir görüşe göre ***"Kur'ân'ı öğretti"*** ifadesi "Kur'ân'ı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir alamet ve âyet kılması" anlamına gelmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. "اَلرَّحْمٰنُ/***er-Rahmân"*** kelimesi mübteda olduğu için merfu olarak okunmuştur, sonrasındaki fiiller ise silsile şeklindeki haberlerdir. O fiillerin atıf harfi olmaksızın gelmeleri buna delalet etmektedir.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ/***İnsanı yarattı:*** Bir görüşe göre, insan kelimesi cins anlamda, başka bir görüşe göre, Âdem, bir diğer görüşe göre ise Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilerek kullanılmıştır. Ancak bu

kelimenin belli bir kişiyi kastedecek şekilde tahsis edilmesinin bir delili olmadığı için birinci görüş tercih edilir.

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ/***Ona beyanı öğretti:*** Yani konuşmayı ve söz söylemeyi.

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ/***Güneş ve ay bir hesaba göredir:*** Yani bir yörünge üzerinde belli bir hesaba göre ve düzenli bir şekilde hareket ederler. Bu âyette kâinatı yaratan hikmetli, irade sahibi, güçlü bir varlığa delil vardır.

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ/***Bitkiler ve ağaçlar secde ederler:*** İbn Abbâs'a göre "النَّجْمُ/***en-necmü"*** kelimesi bakla gibi gövdesi olmayan bitki, "الشَّجَرُ/***eş-şeceru"*** ise gövdesi olan bitkidir. Bir görüşe göre "النَّجْمُ/***en-necmü"*** kelimesi gökteki yıldızları ifade eden cins isim olarak kullanılmıştır.

يَسْجُدَانِ/***Secde ederler:*** Bu ifadeyle onların Allah'a karşı zelil oldukları ve O'na boyun eğdikleri ifade edilmektedir. Bir görüşe göre de güneşin secdesinden kasıt, batması, ağacın secdesinden kasıt ise gölgesidir.

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَۙ {٧} اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ {٨} وَاَقِيمُوا
الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ {٩} وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِۙ {١٠}

7. Göğü yükseltti ve mizanı koydu. 8. Sakın dengeyi bozmayın. 9. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın. 10. Allah, yeri canlılar için yaratmıştır.

وَوَضَعَ الْمِيزَانَ/***Mizanı koydu:*** Bu âyette ***"mizan"*** kelimesi ile yemek ve diğer şeylerin tartıldığı bildiğimiz terazi kastedilmektedir. Onun önemini belirtmek için tekrar tekrar zikredilmiştir. Bir görüşe göre ise "adalet" kastedilmiştir.

وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ/***Ve eksik tartmayın:*** Yani tarttığınız zaman noksan tartmayın.

لِلْأَنَامِ/**_Canlılar için:_** Yani insanlar için. Bir görüşe göre "insanlar ve cinler için," başka bir görüşe göre ise "bütün canlılar için" anlamındadır.

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ {١١} وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ
وَالرَّيْحَانُ {١٢} فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {١٣}

11. Orada meyveler ve kolları olan hurma ağaçları vardır. 12. Yapraklı daneler ve reyhan vardır. 13. O hâlde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

الْأَكْمَامِ/**_Kollar:_** Bu kelimenin "kol" anlamına gelen "كُمّ/kümmün" kelimesinin çoğulu olması muhtemeldir. Bu da hurma ağacını sarıp sarmalayan lif türü şeylerdir. Burada gömleğin koluna benzetilmiştir. Veya "meyvelerin kabuğu" anlamına gelen "كِمّ/kimmün" kelimesinin çoğulu olması da mümkündür.

الْعَصْفِ/**_el-Asf:_** Bu kelime "bitki yaprağı," bir görüşe göre ise "incir" anlamına gelmektedir.

وَالرَّيْحَانُ/**_Ve reyhan:_** Bu, bilinen reyhan bitkisidir. Bir görüşe göre "güzel kokulu bütün bitkiler," başka bir görüşe göre ise "rızık" anlamındadır.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ/**_O hâlde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?:_** Bu âyette geçen "آلَاءِ/**_âlâi_**" kelimesi "nimetler" anlamına gelmektedir ve tekili "إِلى/ilen" dir. Burada insanlar ve cinler olmak üzere iki âleme hitap edilmektedir. ***"Ey sorumlu iki topluluk! Sizi elbette sorguya çekeceğiz"***[85] âyeti de bu manaya delalet etmektedir. Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduğu zaman ashâbı sustu. Sonra Allah Resûlü şöyle dedi: ***"Cinlerin cevabı sizin susmanızdan daha hayırlıdır. Ben bu âyeti cinlere okuduğum zaman onlar şöyle dediler: 'Biz Rabbimizin nimetlerinden hiçbirini***

---

85 Rahmân 55/31.

yalanlamayız.’”[86] Bu âyet, manasını tekit ve mübalağa amacıyla tekrar etmiştir. Bir görüşe göre, bu tekrar eden âyetlerden her biri öncesindeki âyetin manasıyla ilgilidir ve tekit amaçlı değildir. Zira tekit üçten fazla olmaz.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِۙ {١٤} وَخَلَقَ الْجَٓانَّ مِنْ مَارِجٍ
مِنْ نَارٍۚ {١٥} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {١٦} رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ
وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِۚ {١٧} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {١٨}

14. İnsanı, pişmiş çamura benzeyen kuru çamurdan yarattı. 15. Cini ateşin sıcağından yarattı. 16. O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? 17. İki doğunun ve iki batının Rabbidir. 18. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ/***İnsanı, pişmiş çamura benzeyen kuru çamurdan yarattı:*** Burada ***“insan”*** sözüyle Âdem kastedilmiştir. “صَلْصَالٍ/***Salsâl”*** kelimesi “kuru çamur” anlamına gelmektedir. Pişirildiği zaman ise “الْفَخَّارِ/***el-fehhâr***” denilir.

وَخَلَقَ الْجَٓانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ/***Cini ateşin sıcağından yarattı:*** Burada geçen “الْجَٓانَّ/***el-cân***” kelimesi “cin” anlamında olup bununla cin soyundan olan “İblis” kastedilmektedir.

مَارِجٍ/***Mâric:*** “Ateşten alınmış sıcaklık” anlamına gelmektedir.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ/***İki doğunun ve iki batının Rabbidir:*** Bu âyette güneşin ve ayın doğuş ve batış konumları, bir görüşe göre ise güneş ile ayın yaz ve kış mevsimlerinde doğuş ve batış konumları kastedilmektedir.

---

86 *Kenzu'l-Ummâl*, no: 4142.

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ {١٩} بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِۚ {٢٠}
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٢١} يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ
وَالْمَرْجَانُۚ {٢٢} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٢٣}

19. Bitişen iki denizi salıverdi. 20. Aralarında bir engel vardır, birbirine karışmazlar. 21. O hâlde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? 22. İkisinden de lü'lü ve mercan çıkar. 23. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ/***Bitişen iki denizi salıverdi:*** Burada iki farklı gruptan bahsedilmektedir. Yani bu su ile şu su birleşmiştir. Bu da tatlı deniz suyunun yağmur olduğu görüşüne göre gökten yağan yağmur suyunun deniz suyu ile birleşmesidir. Tatlı deniz suyunun nehir ve pınar suları olduğu görüşüne göre ise iki denizin birleşmesi ile nehirlerin denize akmaları kastedilmektedir. Bazı âlimlere göre, bu iki deniz, Fars denizi ile Rum denizi veya Kalzem denizi ile Yemen denizidir. Ancak bu görüş Furkân sûresindeki ***"Birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerininki tuzlu ve acı olan iki deniz"***[87] âyeti sebebiyle zayıftır. Çünkü bu görüşte belirtilen denizlerin her birinin suyu tuzlu ve acıdır. Bu âyetteki iki deniz ile Furkân sûresindeki âyette geçen iki deniz kastedilmiştir.

بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ/***Aralarında bir engel vardır:*** Yani ikisini ayıran bir şey. Bununla bir kara parçası ve Allah'ın kudretiyle ikisini ayıran bir engel kastedilmektedir.

لَا يَبْغِيَانِ/***Birbirine karışmazlar:*** Yani o denizlerin suları birbirinin sınırını aşarak karışmazlar. Bir görüşe göre, taşarak insanları sel ile kaplamazlar.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ/***İkisinden de lü'lü ve mercan çıkar:*** Bu âyette geçen ***"lü'lü"*** mücevherin büyükleri, "mercan" ise küçüklerine denilir. Bir görüşe göre ise tam tersidir. Başka bir görüşe göre "mercan,"

---

87 Furkân 25/53.

kırmızı taşlardır. İbn Atiyye bu görüşün doğru olduğunu söylemiştir. Âyetteki ***"ikisinden"*** ifadesi, "bu ikisinden başka bir denizden çıkmaz" anlamındadır. Bu konuya Fâtır sûresinde değinmiştik.

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِۚ {٢٤} فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٢٥} كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ {٢٦} وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِۚ {٢٧} فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٢٨}

24. Denizde dağlar gibi yapılmış gemiler de O'nundur. 25. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? 26. Onun üzerindeki herkes fanidir. 27. Ve azamet ve ikram sahibi Rabbinin yüzü kalır. 28. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ/***Denizde dağlar gibi yapılmış gemiler de O'nundur:*** Bu âyette gemilerden bahsedilmektedir. Bunlar insanlar tarafından inşa edildiği için "الْمُنْشَاٰتُ/***el-münşeât"*** şeklinde isimlendirmiştir. Bu kelime, gemiler denizde hareket ettiği veya dalga oluşturduğu için "الْمُنْشِاٰتُ/***inşa eden, oluşturan"*** şeklinde de okunmuştur.[88]

الْاَعْلَامِ/***el-A'lâm:*** Bu kelime "dağlar" anlamındadır ve burada gemiler onlara benzetilmiştir.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ/***Onun üzerindeki herkes fanidir:*** Bu âyette ***"onun"*** demekle daha önce ismi geçmemiş olmasına rağmen âyetin gelişinden de anlaşılacağı üzere "yeryüzü" kastedilmektedir. Burada yeryüzünde bulunan gerek insanoğlu gerekse diğer bütün canlılar kastedilmiş ve hepsini kastetmek için akıllılar için kullanılan ism-i mevsul zikredilmiştir.

وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ/***Ve azamet ve ikram sahibi Rabbinin yüzü kalır"*** Buradaki ***"yüz"*** ifadesi ile Allah'ın zatı kastedilmektedir. "ذُوالْجَلَالِ/***Azamet sahibi"*** ifadesi ise Allah'ın sıfatıdır. Nitekim Allah'ın

88 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 421.

isimlerinden birisi de “celîl”dir. Bu kelime “yüce, ulu” gibi anlamlara gelmektedir. ***“İkram sahibi”*** sıfatının ***“And olsun, Biz insanoğlunu değerli kıldık”***[89] âyetinde belirtildiği üzere Allah’ın kullarına ikramda bulunması veya kulların Allah’ın tevhidi, tesbihi ve ibadeti ile O’na ikramda bulunmaları anlamlarına gelmesi muhtemeldir.

يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍۚ {٢٩} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٣٠} سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ {٣١} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٣٢}

29. Göklerdekiler ve yerdekiler O’ndan isterler. O, her gün bir iştedir. 30. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 31. Ey iki topluluk! Sizin de işinizi göreceğiz. 32. Hâl bu iken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Göklerdekiler ve yerdekiler O’ndan isterler:*** Bu âyette, göklerde ve yeryüzünde olan herkesin ihtiyacını Allah’tan isteyeceği vurgulanmaktadır. Herkesin O’na muhtaç olması sebebiyle onlardan kimisi dil ile ister ki bunlar mü’minlerdir. Kimileri ise lisanı hâl ile isterler.

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ/ ***O, her gün bir iştedir:*** Bu âyet “Allah Teâlâ, melekutu üzerinde vermek, vermemek, öldürmek, diriltmek ve benzeri şekillerde eserleri her gün ortaya çıkan tasarruflarda bulunur” anlamındadır. Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okumuş sonra ona bu âyette zikredilen ***“iş”***in ne olduğu sorulmuştur. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu soruya ***“Günahı affetmesi, sıkıntıları gidermesi, bir kavmi yüceltmesi ve diğerlerini alçaltması O’nun işlerindendir”*** şeklinde cevap vermiştir. Bazı âlimler “Kıyamet gününe kadar gerçekleşecek bütün olaylar Allah’ın ilminde belli olduğu hâlde nasıl olur da ***‘O, her gün bir iştedir’*** buyurur?” şeklinde sormuşlardır. Buna cevaben “O, ortaya çıkarmış olduğu iştedir, gizli kalmış işte değildir” denilmiştir.

89 İsrâ 17/70.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ/*Ey iki topluluk! Sizin de işinizi göreceğiz:* Bu âyet, senin bir kişiye "سأفرغ لعقوبتك/Senin cezalandırmanı bitireceğim" demende olduğu gibi tehdit içeriklidir. Burada işi görmekten maksat bir işin tamamlanması değildir. Dünyadaki sürenin sona ermesinin kastedilmesi muhtemeldir. Bu takdirde o zaman dünyanın işi bitmiş sadece ahiretin işi kalmıştır. Bu durum da işin görülmesi olarak ifade edilmiştir. Cafer b. Muhammed şöyle demiştir: "İnsan ve cin topluluğunun 'الثَّقَلَانِ/*iki yük'* olarak adlandırılması sanki onların günahlardan bir yük olmaları sebebiyledir."

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍۚ {٣٣} فَبِاَيِّ
اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٣٤} يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ
فَلَا تَنْتَصِرَانِۚ {٣٥} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٣٦}

33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin sınırlarını geçebiliyorsanız geçin. Ancak büyük bir güçle geçebilirsiniz. 34. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 35. Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramazsınız. 36. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوا/***Göklerin ve yerin sınırlarını geçebiliyorsanız geçin:*** Bu ifade kıyamet günü cinlere ve insanlara söylenecek olan bir sözdür. Yani eğer göklerin ve yerin sınırlarından çıkıp kaçmaya gücünüz yetiyorsa haydi yapın! Rivayet edildiğine göre, onlar o gün kıyamet ahvalinden gördükleri şeylerden kaçacaklar ancak karşılarında meleklerin yedi sıra hâlinde dünyayı kuşattıklarını görecekler. "فَانْفُذُوا/***Geçin"*** sözü onların bu konudakini acziyetini vurgulayan bir emirdir.

لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ/***Ancak büyük bir güçle geçebilirsiniz:*** Yani siz orayı ancak büyük bir güçle geçebilirsiniz ve sizde ise o güç yoktur.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ/Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir: Burada geçen "**شُوَاظٌ/şüvâz**" kelimesi "ateşin alevi," "**نُحَاسٌ/nuhâs**" ise "duman" anlamına gelmektedir. Bu kelimeler "**شُوَاظٌ/şüvâz**" ve "**شِوَاظٌ/şivâz,**"[90] "**نُحَاسٌ/nuhâsün**" ve "**نَارٍ/nâr**" kelimesi üzerine atfedilerek "**نُحَاسٍ/nühâsin**"[91] şeklinde de okunmuştur.

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِۚ {٣٧} فَبِاَيِّ
اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٣٨} فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِه۪ٓ اِنْسٌ
وَلَا جَانٌّ {٣٩} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٤٠}

37. Gök yarılıp da yağ gibi kırmızı olduğu zaman, 38. Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 39. İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz. 40. O hâlde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ/Gök yarıldığı zaman: Buradaki "**اِذَا/izâ**" şart edatının cevabı aşağıdaki âyette gelecek olan "**فَيَوْمَئِذٍ/İşte o gün**" sözüdür. İbn Atiyye'ye göre ise bu şart edatının cevabı mahzûftur.

وَرْدَةً كَالدِّهَانِ/Yağ gibi kırmızı: Burada geçen "**وَرْدَةً/verde**" kelimesi "gül gibi kırmızı" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, "gülün kökü" anlamındadır. Katâde bu konuda şöyle demiştir: "Gök bugün yeşil, kıyamet günü ise kırmızı olacaktır." "**الدِّهَانِ/ed-Dihân**" kelimesi "zeytinyağı ve benzeri yağ" anlamına gelen "الدهن/ed-dühn" kelimesinin çoğuludur. Allah kıyamet gününde gökyüzünü yağa benzetmiştir. Çünkü o zaman gökyüzü kıyametin dehşetinden eriyecektir.[92] Bir görüşe göre, onun parlaklığı yağın parlaklığı gibi olacaktır. Başka bir görüşe göre, "**الدِّهَانِ/ed-dihân**" kelimesi "kırmızı deri" anlamına gelmektedir.

---

90 İbn Kesîr bu kelimeyi "شِوَاظٌ" şeklinde okurken, diğerleri "شُوَاظٌ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 421.

91 İbn Kesîr ve Ebû Amr "نُحَاسٍ" şeklinde, diğerleri ise "نُحَاسٌ" şeklinde okumuşlardar. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 421.

92 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 211.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّ/***İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz:*** Bu âyette olumsuz olarak geçen "sorulmak" ifadesi ileride gerçekleşecek durumdan haber vermek ve mağfiret dilemelerini hatırlatmak amacıyla kullanılmıştır. Çünkü o gün günahkârlar simalarından tanınacağı ve amelleri zaten Allah katındaki amel defterlerinde yazılı olması sebebiyle bilindiği için ayrıca onlara sorulmalarına gerek yoktur. ***"Rabbine and olsun ki onların hepsine soracağız"***[93] ve benzeri diğer âyetlerde zikredilen sorgulama ise onların hesaba çekileceğini ve yaptıkları kötülükler sebebiyle kınanacaklarını belirtmek amaçlıdır. Bu sebeple sorgulanma hususundaki bu olumsuz ve olumlu ifadeler arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Bir görüşe göre, bu farklılık olayların yaşanacağı yerlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci görüş daha güzeldir.

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْاَقْدَامِۚ {٤١} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٤٢} هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّت۪ي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَۢ {٤٣}
يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَم۪يمٍ اٰنٍۚ {٤٤} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٤٥}

41. Suçlular, simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar. 42. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 43. İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir. 44. Onunla aşırı kaynar su arasında dolanırlar. 45. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ/***Suçlular, simalarından tanınır:*** Yani alametlerinden ki bunlar da kararmış yüzleri ve bunun dışındaki şeylerdir. Buradaki suçlular aşağıda gelen ***"İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir"*** âyetinden anlaşıldığı üzere kâfirlerdir.

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْاَقْدَامِ/***Perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar:*** Bir görüşe göre, burada bazı kâfirlerin perçemlerinden, bazılarının ise ayaklarından yakalanacakları belirtilmektedir. Başka bir göre ise kâfirlerden her biri hem perçeminden hem de ayaklarından yakalanarak ateşe atılır.

---

93 Hicr 15/92.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ/Onunla kaynar su arasında dolanırlar: Burada geçen "**حَمِيم/hamîm**" kelimesi "kaynar su," "**اٰنٍ/ân**" ise "çok sıcak" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, "**اٰنٍ/ân**" kelimesi "gelen, hazır bulunan" anlamına gelmektedir. Birinci görüş daha üstündür.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِۚ {٤٦} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ
{٤٧} ذَوَاتَٓا اَفْنَانٍۚ {٤٨} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٤٩} فِيهِمَا
عَيْنَانِ تَجْرِيَانِۚ {٥٠} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٥١}

46. Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır. 47. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? 48. Dalları olan. 49. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 50. İkisinde de coşkun akan iki pınar vardır. 51. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ/Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır: Burada geçen "**مَقَامَ رَبِّهِ/Rabbinin makamı**" ifadesi, "hesaba çekilmek için Rabbinin huzurunda durmak" anlamına gelmektedir. ***"O gün insanlar Âlemlerin Rabbi'nin huzurunda dururlar"***[94] âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Bir görüşe göre bu kelime "Allah'ın işlerini yapması" anlamına gelmektedir. ***"Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi?"***[95] âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Başka bir görüşe göre bu ifade ***"Rabbinden korkan kişiye"*** anlamındadır ve "خفت جانب فلان/Falanın yanında durmaktan korktum" sözünde olduğu gibi makamın en yakınıdır.

Bu âyetteki iki cennetin ***"Rabbinin makamından korkan"*** ifadesinin tekil kullanılmış olması sebebiyle bu özelliği taşıyan her bir kişiye ayrı ayrı mı verileceği yoksa bu gruba giren bütün insanlar için mi geçerli olduğu hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Bunun sebebi de bu âyette bir kişinin mi yoksa bir topluluğun mu kastedilmiş olduğunun tam

94 Mutaffifîn 83/6.
95 Ra'd 13/43.

bilinmemesidir. Zemahşerî'ye göre burada insanlar ve cinler olmak üzere iki farklı topluluğa hitap edildiği için ***"iki cennet"*** denilmiştir. Buna göre sanki "İnsanlar için bir cennet ve cinler için başka bir cennet" demektedir.

ذَوَاتَا اَفْنَانٍ/***Dalları olan:*** "ذَاتَ/Zâte" kelimesi burada asli hâli esas alınarak tesniye yapılmıştır. Çünkü onun aslı "ذَوَاتَ/zevâte" şeklindedir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. "اَفْنَانٍ/***Efnân***" kelimesi "ağaç dalı" anlamına gelen "فنن/fenen" kelimesinin veya bir meyve türü anlamına gelen "فن/fen" kelimesinin çoğuludur.

فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ {٥٢} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٥٣}
مُتَّكِئِينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ {٥٤}
فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٥٥} فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ
اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّ {٥٦} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٥٧} كَاَنَّهُنَّ
الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ {٥٨} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٥٩}

52. İkisinde de her meyveden çift çift vardır. 53. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 54. Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar. İki cennetin hasadı yakındır. 55. Öyleyken Rabinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 56. Oralarda gözlerini eşlerinden ayırmayanlar var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur. 57. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 58. Sanki onlar yakut ve mercandırlar. 59. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ/***Her meyveden çift:*** Yani iki çeşit.

وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ/***İki cennetin hasadı yakındır:*** Bu âyette geçen "جَنَا/***cenâ***" kelimesi "meyvelerden toplanılan şeyler," "دَانٍ/***dân***" ise "yakın" anlamındadır. Rivayet edildiğine göre, insanlar ayakta, oturur veya yatar vaziyette, hangi durumda olursa olsunlar cennette meyveleri toplayabileceklerdir. Çünkü onlar bir meyveyi almak istedikleri zaman ağacın

dalı ona doğru eğilecektir.[96] "وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ/**İki cennetin hasadı**" ifadesinde tecnis sanatı bulunmaktadır.

قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ/***Gözlerini eşlerinden ayırmayanlar:*** Bu ifadeyle ilgili açıklamalar Sâffât sûresinde geçmişti.

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ/***Bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur:*** Bu ifade onların bakire olduklarını ifade etmektedir. "لَمْ يَطْمِثْهُنَّ/***Dokunmamıştır***" ifadesi "onlarla cinsel ilişkiye girmemiştir" anlamındadır. "الطمث/et-Tams" kelimesi "ister bakire olsun ister olmasın biriyle cinsel ilişki" anlamına gelmektedir. Burada mübalağa ifade etmek ve genel manayı kastetmek amacıyla onlara ne insanın ne de cinin dokunduğu belirtilmiştir. Sanki burada "Onlara hiçbir şey dokunmadı" demektedir. Bir görüşe göre "Cennetteki insan türünden kadınlara insanlar, cin türünden kadınlara ise cinler dokunmamıştır" anlamına gelmektedir. Bu görüş cinlerin de cennete girip orada insanların lezzet aldıkları şeylerden lezzet alacaklarını söyleyenlere göredir.

كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ/***Sanki onlar yakut ve mercandırlar:*** Bu âyet cennetteki kadınları kırmızılık ve güzellikte yakut ve mercana benzetmektedir. ***"Mercan"*** ile ilgili sûrenin baş tarafında açıklama yapılmıştı.

هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ {٦٠} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٦١} وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِۚ {٦٢} فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ {٦٣} مُدْهَٓامَّتَانِۚ {٦٤}

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir? 61. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 62. Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır. 63. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 64. Koyu yeşildirler.

هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ/***İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?:*** Burada Allah'a itaat etmek sûretiyle iyi davranışlarda bulunan kişinin karşılığının Allah tarafından ona cennetin verilmesi sûretiyle iyilik olduğu beyan edilmektedir. Burada ***"ihsan"***ın Cebrail'in Allah Resûlü

---

96 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 190.

sallallahu aleyhi ve sellem'e sorduğu şey olması da muhtemeldir. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle demişti: ***"İhsan, Allah'a sanki O'nu görüyormuşcasına ibadet etmendir. Sen O'nu göremesen de O seni görmektedir."***[97] İşte bu, murâkabe ve müşâhede makamıdır ve bu ihsanın karşılığı bu iki cennettir. Burada tanımlanan bu iki cennetin bu sûrede yüksek makam sahibi kişilere, onun altındaki iki cennetin de daha alt seviyedeki kişilere has kılınması bu görüşü desteklemektedir. Burada zikredilen iki cennet öncelikle önde olan kişilere aittir. Bundan sonra zikredilen iki cennet ise Vâkıa sûresinde belirtildiğine göre, ashâbı yemine/sağ taraftakilere aittir. Bu konuyu anlamak için Allah'ın üstteki iki cenneti ve ondan sonraki iki cenneti nasıl tarif ettiğine bakabilirsin. Nitekim üstteki cennetle ilgili olarak "فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ/***İkisinde de coşkun akan iki pınar vardır***" denilirken, diğer iki cenneti tarif ederken "فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ/***İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır***" denilmektedir. Bu âyetlerdeki "تَجْرِيَانِ/***tecriyân***" ifadesi "نَضَّاخَتَانِ/***neddâhatân***"dan daha üstündür. Üstteki cennette ilgili ***"her meyveden çift çift vardır"*** denilirken, diğer cennet hakkında ***"meyveler, hurma ve nar vardır"*** denilmektedir. Aynı şekilde hurilerin özellikleri de üstteki cennette daha üstün şekilde belirtilmiştir. Sergi eşyaları da aynı şekildedir. Bu farklılığı Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözü açıklamaktadır: ***"Tabakları ve içindeki her şeyi altından olan iki cennet ve tabakları ve içindeki her şeyi gümüşten olan iki cennet."***[98]

مُدْهَامَّتَانِ/***Koyu yeşildirler:*** Yani siyaha çalan koyu yeşil renktedirler.

فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٦٥} فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ
{٦٦} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٦٧} فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ
وَرُمَّانٌ {٦٨} فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٦٩}

65. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 66. İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır. 67. Öyleyken

97 Bu hadisin kaynağı daha önce belirtilmişti.
98 Buhârî, no: 7444; Müslim, no: 180.

Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 68. İkisinde de meyveler, hurma ve nar vardır. 69. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

نَضَّاخَتَانِ/***Akıp giden:*** Suları yerden kaynayıp akan.

فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ/***Meyveler, hurma ve nar:*** Burada ikisi de zaten meyve grubuna girmesine rağmen hurma ve narın ayrıca zikredilmesi onların diğer meyvelere üstün olmaları sebebiyle değerlerini beyan etmek amaçlıdır ki işte bu "tecrîd"dir.

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾

70. İçlerinde iyi güzel kadınlar vardır. 71. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 72. Otağlar içine kapanmış hûriler vardır. 73. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 74. Bunlara onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. 75. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

خَيْرَاتٌ حِسَانٌ/***Güzel kadınlar:*** Burada geçen "خَيْرَاتٌ/***hayrât***" kelimesi "خيرة/hayratün" kelimesinin çoğuludur. Zemahşerî bu kelimenin aslının "خيّرات/hayyirât" olduğunu sonradan "ميت/meytün" kelimesi gibi okunuşunun hafifletildiğini söylemiştir. Bu kelime bazı kıraatlerde şeddeli şekilde okunmuştur.[99] Ümmü Seleme " Ey Allah'ın Resûlü! Bana 'خَيْرَاتٌ حِسَانٌ/***hayrâtün hisân***' âyetini açıklar mısın?" dediğinde Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ahlâkları iyi, yüzleri güzel kadınlar"*** şeklinde cevap vermiştir.

حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ/***Otağlar içinde tahsis edilmiş hûriler vardır:*** Burada geçen "مَقْصُورَاتٌ/***meksûrât***" kelimesi "örtünmüş, kapanmış"

---

99 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 214.

anlamına gelmektedir. Çünkü evlerinde kapanmış hâlde duran kadınlar övülürken, evinden çokça çıkan kadınlar yerilmektedir. "الْخِيَامِ/*el-Hıyâm*" kelimesi "ağaçtan, ottan ve benzeri malzemelerden yapılmış evlere" denilir. Cennetteki bu evler incidendir.

مُتَّكِئِينَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍۚ {٧٦} فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ {٧٧} تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ {٧٨}

76. Yeşil yaygılara ve güzel kadifelere kurulmuş hâldedirler. 77. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 78. Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin ismi çok yücedir.

مُتَّكِئِينَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ/***Yeşil yaygılara kurulmuş hâldedirler:*** Burada geçen "رَفْرَفٍ/*refref*" kelimesi "yere serilen yaygı" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "yastık," başka bir görüşe göre ise "cennet bahçeleri" manasındadır.

وَعَبْقَرِيٍّ/***Ve abkariyyin:*** "Kadifeler" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "halı," başka bir görüşe göre ise "kalın ipek" demektir. Bu, Arapların çok şaşırdıkları bir şeyi nispet ettikleri ve cinlerin ülkesi olduğu kabul edilen "Abkarî" kelimesinin ism-i mansub hâlidir.

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ/***Rabbinin ismi çok yücedir:*** Bu âyetteki "تَبَارَكَ/***Tebâreke***" kelimesiyle ilgili bilgiler Furkân sûresinde ve diğer sûrelerde verilmişti. Kuvvetli görüşe göre, burada ***"isim"*** ile ismin sahibi olan Allah kastedilmektedir. Kıraat âlimleri bu âyeti genelde "ذِي الْجَلَالِ/***zi'l-celâli***" şeklinde "رَبِّكَ/***rabbike***" kelimesinin sıfatı olarak okurlarken, İbn Âmir ise "اسْمُ/***ismü***" kelimesinin sıfatı olarak "ذُو الْجَلَالِ/***zü'l-celâli***" şeklinde okumuştur. "ذِي الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ/***Büyüklük ve ikram sahibi***" ifadesiyle ilgili açıklamalar daha önce geçmişti.

سُورَةُ الْوَاقِعَةِ

56. VÂKIA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

İbn Mes'ûd, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. ***"Kim Vâkıa sûresini okursa ebediyen ona fakirlik uğramaz."***[100] İbn Mes'ûd'a ölüm gelip çattığında ona "Kızlarına ne bıraktın?" diye soruldu. O da "Onlara Vâkıa sûresini bıraktım" diye cevap verdi.[101]

اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ {١} لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ {٢} خَافِضَةٌ
رَافِعَةٌ {٣} اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا {٤}

1. Olacak olduğu zaman, 2. Onun oluşunu yalanlayacak yoktur; 3. Alçaltır, yüceltir. 4. Yer şiddetle sarsıldığı;

اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ/***Olacak olduğu zaman:*** Yani kıyamet koptuğu zaman. Vâkıa da tıpkı "Tâmme" ve "Sâhha" gibi kıyametin dehşetine delalet eden isimlerinden biridir. Bir görüşe göre Vâkıa, sûra üflenince duyulacak olan çığlıktır. Başka bir görüşe göre ise kıyamet gününde dünyaya düşecek olan Beytü'l-Makdis'teki bir kayadır. Bu görüş uzaktır.

---

100 Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, no: 2497.
101 Nîsâbûrî, *Tefsîr*, VII, 118.

لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ/*Onun oluşunu yalanlayacak yoktur:* Bu âyetin üç farklı şekilde anlaşılması mümkündür:

Birincisi: Buradaki "كَاذِبَةٌ/***kâzibe"*** kelimesi "afiyet" gibi masdardır. Buna göre anlam "Onu yalanlamak ve reddetmek yoktur" şeklinde olur.

İkincisi: "كَاذِبَةٌ/***Kâzibe"*** kelimesi mahzûf bir kelimenin sıfatıdır. Buna göre "Onu yalanlayacak bir hâl, durum yoktur" şeklinde takdir edilir. Yani onun gerçekleşeceği doğrudur ve kesindir. Bu mana ilkine göre daha doğrudur.

Üçüncüsü: "Onu yalanlayacak hiç kimse yoktur" şeklinde tarif edilir. Yani ahirette tekrar dirilme gerçekleştiği zaman artık herkes ona inanacağı için onu yalanlayacak hiç kimse kalmaz.

خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ/*Alçaltır, yüceltir:* Burada geçen âyeti doğru anlamak için öncesindeki bölümle birlikte değerlendirmek gerekir. Buna göre mana şu şekilde takdir edilir: "Kıyamet, bazı kavimleri cehenneme alçaltırken, bazı kavimleri cennete yükseltir." Bir görüşe göre, burada kıyametin dehşetinden bahsedilmektedir. Çünkü o gün gök parçalanacak, yeryüzü ise sallanacak ve yok olacak, dağlar un ufak olacaktır. Sanki bunlar olurken bazıları alçalacak, bazıları ise yükselecektir.

اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا/*Yer şiddetle sarsıldığı:* Yani sarsılır ve şiddetli şekilde hareket eder. Buradaki "اِذَا/***izâ"*** edatı, sûrenin başındaki "اِذَا وَقَعَتِ/***izâ vekaat"*** ifadesinden bedeldir ve bu edatın âmilinin "خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ/***alçaltır, yüceltir"*** kelimeleri olması muhtemeldir.

وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا {٥} فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا {٦} وَكُنْتُمْ اَزْوَاجاً ثَلٰثَةً {٧}

5. Dağlar parçalandığı, 6. Dağılmış toz duman hâline geldiği 7. Ve üç sınıf olduğunuz zaman;

وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا/*Dağlar parçalandı:* Yani parçalanıp dağıldı. Bir görüşe göre "yerinden hareket ettirildi" demektir.

هَبَاءً مُنْبَثًّا/Dağılmış toz duman: Burada geçen "**هَبَاءً/hebâen**" kelimesi İbn Abbâs'a göre "havada uçuşan ve ancak güneş ışığı hüzmesinde olduklarında görülen küçük parçalar" demektir.[102] Ali *radıyallahu anh* ise bu kelimeyi "Canlıların hareket ederken topraktan kaldırdıkları ve havada uçuşan şey"[103] olarak açıklamıştır. Bir görüşe göre de insanların kızdıkları zaman gözlerinden çıkan, kızgınlık geçince ise bir şey görünmeyen ateştir.

مُنْبَثًّا/Münbessen: "Dağılmış, parçalanmış" anlamına gelmektedir.

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً/Ve üç sınıf olduğunuz zaman: Bu söz bütün insanlara hitaben söylenmiştir. Çünkü onlar kıyamet günü üç farklı sınıfa ayrılacaklardır. Onlar öndekiler, sağdakiler ve soldakilerdir. Öndekilere gelince; onlar cennette yüksek derecede bulunacak olan kişilerdir. Sağdakiler ise cennette bulunacak olan diğer insanlardır. Soldakiler ise cehennem halkıdır.

فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ {٨} وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ {٩} وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ {١٠} اُو۬لٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ {١١} ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ {١٢} ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّل۪ينَ {١٣} وَقَل۪يلٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَ {١٤}

8. Meymenet ashâbı, ne meymenet ashâbıdır! 9. Meş'eme ashâbı, ne meş'eme ashâbıdır! 10. Önde olanlar, önde olanlardır. 11-12. İşte onlar, naîm cennetlerinde en yakın olanlardır. 13. Çoğu önceki ümmetlerden, 14. Azı da sonrakilerdendir.

فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ/ Meymenet ashâbı, ne meymenet ashâbıdır!: Bu ifade haber cümlelerinin başlangıcıdır ve tıpkı "زيد ما زيد/Zeyd, ne Zeyd'dir" demen gibi yüceltme üslubunda söylenmiştir. "**الْمَيْمَنَةِ/Meymenet**" kelimesinin "bereket, uğur" anlamına gelen "اليمنِ/el-yümn" kelimesinden türemiş olması muhtemeldir. Bu yoruma göre "**الْمَشْـَٔمَةِ/meş'eme**" kelimesi de uğursuzluk anlamına gelen "الشؤم/eş-şü'm" kelimesinden türemiş olur. Veya "**الْمَيْمَنَةِ/Meymenet**" kelimesinin

102 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3329.
103 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 514.

"sağ taraftan olan," "الْمَشْئَمَةِ/*meş'eme*" kelimesinin ise "sol taraftan olan" anlamlarına gelmesi de muhtemeldir. Buna göre uğursuz el, sol eldir. Çünkü Araplar iyi güzel şeyleri sağ tarafa, kötü, uğursuz şeyleri ise sol tarafa nispet ederlerdi. Bu konudaki başka bir görüşe göre, cennet ehlinin sağ taraftan, cehennem ehlinin ise sol taraftan taşınacak olması sebebiyle bu kelimeler kullanılmıştır. Veya insanların amel defterlerini sağdan veya soldan alacak olmaları sebebiyle böyle denilmiştir.

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ/**Önde olanlar, önde olanlardır:** Burada geçen birinci "السَّابِقُونَ/**önde olanlar**" kelimesi mübteda, ikincisi ise tıpkı "أنت أنت/Sen, sensin" sözünde olduğu gibi yüceltme amacıyla söylenmiş haberdir. Veya bu âyet "Allah'a itaatte önde olanlar, cennete girerken de önde olacaklardır" anlamındadır. Bir görüşe göre, ikinci "السَّابِقُونَ/**önde olanlar**" kelimesi birincisinin sıfatı ve tekitidir. Haber ise bir sonraki âyetteki ***"İşte onlar, en yakın olanlardır"*** ifadesidir. Tercih edilen görüş ise ikincisinin birincinin haberi olmasıdır. Çünkü bu ifade, önceki âyetlerdeki ***"Meymenet ashâbı, ne meymenet ashâbıdır! Meşeme ashâbı, ne meş'eme ashâbıdır!"*** ifadelerine karşılık söylenmiştir. Bu yoruma göre ikinci "السَّابِقُونَ/**önde olanlar**" kelimesi üzerinde vakfedilir ve sonrasındaki kelime ile tilavete tekrar başlanır.

ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَۙ وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ/***Çoğu önceki ümmetlerden, azı da sonrakilerdendir:*** Bu âyette geçen "ثُلَّةٌ/**sülletün**" kelimesi "insanlardan oluşan grup, topluluk" anlamına gelmektedir. Buna göre mana şöyle olur: Önceki ümmetlerden önde olanlar, sonraki ümmetlerden önde olanlardan daha fazla olacaktır. Öncekiler bu ümmetin ilk insanları, sonrakiler ise bu ümmetin sonraki zamanlarda yaşamış olanlarıdır. Bu açıklamanın delili de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen ***"Bu iki fırka benim ümmetimdendir"***[104] hadisidir. Çünkü bu ümmetin ilk dönemlerinde yaşayanlar sonraki dönemlerde yaşayanlardan daha hayırlıdır. Bu sebeple selef-i sâlihînden önde olacak olanlar çoktur, sonrakilerden ise azdır. Bu yoruma Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır.***

104 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 217.

Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir"[105] hadisi şahitlik etmektedir. Bir görüşe göre ise önde olanlar her peygamberin ümmetinde farklıdır. Her ümmetten önce yaşayanlardan önde olanlar fazla iken sonra yaşayanlar ise daha azdır. Başka bir görüşe göre, öncekiler bu ümmetten önceki dönemlerde yaşamış olanlar, sonrakiler ise bu ümmettir. Bu yoruma göre önceki ümmetlerden önde olanların bu ümmetten önde olanlardan daha fazla oldukları anlaşılır ki bu zayıf bir görüştür. Bir diğer görüşe göre ise ***"önde olanlar"*** sözüyle peygamberler kastedilmektedir. Çünkü önceki zamanlarda gelen peygamberler sonraki zamanlarda gelen peygamberlerden daha fazladır.

عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍۙ {١٥} مُتَّكِـٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ {١٦}
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۙ {١٧} بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ وَكَأْسٍ
مِنْ مَعِينٍۙ {١٨} لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَۙ {١٩}

15-16. Serilmiş yataklar üzerinde, karşılıklı olarak oturup yaslanırlar. 17. Ölümsüz gençler çevrelerinde dolaşır. 18. Maîn çeşmesinden doldurulmuş bardaklar, ibrikler ve kadehlerle. 19. Ondan ne başları ağrıtılır ne de sarhoş olurlar.

عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ/***Serilmiş yataklar üzerinde:*** Burada geçen "سُرُرٍ/***sürur"*** kelimesi "yatak" anlamına gelen "سرير/serîr" kelimesinin çoğuludur. "مَوْضُونَةٍ/***Mevdûne"*** ise "serilmiş, yayılmış" demektir. Bir görüşe göre, "inci ve yakut ile kaplanmış," başka bir görüşe göre ise "birbirine yakınlaşmış, bitişik" anlamındadır.

مُتَقَابِلِينَ/***Karşılıklı olarak:*** Yani yüzleri birbirlerine dönük olarak.

وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ/***Ölümsüz gençler:*** Burada geçen "وِلْدَانٌ/***vildân"*** kelimesi hizmetçilerin küçüklerine verilen isimdir. "مُخَلَّدُونَ/***Muhalledûn"*** ise "ölümsüz olanlar" demektir. Bir görüşe göre ise "küpelerle süslenmişler" anlamına gelmektedir. Bu da bir küpe çeşididir. Birinci görüş daha güçlüdür.

---

105 Buhârî, no: 6632.

بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ/Testiler ve ibrikler: Burada geçen "اَكْوَابٍ/**ekvâb**" kelimesi "tutulacak yeri olmayan kap" anlamına gelen "كوب/kûb" kelimesinin çoğuludur. "اَبَارِيقَ/**Ebârîk**" ise "tutulacak sapı olan kap" anlamına gelen "ابريق/ibrîk" kelimesinin çoğuludur.

وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ/Maînden doldurulmuş kadehler: Bu ifadeyle ilgili açıklamalar Sâffât sûresinde yapılmıştı.

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ/Ondan ne başları ağrıtılır ne de sarhoş olurlar: Yani onlar, dünyadaki şarap sebebiyle insanların başının ağrıdığı gibi bir durumla karşılaşmazlar. Bir görüşe göre, dünya şarabıyla cennetteki şarabı baş ağrısı yapmaması dışında ayırt edemezler.

وَلَا يُنْزِفُونَ/Ne de sarhoş olurlar: Yani içtikleri bu şarap sebebiyle sarhoş olmazlar.

وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَۙ {٢٠} وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَۜ {٢١} وَحُورٌ عِينٌۙ
{٢٢} كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِۚ {٢٣} جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٢٤}
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا تَأْثِيماًۙ {٢٥} اِلَّا قِيلاً سَلَاماً سَلَاماً {٢٦}

20. Seçtikleri meyveler, 21. Canlarının çektiği kuş etleri, 22-23. Saklı inciler gibi iri gözlü hûriler, 24. Yaptıklarına karşılık olarak (verilir). 25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler. 26. Söylenen, yalnızca "selâm, selâm"dır.

وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ/Seçtikleri meyveler: Bir görüşe göre meyvelerin çokluğu sebebiyle içlerinden diledikleri meyveler kendilerine verilecektir. Başka bir görüşe göre ise "يَتَخَيَّرُونَ/**yetehayyerûn**" kelimesi, "hoşlarına giden" anlamındadır.

وَحُورٌ عينٌ/İri gözlü huriler: Bu ifadeyle ilgili açıklamalar daha önce geçmişti. Bu kelimeler "فيها حُورٌ/fîhâ hûrun" takdirinde muahhar mübteda ya da "مُتَّكِئِينَ/**müttekiîn**" kelimesindeki zamirin veya "وِلْدَانٌ/**vildân**" kelimesi üzerine atfedildiği için merfu, bazı âlimlere göre ise "Bu nimetlerin hepsiyle ve iri gözlü hurilerle" takdirinde bir cümlenin öğesi

olduğu için veya civâr (yakınında başka mecrur kelimeler olması) sebebiyle mecrur olarak okunmuştur.

كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ/**Saklı inciler gibi:** Âyette onlar beyazlıkta inciye benzetilmiştir. Onları saklı olarak tanımlaması güzelliklerinin bozulmasından uzak tutuldukları içindir. Ümmü Seleme, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'a bu benzetmeyi sormuş ve Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: **"Onların beyazlığı sedeflerde hiçbir elin değmediği inciler gibidir."**[106]

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا تَأْثِيماً/**Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler:** Bu âyette geçen "لَغْواً/**lağv**" kelimesi "çirkin ifadeler içeren boş söz" demektir. "تَأْثِيماً/**Te'sîm**" ise "kişinin orada kendisini ve başkasını günaha sokmaması" anlamında masdardır.

إِلَّا قِيلاً سَلَاماً سَلَاماً/**Söylenen, yalnızca "selâm, selâm"dır:** Burada geçen "سَلَاماً/**selâmen**" kelimesi "قِيلاً/**kîlen**" kelimesinden bedel veya onun sıfatı ya da onun mef'ûlü bihi olması sebebiyle mansub okunmuştur. Bu yoruma göre "سَلَاماً/**selâmen**" kelimesi "selamlama sözü" anlamındadır ve âyet "Onlar selâmı yayarlar ve birbirlerini peş peşe 'selâm ve selâm' diye selamlarlar" şeklinde anlışılır. Buradaki "سَلَاماً/**selâmen**" kelimesinin "selamet" anlamında olması da mümkündür. Bu takdirde gizli bir fiil sebebiyle mansubdur. Manası ise "Selametle Müslüman olun" şeklindedir.

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِ {٢٧} فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ {٢٨}
وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ {٢٩} وَظِلٍّ مَمْدُودٍ {٣٠} وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍ {٣١} وَفَاكِهَةٍ
كَثِيرَةٍ {٣٢} لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ {٣٣} وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ {٣٤}

27. Sağdakiler, ne sağdakilerdir! 28. Dikensiz kiraz ağaçları arasında, 29. Kaplanmış ulu ağaç altında, 30. Uzamış gölgeler, 31. Çağlayarak akan sular, 32-33. Tükenmeyen ve yasaklanmayan, çokça meyveler içindedirler; 34. Ve yükseltilmiş döşeklerde.

---

106 Elbânî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, no: 2230. Bu hadis zayıftır.

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِ/Sağdakiler, ne sağdakilerdir!: Bu ifadeler mübteda ve haberdir. Bu üslup ile yüceltme kastedilmektedir. Tilavet esnasında burada vakfedilir ve sonrasında tekrar okumaya başlanılır. Bu cümlenin haberi bir sonraki âyetteki "**فِي سِدْرٍ/kiraz ağaçları arasındadırlar**" ifadesidir. Bu yoruma göre "**مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِ/ne sağdakilerdir**" ifadesi ara cümle olur. Birinci görüş daha güzeldir. İlerideki âyetlerde gelecek olan "**وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ/Soldakiler, ne soldakilerdir**" ifadesinin i'râbı da aynı şekildedir.

فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ/Dikensiz kiraz ağaçları arasında: Bu âyette geçen "**سِدْرٍ/sidr**" kelimesi herkesçe bilinen bir çeşit kiraz ağacıdır. İbn Atiyye bununla ilgili olarak şöyle demiştir: "Bu, kendisine 'şecer veya geylân (semur ağacı)' denilen bitkidir. Doğudaki ve Endülüs'teki ülkelerin birkaçı hariç hepsinde çokça bulunmaktadır."

مَخْضُودٍ/Mehdûd: "Dikeni olmayan" demektir. Sanki dikenleri tıraş edilmiştir. Çünkü dünyadaki bu tür kiraz ağaçları dikenlidir. Cennetteki kiraz ağaçları ise bunun aksine dikensiz olacaktır. Bir görüşe göre ise "**مَخْضُودٍ/mehdûd**" kelimesi "meyvesinin çokluğundan dolayı dalları eğilmiş" demektir.

وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ/Kaplanmış ulu ağaç altında: Burada geçen "**طَلْحٍ/talh**" kelimesi İbn Atiyye'ye göre "çok dikenleri olan büyük bir ağaç" anlamındadır. Zemahşerî'ye göre ise "Muz ağacı"dır. İbn Atiyye bu görüşü Ali ve İbn Abbâs *radıyallahu anhumâ*'dan nakletmektedir.[107] Ali *radıyallahu anh* bu âyeti "**وَطَلْعٍ مَنْضُودٍ/Birbirine karışmış dallar**" şeklinde okumuştur. Ona bu kelimenin "**طَلْحٍ/talh**" olduğu söylenince "Cennette bu ağacın ne işi var?" demiştir. İnsanlar "Biz Mushaf'ta bu kelimeyi değiştirelim mi?" dediklerinde ise Ali *radıyallahu anh* "Bugün artık Mushaf değişmez" cevabını vermiştir.

مَنْضُودٍ/Mendûd: "Tepeden tırnağa meyveleri tarafından kaplandığı için gövdesi görünmeyen ağaç" demektir.

---

107 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 526.

وَظِلٍّ مَمْدُودٍ/***Uzamış gölgeler:*** Yani "yayılmış, güneş gitmediği için hiç kaybolmayan" anlamındadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli bir kişi onun gölgesini yüz yıl da gitse katedemez. Dilerseniz 'Uzamış gölgeler' âyetini okuyun."***[108]

وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ/***Çağlayarak akan sular:*** Burada suyun çokluğuna vurgu yapılmaktadır. Bir görüşe göre "kanallar olmadan akan," başka bir görüşe göre "bir sulayıcı, kova ve zahmet olmadan kendiliğinden akan" anlamına gelmektedir.

لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ/***Tükenmeyen ve yasaklanmayan:*** Yani dünya meyveleri gibi zamanı geçmeyen. Zira cennetteki ağaçlar her zaman meyve verecektir. Ağaçtan uzakta olmak veya herhangi başka bir sebep meyvesini almaya engel olmayacaktır.

وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ/***Ve yükseltilmiş döşeklerde:*** Burada, "aile" kastedilmektedir. Rivayet edildiğine göre, bu yatakların yüksekliği beş yüz yıllık yürüme mesafesidir. Bir görüşe göre, bunlar, kadınlardır. Ancak bu görüş zayıftır.

اِنَّا اَنْشَأْنَاهُنَّ اِنْشَاءً {٣٥} فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا {٣٦} عُرُبًا اَتْرَابًا {٣٧}
لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ {٣٨} ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ {٣٩} وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ {٤٠}

35. Biz o kadınları çok güzel şekilde yarattık. 36-37. Onları, eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık. 38. Sağdakiler içindir. 39. Bir kısmı öncekilerden; 40. Ve bir kısmı da sonrakilerdendir.

اِنَّا اَنْشَأْنَاهُنَّ اِنْشَاءً/***Biz o kadınları çok güzel şekilde yarattık:*** Burada ***"o kadınları"*** ifadesiyle cennet kadınlarından bahsedilmektedir. Her ne kadar daha önce zikredilmemiş iseler de sözün gelişinden bu anlaşılmaktadır. Ancak bir önceki âyetteki "فُرُشٍ/***döşekler"*** ifadesi daha önce de belirttiğimiz üzere kadınlara delalet etmektedir. ***"Döşekler"*** kelimesiyle kadınların kastedildiğini kabul ettiğimizde ***"bu kadınlar"*** zamiri ***"döşekler"*** kelimesine dönmektedir. Bir görüşe göre ise bu zamirle

108 Buhârî, no: 4599; Müslim, no: 7315.

yukarıdaki bir âyette zikredilmiş olan ***"iri gözlü huriler"*** kastedilmektedir. Bu görüş zayıftır. Çünkü bu önde olanların gireceği cennetlerin vasfıdır, bu âyet ise sağdakilerin gireceği cennetten bahsetmektedir.

"Cennet kadınlarının yaratılması" ile Allah'ın onları cennette, bu dünyadaki görünüşlerinden başka bir sûrette son derece güzel olarak yaratacak olması beyan edilmektedir. Yaşlılar gençleşecek, çirkinler güzelleşecektir.

فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا/***Onları, bâkireler kıldık:*** Rivayet edildiğine göre, cennet kadınları her daim bakire olacaklar, cinsel ilişkiye girdikten sonra da tekrar ilk hâllerine döneceklerdir.

عُرُبًا/***Eşlerine düşkün:*** Bu kelime "Sevgilerini göstermek sûretiyle eşlerine düşkün olan" anlamına gelen "عروب/arûb" kelimesinin çoğuludur. İbn Abbâs onların eşlerine aşık olduklarını ifade etmiştir.[109] Bir görüşe göre "onlar konuşması güzel" olanlardır.

اَتْرَابًا/***Yaşıt:*** Yani eşleriyle aynı yaşta kadınlar. Rivayet edildiğine göre, onlar otuz üç yaşında olacaklardır.

لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ/***Sağdakiler içindir:*** Zemahşerî'nin görüşüne göre bu ifade ***"Biz o kadınları çok güzel şekilde yarattık"*** âyeti ile bağlantılıdır. Bunun yanında ***"Onları, eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık"*** âyetiyle bağlantılı olması da mümkündür. Âyetin anlamı da bu görüşü doğrulamaktadır.

ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَۙ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ/***Bir kısmı öncekilerden ve bir kısmı da sonrakilerdendir:*** Yani bu ümmetin öncekilerinden bir topluluk ve sonrakilerinden bir topluluk. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Her iki grup da benim ümmetimdendir"***[110] buyurmuştur. Bu hadis, âyetteki grupların bu ümmetten olmadığını söyleyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Şimdi düşün; Allah nasıl olur da sağdakileri, azı sonrakilerden olan öndekilerin aksine bir kısmını öncekilerden bir kısmını da sonrakilerden

---

109 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 533.
110 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 218.

kılar. Bunun sebebi, selef-i sâlihînin faziletinden dolayı bu ümmetin ilk dönemlerinde yaşayanlar arasında öndekilerin sayıca çok olmasıdır. Sağdakilere gelince; bu ümmetin öncesinde de sonrasında da yaşayanlar arasında çoktur.

وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ {٤١} فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ
{٤٢} وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ {٤٣} لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ {٤٤} اِنَّهُمْ كَانُوا
قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ {٤٥} وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ {٤٦}

41. Soldakiler, ne soldakilerdir! 42. Şiddetli ateş ve kaynar su içinde, 43. Kara bir gölgede, 44. Serin ve hoş olmayan. 45. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahete dalmışlardı. 46. Büyük günahı işlemekte ısrar ederlerdi.

سَمُومٍ/***Semûm:*** "Şiddetli ateş" demektir.

حَمِيمٍ/***Hamîm:*** "Kaynar su" demektir.

يَحْمُومٍ/***Yehmûm:*** "Kara, siyah" anlamına gelmektedir.

وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ/***Kara bir gölge:*** Cumhurun görüşüne göre, bu bir dumandır. Bir görüşe göre, cehennemdekileri kaplayan ateşten bir duvardır. Her yönden o kadar yüksektir ki onları gölgesinde bırakır. Başka bir görüşe göre ise cehennemde bir dağdır.

وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ/***Büyük günahı işlemekte ısrar ederlerdi:*** Buradaki "ısrar etmek"ten maksat, yerinde durmadan yapmaya devam etmektir. "الْحِنْثِ/***el-Hıns***" kelimesi "günah," bir görüşe göre "şirk," bir diğer görüşe göre ise "yemini bozmak" veya "yalan yere yemin etmek" anlamlarına gelmektedir.

وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
{٤٧} اَوَاٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ {٤٨} قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ
{٤٩} لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ {٥٠}

47. Ve diyorlardı ki: Biz öldüğümüz zaman, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz? 48. Önceki atalarımız da mı? 49. De ki: "Hem öncekiler hem de sonrakiler, 50. Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır!"

أَئِذَا مِتْنَا/***Biz öldüğümüz zaman:*** Bu âyette onların öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr ettikleri vurgulanmaktadır. Ra'd sûresinde buradaki gibi iki soru edatının okunuşu hakkında açıklama yapmıştık.

ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَۙ {٥١} لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍۙ
{٥٢} فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۚ {٥٣} فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَم۪يمِۚ {٥٤}
فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْه۪يمِۜ {٥٥} هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدّ۪ينِ {٥٦}

51. Sonra siz ey sapıklar, yalanlayanlar! 52. Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. 53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. 54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz. 55. Susamış develer gibi içeceksiniz. 56. Bu, ceza gününde onların ikramıdır!

اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ/***Ey sapıklar:*** Burada hem Kureyş'e hem de diğer kâfirlere hitap edilmektedir.

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ/***Üstüne de içeceksiniz:*** Yani cehennemde yedikleri şeylerin üzerine.

فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْه۪يمِ/***Susamış develer gibi içeceksiniz:*** Burada geçen "هِيم/ ***hîm"*** kelimesinin başındaki "he" harfinin harekesi aslında damme olup sonrasında "ye" harfi gelmesi sebebiyle kesreye dönüşmüştür. Bu kelime "çok susamış deve" anlamına gelen "أهيم/ehyem" kelimesinin çoğuludur. Bu öyle bir susuzluktur ki bu durumdaki deve ölür veya hasta olur. Başka bir görüşe göre "هِيم/***hîm"*** kelimesi "suya doymayan toprak" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre tekili "هَيَام/heyâm" olur. Bu âyetteki "شُرْبَ/ ***şurbe"*** kelimesinin masdar mı, içilen şeyin ismi mi olduğu hususunda

ihtilaf edilmiştir. Bu kelime "شَرْبَ/şerbe" şeklinde okunduğunda ise masdar olur.[111] Eğer "iki âyette peş peşe gelen 'شَارِبُونَ/**şâribûn**' kelimelerinin anlamları aynı olmasına rağmen niye birbiri üzerine atfedilmiştir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bunlarda kastedilen mana farklıdır. Çünkü birincisinde "mutlak manada içmek," ikincisinde ise "aşırı susamış develer gibi çok içmek" anlamı kastedilmiştir.

هٰذَا نُزُلُهُمْ/*Bu, onların ikramıdır:* Burada geçen "نُزُل/***nüzül***" kelimesi "misafirin ilk yediği şey" anlamına gelmektedir. Böylece sanki şöyle denilmektedir: "Bu, onların çekecekleri azabın daha başlangıcıdır, sonrasını var sen düşün!"

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ {٥٧} اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ {٥٨} ءَاَنْتُمْ
تَخْلُقُونَهُٓ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ {٥٩} نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا
نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ {٦٠} عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا
تَعْلَمُونَ {٦١} وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ {٦٢}

57. Sizi Biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi? 58. Akıttığınız şey hakkında ne düşünüyorsunuz? 59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan Biz miyiz? 60. Aranızda ölümü Biz takdir ettik ve Bizim önümüze geçilemez. 61. Sizi, benzerlerinizle değiştirelim ve sizi bilmediğiniz bir şekilde yaratalım diye. 62. And olsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?

فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ/*Tasdik etmeniz gerekmez mi?:* Burada ya Yüce Yaratıcı'yı ya da öldükten sonra diriltilmeyi tasdik etmeye teşvik edilmektedir. Zira birinci yaratılış ölümden sonra tekrar dirilmenin delilidir.

اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ/*Akıttığınız şey hakkında ne düşünüyorsunuz?:* Bu ve sonrasındaki âyetlerde Allah'ın birliğine ve öldükten sonra dirilmeye dair deliller sunulmaktadır. Bunun yanında kâfirlere yönelik

111 Nâfi', Âsım ve Hamza "شُرْبَ" şeklinde, diğerleri ise "شَرْبَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 132.

tehdit ifadeleri ve cennet nimetlerinin türlerini de içermektedir. "تُمْنُونَ/ *Akıttığınız şey"* kelimesi "kadınların rahimlerine attığınız sperm" anlamına gelmektedir.

ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُٓ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ/*Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan Biz miyiz?:* Bu âyet, karşılık olarak "Allah mutlak yaratıcıdır, O'ndan başka ilah yoktur" şeklinde cevap vermeyi gerektiren bir sözdür.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ/*Aranızda ölümü Biz takdir ettik:* Yani bilinen ecelleri ve ömürleri belli bir ölçüye göre tayin ettik. Bunlardan kimisi uzun, kimisi kısa, kimisi de ortadır.

مَسْبُوقٍ/*Mesbûk:* "Bir konuda gücünün yetmemesi sebebiyle kendisine üstün gelinen" anlamına gelmektedir.

عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ/*Sizi, benzerlerinizle değiştirelim diye:* Yani ecel vaktiniz gelince sizi yok eder ve yerinize başkalarını getiririz. Bir görüşe göre de "Sizi maymunlara ve domuzlara çeviririz."

وَنُنْشِئَكُمْ/*Sizi yaratalım:* Yani öldükten sonra sizi tekrar diriltelim.

فٖي مَا لَا تَعْلَمُونَ/*Bilmediğiniz bir şekilde:* Yani sizi, akıllarınızın anlayamaması yönüyle bilmediğiniz bir yaratılışta.

Bu yorumlara göre âyette "Şüphesiz ki Allah sizi helak etme ve yeniden diriltme gücüne sahiptir" şeklinde bir mana kastedilmektedir.

فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ/*Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?:* Bu âyette insanların ilk yaratılışları üzerinden öldükten sonra tekrar diriltilmeleri konusunda öğüt almaya ve delil kabul etmeye teşvik vardır. Ayrıca burada, ilmî konularda kıyasa başvurmanın geçerli olduğuna da bir delil bulunmaktadır.

اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ {٦٣} ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُٓ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ
{٦٤} لَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ {٦٥}
اِنَّا لَمُغْرَمُونَ {٦٦} بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ {٦٧}

63. Şimdi Bana, ektiğinizi haber verin. 64. Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa bitiren Biz miyiz? 65. Dileseydik onu mutlaka bir çırpı hâline getirirdik de şaşar kalırdınız. 66. "Biz cezalandırıldık. 67. Daha doğrusu, biz mahrum kaldık."

ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ/Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren Biz miyiz?: Burada geçen "زراعة/zirâa" kelimesiyle "ekilen bitkinin yetiştirilmesi ve yaratılışının tamamlanması" kastedilmektedir. Çünkü bu, sadece Allah'ın elinde olan ve başkasının hakkında bir iddiada bulunamayacağı bir konudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurmuştur: **"Sizden bir kişi sakın, 'Bu ürünü ben yetiştirdim' demesin, 'Ben ektim' desin."**[112] Bu hadiste **"Ben ektim"** derken kişinin toprağı sürüp bitki tohumlarını toprağa atması kastedilmektedir.

لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ/Dileseydik onu mutlaka kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız: Burada geçen "حُطَامًا/**hutâmen"** kelimesi, "kuru dal parçası" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "içinde buğday olmayan başak" anlamındadır.

فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ/Şaşar kalırdınız: Yani sevinciniz kaybolurdu. "تَفَكَّهُونَ/**Tefekkehûn"** kelimesi "sevinç, mutluluk" anlamına gelen "فاكهة/fâkihe" kelimesinden türemiştir. Bir kişi mutlu ve gönlü ferah olduğu zaman ona "رجل فكه" denilir. Onun sevinci kaybolup üzülünce "تَفَكَّهَ" denilir. Çünkü "tefa'ül" babı "تحرج/yarası kayboldu" ve "تأثم/günahı yok oldu" kelimelerinde olduğu gibi bir şeyin kaybolmasını, zail olmasını ifade eder. Buna göre âyetin manası "Eğer Allah o bitkileri kuru bir çırpı hâline getirirse sizlerin sevinci gider, üzülürdünüz" şeklinde olur. Bazı âlimlere göre ise "تَفَكَّهُونَ/**tefekkehûn"** kelimesi, "dehşete düşmek," "pişman olmak" ve "şaşırmak" gibi birbirine yakın anlamlara gelmektedir. Doğru olan ise bizim belirttiğimiz yorumdur.

اِنَّا لَمُغْرَمُونَ/Biz cezalandırıldık: Yani Allah onların ürünlerini çer çöp hâline getirecek olursa onlar "Biz cezalandırıldık" derler. Burada geçen "غرام/garâm" kelimesi "azap edilmek, cezalandırılmak" anlamına gelir

---

112 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 225.

ve azabın en şiddetlisini ifade eder. Bu kelimenin "ürünleri kaybetmek yüzünden geçim sıkıntısı çekmek" anlamına gelmesi de muhtemeldir.

مَحْرُوم/Mahrûm: "Allah'ın kendisini bir iyiliğe nail olmaktan mahrum ettiği kişi" anlamındadır.

اَفَرَاَيْتُمُ الْمَٓاءَ الَّذ۪ي تَشْرَبُونَؕ {٦٨} ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ
الْمُنْزِلُونَ {٦٩} لَوْ نَشَٓاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجاً فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ {٧٠} اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ
الَّت۪ي تُورُونَؕ {٧١} ءَاَنْتُمْ اَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَٓا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُ۫نَ {٧٢} نَحْنُ
جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعاً لِلْمُقْو۪ينَۚ {٧٣} فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظ۪يمِ۟ {٧٤}

68. Ya içtiğiniz suya ne dersiniz? 69. Buluttan onu siz mi indirdiniz yoksa indiren Biz miyiz? 70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi? 71. Tutuşturduğunuz ateş hakkında ne dersiniz?

72. Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan Biz miyiz? 73. Biz onu bir ibret olarak ve çöldekilerin istifadesi için yarattık. 74. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

مِنَ الْمُزْنِ/Mine'l-müzni: "Buluttan" anlamına gelmektedir.

اُجَاجاً/Ücâcen: "Aşırı tuzlu" anlamına gelmektedir.

Eğer "'لَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً/***Dileseydik onu mutlaka bir çırpı hâline getirirdik'*** âyetinde 'جَعَلَ/ceale' fiilinden önce 'lam' harfi varken bu âyetteki 'لَوْ نَشَٓاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجاً/***Dileseydik onu tuzlu yapardık'*** ifadesinde neden yoktur?" diye sorulacak olursa buna iki yönden cevap verilir.

Birincisi: Birinci ifadedeki "lam" harfinin bulunması ve âyetlerin birbirine yakın olması sebebiyle ikincisinde tekrar etmeye gerek görülmemiştir.

İkincisi: Bu "lam" harfi anlamı tekit etmek için getirilmektedir. İnsanların ancak bir şey yedikten sonra bir şey içmesi sebebiyle yemek fiili içmekten daha çok tekit edilmesi gerektiğinden yenilecek şeyden

bahseden âyette "lam" getirilmiş, içilecek şeyden bahseden âyette ise getirilmemiştir.

النَّارَ الَّتِي تُورُونَ/***Tutuşturduğunuz ateş:*** Yani kıvılcımlar ile tutuşturduğunuz ateş. Bu kıvılcımlar iki taştan, bir taş ile demirden veya ağaç parçalarından çıkar. Araplar ateş yakmak için gerekli kıvılcımları genelde ağaçtan elde ettikleri için bir sonraki âyette ***"Onun ağacını siz mi yarattınız?"*** denilmektedir.

ءَاَنْتُمْ اَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَٓا/***Onun ağacını siz mi yarattınız?:*** Bir görüşe göre ise burada ***"ağaç"*** ifadesiyle ateşin kendisi kastedilmektedir. Buna göre ***"ağaç"*** kelimesi mecazi anlamda kullanılmış olup bir türünü veya çeşidini söylemektedir. Ancak bu görüş zayıftır.

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً/***Biz onu bir ibret olarak yarattık:*** Yani cehennem ateşini hatırlatmak için.

وَمَتَاعاً لِلْمُقْوِينَ/***Çöldekilerin istifadesi için:*** Burada geçen "مَتَاع/***metâ'***" kelimesi "kendisinden faydalanılan şey" demektir. "مُقْوِينَ/***Mukvîn"*** kelimesinin ise "sert ve kurak toprak, çöl" anlamlarına gelen "قواء/kavâün" kelimesinden türemiş olması muhtemeldir. Buna göre "مُقْوِينَ/***mukvîn"*** kelimesi "çöle, çorak araziye giren kişi" anlamına gelmektedir. Bu sebeple İbn Abbâs bu kelimeyi "yolcular" olarak açıklamıştır. Bu kelimenin, ev boşaldığı zaman söylenilen "أقوى المنزل" kelimesinden türemiş olması da muhtemeldir. Buna göre manası "karınları veya bağırsaklarında yemek bulunmayanlar" anlamına gelmektedir. Bu sebeple bazı âlimler bu kelimeyi "aç olanlar" şeklinde yorumlamışlardır.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِۙ {٧٥} وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌۙ
{٧٦} اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌۙ {٧٧} فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍۙ {٧٨} لَا يَمَسُّهُٓ
اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ {٧٩} تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ {٨٠}

75. Yıldızların konumlarına yemin ederim ki, 76. Eğer bilirseniz, bu gerçekten büyük bir yemindir. 77-78.

Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'ân'dır. 79. Ona ancak temizlenenler dokunabilir. 80. O, Âlemlerin Rabbi'nden indirilmiştir.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ/***Yıldızların konumlarına yemin ederim ki:*** Bu ve benzeri âyetlerdeki "لَا/lâ" harfi zaittir. Sanki yeminin anlamını tekit etmek için veya "ألا/elâ" edatı gibi söze başlamak için getirilmiştir. Bir görüşe göre bu, kâfirlerin sözlerini yalanlayan "Hayır!" anlamındadır. Buna göre sanki "Kâfirlerin söyledikleri şeylerin gerçekliği yoktur" denilmektedir. Ancak bu görüş zayıftır ve birinci görüş daha güzeldir. Çünkü "lâ" harfinin zait olarak kullanılması Arap dilinde çokça görülmektedir.

بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ/***Yıldızların konumlarına:*** Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: İbn Abbâs'a göre, 20 yıl boyunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e inen Kur'ân parçaları kastedilmektedir. Kur'ân'ın tek seferde inen her bir parçasına "necm" denilmektedir.

İkincisi: Müfessirlerden çoğunun görüşüne göre, bunlar gökteki yıldızlardır ve onların konumları da batış ve kayboluş yerleridir. Bir görüşe göre, gökte bulundukları yerdir. Başka bir görüşe göre ise kıyamet günü dökülecekleri yerdir.

وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ/***Eğer bilirseniz, bu gerçekten büyük bir yemindir:*** Bu söz yemin ile cevabı arasında bir ara cümledir. "لَوْ تَعْلَمُونَ/***Eğer bilirseniz"*** ifadesi de mevsuf ile sıfat arasında bir ara cümledir. Böylece o bir ara cümle içerisindeki ara cümledir. Buradaki maksat, üzerine yemin edilen şeyin yani yıldızların konumunun önemini vurgulamaktır. Yeminin cevabı ise bir sonraki âyetteki "اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ/***Şüphesiz o, değerli bir Kur'ân'dır"*** sözüdür. Âyetteki ***"o"*** zamiri ile Kur'ân kastedilmektedir. Zira âyette ele alınan konudan veya "النُّجُومِ/***en-nücûm"*** kelimesinin Kur'ân parçaları olduğunu söyleyenlerin görüşünden bu anlaşılmaktadır.

فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ/*Korunmuş bir kitapta:* Yani korunaklı. Buradaki ***"kitap"*** ifadesiyle Kur'ân'ın üzerlerine yazılmış olduğu Mushaflar veya meleklerin ellerindeki Kur'ân sahîfeleri kastedilmektedir.

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ/*Ona ancak temizlenenler dokunabilir:* Burada geçen ***"ona"*** zamiriyle ***"korunmuş kitap"*** kastedilmektedir. Daha önce zikredilmiş olan Kur'ân'ın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ancak bu görüş iki sebepten ötürü zayıftır.

Birincisi: Kitaba dokunmak hakiki anlamda, Kur'ân'a dokunmak ise mecazi anlamdadır ve hakiki anlam mecaz anlamdan daha üstündür.

İkincisi: ***"Kitap"*** kelimesi zamire daha yakındır ve zamirler zikredilen kelimelerden en yakın olanına ait olur. Öyleyse biz de bu zamirin ***"korunmuş kitab"***a ait olduğunu söyleriz. Eğer bu ***"korunmuş kitab"***ın meleklerin elindeki sahîfeler olduğunu kabul edersek ***"temizlenenler"*** kelimesi ile melekler kastedilmiş olur. Çünkü onlar her türlü günah ve ayıptan temizlenmişlerdir. Âyet ona meleklerden başkalarının dokunmayacağını haber vermektedir. ***"Korunmuş kitab"*** ile insanların ellerinde bulunan Mushafların kastedilmiş olduğunu söylersek ***"temizlenenler"*** ifadesiyle, küfürden temizlenmiş olmaları sebebiyle Müslümanların veya büyük hadesten yani cünüplükten ve hayızdan temizlenmiş olanların kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu yoruma göre temizlenme, gusül abdesti almaktır. Veya küçük hadesten temizlenmiş olanlar da kastedilmiş olabilir. Buna göre temizlenme, abdest almaktır.

Âyette geçen "**لَا يَمَسُّهُ/*ona dokunmaz"*** ifadesinin haber veya nehiy anlamında olması muhtemeldir. Ancak bazı âlimler bu ifadenin nehiy anlamında olmasını kabul etmemekte ve "Eğer böyle olsaydı 'sin' harfinin harekesi fetha olurdu" demektedirler. Muhakkik âlimler ise "sin" harfinin dammeli olmasıyla birlikte bu ifadenin nehiy anlamında olabileceğini söylemişlerdir. Çünkü bu muzâaf (şeddeli) bir fiildir ve cezm edilmiş veya kendisine müfret müzekker zamir bitişmiş ise iki sakin harfin peş peşe gelmesi sebebiyle zamirin harekesine uyumlu olması için damme ile okunur. Bu ifadenin haber anlamında olduğunu kabul ettiğimizde ise burada sadece bir durumun bildirilmesinin kastedilmesi

veya nehiy anlamında haber olması muhtemeldir. Sadece haber anlamında olduğunda mana "Buna sadece temizlenenler dokunabilirler. Yani bu hükme aykırı olarak vaki olsa bile bu sadece onların hakkıdır" şeklinde olur.

Fakihler, âyetin anlaşılmasındaki bu ihtimallere göre kimlerin Mushaf'a dokunabileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kâfir olan kişinin Mushaf'a dokunamayacağı üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Çünkü burada temizlenmiş olanlar ifadesiyle Müslümanların kastedilmiş olması zahirdir. Temizlik ile büyük ve küçük hadesten temizlenmek kastedilmiş ise Müslümanlar bunları da yapmaktadırlar.

Hades'in ne olduğu hususunda üç farklı görüş vardır:

Birincisi: Cünüp, hayızlı ve abdesti olmayanın dokunması caiz değildir. Bu İmam Mâlik ve ashâbının görüşüdür. Aynı şekilde bu kişilerin Mushaf'ı ona bitişik bir şeyle veya yastık ile taşımalarını da yasaklamışlardır. Temizlik ile büyük ve küçük hadesin kastedilmiş olduğunu kabul ettiğimiz takdirde onların bu konudaki delili bu âyettir. İmam Mâlik, *Muvatta* isimli eserinde konuyla ilgili olarak bu âyeti delil göstermiştir. Onların bu konudaki dellilerinden birisi de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a gönderdiği mektupta ***"Kur'ân'a ancak temiz olanlar dokunsun"***[113] şeklinde yazmasıdır.

İkincisi: Mushaf'a cünüp, hayızlı ve abdestsiz kişinin dokunması caizdir. Bu, Ahmed b. Hanbel ve Zâhirî mezhebinin görüşüdür. Bunlar âyetteki ***"temizlenenler"*** ifadesini Müslümanlar ve melekler olarak yorumlamışlar veya ***"ona dokunmaz"*** ifadesini sadece durum bildiren haber olarak kabul etmişlerdir.

Üçüncüsü: Mushaf'a cünüp ve hayızlının dokunması caiz değildir, abdestsiz kişinin dokunması ise caizdir. İmam Mâlik, sıkıntıyı önlemek için Kur'ân öğretmeni ve çocuk için abdestsiz olarak Mushaf'a dokunmaya ruhsat vermiştir.

---

113 *Muvatta*, no: 296.

Cünüp kişinin Kur'ân okuyup okuyamayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe bunu mutlak olarak yasaklamışlardır. Zâhirî mezhebi ise mutlak olarak caiz görmektedir. İmam Mâlik az sayıdaki âyetin okunmasını caiz görmüş ancak hayızlı ve nifaslı kişinin ezberden Kur'ân okuması hakkında kendisinden iki farklı görüş nakledilmiştir. Bazı âlimler ise az ve çok sayıdaki âyetler arasında farklı görüşler söylemişlerdir.

اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ۙ {٨١} وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ {٨٢}

81. Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz? 82. Rızkınız(ın şükrünü) yalanlayarak yapıyorsunuz?

اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ/***Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?:*** Bu âyette kâfirlere hitap edilmekte ve onların küçümsedikleri ***"söz"*** ile Kur'ân'a işaret edilmektedir.

مُدْهِنُونَ/***Müdhinûn:*** "Küçümsemek, önemsememek, hafife almak" anlamlarına gelmektedir. Aslı "المداهنة/el-müdâhene" kelimesidir. O da "Sakin, yumuşak huylu olmak ve işin iç yüzüne değil de sadece görünüşüne uygun olmak" demektir. İbn Abbâs'a göre ise bu kelime "yalanlayanlar" anlamına gelmektedir.[114]

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ/***Rızkınız(ın şükrünü) yalanlayarak yapıyorsunuz?:*** İbn Atiyye'ye göre, bu âyetin yağmurun bir yıldız sayesinde yağdığını söyleyenleri kınamak amacıyla indiği hususunda müfessirler icma etmişlerdir. Âyetin manası "Siz rızkınızın şükrünü yalanlayarak yerine getiriyorsunuz" şeklindedir. Mananın kendisine delalet etmesi sebebiyle "şükür" kelimesi âyetten hazfedilmiştir. Nitekim Ali *radıyallahu anh* bu âyeti "وَتَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ" şeklinde "şükür" kelimesi ile birlikte okumuştur.[115] İbn Abbâs da benzer şekilde okumuştur.[116] Ancak İbn Abbâs âyetin sonundaki kelimeyi "تَكْذِبُونَ/***yalanlıyorsunuz"*** şeklinde okurken, Ali *radıyallahu anh* ise

114 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, no: 3334; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 229.
115 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 1181; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 229.
116 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 229.

"**تُكَذِّبُونَ/yalan söylüyorsunuz"** şeklinde okumuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de konuyla ilgili bir hadisinde şöyle buyurmuştur: ***"(Allah Teâlâ şöyle buyurdu:) Kullarımdan bir kısmı mü'min olarak sabahladığı gibi bir kısmı da kâfir olarak sabahlamıştır. 'Allah'ın fazlı, keremi ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı' diyenler, işte bunlar bana inanan, yıldızların yağmur yağdırabileceğine inanmayanlardır. Ama 'Bize filan ve filan yıldızın etkisiyle yağmur yağdırıldı' diyenlere gelince; işte bunlar, beni inkâr edip yıldızlara inananlardır."***[117] Burada yasaklanan husus, yıldızların yağmurun yağmasında etkisi olduğunu söylemektir. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Deniz tarafından bulut belirir de Şam tarafına doğru yol alırsa yağmuru çok bol olur"***[118] şeklindeki hadisinden anlaşılacağı üzere yağmur konusunda Allah'ın kanunlarına göre işleyen olayları gözetmenin bir sakıncası yoktur. Ömer *radıyallahu anh* bir yağmur duası esnasında Abbâs'a şöyle demiştir: "Süreyya yıldızından kaç tane kaldı?" İbn Abbâs ise "Âlimler onun ufukta kaybolmasından sonra 'Yerine yedi tane oluştu' demişlerdir" şeklinde cevap vermiştir. İbnu't-Tayyib şöyle demiştir: "Yedisi geçer geçmez yağmur yağdı."

Bir görüşe göre bu âyetin manası şöyledir: "Siz rızkınızın sebebini Peygamber'i yalanlama olarak görüyorsunuz." Zira kâfirler ***"Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız"***[119] âyetinde söylediklerine benzer şekilde şöyle diyorlardı: "Biz o Peygamber'e iman edersek Allah bize rızkı haram eder." Allah ise onların bu iddialarını reddetmektedir. Bu yoruma göre "**أَنَّكُمْ/enneküm"** kelimesi muzafın hazfolmuş hâliyle "**تَجْعَلُونَ/tec'alûne"** fiilinin mef'ûlü olur. Şu şekilde takdir edilir: "Rızkınızın sebebini yalanlama kılıyorsunuz." "**أَنَّكُمْ/Enneküm"** kelimesinin mef'ûlün li-eclih olması da muhtemeldir. Buna göre ise anlam şöyle olur: "Siz rızkınızı, yalanladığınız için elde ettiğinizi kabul ediyorsunuz." Birinci görüşe göre ise "**أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ/enneküm tükezzibûn"** kelimesi sadece mef'ûl olur.

---

117 Buhârî, no: 991; Müslim, no: 240; Ebû Davud, no: 3908.
118 İmam Mâlik, *Muvatta*, no: 456.
119 Kasas 28/57.

فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَۙ {٨٣} وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَۙ {٨٤}
وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ {٨٥} فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ
غَيْرَ مَدِينِينَۙ {٨٦} تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ {٨٧}

83. Peki boğaza gelince, 84. O vakit siz bakar durursunuz. 85. Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz. 86. Mademki hesaba çekilmeyecekmişsiniz, 87. Onu geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz!

فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ/***Peki boğaza gelince:*** Buradaki “فَلَوْلَٓا/***felevlâ”*** edatı “arz” anlamında kullanılmıştır. Boğaza gelmesinden bahsedilen şey “can”dır. Çünkü sözün gelişi bu şekilde anlamayı gerektirmektedir. Canın boğaza gelmesi ile ölüm anı kastedilmektedir. Buradaki “فَلَوْلَٓا/***felevlâ”*** edatının başına gelmiş olduğu fiil, 87. âyetin başındaki “تَرْجِعُونَهَٓا/***terciûnehâ”*** fiilidir. Yani “Ölüm anı geldiğinde o canı geri döndürseniz ya!” denilmektedir. Bu âyette insanlara bir delil sunulmakla birlikte onların acizlikleri ortaya konulmaktadır. Çünkü onlardan birine ölüm geldiği zaman onun ruhunu bedenine döndürmeye güç yetiremezler. Bu da onların aciz kullar olduklarının delilidir.

وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ/***O vakit siz bakar durursunuz:*** Burada ölünün yanında bulunan akrabalarına ve diğer kişilere hitap edilmektedir. Yani ölüm anında siz ona bakar durursunuz ancak onun için hiçbir şey yapamazsınız.

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ/***Biz ona sizden daha yakınız:*** Burada Allah’ın bilmesi ve durumuna hâkim olması yönüyle ölmekte olan kişiye daha yakın olmasının veya onun ruhunu alacak meleklerin o kişiye daha yakın olmalarının kastedilmesi muhtemeldir. İkinci yoruma göre fiziki yakınlıktan bahsedilmiş olur.

وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ/***Ama göremezsiniz:*** Eğer ***“Biz ona sizden daha yakınız”*** ifadesiyle melekler kastedilmiş ise bu ifade gözle görmek, eğer Allah’ın zatı kastedilmiş ise kalple görmek anlamında kullanılmıştır.

فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ/**Madem ki hesaba çekilmeyecekmişsiniz:** Bu âyetteki "لَوْلَٓا/**levlâ**" edatı da yukarıdaki âyetteki gibi "arz" anlamındadır ve söz uzadığı için tekit ve beyan kastıyla tekrarlanmıştır. Her iki "لَوْلَٓا/**levlâ**" edatının başına geldiği fiil, bir sonraki âyetteki "تَرْجِعُونَهَٓا/**terciûnehâ**" ifadesidir. Yani eğer siz ceza görmeyecek, hükmedilmeyecek ve aciz bırakılacak değilseniz ve siz inkârınızda samimi iseniz can boğaza geldiği zaman onu bedene geri döndürseniz ya! Cümlede ifadelerin sıralanışı şu şekildedir. Eğer siz hesaba çekilmeyecekseniz, boğaza dayandığı zaman canı geri döndürmeli değil miydiniz? Eğer bu iddianızda samimi iseniz haydi geri döndürün!

فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ {٨٨} فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ {٨٩}

88. Fakat yakınlaştırılmışlardan ise, 89. Rahatlık, reyhan ve Naîm cenneti.

فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ/***Fakat yakınlaştırılmışlardan ise:*** Burada vefat eden kişiden bahsedilmekte ve sûrenin başında insanların ayrılmış olduğu üç sınıf tekrar zikredilmektedir: Önde olanlar, sağdakiler ve soldakiler. Bu âyetteki ***"yakınlaştırılmışlar"*** ifadesiyle "önde olanlar" kastedilmektedir.

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ/***Rahatlık, reyhan:*** Burada geçen "رَوْحٌ/***ravh***" kelimesi "istirahat, dinlenme" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise "rahmet" anlamındadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu kelimeyi "rahmet" anlamına gelecek şekilde "فَرُوحٌ/***ferûhun***" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.[120] Başka bir görüşe göre "devamlılık, ölümsüzlük" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre ruhun ölümsüzlüğü kastedilmiş olur. "رَيْحَانٌ/***Reyhân***" kelimesinin ise "rızık, istirahat, güzel koku ve reyhan bitkisi" anlamlarına geldiği söylenmiştir. "فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ/***Rahatlık, reyhan***" ifadesinde tecnis türlerinden biri bulunmaktadır.

---

120 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 230.

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِۙ {٩٠} فَسَلَامٌ
لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِ {٩١}

90. Eğer o sağdakilerden ise, 91. Ey sağdaki! Sana selam olsun!

فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِ/***Ey sağdaki! Sana selam olsun!:*** Bu âyette sağdakilerin kurtulacakları ve saadete erecekleri belirtilmektedir. Buradaki "سَلَامٌ/***selâm"*** kelimesinin "selâmet" anlamında veya selâmlama kelimesi olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya sağdakilerden birine hitab edilmiş olması muhtemeldir. Eğer Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmiş ise ***"selâm"*** kelimesi "selâmet" anlamında olur ve "Ey Muhammed! Sen onlar konusunda selâmettesin" anlamına gelir. Yani sen, sağdakilerin azaptan selamette olduklarını göreceksin. Âyette sağdakilerinden birine hitap edilmekte ise "selâm" kelimesi selâmlama ifadesi olarak kullanılmış olur. Buna göre mana "Ey sağdakilerden olan kişi! Sana kardeşlerinden selâm olsun!" şeklindedir. Yani onlar sana selam ediyorlar. Bu da tıpkı ***"Söylenen, yalnızca 'selâm, selâm'dır"*** âyetinde ifade edilen durum gibidir. Veya "selâmet" anlamına da gelebilir. Buna göre anlam "Ey sağdakilerden olan kişi! Sana selâmet vardır" şeklinde takdir edilir. Sonrasındaki "مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِ/***min ashâbi'l-yemîn"*** ifadesi ise gizli bir mübtedanın haberidir ve "Sen sağdakilerdensin" takdirindedir.

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبٖينَ الضَّٓالّٖينَۙ {٩٢} فَنُزُلٌ
مِنْ حَمٖيمٍۙ {٩٣} وَتَصْلِيَةُ جَحٖيمٍۙ {٩٤}

92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, 93. Kaynar sudan bir ikram! 94. Ve cehenneme atılmaktır.

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبٖينَ الضَّٓالّٖينَ/***Ama yalanlayıcı sapıklardan ise:*** Yani soldakiler ve meş'eme ashâbı olan kâfirler.

فَنُزُلٌ مِنْ حَمٖيمٍ/***Kaynar sudan bir ikram:*** Burada geçen "نُزُلٌ/***nüzül"*** kelimesi "misafire ikram edilen ilk şey" anlamındadır.

إِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِۚ {٩٥} فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ {٩٦}

95. Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir. 96. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

إِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ/**Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir:** Bu âyette sûrenin içerdiği yaratılış ve ahiretle ilgili konulara işaret edilmektedir. "حَقُّ الْيَقِينِ/***Hakku'l-yakîn***" ifadesi "gerçekliği kesin olan" anlamına gelir. Bir görüşe göre bu tamlamadaki ***"hak"*** ve ***"yakîn"*** kelimeleri aynı anlama gelmektedir ve tıpkı "مسجد الجامع/cami mescidi" gibi bir şeyin kendisine izafe edildiği tamlama türündendir. İbn Atiyye'ye göre ise bir durumu vurgulamak için söylediğin zaman kullandığın " هذا يقين اليقين/Bu kesinin kesinidir" veya "صواب الصواب/doğrunun doğrusudur" sözü gibi bir şeyin son derecesini ifade etmektedir.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ/**Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et:** Bu âyet indiği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bunu rükûda okuyun,"*** "سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى/***Yüce Rabbinin adını tesbih et"*** âyeti indiğinde ise ***"Bunu secdelerinizde okuyun"*** buyurmuştur.[121] Bu sebeple İmam Mâlik ve diğerleri secde yaparken "sübhâne rabbiye'l-a'lâ," rükûda ise "sübhâne rabbiye'l-azîm" demeyi müstehap kabul etmişlerdir.[122] Zâhirîler ise bunun vacip olduğu görüşündedirler. Burada "tesbih etmek" ile Allah'ın isimlerinin zikredilmesinin kastedilmiş olması muhtemeldir. ***"İsim"*** kelimesi bu âyette cins anlamda kullanılmıştır. "الْعَظِيمِ/***Ulu"*** kelimesi ***"Rab"*** kelimesinin sıfatıdır. Veya ***"isim"*** kelimesi özel anlamda kullanılmış ve "الْعَظِيمِ/***ulu"*** kelimesi de onun sıfatı olmuş olabilir. Buna göre yüce ismi ile tesbih etmeyi emretmiş olur. Hadîd sûresinin bu sûrenin ardından gelmesi bu görüşü desteklemektedir. Çünkü o sûrenin başında tesbih etmekten bahsedilmekte ve Allah'ın isimleri ve sıfatları zikredilmektedir. İbn Abbâs, Allah'ın ismi a'zamının Hadîd sûresinin başındaki altı âyette bulunduğunu söylemiştir[123] ve onlar okunurken yapılan duanın kabul edileceği rivayet edilmiştir.[124]

---

121 Hâkim, *el-Müstedrek*, no: 3783.
122 Desûkî, *Şerhu'l-Kebîr*, I, 281.
123 Seâlibî, *Tefsîr*, IV, 260; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 231.
124 Bu hadisin isnadını bulamadım.

سُورَةُ الْحَدِيدِ

57. HADÎD SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ {١} لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ {٢}
هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ {٣}

1. Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedirler. O, azîzdir, hakîmdir. 2. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, diriltir, öldürür. O, her şeye gücü yetendir. 3. O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedirler:*** Burada zikredilen ve diğer tesbih lafızlarıyla başlayan sûrelerin başında bulunan "tesbih etmek" ifadelerinin hakiki manada veya lisanı hâl ile tesbih etmek anlamında kullanılmış olması muhtemeldir. Çünkü göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ın varlığının, kudretinin ve hikmetinin bir delilidir. Birinci görüş ***"Ancak siz onların tesbihini anlamazsınız"***[125] âyetinin delaletiyle tercihe daha şayandır. "Tesbih etmek" ifadesi burada, Haşr ve Saff sûrelerinde mazi

---

125 İsrâ 17/44.

(geçmiş zaman) fiili kalıbında, Cuma ve Tegâbün sûrelerinde ise muzari (geniş zaman) fiili kalıbında geçmektedir. Bunlardan her biri de tesbihin devamlı olduğunu anlatmaktadır.

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ/**O ilktir ve sondur:** Yani O'nun varlığının bir başlangıcı ve kalıcılığının bir sonu yoktur.

وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ/**Zâhirdir ve bâtındır:** Burada geçen ***"zâhir"*** ifadesi, "Akıllar için deliller ve gözlerin göremeyeceği veya zatı hakkında bilgiye akılların ulaşamayacağı gizli âleme delalet eden kanıtlar ile zâhirdir" anlamındadır. Bir görüşe göre zâhir "her şeyin üstünde olan, üstün olan" demektir. Nitekim bir kişi bir şeye üstünlük kurduğu zaman "ظهرت على الشيء" denilir.

الْبَاطِنُ/**el-Bâtın:** "Her şeyin içine nüfuz eden, onların iç yüzünü, gizlisini bilen" anlamındadır.

Bu âyetteki sıfatlar arasına "vav" atıf harfinin girmesi Allah'ın bütün bu sıfatları anlamlarının birbiriyle zıt olmasına rağmen kendisinde topladığına delalet etmektedir. Bunda lafzi bir uyum bulunmaktadır ki bu da beyan edatlarının en güzellerindendir.

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِۜ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَص۪يرٌ {٤} لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
{٥} يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِۜ وَهُوَ عَل۪يمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ {٦} اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ
مُسْتَخْلَف۪ينَ ف۪يهِۜ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَب۪يرٌ {٧}

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Her nerede olursanız, O sizinle

beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür. 5. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür. 6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilir. 7. Allah'a ve Resûlü'ne iman edin. Sizi, üzerinde halife kıldığı şeylerden harcayın. Sizden iman edip de harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ/***Sonra Arş'ın üzerine istivâ etti:*** Bu ve sonrasındaki cümle hakkındaki bilgiler daha önce zikredilmişti.

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ/***Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.*** Burada Allah'ın ilmi ve kapsayıcılığı ile herkes ile birlikte olduğu kastedilmektedir. Âlimler âyetin bu şekilde tefsir edilmesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir.

يُولِجُ الَّيْلَ/***Geceyi gündüze katar:*** Hac ve Lokman sûrelerinde bu konuyla ilgili açıklamalar yapılmıştı.

وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ/***Sizi, üzerinde halife kıldığı şeylerden harcayın:*** Burada Allah yolunda ve O'na itaat hususunda infakta bulunmak kastedilmektedir. Bu âyetin Tebük savaşına hazırlık amacıyla infak etmeyle ilgili olarak indiği rivayet edilmiştir. Bu yoruma göre âyetin devamındaki ***"Sizden iman edip de harcayan kimseler"*** ifadesiyle Osman *radıyallahu anh*'ın kastedildiği rivayet edilmiştir. Zira Tebük savaşına gidecek zorluk ordusunu o donatmıştır.[126] Ancak bununla birlikte âyetin lafzı geneldir ve bu hüküm bütün insanlar için geçerlidir. Âyette geçen "مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ/***müstehlefîne fîh"*** ifadesi ile kastedilen şudur: Sizin elinizdeki mallar, onları yaratmış olması sebebiyle gerçekte Allah'a aittir. Ancak O, sizi o mallardan faydalandırmakta ve onlarda tasarruf yetkisini sizlere vermektedir. Siz onların üzerinde emanetçi konumundasınız. Öyleyse onların asıl sahibinin sizlere emrettiği yönde infak etme hususunda emre uyun. "مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ/***Müstehlefîne fîh"*** ifadesinin "Sizleri, onlardan faydalandırma hususunda önceki nesillerden sonra gelen vârisler kılmıştır. Öyleyse o mallar önceki nesillerden size kaldığı

126 Buhârî, no: 2778.

gibi sizden de sonrakilere kalmadan önce infak edin" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Her hâlükârda burada amaç, insanları Allah yolunda infak etmeye ve dünyaya aşırı bağlanmamaya teşvik etmektir.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ
مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ {٨} هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحِيمٌ {٩}

8. Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı hâlde size ne oluyor da Allah'a inanmıyorsunuz? Hâlbuki O, sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız. 9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ/***Size ne oluyor da Allah'a inanmıyorsunuz?:*** Yani Peygamber sizleri kesin kanıtlar ve açık mucizeler sunmak sûretiyle çağırdığı hâlde hangi şey sizi Allah'a inanmaktan alıkoyuyor? Burada geçen "مَا لَكُمْ/***mâ leküm"*** ifadesi inkâr anlamında kullanılmış olan soru edatıdır. "لَا تُؤْمِنُونَ/***İnanmıyorsunuz"*** ifadesi "مَا لَكُمْ/***size ne oluyor?"*** sözünden anlaşılan fiilin manasından hâl konumundadır. "وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ/***ve'r-Resûlü yed'ûküm"*** ifadesinin başındaki "vav" harfi ise hâl vavıdır.

وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ/***O, sizden kesin söz de almıştı:*** Buradaki ***"söz"*** ile Allah'ın, akıllarda var ettiği imana yönlendiren ibret nazarıyla bakmanın veya ruhlar âleminde insanları Âdem'in sırtından çıkarıp onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" şeklindeki sorusuna insanların "Evet, Rabbimizsin" cevabını vermelerinin kastedilmiş olması muhtemeldir.

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيَاتٍ/***Kuluna apaçık âyetler indiren O'dur:*** Burada Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bahsedilmektedir. Kulluğun belirtilmesi ise onun değerini ve özelliğini ifade etmek içindir. ***"Âyetler"*** sözüyle Kur'ân kastedilmiştir.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ لَا يَسْتَوِي
مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا
مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُواۜ وَكُلاًّ وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰىۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ۟ {١٠} مَنْ
ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُٓ اَجْرٌ كَرِيمٌ۟ {١١} يَوْمَ تَرَى
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُۚ {١٢}

10. Size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Sizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vadetmiştir. Allah'ın yaptıklarınızdan haberi vardır. 11. Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfatı da vardır. 12. Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, nurları önlerinden ve sağlarından giderken gördüğün günde "Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir" denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ/***Size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz?:*** Yani hangi şey sizi Allah yolunda infak etmekten alıkoyuyor? Hâlbuki kıyamet kopunca göklerde ve yerde olanlar öldüklerinde göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'a kalacaktır. Bu âyette insanları infak etmeye ve dünyaya karşı aşırı meyilli olmamaya teşvik vardır.

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ/***Sizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir:*** Burada fetih ile Mekke'nin fethi kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise kastedilen Hudeybiye antlaşmasıdır. Birinci görüş daha güçlü ve daha meşhurdur. Âyette Mekke'nin fethinden önce Allah yolunda infak ve cihad edenler ile ondan sonra infak ve cihad edenler arasındaki farklılık

vurgulanmaktadır. Zira İslâm dini ve Müslümanlar Mekke'nin fethinden önce zayıftı ve imkânı olanların infakta bulunmasına ihtiyaç vardı. Cihad etmek ise daha zordu. Âyetten zorluk zamanlarında infakta bulunmanın rahat dönemlerde infakta bulunmaktan ecir bakımından daha üstün olduğunu anlamaktayız. Bu âyette sözün kendisine delalet ettiği bir hazf bulunmaktadır. Buna göre şu şekilde takdir edilir: "Sizden fetihden önce infakta bulunanlar ve cihad edenler fetihten sonra infakta bulunanlar ve cihat edenler ile eşit değildir." Sonra buradaki "fetihten sonra" ifadesi, âyetin devamındaki ***"Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir"*** cümlesi delalet ettiği için hazfedilmiştir. Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şu hadis rivayet edilmiştir: ***"Ashâbıma sövmeyin. Zira sizden biri Uhud dağı kadar altını infak etse yine de onların yaptığı infakın bir ölçeğine ya da yarısına ulaşamaz."***[127] Burada Muhâcirlerden ve Ensârdan önde olanlar kastedilmektedir. Bu hadiste onlardan sonra gelen diğer sahâbîlere hitap edilmekte ve kıyamet gününe kadar gelecek olan herkes bu hitabın içine dahil edilmektedir.

وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى/*Allah hepsine de en güzel olanı vadetmiştir:* Yani ister fetihten önce isterse sonra infak ve cihad etmiş olsun onlardan her bir gruba Allah cenneti vadetmiştir.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً/*Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa:* Bu ifadeyle ilgili olarak Bakara sûresinde açıklama yapılmıştı.

يَوْمَ تَرَى/*Gördüğün günde:* Zarf olan "**يَوْمَ/*yevm***" kelimesinin âmili bir önceki âyetteki "**اَجْرٌ كَرِيمٌ/*ecrun kerîm***" ifadesi veya "hatırla, zikret" takdirinde gizli bir fiildir.

يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ/*Nurları önlerinden ve sağlarından gider:* Bir görüşe göre bu âyetteki ***"nur"*** ifadesi, "hidayet" ve "razı olunma"dan kinaye olarak kullanılmıştır. Ancak doğrusu cumhurun da dediği üzere hakiki anlamda kullanılmış olmasıdır. Bu husus Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir. Bu âyete göre, mü'minlerin her birinin kıyamet gününde önlerini ve sağ taraflarını aydınlatan nurları

---

127 Buhârî, no: 3470; Müslim, no: 6651.

olacaktır. Bir görüşe göre, bu nurun aslı sağ taraflarında olacaktır, onlar onu taşıyacaklar ve onun nuru ön taraflarını da aydınlatacaktır. Rivayet edildiğine göre, herkesin nurunun gücü kendi imanı nispetinde olacaktır. Bazılarının nuru hurma ağacı kadar olacak, bazılarının nuru ise ancak iki ayağının ucunu aydınlatacak, bazılarının nuru bazen aydınlatacak, bazen sönecektir. İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: "İnsanlar bu âyetten dolayı azat edilmiş kölenin kendisini azat edenin cenazesinde önde meşale taşıması âdetini başlatmışlardır."

بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ/**Bugün müjdeniz cennetlerdir:** Yani onlara böyle söylenir.

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَٓاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ {١٣} يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ {١٤}

13. Münafık erkeklerle münafık kadınların, mü'minlere "Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça alalım" diyeceği günde kendilerine "Arkanıza dönün de bir ışık arayın!" denilir. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir. 14. Onlara "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Derler ki: "Evet ama siz kendinizi fitneye düşürdünüz, bakındınız, şüphe ettiniz ve kuruntular sizi aldattı. O aldatıcı sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!"

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ/***Münafık erkeklerle münafık kadınların, mü'minlere "Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça alalım" diyeceği günde:*** Bu âyetin başında geçen "يَوْمَ/***yevm***" kelimesi bir önceki âyetteki "يَوْمَ تَرَى/***yevme terâ***" ifadesinden bedel veya "الْفَوْزُ الْعَظِيمُ/***el-fevzü'l-azîm***" terkibiyle ya da hazfedilmiş bir "hatırla, zikret"

takdirindeki emirle bağlantılıdır. Âyetin manası şöyledir: Her mü'mine kıyamet gününde imanını gösterecek bir nur verilecektir. Mü'minlerin nuru parlamaya devam edecek, münafıkların nuru ise sönecektir. Bunun üzerine münafıklar mü'minlere "Bizi bekleyin de sizin nurunuzdan bir parça alalım" diyeceklerdir. Yani sizin nurunuzdan alalım ve onunla aydınlanalım. Münafıkların söyleyeceği "انْظُرُونَا/***ünzurûnâ***" fiiline "bizi bekleyin" anlamı verilmesi mü'minlerin cennete doğru çok hızlı, şimşek gibi gitmeleri, münafıkların ise öyle olmamaları sebebiyledir. Bu fiilin "bize bakın" anlamında olması da muhtemeldir. Çünkü mü'minler münafıklara doğru döndükleri zaman onların yüzlerindeki nurlar sebebiyle münafıkların da önü aydınlanmaktadır. Ancak bu görüş "نظر/nezara" fiilinin "göz ile bakmak" anlamında olduğu zaman "إلى/ilâ" harfi cerriyle kullanılmakta olması sebebiyle zayıftır. Bu kelime if'al babından "أَنْظِرُونَا/enzırûnâ" şeklinde de okunmuştur.[128] Buna göre "Yürüyüşünüzde bize süre verin ki size yetişebilelim" anlamına gelmektedir.

قِيلَ ارْجِعُوا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً/***Arkanıza dönün de bir ışık arayın! Denilir:*** Bu sözü mü'minlerin veya meleklerin söyleyecek olmaları muhtemeldir. Burada münafıkların kovulması ve onların hafife alınması anlamı vardır. Çünkü onlar arkalarında nur olmadığını bilmektedirler. "وَرَآءَكُمْ/***Verâeküm***" kelimesi zarftır ve âmili de "ارْجِعُوا/***irciû***" emridir. Bir görüşe göre ise onun i'râbdan mahalli yoktur. Zira burada sadece "ارْجِعُوا/dönün" demiş olsaydı burada kastedilen dönüş "Yerinize dönün ve orada bir ışık arayın" veya "Dünyaya dönün ve iman etmek sûretiyle bir ışık arayın" ya da "Rezil bir şekilde dönün ve bizden ayrılarak başka bir ışık arayın. Zira sizin bu ışıktan faydalanmanız mümkün değildir" şekillerinden biri olurdu.

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ/***Onların arasına kapılı bir sur çekilir:*** Yani mü'minlerle münafıkların arasına onları ayıran bir sur çekilir. Bu surda cennet ehlinin içinden geçeceği bir kapı bulunmaktadır. Bir görüşe göre bu sur, cennet ve cehennemin arasında bulunan A'râf'tır. Başka bir görüşe göre ise Beytü'l-Makdis'in doğu kapısıdır ki bu görüş zayıftır.

---

128 Sadece Hamza bu şekilde okumuştur. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 424.

بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ/İçinde rahmet, dışında azap bulunan: Bu iç tarafı mü'minlerin, dış tarafı ise münafıkların bulunduğu yerdir. Âyetteki "ظَاهِرُ/**zâhir**" kelimesi "dış taraf, dışı" anlamındadır. Nitekim "ظَاهِرُ الْمَدِينَةِ/zâhiru'l-medîne" ifadesi "şehrin dışı" anlamına gelmektedir. Burada duvarın veya kapının içi ve dışının kastedilmiş olması muhtemeldir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ/Onlara "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler: Yani münafıklar mü'minlere seslenerek şöyle derler: "Biz dünyada sizinle beraber değil miydik?" Bu sözleriyle imanlarını göstermeyi amaçlarlar.

فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ/Siz kendinizi fitneye düşürdünüz: Yani münafıklık yapmak sûretiyle siz kendinizi helak ettiniz ve saptırdınız.

وَتَرَبَّصْتُمْ/Bakındınız: Yani imanınız sizi yavaşlattı, oyaladı. Bir görüşe göre ise anlamı şöyledir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve Müslümanların başlarına gelecek olan bela ve musibetleri gözlediniz."

وَارْتَبْتُمْ/Şüphe ettiniz: Yani iman konusunda şüpheye düştünüz.

وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ/Kuruntular sizi aldattı: Yani uzun vadeli planlar ve birtakım çıkar hesapları. Nitekim onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve mü'minlerin helak olmalarını veya düşmanları karşısında hezimete uğramaları gibi birtakım olmayacak şeyleri temenni ediyorlardı.

حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ/Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!: Yani Mekke'nin fethedilmesi ve İslâm'ın üstün gelmesi veya münafıkların ahirette azaba müstehak olmalarına sebep olan durumları.

الْغَرُورُ/Aldatıcı: Bu, şeytandır.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُواۜ مَأْوٰيكُمُ النَّارُۜ هِيَ مَوْلٰيكُمْۜ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ
وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّۙ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ

عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {١٦} اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ {١٧}

15. Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir, varacağınız yer ateştir. O sizin mevlanızdır. Ne kötü bir dönüş yeridir! 16. İman edenlerin Allah'ın zikri ve haktan inen sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir. 17. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten size âyetleri açıkladık.

هِيَ مَوْلٰيكُمْ/***O sizin mevlanızdır:*** Yani o ateş size daha çok yakışır. Mevla kelimesi hakiki anlamda "veli, yardımcı" anlamlarına gelmektedir. Burada kinaye olarak kullanılmıştır. Yani sizin ateşten başka kendisine sığınabileceğiniz bir veliniz yoktur."

اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ/***İman edenlerin Allah'ın zikri sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?:*** Burada geçen "اَلَمْ يَأْنِ/***elem ye'ni***" kelimesi, "vakti, zamanı gelmedi mi?" anlamındadır. ***"Allah'ın zikri"*** ifadesiyle Kur'ân'ın, zikrin veya düşünerek ibret almanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu, öğüt ve ibret alma âyetidir. İbn Abbâs "Müslümanlar, Kur'ân'ın inmesinden on üç sene sonra bu âyet ile uyarılmışlardır" demiştir. Fudayl b. İyâz bu âyeti okuyan bir kişiyi işitince "Evet, zamanı geldi" demiş ve bu olay onun Allah'a yönelmesine sebep olmuştur. Anlatıldığına göre, Abdullah b. Mübârek çocuğunu dövmek için bir sopa almış ancak çocuğunun bu âyeti okuması üzerine sopayı kırarak Allah'a tevbe etmiştir.

وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ/***Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar:*** Bu cümledeki "وَلَا يَكُونُوا/***ve lâ yekûnu***" ifadesi "اَنْ تَخْشَعَ/***en tehşea***" ifadesi üzerine atfedilmiştir. Bu cümlenin mü'minleri, daha önce kendilerine kutsal kitap verilmiş olan ehli kitap

yani Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi olmamaları yönünde uyarma amaçlı bir emir olması muhtemeldir.

فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ/**Onların üzerinden uzun zaman geçti:** Yani hayat süresi. Bir görüşe göre "kıyameti beklemek," başka bir görüşe göre ise "fethi beklemek" anlamındadır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا/**Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor:** Yani yağmuru indirmek ve bitkileri çıkarmak sûretiyle yeryüzünü canlandırıyor. Bir görüşe göre, burada ***"yeryüzü"*** ifadesiyle "kalpler" kastedilmiştir. Yani Allah, yeryüzünü yağmurla canlandırdığı gibi kalpleri de öğütler ile canlandırır. Bu yoruma göre bu âyette, kalplerinin ürpermesi konusunda teşvik edilen mü'minler için bir mesaj bulunmaktadır. Hakiki mana esas alınması yönüyle birinci görüş daha kuvvetli ve tercihe daha layıktır.

اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ {١٨} وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَٓاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ {١٩}

18. Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır. 19. Allah'a ve peygamberlerine iman edenler, işte onlar, Rableri yanında sıddıklar ve şühedâdır. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da cehennemin adamlarıdır.

اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ/***Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar:*** Bu kelimeler "sadaka" kökünden türemiş olup aslı "الْمُتَصَدِّقِينَ/el-mütesaddikîn" şeklindedir. Nitekim Übey b. Ka'b bu şekilde okumuştur.[129]

129 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 239.

Ayrıca tef'il babından, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i tasdik edenler anlamında "الْمُصَدِّقِينَ/el-müsaddikîn" şeklinde de okunmuştur.[130]

وَأَقْرَضُوا اللهَ/Allah'a ödünç verenler: Bu ifade mana üzerine atfedilmiştir. Sanki "Sadaka verenler ve Allah'a ödünç verenler" denilmektedir. Allah'a ödünç vermek ifadesiyle ilgili açıklamaları Bakara sûresinin 254. âyetinde yapmıştık.

الصِّدِّيقُونَ/Sıddıklar: Bu kelime "sıdk" veya "tasdik" kökünden türemiş mübalağalı ismi fâildir. "Sıdk" kökünden türemiş olması tercihe daha layıktır. Çünkü "فِعِّيلٌ/fi'îl" kalıbı genelde sülasi fiillerden türer. Ancak bazen "أَمْسَكَ/emseke" kökünden "مِسِّيكٌ/missîk" denildiği gibi rübâî fiillerden türediği de rivayet edilmiştir.

وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ/Rableri yanında şühedâdır: Buradaki "الشُّهَدَاءُ/ şühedâ" kelimesinin mübteda, devamındaki bölümün ise haber olması veya öncesindeki "الصِّدِّيقُونَ/**sıddıklar**" kelimesine atfedilmiş olması muhtemeldir. Bu kelimeyi mübteda olarak aldığımızda manasının nasıl olacağı hususunda iki görüş vardır:

Birincisi: Bu kelime Allah yolunda canını vermiş olan "şehit" kelimesinin çoğulu olur ve onların mükâfatlarının ve nurlarının Rableri katında olduğunu bildirir.

İkincisi: Bu kelime "şâhit" kelimesinin çoğuludur ve bununla peygamberler kastedilmiştir. Çünkü onlar gönderilmiş oldukları toplumlara şahitlik edeceklerdir.

Öncesindeki ***"sıddıklar"*** kelimesine atfedilmiş olduğunu kabul ettiğimiz takdirde yine iki farklı şekilde yorumlanabilmektedir.

Birincisi: Bu kelime "şehit" kelimesinin çoğuludur ve Allah, mü'minleri sıddıklar ve şehitler olarak tanımlamıştır. Yani her iki vasfı taşıyanlar olarak. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu manada

---

130 İbn Kesîr ve Ebû Bekir "الْمُصَدِّقِينَ" şeklinde, diğerleri ise "الْمُصَّدِّقِينَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 424.

"Ümmetimin mü'minleri şehitlerdir" dedikten sonra bu âyeti okuduğunu bildiren bir hadis rivayet edilmiştir.[131]

İkincisi: Bu kelime "şâhit" kelimesinin çoğuludur. Çünkü mü'minler ***"İnsanlar üzerine şahitler olasınız diye"***[132] âyetinde belirtildiği üzere insanlara şahitlik edeceklerdir.

لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ/*Onların mükâfatları ve nûrları vardır:* Bu ifade eğer ***"şühedâ"*** kelimesi mübteda ise özellikle onlar hakkında, yok eğer ***"şühedâ"*** kelimesi ***"sıddıklar"*** üzerine atfedilmiş ise mü'minler hakkında bilgi vermektedir. Nurları, bu sûrede bildirildiği üzere kıyamet günü onlara ait olacak olan nurlardır. Bir görüşe göre burada hidayet ve iman kastedilmektedir.

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَراًّ
ثُمَّ يَكُونُ حُطَاماًۜ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ {٢٠} سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِۙ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِۜ
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ {٢١}

20. Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir. 21. Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği

---

131 Bu hadisin kaynağını bulamadım.

132 Bakara 2/143.

gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ/***Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider:*** Bu âyette dünya, yağmurun hızla büyüttüğü ve önce güzel iken sonra görünüşünü değiştirdiği ve yerden çıkmasından sonra parçalayıp dağıttığı bitkilere benzetilmektedir. "الْكُفَّارَ/***Küffâr***" kelimesi ile bu âyette "çiftçiler" kastedilmektedir. Çünkü "كفر/küfr" kelimesi "bir tohumu toprağa gömmek" anlamına da gelmektedir. Burada özellikle çiftçilerin zikredilmesi bitkinin yetişmesini ve ziraati bilmeleri sebebiyledir. Zira bitkilerin yetişmesi hususunda ancak gerçekten şaşırılması gereken şeyler onları şaşırtır. Bir görüşe göre, Allah'ı inkâr eden kâfirler kastedilmiştir. Burada onların zikredilmesi ise dünyayı beğenme ve onu elde etmede hırslı olma hususunda en ileride olmaları sebebiyledir.

سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ/***Rabbinizden bir mağfirete koşun:*** Yani kendisiyle mağfirete ulaşacağınız ameller yapmakta yarışın. Bir görüşe göre "savaşta en ön safta olun," başka bir görüşe göre "Namaza başlama tekbirini imamla birlikte alın," bir diğer görüşe göre "Mescide ilk giren ve ilk çıkan olun" ve buna benzer görüşler dile getirilmiştir. Âyetin genel anlamı ise bütün sâlih ameller hususunda koşuşmak, yarışmaktır. Bazı âlimler namazı ilk vaktinde kılmanın daha faziletli olduğu hususunda bu âyeti delil olarak göstermektedirler.

وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ/***Genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennet:*** Bu âyetteki "السَّمَاءِ/***semâ***" kelimesi ***"genişliği gökler ve yerler kadardır"***[133] âyetinden anlaşılacağı üzere "gökler" anlamında cins isim olarak kullanılmıştır. Âl-i İmrân sûresinde bu konuda açıklama yapmıştık.

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فٖٓي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ
اَنْ نَبْرَاَهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌۚ {٢٢} لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا

---

133 Âl-i İmrân 3/133.

تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۙ {٢٣} اَلَّذ۪ينَ يَبْخَلُونَ
وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِۜ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ {٢٤}

22. Yeryüzünde ve kendi aranızda vuku bulan herhangi bir olay yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. 23. Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye... Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez. 24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde layıktır.

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُص۪يبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا/ ***Yeryüzünde ve kendi aranızda vuku bulan herhangi bir olay yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın:*** Burada daha gerçekleşmeden önce bütün olayların Levh-i Mahfûz'da takdir edilmiş ve yazılmış olduğu belirtilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce her şeyin ölçüsünü yazmıştır. O'nun Arşı suyun üzerindedir."***[134] Âyette geçen "***مُص۪يبَةٍ/musibet"*** kelimesi iyi veya kötü olan her türlü olay anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise geleneksel olarak kullanıldığı hâliyle sadece kötü olayları ifade etmektedir. Burada sadece kötü olayların zikredilmesi insanlar için bunların daha önemli olması sebebiyledir.

Yeryüzünde vuku bulan musibetler, kıtlıklar, depremler ve diğer olaylardır.

Kendi aranızdaki musibetler ise ölüm, hastalık, fakirlik ve benzeri olaylardır.

نَبْرَاَهَا/Nebraehâ: "Yaratmak" anlamındadır. Buradaki "***هَا/hâ"*** zamiri ile "musibet," "kendi aranızda" veya "yeryüzü" kastedilmektedir. Bir görüşe göre, bunların hepsinde mana doğru olduğu için tamamı kastedilmiştir.

---

134 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 485.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ/Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye: Yani Allah'ın böyle yapması ve bunu size bildirmesi Allah'ın hükmüne rıza göstermeniz ve dünya işlerine aşırı önem vermemeniz içindir.

لَا تَأْسَوْا/Lâ te'sev: "Üzülmeyin, hüzünlenmeyin" anlamına gelmektedir. Yani elinizden giden şeylere üzülmeyin ve elde ettiğiniz şeyler sebebiyle şımarmayın. Kıraat âlimleri bu âyeti genellikle "Allah'ın size verdikleri" anlamına gelecek şekilde "**اٰتٰيكُمْ/âtâküm"** şeklinde okumuşlardır. Ebû Amr ise "size dünyalık olarak gelen şeyler" anlamında "**أَتٰيكُمْ/etâküm"** şeklinde okumuştur.[135]

Eğer "Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın kendisine çok mal geldiği zaman 'Allah'ım! Bizler bizim için süslenmiş olan şeylerden dolayı sevinmekten kendimizi alamıyoruz'[136] dediği gibi, insanlar iyilikle karşılaşınca sevinmekten, kötülükle karşılaşınca ise üzülmekten kendilerini alamazlar" diye bir şey söylenirse buna karşılık şöyle denilir: Burada yasaklanan sevinme, insanı kibre ve azgınlığa götüren şımarıklık ve insanı sabretmekten ve teslim olmaktan alıkoyacak şekildeki aşırı üzüntüdür.

كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ/Kendini beğenip böbürlenen kimseler: Burada geçen "**مُخْتَالٍ/muhtâl"** kelimesi "kendini beğenen," "**فَخُورٍ/fehûr"** ise "insanlara karşı çok övünen kişi" demektir.

اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ/Cimrilik edenler: Bu ifade bir önceki âyetteki "**كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ/kendini beğenip böbürlenen kimseler"** ifadesinden bedel, gizli bir mübtedanın haberi, gizli bir fiilin mef'ûlü veya mübtedadır ve haberi hazfedilmiştir.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ
بِالْقِسْطِۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ

135 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 424.
136 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, I, 270.

وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ {٢٥} وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً وَاِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا
فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {٢٦}

25. And olsun Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür. 26. And olsun ki Biz, Nûh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır; birçoğu da yoldan çıkmıştır.

وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ/***Beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik***: ***"Kitap"*** kelimesi burada bütün kutsal kitapları ifade eden cins isim olarak, ***"mizan"*** ise "adalet" anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise ***"mizan"*** kelimesi "kendisiyle eşyaların tartıldığı alet" anlamındadır. Rivayet edildiğine göre, Cebrail mizanı indirmiş ve onu Nûh'a vererek şöyle demiştir: "Kavmine bununla tartmalarını emret."

وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ/***Demiri indirdik:*** Burada demirin yaratıldığı ve insanların ihtiyacını karşılamak için var edildiği belirtilmektedir. Bir görüşe göre, Allah demiri hakiki manada gökten indirmiştir. Çünkü Âdem cennetten indiği zaman yanında çekiç ve iğne vardı.

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ/***Onda büyük bir kuvvet:*** Burada savaşta kullanmak için demirden silah yapılmasından bahsedilmektedir. Bu sebeple âyetin devamında "وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ/***Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine yardım edenleri belirlemesi içindir"*** buyurulmuştur.

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ/***İnsanlar için faydalar vardır:*** Yani demirden çift sürmek için pulluk, sofra sinileri ve diğer şeyler imal edilmektedir.

فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ/***Onlardan kimi doğru yoldadır; birçoğu da yoldan çıkmıştır:*** Yani Nûh ve İbrahim'in soyundan hidayet üzere

olanlar azdır, onların çoğu ise yoldan çıkmıştır. Çünkü onlar arasında Yahudiler, Hıristiyanlar ve İslâm dışındaki diğer inançlara mensup insanlar vardır.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةًۜ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا
مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ
فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {٢٧}

27. Sonra bunların izinden art arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerinde şefkat, merhamet ve uydurdukları ruhbanlığı yarattık. Biz onlara sadece Allah'ın rızasını kazanmalarını yazdık. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmıştır.

وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً/*Ona uyanların kalplerinde şefkat ve merhamet yarattık:* Bu ifadede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbının birbirlerine karşı merhametli olarak tanımlanması gibi onlar da birbirlerini sevmeleri sebebiyle övülmektedir.

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا/*Uydurdukları ruhbanlık:* Ruhbanlık, insanın dağlarda tek başına inzivaya çekilmesi, insanlarla ilişkisini keserek manastırlarda yaşaması, kadınlarla evlenmeyi reddetmesi ve dünya nimetlerini terk etmesidir. Bunu uydurmaları ile ise Allah kendilerine böyle bir şey emretmemesine rağmen kendilerinin bunu ortaya çıkarmaları kastedilmektedir.

وَرَهْبَانِيَّةً/*Rahbâniyye:* Bu kelime öncesindeki "**رَأْفَةً وَرَحْمَةً/*ra'feten ve rahmeten*"** kelimelerine atfedilmiştir. Yani Allah onların kalplerinde şefkat, merhamet ve ruhbanlık yaratmıştır. "**ابْتَدَعُوهَا/*İbtedeûhâ*"** ise "**رَهْبَانِيَّةً/*rahbâniyye*"** kelimesinin sıfatıdır. "**وَجَعَلْنَا/*Ve cealnâ*"** fiili bu âyette "yaratmak" anlamındadır.

Mutezile mezhebine göre "رَهْبَانِيَّةً/*rahbâniyye*" kelimesi gizli bir fiilin mef'ûlüdür ve o fiili sonrasındaki "ابْتَدَعُوهَا/*uydurdukları*" ifadesi açıklamaktadır. Çünkü Mutezile mezhebine göre insan kendi fiillerinin yaratıcısıdır ve bu âyeti kendi görüşlerine göre yorumlamışlardır. Ebû Ali el-Fârisî de bu şekilde yorumlamıştır. Zemahşerî de bu âyetin iki farklı şekilde anlaşılabileceğini söylemiştir.

مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ/*Biz onlara sadece Allah'ın rızasını kazanmalarını yazdık:* Buradaki "كَتَبْنَا/*ketebnâ*" fiili "farz kıldık, hükmettik" anlamındadır. Bu cümlenin anlaşılması hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Buradaki istisna munkatıdır. Buna göre anlam "Biz onlara ruhbanlığı farz kılmadık ancak onlar Allah'ın rızasını kazanmak için bunu kendiliklerinden yaptılar" şeklinde olur.

İkincisi: Bu istisna muttasıldır. Buna göre anlam "Biz onlara Allah'ın rızasını kazanmalarını farz kıldık" şeklinde olur. Birinci görüş ruhbanlık hakkındaki ***"uydurdukları"*** ifadesi ve İbn Mes'ûd'un âyeti "مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ لَكِنْ ابْتَدَعُوهَا/***Biz o ruhbanlığı onlara farz kılmadık ancak onlar uydurdular"***[137] şeklinde okuması sebebiyle tercihe daha layıktır.

فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا/*Ama buna da gereği gibi uymadılar:* Yani ona devam etmediler ve onda sebat göstermekte dayanamadılar. Burada onların çoğunun buna gereği gibi uymadıkları, sadece bazılarının başarılı olduğu belirtilmektedir. Bu âyette ruhbanlığı uyduranlardan bahsedilmektedir. Çünkü her ne kadar Allah bunu onlar üzerine farz kılmamış olsa da bunu hakkıyla tamamlamaları gerekiyordu. Zira bir kişinin, nafile ibadetlerden birini yapmaya başlaması durumunda bunu tamamlaması gerekir. Bir görüşe göre ise bunlar ruhbanlığı uyduranlardan sonra gelen nesillerdir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهٖ
وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ {٢٨}

---

137 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 245.

لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ
الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ {٢٩}

28. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve Peygamberi'ne iman edin ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 29. Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sahibidir.

وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ/***Peygamberine iman edin:*** Eğer "Burada nasıl olur da mü'minler zaten Peygamber'e iman etmekte iken tekrar onlara iman etmeleri emredilir?" diye sorulacak olursa iki şekilde cevap verilebilir.

Birincisi: Buradaki ***"İman edin!"*** emri, "iman etmeye devam edin ve imanda sebat edin" anlamındadır.

İkincisi: Burada ehli kitaba hitap edilmektedir. Buna göre âyet "Ey Musa'ya ve İsa'ya iman edenler! Muhammed'e de iman edin!" anlamındadır. Bu görüşü âyetin devamındaki ***"size rahmetinden iki kat versin"*** ifadesi desteklemektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurmuştur: ***"Üç kişiye iki kat mükâfat verilir: Ehli kitaptan olup da hem kendi peygamberine hem de bana iman eden kişi..."***[138]

وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ/***Size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin:*** Burada, kıyamet gününde mü'minlerin önünde bulunacak olan nurun veya nur ifadesiyle hidayetin kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu sûrede kıyamet gününde mü'minlerin önünde ve sağ tarafında nurun bulunacağının zikredilmiş olması ve ayrıca En'am sûresindeki ***"Onun için insanlar arasında kendisiyle yürüyeceği bir nur var ettik"***[139] âyeti birinci görüşü desteklemektedir.

138 Buhârî, no: 2849; Müslim, no: 404.
139 En'âm 6/122.

لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ**/Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler:** Bu âyetin başındaki "لِئَلَّا**/li-ellâ"** kelimesindeki "لَا**/lâ"** ifadesi zaittir. Buna göre âyetin anlamı "Ehli kitap bilsinler diye" şeklinde olur. İbn Abbâs da bu şekilde okumuştur.[140] İbn Mes'ûd ise "لِكَيْلَا**/li-keylâ"** şeklinde okumuştur.[141]

Eğer burada ehli kitaba hitap ediliyorsa âyet "Ey ehli kitap! Muhammed'e iman edin ki henüz iman etmemiş olan ehli kitap, Allah'ın sizin içinizden iman etmiş olanlara vadetmiş olduğu mükâfatlarının, nurlarının ve mağfiretlerinin katlanmasından bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler" şeklinde anlaşılır. Çünkü onlar Müslüman olmadıkları için bunları elde edemezler.

Eğer âyette Müslümanlara hitap edilmiş ise âyet "Henüz Muhammed'e iman etmemiş olan ehli kitabın Allah'ın Müslümanlara vermiş olduğu mükâfatlarının, nurlarının ve mağfiretlerinin katlanması gibi nimetlere ulaşamayacaklarını bilmeleri için" şeklinde anlaşılır. Bu âyetin, bir Yahudinin Müslümanlara karşı böbürlenmesi sonucunda nâzil olduğuna dair bir olay rivayet edilir. Yine bu âyetin, ehli kitaptan Müslüman olanların diğer Müslümanlara karşı Allah'ın kendilerine iki kat mükâfat vereceğini söyleyerek böbürlenmeleri üzerine, Müslümanların da onlar gibi olduğunu belirtmek üzere indiği rivayet edilmektedir.

---

140 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 245.
141 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 268.

سُورَةُ الْمُجَادِلَةِ

58. MÜCÂDELE SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي اِلَى اللّٰهِ وَاللهُ
يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ {١} اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ
مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٰئِي وَلَدْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ
لَيَقُولُونَ مُنْكَراً مِنَ الْقَوْلِ وَزُوراً وَاِنَّ اللهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ {٢}

1. Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. 2. İçinizden kadınlarına zıhâr yapanların, eşleri onların anneleri değildir. Onların anneleri ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.

قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا/*Kocası hakkında seninle tartışan kadının sözünü Allah işitmiştir:* Bu âyet Havle bint Hakîm, bir görüşe göre ise Havle bint Sa'lebe, başka bir görüşe göre Havle bint Huveylid hakkında inmiştir.[142] Bu kadının adının Cemîle olduğu da söylenmiştir.

---

142 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 219 vd.

Ensârdan Ubâde b. es-Sâmit'in kardeşi olan Evs b. es-Sâmit'in eşidir. Kocası kendisine zıhârda bulunmuştur. Zıhâr uygulaması cahiliye döneminde ebediyen eşleri birbirine haram kılıyordu. Evs bunu eşine yaptığı zaman hanımı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Evs benim gençliğimi yedi, ben ona karnımı açtım. O ise ben yaşlanınca ve ailem ölünce zıhâr yapmak sûretiyle beni boşadı." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: ***"Ben senin ona haram olmandan başka bir yol görmüyorum."*** Kadın "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu yapma. Çünkü ben yalnız bir kadınım, benim kocamdan başka kimsem yok" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de tekrar benzer şeyler söyleyerek onu gönderdi. İşte bu, o kadının Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile olan tartışmasıdır.

وَتَشْتَكِي اِلَى اللهِ/***Allah'a şikâyette bulunan:*** Bu kadın şöyle diyordu: "Allah'ım! Ben hâlimi, yalnızlığımı ve fakirliğimi sana arz ediyorum." Rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Allah'ım! Benim o adamdan küçük çocuklarım var. Eğer onlar benim yanımda olurlarsa aç kalırlar, eğer onların yanında olurlarsa kaybolurlar."[143]

وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا/***Allah sizin konuşmanızı işitir:*** Burada geçen "تَحَاوُر/***tehâvür"*** fiili "karşılıklı konuşmak" anlamına gelmektedir. Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: İşitmesi bütün sesleri kapsayan Allah ne yücedir. Ben de o olay anında oradaydım ve Havle'nin bazı sözlerini duyamıyordum. Allah ise onun sözlerini işitmiştir. Âyet bu olay üzerine inmiştir ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu kocasına göndermiştir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kocaya şöyle dedi: ***"Bir köle azat edebilir misin?"*** Koca "Hayır, buna gücüm yok" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İki ay peş peşe oruç tutabilir misin?"*** diye sordu. Koca "Allah'a yemin olsun ki tutamam" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Altmış fakiri doyurabilir misin?"*** diye sorunca, koca yine "Hayır, yapamam ancak Allah'ın Resûlü bana mal ve dua ile destek olursa yapabilirim" dedi. Bu şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den dua istedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona on beş sâ' yiyecek yardımında bulundu.

---

143 Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, VIII, 47.

Bir görüşe göre, otuz sâ‘ yiyecek yardımı yapmış ve dua da etmiştir. Böylelikle fakirlere yemek yedirmek sûretiyle kefâretini ödemiş ve eşini tekrar yanına almıştır.

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ/**İçinizden kadınlarına zıhâr yapanlar:** Bu âyet "يُظَاهِرُونَ/***yüzâhirûne***" ve "يَظَّهَّرُونَ/***yezzahherûne***" şeklinde okunmuştur. Her iki okuyuş da aynı anlamda olup "zıhâr yapmak" anlamına gelmektedir. Zıhâr "Bir adamın karısına 'Sen bana annemin sırtı gibisin' demesidir." İmam Mâlik'e göre, adamın, eşini, kendisine kan, süt ve evlilik sûretiyle haram olan kızına, kız kardeşine ve diğer kadınlara benzetmesi de aynı şekilde zıhâr olur. Burada zıhâr kelimesini söyleyip söylememesi fark etmez. "Sen bana annem gibisin, annemin karnı gibisin, eli gibisin veya ayağı gibisin" demesi de aynıdır. Ancak Şâfiî bundan farklı düşünmektedir. Ona göre âyetin lafzında ***"sırt"*** kelimesi geçtiği için sadece bu ifadeyle zıhâr gerçekleşir. Mâlik ise diğer uzuvları bu âyete kıyas etmiştir. Çünkü buradaki benzetmede maksat helâl olan eşin haram kabul edilmesidir.

مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ/***Eşleri onların anneleri değildir:*** Allah Teâlâ bu sözüyle, zıhâr yapanların bunu gerçek manada haram kıldığına inanmalarını reddetmekte ve eşin anne gibi kabul edilmesinin geçersiz olduğunu bildirmektedir. Çünkü gerçek anne ancak çocuğu doğuran kişidir.

وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَراً مِنَ الْقَوْلِ وَزُوراً/***Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar:*** Burada Allah Teâlâ zıhârın çirkin ve yalan bir söz olduğunu bildirmektedir. "مُنْكَراً/***Münker***" gerçekliği bilinmeyen söz, "زُوراً/***zûr***" ise yalan sözdür. Allah Teâlâ zıhârı yalan olarak kabul etmiştir. Çünkü zıhârda bulunmak, adamın eşini annesi hâline getirmektir. Oysa asla böyle bir şey olamaz. Zıhâr yapmak haram kılınmıştır ve onun haram kılınmasına şu dört şey delalet etmektedir.

Birincisi: *"Eşleri onların anneleri değildir"* sözüdür. Çünkü Allah zıhârda bulunan kişiyi yalanlamaktadır.

İkincisi: Allah bu uygulamayı ***"münker"*** olarak tanımlamıştır.

Üçüncüsü: Allah bu uygulamayı "zûr (yalan)" olarak tanımlamıştır.

Dördüncüsü: Âyetin sonundaki ***"Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır"*** ifadesidir. Çünkü af ve bağışlanma ancak bir günah sebebiyle olur. Bununla birlikte bu durum, kefâretini ödeyinceye kadar zıhâr yapan kişi için bağlayıcıdır.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ {٣}

3. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin hanımlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberi olandır.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا/***Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenler:*** Âlimler buradaki ***"sonra söylediklerinden dönenler"*** ifadesiyle neyin kastedildiği hususunda altı farklı görüş dile getirmişlerdir:

Birincisi: İslâm'da zıhârın uygulanmasından bahsedilmektedir. Buna göre Araplar cahiliye döneminde zıhâr yapıyorlardı, İslâm döneminde de zıhâr yaptılar. İşte bu, onların tekrar uygulamaya döndükleri şeydir. Bu İbn Kuteybe'nin görüşüdür. Ona göre zıhârın kendisi ile kefâret gerekir. Ancak diğerleri bunun aksini söylemişlerdir. Onlara göre kefâret zıhâr ve ondan dönüldüğü zaman gerekir.

İkincisi: Burada dönüş ile kişinin eşiyle cinsel ilişkide bulunması kastedilmektedir. İmam Mâlik'ten kişinin eşiyle cinsel ilişkiye girmedikçe kefâretin gerekli olmadığı şeklinde bir görüş nakledilmiştir. Eğer eşiyle ilişkiye girerse eşini ister boşasın ister evliliğe devam etsin ister eşi ölmüş olsun artık kefâret ödemesi zorunlu olur.

Üçüncüsü: Burada dönüşten maksat kişinin eşiyle cinsel ilişkiye girmeye niyetlenmesidir. Bu görüş de İmam Mâlik'ten nakledilmiştir. Kişi eğer eşiyle cinsel ilişkiye girmeye niyet ederse eşini ister boşasın ister evliliğe devam etsin ister eşi ölmüş olsun artık kefâret ödemesi zorunlu olur.

Dördüncüsü: Dönüş, kocanın eşiyle evliliğini devam ettirmekle birlikte onunla cinsel ilişkiye girmeye niyetlenmesidir. Bu, İmam Mâlik'ten nakledilen görüşlerin en doğrusudur.

Beşincisi: Dönüş, kocanın sadece eşiyle evliliğini devam ettirmeye karar vermesidir. Bu Şâfiî'nin görüşüdür. Kişi zıhâr yaptığı zaman eşini boşamamış ise kefâret ödemesi gerekir.

Altıncısı: Dönüş, zıhârın tekrar edilmesidir. Bu Zâhirîlerin görüşüdür ve zayıftır. Çünkü onlar ilk seferinde zıhârı geçerli kabul etmez iken ikinci seferde kefâret gerektiğini söylemektedirler. Oysa âyet ilk defa zıhârda bulunan bir kişi hakkında inmiştir. Bu husus onların görüşünü reddetmektedir.

Âyetteki "لِمَا قَالُوا/***söyledikleri şey***" ifadesinin anlamı da yukarıdaki görüşlere göre değişmektedir. İbn Kuteybe ve Zâhirîlerin görüşüne göre buradaki "مَا/***mâ***" edatı masdariyedir ve "Sözlerine dönerler" anlamına gelir. Diğer görüşlere göre ise "مَا/***mâ***" edatı ism-i mevsuldür ve âyet "Kendilerine haram kıldıkları cinsel ilişkiye, cinsel ilişkiye niyetlenmeye, terk ettikleri eşleriyle evli kalmaya veya evli kalmaya niyetlenmeye dönerler" anlamına gelmektedir.

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ/***Bir köleyi hürriyete kavuşturmak:*** Allah, zıhârın kefâreti olarak üç yol belirlemiştir. Burada sıralama önemlidir ve birini yapmaya imkan bulamadıkça diğerine geçemez:

Birincisi: Bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır.

İkincisi: İki ay peş peşe oruç tutmaktır.

Üçüncüsü: Atmış fakiri doyurmaktır.

Özgürlüğüne kavuşturulacak kölenin özelliklerine gelince; İmam Mâlik'e göre, bu kölenin mü'min olması zorunludur. Zira onun mezhebi mutlak olanı mukayyet olana hamletmeyi esas alır. Burada köle mutlak olarak gelmekle birlikte ölüme sebebiyet vermenin kefâretinden bahsedilirken özgürlüğüne kavuşturulacak kölenin mü'min olması şartı belirtilmiştir.

İki ay peş peşe oruç tutmaya gelince; bu orucun ara vermeden peş peşe tutulması şart koşulmuştur. Eğer kişi bu oruçlara mazeretsiz olarak ara verecek olursa ilk baştan başlaması gerekir. Eğer hastalık gibi bir özür veya unutma sebebiyle ara verecek olursa İmam Mâlik'e göre, kaldığı yerden devam eder, Ebû Hanîfe'ye göre baştan başlar. İmam Şâfiî'den iki bu konuda iki farklı görüş nakledilmiştir.

Fakirleri doyurmak ise İmam Mâlik'in meşhur görüşüne göre her kişi için Hişâm ölçeğiyle bir ölçektir. Hişâm ölçeğinin ne olduğu hususunda ise ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölçeğinin iki katından üçte bir noksanıdır. Başka bir görüşe göre, bir tam ve üçte bir ölçektir. Bir başka görüşe göre, iki ölçektir. İmam Şâfiî ve İbnu'l-Kassâr'a göre, her fakiri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölçeğiyle bir ölçek vermek sûretiyle doyurur. Altmış farklı fakiri doyurması gerekir. Eğer bir fakiri atmış gün doyuracak olursa Ebû Hanîfe'nin aksine İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre bu geçerli olmaz. Otuz fakiri iki sefer doyurması da aynıdır. Bu yemek her bölgenin kendi öğün ölçüsüne göre belirlenir.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّاۚ
فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتّ۪ينَ مِسْك۪يناًۜ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِه۪ۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ اَل۪يمٌ {٤}

4. Bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve Resûlü'ne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.

مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا/***Hanımıyla temas etmeden önce:*** İmam Mâlik ve cumhura göre, buradaki temas etmek ifadesiyle cinsel ilişki, ondan başka dokunmalar ve öpmek kastedilmektedir. Zıhâr yapan kişinin kefâreti ödeyinceye kadar bunlardan birini yapması caiz değildir. Hasan el-Basrî ve Sevrî'ye göre ise bu ifade ile sadece cinsel ilişki kastedilmiştir ve kefâreti ödemeden önce diğerlerini yapabilir.[144]

144 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 40.

Allahu Teâlâ son iki âyette köle azat etmek ve oruç kefâretinden önce ***“hanımıyla temas etmeden önce”*** kaydını zikretmesine rağmen fakir doyurmak ile ilgili bu kaydı zikretmemiştir. Bu sebeple âlimler burada ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik, fakir doyurmayı da öncesine atfetmiş ve diğerleriyle farksız olduğunu söylemiştir. Ona göre bu, mukayyet üzerine hamledilmeyen mutlak ifadedir. Ebû Hanîfe’ye göre ise zıhârda bulunan kişinin, eğer kefâret olarak fakirleri doyuracak ise kefâreti ödemeden önce eşiyle ilişkiye girmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü âyette fakirleri doyurmaktan bahsetmeden önce böyle bir kayıt koymamıştır.

ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا/***Bu, Allah’a inandığınız içindir:*** İbn Atiyye, bu ifadenin köle azat etmek yerine oruç tutmanın ruhsatına işaret ettiğini söylemektedir. Zemahşerî’ye göre ise âyetin manası “Bu açıklama ve bilgilendirme Allah’a iman ettiğiniz içindir” şeklindedir. Bu yorum daha genel olduğu için daha kuvvetlidir.

اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَا
اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ {٥} يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا
عَمِلُوا اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ {٦} اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ
وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ
مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ {٧}

5. Allah’a ve Resûlü’ne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin helak edildiği gibi helak edileceklerdir. Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır. 6. O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onları bir bir saymıştır. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şahittir. 7. Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur. Bunlardan

az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.

اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ/***Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelenler:*** Yani muhalefet eden ve düşmanlık yapanlar.

كُبِتُوا/***Kübitû:*** "Helak olmak" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, "lanet edilmek," başka bir görüşe göre ise "hezeyan içinde kalmak" anlamındadır. Bu âyet münafıklar ve Yahudiler hakkında inmiştir.

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ/***Üç kişinin gizli konuştuğu yerde:*** Buradaki "نَجْوٰى/***necvâ***" kelimesinin "gizli konuşma" anlamına gelmesi muhtemeldir. Bu takdirde ***"üç kişi"*** ifadesi bunun muzafun ileyhi olur. "نَجْوٰى/***Necvâ***" kelimesi "insanlardan bir topluluk" anlamına da gelebilir. Buna göre ***"üç kişi"*** ifadesi bedel olur. Birinci görüş daha güzeldir.

اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ/***Dördüncüsü mutlaka O'dur:*** Burada Allah'ın ilmi ve kuşatmasından bahsedilmektedir. Altıncıları olması da aynı şekildedir. ***"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir."***

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَاِذَا جَٓاؤُكَ
حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ وَيَقُولُونَ فِي اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ
بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ {٨}

8. Gizli konuşmaktan men edildikten sonra yine o yasaklananı yapmaya kalkışarak günah, düşmanlık ve Peygamber'e karşı gelme hususunda gizlice konuşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir şekilde selamlıyorlar. Kendi içlerinden de "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir orası!

أَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى/***Gizli konuşmaktan men edilenleri görmedin mi?:*** Bu âyet, kendi aralarında gizlice konuşan ve mü'minlerle dalga geçen bir grup Yahudi hakkında inmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara böyle davranmayı yasakladığı hâlde onlar yine de bunları yapmaya devam etmişlerdir. Bir görüşe göre de âyet münafıklar hakkında inmiştir. Ancak âyetin devamındaki ***"Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir şekilde selamlıyorlar"*** ifadesinden dolayı bu âyetin Yahudiler hakkında inmiş olduğuna dair görüş tercihe daha layıktır. Çünkü Allah'ın selamlamadığı şekilde selamlamak Yahudilerin yaptığı bir şeydi. Bu sûrenin 14. âyetindeki ***"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi?"*** ifadesi sebebiyle burada Yahudilerin ve münafıkların birlikte kastedilmiş olduğunu söylemek daha güzeldir. Zira bu âyet her iki grup hakkında inmiştir.

وَاِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ/***Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir şekilde selamlıyorlar:*** Yahudiler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldiklerinde "es-selâmu aleyküm" yerine "es-Sâmu aleyküm (Ölüm senin üzerine olsun)" diyorlardı. Böylelikle kendi içlerinden geçeni ifade ediyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise onlara sadece ***"ve aleyküm"*** yani ***"sizin de üzerinize olsun"*** diye karşılık veriyordu. Bir gün Âişe *radıyallahu anhâ,* Yahudilerin bu şekilde selamladıklarını duyunca "Bilakis ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun" diyerek karşılık verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona ***"Ağır ol ey Âişe! Zira Allah, çirkin şeyi ve çirkinleşmeyi sevmez"*** buyurdu. Âişe *radıyallahu anhâ* "Onların dediklerini duymadın mı?" deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: ***"Benim onlara ne dediğimi duymadın mı? Ben onlara 'Ve aleyküm (Sizin de üzerinize olsun)' dedim"*** karşılığını verdi.

Allah bu âyetteki ***"Allah'ın selamlamadığı bir şekilde"*** sözüyle "قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى/***De ki: Hamd Allah'a mahsustur, seçtiği kullarına selam olsun"***[145] âyetindeki ifadeleri kastetmektedir.

---

145 Neml 27/59.

وَيَقُولُونَ فِي اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ/*Kendi içlerinden de "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler:* Onlar "Eğer o peygamber olsaydı ona eziyet edenlere Allah mutlaka azap ederdi" diyorlardı.

حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ/*Cehennem onlara yeter:* Yani cehennem onlara azap olarak yeterli gelir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ
بِضَٓارِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

9. Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun. 10. Gizli konuşmalar şeytandandır. Bu, iman edenleri üzmek içindir. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, mü'minlere hiçbir zarar veremez. Mü'minler Allah'a dayanıp güvensinler.

اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا/*Gizli konuşmalar şeytandandır. Bu, iman edenleri üzmek içindir:* Bir görüşe göre burada günah, düşmanlık ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e isyan konularında gizli konuşmalar kastedilmektedir. Sözün gelişinden bu anlaşıldığı için gizli konuşmaların konusu zikredilmemiştir. Bir görüşe göre ise Yahudilerin ve münafıkların gizli konuşmaları kastedilmiştir. Âyetin devamındaki ***"Bu, iman edenleri üzmek içindir"*** sözü de bu görüşü desteklemektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا
يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْۚ وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ
وَالَّذِينَ اُو۬تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

11. Ey iman edenler! Size "Meclislerde yer açın" denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size "Kalkın" denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا/*Size "Meclislerde yer açın" denilince yer açın:* Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, harp ve savaşma toplantıları hakkında, başka bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in meclisinde aşırı kalabalık olması ve herkesin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakın olmaya çalışması sebebiyle, diğer bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Bedir ehlinden yaşlı sahâbîleri oturtmak için bir grup insanı yerlerinden kaldırması üzerine inmiştir. Bunun yanında bu emrin sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in meclisi için mi yoksa bütün meclisler için mi geçerli olduğu hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bir grup âlim bunun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bulunduğu meclis için geçerli olduğunu söylemiştir. Bazı kıraatlere göre âyetin "**الْمَجْلِسِ/*meclis***" şeklinde tekil olarak okunması buna delalet etmektedir. Cumhur ise bu emrin umumi olduğunu söylemiştir. Âyetin "**الْمَجَالِسِ/*mecâlis (meclisler)***" şeklinde okunması buna delalet etmektedir.[146] Bu görüş daha doğrudur. "**الْمَجْلِسِ/*Meclis***" kelimesinin tekil okunduğu taktirde de bu kelime genel anlamda cins isim olarak yorumlanır. "**تَفَسَّحُوا/*Tefessehû***" kelimesi "ayağa kalkmadan yer açmak" anlamına gelmektedir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Sizden biri oturduğu yerden kalkıp da başkası onun yerine oturmasın. Onun yerine yer açın ve genişletin."***[147] Bu hadiste kişinin oturduğu yerden kalkmasının yasaklanması hususunda bunun haram mı yoksa mekruh mu olduğu üzerinde de farklı görüşler söylenmiştir.

يَفْسَحِ اللهُ لَكُمْ/*Allah da size genişlik versin:* Yani Allah sizin için cennetini ve rahmetini genişletsin.

---

146 Âsım bu ayeti "الْمَجَالِسِ" şeklinde çoğul olarak okurken, diğerleri "الْمَجْلِسِ" şeklinde tekil olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 425.
147 Buhârî, no: 5914; Müslim, no: 5815.

وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا/***Size "Kalkın" denilince de kalkın:*** Yani size "Ayağa kalkın" denilirse bunu yapın. Burada emredilen kalkmanın keyfiyeti hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bir görüşe göre savaşa, namaza veya bir ibadete çağrılmak, başka bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in meclisindeyken ayağa kalkmak istenmiştir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen yalnız kalmaktan hoşlanırdı. Zaman zaman bazı kişiler kendilerine kalkmaları emredilene kadar otururlardı. Bir diğer görüşe göre ise mecliste kalkmak ile alanı genişletmek kastedilmektedir.

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ/***Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin:*** Bu konuda iki görüş vardır.

Birincisi: Allah ilim sahibi mü'minlerin derecelerini yükseltir. Nitekim âyetteki ***"kendilerine ilim verilenler"*** ifadesi ***"inananlar"*** kelimesinin sıfatıdır. Nitekim "جاءني العاقل الكريم/Bana akıllı cömert geldi" dediğinde sadece bir kişiden bahsetmiş olursun.

İkincisi: Allah Teâlâ inananlar ve kendilerine ilim verilenleri iki ayrı grup olarak derecelerle yükseltir.

Birinci görüşe göre, dereceler ilim sahibi olmaları şartıyla inananlar içindir. İkinci görüşe göre ise ilim sahibi olmayan inananlar ve ilim sahipleri olmak üzere her ikisi içindir. Ancak ilim sahiplerinin dereceleri ile diğerleri arasında başka bir yerde farklılık olduğu belirtilmektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Âlimin âbide olan üstünlüğü, dolunay gecesindeki ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir"***[148] buyurmuştur. Başka bir hadiste ise ***"Âlimin abide olan üstünlüğü, benim sizin en alt seviyenizdeki bir kişiye olan üstünlüğüm gibidir"***[149] buyurmuştur. Konuyla ilgili başka bir hadis ise şöyledir: ***"Kıyamet gününde peygamberler sonra âlimler sonra şehitler şefaat ederler."***[150] Âlimlerin abidler ve şehitler üzerine böyle üstünlüğü varsa artık diğer mü'minler üzerine olan üstünlüğünü sen düşün!

---

148 Ebû Davud, no: 3643.

149 Tirmizî, no: 2685.

150 *Kenzu'l-Ummâl*, XIV, 401.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةًۜ ذٰلِكَ
خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُۜ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٢﴾ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ
تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍۜ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَق۪يمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

12. Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir. 13. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً/***Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin:*** İbn Abbâs'a göre bu âyetin nüzûl sebebi, Müslüman gençlerden bir grubun gereksiz yere sık sık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel konuşmak istemeleridir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise yumuşak huylu olduğu için hiç kimsenin isteğini kırmıyordu. İşte âyet bu tür gizli görüşmelerin bazı şartlara bağlanmak sûretiyle zorlaştırılması amacıyla inmiştir. Bir görüşe göre ise zenginlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel konuşma hususunda fakirlere üstünlük kurup onlara fırsat bırakmamaları sebebiyle inmiştir. Bu âyetin ardından gelen âyet ile neshedildiği hususunda ittifak vardır.

ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ/***Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi?:*** Bu âyette Allah Teâlâ ilk başta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel konuşmadan önce sadaka verilmesini emretmiş olmasına rağmen sonra sadaka vermeden de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel konuşmanın serbest olduğunu beyan etmiştir. Önceki âyetteki hükmün uygulandıktan sonra mı yoksa hiç uygulanmadan mı neshedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Bazı âlimler sadece bir kişinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile gizli görüşme yapmadan önce sadaka verdiğini söylemişlerdir.[151] Bazı âlimler ise Ali *radıyallahu anh*'ın önceki âyetteki hüküm ile amel ettiğini söylemişlerdir. Rivayet edildiğine göre, onun bir dinarı vardı. Bunu on dirhem karşılığında bozdurdu ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile on kez konuştu. Her seferinde onlardan bir dirhemi sadaka olarak verdi. Bir görüşe göre, her seferinde bir dinar sadaka olarak vermiş ve Allah, sadaka vermeye gücü yetenler için ruhsat indirmiştir. Sadaka vermeye imkân bulamayanlar içinse bir önceki âyetteki **"Şayet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir"** ifadesinde de belirtildiği üzere ruhsat devam etmiştir.

وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ/**Allah sizi affetti:** Burada Allah'ın kendilerine emrettiği sadakayı vermeyenleri affetmesinden veya bu sadakanın önce zorunlu olup sonra bu hükmün hafifletilmesinden bahsedilmektedir.

فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ/**Artık namazı kılın, zekâtı verin:** Yani sizin sorumlu kılınmış olduğunuz özel görüşmeden önce sadaka vermenin dışında dininizin temel unsurlarından olan namaz ve zekâta devam edin.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا
مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ {١٤} اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ
عَذَاباً شَدِيداً اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {١٥} اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ
جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ {١٦}

14. Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendir ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar. 15. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey çok kötüdür! 16. Onlar yeminlerini kalkan yaptılar ve böylece Allah'ın yolundan alıkoydular. Bu yüzden onlara küçük düşürücü bir azap vardır.

---

151 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 524.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ/*Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi?:* Bu âyet, Allah'ın kendilerine gazap etmiş olduğu Yahudilerden bir grubu dost edinen münafıklar hakkında inmiştir.

مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ/*Onlar ne sizdendir ne de onlardan:* Burada tıpkı ***"Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar"***[152] âyetinde de belirtildiği gibi münafıkların ne Müslümanlardan ne de Yahudilerden oldukları belirtilmektedir.

وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ/*Bilerek yalan yere yemin ediyorlar:* Yani münafıklar kötü sözleri ve davranışları sebebiyle ne zaman kınansalar o sözü söylemediklerine ve o işi yapmadıklarına dair yemin ediyorlardı. Onlar bu davranışı pek çok defa yapmışlardı ve bunlar gerek siyer kitaplarında gerekse diğer kitaplarda zikredilmiştir.

اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً/*Onlar yeminlerini kalkan yaptılar:* Burada geçen "**جُنَّةً/*cünne*"** kelimesinin asıl manası "kendisiyle saklanılan ve tehlikeli şeylerden korunulan kalkan benzeri şey" demektir. Burada ise mecazi anlamda kullanılmıştır. Çünkü münafıklar kendi canlarını ve mallarını korumak için görünüşte Müslüman gibi davranıyorlardı.

Bu âyet "**اِتَّخَذُوا إِيمَانَهُمْ/*imanlarını kalkan yaptılar*"** şeklinde de okunmuştur.[153]

لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاً اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ {١٧} يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ
لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ {١٨} اِسْتَحْوَذَ
عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ

152 Nisâ 4/143.
153 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 495.

الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ {١٩} اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ
فِي الْاَذَلِّينَ {٢٠} كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِي اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ {٢١}

17. Onların malları da oğulları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ehlidirler. Orada ebedî kalacaklardır. 18. O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da dünyada size yemin ettikleri gibi, O'na yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey (hakikat) üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar gerçekten yalancıdırlar. 19. Şeytan onları etkisi altına aldı da kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar. 20. Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olanlar, işte onlar en aşağıların arasındadırlar. 21. Allah "Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz" diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ/***Şeytan onları etkisi altına aldı:*** Yani onlara galip geldi ve nefislerine egemen oldu.

فِي الْاَذَلِّينَ/***En aşağıların arasındadırlar:*** Yani en aşağıda bulunanlar arasındadırlar, onlarla beraberdirler.

لَا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ اُولٰٓئِكَ
كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ {٢٢}

22. Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlü'ne düşman olanlara sevgi gösterdiğini bulamazsın. İşte onların kalplerine Allah, iman yazmış ve katından bir

ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.

لَا تَجِدُ قَوْماً/***Bir toplumu bulamazsın:*** Yani kendisine insanların en yakını olsa bile bir kâfiri seven bir mü'min bulamazsın. Bu, imanına sadakat gösteren mü'minin durumudur. Bu sebeple sahâbîler kâfir olan babaları, çocukları ve kardeşleriyle savaşmışlardır. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Uhud savaşında babasını öldürmüştür. Mus'ab b. Umeyr ise yine Uhud savaşında kardeşi Azîz b. Umeyr'i öldürmüştür. Ebû Bekir de Bedir savaşında oğlunu karşılıklı dövüşmeye davet etmiş ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona oturmasını emretmiştir.[154] Bir görüşe göre bu âyet Mekkeli müşriklere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında bilgi gönderen Hâtıb b. Ebî el-Beltea hakkında inmiştir. Bu konuda en güzeli âyetteki ifadenin geneli kapsadığını söylemektir. Başka bir görüşe göre ise bu âyet yöneticilerle dostluk kurmaya çalışanlar hakkında inmiştir ki bu görüş zayıftır.

يُوَادُّونَ/***Sevgi göstermek:*** Bu fiil "sevmek" anlamına gelen "المودّة/mevedde" kelimesinin mufâale babındandır. Bu bab yapılan fiilin karşılıklı olarak gerçekleştirildiğini yani her iki tarafın birbirlerine sevgi gösterdiklerini ifade eder.

حَادَّ اللهَ/***Allah'a düşman olanlar:*** Yani Allah'a düşmanlık yapan ve muhalefet edenler.

كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ/***Onların kalplerine iman yazmış:*** Yani imanı sanki oraya yazılmış gibi sabit kılmıştır.

وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ/***Katından bir ruh ile onları desteklemiştir:*** Yani bir lütuf, hidayet ve başarı ile. Bir görüşe göre, Kur'ân ile, başka bir görüşe göre ise Cebrail ile.

---

154 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 307.

أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللهِ/***İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır:*** Bu ifade 19. âyetteki ***"İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır"*** ifadesine karşılık olarak söylenmiştir. "الحزب/Hizb," izafe edildikleri kişinin etrafında toplanan gruptur.

سُورَةُ الْحَشْرِ

59. HAŞR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûre Nadîroğulları Yahudileri hakkında inmiştir.[155] Onlar Medine yakınlarında surlarla çevrili bir yerde oturuyorlardı ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında antlaşma vardı. Ancak bunlar antlaşmayı bozmaya niyetlendiler ve Allah onların bu düşüncesini Resûlü'ne haber verdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ordu hazırlayarak onlara karşı sefere çıktı ve bulundukları surları 21 gece boyunca kuşattı. Sonunda onların surlardan çıkacaklarına ve şehri terk edeceklerine dair söz vermeleri üzerine barış antlaşması yapıldı.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ {١}
هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ
الْحَشْرِۜ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ
بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُو۬لِي الْاَبْصَارِ {٢}

1. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir. O, üstündür, hikmet sahibidir. 2. Ehl-i kitaptan inkâr

155 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 266.

edenleri, ilk toplanma için yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah, onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın.

هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا/***Ehl-i kitaptan inkâr edenleri çıkaran O'dur:*** Burada Nadîroğulları kastedilmektedir.

لِاَوَّلِ الْحَشْرِ/***İlk toplanma için:*** Burada kastedilen mana hakkında dört görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu kıyamet günü gerçekleşecek olan toplanmadır. Yani onların surlarından çıkmaları ilk toplanma, kabirlerinden kalkmaları ise diğer toplanmadır. Nitekim bu manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: ***"İşte bu birinci toplanmadır, bizler ise devam etmekteyiz."***[156]

İkincisi: Burada birinci toplanmanın yeri kastedilmektedir. Orası da Şam'dır. Nitekim Nadîroğullarının çoğu Şam bölgesine gitmiştir. Bazı rivayetlerde kıyametteki toplanmanın Şam bölgesinde olacağı bildirilmektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Nadîroğullarına ***"Yurdunuzdan çıkın!"*** deyince onlar "Nereye gidelim?" diye sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Mahşer yerine"*** diye cevap verdi.

Üçüncüsü: Burada dünyadaki toplanma kastedilmektedir. O da sürgün ve şehirden çıkma günüdür. Nadîroğullarının kalelerinden çıkmaları birinci toplanma, Hayber Yahudilerinin çıkmaları ise ikinci toplanmadır.

Dördüncüsü: Onların yurtlarından çıkmaları onlar açısından savaşmak için ilk toplanmadır. Çünkü bu onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı ilk savaşlarıdır. Zemahşerî bu konuda şöyle demiştir: "'لِاَوَّلِ/***Li-evveli'*** kelimesinin başındaki 'lam' harfi '-dığı zaman, anında,

---

156 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 59.

vaktinde' anlamına gelmektedir. Tıpkı 'جئت لوقت كذا/Şu vakitte geldim' cümlesinde olduğu gibi."

مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا/***Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız:*** Burada onların sayılarının çokluğu ve surların engellemesi sebebiyle onların yurtlarından çıkacaklarının sanılmaması kastedilmektedir.

فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ/***Ama Allah onlara geliverdi:*** Burada Allah'ın onları yakaladığı ifade edilmektedir.

يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ/***Evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı:*** Mü'minlerin harap etmesi, o şehre girmek için kalenin surlarını yıkmalarıdır. Bu olay da kâfirlerin inkârı ve hainlikleri sebebiyle gerçekleşmiş olması sebebiyle, "يُخْرِبُونَ/***harap ediyorlardı***" fiilinde doğrudan kâfirlere isnad edilmiştir.

Kâfirlerin kendi evlerini harap etmeleri hususunda üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Müslümanların şehre girmesini önlemek amacıyla yolların ağızlarını kapatmak ve surların yıkılan bölümlerini tamir etmek için odun ve taşa ihtiyaçları olması sebebiyle kendi evlerini yıkıyorlardı.

İkincisi: Kerestelerden, surlardan ve diğer şeylerden hoşlarına gidenleri yanlarına almak için evlerinden söküyorlardı.

Üçüncüsü: Kendilerinden sonra Müslümanlara sağlam ev kalmasını istemedikleri için evlerini kendi elleriyle yıktılar.

فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُو۬لِي الْاَبْصَارِ/***Ey akıl sahipleri! İbret alın:*** Fıkıhta kıyasın yapılması gerektiğini söyleyenler bu âyeti delil olarak almışlardır. Ancak âyetin manasının dışına çıkmaları sebebiyle onları istidlali zayıftır.

وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَاۜ وَلَهُمْ فِي
الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ {٣} ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ وَمَنْ يُشَٓاقِّ
اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ {٤} مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا
قَٓائِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ {٥}

3. Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada cezalandıracaktı. Ahirette de onlar için cehennem azabı vardır. 4. Bu, onların Allah'a ve Peygamberi'ne karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezalandırması çetindir. 5. Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya olduğu gibi bırakmanız hep Allah'ın izniyledir ve O'nun yoldan çıkanları rezil etmesi içindir.

وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا/***Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada cezalandıracaktı:*** Burada geçen "الْجَلَٓاءَ/***el-celâ"*** kelimesi "vatandan çıkış" anlamına gelmektedir. Buna göre âyette "Eğer Allah onlara yurtlarından çıkmayı yazmamış olsaydı kardeşleri Beni Kurayza Yahudilerine yapıldığı gibi dünyada onlara mutlak sûrette kılıç ile azap ederdi. Ayrıca onlara cehennem azabı da vardır" denilmektedir.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ/***Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz:*** Burada geçen "لِينَةٍ/***lîne"*** kelimesi "hurma ağacı" anlamındadır. Bir görüşe göre, dalı olmayan hurma ağacı, başka bir görüşe göre ise meyvesi olmayan hurma ağacıdır. Bir diğer görüşe göre ise burada hurma ağaçlarının renklerinin farklı olduğu ifade edilmektedir. Âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay nakledilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Nadîroğullarının kalelerini abluka altına alınca Müslümanlar onlara ait bazı hurma ağaçlarını kesip yaktılar. Bunu üzerine Nadîroğulları "Bu bozgunculuk da nedir? Hâlbuki sen insanları bozgunculuk yapmaktan men ediyorsun" dediler. İşte, ağaçları kesmek veya kesmemek gibi yapılan işlerde Müslümanlara Allah'ın izin verdiğini belirtmek üzere bu âyet inmiştir.

وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ/Yoldan çıkanları rezil etmesi için: Burada Nadîroğulları kabilesi kastedilmektedir. Bazı fakihler bu âyetten her müçtehidin kararında isabet ettiği sonucunu çıkarmışlardır. Zira Allah hurma ağaçlarını kesenlerin de kesmeyenlerin de yaptıklarını tasvip etmiştir. Âlimler, müşriklere ait ağaçların kesilmesi ve evlerinin tahrip edilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin geneli bu âyetteki ifadeler ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Nadîroğullarının hurmalarının kesilmesini onaylaması sebebiyle bunların caiz olduğunu söylemişlerdir. Bazı âlimler ise Ebû Bekir'in Şam'a gönderdiği orduya yaptığı vasiyette meyve ağaçlarının kesilmesini yasaklaması sebebiyle bunu mekruh görmüşlerdir.[157]

وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ {٦} مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ {٧}

6. Allah'ın, onlardan Peygamberi'ne verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.
7. Allah'ın, ülkeler halkından Peygamberi'ne verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ/Allah'ın, onlardan Peygamberi'ne verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz: Âyette geçen "اَفَاءَ اللّٰهُ/***efâallah***" ifadesi "Allah, Peygamberi'ne

157 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, II, 87.

ganimet olarak kıldı," "**أَوْجَفْتُمْ/evceftüm**" ifadesi "hızlıca yol almak," "**رِكَابٍ/rikâb**" ise "deve" anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin manası "Allah'ın, Peygamberi'ne verdiği Nadîroğulları kabilesinin malları için Müslümanlar atla veya deve ile yol gitmiş değildirler. Onları elde etmek için yorulmadılar ve çatışmaya girmediler. Sadece Peygamber'in onlara musallat olmasıyla bunları ele geçirdiler" şeklindedir. Böylece Allah bu âyet ile Nadîroğullarından ve Fedek'ten ele geçirilen malların özellikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait olduğunu ve onun bu malları dilediği gibi kullanabileceğini bildirmiştir. Çünkü savaşarak elde edilen diğer ganimetlerden farklı olarak bunlar ele geçirilirken binekler üzerinde uzun yolculuk yapılmamış ve çatışmaya girilmemiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Nadîroğullarından elde edilen bu malları kendisine alarak bir bölümünü ailesi için harcamış, kalan diğer kısmını ise Muhâcirler arasında paylaştırmış ancak Ensâr'a bunlardan hiçbir şey vermemiştir. Ancak Dücâne ve Sehl b. Huneyf'in fakirlikten şikâyet etmeleri üzerine o ikisine birer pay vermiştir. Ömer *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu mallardan ailesinin bir yıllık nafakasını ayırıyor, geri kalanını ise Allah yolunda savaş için gerekli olan silah ve benzeri teçhizatı hazırlamak için kullanıyordu."[158] Âlimlerden bir kısmı ise bu âyete dayanarak, hükümdarların zahmetsizce fethettikleri yerlerin de sadece onların şahsına ait olduğunu, buradan elde edilen mallar içerisinden kendi ihtiyaçlarını alacaklarını, geri kalanları ise Müslümanların faydasına olacak yerlerde harcayacaklarını söylemiştir.

مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ/*Allah'ın, ülkeler halkından Peygamberi'ne verdiği ganimetler, Allah ve Peygamber içindir:* Âlimler bu âyetin tefsirinde ve hükmü konusunda büyük bir zorlukla karşılaşmışlardır. Âyetin zahirine göre, kâfirlerden alınan mallar Allah, Peygamberi ve âyette zikredilen diğer kişiler içindir ve bu mallardan beşte birlik pay ayrılmaz ve çatışmaya katılan kişilere de paylaştırılmaz. Bu ise Enfâl sûresinde belirtilen beşte birlik payın çıkarılması ve diğer ganimetin çatışmaya katılan kişiler arasında paylaştırılmasına dair hükme aykırı olmaktadır. Bazı âlimler ise bu âyetin Enfâl sûresindeki âyetler

158 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 259.

ile neshedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu görüş hatalıdır. Çünkü Enfâl sûresindeki âyet bu âyetten daha önce inmiştir. Bazı âlimler ise Enfâl sûresindeki âyetin arazi dışındaki ganimet malları hakkında, bu âyetin ise kâfirlerin arazileri hakkında olduğunu ve işte bu sebeple Ömer *radıyallahu anh*'ın Mısır ve Irak arazilerini savaşa katılanlar arasında bölüştürmeyip Müslümanların faydasına olacak konularda kullanılmak üzere bıraktığını söylemişlerdir.[159] Ancak bu şekilde bir tahsis yapmanın bir delili yoktur. Bunların dışında da farklı görüşler dile getirilmiştir. Doğru olan ise bu âyet ile Enfâl sûresindeki âyet arasında bir çelişkinin bulunmadığıdır. Çünkü Enfâl sûresindeki âyet çatışma ve zahmetli bir sefer sonrasında ele geçirilen ganimetlerin hükmü hakkındadır. Bu şekilde elde edilen ganimetlerden beşte birlik bölüm çıkarılır ve kalan kısmı savaşa katılanlar arasında taksim edilir. Bu âyet ise savaşmadan ve zahmetli bir sefer yapmadan elde edilen malların hükmünden bahsetmektedir. Bu yoruma göre, her iki âyet de başka durumlardan bahsetmektedir ve birbirinden farklı hükümler içermektedir. Sonuç olarak aralarında bir çelişki ve nesh vaki değildir. Bu farklılığı görmek istersen bu âyette "fey" kelimesinin, Enfâl sûresinde ise "ganimet" kelimesinin kullanılmış olmasına bakabilirsin. Fıkıh ilminde de fey ile ganimetin ve bu ikisinin hükümlerinin farklı olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşü Muhammed b. el-Feres dile getirmiştir ve bu cumhurun görüşünü yansıtmaktadır. İmam Mâlik ve bütün öğrencileri de bunu söylemişlerdir. Bu konudaki görüşlerin en kuvvetlisi budur.

Ömer *radıyallahu anh*'ın Mısır ve Irak arazileri hakkındaki uygulamasına gelince; doğru olan onun cihada katılanların nefislerinin ***"Allah'ın, ülkeler halkından Peygamberi'ne verdiği ganimetler"*** âyetinden hoşnut olmasından sonra Müslümanların maslahatı için böyle yapmış olmasıdır. Allah burada tıpkı Nadîroğullarının mallarında olduğu gibi savaşmadan ve zorlu bir sefer yapmadan elde edilen malları kastetmektedir. Ancak Allah bir önceki âyette ***"siz at ve deve koşturmuş değilsiniz"*** demiş olduğu için bu âyette bu hususu tekrar belirtmemiş ve birinci âyette zikrettiği için ikinci âyette tekrar zikretmeye gerek görmemiştir. Bunun için bu cümlenin başına atıf vavı gelmemiştir. Çünkü

159 *el-Lübâb*, XVIII, 597.

o birincinin tamamlayıcısıdır ve başka bir konudan bahsetmemektedir. Birinci âyette Allah, Nadîroğullarının mallarının hükmünü açıklamıştır, bu âyette ise genel manada onların dışındakilerden aynı şekilde elde edilen malların hükmünü açıklamaktadır. Fey de ganimetlerin beşte birinin sarf edildiği yerlerde değerlendirilir. Çünkü Allah bu âyette ***"Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir"*** buyurmak sûretiyle fey ile ganimeti eşit tutmuştur. Biz bu konuya Enfâl sûresinde değindiğimiz için burada tekrar etmeyi gerekli görmüyoruz. Enfâl sûresindeki ***"Allah ve Peygamberi içindir"*** ifadesi ile devamındaki ifadelerde kastedilen manayı açıklarken bu konuya değindik.

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ/***Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz:*** Yani Allah'ın ülkeler halkından alınıp Peygamberi'ne verdiği fey malları fakirlerin değil de sadece zenginlerin faydalandığı bir nimet olmasın diye. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Nadîroğullarından elde edilen malları Muhâcirler arasında paylaştırmıştır. Çünkü o dönemde Muhâcirler fakir idiler ve bu sebeple zengin oldukları için Ensâr'a bu mallardan bir şey verilmemiştir. Burada geçen "دُولَةً/***dûleten"*** kelimesi "insanların etrafında dolaşan iyi şeyler" anlamına gelmektedir. Bu kelime ile ganimet mallarının sadece zenginlerin ellerinde dolaşması ve fakirlerin bundan faydalanamamasının kastedilmiş olması da muhtemeldir.

وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا/***Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının:*** Bu âyet yukarıda zikredilen fey malları hakkında inmiştir. Yani Peygamber size bu mallardan neyi verirse onu alın, size neyi almanızı yasaklar ise onu almayın. Burada sanki Muhâcirlere bu fey mallarından almaları emredilmekte, Ensâr'ın alması ise yasaklanmaktadır. Bununla birlikte âyetin lafzı Peygamber'in bütün emirlerini ve yasaklarını kapsayacak şekilde geneldir. Bu sebeple Abdullah b. Mes'ûd, ihramlı kişinin dikişli elbise giymemesi gerektiği ve dövme yaptırıp saç ektiren kişiye Kur'ân'da lanet edildiği hususunda bu konuda Peygamber'in sözlerinin bulunması sebebiyle bu âyeti delil getirmiştir.

لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلاً
مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناً وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَۚ {٨}
وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا
يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ
بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَۚ {٩}

8. Yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberi'ne yardım eden fakir muhâcirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.
9. Onlardan önce o yurdu ve imanı yer edinmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir hacet hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

لِلْفُقَرَٓاءِ/***Fakirler içindir:*** Bu ifade bir önceki âyetteki ***"yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir"*** ifadesinde kastedilenin Muhâcirler olduğunu belirtmek için bedel olarak zikredilmiştir. Allah onları Mekke'den ayrılırken kendi evlerini ve mallarını orada bırakmaları sebebiyle ***"Yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış"*** olmakla tanımlamıştır.

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ/***Onlardan önceden o yurdu ve imanı yer edinmiş olan kimseler:*** Bunlar Ensâr'dır. Yurt ise Medine'dir. Çünkü Ensâr'ın bulunduğu belde orasıydı. ***"Onlardan önce"*** sözündeki ***"onlar"*** zamiri ile Muhâcirler kastedilmektedir. Eğer "Nasıl olur da burada ***'O yurdu ve imanı yer edinmiş'*** ifadesi kullanılmıştır? Oysa bir yurda yerleşilir yani orada iskan edilir ancak iman yer edinilmez" diye sorulacak olursa buna iki yönden cevap veririz:

Birincisi: Tıpkı Arapçadaki "فعلفتها تبنا وماء باردا/O hayvanı incir ve soğuk su ile yemledim" sözünün aslında "O hayvanı incir ile yemledim ve soğuk su ile suladım" şeklinde takdir edilmesi gibi burada da "o yurdu yer edinen ve imanda samimi olanlar" manası kastedilmiştir.

İkincisi: Burada onların Medine'yi kendilerine yurt edindikleri gibi imanı da kendilerine vatan edindikleri belirtilmiştir.

Eğer "Âyetteki ***'Onlardan önce'*** sözünden Ensâr'ın Medine'yi ve imanı yurt edinmede Muhâcirlerden önce olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ensâr'ın kendi şehirleri olması sebebiyle Medine'yi daha önce yurt edinmiş olmalarında şüphe olmamasına rağmen imanda Muhâcirlerden önce olmasına gelince; Muhâcirlerin çoğunluğu Ensâr'dan daha önce Müslüman olmuşlardır" diye bir itirazda bulunulursa buna iki şekilde cevap verilir:

Birincisi: Burada ***"Onlardan önce"*** sözüyle "onlar hicret etmeden önce" manası kastedilmiştir.

İkincisi: Burada o yurda imanla yerleşenler kastedilmiştir. Yani Muhâcirlerden önce her iki özelliği kendilerinde bulunduranlar. Çünkü Muhâcirler imanda Ensâr'dan önce olsa da Medine'ye yerleşmede onlardan önce değillerdir. Bu yoruma göre ***"iman"*** kelimesi "o yurdu imanla yer edinenler" anlamında mef'ûlü meah olur. Bu yorum hem bu soruya hem de önceki soruya cevap içerdiği için daha güzeldir. Hatta ***"iman"*** kelimesinin mef'ûlü meah olduğunu kabul ettiğimizde birinci soruya gerek kalmamaktadır. Çünkü ancak ***"iman"*** kelimesini ***"yurt"*** kelimesine atıf kıldığımız takdirde birinci soru gündeme gelir.

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا اُوتُوا/***Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir hacet hissetmezler:*** Bir görüşe göre, buradaki "حَاجَةً/***hâcet"*** kelimesi "haset, kıskançlık" anlamındadır. Asli manasında "ihtiyaç" anlamına gelmesi de muhtemeldir. ***"Hissetmezler"*** kelimesinde Ensâr, ***"onlara verilenlerden"*** ifadesindeki ***"onlar"*** zamiriyle Muhâcirler kastedilmektedir. Buna göre âyette, Ensâr'ın Muhâcirlere verilen ganimet ve diğer mallar sebebiyle nefislerinin rahatsız olmadığı ve bu sebeple içlerinde kötü bir duygu hissetmedikleri vurgulanmaktadır.

وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ/***Kendilerine tercih ederler:*** Yani kendileri de son derece ihtiyaç içinde olsalar bile maddi konularda başkalarını kendilerine tercih ederler.

خَصَاصَةٌ/***Hasâsatün:*** Burada “fakirlik” anlamına gelmektedir.

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay rivayet edilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu arazileri Ensâr’ı dışarıda bırakarak sadece Muhâcirler arasında paylaştırınca Ensâr’a şöyle demiştir: ***“Eğer dilerseniz siz mallarınızı ve arazilerinizi Muhâcirlerle paylaşın ve bu ganimette onlara ortak olun ya da siz kendi mallarınızı elinizde tutun, bu ganimeti ise Muhâcirlere bırakın.”*** Ensâr ise şu cevabı vermiştir: “Bilakis biz mallarımızı onlarla bölüşürüz ve bu ganimeti de sadece onlara bırakırız.”

Konuyla ilgili başka bir rivayet ise şöyledir: Ensâr’dan bir kişi Muhâcirlerden bir kişiyi evine davet etti. Ensâr’dan olan kişi Muhâcir ile birlikte evine gidince hanımı “Evimizde çocukların yiyeceğinden başka bir şey yok” dedi. Adam, hanımına “Çocukları uyut ve kandili de söndür” dedi. Karanlıkta kendileri yemiş gibi yapıp ellerindeki bütün yiyecekleri misafirlerine ikram ettiler. Sabah olduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o kişiye ***“Dün yaptığınız şey Allah’ın hoşuna gitti ve bu âyet nâzil oldu”*** dedi.

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ/***Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir:*** Burada geçen “شُحَّ نَفْسِهِ/***şuhha nefsihî”*** ifadesi “cimrilik ve mala düşkünlük” anlamına gelmektedir. Bu ifadede Allah’ın onları nefislerinin cimriliğinden koruduğuna ve onları bu özelliği ile övdüğüne, Muhâcirleri kendilerine tercih ettiklerine, Muhâcirlere verilenlerden dolayı içlerinde bir sıkıntı hissetmediklerine ve Muhâcirleri sevdiklerine işaret edilmektedir.

وَالَّذِينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا
بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُ۫فٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

10. Onların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!

وَالَّذِينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ/Onların arkasından gelenler: Bu ifade daha önce zikredilmiş olan Muhâcir ve Ensâr'a atfedilmiştir. Buna göre, burada ganimetin Muhâcirlere, Ensâr'a ve onlardan sonra gelenlere ait olduğu belirtilmektedir. Onlardan sonra gelenler sözüyle sahâbîlerden üçüncü bir grup kastedilmektedir. Bunlar da Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlar gibi Muhâcir ve Ensâr'ın dışında bir gruptur. Bir görüşe göre, burada sahâbîlerden sonra kıyamete kadar gelecek olan ve onlara tâbi olan nesiller kastedilmektedir. İmam Mâlik âyeti bu manaya hamletmiştir. Çünkü Allah Teâlâ âyetteki ***"Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla"*** ifadesinde onları sahâbîlerden sonra gelenler olarak tanımlamıştır. Bu duanın aksini söyleyen kişi Allah'ın vasfettiği kişilerden çıkmış olur.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَداً اَبَداًۙ وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْۜ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ {١١} لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْۚ وَلَئِنْ
قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْۚ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ۠ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ {١٢}
لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ {١٣}
لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعاً اِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَٓاءِ جُدُرٍۜ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ
شَدِيدٌۜ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰىۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَۚ {١٤}

11. Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına "Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız. Eğer savaşa tutuşursanız, mutlaka yardım ederiz" dediklerini görmedin mi? Allah onların yalancı olduklarına şahitlik eder. 12. And olsun, eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş olsalar, onlara yardım etmezler; yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez. 13. Siz onların içinde korku olarak Allah'tan daha şedidsiniz. Böyledir çünkü onlar

anlamayan bir topluluktur. 14. Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu hâlde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا/***Münafıkları görmedin mi?:*** Bu âyet Abdullah b. Übey b. Selûl ve Nadîroğullarına gönderilen münafıklardan bir grup hakkında inmiştir. Bu grup onlara şöyle demişti: "Kalelerinizde kalmaya devam edin. Durumunuz nasıl olursa olsun biz sizinle birlikteyiz."

وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَداً اَبَدًا/***Sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız:*** Yani sizin hakkınızda konuşulanlara kulak asmayız ve sizin mağlup edilmeniz için bize emir verene itaat etmeyiz. Sonrasında Allah onların Nadîroğullarına verdikleri bu sözlerde yalancı olduklarını gösterdi.

Eğer, "nasıl olur da bu âyette önce ***'onlara yardım etmezler'*** denildikten sonra ***'yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar'*** denilmiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa cevap olarak şöyle deriz: Burada onların yardım edecekleri farz edilerek sonuç söylenmiştir. Yani "Onların Nadîroğullarına yardım edeceklerini farz etsek bile arkalarını dönüp kaçarlar" şeklinde takdir edilir.

لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ/***Siz onların içinde korku olarak Allah'tan daha şedidsiniz:*** Bu âyetteki "رَهْبَةً/***rahbe"*** kelimesi "korku" anlamına gelmektedir. Burada münafıkların ve Yahudilerin Allah'tan daha fazla insanlardan korktukları belirtilmektedir.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعاً اِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَآءِ جُدُرٍ/***Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu hâlde savaşamazlar:*** Yani surlarla ve hendeklerle çevrili bir şehirde olmadıkça veya içinden çıkmadıkları duvarların arkasında saklanmadıkça toplu olarak sizinle savaşamazlar.

بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ/***Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir:*** Yani birbirlerine olan düşmanlıkları.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى/***Sen onları toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağınıktır:*** Yani sen onların dostluk ve sevgi ile bir araya gelmiş bir topluluk olduklarını zannedersin, hâlbuki onların kalpleri ayrılık ve kin sebebiyle parçalanmıştır.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيباً ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌۚ
{١٥} كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي
بَرِيٓءٌ مِنْكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ {١٦} فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا
اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَۙ {١٧}

15. Onlardan az önce geçmiş ve yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlara acıklı bir azap vardır. 16. Tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü insana "İnkâr" et der. İnkâr edince de "Ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" der. 17. Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيباً/***Onlardan az önce geçmiş olanların durumu gibidir:*** Yani bu Yahudilerin durumu, kendilerinden önceki Kaynukaoğulları Yahudileri gibidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Nadîroğullarından önce onları Medine'den sürmüştü. Nadîroğullarının durumu da tıpkı onlar gibidir. Bir görüşe göre ise Bedir'de hezimete uğratılan kâfirlere benzetilmektedir. Çünkü mağlup edilmeleri ve kahru perişan olmaları yönüyle kendilerinden önce gerçekleşmiş olan Bedir'deki kâfirler gibidirler. Birinci görüş âyetteki ***"az önce geçmiş"*** ifadesi sebebiyle tercihe daha layıktır. Çünkü bu ifadeye göre iki olay arasında az bir süre geçmiş olmalıdır ve Kaynukaoğullarının sürgünü bu tanıma uymaktadır. Ayrıca Yahudi olan Nadîroğullarının yine Yahudi olan Kaynukaoğullarına benzetilmiş olması daha uygundur ve onlar da tıpkı âyetteki ***"yaptıklarının cezasını tatmış"*** sözünde belirtildiği üzere Kaynukaoğulları gibi yurtlarından çıkarılmışlardır.

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ/Tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü insana "İnkâr et" der: Allah burada Nadîroğullarını kışkırtan ancak sonrasında onları kendi başlarına bırakan münafıkları şeytana benzetmektedir. Çünkü şeytan da insanoğlunu kandırır sonra da ondan uzaklaşır. Bu âyetteki ***"şeytan"*** ve ***"insan"*** kelimeleri cins anlamda kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise Bedir savaşı öncesi Kureyşlileri kışkırtan şeytan kastedilmiştir. Şeytan onlara "Ben sizin yanınızdayım" demişti. Başka bir görüşe göre ise âyetteki ***"insan"*** sözüyle ibadete düşkün olan Barsîs adında biri kastedilmektedir. O, kadınlardan uzak duruyordu. Ancak şeytan ona kadınlarla ilişkiye girmeyi çekici gösterip onu kandırdı, kadın hamile kalınca da olayın duyularak insanlara karşı rezil olmaktan korktuğu için şeytan yine onu kandırarak kadını öldürmesine sebep oldu. Öldürdüğü kadının cesedi bulununca da yaptığı kötülükler ortaya çıktı. Bu sefer şeytan ona gelip "Bana secde edersen seni kurtarırım" dedi. O, şeytanın dediğini yapıp secde edince ise şeytan onu terk etti ve "Ben senden uzağım" dedi. Bu hadisin isnadı zayıftır. Birinci görüş tercihe daha layıktır.

فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا اَنَّهُمَا فِي النَّارِ/Nihayet ikisinin de sonu ateş oldu: Burada ***"ikisinin"*** kelimesiyle şeytan ve insan kastedilmekte ve bu cümlede münafıkların ve Yahudilerin durumu temsil edilmektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ وَاتَّقُوا
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ {١٨} وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ
فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ {١٩} لَا يَسْتَوٖٓي اَصْحَابُ
النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِۜ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَٓائِزُونَ {٢٠} لَوْ
اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ
اللّٰهِۜ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ {٢١}

18. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah yaptıklarınızdan haberdardır. 19. Allah'ı unutan ve bu yüzden

Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir. 20. Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli, isteklerine erişenlerdir. 21. Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ/***Herkes yarın için ne hazırladığına baksın:*** Bu ifade, herkesin kıyamet günü için hangi amelleri hazırladığına bakmasını söyleyen bir emirdir. Böylelikle kişinin kendisini, kötülüklerden alıkoyması ve iyiliklerini çoğaltması için hesaba çekmesi amaçlanmaktadır. Âyette kıyamet günü, yakınlaştığını belirtmek için ***"yarın"*** olarak ifade edilmektedir. Çünkü her gelecek yakındır.

Eğer "Âyette ***'Allah'tan korkun'*** emri niçin tekrar edilmiştir?" şeklinde sorulacak olursa buna iki yönden cevap verilir:

Birincisi: Bu tekit amaçlıdır.

İkincisi: Ki bu görüş daha güzeldir, birinci emir kıyamet gününe hazırlanmayı istemek, ikinci emir ise Allah'ın her şeyden haberdar olduğunu belirtmek içindir. Emir ile yapılması istenen şeyler farklı olunca emir de tekrar edilmiştir.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ/***Allah'ı unutan kimseler gibi olmayın:*** Bu âyette kâfirler kastedilmektedir. "Unutmak" ifadesiyle "terk etmek" ve "gafil olmak" anlamlarının kastedilmiş olması muhtemeldir. Yani onlar Allah'ın hakkını unutmuş, Allah da onlara kendi nefislerinin haklarını ve onlara bakmayı unutturmuştur.

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ/***Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik:*** Bu âyette insanoğlu kalbin katılaşması ve Kur'ân okurken huşusunun azlığı konusunda uyarılmaktadır. Zira eğer dağ bile Kur'ân'ı işitecek olsaydı boyun eğecek ve parçalanacak ise artık insanoğlunun nasıl olması gerektiğini sen düşün!

هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ
الرَّح۪يمُ {٢٢} هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ
الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
{٢٣} هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ يُسَبِّحُ
لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ {٢٤}

22. O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. 23. O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, mülkün sahibidir, Kuddüstür, Selâmdır, Mü'mindir, Müheymindir, Azizdir, Cebbârdır, Mütekebbirdir. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. 24. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ/***Görülmeyeni ve görüleni bilendir:*** Yani mahlukatın göremediğini ve gördüklerini bilir. Bir görüşe göre, görülmeyen, ahiret, görülen ise dünya hayatıdır. Âyetin genel manada anlaşılması daha güzeldir.

الْقُدُّوسُ/***Kuddüs'tür:*** Bu kelime yaratılmışların sıfatlarından, her türlü noksan ve ayıptan münezzeh olmayı ifade eden "tekaddüs" kelimesinden türemiştir. Kelime yapısı olarak tıpkı "sübbûh" kelimesi gibi "fu'ûl" kalıbındadır.

السَّلَامُ/***Selâm'dır:*** Burada kastedilen mana ile ilgili iki farklı görüş vardır.

Birincisi: Kullarını kötülüklerden selâmete çıkarandır.

İkincisi: Her türlü noksanlıklardan selim olandır. Buna göre bu kelime "selâmet" anlamına gelen masdardır ve mübalağa ifade etmek

için bu şekilde tanımlanmıştır veya “selâm sahibi” takdirinde muzafı hazfedilmiştir.

الْمُؤْمِنُ/***Mü’min’dir:*** Bu kelime hakkında da iki görüş vardır.

Birincisi: “الأمن/Emn” kökünden türemiş olup “kullarına güven veren” anlamındadır.

İkincisi: “الإيمان/İman” kökünden türemiş olup “kullarının imanlarını” veya “kıyamet gününde insanlar üzerindeki şahitliklerini” ya da “sözlerinde kendini tasdik eden” anlamlarına gelmektedir.

الْمُهَيْمِنُ/***Müheymin’dir:*** Bu kelimenin “gözetleyen,” “gören” ve “emîn” olmak üzere üç farklı manaya geldiği söylenmiştir. Zemahşerî’ye göre bu kelimenin aslı “müeymin”dir ancak daha sonra “hemze,” “he” harfine dönüştürülmüştür.

الْجَبَّارُ/***Cebbâr’dır:*** Bu ifadenin manası hakkında iki görüş vardır.

Birincisi: “Zorlama” anlamına gelen “الإجبار/icbâr” kökünden türemiştir.

İkincisi: “Kullarını himaye eden” anlamına gelecek şekilde “الجبر/cebr” kökünden türemiştir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

الْمُتَكَبِّرُ/***Mütekebbir:*** Yani gerçek büyüklük O’nundur.

الْبَارِئُ/***el-Bâri:*** “Yaratan, yaratıcı” anlamına gelmektedir. Ancak “yaratıcı” anlamına gelen “Bâri” ve “Fâtır” kelimeleri ile “yaratmayı ilk yapan” ve “yoktan yaratan” anlamları kastedilmektedir.

الْمُصَوِّرُ/***Şekil veren:*** Yani şekilleri yaratandır.

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى/***En güzel isimler O’nundur:*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***“Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer.”***[160] Müellif şöyle demiştir: Kur’ân’ı hocam Ebû Abdullah b. el-Kemâd’a okudum. Haşr sûresinin

160 Buhârî, no: 2585; Müslim, no: 6986.

sonuna geldiğimde hocam bana "Elini başına koy" dedi. Ben "Bunu niçin yapayım?" dedim. Hocam şöyle dedi: Çünkü ben de Kadı Ebû Ali b. Ebi'l-Ahvas'a Kur'ân'ı okurken Haşr sûresinin sonuna geldiğimde o bana "Elini başına koy" dedi ve bu sözü Abdullah b. Mes'ûd'a kadar dayandırdı. Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: Ben, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Kur'ân'ı okurken Haşr sûresinin sonuna geldiğimde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana ***"Elini başına koy"*** dedi. Ben "Anam-babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Bunu niçin yapayım?"[161] dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Cebrail bana Kur'ân'ı okuttu. Ben Haşr sûresinin sonuna geldiğimde bana 'Elini başına koy ey Muhammed!' dedi. Ben 'Bunu niçin yapayım?' dedim. Cebrail dedi ki: Allah Tebâreke ve Teâlâ Kur'ân'ı açtı ve başladı ve Haşr sûresinin sonuna geldiğinde meleklere ellerini başlarına koymalarını emretti. Onlar 'Ey Rabbimiz! Bunu niçin yapalım?" dediler. Allah Teâlâ 'Çünkü bu, ölüm hariç bütün hastalıklara şifadır' buyurdu."***[162]

161 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 121.
162 Bu hadis zayıftır. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 20306.

سُورَةُ الْمُمْتَحَنَةِ

60. MÜMTEHİNE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّۚ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْۜ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَاداً ف۪ي سَب۪يل۪ي وَابْتِغَٓاءَ مَرْضَات۪ي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِۗ وَاَنَا۬ اَعْلَمُ بِمَٓا اَخْفَيْتُمْ وَمَٓا اَعْلَنْتُمْۜ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ {١}

1. Ey iman edenler! Eğer Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları sevgi göstererek dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي وَعَدُوَّكُمْ/***Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin:*** Burada geçen "عَدُوّ/***adüvv***" kelimesi hem bir kişi hem de topluluğu ifade etmek üzere mutlak manada kullanılmaktadır. Bu âyette ise Kureyşli kâfirler kastedilmektedir. Bu âyetin Hâtib b. Ebî Beltea hakkında nâzil olduğu

rivayet edilmektedir. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı yıl Mekke'ye doğru yola çıkmaya karar verdiği zaman niyetini ashâbının bazı ileri gelenleri dışında gizli tuttuğu için insanlar arasında onun Hayber üzerine sefer düzenleyeceği bilgisi yayıldı. Ashâbından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gerçek niyetini bilenlerden birisi de Hâtıb b. Ebî Beltea idi. Hâtıb, Mekke halkına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in oraya bir sefer düzenleyeceğini bildiren bir mektup yazdı. Bu olay gökten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bildirilince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hemen Ali *radıyallahu anh*, Zübeyr ve Mikdâd'a ***"Hemen şeftali bahçesine varmak için yola çıkın. Orada yanında Hâtıb'dan müşriklere yazılmış bir mektup olan bir kadın var"*** diyerek o mektubu götürmekte olan kişiyi yakalamak üzere gönderdi. Onlar hemen yola çıkarak kadını buldular ve "Mektubu çıkar" dediler. Kadın "Benim yanımda bir mektup yok" dedi. Onlar da kadının bütün yükünü boşalttılar ancak hiçbir şey bulamadılar. Bazıları "Kadının yanında mektup yok" dedi. Ancak Ali *radıyallahu anh* "Allah Resûlü yalan söylemez ve Allah da yalan söylemez. Allah'a yemin olsun ki ya mektubu çıkarırsın ya da seni burada soyarız" dedi. Kadın "Beni rahat bırakın" diyerek saç örgülerinin arasından, bir görüşe göre ise kemerinin içinden mektubu çıkardı. Sahâbîler onu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e getirdiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hâtıb'a ***"Bunu kim yazdı?"*** diye sordu. Hâtıb "Ben yazdım ey Allah'ın Resûlü! Ancak beni suçlamak için acele etme. Zira Allah'a yemin olsun ki ben bunu dinimden döndüğüm ve küfre meylettiğim için yapmadım. Ancak ben Kureyşlilerin içinden biri olmadım, sadece onlarla yakın ilişki içinde bulunan bir adamdım. Onların yanında beni görüp gözetecekleri bir yakınlık olmasını istedim" dedi. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* "Bana izin ver de şu münafığın başını keseyim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hâtıb doğru söyledi. Zira o Bedir ehlindendir. Nereden biliyorsun? Belki de Allah, Bedir'de bulunanlara muttali olmuş ve 'Dilediğinizi yapın, ben sizi bağışladım' buyurmuştur. Hâtıb için hayırdan başka bir şey söylemeyin."*** İşte bu olay üzerine Hâtıb'ı uyarmak ve başka kimsenin onun yaptığı hatayı yapmamasını sağlamak için bu âyet nâzil olmuştur. Bununla birlikte bu

âyette ***“Ey iman edenler”*** hitabıyla başlaması sebebiyle Allah’ın onun imanına şahitlik etmesi yönüyle Hâtıb’ı öven bir yön de vardır.

تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ/*Onlara sevgi göstererek:* Burada onlarla arada sevgi bağı kurmak ifade edilmektedir. Buradaki “أَلْقَى/elkâ” hem harfi cer ile hem de harfi cersiz müteaddi (geçişli) olabilmektedir. Bu cümle “لَا تَتَّخِذُوا/***edinmeyin”*** emrindeki zamirden hâl veya ***“dostlar”*** kelimesinin sıfatı ya da yeni bir cümle başlangıcı konumundadır.

وَقَدْ كَفَرُوا/*İnkâr etmişlerdir:* Bu ifade “لَا تَتَّخِذُوا/***lâ tettehizû”*** veya “تُلْقُونَ/***tülkûne”*** fiillerindeki zamirden hâldir.

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ/*Peygamber’i de sizi de çıkarıyorlar:* Yani Peygamber’i çıkarıyorlar, sizi de çıkarıyorlar. Burada onların Mekke’den çıkarılmalarından bahsedilmektedir. Çünkü müşrikler Müslümanların Mekke’den çıkmaları ve Medineye hicret etmeleri için onlara baskı uyguluyorlar ve eziyet ediyorlardı. Bazı Müslümanlar ise Habeşistan’a hicret etmişlerdi.

اَنْ تُؤْمِنُوا/*İnandığınızdan dolayı:* Bu ifade mef’ûlün li-eclih’tir. Yani sizi iman etmeniz sebebiyle çıkarıyorlar.

اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَاداً فِي سَبِيلِي/*Eğer Benim yolumda savaşmak için çıkmışsanız:* Bu şart cümlesinin cevabı öncesindeki ifadelerin delaleti sebebiyle hazfedilmiştir. Buna göre âyet şu şekilde takdir edilir: “Eğer benim yolumda savaşmak ve benim rızamı kazanmak için çıkmışsanız benim de sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.” “جِهَاداً/***Cihâden”*** kelimesi hâl konumunda masdardır veya mef’ûlün li-eclih’tir. “ابْتِغَاءَ/***İbtigâe”*** kelimesi de aynı şekildedir.

اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ
بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ {٢} لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ {٣}

2. Şayet sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilecekler, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır. Zaten inkâr etmenizi istediler. 3. Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermezler. Kıyamet günü aranızı ayırır. Allah yaptıklarınızı görendir.

اِنْ يَثْقَفُوكُمْ/***Sizi ele geçirirlerse:*** Burada "size karşı zafer kazanırlarsa" manası kastedilmektedir.

وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ/***İnkâr etmenizi istediler:*** Yani sizin de inkâr ederek onlar gibi olmanızı temenni ederler. Zemahşerî burada şartın cevabı olan "تَكْفُرُونَ/***inkâr etmenizi***" fiilinin muzari (geniş zaman) kalıbında olmasına rağmen "وَدُّوا/***istediler***" fiilinin geçmiş zaman kalıbında gelmesinin sebebinin, müşriklerin Müslümanların inkâr etmelerini her şeyden daha önce istediklerini belirtmek olduğunu söylemektedir.

لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ/***Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermezler:*** Burada Hâtıb'ın yakınlığının gözetilmesi amacına işaret edilmektedir.

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ/***Kıyamet günü aranızı ayırır:*** Burada Müslümanlar ile kâfirler hakkındaki hükümler ile aralarının ayrılacağı veya kıyamet gününde birbirlerinden ayrı gruplar hâlinde toplanacakları kastedilmiş olabilir. Yani sizin ve yakınlarınızın arasını kıyamet gününde ayırır. Bir görüşe göre ise "يَوْمَ الْقِيٰمَةِ/***kıyamet günü***" kelimesinin âmili öncesindeki bölümdür. Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ف۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُۚ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا
بُرَآٰؤُ۬ا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۘ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ
وَالْبَغْضَٓاءُ اَبَداً حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰه۪يمَ لِاَب۪يهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَٓا
اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ {٤}
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ {٥}

4. İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir." Ancak İbrahim'in, babasına "And olsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demesi hariç. "Rabbimiz! Ancak Sana dayandık, Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sanadır. 5. Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne kılma, bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Yegâne galip ve hikmet sahibi ancak Sensin."

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ/***İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir örnek vardır:*** Bu âyette geçen "اُسْوَةٌ/***üsve,"*** kendisine uyulması gereken örnek davranıştır. Burada Allah, Müslümanlara dostu İbrahim'e ve kâfirlere düşmanlıkta ve onlardan uzak durma hususunda onunla birlikte olanlara uymalarını emretmiştir. Âyetteki ***"onunla beraber olanlar"*** ifadesinde insanlardan İbrahim'e iman edenler, bir görüşe göre, onun zamanında veya ona yakın zamanlarda yaşamış olan peygamberler kastedilmektedir. İbn Atiyye, bir hadiste İbrahim *aleyhisselâm*'ın, eşine ***"Yeryüzünde benim ve senin dışında Allah'a inanan kimse yoktur"***[163] dediğinin belirtilmiş olması sebebiyle ikinci görüşü tercih etmiştir.

بُرَآؤُا/***Büraeû:*** Bu kelime "uzak duran" anlamına gelen "بَرِيءٌ/berîün" kelimesinin çoğuludur.

كَفَرْنَا بِكُمْ/***Sizi inkâr ediyoruz:*** Yani sizin söylediklerinizi yalanlıyoruz. Burada kâfirlerle aralarındaki kin ve ayrılığın aşırılığının ifade edilmiş olması da muhtemeldir.

اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ/***İbrahim'in, babasına "And olsun senin için mağfiret dileyeceğim" demesi hariç:*** Bu söz İbrahim'e uyulması gereken ***"güzel bir örnek"*** ifadesinden istisna edilmiştir. Buna göre âyette,

163 Buhârî, no: 2104; Müslim, no: 6294.

"Kâfirlere düşmanlık hususunda onlara uyun ancak bu konuda onlara uymayın. Çünkü İbrahim babasına onun için mağfiret dileyeceğini vadetmişti" denilmektedir. ***"Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca ondan uzaklaştı."***[164] Bir görüşe göre burada uzaklaşma ve ilişkileri kesme davranışından istisna edilmektedir. Buna göre âyetin anlamı "İbrahim ve yanındakiler kâfirlerden uzaklaştılar ancak İbrahim babasına onun için mağfiret dileyeceğini vadetmiştir" şeklinde olur.

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا/***Rabbimiz! Ancak Sana dayandık:*** Bu cümle İbrahim *aleyhisselâm*'ın ve yanındakilerin sözüdür ve istisnadan önceki bölümle bağlantılıdır. Dolayısıyla kendisine uyulması emredilen hususlardan biridir.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا/***Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne kılma:*** Burada kastedilen mana hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Bize karşı onlara yardım etme. Zira bu, onların fitnesi ve sapıtmasının sebebi olur. Çünkü onlar "Biz inananlara galip geldik" diyorlardı. Eğer biz hak üzere olduğumuz, onlar ise bâtıl üzere oldukları hâlde bu dedikleri gerçekleşirse onlar iyice dalalete saplanırlar.

İkincisi: Onları bize musallat etme. Yoksa bizleri dinimizden çevirmeye çalışırlar. İbn Atiyye, âyetteki ifadenin mü'minlerin kendileri için dua olması sebebiyle bu görüşü tercih etmiştir. Birinci görüşe göre ise âyet kâfirler için dua olmaktadır. Ancak bunun maksadı kâfirlere dua etmek değildir. O ancak kâfirlerin kendilerine fitne olmaması amacıyla kendilerinin üstün gelmesi için yapılan bir duadır.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ
وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ {٦} عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ {٧}

6. And olsun, onlar sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnektir. Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah,

164 Tevbe 9/114.

zengindir, hamda layık olandır. 7. Belki de Allah sizinle düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah gücü yetendir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً/***Belki de Allah sizinle düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir:*** Allah, Müslümanlara kâfirlere düşman olmalarını ve onlarla ilişkilerini kesmelerini emredince Müslümanlar kendileriyle yakınlıkları olan kâfirlere karşı da bu emri uyguladılar. Allah onların bu konudaki sadakatini görünce bu âyette arada ilişki kurulmasına izin verdi ve aralarında bir dostluk var edeceğini vadetti. Bu dostluk da Mekke'nin fethi ile kemâle ermiş oldu. Zira Kureyş'in geri kalanları o zaman Müslüman oldular. Bir görüşe göre, bu dostluk ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kureyş'in önde gelen ismi olan Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile evlenmesi kastedilmektedir. İbn Atiyye, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ümmü Habîbe ile bu âyetin nüzûlünden önce evlenmiş olması sebebiyle bu görüşü reddetmiştir.

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُٓوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ {٨} اِنَّمَا
يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا
عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ {٩}

8. Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever. 9. Allah yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ/***Allah, sizinle din uğrunda savaşmayanlara adil davranmanızı yasaklamaz:*** Allah, Müslümanlara

kendileriyle savaşmayan kâfirlere iyilik yapmalarına ruhsat tanımıştır. Bunların kimler oldukları hususunda dört farklı görüş dile getirilmiştir:

Birincisi: Bunlar, aralarında Huzâa ve Hâris b Ka'b oğullarının da bulunduğu bazı Arap kabileleridir. Zira bunlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile onunla savaşmayacaklarına ve ona karşı olanlara yardım etmeyeceklerine dair antlaşma yapmışlardı.

İkincisi: Bunlar henüz Müslümanlarla savaşmamış ve onları Mekke'den çıkarmamış olan Kureyşli kâfirlerdir. Bu iki görüşe göre, âyet kâfirlerle savaşmayı emreden âyetler ile neshedilmiştir.

Üçüncüsü: Bunlar kadınlar ve çocuklardır. Bu konudaki bir hadiste Ebû Bekir'in kızı Esmâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Allah'ın Resûlü! Annem benim yanıma geliyor. O bir müşrik olduğu hâlde ben de ona gideyim mi?" diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet, annene git"*** demiştir.[165]

Dördüncüsü: Burada hicret etmedikleri için Mekke'de kalmış olan mü'minler kastedilmektedir.

Allah'ın kendileriyle dostluk kurulmasını yasakladığı kişilere gelince; bu, onların Müslümanlarla savaşmış ve onların Mekke'den çıkarılmaları için birbirlerine destek olmuş olmaları sebebiyledir ki onlar da Kureyş kâfirleridir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ
بِا۪يمَانِهِنَّۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِۜ لَا هُنَّ حِلٌّ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّۜ وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ
وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُواۜ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ {١٠}

---

165 Buhârî, no: 2477; Müslim, no: 2372.

10. Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bu kadınlar onlara helâl değildir, onlar da bu kadınlara helâl olmazlar. Onlara harcadıklarını geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, siz sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ/***Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin:*** Yani onların gerçekten iman edip etmediklerini belirlemek için imtihan edin. Onların bu âyette ***"mü'min kadınlar"*** olarak isimlendirilmesi durumlarının dış görünüşü itibariyledir. Bu imtihanın nasıl olacağı hususunda üç farklı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: O kadının kocasına karşı olan kızgınlığı veya başka bir korku sebebiyle değil de sadece Allah'a, Resûlü'ne ve ahirete karşı olan sevgisinden dolayı hicret ettiğine dair yemin etmesi istenir.

İkincisi: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğunu kabul ettiğine dair kelime-i şehadet getirmesi istenir.

Üçüncüsü: Yukarıdaki iki maddede sayılanları yerine getirmesinden sonra bunlara ilaveten şirk, hırsızlık, çocukları öldürmek, zina, iftira atmak, isyan gibi kötülükleri yapmayacağını beyan etmesi istenir. Bunları kabul ettiği zaman Âişe *radıyallahu anhâ*'ya göre imtihanı geçmiş olur.[166]

فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ/***Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin:*** Bu âyet Hudeybiye barış antlaşmasının ardından inmiştir. Bu antlaşmaya göre, Müslümanların, kendilerine sığınmak için gelen bütün erkek ve

---

166 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 272.

kadın Müslümanları kâfirlere iade etmeleri gerekiyordu. Allah bu âyet ile kadınların geri verilmesi maddesini geçersiz kılmış ve Müslümanlara hicret eden mü'min kadınların kâfirlere geri verilmesini yasaklamıştır. O zamanda, Hassân b. ed-Dahdâha'nın karısı olan Ümeyye bint Bişr adında bir kadın hicret etmişti.[167] Bir görüşe göre ise bu kadın Sübey'a el-Eslemiyye'dir. Bu kadın hicret ettiği zaman eşi gelerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Muhammed! Onu bize geri ver. Çünkü bu bizimle yapmış olduğun antlaşmanın bir şartıdır" demiştir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o kadını imtihan etmiş ve sonucunda kadını geri vermemiş sadece kocasına mehrini geri ödemiştir. Başka bir görüşe göre ise bu âyet eşinden kaçarak Müslümanlara sığınan Ümmü Gülsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt hakkında inmiştir. Aynı durumdaki erkeklerin de kadınlar hakkındaki bu hükme dahil olup olmadıkları hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre, Müslüman olmuş birisinin müşriklere geri verilmesi üzerine antlaşma yapmak caiz değildir. Bazılarına göre ise caizdir. Kuvvetli olan görüşe göre caiz olmalıdır. Zira bu hüküm kadınlar hakkında geçersiz kılınmıştır.

لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ/***Bu kadınlar onlara helâl değildir. Onlar da bu kadınlara helâl olmazlar:*** Bu ifade kadınların kâfirlere geri verilmelerinin yasaklanma sebebini açıklamaktadır. Ayrıca burada Müslüman kadınlar ile müşrik erkekler arasındaki nikâhın da artık geçersiz olacağına dair bir delil vardır.

وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا/***Onlara harcadıklarını geri verin:*** Burada kâfirlerin Müslümanlara sığınan kadınlarına vermiş oldukları mehirlerin geri verilmesi gerektiği kastedilmektedir. Bu takdirde o kadınlar artık mehirlerini ödemeleri karşılığında Müslüman bir erkekle evlenebilirler.

وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ/***Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın:*** Burada geçen "عصم/***ısam***" kelimesi "nikâh" anlamına gelen "عصمة/ısme" kelimesinin çoğuludur. Allah böylelikle Müslüman erkeklere kâfir olan eşlerinden ayrılmalarını emretmiştir. ***"Kâfir kadınlar"*** ile putlara tapan müşrik kadınlar kastedilmektedir. Bu görüşe göre âyet muhkemdir. Bir

167 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V, 521.

görüşe göre ise bu âyette bütün kâfir kadınlar kastedilmektedir. Bu görüşe göre ise ehli kitaptan olan kadınlarla evlenmenin caiz olduğunu bildiren ***"Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir"***[168] âyeti ile bu âyetin hükmü sınırlandırılmıştır.

Rivayet edildiğine göre, bu âyet Ömer *radıyallahu anh*'ın kâfir bir eşi hakkında inmiş ve Ömer *radıyallahu anh* da onu boşamıştır.

وَسْئَلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُوا/***Siz sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler:*** Yani sizler kâfirlere kaçıp sığınan eşlerinize vermiş olduğunuz mehirleri onlardan isteyin, kâfirler de Müslümanlara sığınan eşlerine vermiş oldukları mehirleri sizden istesinler.

وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ
اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِٓي اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11. Eğer eşlerinizden bir şey sizden kâfirlere kaçarsa, siz de galip gelirseniz, eşleri gitmiş olanlara harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.

وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُوا/ ***Eğer eşlerinizden bir şey sizden kâfirlere kaçarsa, siz de galip gelirseniz, eşleri gitmiş olanlara harcadıkları kadar verin:*** Burada geçen ***"eşlerinizden bir şey sizden kâfirlere kaçarsa"*** ifadesinde Müslümanların eşlerinin kaçarak kâfirlere sığınması kastedilmektedir. ***"Siz de galip gelirseniz, eşleri gitmiş olanlara harcadıkları kadar verin"*** sözünde Müslümanlara hitap edilmektedir.

فَعَاقَبْتُمْ/***Fe-âkabtüm:*** Bu kelime bir suçtan dolayı cezalandırma anlamına gelen "عِقاب/ikâb" kökünden değil, sonlarını getirmek anlamında "عقبى/ukbâ" kökünden türemiştir ve burada kâfirlerden elde edilecek ganimet kastedilmektedir veya "peşinden gelmek, sırayı takip

168 Mâide 5/5.

etmek" anlamına gelen "تَعَاقَب/teâkab" fiilinden türemiştir. Nitekim iki kişi bir hayvana sıra ile bindikleri zaman "تَعَاقَب الرجلان" denilir. Çünkü Müslümanların kadınlarının kâfirlere, kâfirlerin kadınlarının da Müslümanlara kaçmasını, bir anlamda bu kadınlara sıra ile sahip olmak, bunları değiştirmek gibi ifade etmiştir.

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır. Allah Teâlâ bir önceki âyette ***"Siz sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler"*** buyurduğu zaman kâfirler "Biz bu hükme rıza göstermeyiz ve karısı bize kaçan Müslümanlara onun verdiği mehirden hiçbir şey ödemeyiz" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi ve Müslümanlara kendilerinden birinin karısının kâfirlere kaçması durumunda onun karısına ödemiş olduğu mehri ganimet mallarından kendisine ödemelerini emretti. Bu görüş "عَاقَبْتُمْ/***âkabtüm***" fiiline "kâfirlerden ganimet elde etmek" anlamı verenlere göredir. Bir görüşe göre, savaşmadan elde edilen fey gelirlerinden ödenir. Başka bir görüşe göre, karısı Müslümanlara sığınan kâfirlere ödenen mehir paralarından ödenir. Nitekim Allah Teâlâ, kâfirlerin bir önceki âyetteki hükmüne rıza göstermemeleri üzerine kâfirlere ödemiş oldukları mehirlerin geri ödenmesi hükmünü kaldırmıştır. Bu âyetin içerdiği hükümler belli olaylar hakkındaki uygulamaları kapsadığı için artık uygulamadan kardırılmıştır. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müşrik Araplarla yaptığı antlaşmanın bir sonucuydu. Sonra bu hükümler de müşriklerle antlaşma yapmanın yasaklanmasıyla kaldırılmıştır. Nitekim artık müşrik Araplarla bir anlaşma yapmak caiz değildir. Onların hakkı ancak ya Müslüman olmak ya da savaşmaktır. Ehli kitap ve Mecûsîler ile ise antlaşma yapmak caizdir. Çünkü Allah Teâlâ müşrikler hakkında ***"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün,"***[169] ehli kitap hakkında ise ***"Cizyelerini verinceye kadar"***[170] buyurmuştur. Mecûsîler hakkında ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onlara ehli kitap hükmünü uygulayın"***[171] buyurmuştur.

---

169 Tevbe 9/5.
170 Tevbe 9/29.
171 Mâlik, *Muvatta*, no: 968.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ
بِاللّٰهِ شَيْـٔاً وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ
بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ {١٢}

12. Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyilikte sana isyan etmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ/***Ey Peygamber! İnanmış kadınlar sana biat etmeye geldikleri zaman:*** Burada zikredilen biat, fethin ikinci gününde kadınların Safâ tepesinde yaptıkları biattır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eli bir kadın eline dokunmadan söz ile biat almıştır. Bu durum Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edilen sahih bir hadiste belirtilmektedir.[172] Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* elini kalın bir kumaşın içine sokmuş ve sonra kadınlara bu şekilde dokunmuştur. Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* elini içi su dolu bir kabın içine batırmış sonra o kabı kadınlara uzatmış ve onlar da ellerini o suya batırmışlardır.

وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ/***Bir iftira uydurup getirmemek:*** Cumhura göre burada kastedilen, kadının başkasından olan çocuğunu kocasına nispet etmesidir. Bir kadın başka bir erkekten hamile kalmasına rağmen kocasına "Bu senden olan çocuğumdur" diyordu. Âyetin devamında "يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ/***elleriyle ayakları arasında uydurup***" denilmesinin sebebi, o çocuğu taşıdığı karnının ellerinin, o çocuğu doğuracağı cinsel organının ise ayaklarının arasında olmasıdır. İbn Atiyye buradaki ***"iftira"*** kelimesini, bir adama başkasının çocuğunu nispet etmek, birisine sözle iftirada

172 Buhârî, no: 2564; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 26369.

bulunmak ve Allah'ın kadınlara güvenilmesi gerektiğini bildirdiği hayız ve hamilelik gibi konularda ve benzeri durumları kapsayacak şekilde genel manada anlamayı tercih etmiştir. Bu görüşü kabul eden âlimler âyette geçen ***"elleri arasında"*** ifadesiyle dil ve ağzın, ***"ayakları arasında"*** ifadesiyle ise cinsel organın kastedildiğini söylemişlerdir.

وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ/***İyilikte sana isyan etmemek:*** Yani şeriatta belirtilen emirler ve yasaklar konusunda sana isyan etmemek üzere. Ölü için kadınların toplanıp ağlamaları, yakalarını yırtmaları, saçlarına ek yapmaları ve benzeri durumlar gibi cahiliye kadınlarının yaptıkları şeylerin yasaklanması bunlardan bazılarıdır. Bir hadiste şöyle belirtilmektedir: Kadınlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettikleri ve artık hırsızlık yapmayacakları kendilerine bildirildiği zaman Ebû Süfyan'ın hanımı olan Hind, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyân cimri biridir. Benim onun malından izni olmadan almama izin var mı?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Aşırıya kaçmadan sana ve çocuğuna yetecek kadar al"** buyurdu.[173] Onlara zina etmeyecekleri bildirildiği zaman Hind "Ey Allah'ın Resûlü! Hür kadın zina eder mi?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hür kadın zina etmez"*** dedi. Burada genel durum kastedilmiştir. Zira Kureyşlilere göre sadece cariye zina ederdi. Âyette ***"çocuklarını öldürmemek"*** ifadesi geçince Hind "Biz onları küçükken yetiştirdik, sen ise onları Bedir'de büyükken öldürdün" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu söze güldü. Onlara iyilikte kendisine isyan etmemelerini bildirince Hind "Biz buraya içimizde sana isyan etme düşüncesi olduğu hâlde oturmadık" dedi.

Bu biat şekli günümüzde artık kadınlar için uygulanmamaktadır. Zira âlimler artık bir liderin kadınlara böyle bir şart koşmaya hakkının olmadığı hususunda icma etmişlerdir. Bu âyetin mensûh olması hususunda bunu nesh edici bir âyet veya bu şartları terk etmeyi gerektirici bir şey zikredilmemiştir. Çünkü bütün bu hususlar artık şeriata göre zorunlu olarak uyulması gereken kurallardır ve bunların ayrıca bildirilmesine gerek yoktur.

---

173 Buhârî, no: 2758; Müslim, no: 4574.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا
مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ {١٣}

13. Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirlerdekilerden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir.

لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ/***Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin:*** Burada Yahudiler kastedilmektedir. Nitekim bazı fakir Müslümanlar kendilerine mallarından vermeleri için Yahudilere sevgi gösteriyorlardı. Bir görüşe göre, Kureyşli kâfirler kastedilmektedir. Fâtiha sûresinde de olduğu gibi ***"Allah'ın gazap ettiği kişiler"*** ifadesi genelde Yahudiler için kullanıldığından birinci görüş daha kuvvetlidir.

قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ/***Onlar, kâfirlerin kabirlerdekilerden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir:*** ***"Allah'ın gazap ettiği kişiler"*** ifadesiyle Yahudilerin kastedilmiş olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre, burada onların ahiretten ümit kesmeleri ifadesi "ahiretin hayrından ve orada saadete ulaşmaktan ümidi kesmeleri" anlamında kullanılmıştır. Bu kişilerin Kureyşli kâfirler olduğunu söyleyenlere göre ise ahiretten ümidi kesmek, "ahiretin varlığından ve gerçekliğinden ümidi olmamak" anlamındadır. Çünkü onlar ahiretin varlığını kesin bir dille yalanlıyorlardı.

"Onlar, kâfirlerin kabirlerdekilerden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir" âyeti iki farklı şekilde yorumlanabilir:

Birincisi: Ahirette yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin kabirdekilerin yeniden dirilmesinden de ümidi kestikleri belirtilmektedir. Buradaki "مِنْ اَصْحَابِ/***min ashâbi"*** ifadesi muzafın hazfedilmesi üzere "يَئِسَ/***yeise"*** fiiliyle bağlantılıdır.

İkincisi: Buradaki ***"kabirdekiler"*** ifadesinin cinsin beyanı için getirilmiş olmasıdır. Yani "Kabirdekilerin ahiret saadetinden ümitlerini kestikleri gibi" demektir. Çünkü onlar kabirdekilerin orada azap gördüklerine kesin olarak inanmaktaydılar.

سُورَةُ الصَّفِّ

61. SAFF SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ
{١} يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ {٢} كَبُرَ
مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ {٣} اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذ۪ينَ
يُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِه۪ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ {٤}

1. Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ı tesbih eder. O, üstündür, hikmet sahibidir. 2. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? 3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir nefretle karşılanır. 4. Allah kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf hâlinde savaşanları sever.

لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ/**Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?:** Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: İbn Abbâs'ın görüşüne göre bir topluluk "Allah katında en sevimli ameli öğrenmek istiyoruz ki hemen bu ameli yapalım"

dediler. Bunun üzerine Allah cihat etmeyi farz kılınca bunlar cihat emrini beğenmediler ve bu âyet nâzil oldu.[174]

İkincisi: Müslüman gençlerden oluşan bir grup kendi aralarında kendilerinin katılmadıkları savaşlar hakkında konuşuyorlardı ve kendilerinin de böyle savaşlara katılacaklarını ve yapılması gereken her şeyi yapacaklarını söylüyorlardı. Ancak bu söyledikleri yalandı. İşte bunun üzerine onları kınamak için bu âyet inmiştir.

Üçüncüsü: Bu âyet Müslümanlara "Biz de sizinle birlikteyiz ve sizdeniz" diyen ancak daha sonra yaptıkları bu sözlerinin tersine olan münafıklar hakkında inmiştir. Ancak âyette ***"Ey iman edenler!"*** hitabının kullanılmış olması sebebiyle bu görüş zayıftır. Belki "âyette münafıkların kendilerinin iman ettiklerini iddia etmeleri sebebiyle böyle hitap edilmiştir şeklinde" yorumlanabilir. Bununla birlikte âyetin hükmü yapmayacağı şeyleri söyleyen herkesi kınaması yönüyle geneldir.

كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ*/Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir nefretle karşılanır:* Önceki âlimlerden bazıları bu âyet sebebiyle insanlara vaaz etmekten çekinir ve "Allah'ın nefretinden korkuyorum" derlerdi. Burada geçen "مَقْتاً/***makten"*** kelimesi, şüphe ve benzeri duygular sebebiyle oluşan "buğz, nefret" anlamındadır. Bu kelime temyiz olduğu için mansubdur ve "اَنْ تَقُولُوا/***en tekûlû"*** kelimesi ise fâildir. Bir görüşe göre "كَبُرَ/***kebura"*** fiilinin fâili mahzûftur ve "كَبُرَ فِعْلُكُمْ مَقْتاً/Sizin davranışınız nefret açısından büyük oldu" şeklinde takdir edilir. Buna göre "اَنْ تَقُولُوا/***en tekûlû"*** kelimesi mahzûf fâilden bedel veya gizli bir mübtedanın haberi olur.

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا*/Allah kendi yolunda saf hâlinde savaşanları sever:* Bu âyet öncesindeki bölümün savaş konusu hakkında olduğuna bir delildir. Bazı âlimler bu âyete dayanarak yaya olarak savaşmanın binek üzerinde savaşmaktan daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yaya hâlinde savaşırken kenetlenme, binekler üzerinde savaşmaya nazaran daha kolay gerçekleştirilmektedir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. Âyetin maksadının bu görüşü söyleyen kişiye

---

174 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 276.

gizli kalmış olması sebebiyle bu görüş zayıftır. Zira burada kenetlenmenin bizzat kendisi değil savaşmakta sebat ve gayret gösterilmesi kastedilmektedir.

كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ/**Kenetlenmiş bir yapı gibi:** Burada geçen "مَرْصُوصٌ/ ***mersûs***" kelimesi birbirine dayanan şeyler için kullanılır. Bir görüşe göre ise "kurşun ile kaynaştırılmış şeyler" anlamındadır. Lafzın zahirinin bu anlamda olması sebebiyle bu görüş çok da uzak değildir.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ {٥} وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَٓائِلَ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُٓ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ {٦}

5. Bir zaman Musa, kavmine "Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz hâlde niçin beni incitiyorsunuz?" demişti. Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez. 6. Hatırla ki, Meryem oğlu İsa "Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim" demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince "Bu apaçık bir büyüdür" dediler.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي/***Bir zaman Musa, kavmine "Ey kavmim! Niçin beni incitiyorsunuz?" demişti:*** Onlar kötü sözler söyleyerek, emirlerine karşı gelerek ve gücünü azaltarak Musa *aleyhisselâm*'ı incitiyorlardı. Konuyla ilgili Ahzâb sûresindeki ***"Musa'yı incitenler gibi olmayın"***[175] âyetine de bakılabilir.

175 Ahzâb 33/69.

وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنّ۪ي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ/***Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz hâlde:*** Bu ifade, Musa *aleyhisselâm*'ın Allah'ın elçisi olduğunu bile bile onların Musa *aleyhisselâm*'ı incitmeleri sebebiyle yaptıklarının çirkinliğini göstermek ve onları kınamak amaçlıdır. Bu sebeple cümlenin başına tahkik ifade eden "قَدْ/***kad***" edatı getirilmiştir.

فَلَمَّا زَاغُٓوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ/***Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı:*** Burada yaptıkları bir hatanın yine başka bir hataya düşmeleri şeklinde cezalandırıldığı ifade edilmektedir. "Kalbin sapması," kalbin haktan başka tarafa yönelmesidir.

وَاِذْ قَالَ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ/***Hatırla ki, Meryem oğlu İsa "Ey İsrailoğulları!" demişti:*** Musa *aleyhisselâm*, İsrailoğullarına ***"Ey kavmim"*** şeklinde seslenmesine rağmen İsa *aleyhisselâm*, babasının onlardan olmaması sebebiyle ***"Ey İsrailoğulları"*** diye hitap etmiştir.

مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ/***Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı:*** Bu ifade hakkındaki açıklamalar Bakara sûresindeki ***"Yanınızdakini tasdik edici"***[176] âyetinde yapılmıştı.

وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ/***Bir peygamberi de müjdeleyici olarak:*** Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivayet edildiğine göre, havârîler İsa *aleyhisselâm*'a "Ey Allah'ın ruhu! Bizden sonra bir ümmet gelecek midir?" diye sordular. İsa *aleyhisselâm* "Evet, Ahmed'in ümmeti, hakîmler, âlimler, müttakiler ve iyilik yapanlar" dedi.

اسْمُهُٓ اَحْمَدُ/***Ahmed adında:*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Benim beş ismim vardır: Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben Allah'ın küfrü sildiği mahvediciyim. Ben Allah'ın insanları iki ayağım üzerinde haşredeceği toplayıcıyım. Ben kendisinden sonra peygamber olmayan takip ediciyim."***[177] Ahmed kelimesi hamd kökünden türemiştir. "Ben hamd ederim" anlamında fiil, sıfat, "hamd eden" anlamında isim ya da "övülen" manasında olması muhtemel olup bunlardan biriyle adlandırılmıştır.

---

176 Bakara 2/41.

177 Buhârî, no: 3455; Müslim, no: 3429.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ/*Kendilerine açık delililler getirince:* Burada İsa *aleyhisselâm*'ın veya Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kastedilmiş olması muhtemeldir. Ancak bu ifadenin önceki bölümle olan bağlantısı birinci görüşü, bir sonraki âyetteki ***"İslâm'a çağrıldığı hâlde"*** ifadesi ise ikinci görüşü desteklemektedir. Çünkü İslâm'a çağıran kişi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ {٧} يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ
مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ {٨} هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى
وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ {٩}

7. İslâm'a çağrıldığı hâlde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez. 8. Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır. 9. Müşrikler istemeseler de dinini bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberi'ni hidayet ve hak ile gönderen O'dur.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ/*Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar:* Bu ifadeyle ilgili açıklamalar Tevbe sûresinde geçmişti.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ {١٠}
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ {١١} يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
{١٢} وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ {١٣}

10. Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? 11. Allah'a ve Resûlü'ne inanırsınız,

mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. 12. İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur. 13. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele.

تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ/***Allah'a inanırsınız:*** Bu âyet bir önceki âyette zikredilen ticaretin açıklamasıdır. Ahfeş bu âyetin ***"ticaret"*** kelimesi üzerine atfı beyan olduğunu söylemiştir.

يَغْفِرْ لَكُمْ/***Sizi bağışlar:*** Buradaki fiil emir anlamında kullanılmış olan "تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ/***Allah'a inanırsınız"*** ifadesinin cevabı olduğu için cezm edilmiştir. İbn Mes'ûd bir önceki âyeti "آمنوا وجاهدوا/***âminû ve câhidû"*** şeklinde emir sigasında okumuştur.[178] Ferrâ ise bu ifadenin teşvik edici anlam içermesi sebebiyle 10. âyette geçen "هَلْ اَدُلُّكُمْ/***size göstereyim mi?"*** sözünün cevabı olduğunu söylemiştir.

وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا/***Seveceğiniz başka bir şey:*** Buradaki "اُخْرٰى/***uhrâ"*** kelimesi gizli bir mübtedanın haberi olduğu için merfudur ve "Sizin için seveceğiniz başka bir şey" şeklinde takdir edilir veya "Size başka bir mükâfat verir" şeklinde takdir edilecek şekilde gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansubdur.

نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ/***Allah'tan bir yardım:*** Bu ifade öncesinde geçen ***"başka bir şey"*** ifadesinin tefsiridir ve ondan bedeldir.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ/***Mü'minleri müjdele:*** Zemahşerî'ye göre bu ibare emir manasında olan "تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ/***Allah'a inanırsınız"*** ifadesi üzerine atfedilmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُٓوا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّنَ مَنْ اَنْصَارِٓي اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَنِٓي اِسْرَٓائِلَ وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌ فَاَيَّدْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ {١٤}

178 *el-Lübâb*, XIX, 20; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 311.

14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havârîlere "Allah'a benim yardımcılarım kimdir?" demişti. Havârîler de "Allah yardımcıları biziz" demişlerdi. İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.

كُونُوٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ/***Allah'ın yardımcıları olun:*** Burada geçen "اَنْصَارٌ/***ensâr***" kelimesi "yardımcı, yardım eden" anlamına gelen "نَاصِرٌ/nâsır" kelimesinin çoğuludur. "Ensâr" ismi Allah'ın kendilerini bu şekilde isimlendirmesinden dolayı genelde Medine'deki Evs ve Harzrec kabileleri için kullanılmaktadır. Ancak burada onlar kastedilmemektedir.

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ/***Meryem oğlu İsa'nın havârîlere dediği gibi:*** Bu teşbih mana üzerine hamledilir. Çünkü âyetin zahirine göre ***"Allah'ın yardımcıları olun"*** ifadesi İsa *aleyhisselâm*'ın sözüne benzemektedir. Buna göre âyetin anlamı "İsa *aleyhisselâm*'ın kendilerine ***'Allah'a benim yardımcılarım kimdir?'*** dediği zaman havârîlerin yaptığı gibi siz de ***'Allah'ın yardımcıları olun'"*** şeklindedir. Âl-i İmrân sûresinde "havârîler" ve "Allah'a yardımcılar olmak" kavramları hakkında açıklamalar geçmişti.

فَاَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ/***Böylece üstün geldiler:*** Bir görüşe göre onlar, delil getirmek sûretiyle üstün geldiler. Başka bir görüşe göre onlar, İsa *aleyhisselâm*'ın göğe yükseltilmesinden sonra kâfirlerle savaşmak sûretiyle onlara üstün geldiler. Diğer bir görüşe göre, onlardan iman edenlerin üstün gelmesi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ile olmuştur.

سُورَةُ الْجُمُعَةِ

62. CUMA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ {١} هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْاُمِّيِّنَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ {٢} وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
{٣} ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ {٤}

1. Göklerde ve yerde olanların hepsi, mülkün sahibi, Kuddüs, Azîz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih eder. 2. Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler. 3. Onlardan henüz kendilerine katılmamış bulunan diğerlerine de göndermiştir. O, Azîzdir, Hakîmdir. 4. Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

الْقُدُّوسِ/***Kuddûs:*** Bu kavramla ilgili olarak Haşr sûresinde açıklama yapılmıştı.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْاُمِّيِّنَ رَسُولاً مِنْهُمْ/Ümmîlere içlerinden bir peygamber gönderen O'dur: Burada Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Ümmîler ise Araplardır. A'râf sûresinde "ümmî" kavramı hakkında açıklamalar yapılmıştı.

وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ/Onlardan diğerlerine: Bu ifade bir önceki âyetteki **"ümmîler"** kelimesine atfedilmiştir ve bunlarla İranlılar kastedilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Bu diğerleri kimlerdir?" diye sorulması üzerine Selmân el-Fârisî'nin elini tutarak ***"Eğer ilim Süreyya yıldızında olsaydı bunlardan bazıları ulaşıp onu alırlardı"*** buyurmuştur.[179] Bir görüşe göre, bunlar Rumlardır. Bu iki görüşe göre, bu âyette nesebe değil de insanlık ve din yönüne vurgu yapılmıştır. Başka bir görüşe göre, bunlar Yemen halkıdır, bir diğer görüşe göre, tâbiûndur, başka bir görüşe göre, diğer Müslümanlardır. Birinci görüş sahih bir hadiste geçtiği için tercihe daha layıktır.[180]

لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ/Henüz kendilerine katılmamış: Yani henüz onların arasına katılmamış ama ileride katılacak. Buradaki "لَمَّا/***lemmâ"*** edatı yakın geçmişi ifade etmektedir.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ/Bu, Allah'ın lütfudur: Burada Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğine ve insanların onun vesilesiyle doğru yola eriştirilmesine işaret edilmektedir.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراً
بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
{٥} قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ
فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ {٦} وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَداً بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ {٧} قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ
ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٨}

---

179 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 9454.
180 Buhârî, no: 4615; Müslim, no: 6662.

5. Tevrat'ı yüklenen sonra onu taşımayanların durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. 6. De ki: "Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız, kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)!" 7. Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah zalimleri çok iyi bilir. 8. De ki: "Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir."

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ/***Tevrat'ı yüklenenlerin durumu:*** Burada Yahudilerden bahsedilmektedir. Tevrat'ın yüklenilmesi ile onunla amel edilmesi ve emirlerinin yapılıp yasaklarından kaçınılması kastedilmektedir.

ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا/***Sonra onu taşımayanlar:*** Allah Teâlâ, Tevrat'taki emirleri uygulamayan ve onunla amel etmeyenleri, içindeki bilgilerden habersiz bir şekilde sırtında ciltlerce kitap taşıyan eşeğe benzetmiştir.

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ/***Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür!:*** Bu cümlede Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğini inkâr eden Yahudiler kastedilmektedir. İşte onlar böylece Tevrat ile yükümlü tutuldukları hâlde onun hükümlerine uymayanlardır. Çünkü Tevrat, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla Tevrat'ı okuduğu hâlde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iman etmeyen herkes Tevrat'a muhalefet etmiş olur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى
ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

9. Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine gidin ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.

اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ/*Cuma günü namaza çağırıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine gidin:* Namaz için çağrılmaktan kasıt ezan okunmasıdır. "**مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ/*Cuma günü*"** ifadesi "اِذَا/-dığı zaman" edatını beyan etmekte ve açıklamaktadır. ***"Allah'ın zikri"*** ile hutbe ve namaz kastedilmektedir. Bu âyette sekiz farklı mesele bulunmaktadır.

Birincisi: Cuma namazı için okunan ezanın diğer ezanlar gibi sünnet mi yoksa âyetin zahirine göre vacip mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Çünkü ezan vaktinde Allah'ın zikri için koşturulmasının şartı olarak geçmektedir. Koşturmak vacip olduğuna göre ezan da vaciptir.

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Cuma namazı için ezan mescidin duvarında, bir görüşe göre mescidin kapısında, bir diğer görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minberin üzerinde iken onun önünde okunuyordu. Ümeyyeoğulları bu uygulamayı esas almış ve Kurtuba'da bir süre devam ettirmişlerdir hatta şimdiye kadar Fas'ta uygulanmaktadır. Ebû Muhammed b. el-Feres'in naklettiğine göre, İmam Mâlik, *el-Mecmûa*'da kendi önünde ezan okuma âdetini ilk başlatan kişinin Hişâm b. Abdülmelik olduğunu söylemiştir. Bu bilgi bu yöndeki hadisin[181] zayıf olduğunun delilidir.

Üçüncüsü: Önceleri Cuma namazı için tek ezan okunmakta iken Osman *radıyallahu anh* zamanında insanların duymaları için ikinci bir ezan okunmaya başladı. Fakihler Cuma günü iki veya üç ezan okumanın müstehap olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Dördüncüsü: Âyette geçen "**اسْعَوْا*is'av*"** emri koşmak değil, "yürümek" anlamındadır. Ömer *radıyallahu anh* bu âyeti "**فَامْضُوا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ/*Allah'ın zikrine gidin*"** şeklinde okumuştur[182] ki bu okuyuş şekli âyetteki "**اسْعَوْا*is'av*"** emrini açıklamaktadır. Ancak bu yorum

181 *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, V, 83.
182 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 283.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Namaz için çağrıldığınız zaman koşarak gelmeyin"**[183] şeklindeki hadisteki "السعي/es-sa'y" kelimesinin "koşmak" anlamında kullanılmasına uymamaktadır.

Beşincisi: Üzerine Cuma namazı kılmak vacip olanların âyetteki emir gereği Cuma namazına gelmeleri ittifakla vaciptir. Ancak kadınlar, çocuklar ve hastalar ittifakla bundan muaftır. İmam Mâlik ve cumhura göre ise âyetin genele şamil olduğunu söyleyen Zâhiriyye mezhebinin aksine köle ve yolcuya da vacip değildir. Cumhurun bu konudaki delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Cuma namazını şu dört kişi hariç her Müslümanın cemaatle kılması vaciptir: Köle, kadın, çocuk ve hasta"**[184] hadisidir. Yolcuya Cuma namazının vacip olmadığı hususundaki delilleri ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sefer esnasında Cuma namazı kılmamış olmasıdır. Cuma namazı yükümlülüğünün yağmur sebebiyle düşüp düşmeyeceği ve nikâh merasiminin Cuma namazından sonraya bırakılıp bırakılmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Meşhur olan görüşe göre, âyetin genele hitap etmesi sebebiyle sorumluluk düşmez.

Altıncısı: Namaza gitmek için yönelmenin ne zaman olacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, güneş zevale ulaşınca, bir diğer görüşe göre ise âyetin zahirinden anlaşılacağı üzere müezzin ezan okuyuncadır.

Yedincisi: Cumaya gitmenin vacip olduğu mesafe hususunda ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik'in görüşüne göre üç mil, bir görüşe göre, altı mil mesafedekilere, başka bir görüşe göre, şehrin sınırları içinde bulunan herkese, bir diğer görüşe göre, ezanı duyan herkese, diğer bir görüşe göre ise akşam evine dönen herkese Cuma namazına katılmak vaciptir.

Sekizinci: Cuma namazı kılmak için valinin bulunup bulunmaması hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Âyette Allah tarafından böyle bir şartın zikredilmemiş olması sebebiyle meşhur olan görüşe göre böyle bir şart yoktur.

---

183 Müslim, no: 1390.

184 Ebû Davud, no: 1069; *Müstedrek*, no: 1062.

وَذَرُوا الْبَيْعَ/**Alışverişi bırakın:** Burada Cuma günü müezzinin ezana başladığı zaman alışverişin terk edilmesi emredilmektedir. Emrin vücup ifade etmesi sebebiyle bu esnada alışveriş yapmanın haram olduğu anlaşılmaktadır. Cuma namazı vaktinde gerçekleştirilen alışveriş akitlerinin geçerli olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Üzerine Cuma namazı vacip olmayan kadın ve köle gibi kişilerin Cuma namazı vaktinde yaptıkları alışverişin caiz olup olmadığında da ihtilaf edilmiştir. En kuvvetli görüş bunun caiz olduğu yönündedir. Çünkü âyette Cuma namazına çağırılan kişiler alışverişten men edilmiştir. Cuma namazı vaktinde gerçekleştirilen nikâh da yasaklama hususunda alışverişin hükümlerine tâbi olur.

فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ {١٠} وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَٓائِماً قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ {١١}

10. Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz. 11. Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."

فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ/**Yeryüzüne dağılın:** Bu emir bir zorunluluk değil serbestlik ifade etmektedir. İbn Atiyye ve İbn Feres bu görüş üzerinde icma bulunduğunu belirtmişlerdir.[185]

وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ/**Allah'ın lütfundan isteyin:** Bir görüşe göre, burada geçim sağlamaya yönelik şeyler kastedilmektedir. Bu yoruma göre bu emir de serbestlik ifade etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ***"İstenilen lütuf, hastayı ziyaret etmek, arkadaşa uğramak veya cenazeye katılmaktır"***[186] şeklinde bir hadis rivayet edilmiştir. Başka bir görüşe

185 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 284.
186 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 385; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 160.

göre ise ilim talep etmek kastedilmiştir. Eğer bu konudaki hadis sahih ise istenilecek lütuf burada belirtilen şeylerden başkasına hamledilmez.

وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا/***Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler:*** Âyetin nüzûl sebebi olarak şu olay nakledilir:[187] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cuma günü minberin üzerinde ayakta hutbe irad ederken Şam tarafından Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye ait yiyecek yüklü bir kervan geldi. O dönemde bir kervan Medine'ye geldiği zaman sevinç gösterisi olarak davul çalmak ve çığlık atmak şeklinde bir âdet vardı. İşte o gün de kervan şehre girince mescidde bulunanlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i minber üzerinde ayakta bırakarak kervana doğru koştular, mescidde ise sadece on iki kişi kaldı. Câbir b. Abdullah kendisinin de onlardan biri olduğunu söylemiştir. Onlardan on kişinin de cennetle müjdelenmiş on kişi oldukları söylenmiştir. On ikinci kişinin kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu kişinin Abdullah b. Mes'ûd veya Ammâr b. Yâsir olduğu söylenmiştir. Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte sekiz kişi kalmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidde kalan kişilere ***"Bu dağılıp gidenler için gökyüzünde bir taş işaretlendi"***[188] buyurmuştur.

Âyetin zahirinden Cuma namazı için cemaatin şart olduğu anlaşılmaktadır. Bu İmam Mâlik ve cumhurun görüşüdür. Ancak mezhepler arasında Cuma namazının kılınabilmesi için gerekli olan kişi sayısı üzerinde ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik "Bu konuda belli bir sayı sınırlaması yoktur. Ancak bu cemaat bir köy oluşturacak sayıda olmalıdır" demiştir. İbnu'l-Mâcişûn, İmam Mâlik'ten bu sayının otuz kişi olduğuna dair bir rivayet nakletmiştir. Şâfiî "kırk kişi," Ebû Hanîfe ise "İmamla birlikte üç kişi" demiştir. Bir görüşe göre, mescidde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber kalan on iki kişi bu sayıyı ifade etmektedir.

Eğer "Âyette ticaret ve eğlence olmak üzere iki şey belirtilmesine rağmen niçin tekil olarak ***'ona'*** zamiri kullanılmıştır?" diye sorulacak olursa buna iki şekilde cevap veririz:

---

187 İbn Huzeyme, *Sahîh*, no: 1823; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 387.
188 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 284.

Birincisi: Burada eğlenceye dağılıp gidenler ve ticaret için dağılıp gidenler kastedilmiştir ancak birinin diğerine de delalet etmesi sebebiyle biri hazfedilmiştir. Bu Zemahşerî'nin görüşüdür.[189]

İkincisi: Burada ticarete yönelme olduğu için sadece ona ait zamir kullanılmıştır. Ticaret daha önemli olduğu için o eğlencenin sebebi olmuştur, eğlence ticaretin sebebi değildir. Bu görüşü İbn Atiyye dile getirmiştir.[190]

وَتَرَكُوكَ قَٓائِماً/*Seni ayakta bıraktılar:* Âyetteki bu ifade sebebiyle hutbede ayakta durmanın zorunlu olup olmadığı ve zorunlu olduğunu kabul ettiğimizde bunun hutbenin şartlarından biri olup olmadığı hususlarında ihtilaf edilmiştir. Ayakta durmanın zorunlu ve şart olduğunu söyleyenler âyetin zahirini esas almışlardır. Ayakta hutbe okumanın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendi şahsi tercihi olduğunu düşünenler ise bunu zorunlu görmemişlerdir. İmam Mâlik'in görüşüne göre, hutbenin başında ve iki hutbe arasında oturmak hutbenin sünnetidir. Ebû Hanîfe'ye göre ise âyetin zahirine göre iki hutbe arasında oturulmaz. Çünkü âyette oturmaktan bahsedilmemiş, sadece ayakta durduğu zikredilmiştir. İmam Mâlik'in delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uygulamasıdır.[191]

قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ/*De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır:* Eğer "Önceki âyette önce ticaret sonra eğlence zikredildiği hâlde niçin burada önce eğlence sonra ticaret zikredilmiştir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Her iki âyette de kendisine rağbet edilen şey önce zikredilmiştir. Zira Araplar konuşmalarında bazen çoktan aza, bazen de azdan çoğa doğru sıralama yaparlar. Örneğin "فلان يخون في الكثير والقليل/Falanca kişi çok malda da hainlik eder, az malda da" cümlesinde önce çok mal zikredilmiş, daha sonra ondan başkasındaki hainlikten bahsedilmiştir. "فلان أمين على القليل والكثير/Falanca kişi az malda da çok malda da kendisine güvenilen bir kişidir" cümlesinde ise önce az zikredilmiş sonra ise çok malda da kendisine güvenileceğinden

189 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 539.
190 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 284.
191 Ebû Davud, no: 1096.

bahsedilmiştir. Her iki örnekte de sıralama ters yapılsaydı üslup açısından güzel olmazdı. Çünkü az malda hainlik eden kişinin çok malda hayli hayli hainlik edeceği zaten bilinir. Bu sebeple çok malın sonra zikredilmesinin bir anlamı yoktur. Aynı şekilde ***"Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler"*** âyetinde onların ticaret için dağılıp gittikleri önce zikredilmiş, bununla birlikte onların ticaretin dışında eğlence için de dağılıp gittikleri belirtilmiştir. ***"Eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır"*** âyetinde ise Allah'ın yanında olanın eğlenceden daha hayırlı olduğu, bununla birlikte ondan daha büyük önemi olan ticaretten bile daha hayırlı olduğu vurgulanmıştır. Her iki âyette de sıralama farklı olsaydı belağat açısından güzel olmazdı.

سُورَةُ الْمُنَافِقُونَ

63. MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ
لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَ {١} اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ
جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٢} ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ {٣}

1. Münafıklar sana geldiklerinde "Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin" derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. 2. Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! 3. Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar.

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ/***Münafıklar sana geldiklerinde "Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin" derler:*** Onlar dilleriyle aslında kalplerinde olmayan şeyleri söylüyorlardı. İşte bu sebeple Allah âyetin devamında ***"Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir"*** demek sûretiyle onları yalanlamaktadır. Yani

onlar senin peygamber olduğunu iddia ederlerken yalan söylüyorlar. Âyetteki ***“Allah da bilir ki sen elbette, O’nun Peygamberisin”*** sözüne gelince; bu münafıkların söylediği sözün bir parçası değil, mutlak sûrette Allah’ın sözüdür. Eğer arada bu cümle gelmemiş olsaydı ***“Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir”*** sözünden peygamberliğin geçersizliği anlaşılabilirdi. Bu sebeple âyette münafıkların söyledikleri söz ile Allah’ın onları yalanladığı sözün arasında ***“Allah da bilir ki sen elbette, O’nun Peygamberisin”*** sözünün getirilmesi münafıkların iddialarının geçersizliğini ve peygamberliğin gerçek olduğunu belirtmek içindir. Bu yoruma göre, tilavet esnasında âyetteki “لَرَسُولُ اللّٰهِ/***Sen Allah’ın Peygamberisin”*** kelimesi üzerinde vakfedilmesi gerekir.

جُنَّةً/***Kalkan:*** Bu kelimeyle ilgili olarak Mücâdele sûresinde açıklama yapılmıştı.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا/***Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir:*** Burada onların kötü işlerine, azgınlıklarına ve kınandıklarına işaret edilmektedir. Âyette geçen ***“önce iman edip sonra inkâr etmeleridir”*** ifadesine gelince; bunu iki şekilde anlamak muhtemeldir.

Birincisi: Onlar arasından önce gerçekten iman edip sonra münafık olan kişiler hakkındadır.

İkincisi: ***“İman edenlerle karşılaştıkları zaman ‘Biz de iman ettik’ derler”***[192] âyetinde olduğu gibi sadece görünüşte iman etmiş olmaları kastedilmiştir.

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ
خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ
قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ {٤} وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ
رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُؤُ۫سَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ {٥}

192 Bakara 2/14.

4. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hâle geliyorlar? 5. Onlara "Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ/***Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider:*** Bu âyette onların görünüşlerinin güzel olduğundan bahsedilmektedir.

وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ/***Konuşurlarsa sözlerini dinlersin:*** Yani onların hitabeti güçlüdür. Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve bütün muhataplara hitap edilmektedir.

كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ/***Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidirler:*** Bu cümlede onlar, anlayışlarının azlığı sebebiyle kütüklere benzetilmiştir. Zira onlar görünüşleri güzel olmakla birlikte bilgileri az olan kişilerdi. Zemahşerî bu konuda şöyle demiştir: "Duvara dayanmış kütüklerin çatıdaki veya duvarın içindeki kütüklerin aksine bir faydasının olmaması sebebiyle âyette onlar duvara dayanmış kütüklere benzetilmiştir. Çünkü çatıdaki ve duvarın içindeki kütükler bir işe yaramaktadır."[193] Bu yoruma göre, faydasız olma yönüyle benzetme yapılmıştır. Bir görüşe göre onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in meclisinde bulunurlarken bir yere dayanarak oturmaktaydılar. Onlar bu sebeple duvara dayanmış kütüklere benzetilmiştir.

يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ/***Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar:*** Bu cümlede onların Müslümanlara karşı hissettikleri korkunun çokluğu ifade edilmektedir. Nitekim onlar ne zaman bir gürültü duysalar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerinin öldürülmelerini emrettiğini zannederlerdi.

قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ/***Allah onların canlarını alsın:*** Bu cümle onların yaptıklarının kötülüğünü ve durumlarının çirkinliğini ifade eden bir bedduadır.

193 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 542.

أَنّٰى يُؤْفَكُونَ/***Nasıl bu hâle geliyorlar?:*** Yani zahirde olsa bile iman etmiş olmalarından sonra nasıl oluyor da imandan dönüyorlar?

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ/***Onlara "Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler:*** Yani ona sırtlarını dönmek için ve büyüklük taslamalarından dolayı başka tarafa yönelirler.

Bu ve devamındaki âyetlerde konu edinen olay şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Benî Müstalık savaşı için sefere çıktığında insanlar bir su başına varmışlar ve orada izdiham oluşmuştu. Bu kalabalığın içinde Ömer *radıyallahu anh*'ın işçisi Cahcah b. Saîd ile münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün adamı Sinân el-Cühenî de vardı. Bu kargaşada Cahcah, Sinân'a yumruk attı. Sinân da o öfkeyle Ensâr'ı, Cahcah da muhâcirleri yardıma çağırdı. Abdullah b. Übey şöyle dedi: "Bizim ile şu muhâcirlerin durumu tıpkı 'Besle köpeği, seni yesin' sözünde olduğu gibidir." Sonra da şöyle devam etti: "Eğer Medine'ye dönersek oradaki güçlü olanlar zayıfları şehirden çıkaracaklardır."[194] Burada güçlü olanlar ile kendisini ve kendisine uyanları, zayıf olanlar sözüyle ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve onunla birlikte olanları kastediyordu. Sonra kendi halkına seslenerek "Bu muhâcirler Medine'de ancak sizin yardımınızla ve verdiğiniz paralarla yaşamaktadırlar. Eğer siz bu yardımları keserseniz onlar sizin şehrinizden kaçarlar" dedi. Onun bu sözlerini duyan Zeyd b. Erkam hemen giderek duyduklarını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e haber verdi. Olanların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e aktarıldığını duyan Abdullah b. Übey kendisinin böyle bir şey söylemediğine dair yemin ederek Zeyd'i yalanladı. İşte sûre bu esnada nâzil oldu ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zeyd'e haber göndererek ***"Ey Zeyd! Allah seni tasdik, Abdullah b. Übey'i ise rezil etti. İnsanlar da ondan nefret ettiler"*** dedi. Abdullah b. Übey'e "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e git, senin için mağfiret dilesin" denildi. O ise bu fikri kabul etmediğini göstermek için yüzünü çevirdi ve şöyle dedi:

---

194 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 1844; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 299.

"Siz bana Müslüman olmamı söylediniz, ben de Müslüman oldum. Malımın zekâtını vermemi söylediniz, ben de yaptım. Geriye sadece Muhammed'e secde etmemi söylemediğiniz kalmıştı." Abdullah b. Übey bu olaydan kısa süre sonra öldü.

Âyette Abdullah b. Übey'in söylediği sözler bir topluluğa isnad edilmiştir. Çünkü onun söylediği bu sözlere katılan ve ona tâbi olan çok sayıda münafık bulunmaktaydı.

سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ {٦} هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَٓائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ {٧} يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَٓا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ {٨}

6. Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez. 7. Onlar "Allah'ın Resûlü'nün yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. 8. Onlar "And olsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük ancak Allah'ın, Peygamberi'nin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.

سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ/Onlara mağfiret dilesen de di-*lemesen de birdir:* Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için yetmiş defa mağfiret dilese bile Allah'ın onları asla affetmeyeceğini bildiren âyet[195] nâzil olunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben yetmişten daha fazla mağfiret dileyeceğim"*** demişti. Ancak Abdullah b. Übey ve adamlarının yukarıda anlatılan

195 Tevbe 9/80.

şeyleri yapmalarından sonra Allah bu sûrede onların affedilmelerinin şartını daha da zorlaştırdı ve onları hiçbir sûrette affetmeyeceğini bildirdi.[196] Ancak bu görüşte tutarsızlık bulunmaktadır. Çünkü bu sûre Benî Müstalik savaşında yani Tevbe sûresindeki âyetten daha önce nâzil olmuştur.

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ
اللّٰهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ {٩} وَاَنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنٖي
اِلٰٓى اَجَلٍ قَرٖيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحٖينَ {١٠} وَلَنْ يُؤَخِّرَ
اللّٰهُ نَفْساً اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَا وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ {١١}

9. Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır. 10. Herhangi birinizin ölüm gelip de "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!" demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın. 11. Allah, eceli geldiğinde hiç kimseyi ertelemez. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ/***Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın:*** Yani sizi meşgul etmesin. Burada geçen ***"Allah'ın zikri"*** ifadesi namaz, dua ve ibadeti kapsayacak şekilde genel manada kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise sadece farz namazlar kastedilmektedir. Ancak genel manada anlaşılması daha uygundur.

وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ/***Size verdiğimiz rızıktan harcayın:*** Buradaki emir, farz olan zekât, nafile sadaka, cihat yolunda mal harcama ve diğer şeyler hakkında genel bir ifadedir. Bir görüşe göre ise sadece farz olan zekât kastedilmiştir. Âyetin genel manada anlaşılması daha uygundur.

---

196 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 1854.

وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ/*İyilerden olsam!:* Buradaki fiil şartın cevabı konumunda olması sebebiyle cezimli olarak okunmuştur. Ebû Amr ise "**فَأَصَّدَّقَ/*fe-essaddeka*"** fiilinin üzerine atfederek "**وَأَكُونَ/*ve ekûne*"** şeklinde mansub olarak okumuştur.[197]

197 Dânî, *et-Teysîr*, s. 134.

سُورَةُ التَّغَابُنِ

64. TEGÂBÜN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُۘ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ {١} هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌۜ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ {٢} خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ
فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْۚ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ {٣} يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ {٤}

1. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O her şeye kadirdir. 2. Sizi yaratan O'dur. Kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir. Allah yaptıklarınızı görendir. 3. Gökleri ve yeri hak üzere yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır. 4. Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir.

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ/*Sizi yaratan O'dur. Kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir:* Bu âyetin te'vilinde iki farklı görüş mevcuttur.

Birincisi: Sizi Allah yarattığına göre her birinizin O'na iman etmesi gerekir ancak buna rağmen sizden bazıları inkâr ederken, bazıları da iman etmiştir. Bu yoruma göre, küfür ve imanı seçmek kulun fiilidir.

İkincisi: Sizi, bazılarınız kâfir ve bazılarınız mü'min olmak üzere iki grup hâlinde yaratan O'dur. Bu yoruma göre, herkes için iman ve küfür Allah'ın hükmettiği şekilde gerçekleşmektedir.

Cümlenin ikinci kısmının öncesine "fe" harfi ile atfedilmiş olması sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir. Bu da iman ve küfrün yaratılışta belirlenmeyip sonradan meydana gelen şeyler olduğunu ifade etmektedir.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ/***Gökleri ve yeri hak üzere yarattı:*** Bu ifadeyle ilgili pek çok yerde açıklama yapılmıştı.

وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ/***Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı:*** Burada insanoğlunun yaratılışındaki güzellik konusundaki nimet hatırlatılmaktadır. Çünkü insanoğulları diğer bütün canlılar içerisinde en güzel görünüşe sahiptir. Bazı insanların görünüşleri çirkin olsa bile bu onları insanlığın güzel görünüşünden çıkarmaz. Onlar ancak kendilerinden daha güzel görünüşe sahip insanlara göre çirkin görünmektedirler. Bir görüşe göre, burada insana has olan akıl ve idrak kastedilmektedir ancak birinci görüş tercihe daha layıktır. Çünkü âyetteki "صُوَر/***suver***" kelimesi sadece dış görünüş için kullanılır.

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
{٥} ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا
وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ {٦} زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا
قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ {٧}
فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ {٨}

5. Daha önce inkâr edenlerin haberi size gelmedi mi? İşte onlar yaptıklarının cezasını tattılar. Onlar için acı bir azap da vardır.

6. Şöyle ki, onlara peygamberleri apaçık delililer getirmişlerdi fakat onlar "Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmiş?" dediler, inkâr ettiler ve yüz çevirdiler. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah zengindir, hamda lâyıktır. 7. İnkâr edenler, asla tekrar diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır! Rabbime and olsun ki, mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır." 8. Onun için Allah'a, Peygamberi'ne ve indirdiğimiz o nûra (Kur'ân'a) inanın. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

اَلَمْ يَأْتِكُمْ/***Size gelmedi mi?:*** Burada Kureyşlilere ve diğer kâfirlere hitap edilmektedir.

اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا/***Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmiş?:*** Burada onların Allah'ın kendilerine peygamber olarak bir insanı göndermesini imkânsız görmeleri veya bir insana tâbi olmayı kendilerine yakıştıramadıkları kastedilmektedir. Âyette geçen "بَشَرٌ/***beşer***" kelimesi hem tek bir kişi hem de bir topluluk için kullanılmaktadır.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا/***İnkâr edenler, asla tekrar diriltilmeyeceklerini sanıyorlar:*** Abdullah b. Ömer bu âyetteki "sanmak" anlamına gelen "زَعَمَ/***zeame***" kelimesinin "yalan söylemek"ten kinaye olduğunu söylemiştir.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ
صَالِحاً يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاَتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ {٩} وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ {١٠}

9. Mahşer vaktinde sizi toplayacağı gün, işte o aldanma günüdür. Ve kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter, onu içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur. 10. İnkâr eden ve âyetlerimizi

yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennem ehlidirler. Orada ebedî kalacaklardır. Ne kötü gidilecek yerdir orası!

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ/*Sizi toplayacağı gün:* Buradaki "**يَوْمَ/*yevm*"** kelimesinin âmili 7. âyette geçen "**لَتُنَبَّؤُنَّ/*size haber verilecektir*"** fiili veya "hatırla, zikret" takdirinde mahzûf bir emirdir. Bu ifadenin mübteda ve haberinin de ***"işte o aldanma günüdür"*** ifadesi olması da muhtemeldir. Buradaki ***"aldanma günü"*** sözüyle kıyamet günü kastedilmektedir. Âyette geçen "**التَّغَابُنِ/*et-tegâbün*"** kelimesi insanların ticarette aldanmalarından mecaz olarak alınmıştır. Zira ahirette mutlu olanlar cenneti kazanmışlar, kâfirler ise sanki mutlu olanlara nispetle aldanmışlardır. Bu yoruma göre "**التَّغَابُنِ/*et-tegâbün*"** kelimesi tefâul babının olağan anlamındaki gibi "iki kişi arasındaki aldatılma" anlamına değil de "kişinin kendisinin aldanması" anlamına gelmektedir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür.

Zemahşerî ise burada saîdlerin şakîlerin konumuna, şakîlerin ise saîdlerin konumuna geçmesinin kastedildiğini söylemiştir. Bu yoruma göre, aldanma iki kişi arasında olmaktadır. Zemahşerî bu âyette şakîler için bir azarlama olduğunu söylemektedir. Çünkü onların cehenneme gitmeleri saîdler için hakiki anlamda bir aldatma değildir.[198]

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ {١١} وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ {١٢} اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ {١٣}

11. Allah'ın izni olmadan hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir. 12. Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin. Yüz çevirirseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır. 13. Allah; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

---

198 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 550.

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ/Allah'ın izni olmadan hiçbir musibet isabet etmez: Buradaki ***"musibet"*** kelimesi ile insanlar nazarında en önemli olaylar olması yönüyle afetlerin veya iyi ve kötü bütün olayların kastedilmiş olması muhtemeldir. ***"Allah'ın izni"*** sözüyle ise O'nun takdiri ve iradesi ifade edilmektedir.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ/Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür: Bir görüşe göre, bu cümlede, her şeyin Allah'ın izniyle olduğuna iman eden kişinin kalbinin Allah'ın hükmüne olan bu teslimiyeti ve rızası sebebiyle Allah tarafından doğruya iletileceği belirtilmektedir. Bu görüş güzel olmakla birlikte cümleyi genel manada almak daha güzeldir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْۚ
وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَٓا
اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 15. Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ/Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının: Bu âyetin nüzûl sebebi İslâm dinine girmiş olup hicret etmek isteyen bazı kişilerin eşlerinin ve çocuklarının onları hicret etmekten alıkoymalarıdır. Bu yüzden Allah onları bu konuda eşlerine ve çocuklarına uymamaları yönünde uyarmaktadır. Bir görüşe göre ise bu âyet Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında inmiştir. Bu kişi cihada katılmak istediği zaman ailesi ve çocukları toplanıp onun kendilerini bırakmamasını istediler ancak o yine de onları bırakıp cihada katıldı. Geriye döndüğü zaman onları cezalandırdığını düşünerek pişman oldu. İşte âyet çocukların insanlar için bir fitne

olabileceği konusunda uyarıda bulunmak için inmiştir.[199] Âyetin devamında Allah ***"Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir"*** buyurmak sûretiyle insanların eşlerini ve çocuklarını cezalandırmaktan vazgeçirmiştir. Bununla birlikte âyetin lafzı ister dinî ister dünyevi konularda olsun insanların eşlerinden ve çocuklarından kendilerine düşmanlık yapanlar için genel bir ifadedir.

وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ/***Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır:*** Bu söz, insanları ahiret için çalışmaya teşvik etmeyi ve kendileri için fitne unsuru olabilen mallara ve çocuklara aşırı düşkünlükten sakınmayı ifade etmektedir.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْراً لِاَنْفُسِكُمْ
وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ {١٦} اِنْ تُقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ
{١٧} عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ {١٨}

16. O hâlde gücünüz yettiğince Allah'tan sakının. Dinleyin, itaat edin, kendiniz için hayır harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. 17. Eğer Allah'a güzel bir şekilde ödünç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah şekûr ve halîmdir. 18. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. Üstündür, hikmet sahibidir.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ/***Gücünüz yettiğince Allah'tan sakının:*** Bir görüşe göre bu âyet ***"Ey inananlar! Allah'tan, sakınılması gerektiği gibi sakının"***[200] âyetiyle neshedilmiştir. Bir rivayete göre ise ***"Ey inananlar! Allah'tan, sakınılması gerektiği gibi sakının"*** âyeti nâzil olduğunda bu hüküm insanlara ağır geldi ve bunun üzerine ***"gücünüz yettiğince Allah'tan sakının"*** âyeti nâzil oldu.[201] Bir görüşe göre ise bu iki âyet

199 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 424.
200 Âl-i İmrân 3/102.
201 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3358; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 427.

hakkında nesh vaki değildir. Çünkü ***"Allah'tan sakınılması gerektiği gibi"*** denilirken "gücünüz yettiği ölçüde" anlamı kastedilmektedir. Zira bir kişi için gücünün yettiğinden daha fazlasını yapması zaten mümkün değildir. Bu yoruma göre bu âyet Âl-i İmrân sûresindeki âyetin açıklayıcısı olmaktadır ve kişinin, kendisine zorla yaptırılan ve unutularak düşülen hatalar gibi sorumlu tutulmayacağı kendi isteği dışındaki durumlardan muaf olduğunu bildirmektedir. "مَا اسْتَطَعْتُمْ/***Mesteta'tüm"*** ifadesindeki "مَا/mâ" edatı zarfiyyedir.

خَيْراً لِاَنْفُسِكُمْ/***Hayır harcayın:*** Sîbeveyh'e göre buradaki "خَيْراً/***hayran"*** kelimesi gizli bir fiil sebebiyle mansubdur. Bir görüşe göre ise ***"harcayın"*** emrinin mef'ûlüdür. Çünkü "خَيْراً/***hayran"*** kelimesi "mal" anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre de "وَاَنْفِقُوا إِنْفَاقًا خَيْراً لِاَنْفُسِكُمْ/ Kendiniz için hayırlı bir harcayışla harcayın" takdirinde mahzûf bir mef'ûlü mutlakın sıfatıdır.

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ/***Kim nefsinin cimriliğinden korunursa:*** Bu ifadeyle ilgili olarak Haşr sûresinde açıklama yapılmıştı.

اِنْ تُقْرِضُوا اللهَ/***Eğer Allah'a ödünç verirseniz:*** Bakara sûresinde bu ifadeyle ilgili açıklama yapılmıştı.

وَاللهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ/***Allah şekûr ve halîmdir:*** Bu kavramlar hakkında sözlüklerde açıklamalar bulunmaktadır.

سُورَةُ الطَّلَاقِ

65. TALÂK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّٓا اَنْ
يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَا تَدْر۪ي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْراً {١}

1. Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetlerine bağlı olarak boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, belki Allah bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ/***Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman:*** Eğer "Niçin, burada önce sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, sonrasında ise topluluğa hitap edilmiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Bunun sebebi şudur ki, boşanmanın hükümleri açısından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve

ümmeti ortaktır. Bir görüşe göre ise ***"Boşayacağınız zaman"*** ifadesinde hem Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hem de ümmetine, ancak âyetin başında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şanını yüceltmek için sadece ona hitap edilmiştir. Tıpkı bir topluluğun önderine veya büyüğüne hitaben "Ey falanca! Şöyle yapın" denilirken "Sen ve kavmin şöyle yapsın" denilmek istenmesi gibidir. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Allah'ın mesajını ümmetine ulaştıran kişi olduğu için böyle yapılmış olabilir. Buna göre sanki âyette "Ey Peygamber! Sen ve kavmin kadınları boşayacağınız zaman..." denilmektedir. Bir görüşe göre ise bu âyet "Ey Peygamber! Ümmetine söyle; kadınları boşayacağınız zaman..." şeklinde takdir edilmektedir. Ancak bu yorum zayıftır. Çünkü buna göre âyetin hükmü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için değil sadece ümmeti için geçerli olmuş olur. Başka bir görüşe göre ise âyetteki ***"Kadınları boşayacağınız zaman"*** ifadesinde de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yüceltmek için ona ***"siz"*** zamiriyle hitap edilmektedir.

Boşanmanın mübah mı, mekruh mu olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Sünnette beyan edildiği şeklin dışında gerçekleştirilen boşamalara gelince; bunlar yasaklanmış olmasına rağmen geçerlidir. Boşama üzerine yemin edilmesi ise mutlak sûrette yasaktır.[202]

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ/*Onları iddetlerine bağlı olarak boşayın:* Bu cümle "Onları iddetlerinin öncesinde boşayın" şeklinde takdir edilir. Bu sebeple Osman *radıyallahu anh*, İbn Abbâs ve Übey b. Ka'b bu âyeti **"فَطَلِّقُوهُنَّ في قَبْلِ عِدَّتِهِنَّ/*Onları iddetlerinden önceki dönemde boşayın*"**[203] şeklinde okurken, İbn Ömer ise **"لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ/*li-kıbeli iddetihinne*"**[204] şeklinde okumuştur. Her iki okuyuş şekli de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir ve hepsine göre, âyetten kadınların hayızlı iken boşanmamaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durum icma ile yasaklanmıştır. Çünkü bu dönemde yapılacak olan bir boşamada Allah'ın emrettiği iddetten önce boşama şartı gerçekleşmemiş olmaktadır.

---

202 Buhârî, no: 2679; İmam Mâlik, *Muvatta*, no: 1749.

203 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 433; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, II, 395.

204 Abdürrezzâk, *Tefsîr*, III, 2296.

Hayız döneminde bir kadının boşanmasının yasaklanması hususunda bunun sebebinin iddetin uzatılması mı yoksa teabbüdi mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Doğru olan görüşe göre, bunun bir iddetin uzatılması sebebiyle yasaklanmış olmasıdır. Bu görüş farklılıkları üzerine değişik hükümler bina edilmiştir. Bazıları şunlardır:

Kadın da boşanmak istiyorsa bu dönemdeki boşama geçerli midir?

Kadın hamile ise hayız döneminde boşama geçerli midir?

Kadın hayızlı iken onunla cinsel ilişkiye girmeden önce boşamak geçerli midir?

Yasaklamanın sebebinin iddetin uzatılması olduğunu kabul ettiğimiz takdirde tüm bu soruların cevabı "geçerlidir" şeklinde olacaktır. Yasaklamanın teabbüdi olduğunu esas aldığımızda ise bu boşamaların yasak olması gerekmektedir. İmam Mâlik'e göre hayz döneminde gerçekleştirilen boşamalar bağlayıcıdır ancak daha sonra erkeğe zorla eşine dönmesi emredilir. Şâfiî'ye göre, zorlamadan sadece dönmesi söylenir. Boşamadan sonra kadın temizlenip hayız olur sonra tekrar temizlenince erkek isterse karısına dönüp nikâhlı kalmaya devam eder, isterse onu boşar. Bu uygulama İbn Ömer hadisinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki: O, hanımını hayızlı iken boşadığı zaman babası Ömer bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e söylemiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise şöyle buyurmuştur: ***"Ona hanımına dönmesini söyle. Temizlenip sonra hayız olunca sonrasında tekrar temizlenince isterse onu boşasın, isterse nikâhlı olarak yanında tutsun."***[205]

İmam Mâlik, kadının temizlik döneminde iken o dönemi de iddetten saymak için kocanın henüz onunla ilişkiye girmeden boşamasını şart koşmuştur. Eğer koca temizlik döneminde eşiyle ilişkiye girdikten sonra boşadıysa iddetin cinsel ilişki ile mi yoksa temizlik dönemi esas alınarak sayılacağı bilinmediği için Allah'ın emrettiği şekilde iddetinden önce boşama gerçekleşmemiş olur.

---

205 Buhârî, no: 4953; Müslim, no: 3725.

وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ/Ve iddeti de sayın: Boşanma durumunda karşılaşılan ric'at (tekrar birleşme), iskan, miras ve diğer hukuki sonuçlarla ilgili hükümlerin uygulanmasında kullanılmak üzere iddetin sayılması emredilmiştir.

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ/Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar: Allah, kocanın boşamış olduğu karısını yaşamakta olduğu evden çıkarmasını ve kadının da kendi isteği ile oradan çıkmasını yasaklamıştır. Bu sebeple kadının o evin dışında gecelemesi ve bir zorunluluk olmadıkça gündüz evden uzaklaşması caiz değildir. Bu da nesebin muhafazası ve kadının korunması içindir. Eğer o ev kocanın kendi malıysa veya kiraysa boşamış olduğu kadının orada iskan ettirilmesi gereklidir. Eğer ev kadının malıysa iddet süresince koca o evin kirasını karısına ödemelidir. Evlilik süresince eğer kadın kocasını bu evden faydalandırdıysa iddet süresince o kocanın evden çıkmasının gerekip gerekmediği hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Doğru olan görüşe göre, kocanın çıkması gereklidir. Çünkü boşanma ile artık kocanın evden faydalanma imkânı kalmamıştır.

اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ/Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında: İddet bekleyen kadının evden çıkmasını gerektiren bu hayâsızlığın ne olduğu hususunda beş farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Leys b. Sa'd ve Şa'bî'ye göre bu, zinadır ve had cezasının uygulanması için kadın evden çıkar.[206]

İkincisi: Kocasının akrabaları hakkında kötü söz söylemesidir. Bu takdirde kocasının evinde barınma hakkını kaybetmiş olur ve onun nesebi muhafaza edecek başka bir evde kalması gerekir. Bu İbn Abbâs'ın görüşüdür[207] ve Übey b. Ka'b'ın âyeti "Size karşı bir hayâsızlık yapmaları dışında" anlamında "إلا أن يفحشنا عليكم" şeklinde okuması bu görüşü desteklemektedir.[208]

Üçüncüsü: Bu hayâsızlık, zina iftirası atmak, zina yapmak, hırsızlık ve diğer bütün günahlardır. Bu günahlardan birisini her ne zaman

---

206 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 115; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 142.

207 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 904.

208 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 297.

yaparsa o evde barınma hakkını kaybeder. Bu da İbn Abbâs'ın görüşüdür. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.[209]

Dördüncüsü: Evden çıkması intikal çıkışıdır. Kadın bu hayâsızlığı ne zaman yaparsa evde barınma hakkını kaybeder. Bu İbn Feres'in görüşüdür. İmam Mâlik de kadının iddet sürecinde hayâsızlık yapması durumunda bu görüşü benimsemektedir.

Beşincisi: Bu boşama gerçekleşmeden önce yapmış olduğu hayâsızlıktır. Bu görüşe göre, erkek karısını bir hayâsızlık yaptığı için boşamış ise o kadının evde barınma hakkı olmaz. Bu Katâde'nin görüşüdür.[210]

لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْراً/Bilemezsin, belki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir: Cumhura göre, bu durum kocanın karısına dönmesidir. Yani iddeti sayın ve size emredileni yerine getirin, belki de Allah sizin eşlerinize geri dönmenizi sağlayacak bir durum oluşturur. Bir görüşe göre, bu âyette zikredilen geri dönüşün sebebi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ömer'in kızı Hafsa'yı boşaması ve Allah'ın ona eşine geri dönmesini emretmesidir.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاًۙ {٢} وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْراً {٣}

2. Sürelerini doldurduklarında onları ya iyilikle tutun veya onlardan iyilikle ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve ahiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder; 3. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a

209 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 118.
210 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 117.

tevekkül ederse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ/*Sürelerini doldurduklarında onları ya iyilikle tutun veya onlardan iyilikle ayrılın:* Buradaki süre ile iddetin bitimi kastedilmektedir. İyilikle tutmak, eşiyle tekrar birleşerek güzel geçinmek ve eşin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktır. İyilikle ayrılmak ise mehrin verilmesi, boşandığı zaman da nafakasının ödenmesi, önceden verilmiş sözleri yerine getirmek ve benzeri şeylerdir.

وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ/*İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun:* Bu cümlede eşlere hitap edilmektedir. "Şahit tutmak" ile cumhura göre, eşlerin tekrar birleşmesine iki kişinin şahitlik etmesi emredilmektedir. Bunun vacip mi yoksa müstehap mı olduğu hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. İbn Abbâs'a göre bu şahitlik ile hem eşlerin ayrılmasına hem de eşlerin tekrar birleşmesine şahitlik etmek kastedilmektedir.[211] Bu görüş daha kuvvetlidir. Çünkü bu duruma iki kişinin şahitlik etmesi sonradan ortaya çıkması muhtemel sorunları ve tartışmaları önler. Bu konuda evliliğe geri dönme ile boşanma arasında bir fark yoktur.

Şahitlerde olması gereken "adalet" vasfı hakkında Bakara sûresinde açıklamalar yapmıştık.

ذَوَيْ عَدْلٍ/*Adalet sahibi iki kişi:* Burada erkekler için kullanılan kelimenin geçmesi sebebiyle şahitlerin kadın değil erkek olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu görüş, kadının da bu konuda şahit olabileceğini söyleyenlerin aksine Mâlikî mezhebinde esas alınmaktadır.

مِنْكُمْ/*İçinizden:* Bu ifade ile şahitlik edeceklerin Müslümanlardan olması gerektiği kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise o dönemde kölelerin şahitliği kabul edilmediği için ***"içinizden"*** sözüyle hürler kastedilmektedir. Bu İmam Mâlik'in görüşüdür.

وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ/*Şahitliği Allah için yapın:* Burada şahitlere hitap edilmektedir. "Şahitliğin yapılması" ifadesiyle, kendisinden şahit olunması

---

211 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 298.

istendiği zaman onun bu görevi yapmasının zorunlu olduğunun anlaşılması muhtemeldir. Buna göre, şahitlik yapmak farzı kifâyedir. İbnu'l-Feres bu anlama işaret etmektedir. Bir diğer ihtimal de şahitliğin hiçbir art niyet olmadan tastamam doğru olarak yapılmasının kastedilmiş olmasıdır. Zemahşerî de âyeti bu şekilde tefsir etmiştir.[212] ***"Adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun"***[213] âyetinden de anlaşılacağı üzere ikinci yorum daha uygundur.

ذَٰلِكُمْ/***İşte bu:*** Burada öncesindeki hükümlere işaret edilmektedir.

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً/***Kim Allah'tan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder:*** Bir görüşe göre, bu boşanma konusundadır ve "Her kim sünnetin gerektirdiği üzere bir talak ile eşini boşarsa Allah o kişiye eşine dönmeyi caiz kılmak sûretiyle bir çıkış yolu ihsan eder" manasındadır. Bu manada İbn Abbâs'ın eşini üç talak ile boşayan birisine "Sen Allah'tan sakınmadın ve bu sebeple eşin senden geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde ayrılmış oldu. Ben senin için bir çıkış yolu göremiyorum" dediğine dair bir rivayet bulunmaktadır.[214] Bir görüşe göre, bu ifade genel anlamdadır. Yani kim sözlerinde ve davranışlarında Allah'tan sakınırsa Allah ona dünya ve ahiret sıkıntılarından bir çıkış yolu ihsan eder. Bu görüş de yine Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Beş sebepten dolayı bu görüş tercihe daha layıktır.

Birincisi: Lafzı genel manada anladığımız zaman hem boşanma hem de diğer konular bunun içine girer.

İkincisi: Bu âyet Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında nâzil olmuştur. Onun çocuğu esir düşmüş ve o bu sebeple geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e anlatınca, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona Allah'tan sakınmasını tavsiye etti. Çok geçmeden çocuğu geri döndü ve Allah onun rızkını genişletti.[215]

---

212 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 554.
213 Nisâ 4/135.
214 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 298.
215 Mukâtil, *Tefsîr*, III, 372.

Üçüncüsü: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduktan sonra ***"Dünya şüphelerinden, ölümün zorluğundan ve kıyamet gününün sıkıntılarından çıkış ihsan eder"*** buyurmuştur.[216]

Dördüncüsü: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyet hakkında ***"Ben öyle bir âyet biliyorum ki insanlar ona tutunsalar muhakkak kendilerine yeterli olur"*** buyurmuştur: ***"Kim Allah'tan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti devamlı okur ve tekrar ederdi.[217]

Beşincisi: Bir sonraki âyetin başındaki ***"Ve ona beklemediği yerden rızık verir"*** ifadesi boşanma konusuyla uyumlu görünmemektedir. Çünkü Allah'tan sakınma genel olarak gerekli olan bir husustur. Bazı âlimler burada bahsedilen rızkın iki çeşit olduğunu söylemişlerdir.

Birincisi: Her canlıya ömrü boyunca garanti edilmiş rızıktır. Bu da hayatını devam ettirmesini sağlayacak olan gıdadır ve ***"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın"***[218] âyetinde rızkın bu türüne işaret edilmektedir.

İkincisi: Özellikle Allah'tan sakınanlara vaat edilmiş olan ve bu âyette zikredilen rızık.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ/*Kim Allah'a tevekkül ederse O, ona yeter:* Yani Allah, o kuluna başka hiçbir kişiye ihtiyaç duymayacak derecede kafi gelir. Tevekkül konusuyla ilgili Âl-i İmrân sûresinde açıklamalar yapmıştık.

اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ/*Şüphesiz Allah, emrini sonuca ulaştırır:* Yani dilediği şeyi gerçekleştirir ve O'nu hiçbir şey aciz bırakamaz. Bu ifade insanları O'na tevekkül etmeye teşvik etmekte ve bunu desteklemektedir. Çünkü kul, bütün işlerin Allah'ın elinde olduğunu tam olarak bilirse artık sadece O'na tevekkül eder ve başkasına sığınmaz.

---

216 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 559.

217 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 161.

218 Hûd 11/6.

قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْراً/***Allah her şey için bir ölçü koymuştur:*** Yani belli bir ölçü ve sınırlı bir zaman.

وَالّٰٓـئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَآئِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰٓـئِي لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْراً {٤}

4. Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.

وَالّٰٓـئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَآئِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ/***Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır:*** Rivayet edildiğine göre, ***"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız dönemi beklerler"***[219] âyeti nâzil olunca sahâbîler "Ey Allah'ın Resûlü! Hayız göremeyecek kadar küçük veya büyük kadınların iddeti nedir?" diye sordular. İşte bunun üzerine hayız görmeyen kadınların iddetlerinin üç ay olduğunu bildiren bu âyet nâzil olmuştur. Âyette geçen "وَالّٰٓـئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ/***vellâî yeisne mine'l-mehîd"*** ifadesiyle yaşının ilerlemesi sebebiyle hayızdan kesilen (menapoza giren) kadınlar kastedilmektedir. "وَالّٰٓـئِي لَمْ يَحِضْنَ/***Vellâî lem yehidne"*** ifadesiyle ise yaşının küçük olması sebebiyle henüz hayız görmeyen kızlar kastedilmektedir. Bu ifade âyetin başındaki "وَالّٰٓـئِي يَئِسْنَ/***vellâî yeisne"*** ifadesi üzerine atfedilmiştir veya "âdet görmeyenler de aynı şekildedir" takdirinde mahzûf bir haberin mübtedasıdır.

اِنِ ارْتَبْتُمْ/***Şüpheye düşerseniz:*** Yani tereddüt ederseniz, kuşku duyarsanız. Burada kastedilen mana hakkında iki görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Eğer iddetin hükmü konusunda şüphe ederseniz bilin ki bu süre üç aydır.

---

219 Bakara 2/228.

İkincisi: Eğer kadının hayızdan kesilip kesilmediği hususunda şüphe ederseniz.

Birinci yoruma göre, bu ifade yaşının ilerlemiş olması sebebiyle hayızdan kesilen kadınlar hakkındadır ki bu görüş doğrudur. İkinci görüşe göre ise bu ifade hayız görme çağında olduğu hâlde herhangi bir sebepten hayız görmeyen kadın hakkındadır. Âlimler bu durumdaki kadının iddeti hakkında üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Birincisi: Bu yoruma göre, âyetten anlaşılacağı üzere onların iddeti üç aydır.

İkincisi: Hamile olmadığına emin olmak için dokuz ay bekledikten sonra üç ay daha beklemektir. Ömer *radıyallahu anh*'ın görüşünü esas alan Mâliki mezhebî de bunu tercih etmektedir.

Üçüncüsü: Hayızdan kesilme yaşına ulaşıncaya kadar daha otuz yılı olsa bile hayız dönemleri sayılır. Bu Şâfiî ve Hanefi mezheplerinin görüşüdür.

وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ/***Hamile olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmalarıdır:*** İmam Mâlik, Şâfiî, Ebû Hanîfe ve diğer âlimlere göre bu âyet boşanmış ve kocaları vefat etmiş kadınlar hakkında genel bir hükümdür. Onlardan biri hamile olduğu takdirde onların iddeti çocuklarını doğurana kadardır. Ali *radıyallahu anh* ve İbn Abbâs'a göre ise bu âyet sadece kocalarından boşanmış olan hamile kadınlar içindir ve onların iddeti doğum yapana kadardır. Kocaları vefat etmiş kadınlara gelince; onların iddetleri çocuklarını doğurmaları veya dört ay on gün beklemelerinden hangisi daha uzun ise o zaman bitmektedir.[220] Cumhurun bu konudaki delilleri Sübey'a el-Eslemiyye hadisidir. Bu kadın, Sa'd b. Havle'nin eşiydi ve kocası veda haccında vefat etti. Sübey'a o esnada hamile idi. Çocuğunu doğurunca Ebu's-Senâbil kendisine evlenme teklif etti. Kadın bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona

---

220 Sem'ânî, *Tefsîr*, V, 463.

"Dilediğin kişi ile evlen" cevabını verdi.[221] İbn Abbâs'ın bu hadisi duyunca kendi görüşünden vazgeçtiği[222] ve eğer Ali *radıyallahu anh* da bu hadisi duymuş olsaydı onun da görüşünden vazgeçeceği zikredilmektedir. Abdullah b. Mes'ûd, bir diğer adı da kısa Nisâ sûresi olan Talâk sûresinin, Bakara sûresindeki ***"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler"***[223] âyetinden daha sonra nâzil olduğunu söylemiştir. Bu hüküm âlimlerin genelinin görüşüne göre o durumdaki kadınlara hastır.

ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُٓ اِلَيْكُمْۜ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُعْظِمْ لَهُٓ اَجْراً {٥} اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَٓارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّۜ وَاِنْ كُنَّ اُو۬لَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۚ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍۚ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُٓ اُخْرٰىۜ {٦}

5. İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını artırır. 6. Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerde oturtun, onları sıkıştırıp kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda iyilikle anlaşın. Eğer anlaşamazsanız onun için başka biri emzirecektir.

اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ/***Onları oturduğunuz yerde oturtun:*** Allah, iddet süresince boşanmış kadınların evde barındırılmasını emretmiştir. Bâin talak ile boşanmış kadına gelince; ittifakla kocası onun barınması ve geçiminden sorumludur. Bâin talakla boşanmış kadın hakkında üç görüş vardır.

---

221 İmam Mâlik, *Muvatta*, no: 1225; Buhârî, no: 4626.

222 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 636.

223 Bakara 2/240.

Birincisi: İmam Mâlik'e göre, bu durumdaki kadının barındırılma hakkı vardır ancak nafaka hakkı yoktur..

İkincisi: Ebû Hanîfe'ye göre hem barındırılma hem de nafaka hakkı vardır.

Üçüncüsü: Bu kadının ne barındırılma ne de nafaka hakkı vardır.

İmam Mâlik, bu konuda Fâtıma bint Kays hadisini delil olarak almaktadır: Eşi, Fâtıma'yı bâin talak ile boşamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Senin, kocan üzerinde nafaka hakkın yoktur"*** buyurmuştur. Kadının barınma hakkı olduğunu söyleyenlerin delili, Ömer *radıyallahu anh*'ın "Biz bir kadının sözünden dolayı Rabbimizin Kitabı'ndan bir âyeti terk etmeyiz. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***'O kadının barınma ve nafaka hakkı vardır'*** dediğini duydum"[224] şeklindeki sözüdür. Bu durumdaki kadının barınma ve nafaka hakkının olmadığını söyleyenlerin delili ise Fâtıma'dan nakledilen "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* benim için ne barınma ne de nafaka takdir etmiştir"[225] sözüdür.

مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ/***Oturduğunuz yerde:*** Bu sözle "Boşadığınız kadınları kendi oturduğunuz meskenin bir bölümünde oturtun" denilmektedir. Buradaki "مِنْ/***min***" harfi ba'ziyye anlamındadır. Katâde'den nakledilen "Eğer kocanın sadece bir evi varsa boşadığı kadını onun bir köşesinde oturtur"[226] şeklindeki söz bu âyeti tefsir etmektedir.

مِنْ وُجْدِكُمْ/***Gücünüz ölçüsünde:*** Burada geçen "وُجْدِ/***vücd***" kelimesi "mal yönünden güç yetirmek ve imkân sahibi olmak" anlamlarına gelmektedir. Buna göre âyette "Boşadığınız kadınları gücünüz yettiği ölçüde bir evde barındırın" denilmektedir. Bu ifade "مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ/***oturduğunuz yerde***" ifadesinin atfı beyanıdır. "وُجْد/***Vücd***" kelimesinin "وُجْد/***vücd,***" "وَجْد/***vecd***" ve "وِجْد/***vicd***" şekillerinde okunması caizdir. Hepsi

224 Müslim, no: 3783.
225 İsnadlı olarak kaynağını bulamadım.
226 İsnadlı olarak kaynağını bulamadım. Ancak bazı tefsir kitaplarında isnadsız olarak geçmektedir. Bk. *es-Sirâcü'l-Münîr*, IV, 229; *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 280.

aynı anlama gelmektedir ancak "وُجْدِ/**vücd**" şekli en çok kullanılan ve en meşhur olandır.

وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ/***Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin:*** Âlimler bu âyetin hükmüyle amel etmek için ister ric'î isterse bâin olsun boşanmış hamile kadının iddet süresi içerisinde nafakasının karşılanmasının vacip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hamile olmayan boşanmış kadın hakkında ise eğer ric'î talak ile boşanmışsa iddet süresi içerisinde nafakasının ödenmesi gerektiği üzerinde de ittifak etmişlerdir. Eğer bâin talak gerçekleşmiş ise zikretmiş olduğumuz sebeplerden dolayı ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve cumhura göre, kocası vefat ettiğinde hamile olan kadının nafaka hakkı yoktur. Çünkü onlara göre bu âyet boşanma sonucu dul kalmış olan kadınlar hakkında geçerlidir. Bazı âlimlere göre ise eşi ölen kadının kocasının mirasından nafaka alma hakkı vardır.

فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ/***Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin:*** Eğer boşadığınız kadınlar sizin çocuklarınızı emzirirlerse onlara emzirme ücretlerini verin. Bu da fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere onların nafakalarının ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ/***Aranızda iyilikle anlaşın:*** Burada hem erkeklere hem de kadınlara hitap edilmektedir. Âyette her iki tarafın birbirlerine hoşgörüyle, dostça ve iyilikle davranmayı tavsiye etmeleri gerektiği kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise "وَأْتَمِرُوا/***ve'temirû***" kelimesi "birbirinizle danışın, istişare edin" anlamına gelmektedir.

وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُٓ اُخْرٰى/***Eğer anlaşamazsanız onun için başka biri emzirecektir:*** Âyette, boşanmış olan annenin emzirme ücreti konusunda babaya zorluk çıkarması ve fazla ücret istemesi hâlinde babanın kendisi için daha uygun olmasından dolayı başka bir kadından çocuğunu emzirmesini isteyebileceği bildirilmektedir. Ancak çocuk annesinden başkasını emmeyi kabul etmez ise anne benzer durumdaki kadınların aldığı ücret esas alınarak çocuğu emzirmeye zorlanır.

لِيُنْفِقْ ذُوسَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَا سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً {٧} وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَاباً شَدِيداً وَعَذَّبْنَاهَا عَذَاباً نُكْراً {٨}

7. İmkânı olan, nafakayı imkânına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır. 8. Rabbinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice memleketler vardır ki, Biz oraları çetin bir hesaba çektik ve onları görülmemiş azaba çarptırdık.

لِيُنْفِقْ ذُوسَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ/***İmkânı olan, nafakayı imkânına göre versin:*** Âyette, herkesin kendi ekonomik durumuna göre nafaka vermesi, kocanın gücünün üzerinde bir nafaka ödemekle sorumlu tutulmaması ve kadın için de ortalama bir geçim imkânı sağlanması emredilmektedir. Ayrıca âyette nafaka miktarlarının kişilerin durumlarına göre değişeceğine dair bir delil bulunmaktadır. Bu görüş, yeterliliği esas alan Ebû Hanîfe'den farklı düşünen İmam Mâlik'e aittir. Eğer koca, boşadığı karısının nafakasını ödemekten aciz ise Hanefi mezhebinin aksine Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre yine de boşanabilir. Eğer nafakasını değil de giyimini karşılamaktan aciz ise boşanması hakkında mezhep içinde iki farklı görüş bulunmaktadır.

فَحَاسَبْنَاهَا حِسَاباً شَدِيداً/***Biz oraları çetin bir hesaba çektik:*** Yani o memleketlerde yaşayan halkı hesaba çektik. Bir görüşe göre, burada ahiret hesabından bahsedilmektedir ve sonrasındaki 10. âyetteki ***"Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır"*** cümlesindeki azap da ahiret azabıdır veya âyetteki ***"hesaba çektik"*** ve ***"azaba çarptırdık"*** ifadelerinin geçmiş zaman kipinde olmaları gerçekleşmiş olaylar hakkında hakiki, henüz gerçekleşmemiş olaylar hakkında ise mecazi anlamda olduklarını göstermektedir. Âyetin manası "Biz onları günahları sebebiyle yakaladık ve onların küçük günahlarını bile bağışlamadık" şeklindedir. Âyetteki ***"azap"*** kelimesi, dünyadaki cezalandırılmalarını,

"bilinmeyen" kelimesi ise azabın benzeri görülmemiş derecede şiddetli olduğunu ifade etmektedir.

فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْراً {٩} اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَاباً شَدِيداً
فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُو۫لِي الْاَلْبَابِ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْراً {١٠} رَسُولاً
يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ
الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحاً يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا اَبَداً قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقاً {١١} اَللّٰهُ
الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً {١٢}

9. Böylece onlar da yaptıklarının karşılığını tatmışlar ve işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur. 10. Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. Ey inanan akıl sahipleri! Allah'tan korkun. Allah size bir zikir indirmiştir. 11. İman edip sâlih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi göndermiştir. Kim Allah'a inanır ve faydalı iş yaparsa Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah o kimse için gerçekten güzel bir rızık vermiştir. 12. Allah, yedi kat göğü ve yerden onların benzerini yaratandır. Emir onların arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.

قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْراً/*Allah size bir zikir indirmiştir:* Buradaki ***"zikir"*** kelimesi ile Kur'ân ve bir sonraki âyetin başındaki ***"resûl"*** kelimesi ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir.

رَسُولاً/*Resûlen:* "Bir elçi gönderdi" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Bu, İbn Atiyye'nin tercih ettiği ve en kuvvetli olan görüştür. Bir görüşe göre ***"zikir"*** ve ***"elçi"*** kelimelerinin ikisi ile de Kur'ân kastedilmektedir. Bu yoruma göre ***"resûl"*** kelimesi ile "risalet"

kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre, muzafın hazfedilmesi ile "resûlü olan bir zikir" takdirinde yine her ikisi ile Kur'ân kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre "رَسُولاً/**resûlen"** kelimesi **"zikir"** masdarının mef'ûlüdür. Zemahşerî'ye göre, buradaki elçi Cebrail'dir ve **"zikir"** kelimesinden bedeldir. Çünkü zikri Cebrail indirmiştir veya o, Allah'ı çokça zikretmiş olması sebebiyle **"zikir"** olarak adlandırılmıştır. Bu görüşün doğru olması tamamen uzak bir ihtimaldir.

وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ/**Yerden onların benzerini:** Göklerin yedi kat olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Yeryüzüne gelince; onun hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, bu âyetin zahirinden ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Kim bir karış toprağı haksız olarak gasp ederse kıyamet gününde yedi kat yer onun başına geçirilir"**[227] hadisinden yerin de yedi kat olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir görüşe göre, yeryüzü sadece bir tanedir. Âyette geçen "مِثْلَهُنَّ/**onların benzeri"** ifadesiyle, birinci yoruma göre sayı olarak onların benzeri, ikinci yoruma göre ise büyüklük, yapılarının çokluğu gibi yönlerden benzeri olduğu kastedilmiş olur. Birincisi tercihe daha layıktır.

يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ/**Emir onların arasından inip durmaktadır:** Buradaki **"emir"** kelimesiyle vahyin veya Allah'ın hükümlerinin kastedilmiş olması muhtemeldir ve bunlar Allah'ın mahlukatı hakkındaki hükümleridir.

---

227 Buhârî, no: 4217; İbn Hibbân, no: 5164.

سُورَةُ التَّحْرِيمِ

66. TAHRÎM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ
اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ {١}

1. Ey Peygamber! Eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ/***Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram kılıyorsun?:*** Bu âyetin nüzûl sebebi olarak iki rivayet nakledilmektedir.

Birincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün eşlerinden Ömer *radıyallahu anh*'ın kızı olan Hafsa'nın evine geldi ancak onun babasına ziyarete gittiğini gördü. Cariyesi Mâriya'yı çağırdı ve orada onunla ilişkiye girdi. Hafsa evine gelince "Ey Allah'ın Resûlü! Eşlerinin arasından sana benden daha sevimli olan var mı? Sen benim evimde hem de benim yatağımda bunu mu yaptın?" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşi Hafsa'nın gönlünü kazanmak için ***"Onu kendime haram***

kılsam hoşuna gider mi?" dedi. Hafsa "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Ben onu kendime haram kıldım"** dedi.[228]

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerinden Zeyneb bint Cahş'ın evine geldiğinde onun yanında bal (şerbeti) içerdi. Diğer eşleri Âişe, Hafsa ve Sevde, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanından çıkınca kendisini Zeyneb'den soğutmak için meşe ağacından sızan zamktan yapılan kötü kokulu bir tatlı olan "Meğâfîr mi yedin?" diye sormak için anlaştılar ve bunu yaptılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Hayır ancak bal (şerbeti) içtim"** dedi. Onlar "Onun bal arıları meşeden beslenmişler" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Bir daha asla bal (şerbeti) içmeyeceğim"** dedi. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinde kötü bir koku bulunmasını istemiyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olaydan sonra tekrar Zeyneb'in yanına geldi. Zeyneb, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Sana bu baldan vereyim mi?" diye sorunca, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Benim ona ihtiyacım yok"** dedi.

İşte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine cariyesi Mâriya'yı veya balı haram kılmak sûretiyle gereksiz yere hükümleri daralttığı için onu eleştirmek amacıyla bu âyet nâzil olmuştur. Bu rivayetlerden birincisi daha meşhur olup âlimler sûrenin anlaşılması hususunda onun hakkında konuşmaktadırlar. İkinci rivayeti ise Buhârî ve diğer hadis âlimleri haram kılma konusunda insanların görüşlerini bildirmeleri için nakletmişlerdir: Kadınlar dışında yemeğin, malın ve diğer şeylerin haram kılınmasına gelince; bu geçerli değildir ve İmam Mâlik'e göre bu durumda bir şey yapmak gerekmez. Ebû Hanîfe'ye göre ise bunu yapan kişinin kefâret ödemesi gerekir. Cariyenin haram kılınmasına gelince; bununla o cariyeyi azat etmeyi kastetmiş ise bunu yapması gerekir, azat etmeyi kastetmemiş ise geçerli değildir ve yemek konusunda söylediğimiz hükme tâbidir. Kişinin kendi hanımını haram kılmasına gelince; insanlar bu konuda pek çok farklı görüş bildirmişlerdir. Ebû Bekir, Ömer, İbn Abbâs, Âişe ve diğer bazılarına göre, bunu yapan kişinin yemin kefâreti ödemesi gerekir. İmam Mâlik'ten nakledilen meşhur görüşe

228 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 479.

göre, kendisiyle ilişkiye girmiş olduğu eşinden üç talakla boşanır, henüz ilişkiye girmemiş olduğu eşinden ise kaç talağa niyet ettiyse bir, iki veya üç talak olduğu hususunda ona göre hüküm verilir. İbnu'l-Mâcişûn ise her iki şekilde de üç talakla boşama sayılacağını söylemiştir. İmam Mâlik'ten bunun bâin talak olduğu da rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre ise ric'î talaktır.

تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ/***Eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek:*** Yani Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi haram kılmak sûretiyle eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek. Burada, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi Hafsa'yı hoşnut etmek için cariyesini kendisine haram kılmasından bahsedilmektedir. Bu da âyetin cariyenin haram kılınmasıyla ilgili olarak indiğinin delilidir. Balı kendisine haram kılmasına gelince; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu eşlerini hoşnut etmek kastıyla değil kokusundan kurtulmak için yapmıştır.

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ/***Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir:*** Burada Allah'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i azarlamış olduğu haram kılma konusunda affettiğine ve onu azarlamasının kendisine değer verdiğinin bir göstergesi olduğuna işaret vardır. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, haram kılması kendi nefsine sıkıntı verdiği ve ihtiyacı olan bir şeyden sebepsiz yere uzaklaştığı için azarlanmıştı. Bu konuda Zemahşerî'nin "Bu davranış bir zelledir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi haram kılmıştır" şeklindeki görüşü nübüvvet makamına yakışmayan bir üslupta olması sebebiyle çok yanlıştır.

قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ {٢}

2. Allah yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Allah sizin mevlanızdır. O, bilendir, hikmet sahibidir.

قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ/***Allah yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır:*** Yeminleri bozmak ile yemin kefâretinin ödenmesi kastedilmektedir. Bu kefâretin nasıl olacağı Mâide sûresinde zikredilmişti.

Burada kastedilen mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bir önceki âyetin cariyenin haram kılınması hakkında indiğini söyleyenlere gelince; bunlardan bazıları bu âyeti delil göstererek bu durumda yemin kefâreti ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Diğer bazıları ise bu durumda talakın gerçekleşmiş olduğunu ve kefâretin ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Allah'a yemin olsun, onunla ebediyen ilişkiye girmeyeceğim"*** şeklinde yemin etmesi sebebiyle gerektiğini söylemişlerdir. Bir önceki âyetin balı kendisine haram etmesi üzerine indiğini kabul edenlere gelince; bunlar da kendi arasında ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bir yiyeceğin haram kılınmasında kefâret gerekir. Bazılarına göre ise bu konuda kefâret gerekmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o balı (bal şerbetini) içmeyeceğine dair yemin etmişti ve bu, haram kılması sebebiyle ödemesi gereken kefârettir. Bir görüşe göre ise bu kefâret Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerinin yanına bir ay boyunca yaklaşmayacağına dair yemin etmesi sebebiyledir.

وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ/***Allah sizin mevlanızdır:*** Buradaki ***"mevla"*** kelimesinin "yardımcı" veya "en büyük efendi" anlamlarında olması muhtemeldir.

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهِ حَدِيثاًۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهِ وَاَظْهَرَهُ
اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهِ
قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَاۜ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ {٣}

3. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu ona açıklayınca, bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. O bunu o kadına haber verince eşi "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Peygamber "Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi" dedi.

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهِ حَدِيثاً/***Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti:*** Bu sözün ne olduğu hususunda üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu söz cariyeyi kendisine haram kılmasıdır. Nitekim onu haram kılınca bunu eşi Hafsa'ya söylemiş ve ***"Bunu hiç kimseye söyleme"*** demişti.

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinden sonra yönetime Ebû Bekir ve Ömer'in geçeceğini söylemiştir.

Üçüncüsü: Diğer eşlerine bal şerbeti içtiğini söylemiştir.

Bunlardan en meşhur olanı birinci görüştür. Âyette ***"eşlerinden birine"*** sözüyle Hafsa kastedilmektedir.

فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ*/Fakat eşi o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu ona açıklayınca, bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti:* Hafsa, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine söylemiş olduğu cariyeyi kendisine haram kıldığı şeklindeki sırrı Âişe'ye söylemişti. Allah da bu durumu Resûlü'ne bidirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Hafsa'yı sırrını ifşa ettiği için azarlamış ve onu boşamıştır.[229] Sonra Allah ona eşine tekrar dönmesini emretmiş ve o da dönmüştür. Bir görüşe göre ise Hafsa'yı boşamamıştır.

فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ*/O bunu o kadına haber verince:* Bu cümlede mef'ûl hazfedilmiştir ki o da Âişe'dir.

وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ*/Allah da bunu ona açıklayınca:* Yani Hafsa'nın bu durumu Âişe'ye söylediğini bildirince.

عَرَّفَ بَعْضَهُ*/Bir kısmını bildirmiş:* Hafsa'nın söylediklerinin bir kısmı yüzünden onu azarlamış, bir kısmını ise hayâsından ve değer vermesi sebebiyle görmezden gelmiştir. Zira üstün insanların özelliklerinden birisi de insanların suçları ve kusurları sebebiyle onları azarlarken bazı hususları bilmemezlikten gelmeleridir. Bu ifade "marifet" kökünden **"عَرَفَ بَعْضَهُ*/arafe ba'dehû"*** şeklinde sülasi olarak da okunmuştur.[230]

---

229 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 303.

230 Kisâî, "عَرَفَ بَعْضَهُ" şeklinde okurken, diğerleri "عَرَّفَ بَعْضَهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 428.

فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِه۪ قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا/***O bunu o kadına haber verince eşi "Bunu sana kim bildirdi?" dedi:*** Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hafsa'ya sırrını ifşa ettiğini söyleyince Hafsa bunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Âişe'nin söylediğini zannetti ve "Bunu sana kim bildirdi?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu bildirenin Allah olduğunu söyleyince ise Hafsa sustu ve boyun eğdi.

اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْر۪يلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِن۪ينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَه۪يرٌ {٤}

4. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz... Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer onun aleyhine birbirinize destek olursanız bilin ki Allah onun mevlasıdır, Cebrail, mü'minlerin iyileridir ve bunların ardından melekler de yardımcıdır.

اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا/***Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz... Çünkü kalpleriniz sapmıştı:*** Burada Âişe ve Hafsa'ya hitap edilmektedir. Onların tevbeleri ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından cariyenin veya balın kendisine haram kılınması olayındaki davranışları sebebiyledir. Bu cümledeki "صَغَتْ/***sağat***" fiili "doğrudan sapmak" anlamına gelmektedir. İbn Mes'ûd bu kelimeyi "زَاغَتْ/***zâğat***" şeklinde okumuştur.[231] Âyette Âişe ve Hafsa'ya hitaben "Yapmış olduğunuz ve tevbe edilmesi gereken davranışlardan dolayı Allah'a tevbe etmelisiniz" denilmektedir.

وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ/***Eğer onun aleyhine birbirinize destek olursanız bilin ki Allah onun mevlasıdır:*** Burada "Eğer Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı, onun kötülüğüne olacak şekilde aşırı düşkünlük göstermek, sırrını ifşa etmek ve bunun benzeri şeylerde birbirinizle yardımlaşırsanız onun kendisine destek olacak yardımcıları vardır" denilmektedir.

---

231 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 484.

Âyetteki "مَوْلٰيهُ/*mevlâhü*" kelimesinin "en büyük efendi" anlamına gelmesi muhtemeldir. Bu takdirde "مَوْلٰيهُ/*mevlâhü*" kelimesi üzerinde vakfedilir, ***"Cebrail"*** kelimesi mübteda ve ***"yardımcıdır"*** kelimesi ise hem onun hem de ona atfedilen diğer kelimelerin haberi olur.

Âyetteki "مَوْلٰيهُ/*mevlâhü*" kelimesinin "veli, yardımcı" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bu takdirde ise ***"Cebrail"*** kelimesi onun üzerine atfedilmiş olup öncesiyle bağlantılıdır ve tilavette "وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ/ ***mü'minlerin iyileridir"*** ifadesi üzerinde vakfedilir, "الْمَلٰئِكَةُ/***melekler"*** kelimesi mübteda, "ظَهِيرٌ/***yardımcıdır"*** kelimesi ise onun haberi olur. Bu görüş iki sebepten dolayı daha kuvvetli ve tercihe daha layıktır.

Birincisi: Buradaki "مَوْلٰى/***mevlâ"*** kelimesine "yardımcı" manası verilmesi burada daha uygundur ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in değerini ve şerefini ifade etmek içindir. "مَوْلٰى/***Mevlâ"*** kelimesine "efendi" manası verdiğimiz takdirde ise Allah'ın bütün insanların efendisi olması sebebiyle bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisinden başkalarıyla ortak olmaktadır. Dolayısıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir özelliği ortaya konulmuş olmamaktadır.

İkincisi: Sahih bir hadisten "مَوْلٰى/***mevlâ"*** kelimesinin "yardımcı" anlamında kullanılmış olduğunu anlamaktayız. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşleriyle sorun yaşadığı bu olaydan sonra Ömer *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Kadınların hangi durumu sana sıkıntı veriyor? Eğer sen onları boşarsan muhakkak Allah seninledir, melekler ve Cebrail seninledir, Ebû Bekir seninledir ve ben de seninleyim" dedi.[232] Onun bu sözüne uygun olarak bu âyet indi. Buradaki ***"seninledir"*** sözünden "yardımı seninledir" manası anlaşılmaktadır.

وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ/***Mü'minlerin iyileridir:*** Buradaki "صَالِحُ/***sâlih"*** kelimesinin tekil mi yoksa izafetten dolayı sonundaki "nun" harfi hazfedilmiş çoğul kelime mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu kelimenin tekil olduğu şeklindeki görüşe göre, bu kişi Ebû Bekir *radıyallahu anh*'dır. Bir

---

232 Müslim, no: 3764; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 4188.

görüşe göre ise Ali *radıyallahu anh*'dır.[233] Kelimenin çoğul olduğu yönündeki görüşe göre ise bütün sâlih mü'minler kastedilmektedir.

عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ
مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا {٥}

5. Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.

عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ/***Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi eşler verebilir:*** Bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e destek anlamı ifade etmektedir. Rivayet edildiğine göre, yukarıda geçen hadiste belirtildiği gibi âyet onun sözlerini destekler nitelikte nâzil olunca Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun ki, eğer bana kızım Hafsa'nın boynunu vurmamı emredersen mutlaka onun boynunu vururum."[234]

Bu âyette geçen İslâm, iman ve kunut kavramlarının manasıyla ilgili olarak daha önce bilgiler vermiştik. Âyetteki "سَائِحَاتٍ/***sâihât***" kelimesi İbn Abbâs'a göre "oruç tutan kadınlar" anlamına gelmektedir ve bu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir.[235] Bir görüşe göre "hicret eden kadınlar," başka bir görüşe göre ise "سَائِحَاتٍ/***sâihât***" kelimesinin aslı "seyahat etmek, gitmek" anlamına geldiği için "Allah'a giden kadınlar" şeklinde anlaşılmalıdır.

ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا/***Dul ve bakire eşler:*** Bazı âlimlere göre buradaki "اَبْكَار/***ebkâr***" kelimesiyle Meryem ve Firavun'un hanımı Âsiye kastedilmektedir. Çünkü Allah o ikisini cennette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evlendirecektir. Ancak bu görüşün doğru kabul edilebilmesi için sahih bir nakille gelmesine ihtiyaç vardır. Bu iki kelime arasındaki "vav" harfi "ayırma, bölme" amaçlı getirilmiştir ve bu harf düşmüş

---

233 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 305.
234 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 305.
235 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 490.

olsa mana bozulur. Çünkü dulluk ve bakirelik aynı kişide bulunmaz. Kufelilere göre bu "vav" bir aşamadan başka bir aşamaya geçmeyi ifade etmektedir ki bu görüş zayıftır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْل۪يكُمْ نَاراً وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ
مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ {٦} يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٧}

6. Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır. 7. Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin! Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz.

قُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْل۪يكُمْ نَاراً/***Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun:*** Yani kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden korumak için Allah'a itaat edin ve ailenize de O'na itaat etmeyi emredin. Burada sonuç olan ateşten korunma zikredilmek sûretiyle asıl sebep olan Allah'a itaatin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

وَقُودُهَا/***Onun yakıtı:*** Bu konuda Bakara sûresinde açıklamalar yapılmıştı.

مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ/***Acımasız, güçlü melekler:*** Burada cehennem zebanileri kastedilmektedir. Acımasız ve güçlü olmaları ifadesiyle cüsselerinin büyüklüğü ve kalplerinin katılığından bahsedilmiş olması muhtemeldir.

وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ/***Emredildiklerini yaparlar:*** Bir görüşe göre bu söz, öncesindeki ***"Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler"*** ifadesini tekit etmektedir. Başka bir görüşe göre ise ***"Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler"*** ifadesi ile verilen emri yerine getirdiklerini, ***"emredildiklerini yaparlar"*** sözüyle ise insanlara azap etmeleri

hususundaki emirleri yerine getirirken gösterdikleri ciddiyetlerini ve gayretlerini ifade etmektedir.

لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ/**Bugün özür dilemeyin:** Burada kıyamet günü kastedilmektedir. Bu sözün kâfirlere hitaben Allah veya melekler tarafından söylenecek olması muhtemeldir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا تُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحاًۜ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ
عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۙ يَوْمَ لَا
يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُۚ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ
يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَاۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ {٨}

8. Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Allah'ın, Peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından nurları aydınlatıp gider de "Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü Sen her şeye kadirsin" derler.

تَوْبَةً نَصُوحاً/**Samimi bir tevbe:** Ömer *radıyallahu anh* bu samimi tevbe hakkında şu açıklamayı yapmıştır "Bu tevbe, günahtan tevbe edip bir daha asla o günahı tekrar işlememek ve tekrar işlemeyi istememektir."[236] Bir görüşe göre ise halis bir tevbedir. Buradaki "نَصُوحاً/nasûh" kelimesi, "petekten arındırılmış süzme bal" anlamına gelen "عسل ناصح/aselün nâsihun" sözünden alınmıştır.

Başka bir görüşe göre, Tebük seferinden geriye kalan üç kişinin tevbesi gibi yeryüzünün bütün genişliğine rağmen tevbe eden kişiye dar gelmesidir.

Zemahşerî'ye göre, tevbenin samimiyet ile vasıflandırılması mecazi kullanımdır. Çünkü samimiyet hakiki manada tevbe eden kişinin sıfatıdır ve o tevbe etmek sûretiyle nefsini temizlemektedir. Biz Nur

---

236 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 493.

sûresindeki ***"Topluca Allah'a tevbe edin"***[237] âyetinde tevbe kavramı ile ilgili bilgiler vermiştik.

يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ/*Allah'ın, Peygamberi utandırmayacağı günde:* Buradaki "يَوْمَ/***yevm***" kelimesinin âmilinin öncesindeki bölüm veya sonrasındaki bölüm ya da "hatırla, zikret" takdirinde mahzûf bir emir olması muhtemeldir. Âyetin tilaveti esnasında vakfedilecek yer buna göre değişmektedir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا/*İman edenler:* Bu ifadenin "النَّبِيَّ/***en-nebiyye***" kelimesi üzerine atfedilmesi veya yeni bir cümlenin mübtedası olması ve haberinin sonrasında gelen "نُورُهُمْ يَسْعٰى/***nurları gider***" ifadesi olması muhtemeldir. Ayrıca ***"nurları gider"*** ile ilgili Hadîd sûresinde açıklama yapılmıştı.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ {٩} ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئاً وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ {١٠}

9. Ey Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir. O gidilecek yer ne de kötüdür! 10. Allah, inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara "Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!" denildi.

جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ/*Kâfirler ve münafıklarla cihad et:* Bu ifadeyle ilgili olarak Tevbe sûresinde açıklama yapılmıştı.

امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ/*Nûh'un karısı ile Lût'un karısı:* Bir görüşe göre, Nûh'un karısının adı Vâliha, Lût'un karısının adı ise Vâlia'dır.

---

237 Nûr 24/31.

Ancak bu bilginin doğru kabul edilebilmesi için sahih bir nakile ihtiyaç duyulmaktadır.

فَخَانَتَاهُمَا/***Onlara hainlik ettiler:*** İbn Abbâs'a göre, Nûh'un karısının hainliği kocası hakkında "mecnun" demesidir. Lût'un karısının hainliği ise ona gelen misafirleri kavmine haber vermesidir. Bunların yanı sıra ikisi de kâfirdi.[238] Bir görüşe göre ise onların ihanetleri zina etmeleriydi. Ancak İbn Abbâs bu görüşü reddetmiş ve "Allah onları böyle bir kusurdan koruduğu için hiçbir peygamberin karısı zina etmemiştir" demiştir.[239] Allah bu iki kadını peygamberlerle akrabalıkları bulunan kâfirlere örnek olarak sunmakta ve sanki şöyle demektedir: "Nûh'un ve Lût'un eşlerinin yakın olması gibi bir kişinin en yakını olsa bile hiç kimsenin kimseye bir faydası olmayacaktır." Bir görüşe göre bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerine sûrenin başında anlatılan olay üzerinden bir misal verilmektedir. Ancak bu görüş geçersizdir. Çünkü Allah onları kâfirlere misal olarak göstermiştir.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَۢ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ ل۪ي
عِنْدَكَ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّن۪ي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِه۪ وَنَجِّن۪ي مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَۙ {١١} وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّت۪ٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا ف۪يهِ
مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِه۪ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِت۪ينَ {١٢}

11. Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!" demişti. 12. İffetini korumuş olan, İmrân kızı Meryem'i de. Biz ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edenlerdendi.

Firavun'un karısının ismi Âsiye idi ve Musa'ya iman etmişti. Firavun onun iman ettiğini öğrenince öldürülmesini emretti. Âsiye ise âyette zikredilen duayı yaptı ve Allah onun ruhunu kabzetti. Rivayet

---

238 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 193.
239 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3362; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 498.

edildiğine göre, bu kıssada bunun dışında da bilgiler bulunmaktadır ancak bunlar doğru değildir.

مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ/***Firavun'dan ve onun işinden:*** Yani onun küfründen ve zulmünden. Bir görüşe göre, kastedilen Firavun'un kendisiyle cinsel ilişkiye girmesidir ancak bu görüş zayıftır.

اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا/***İffetini korumuş:*** Burada Meryem'in kendisini ve iffetini her türlü çirkinlikten koruduğu kastedilmektedir.

فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا/***Biz ona ruhumuzdan üfledik:*** Burada Cebrail'in Meryem'e üflemesi ve Allah'ın Meryem'in karnında İsa'yı yaratması belirtilmektedir. Allah ruhu kendisine izafe etmiştir, bu yaratılmış bir şeyin yaratıcısına izafesidir ve bu onu şereflendirmek içindir.

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ/***Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti:*** Buradaki ***"Rabbinin sözleri"*** ifadesiyle Allah'ın indirmiş olduğu kitapların veya melekler ve onlardan başkaları ile yaptığı konuşmanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Bazı kıraatlerde bu âyette "kitap" kelimesi tekil olarak geçmektedir. Buna göre burada Tevrat, İncil veya kitapların cinsinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Kitap kelimesi çoğul olarak okunduğunda ise "Allah'ın kitapları" kastedilmiş olur.[240]

وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ/***O gönülden itaat edenlerdendi:*** Eğer "Meryem kadın olduğu hâlde niçin 'الْقَانِتِينَ/***el-kânitîn***' kelimesi cemi müzekker olarak gelmiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Çünkü gönülden itaat etmek hem kadınlar hem de erkekler için geçerli bir sıfat olup daha çok erkekler için kullanılması sebebiyle burada da müzekker olarak geçmektedir.

---

240 İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 641.

سُورَةُ الْمُلْكِ

67. MÜLK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem'*in her gece yatağına uzandığı zaman bu sûreyi okuduğu ve ***"Bu sûre kabir azabından kurtarır"*** dediği belirtilmektedir.[241]

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ {١} اَلَّذ۪ي خَلَقَ
الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ
{٢} اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاًۜ مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ
مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ {٣} ثُمَّ ارْجِعِ
الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئاً وَهُوَ حَس۪يرٌ {٤}

1. Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir ve O'nun her şeye gücü yeter. 2. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır. 3. O ki, yedi göğü tabakalar şeklinde yaratmıştır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin.

---

241 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 310.

Gözünü çevir, çatlaklar görebiliyor musun? 4. Sonra gözünü iki kere çevir; göz, aciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

تَبَارَكَ/***Yücedir:*** Bu fiil "bereket" kökünden türemiştir. Bir görüşe göre "yüceltme" manasındadır. Bu fiil sadece Allah hakkında kullanılmakta olup muzari kipi yoktur.

بِيَدِهِ الْمُلْكُ/***Hükümranlık elinde olan:*** Burada göklerin, yerin, dünyanın ve ahiretin hükümranlığı kastedilmektedir. Bir görüşe göre ***"mülkün sahibi"***[242] âyetinde de ifade edildiği üzere "Dünyada hükümdarların hükümdarı" anlamındadır. Birinci görüş daha umumi ve daha yücedir.

الَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ/***O ki, ölümü ve hayatı yaratmıştır:*** Yani mahlukatın ölümünü ve hayatlarını. Bir görüşe göre buradaki ***"ölüm"*** ile "dünya" kastedilmektedir. Çünkü dünyadakiler ölürler. ***"Hayat"*** kelimesi ile ***"Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur"***[243] âyetinde de belirtildiği gibi kalıcı olduğu için "ahiret" kastedilmektedir ve bu görüşe göre masdarla vasıflandırılmıştır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

لِيَبْلُوَكُمْ/***Sizi sınamak için:*** Yani sizi denemek için. Allah'ın kullarını denemesi kullarından sudur eden fiillerin onlara kanıt olaraka sunulmasıdır. Zira Allah kullarının ne yapacağını daha olmadan önce bilir. Âyetin manası "Sizi sınamak ve sizin yaptığınız davranışlara göre size bunların karşılığını vermek için" şeklindedir.

اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً/***Hanginizin daha güzel davranacağını:*** Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduğunda şöyle demiştir: ***"Hanginiz davranış olarak en güzel, Allah'tan en fazla korkan, Allah'ın yasakladıklarından en fazla kaçınan ve Allah'a itaat hususunda en hızlı davranan."***[244]

---

242 Âl-i İmrân 3/26.
243 Ankebût 29/64.
244 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 310.

سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاً/***Yedi göğü tabakalar şeklinde:*** Yani birbiri üzerinde. Burada geçen "طِبَاق/***tıbâk"*** kelimesi masdardır ve gökler bununla vasıflandırılmıştır veya "katları olan" şeklinde takdir edilen muzafı hazfedilmiş bir ifadedir. Bir görüşe göre ise "tabaka" kelimesinin çoğuludur.

مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ/***Rahmân'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin:*** Yani uyumun yetersiz olduğunu ve düzeninin bozulduğunu göremezsin. Burada, göklerin yaratılışının son derece sağlam ve düzenli olduğu vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre, burada bütün mahlukatın yaratılışı kastedilmektedir. Bütün yaratılmışların sağlam ve düzenli olduğuna şüphe yoktur ancak âyette özellikle göklerin yaratılışından bahsedilmesi ve ***"yedi göğü tabakalar şeklinde yarattı"*** ifadesinden sonra gelmesi sebebiyle burada göklerin yaratılmasından bahsedildiğini söyleyen görüş daha kuvvetlidir. Buna göre ***"Rahmân'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin"*** ifadesi öncesindeki bölümün bir açıklayıcısı ve tamamlayıcısı olmaktadır. Bu bölümde ***"göremezsin"*** ve ***"gözünü çevir"*** denilirken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya ibret almaları için bütün muhataplara seslenilmektedir.

فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ/***Gözünü çevir, çatlaklar görebiliyor musun?:*** Burada geçen "فُطُور/***fütur"*** kelimesi "çatlak, yarık" anlamına gelen "فطر/fatr" kelimesinin çoğuludur. "ارْجِعِ الْبَصَرَ/***Gözünü çevir"*** emri "bakışların tekrar tekrar yönlendirilmesini" ifade etmektedir. Âyette, bakışların gökyüzüne çevrilmesi emredilmekte ve sonuçta orada hiçbir çatlak ve bozukluğun görülemeyeceği, bilakis göğün sağlam ve düzgün olduğu vurgulanmaktadır.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ/***Sonra gözünü iki kere çevir:*** Yani gökyüzünü iyice görüp anlamak için tekrar tekrar bak. Zemahşerî, âyetteki "كَرَّتَيْنِ/***iki kere"*** ifadesinin sadece iki kere değil çokluğu ifade etmek anlamında olduğunu söylemektedir. Tıpkı "Lebbeyk" sözünün çok defalar davete icabet anlamına gelmesi gibidir.

يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئاً وَهُوَ حَسِيرٌ/Göz, aciz ve bitkin hâlde sana dönecektir: Âyetteki "خَاسِئاً/***hâsien***" kelimesi "istediği şeyden uzaklaşan, onu elde edememiş olan," "حَسِيرٌ/***hasîr***" ise "yorgunluk çatmış olan bitkin kişi" anlamındadır. Buna göre âyetin manası "Sen, çatlaklık veya bozukluk görmek için tekrar tekrar gökyüzüne baktığında gözlerin bunların hiçbirini göremeden tekrar sana döner. Bu sebeple sanki o istediğini elde etmekten aciz kalmış olur. Çünkü görmek istediği çatlaklık ve bozukluktan bir şey görememiştir. Ayrıca göz, sürekli bakmaktan ve çok düşünmekten bitkin düşer" şeklinde anlaşılır.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا
لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ {٥} وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ {٦} اِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقاً وَهِيَ تَفُورُ {٧}

5. Biz, en yakın göğü kandillerle süsledik. Onları şeytanlar için taşlar yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık. 6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür! 7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ/Biz, en yakın göğü kandillerle süsledik: Burada geçen "السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا/***es-semâe'd-dünyâ***" ifadesi "bize en yakın göğü" ifade etmektedir. ***"Kandiller"*** kelimesi ile "yıldızlar" kastedilmektedir. Eğer bütün yıldızlar en yakın gökte ise sorun yok ancak göğün diğer katlarında da varlar ise âyetten sadece en yakın göğün süslenmiş olduğunu anlarız. Burada yıldızların konumu ve şeriatta kastedilmeyen herhangi bir gökte olduklarına dair görüşe dayanarak en yakın göğün başka yerlerdeki değil oradaki yıldızlar ile süslenmiş olduğunun kastedilmesi de muhtemeldir.

وَجَعَلْنَاهَا رُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ/Onları şeytanlar için taşlar yaptık: Yani biz onlardan bazılarını taşlar yaptık. Çünkü sabit olan yıldızlar şeytanlar için taşlar olmazlar. Tıpkı bir kavimden bazı kişilere ikramda bulunduğun hâlde o kabilenin adını kullanarak "أكرمت بني فلان/Falanoğullarına

ikramda bulundum" demen gibi burada da bazı yıldızlar kastedilmiştir. "رُجُوم/**Rucûm"** kelimesi "taş" anlamına gelen "رجم/recm" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime masdar olmakla birlikte atılan şeye isim olmuştur. Zemahşerî bu konuda şöyle demiştir: "Yıldızların şeytanlar için taş olması ve yıldızlardan kopan kıvılcımların gökten haber çalmaya çalışan şeytanları kovalamak için olması ifadeleriyle şu kastedilmektedir. Şeytanları kovalayan kıvılcımlar, yıldızların ateşinden kopmuşlardır. Şeytanları kovalayanlar, yıldızların kendileri değildir. Çünkü onlar uzayda sabit durmaktadırlar."[245] Katâde ise bu konuda şöyle demiştir: "Allah, yıldızları üç şey için yaratmıştır. Göğü süslemek, şeytanları taşlamak ve kara ile denizin karanlıklarında insanlara yol göstermek."[246]

وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ/***Onlara alevli ateş azabını hazırladık:*** Yani şeytanlara.

سَمِعُوا لَهَا شَهِيقاً/***Onun çıkardığı uğultuyu işitirler:*** Burada geçen "شَهِيق/***şehîk"*** kelimesi, "eşeğin en çirkin sesi" anlamındadır. Burada ise cehennemin kabarması ve sarsılması ile çıkan ses veya cehennemliklerin bağırışmaları kastedilmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

وَهِيَ تَفُورُ/***Kaynarken:*** Yani tencerenin içindekilerle birlikte kaynaması gibi cehennem de içindeki insanlarla birlikte kaynamaktadır.

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ
{٨} قَالُوا بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ {٩} وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي اَصْحَابِ
السَّعِيرِ {١٠} فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ {١١}

8. Neredeyse öfkesinden parçalanacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara "Size korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?" diye sorarlar. 9. Onlar şöyle cevap verirler: "Evet, doğrusu bize korkutan bir peygamber gelmişti

245 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 582.
246 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 312.

fakat biz yalan saymış ve 'Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz mutlaka büyük bir sapıklık içindesiniz!' demiştik." 10. Ve derler ki: "Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şu alevli cehennemin halkı içinde olmazdık!" 11. Böylece günahlarını itiraf ederler. Kahrolsun o alevli cehennemin halkı!

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ/***Neredeyse öfkesinden parçalanacak:*** Yani kâfirlere olan öfkesinden dolayı neredeyse cehennemin bölümleri birbirinden ayrılacak. Bunun cehennemin kendi içindeki öfke sebebiyle olması da muhtemeldir. Buradaki öfke ile zebanilerin öfkesi de kastedilmiş olabilir. Zebanilerin durumunun bundan sonra zikredilmesi sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir. Cehennemin öfkesinin Allah'ın kendisine vermiş olduğu bir şuur sayesinde hakiki manada olması veya şiddetini ifade etmek için mecazi anlamda olması mümkündür.

كُلَّمَا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ/***Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa:*** Yani her ne zaman cehenneme kâfirlerden bir topluluk atılsa, zebaniler onlara "Size bir uyarıcı yani peygamber geldi mi?" diye sorarlar. Bu soru onları kınama ve kendi aleyhlerine bir kanıt sunma amaçlıdır. Bunun için onlar itiraf ederek "Evet, bize bir uyarıcı geldi" derler.

كُلَّمَا/***Her ne zaman:*** Bu ifadeden, cehenneme her atılan topluluğa bu sorunun sorulduğu anlaşılmaktadır.

اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ/***Siz mutlaka büyük bir sapıklık içindesiniz:*** Bu sözün, ahirette melekler tarafından kâfirlere veya dünyada kâfirler tarafından peygamberlere hitaben söylenmiş olması muhtemeldir.

وَقَالُوا/***Ve derler:*** Bu sözü söyleyenler kâfirlerdir. Yani eğer biz, peygamberlerin sözlerini dinlemiş ve doğruyu bulma konusunda aklımızı kullanmış olsaydık şu alevli cehennemin halkından olmazdık.

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ/***Böylece günahlarını itiraf ederler:*** Onların bu itirafları artık itirafta bulunmanın fayda vermeyeceği bir zamanda olacaktır. Burada zikredilen günahları ise peygamberleri yalanlamalarıdır.

فَسُحْقاً لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ/***Kahrolsun o alevli cehennemin halkı!:*** Buradaki "فَسُحْقاً/***fesühkan***" kelimesi "beddua etmek" anlamı taşıyan gizli bir fiil sebebiyle mansubdur.

اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ {١٢}
وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ {١٣}
اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ {١٤}

12. Fakat gaybda Rablerinden korkanlar, onlar için bağışlanma ve büyük mükâfat vardır. 13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir. 14. Yaratan hiç bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

بِالْغَيْبِ/***Gaybda:*** Bu ifade ile neyin kastedildiği hakkında iki görüş bulunmaktadır:

Birincisi: "Onlar insanlardan ayrı tenhada iken" anlamındadır. Burada onların ihlâsına vurgu yapılmaktadır.

İkincisi: Buradaki gayb, ahiret ahvali gibi insanların görmeden iman ettikleri diğer şeylerdir. Bu yorum ***"Gayba iman ederler"***[247] âyetine çok güzel uymaktadır.

وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ/***Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun:*** Bu âyette, Allah'ın gizli ve açık her şeyi bilmesi sebebiyle sözünüzü açıktan veya gizli söylemeniz arasında bir fark olmadığı vurgulanmaktadır.

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ/***Yaratan hiç bilmez mi?:*** Bu ifade Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğinin delilidir. Çünkü yaratan, yarattıklarını bilir. Buradaki "مَنْ خَلَقَ/***men haleka***" ifadesinin "yaratan kişi" anlamında fâil ve mef'ûlün mahzûf olarak "Yaratan yarattığını hiç bilmez mi?" takdirinde veya "مَنْ خَلَقَ/***men haleka***" ifadesinin "yarattığı kişi" anlamında mef'ûl ve fâilinin mahzûf olarak "Allah yarattığı kişiyi hiç bilmez mi?" şeklinde

247 Bakara 2/3.

anlaşılması da mümkündür. Birinci görüş tercihe daha layıktır. Çünkü "مَنْ خَلَقَ/**men haleka**" ifadesi "yarattığı kişi" anlamında mef'ûl olursa burada sadece akıllı varlıklar kastedilmiş olur. Birinci görüş ise hem akıllı hem de akılsız bütün mahlukatı kapsar.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ
النُّشُورُ {١٥} ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ
تَمُورُ {١٦} اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ
كَيْفَ نَذِيرِ {١٧} وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ {١٨}

15. Yeryüzünü size zelil kılan O'dur. Oranın omuzlarında dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır. 16. Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsılır. 17. Yahut gökte olanın üzerinize taşlar göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte uyarımın nasıl olduğunu yakında bileceksiniz! 18. And olsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı; ama benim inkârım nasıl olmuştu!

ذَلُولاً/***Zelil:*** Bu kelime ismi mef'ûl manasında faûl veznindedir. Yani "zelil kılınmış, boyun eğdirilmiş" anlamındadır.

فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا/***Oranın omuzlarında dolaşın:*** İbn Abbâs, burada dağların kastedildiğini söylemiştir.[248] Bir görüşe göre, kastedilen yeryüzünün kenarları ve uçlarıdır. Başka bir görüşe göre ise yollardır. Âyette yeryüzünde yürümenin kolaylaştırılması hususundaki nimetlere vurgu yapılmakta ve yeryüzü hayvanlara benzetilerek onun zelil kılındığı ve omuzlarının bulunduğu söylenmektedir.

وَاِلَيْهِ النُّشُورُ/***Dönüş ancak O'nadır:*** Burada, kıyamet günündeki tekrar dirilme kastedilmektedir.

ءَاَمِنْتُمْ/***Emin misiniz?:*** Bu âyette kâfirleri tehdit etmek ve korkutmak amaçlanmıştır. Sonraki âyet de aynıdır.

---

248 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 512.

تَمُورُ/Sarsılır: Tûr sûresinde bu konuda açıklama yapılmıştı.

حَاصِبًا/Hâsiben: Bu kelime ile "taş yağmuru" veya "şiddetli rüzgâr" kastedilmektedir.

نَذِيرِ/Nezîr: "Uyarı, ikaz" anlamına gelmektedir.

نَكِيرِ/Nekîr: "İnkâr etmek" anlamına gelmektedir.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا
الرَّحْمٰنُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ {١٩} اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ
يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِۜ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا ف۪ي غُرُورٍۚ {٢٠} اَمَّنْ هٰذَا
الَّذ۪ي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُۚ بَلْ لَجُّوا ف۪ي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ {٢١}

19. Üstlerinde kanatlarını açan ve kapatan kuşları görmediler mi? Onları Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir. 20. Rahmân'a karşı size yardım edecek şu askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar. 21. Rızkını kesse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ/***Üstlerinde kanatlarını açan ve kapatan kuşları görmediler mi?:*** Bu âyette gökyüzünde kendilerini tutan bir şey olmadan uçan kuşlardan ibret alınması gerektiği tenbih edilmektedir. "صَافَّاتٍ/***Sâffât"*** kelimesi, "uçmak için kanadını açan" anlamına gelen "صَافَّة/sâffe" kelimesinin çoğuludur. "القبض/el-Kabd" kelimesi ise kanatların iki yana kapanmasıdır. Burada "يَقْبِضْنَ/***yakbidne"*** fiili isim manasında kullanıldığı için öncesindeki "صَافَّاتٍ/***sâffât"*** kelimesine atfedilmiştir. Eğer "Niçin isim olan 'صَافَّاتٍ/***sâffât'*** kelimesi gibi isim şeklinde 'قَابِضَاتٍ/kâbidât' denilmemiştir?" diye bir soru akla gelecek olursa şöyle cevap veririz: Tıpkı yüzmede aslolan hareketin kolların uzatılması olması gibi uçmada aslolan hareket de kanatların açılmasıdır. Bu hareketin devamlı sûrette ve çokça yapılması sebebiyle ismi

fâil sigasında zikredilmiştir. Kanatların kapatılması hareketini ise kuşlar ancak dinlenme ve yardım alma amacıyla az olarak yaparlar. İşte bu azlığı sebebiyle fiil olarak zikredilmiştir.

أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ/*Şu askerleriniz hani kimlerdir?:* Burada azarlama ve tehdit üslubuyla kâfirlere hitap edilmekte ve onların yanıldıklarını gösteren bir kanıt sunulmaktadır. Burada "inkâr" anlamı taşıyan "أَمْ/***em***" harfi "مَنْ/***men***" soru edatının başına getirilmiş ve idğam edilmiştir. Bir sonraki âyetteki "أَمَّنْ/***emmen***" kelimesi de aynı şekildedir.

أَمْسَكَ/***Kesse:*** Bu fiilin fâili Allah'tır. Yani "Allah sizi rızkından mahrum etse kim sizi rızıklandırır?" denilmektedir.

بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ/***Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar:*** Yani inatla azgınlıkta bulunmaya ve imandan uzak durmaya devam etmektedirler.

اَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ {٢٢} قُلْ هُوَ الَّذِي اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ {٢٣} قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ
وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ {٢٤} وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
{٢٥} قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۖ وَاِنَّمَٓا اَنَا۬ نَذِيرٌ مُبِينٌ {٢٦}

22. Yüzüstü kapanarak yürüyen mi yerde daha iyi yürür, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi? 23. (Resûlüm!) De ki: "Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!" 24. De ki: "Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; ancak O'nun huzuruna gelip toplanacaksınız." 25. "Doğru sözlü iseniz, bu vaat ne zaman?" derler. 26. De ki: "O bilgi, ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖ/*Yüzüstü kapanarak yürüyen mi?:* Bu âyette iki durumdan hangisinin daha doğru olduğu sorulmak sûretiyle kâfirler azarlanmaktadır. Bu âyetin manası hakkında iki farklı görüş vardır:

Birincisi: Burada "yürümek" fiili dünyada hidayet ve dalalet yolunda ilerleme anlamında mecazen kullanılmıştır.

İkincisi: "Yürümek" fiili ahiretteki yürümeyi kastetmek için hakiki anlamda kullanılmıştır. Çünkü kâfirler cehenneme yüzüstü şekilde yürüyerek taşınacaklardır.

Birinci görüş doğru kabul edildiği takdirde bir görüşe göre, yüzüstü yürüyen kişi Ebû Cehil, doğru yolda düzgün yürüyen ise Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir, başka bir görüşe göre ise Hamza'dır. Bu ifadenin bütün mü'min ve kâfirleri kapsayacak şekilde genel anlamda kullanıldığı da söylenmiştir. Bu görüşler aynı şekilde ikinci yorumun doğru kabul edilmesi hâlinde de geçerli olabilir.

مُكِبًّا/*Mükibben:* "Yüzüstü düşen kişi" anlamındadır. "أَكَبَّ/Ekebbe" fiili lazım fiil olarak "yüzüstü düştü" anlamında iken, hemzesiz hâliyle diğer fiillerin aksine müteaddi olmakta ve "كَبَّ/kebbe" fiili "Başkası onu düşürdü" anlamına gelmektedir.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ/*"Bu vaat ne zaman?" derler:* Bu sözü söyleyenler kâfirlerdir. ***"Vaat"*** ifadesiyle "ahirette tekrar diriltilmeyi" veya "dünyadaki cezalandırılmalarını" kastetmektedirler.

فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖي كُنْتُمْ
بِهٖ تَدَّعُونَ {٢٧} قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ
فَمَنْ يُجٖيرُ الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ {٢٨} قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا
بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ {٢٩} قُلْ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَٓاؤُ۬كُمْ غَوْراً فَمَنْ يَأْتٖيكُمْ بِمَٓاءٍ مَعٖينٍ {٣٠}

27. Ama onu yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve "İşte sizin isteyip durduğunuz budur!" denilecektir. 28. De ki: "Allah beni ve beraberimdekileri yok etse veya bizi esirgese, inkârcıları acı verici azaptan kurtaracak kimdir?" 29. De ki: "(Sizi imana davet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir; biz O'na iman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!" 30. De ki: "Ne dersiniz; suyunuz çekiliverse, size kim çok su getirebilir?"

فَلَمَّا رَاَوْهُ/*Onu gördükleri zaman:* Burada "görenler" kâfirlerdir, "görecekleri şey" ise onlara vaat edilen azaptır.

زُلْفَةً/*Yakından:* Bir görüşe göre "açıkça, ayan beyan" anlamındadır.

سٖيٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا/*İnkâr edenlerin yüzleri kararacak:* Yani kendi başlarına gelecek olan şeyi görmeleri sebebiyle kendilerini kötü hissetmeleri yüzlerine yansıyacak.

وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖي كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ/*"İşte sizin isteyip durduğunuz budur!" denilecektir:* Yani dua edip gerçekleşmesini istediğiniz, bir an önce gelmesini istediğiniz şey. Bu sözü söyleyecek olanlar meleklerdir veya onlara lisanı hâl ile söylenecektir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ/*De ki: Allah beni ve beraberimdekileri yok etse:* Bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Kâfirler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanların yok olmalarını arzuluyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara şöyle demesini emretti: ***"Allah beni helak etse ve benimle birlikte olanları helak etse veya bize rahmet etse, siz her hâlükârda acı verici azaptan kurtulamayacaksınız."***[249] Âyetteki ***"helak"*** kelimesi ile ölüm veya onun dışında başka bir yok olma şekli kastedilmiş olabilir.

فَمَنْ يُجٖيرُ الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ/*İnkârcıları acı verici azaptan kurtaracak kimdir?:* Yani onların azap çekmelerini kim engelleyebilir?

249 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 312.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْراً/***De ki: Ne dersiniz; suyunuz çekiliverse:*** Bu âyet kâfirlerin aleyhine bir delil sunmaktadır. "غَوْراً/***Gavran***" kelimesi "yerin derinliklerine giden" anlamında bir masdardır. "مَعِينٍ/***Maîn***" kelimesi "çok" anlamındadır. Bu kelimenin faîl veya mef'ûl vezninde olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Âyette "Sizin içmekte olduğunuz sular yerin dibine çekilse Allah'tan başka kim size çok su getirebilir?" denilmektedir.

سُورَةُ الْقَلَمِ

68. KALEM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ {١} مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ {٢}

1-2. Nûn. Kaleme ve onların yazdıklarına and olsun ki, sen -Rabbinin nimeti sayesinde- mecnun değilsin.

نٓ/***Nûn:*** Hece harflerinden bir harftir. Bakara sûresinde sûre başındaki hece harfleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştı. "Nûn" harfi "er-Rahmân" kelimesinden bir harf olması yönüyle ayrılır. er-Rahmân kelimesinin harfleri "elif, lam, ra, ha, mim ve nun"dur. Bir görüşe göre buradaki "nûn" harfiyle balık kastedilmektedir ve burada bahsedilen balığın yedi kat yerin üzerinde durduğu en büyük balık olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş doğru değildir. Çünkü "nûn" sözlükte bildiğimiz "balık" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da Yunus aleyhisselam hakkında kullanılan "zü'n-nûn" ifadesinde de bu anlamda kullanılmıştır. Başka bir görüşe göre ise "nûn" harfi burada "hokka" anlamında kullanılmıştır. Ancak sözlükte böyle bir anlama geldiği bilinmemektedir. Bu harfin "balık" veya "hokka" anlamına geldiğini söyleyenlerin görüşleri, böyle olduğu takdirde kelimenin merfu, mansub veya mecrur olması ve sonunda da tenvin olması gerekmesi sebebiyle geçersizdir. Ancak mevkuf

olması tıpkı “الم/*elif-lâm-mîm*” ve diğer mevkuf hece harfleri gibi onun hece harfi olduğunu göstermektedir.

وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ/*Kaleme ve onların yazdıklarına and olsun:* Bu konuda iki farklı görüş dile getirilmiştir.

Birincisi: Bu, kendisiyle Levh-i Mahfûz’un yazıldığı kalemdir ve ***“onların yazdıklarına”*** sözündeki yazanlar meleklerdir.

İkincisi: Bu, insanlar tarafından bilinen kalemdir. Allah ondaki faydalar ve hikmetler sebebiyle ona yemin etmiştir. Bu yoruma göre ***“onların yazdıklarına”*** sözündeki yazanlar insanlardır.

مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ/*Sen -Rabbinin nimeti sayesinde- mecnun değilsin:* Bu âyet yeminin cevabıdır ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’e hitaben söylenmiştir. Burada, kâfirlerin ona isnad ettikleri mecnunluk durumunun bulunmadığı vurgulanmaktadır. Âyette geçen “**بِنِعْمَةِ رَبِّكَ/*Rabbinin nimeti sayesinde*”** sözü tıpkı “أنت بحول الله أفضل/Sen, -Allah’ın yardımıyla- en üstünsün” cümlesinde olduğu gibi “**مَٓا/*mâ*”** edatı ve haber arasına girmiş bir ara cümledir ve burada hâl konumunda bulunmaktadır. Zemahşerî’ye göre onun âmili “**بِمَجْنُونٍ/*mecnun*”** kelimesidir.[250]

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْراً غَيْرَ مَمْنُونٍۚ {٣} وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ {٤}

3. Hiç şüphesiz senin için tükenmeyen bir mükâfat vardır. 4. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.

غَيْرَ مَمْنُونٍ/*Tükenmeyen:* Bu ifadeyle ilgili olarak Fussilet sûresinde açıklama yapılmıştı.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ/*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin:* Bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ahlâkını övmektedir. Âişe *radıyallahu anhâ*, bu konuda “Onun ahlâkı Kur’ân’dı”[251] derken, onun Kur’ân’ın edebiyle edeplendiğini ve emirlerini kendisine esas aldığını

250 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 587.
251 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 25341.

kastetmiştir. İbn Abbâs, buradaki “خُلُقٍ/**huluk**” kelimesini “din ve şeriat” olarak açıklamıştır ve bu da mizacın başıdır.[252] Bunun açıklaması da şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün faziletleri kendisinde toplamıştı ve bütün güzel hasletlere sahipti. Bunlardan bazıları, soyun şerefi, aklın çokluğu, doğru anlayış, ilmin çokluğu, hayânın fazlalığı, ibadetin çokluğu, cömertlik, doğruluk, cesaret, sabır, şükür, mürüvvet, sevgi, iktisat, zühd, tevazu, şefkat, adalet, afv, öfkesini yutmak, sıla-i rahim, insanlarla iyi geçinmek, tedbirli olmak, güzel konuşmak, duyguların gücü, görünüşünün güzel olması ve onun hakkındaki rivayetlerde ve siyer kaynaklarında belirtilen diğer hususlar. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”*** buyurmuştur.[253] Cüneyd el-Bağdâdî şöyle demiştir: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Allah’tan başka bir gayesi olmadığı için ahlâkı yüce olarak isimlendirilmiştir.”

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ {٥} بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ {٦}

5-6. Hanginizde sorun olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ/***Hanginizde sorun olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler:*** Bir görüşe göre buradaki “الْمَفْتُونُ/***el-meftûn***” kelimesiyle “mecnun olmak” kastedilmiştir. Bununla birlikte bu kelimenin “fitne” kelimesi ile kastedilen diğer manalara hamledilmesi de muhtemeldir. ***“Sen de göreceksin”*** sözünde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e, ***“onlar da görecekler”*** sözünde ise Kureyşli müşriklere hitap edilmektedir.

بِاَيِّكُمُ/***Bi-eyyiküm:*** Bu kelimenin başındaki “be” harfinin manası hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu harf zaiddir.

252 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 529.
253 Hâkim, *Müstedrek*, no: 4221.

İkincisi: Bu harf zaid değildir. Buradaki "الْمَفْتُونُ/**el-meftûn**" kelimesi "فِتْنَة/fitne" anlamında kullanılmış olup mana "Sizin hanginiz fitnedir?" şeklindedir.

Üçüncüsü: Buradaki "be" harfi "fî" anlamındadır. Buna göre anlam "Sizin hangi grubunuzda sorun (delilik) vardır" şeklinde anlaşılır. İbn Atiyye bu görüşü daha uygun bulmaktadır.[254]

Dördüncüsü: Âyetin manası "Hanginiz sorunlunun sorunu" şeklinde takdir edilir. Sonra muzaf hazfedilmiş, muzafun ileyh ise onun yerine geçirilmiştir.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ {٧}
فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ {٨} وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ {٩}

7. Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidayete erenleri de en iyi bilen O'dur. 8. O hâlde, yalan sayanlara boyun eğme! 9. İsterler ki, yumuşak davranasın da yumuşak davransınlar.

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ/***İsterler ki, yumuşak davranasın da yumuşak davransınlar:*** Âyette geçen "أَدْهَنَ/edhene" fiili "gereksiz yere karşılıklı olarak yumuşak davranmak ve hoşgörülü olmak" anlamlarını ifade etmektedir. Zira rivayet edildiğine göre, kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Sen bizim ilâhlarımıza ibadet edersen, biz de senin ilâhına ibadet ederiz" demeleri üzerine bu âyet inmiştir. İbn Atiyye'ye göre "فَيُدْهِنُونَ/***fe-yüdhinûn***" fiili bir temenninin cevabı olmasına rağmen mansub olmamış, aksine öncesindeki "تُدْهِنُ/***tüdhinü***" fiiline atfedilerek merfu olarak okunmuştur.[255] Zemahşerî'ye göre ise bu fiil "فَهُمْ يُدْهِنُونَ/onlar yumuşak davransınlar" takdirinde gizli bir mübtedanın haberidir.[256]

---

254 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 319.
255 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 319.
256 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 319.

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ {١٠} هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ {١١} مَنَّاعٍ
لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ {١٢} عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ {١٣} اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ
وَبَنِينَ {١٤} اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ {١٥}

10-14. Çokça yemin eden, akılsız, kınayan, laf taşıyan, hayrı engelleyen, saldırgan, günahkâr, kaba, bundan sonra bir de soysuz kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye itaat etme. 15. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman o, "Öncekilerin masalları!" der.

حَلَّافٍ/***Çokça yemin eden:*** Gerçek ve yalan yere çok yemin eden.

مَهِينٍ/***Akılsız:*** Düşüncesi ve aklı zayıf olan kişi. İbn Atiyye'ye göre bu kelime "مهن/mehüne" kökünden türemiştir ve "zayıf" anlamına gelmektedir.[257] Zemahşerî'ye göre ise "zelil ve hakir olmak" anlamına gelen "مهانة/mehâne" kökünden türemiştir.[258] İbn Abbâs ise bu kelimenin "çok yalan söyleyen" anlamına geldiğini söylemiştir.[259]

هَمَّازٍ/***Kınayan:*** İnsanları ayıplayan kişidir.

مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ/***Laf taşıyan:*** Yani çokça laf getirip götüren. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Laf taşıyan kişi cennete giremez"***[260] buyurmuştur.

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ/***Hayrı engelleyen:*** Yani cimri. Çünkü burada geçen ***"hayr"*** kelimesi "mal" anlamındadır. Bir görüşe göre "iyiliğe engel olan" anlamındadır. Yani insanların İslâm'a girmesini ve sâlih amellerde bulunmalarını engelleyen.

مُعْتَدٍ/***Saldırgan:*** Bu kelime "düşmanlık" anlamına gelen "adâvet" kökünden türemiştir.

---

257 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 319.
258 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 591.
259 İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 331.
260 Buhârî, no: 5709; Müslim, no: 304.

أَثِيمٍ/***Günahkâr:*** Bu kelime "günah işlemek" anlamına gelen "إِثْم/ism" kelimesinden türemiştir.

عُتُلٍّ/***Kaba:*** Yani kaba, katı kalpli, anlayışsız ve çok cahil.

زَنِيمٍ/***Soysuz:*** Yani zina mahsulü gayrımeşru çocuk. Bir görüşe göre "boynunda keçilerin boğazında asılı duran sakal gibi sakalı olan kişi," başka bir görüşe göre "şüphesiz kötü işler yapan kişi," bir diğer görüşe göre, "çok zalim," başka bir görüşe göre, "insanları çok kınayan" anlamlarına gelmektedir.

بَعْدَ ذٰلِكَ/***Bundan sonra:*** Yani bu saymış olduğumuz kusurlarından sonra. Bu sıralama zamanlama değil vasıflandırma açısındandır. Bu kötü sıfatlara sahip olan kişinin kim olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, belli bir kişi değil, bu sıfatlara sahip olan herkes kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, burada kastedilen kişi Velîd b. Mugîre'dir. Çünkü onun çok malı ve çocuğu vardı ve burada da çok mal ve çocuk sahibi olarak tanımlanmıştır. Başka bir görüşe göre, bu kişi Ebû Cehil'dir. Bir diğer görüşe göre, Ahnes b. Şerîk'tir. Onun boynunda sakalı olması bu görüşü desteklemektedir. İbn Abbâs "Biz onu boynundaki sakaldan tanırdık" demiştir. Ayrıca o, Sakîf kabilesinden olmasına rağmen Zühreoğulları kabilesinden sayılıyordu. Âyetteki "زَنِيمٍ/***zenîm***" kelimesinin her iki anlamı da ona uymaktadır. Bir başka görüşe göre, âyette kastedilen kişi Esved b. Abdiyeğûs'tur.

أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ/***Mal ve oğulları vardır diye:*** Bu ifade âyette mef'ûlün li-eclih konumundadır ve 10. âyetin başındaki ***"itaat etme"*** kelimesiyle bağlantılıdır. Yani onun çok malı ve oğulları vardır diye ona itaat etme. Bu ifadenin, sonrasındaki bölüm ile bağlantılı olması da muhtemeldir. Bu yoruma göre âyet "O kişi, çok malı ve çocukları olduğu için kibirlenmesi sebebiyle Kur'ân hakkında 'Öncekilerin masallarıdır' demiştir" şeklinde anlaşılır. Bu yoruma göre bu ifadenin âmili manadan anlaşılan fiildir ve sonrasındaki âyetin başındaki "إِذَا/***izâ***" edatının cevabı olan "قَالَ/***kâle***" fiilinin bunun âmili olması caiz değildir. Çünkü şart edatından sonra gelen fiil öncesindeki bölümün âmili olamaz. Burada birinci görüş daha kuvvetlidir.

أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ/***Öncekilerin masalları:*** Bu ifadeyle kastedilen mana hakkında daha önce açıklama yapılmıştı.

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ {١٦} اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ {١٧} وَلَا يَسْتَثْنُونَ {١٨}

16. Onun burnuna damga vuracağız. 17-18. Bahçe sahiplerini sınadığımız gibi onları da sınadık. Hani sabah onu devşireceklerine yemin etmişlerdi. İstisna etmiyorlardı.

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ/***Onun burnuna damga vuracağız:*** Burada geçen "الْخُرْطُومِ/***el-hurtûm***" kelimesi, "yırtıcı hayvanların burnu" anlamına gelmektedir. Âyette ise o insanı küçümsemek ve kötülüğünü belirtmek için mecazi olarak kullanılmıştır. Âyetin manası "Biz onun burnuna bir damga vuracağız" şeklindedir. Vurulacak olan damganın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, Bedir savaşında kılıçla vurulacaktır, başka bir görüşe göre, cehennemde burnunun üzerine vurulacak ateşten bir damgadır, bir diğer görüşe göre ise kıyamet gününde tanınması için burnunun üzerine vurulacak bir damgadır.

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ/***Bahçe sahiplerini sınadığımız gibi onları da sınadık:*** Yani bahçe sahiplerini sınadığımız gibi Kureyşlileri de sınadık. Bu bahçe sahipleri İsrailoğullarından kardeşlerdi. Bir rivayete göre, bu bahçe San'a yakınlarındaydı. Bahçedeki ürünleri topladıkları zaman ondan hiçbir fakire vermeyeceklerine dair yemin ettiler ve gece bu düşünceyle yattılar. Allah da onların bahçelerine bir ateş topu göndererek orayı yaktı. Sabah olup da bahçelerinin olduğu yere vardıklarında onu göremediler ve yollarını şaşırıp yanlış yere geldiklerini zannettiler. Sonra doğru yere geldiklerine emin oldular ve söylemiş oldukları sözlerden dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırdığını anlayarak Allah'a tevbe ettiler. Burada Kureyşliler, Allah'ın kendilerine nimet bahşederek Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i göndermesi yönüyle bahçe sahiplerine benzetilmiştir. Allah, bahçe sahiplerine de bir bahçe vermek sûretiyle ihsanda bulunmuştu. Ancak onların bu nimete karşılık nankörlük yaptıkları gibi Kureyşliler de nankörlük

yapmışlardır. Bir görüşe göre, Kureyşliler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı beddua[261] sonucu kıtlığa uğrayıp açlık çekmeleri yönüyle bahçeleri helak olduğu zamanki bahçe sahiplerine benzetilmiştir.

اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ/*Hani sabah onu devşireceklerine yemin etmişlerdi:* Yani sabahleyin bahçelerindeki ürünleri toplayacaklarına yemin etmişlerdi. Ürünleri de çok boldu.

وَلَا يَسْتَثْنُونَ/*İstisna etmiyorlardı:* Bu âyetin manası hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bahçedeki ürünleri toplayacaklarına dair yemin ettikleri zaman "İnşâallah" dememişlerdi.

İkincisi: Bahçenin ürünlerinden fakirler için hiçbir şey ayırmayıp hepsini kendilerine alacaklardı.

Üçüncüsü: Bu görüşleri üzerine düşünmeyip ondan vazgeçmediler. Yani yeminlerinden geri dönmediler.

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ {١٩} فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ {٢٠}
فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ {٢١} اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ {٢٢}

19-20. Onlar uykudayken Rabbinden bir âfet orayı kuşattı ve gece gibi oldu. 21-22. Sabahleyin "Eğer devşirecekseniz, erkenden bahçenize gidin!" diye seslendiler.

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ/*Bir âfet orayı kuşattı:* Ferrâ'ya göre "طَٓائِفٌ/tâif" kelimesi "gece gerçekleşen olay" anlamındadır.

فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ/*Gece gibi oldu:* Bu âyet hakkında dört farklı görüş vardır.

261 Buhârî, no: 961.

Birincisi: Gece de ulaştığı her yeri kapkara yaptığı için “gece gibi oldu” anlamındadır. “الصَّرِيمِ/*es-Sarîm*” kelimesi sözlükte “gece” anlamına gelmektedir.

İkincisi: Gündüz gibi oldu. Çünkü biçilmiş ekinler gibi beyaz oldu. “الصَّرِيمِ/*es-Sarîm*” kelimesinin “gece ve gündüz” anlamına geldiği de söylenmiştir.

Üçüncüsü: “الصَّرِيمِ/*es-Sarîm*” kelimesi bazı Arap lehçelerinde “siyah toz” anlamına gelmektedir.

Dördüncüsü: “Kesilip biçilmiş gibi oldu” anlamındadır.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ/*Sabahleyin seslendiler:* Yani sabah olunca birbirlerine seslenerek ***“Erkenden bahçenize gidin”*** dediler.

اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ/*Eğer devşirecekseniz:* Yani bahçenizdeki ürünleri hasat edecekseniz.

فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ {٢٣} اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ
مِسْكِينٌ {٢٤} وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ {٢٥}

23-24. “Bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın!” diye fısıldaşarak yola koyuldular. 25. İmkânları olduğu hâlde, ciddiyetle erkenden çıktılar.

يَتَخَافَتُونَ/*Fısıldaşarak:* Birbirlerine gizlice ***“Bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın”*** diyorlardı. “اَنِ اغْدُوا/***Eniğdû***” ve “اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا/***en lâ yedhulennehâ***” ifadelerindeki “اَنْ/***en***” edatı açıklama ve tefsir edatıdır.

وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ/*İmkânları olduğu hâlde, ciddiyetle erkenden çıktılar:* Bu âyetteki “حَرْدٍ/***hardin***” kelimesinin anlamı hakkında dört görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Men etmek, engellemek.

İkincisi: Niyet etmek, amaçlamak.

Üçüncüsü: Öfke.

Dördüncüsü: Onların bahçelerinin ismidir.

قَادِرِينَ/***Kâdirîn:*** Bu kelimenin "kudret" kökünden türemiş, "düşündüklerini yapabilecek güce sahiptiler" anlamına gelmesi veya "baskı yapmak" anlamına gelecek şekilde "takdir" kökünden türemiş olması ve "yoksullara baskı yaptılar" anlamına gelmesi muhtemeldir.

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ {٢٦} بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ {٢٧}
قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ {٢٨}

26. Fakat bahçeyi gördüklerinde "Mutlaka sapmışızdır!" dediler. 27. "Yok yok, biz mahrum bırakılmışız!" 28. En mutedilleri şöyle dedi: "Ben size 'Rabbinizi tesbih etsenize' dememiş miydim?"

اِنَّا لَضَٓالُّونَ/***Mutlaka sapmışızdır:*** Yani bahçenin yolunu şaşırmışız. Bu sözü bahçelerini tanıyamamaları üzerine söylemişlerdir. Ancak oranın bahçeleri olduğunu anlayınca ve oranın başına gelenleri görünce ***"Yok yok, biz mahrum bırakılmışız!"*** yani "Allah bizi bu bahçenin kazancından mahrum etmiştir" dediler.

قَالَ اَوْسَطُهُمْ/***En mutedilleri şöyle dedi:*** Yani en hayırlıları ve en faziletlileri. Nitekim "اُمَّةً وَسَطًا/***ümmeten vesatan***"[262] âyetinde bu kelime ***"en hayırlı topluluk"*** anlamında kullanılmıştır.

لَوْلَا تُسَبِّحُونَ/***Rabbinizi tesbih etsenize:*** Yani "'Sübhânallah demeniz gerekir' dememiş miydim?" Bir görüşe göre, burada Allah'a itaat edilmesi ve O'nun yüceltilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Başka bir görüşe göre, yemin ederken "inşâallah" demeleri gerektiği kastedilmektedir. Bir sonraki âyetteki "سُبْحَانَ رَبِّنَا/***Rabbimizi tesbih ederiz"*** sözünü söylemiş olmalarından, birinci görüşün daha doğru olduğu anlaşılmaktadır.

---

262 Bakara 2/143.

Âyette "Sizin en faziletli olanınız olan bu kişi sizi Allah'ı tesbih etmeye teşvik etmişti" denilmektedir.

قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ {٢٩} فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ {٣٠} قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ {٣١} عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْراً مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ {٣٢} كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ {٣٣}

29. "Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz yazık etmişiz" dediler. 30. Ardından, birbirlerini kınamaya başladılar. 31. (Nihayet) şöyle dediler: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz. 32. Belki Rabbimiz bunu daha iyisiyle değiştirir. Çünkü biz, Rabbimizi arzuluyoruz." 33. İşte azap böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!

يَتَلَاوَمُونَ/***Birbirlerini kınamaya:*** Yani yoksulları bu bahçenin ürünlerinden men etmeye karar verdikleri için veya ***"Ben size 'Rabbinizi tesbih etsenize' dememiş miydim?"*** âyetinde bahsedildiği üzere Allah'ı tesbih etmeyi unuttukları için birbirlerini kınıyorlardı.

عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْراً مِنْهَا/***Belki Rabbimiz bunu daha iyisiyle değiştirir:*** Burada onların bu değişimi bu dünyada veya ahirette istemiş olmaları mümkündür. Birincisi tercihe daha layıktır. Çünkü Abdullah b. Mes'ûd'dan, Allah'ın onlara katırlarla küfe küfe ürün taşıdıkları bir bahçe verdiği rivayet edilmektedir.[263]

كَذٰلِكَ الْعَذَابُ/***İşte azap böyledir:*** Yani bahçe sahiplerinin başına gelmiş olan bu azabın bir benzeri Kureyş'in başına gelecektir.

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ {٣٤} اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ {٣٥} مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ {٣٦} اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ

263 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 245.

فِيهِ تَدْرُسُونَۙ {٣٧} اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَۚ {٣٨} اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ
عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ {٣٩}

34. Şu da muhakkak ki, takva sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır. 35. Öyle ya, Müslümanları günahkârlar gibi tutar mıyız hiç? 36. Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz? 37. Yoksa size ait bir kitap var da ondan mı öğreniyorsunuz? 38. Sizin beğendiğiniz şey onda mutlaka vardır? 39. Yoksa, "Ne hükmederseniz mutlaka sizindir" diye kıyamet gününe kadar geçerli olan tarafımızdan verilmiş sözler mi var?

اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ/***Öyle ya, Müslümanları günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?:*** Bu âyetin başındaki "hemze" inkâr etme anlamında kullanılmıştır. Yani Allah, nasıl olur da Müslümanlar ile günahkarları eşit tutar? Bilakis herkese yapmış olduğu davranışlara göre karşılığını verir. Burada ***"günahkârlar"*** ifadesiyle kâfirler kastedilmektedir.

مَا لَكُمْ/***Size ne oluyor?:*** Bu, kâfirler için bir azarlama ifadesidir. "مَا/***Mâ"*** edatı mübteda, "لَكُمْ/***leküm"*** ise haberdir ve cümle burada bitmektedir. Bu sebeple tilavet esnasında burada vakfetmek gerekir.

كَيْفَ تَحْكُمُونَ/***Nasıl hüküm veriyorsunuz?:*** Bu da başka bir azarlama ifadesidir. Yani kendi hevanıza uyarak nasıl hüküm veriyorsunuz ve hakkında bilginiz olmayan bir konuda nasıl konuşuyorsunuz?

اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ/***Sizin beğendiğiniz şey onda mutlaka vardır:*** Bu cümle bir önceki âyetteki "تَدْرُسُونَ/***öğreniyorsunuz"*** fiilinin mamulüdür. Bu sebeple âyetin başındaki "اِنَّ/***inne"*** edatının aslı "أَنَّ/enne" şeklindedir ancak haberinde bulunan "lam" edatı sebebiyle kesreli olarak okunmuştur.

تَخَيَّرُونَ/***Tehayyerûn:*** "Kendiniz için seçiyorsunuz" anlamındadır. Burada "Yoksa sizin yanınızda Allah katından bir kitap var da kendiniz için seçtiğiniz her şeyin size verileceğini ondan mı öğreniyorsunuz?" denilmektedir.

اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ/*Yoksa, "Ne hükmederseniz mutlaka sizindir" diye kıyamet gününe kadar geçerli olan tarafımızdan verilmiş sözler mi var?:* Yani "Sizin hükmettiğiniz her şey sizin olacaktır" diye size söz mü verdik? Âyette geçen "بَالِغَةٌ/***bâliğa"*** ifadesiyle, "kıyamet gününe kadar geçerli ve sabit olan" anlamı kastedilmektedir. "اِنَّ لَكُمْ/***Mutlaka sizindir"*** ifadesi, yeminin cevabıdır. Bu sebeple "اِنَّ/***inne"*** ve "lam" edatıyla tekit edilmiştir. "مَا تَحْكُمُونَ/***Mâ tehkumûn"*** ifadesi "اِنَّ/***inne"***nin ismidir ve başına tekit lam'ı getirilmiştir.

سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌۚ {٤٠} اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ
اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ {٤١} يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى
السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَۙ {٤٢} خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ
وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ {٤٣}

40. Sor onlara: Bunu hangileri iddia ediyor? 41. Yoksa onların ortakları mı var? Sözlerinde doğru iseler, haydi ortaklarını getirsinler! 42. O gün paçalar sıyrılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç getiremezler. 43. Gözleri horluktan aşağı düşmüş bir hâlde kendilerini zillet bürür. Hâlbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlardı.

سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ/*Sor onlara: Bunu hangileri iddia ediyor?:* Yani "Ey Muhammed! Bu söylenenleri içlerinden hangisinin iddia ettiğini Kureyş'e sor." "زَعِيمٌ/***Zâim"*** kelimesi "bir işi yapacağını iddia eden kişi" anlamındadır.

اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ/*Yoksa onların ortakları mı var? Haydi ortaklarını getirsinler!:* Burada kâfirlerin acziyeti vurgulanmaktadır. Yani eğer onların bir şey yapabilecek ortakları varsa haydi onları getirsinler. ***"Haydi ortaklarını getirsinler!"*** sözünün "hâllerini görmek için getirsinler" anlamında bu dünyada mı söylendiği yoksa ahirette mi söyleneceği konusunda ihtilaf edilmiştir. ***"Ortakları"*** sözüyle müşriklerin taptıkları putlar ve diğer şeyler kastedilmektedir.

Zemahşerî bu âyeti "Yoksa onların kendilerine bu iddialarında ortak olan ve yardım edecek olan tanıdıkları insanlar mı var? Haydi onları getirsinler" şeklinde tefsir etmiştir.[264] Buna göre âyette, kimsenin onlara bu konuda yardım edemeyeceği vurgulanmaktadır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ/***O gün paçalar sıyrılır:*** Müfessirler, bu ifadenin kıyamet gününün dehşetini ve şiddetini belirttiğini söylemişlerdir. Bir sahih hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kıyamet gününde bir münadi 'Her topluluk tapmakta olduğu şeye tâbi olsun' diye seslenir. Güneşe tapanlar güneşe tâbi olur, aya tapanlar aya tâbi olur ve herkes tapmakta olduğu şeye tâbi olur. En son bu ümmet ve ehli kitaptan az bir kısım kalır. Onlara 'Sizin durumunuz nedir?' diye sorulur. Onlar 'Biz, Rabbimizi bekliyoruz' derler. Allah onlara tanıyamayacakları bir sûrette gelir. Onlar 'Biz senden Allah'a sığınırız' derler. Onlara 'Siz onu gördüğünüz bir alametle mi tanıyorsunuz?' denilir. Onlar 'Evet' derler. İşte o zaman onlar için paça sıyrılır ve onlar 'Evet, Sen bizim Rabbimizsin' derler ve secdeye kapanırlar. Bütün mü'minler secde ederler. Münafıkların sırtları ise tek bir kemik hâline geleceği için onlar secdeye kapanamazlar."***[265] Bu hadisin te'vili de tıpkı âyetin te'vili gibidir.

وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ/***Ve secdeye davet edilirler:*** Bu âyetin açıklaması yukarıda zikretmiş olduğumuz hadisin içinde bulunmaktadır. Eğer "Ahirette bir sorumluluk bulunmayacağına göre nasıl olur da orada secdeye davet edilirler?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Onlar ahirette bir sorumluluk ve ibadet olarak değil de dünyada iken secde etmemeleri sebebiyle azarlanma niyetiyle secdeye davet edilirler.

وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ/***Hâlbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlardı:*** Yani onlar dünyadayken ve bedenleri sapasağlam ve yapabilecek durumda iken de secdeye davet ediliyorlardı, onlar ise bundan kaçınıyorlardı.

---

264 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 597.

265 Buhârî, no: 7000; Müslim, no: 469.

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ
{٤٤} وَاُمْلِي لَهُمْۜ اِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ {٤٥} اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْراً فَهُمْ مِنْ
مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ {٤٦} اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ {٤٧}

44. Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak. Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş yaklaştırıyoruz. 45. Onlara mühlet veriyorum. Doğrusu Benim fendim çok sağlamdır! 46. Yoksa onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar? 47. Yahut gaybın bilgisi onların nezdinde de onlar mı (istedikleri gibi) yazıyorlar?

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِ/***Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak:*** Bu, Kur'ân'ı yalan sayanlara bir tehdittir. "مَنْ يُكَذِّبُ/***Men yükezzibü"*** ifadesi mef'ûlü meah veya matuftur.

سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ/***Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş yaklaştırıyoruz:*** Bu ifadeyle ilgili olarak A'râf sûresinde açıklama yapmıştık.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْراً/***Yoksa onlardan bir ücret mi istiyorsun?:*** Burada "Sen Müslüman olmaları karşılığında onlardan bir ücret istemiyorsun ki bu iş onlara ağır gelsin. Dolayısıyla onların İslâm'a girmemeleri için bir mazeretleri yoktur" denilmektedir. Biz bu ve devamındaki ifadeleri Tûr sûresinde tefsir etmiştik.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۢ اِذْ نَادٰى وَهُوَ
مَكْظُومٌۜ {٤٨} لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ
مَذْمُومٌ {٤٩} فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ {٥٠}

48. Sen Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi gibi olma. Hani o, dertli dertli Rabbine niyaz etmişti. 49. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, kınanmış

olarak ıssız bir yere atılacaktı. 50. Fakat ardından, Rabbi onu seçti (vahiy verdi) ve onu sâlihlerden kıldı.

فَاصْبِرْ/Sabret: Buradan kâfirlerle barış içinde yaşamak gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu âyet seyf âyetiyle neshedilmiştir.

وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ/Balık sahibi gibi olma: Bu kişi Yunus'tur. Bir balığın onu yutmuş olması sebebiyle "Balık Sahibi" olarak isimlendirmiştir. Ona ayrıca "nûn" kelimesinin "balık" anlamına gelmesi sebebiyle "Nûn Sahibi" de denilmiştir. Yunus'un kıssasını Enbiyâ ve Sâffât sûrelerinde zikretmiştik. Burada Allah, ümitsizliğe düşme ve öfkelenip kavmini terk etmede aceleci davranma konularında Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onun gibi olmaması gerektiğini söylemiştir. Bu âyetin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kâfirler hakkında beddua etmeyi düşünmesi üzerine indiği rivayet edilmiştir.

اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ/Hani o, dertli dertli Rabbine niyaz etmişti: Bu ifade Yunus'un başına gelen olayın sonunu ve balığın karnında yapmış olduğu ***"Senden başka ilâh yoktur. Sen her şeyden münezzehsin. Muhakkak ki ben, zalimlerden oldum"***[266] şeklindeki niyazı aktarmaktadır.

مَكْظُومٌ/Mekzûm: "Çok üzgün" anlamına gelmektedir.

لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ/Kınanmış olarak ıssız bir yere atıldı: Bu ifade âyetin başındaki "**لَوْلَا/levlâ**" şart edatının cevabıdır. Bu edat ile ıssız bir yere atılmış olması değil de kınanmış olması olumsuzlanmaktadır. Nitekim Sâffât sûresinde ***"Biz onu ıssız bir yere attık"***[267] denilmektedir. Buna göre âyetin manası şöyledir: "Allah'ın rahmeti yetişmemiş olsaydı o kınanmış olarak ıssız bir yere atılacaktı. Ancak Allah'ın rahmeti sayesinde kınanmadan atıldı."

الْعَرَاءِ/el-Arâ: Sâffât sûresinde bu kelimeyle ilgili açıklamalar yapmıştık.

---

266 Enbiyâ 21/87.
267 Sâffât 37/145.

وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ
وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ {٥١} وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ {٥٢}

51. O inkâr edenler zikri işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi. Hâlâ daha "Hiç şüphe yok o bir delidir" derler. 52. Oysa o, âlemler için ancak bir öğüttür.

وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ/***O inkâr edenler zikri işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle deviriverecekledi:*** Burada onların düşmanlıkları ifade edilmektedir. Haberinin başına "lam" harfinin gelmesinden, âyetin başındaki "اِنْ/***in***" edatının "اِنَّ/inne"nin hafifletilmiş şekli olduğu anlaşılmaktadır.

لَيُزْلِقُونَكَ/***Le-yüzlikûneke:*** Bu kelimeyle "نظر فلان إلى عدوه نظرة كاد يصرعه/ Falanca düşmanına öyle bir baktı ki neredeyse onu yere yıkacaktı" cümlesinde olduğu gibi "seni helak edecekler" manası kastedilmiştir. Bu fiilin kökü "ayağı kaydırmak" anlamındadır. Fiil hem sülasi hem de if'âl babından okunmuştur ki ikisi de aynı manadadır.[268] Bir görüşe göre, bu âyette onların Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e göz (nazar) değdirmek sûretiyle zarar vermek istediklerinden bahsedilmektedir. Bu olay da Esedoğulları kabilesinde vuku bulmuştur. Onlardan bir kişi üç gün boyunca hiçbir şey yemeden ve konuşmadan durur ve sonrasında baktığı kişiye nazarı değerdi. İşte bu şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zarar vermek istemişler ancak Allah onu bundan korumuştur. Hasan el-Basrî, kendisine nazar değen kişinin tedavisinin bu âyeti okumak olduğunu söylemiştir.[269]

وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ/***Oysa o, âlemler için ancak bir öğüttür:*** Burada Kur'ân'dan bahsedilmektedir. Yani Kur'ân tüm insanlar için bir öğüt ve ibrettir.

---

268 İki Medineli imam sülasi fiil, diğerleri ise if'âl babından okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 429.

269 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 328.

سُورَةُ الْحَاقَّةِ

69. HÂKKA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلْحَاۤقَّةُۙ {١} مَا الْحَاۤقَّةُۚ {٢} وَمَاۤ اَدْرٰيكَ مَا الْحَاۤقَّةُۜ {٣} كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ {٤}

1. Gerçek olan; 2. Gerçek olan nedir? 3. Gerçek olanın ne olduğunu nereden bileceksin? 4. Semûd ve Âd, çarpacak olanı yalanlamışlardı.

اَلْحَاۤقَّةُ/***Gerçek olan:*** Bu kıyamettir ve kelime "fâiletün" veznindedir. Kıyametin ***"gerçek olan"*** diye isimlendirilmesi onun gerçekleşecek olması sebebiyledir. Yani varlığı kesindir ve meydana gelecek olmasında şüphe yoktur. Ayrıca herkesin yaptıklarının karşılığında vadedilen şeyler gerçekleşecektir. Veya işlerin gerçeklikleri o zaman başlayacaktır.

مَا الْحَاۤقَّةُ/***Gerçek olan nedir?:*** Buradaki "مَا/***mâ,"*** büyüklüğünü ifade etme amacıyla kullanılmış soru edatıdır ve mübtedadır, haberi ise sonrasındaki bölümdür. Bu cümle ise birinci âyetteki "اَلْحَاۤقَّةُ/***el-hâkka"*** kelimesinin haberidir ve aslında "Gerçek olan, nedir o?" şeklinde olması lazımdır. Ancak kıyametin büyüklüğünü ve dehşetini ifade etmek için zahir olan gizli olanın yerine kullanılmıştır. Bir sonraki "وَمَاۤ

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَٓاقَّةُ*/Gerçek olanın ne olduğunu nereden bileceksin?"* âyeti de aynı şekilde büyüklüğü ve dehşeti vurgulamak için kullanılmış bir soru cümlesidir.

بِالْقَارِعَةِ*/Çarpacak olanı:* Bu kelime ile de kıyamet kastedilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, dehşetinden dolayı kalplerin hızlıca çarpacak olmasıdır.

فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ {٥} وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ
{٦} سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُوماً فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا
صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ {٧} فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ {٨}

5. Semûd'a gelince; onlar bir azgın ile helâk edildiler. 6. Âd kavmi ise kasıp kavuran aşırı bir rüzgâr ile helak edildiler. 7. Yedi gece, sekiz gün boyunca onlara musallat oldu. Öyle ki, o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi yıkılmış hâlde görürdün. 8. Onlardan geriye kalanı görüyor musun?

بِالطَّاغِيَةِ*/Bir azgın ile:* Burada Semûd kavmini yakalayan çığlık kastedilmektedir. Bu çığlığın ***"azgın"*** olarak isimlendirilmesi, sınırları aşan bir şiddete sahip olması sebebiyledir. Bir görüşe göre bu kelime masdar anlamındadır ve âyette "Onlar azgınlıkları sebebiyle helak edildiler" denilmektedir. Nitekim bir âyette ***"Semûd azgınlığı yüzünden yalanladı"***[270] denilmektedir. Başka bir görüşe göre bu kelime "Azgın davranışları sebebiyle helak edildiler" veya "İçlerindeki azgın gruplar sebebiyle helak edildiler" takdirinde mahzûf bir kelimeyi tanımlayan sıfattır. Bu iki görüşe göre "be" harfi sebep bildirmektedir, birinci görüşe göre ise "قتلت زيدا بالسيف/Zeyd'i kılıç ile öldürdüm" cümlesindeki gibi "ile" anlamındadır.

بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ*/Kasıp kavuran şiddetli bir rüzgâr:* Bu konuyla ilgili olarak Fussilet sûresinde açıklama yapılmıştı.

---

270 Şems 91/11.

عَاتِيَةٍ/**Aşırı:** Yani şiddetli. Rüzgârın bu şekilde ("صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ" kelimeleri ile) sıfatlanması Âd kavmini kasırga olarak vurmasından dolayıdır. Bir görüşe göre de bu kasırga, (Allah'ın Âd kavmine öfkesinden dolayı) bekçilere (görevli meleklere) isyan edip onların izni olmadan bir anda esmeye başlamıştır.

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ/**Yedi gece, sekiz gün onlara musallat oldu:** Bu rüzgârın Şevvâl ayının son sekiz gününe denk gelen bir Çarşamba günü sabahında başladığı ve bir sonraki Çarşamba gününün sonunda ayın bitimine kadar devam ettiği rivayet edilmiştir.

حُسُومًا/**Boyunca:** İbn Abbâs bu kelimenin, "tam olarak, peş peşe ve hiç ara vermeden" anlamına geldiğini söylemiştir.[271] Bir görüşe göre bu kelime, "uğursuz," başka bir görüşe göre, "kesmek" yani "onları helak etmek için kesti" anlamındadır. Birinci ve ikinci görüşlere göre bu kelime hâl konumunda masdar, üçüncü görüşe göre ise hâl veya mef'ûlün li-eclihtir.

فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى/**O kavmi orada yıkılmış hâlde görürdün:** Burada geçen "صَرْعٰى/**sar'â**" kelimesi "yere atılmış" anlamına gelen "صَرِيع/sarî'" kelimesinin çoğuludur. ***"Orada"*** zarfıyla daha önce bahsedilmemiş olsa bile cümlenin gelişinden anlaşılacağı üzere "onların evleri" veya "günler ve geceler" ya da "rüzgâr" kastedilmektedir.

كَأَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ/**İçi boş hurma kütükleri gibi:** Kamer sûresinde onların hurma kütüklerine benzetilmesi konusu geçmişti.

خَاوِيَةٍ/**Hâviye:** "Felaketinin ve fesadının uzun sürmesi dolayısıyla içi boşalan" anlamındadır.

مِنْ بَاقِيَةٍ/**Geriye kalan:** Yani onlardan geriye kalan bir şey. Bir görüşe göre, "geriye kalan bir grup," başka bir görüşe göre ise "bekâ" anlamında masdardır.

---

271 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 329.

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ {٩} فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً {١٠} إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ {١١} لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ {١٢}

9. Firavun, ondan öncekiler ve alt üst edilenler hep o hata ile geldiler. 10. Böylece Rablerinin elçisine isyan ettiler, O da onları şiddetli bir şekilde yakalayıverdi. 11. Şüphesiz, su taştığı vakit sizi gemide taşıdık; 12. Onu sizin için bir ibret yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.

وَمَنْ قَبْلَهُ/*Ondan öncekiler:* Burada ondan önce geçmiş olan kâfir toplumlar kastedilmektedir. Ona en yakın olan toplum ise Şuayb'ın kavmidir ve üstün olan görüşe göre, Semûd ve Âd kavimlerinin daha önce zikredilmiş olmaları sebebiyle onlar kastedilmiş olmalıdır. Âyetteki "**وَالْمُؤْتَفِكَاتُ/*alt üst edilenler***" ifadesiyle Lût kavmi kastedilmektedir. Nûh kavmine ise 11. âyetteki ***"Şüphesiz, su taştığı vakit sizi gemide taşıdık"*** ifadeleriyle değinilmiştir. Âyetteki "**قَبْلَهُ/*kablehû***" kelimesi "Firavun'un ordusu ve tebâsı" anlamında "**قِبَلَهُ/*kıbeluhû***" şeklinde de okunmuştur.[272]

بِالْخَاطِئَةِ/*Hata ile:* İsm-i fâil kalıbındaki bu kelime ya "hata, yanlış" anlamında masdardır ya da "hatalı davranış" takdirinde mahzûf bir kelimenin sıfatıdır.

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ/*Rablerinin elçisine isyan ettiler:* Burada isyan edenler, Firavun ve halkıdır, elçi ise Musa *aleyhisselâm*'dır. Eğer isyan edenler, alt üst edilenler ise elçi Lût olur. Eğer peygamberlere isyan etmiş olan herkes kastedilmiş ise ***"elçi"*** kelimesi cins isim olarak bütün peygamberler anlamında veya "risalet, peygamberlik" anlamında kullanılmış olur.

رَابِيَةً/*Şiddetli:* Bu kelime, bir şeyin çoğaldığını ifade eden "رَبَا/rabâ" fiilinden türemiştir.

---

272 Basralı iki imam ve Kisâî "قِبَلَهُ" şeklinde, diğerleri ise "قَبْلَهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 429.

طَغَا الْمَاءُ/***Su taştı:*** Burada suyun çokluğu belirtilmektedir. Ayrıca "dünyadaki insanların veya evlerinin üzerini kapladığı" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Âyette Nûh tufanı kastedilmektedir.

حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ/***Sizi gemide taşıdık:*** Âyetteki "الْجَارِيَةِ/***el-câriye***" kelimesi "gemi" anlamında kullanılmıştır. Eğer bu gemi ile Nûh'un gemisi kastedilmiş ise âyetteki ***"sizi taşıdık"*** ifadesi "sizin atalarınızı taşıdık" şeklinde anlaşılır. Çünkü yeryüzünde bulunan bütün insanlar Nûh'un ve onunla birlikte gemide bulunan üç oğlunun soyundan türemiştir. ***"Gemi"*** kelimesi cins isim olarak kullanılmış ise âyet hakiki manasında anlaşılır.

لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً/***Onu sizin için bir ibret yapalım diye:*** Âyetteki ***"onu"*** zamiriyle "insanların gemide taşınması" kastedilmektedir. Bir görüşe göre, eğer ***"gemi"*** kelimesi cins isim manasında kullanılmış ise ***"onu"*** zamiri ile gemi kastedilir. Âyette, bunun Allah'ın gücünü ve o gemiye binen veya onu işiten kişilere olan nimetini gösteren bir ibret olduğu vurgulanmaktadır. Başka bir görüşe göre, ***"gemi"*** olarak Nûh'un gemisi kastedilmiş ise âyet "Allah o gemiyi bu ümmetin ilk dönemlerinde insanların görmeleri için sağlam bırakmıştır" şeklinde anlaşılır.

وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ/***Belleyici kulaklar onu bellesin diye:*** Bu cümledeki ***"onu"*** zamiri ile ***"onu sizin için bir ibret yapalım diye"*** cümlesindeki ***"onu"*** zamiri ile aynı şey kastedilmiştir. Bu da zamirle "insanların gemide taşınması"nın kastedildiği yönündeki görüşü destekler.

أُذُنٌ وَاعِيَةٌ/***Üzünün vâiye:*** "Duyduğu şeyi anlayan ve ezberleyen kulaklar" anlamına gelmektedir. Bir bilgi öğrenildiği zaman "وَعَيْتُ الْعِلْمَ/veaytü'l-ilm" denilir. Bu sebeple bazıları onu "bilgiyi Allah'tan alan" şeklinde açıklamışlardır. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ali *radıyallahu anh*'a ***"Ben Allah'a onu senin kulağında kılması için dua ettim ey Ali!"*** demiş, Ali *radıyallahu anh* da "Ben bu olaydan sonra duyduğum hiçbir şeyi unutmadım" demiştir.[273] Zemahşerî ise bu konuda şunları söylemiştir: "أُذُنٌ وَاعِيَةٌ/***Üzünün vâiye***" sözü kulaklar arasında böyle anlayışlı ve kavrayışlı olanların az olduğunu bildirmek,

---

273 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 330.

insanlar içinde gerçeği idrak edenlerin azlığı sebebiyle onları azarlamak, Allah'ın buyruğunu dinleyip kavrayan tek bir kulağın O'nun katında çok büyük bir değere sahip olduğunu göstermek, böyle olmayan kulaklar doğu ile batı arasını dolduracak kadar çok olsa da Allah'ın onlara değer vermediğini bildirmek için böyle müfred ve nekire kullanılmıştır.

فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ {١٣} وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا
دَكَّةً وَاحِدَةً {١٤} فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ {١٥} وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ
يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ {١٦} وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ
يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ {١٧} يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ {١٨}

13-15. Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpıldıkları zaman, işte o gün olacak olur. 16. Gök de yarılır ve o gün çöker. 17. Melek onun etrafındadır. O gün Rabbinin Arşı'nı, onların üzerinde sekiz taşır. 18. O gün arz edilirsiniz; size ait hiçbir sır gizli kalmaz.

نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ/Bir defa üflendiği: Burada Sûr'a ilk üflenme kastedilmektedir.

فَدُكَّتَا/Çarpıldılar: Burada yeryüzü ve dağlar kastedilmektedir. ***"Çarpıldılar"*** ifadesi, "parçalanana kadar birbirlerine çarpıldılar" manasındadır. Zemahşerî "دَكَّ/dekke" fiilinin "دَقَّ/dekka" fiilinden daha beliğ olduğunu söylemiştir.[274] Bir görüşe göre âyet "yeryüzü ve dağlar aynı seviyeye gelinceye kadar bastırıldı" şeklinde anlaşılır.

وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ/Olacak olur: Yani kıyamet kopar. Bir görüşe göre, Beytü'l-Makdis'in kayası düşer. Bu görüş zayıftır.

وَاهِيَةٌ/Çöker: Yani çökmüş, kuvvetten düşmüş. Nitekim duvarları zayıflamış olan eve "دَارٌ وَاهِيَةٌ/dârun vâhiye" denilmektedir.

---

274 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 406.

وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَا/***Melek onun etrafındadır:*** Bu âyetteki ***"melek"*** kelimesi cins isim olarak kullanılmıştır. "اَرْجَٓاءِ/***Ercâ"*** kelimesi, "etraf, kenar" anlamına gelen "رجا/racâ" kelimesinin çoğuludur. ***"Onun"*** zamiriyle gökyüzü kastedilmektedir. Buna göre âyette, kıyamet günü meleklerin göğün etrafında olacağı belirtilmektedir. Çünkü gökyüzü çöktüğü zaman onun kenarlarında dururlar. Bir görüşe göre, ***"onun"*** denilirken yeryüzü kastedilmektedir. Çünkü her ne kadar daha öncesinde yeryüzünden bahsedilmemiş olsa bile âyetin ifadesinden bu şekilde anlaşılması gerekmektedir. Nitekim Allah'ın meleklere yeryüzünün etrafında durmalarını emrettiği rivayet edilmektedir. Ancak birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ/***O gün Rabbinin Arşı'nı, onların üzerinde sekiz taşır:*** İbn Abbâs'a göre, buradaki ***"sekiz"*** ifadesiyle meleklerin sekiz saf hâlinde durduğu ve bunların sayısını hiç kimsenin bilmediği ifade edilmektedir.[275] Bir görüşe göre, bunlar sekiz melektir ve başları Arş'ın altında, ayakları yedi kat yerin altındadır. Bu görüşü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen ***"Onlar bugün dört tanedir, kıyamet günü geldiğinde ise Allah onları dört melek ile daha takviye eder"***[276] hadisi desteklemektedir.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ/***O gün arz edilirsiniz:*** Burada bütün insanlara hitap edilmektedir. "Arz edilme" sözüyle ise yeniden diriltilme veya hesaba çekilme kastedilmektedir.

خَافِيَةٌ/***Hiçbir sır:*** Yani gizli yapılmış bütün işler ve sözler ortaya çıkar. İnsanlar ahirette çıplak olarak diriltilecekleri için burada "sizin vücutlarınızdan hiçbir şey gizli kalmaz" anlamının çıkarılması da mümkündür.

فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهٖ فَيَقُولُ هَٓاؤُ۬مُ اقْرَؤُ۫ا كِتَابِيَهْۚ {١٩} اِنّٖي ظَنَنْتُ اَنّٖي
مُلَاقٍ حِسَابِيَهْۚ {٢٠} فَهُوَ فٖي عٖيشَةٍ رَاضِيَةٍۙ {٢١} فٖي جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ {٢٢}
قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ {٢٣} كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنٖيٓئاً بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِي الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ {٢٤}

---

275 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 583.
276 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 152.

19-20. Kitabı sağ tarafından verilenlere gelince; "Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı biliyordum" der. 21-23. Artık o, ürünleri sarkmış yüce bir cennette hoş bir hayat içindedir. 24. Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, âfiyetle yeyin, için.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ/***Kitabı sağ tarafından verilenlere gelince:*** Buradaki kitap, amel defterleridir.

هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ/***Alın, kitabımı okuyun:*** Burada geçen "هَاؤُمُ/***hâümü***" kelimesi bir isim fiildir ve İbn Atiyye'ye göre "gelin" anlamında,[277] Zemahşerî'ye göre ise "alın" şeklinde anlaşılan bir sestir. Bu cümle "Gelin işte kitap, kitabımı okuyun" şeklinde takdir edilir ve ikinci kitap kelimesi birinciye de delalet ettiği için birinci kitap kelimesi hazfedilmiştir. Basralılara göre "كِتَابِيَهْ/***kitabımı***" kelimesi "اقْرَؤُا/***okuyun***" fiilinin, Kufelilere göre ise "هَاؤُمُ/***hâümü***" isim fiilinin mef'ûlüdür. Bu konuda Basralıların görüşünün doğru olduğunun delili şudur; Eğer "هَاؤُمُ/***hâümü***" isim fiili âmil olsaydı "اقْرَؤُوهُ/onu okuyun" denilmesi gerekirdi. "كِتَابِيَهْ/***Kitâbiyeh***" kelimesinin sonundaki "he" harfi vakıf durumunda kelimenin sonundaki "ye" harfini belli etmek içindir. Sonraki âyetlerde gelecek olan "حِسَابِيَهْ/***hisâbiyeh,***" "مَالِيَهْ/***mâliyeh***" ve "سُلْطَانِيَهْ/***sultâniyeh***" kelimeleri de aynı şekildedir. Aslında üzerinde vakfedilmeden geçildiği takdirde bu "he" harfinin düşürülmesi gerekir ancak Mushaf'ın hattına uymak amacıyla geçiş anında da sabit kalmaktadır. Bazı kıraat âlimleri vasıl durumunda bu "he" harflerini düşürmektedirler.[278] Âyette kastedilen mana şu şekildedir: Amel defteri kendisine sağ taraftan verilen kul, bunu müjdelemek ve sevincini duyurmak için diğer insanlara "Kitabımı okuyun" der.

ظَنَنْتُ/***Zanentü:*** Buradaki "zannetmek" fiili "kesin olarak bilmek" anlamındadır.

رَاضِيَةٍ/***Hoş:*** Hurma (temr) sahibine "tâmir" denildiği gibi, buradaki "رَاضِيَةٍ/***râdiye***" kelimesi "hoş (rızası) olan" anlamına gelmektedir. İbn

277 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 332.
278 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 606.

Atiyye'ye göre "رَاضِيَةٍ/***râdiye***" kelimesi ismi fâil değildir. Zemahşerî'ye göre ise ismi fâildir ve fiil mecazen ona nispet edilmiştir. Sahibi için ise hakiki manadadır.

قُطُوفُهَا/*Ürünleri:* Bu kelime "meyvelerden, mahsullerden toplanmış olanlar" anlamına gelen "قطف/kıtf" kelimesinin çoğuludur.

دَانِيَةٌ/*Sarkmış:* Yani yakınlaşmış. Cennet ehlinin ayaktayken, oturarak veya yatarken hangi durumda olurlarsa olsunlar ağaçlardaki meyveleri hiç uzanmadan ağızlarıyla alacakları rivayet edilmektedir.

اَسْلَفْتُمْ/*Esleftüm:* Yani geçmişte yapmış olduğunuz sâlih ameller.

فِي الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ/*Fi'l-eyyâmi'l-hâliye:* Yani geçmiş zamanda. Bununla "dünyadaki geçirdikleri günler" kastedilmektedir.

وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ
{٢٥} وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ {٢٦} يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ {٢٧}
مَا اَغْنٰى عَنِّي مَالِيَهْ {٢٨} هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ {٢٩}

25-26. Kitabı sol tarafından verilene gelince; o şöyle der: "Keşke, bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! 27. Keşke onunla her iş olup bitseydi! 28. Malım benden bir şeyi savmadı; 29. Saltanatım da benden yok olup gitti."

وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ/*Kitabı sol tarafından verilene gelince:* Bu sûrenin 33. âyetindeki ***"Çünkü o, yüce Allah'a iman etmezdi"*** ifadesinden anlaşılacağı üzere bu kişiler kâfirlerdir. Onlara amel defterlerinin sol taraflarından verilmesinin sebebi olarak imanlarının bulunmaması zikredilmektedir. Mü'minlere gelince; onların amel defteri sağ taraflarından verilecektir. Ancak onlardan kimin ateşe gireceği hususunda "Onun amel defteri cehenneme girmeden önce mi verilecektir yoksa oradan çıktıktan sonra mı?" diye ihtilaf edilmiştir. Yukarıda geçen 19. âyetteki sevinç ifade eden ***"Alın, kitabımı okuyun"*** ifadesinden ikinci

görüş tercih edilir. Zira cehenneme götürülmekte olan bir kişi sevinçle bu sözü söylemez.

فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ/**O şöyle der: Keşke, bana kitabım verilmeseydi:** Yani amel defterinin verilmemesini temenni ederdi. İbn Atiyye'ye göre ise o anda yok olmayı ve bu olayların hiçbirini yaşamamayı temenni ederdi.[279] Birinci görüş daha güçlüdür.

يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ/**Keşke onunla her iş olup bitseydi:** Yani keşke ilk defa ölmek ile her şey bitseydi ve ondan sonra tekrar dirilme ve hayat olmasaydı.

مَٓا اَغْنٰى عَنِّي مَالِيَهْ/**Malım benden bir şeyi savmadı:** Bu cümlenin olumsuz anlamda olması veya olumsuz anlamda kullanılan soru cümlesi olması muhtemeldir.

هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ/**Saltanatım da benden yok olup gitti:** Yani egemenliğim ve gücüm yok oldu. Bir görüşe göre ise "kanıtım, delilim beni terk etti."

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ {٣٠} ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ {٣١} ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعاً فَاسْلُكُوهُ {٣٢} اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ {٣٣} وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ {٣٤} فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ {٣٥} وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ {٣٦} لَا يَأْكُلُهُٓ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ {٣٧}

30. Onu yakalayın da bağlayın; 31. Sonra alevli ateşe atın onu! 32. Sonra da uzunluğu yetmiş arşın bir zincir içine sokun onu! 33. Çünkü o, Yüce Allah'a iman etmezdi; 34. Yoksulun yemeğine teşvik etmezdi. 35. Bugün burada onun bir sıcak suyu yoktur. 36-37. Ancak hata işleyenlerin yediği kanlı irinden başka yiyecek de yoktur.

خُذُوهُ/**Onu yakalayın:** Burada zebanilere hitap edilmektedir. Bu sözü onlara Allah veya Allah'ın emrini ileten melekler söylemektedir.

---

279 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 333.

ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعاً/***Uzunluğu yetmiş arşın:*** Burada geçen "ذَرْعُهَا/***zer'uhâ***" kelimesi "uzunluk" anlamındadır. Buradaki "ذِرَاعاً/***arşın***" ölçüsü hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bu, insanlar tarafından kullanılmakta olan arşındır, başka bir görüşe göre ise meleklerin arşın ölçüsüdür. Bu konudaki başka bir görüşe göre, her bir arşında yetmiş kulaç vardır ve her kulaç Mekke ve Kufe şehirleri arasındaki mesafe kadardır. Bu konudaki en güzel söz Hasan el-Basrî'ye aittir. O bu konuda "Buradaki arşının ne olduğunu en iyi Allah bilir. O, zincirin uzunluğunu belirtmek için ***'yetmiş arşın'*** olarak ifade etmiştir. Zira 'yetmiş' sözü Arapların kesretten kinaye olarak kullandıkları bir sayıdır" demiştir.[280] Bu zincirin cehennemliklerden her biri için ayrı ayrı veya Sa'lebî'nin naklettiği gibi hepsinin arasında olması da muhtemeldir.

فَاسْلُكُوهُ/***Sokun onu:*** Yani onu zincire sokun. Rivayet edildiğine göre, bu zincir kâfirin ağzından girer ve makatından çıkar. Bu rivayete göre "فَاسْلُكُوهُ/***sokun onu***" kelimesi tıpkı "Şapkayı başıma soktum" sözünde olduğu gibi ters fiillerdendir. Başka bir rivayete göre ise zincir o kişiyi iyice sarıp sıkıncaya kadar dolanacaktır. Bu rivayete göre, kişi zincirin içine girmektedir. Âyette zincir kelimesinin ***"sokun onu"*** emrinden önce zikredilmesi tahsis etmek içindir. Yani "Onu başka şeye değil bu zincirin içine sokun" demektir. Bir önceki âyetteki "الْجَحِيمَ/***alevli ateş***" kelimesinin "صَلُّوهُ/***atın onu***" emrinden önce zikredilmesi de aynı sebepten dolayıdır.

طَعَامِ الْمِسْكِينِ/***Yoksulun yemeğine:*** Burada "طَعَامِ/***yemek***" kelimesinin "doyurmak" anlamında masdar manasında veya "yoksula yemek almak için harcama yapmaya teşvik etmezdi" anlamına gelecek şekilde gizli bir kelimenin yerine kullanılmış olması muhtemeldir. Âyette "yemek" kelimesi yoksulla ilişkili olduğu için ona izafe edilmiştir. Bu âyetlerde eleştirilen kişinin "Yoksulun yemeğine teşvik etmezdi" şeklinde vasıflandırılması bu kişinin öncelikle kendisinin de yoksulu doyurmadığına delalet etmektedir. Bu âyet, yoksulu doyurmayı engellemenin Allah'ı inkâr etmek ile peş peşe zikredilmesi yönüyle sadakanın önemine ve faziletine vurgu yapmaktadır.

---

280 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 333.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ/**Bugün burada onun bir sıcak suyu yoktur:** Bu konuda iki görüş vardır.

Birincisi: Onun candan bir dostu yoktur.

İkincisi: Onun içecek bir şeyi yoktur.

وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ/**Kanlı irinden başka yiyecek de yoktur:** Bir önceki âyette geçen "حَمِيمٌ/**hamîm**" kelimesi "sıcak su" anlamına gelmektedir. Bu âyetteki "غِسْلِينٍ/**gıslîn**" ise İbn Abbâs'a göre, cehennem ehlinin irinidir. Bir görüşe göre, cehennem ehlinin yiyeceği ağaçtır. Dil âlimlerine göre, bir yaradan yıkandığı zaman akan şeydir. Bu kelime "الغسلِ/el-gasl" kökünden "فِعْلِين/**fi'lîn**" veznindedir.

الْخَاطِؤُنَ/**Hata işleyenler:** Bu kelime, "bilerek doğru olanın zıddını yapan" anlamına gelen "الْخَاطِئُ/el-hâtiu" kelimesinin çoğuludur. "الْمُخْطِئُ/el-Muhtiu" kelimesi ise "hatayı bilmeden işleyen kişi" anlamına gelmektedir.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ {٣٨} وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ {٣٩} اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۚ {٤٠} وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍۜ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَۙ {٤١} وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍۜ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَۜ {٤٢} تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ {٤٣}

38-39. Gördükleriniz ve görmedikleriniz üzerine yemin ederim ki; 40. O, değerli bir elçinin sözüdür. 41. Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! 42. Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! 43. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

فَلَٓا اُقْسِمُ/**Yemin ederim:** Buradaki "لَا/**lâ**" edatı olumsuzluk ifade etmeyen zait bir kelimedir.

بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ/**Gördükleriniz ve görmedikleriniz üzerine:** Burada bütün varlıklar kastedilmektedir. Çünkü dünya ve ahiret, insanlar ve cinler, bedenler ve ruhlar gibi bazı şeyler görünmekte iken bazıları görünmemektedir.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ/***O, değerli bir elçinin sözüdür:*** Bu âyet, öncesindeki yeminin cevabıdır. Âyetteki ***"o"*** zamiri ile Kur'ân, ***"değerli bir elçi"*** sözüyle ise "Cebrail," bir görüşe göre ise "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*" kastedilmektedir.

قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ/***Ne de az iman ediyorsunuz:*** İbn Atiyye'ye göre buradaki "مَا/***mâ***" edatının, olumsuzluk anlamında olup onların tam olarak iman etmediklerini veya masdariye anlamında olup onların imanlarının azlığını ifade etmesi muhtemeldir. Zemahşerî'ye göre buradaki ***"az"*** sözü "yok" anlamındadır. Yani iman etmiyorsunuz ve tam olarak da yalanlamıyorsunuz.

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ {٤٤} لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ {٤٥} ثُمَّ
لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ {٤٦} فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ {٤٧}

44. Eğer Bize atfen bazı sözler uydursaydı, 45. Elbette onu sağ ile yakalardık. 46. Sonra onun can damarını koparırdık. 47. Hiçbiriniz de buna engel olamazdınız.

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ/***Eğer Bize atfen bazı sözler uydursaydı:*** Buradaki "تَقَوَّلَ/***tekavvele***" fiili "Bir kişiye söylememiş olduğu bir sözü isnad etmek" anlamına gelmektedir. Buna göre âyette "Eğer Muhammed Bizim söylememiş olduğumuz bazı sözleri Bize isnad etmiş olsaydı mutlaka onu cezalandırırdık" denilmektedir. Bu ifade Kur'ân'ın Allah katından geldiğine bir delildir.

لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ/***Elbette onu sağ ile yakalardık:*** İbn Atiyye'ye göre buradaki "الْيَمِينِ/***sağ***" kelimesi "kuvvet, güç" anlamında kullanılmıştır. Buna göre âyette "Eğer o Bizim adımıza sözler uydurmuş olsaydı onu kuvvetimizle yakalardık" denilmektedir.[281] Bir görüşe göre bu kelime ile "zayıflık" ifade edilmektedir. Nitekim hapsedilen bir kişi için "أخذ بيده وبيمينه/Eli ve sağı ile yakalandı" denilmektedir. Zemahşerî'ye göre bu âyetlerde "Eğer Bizim adımıza sözler uydurmuş olsaydı mutlaka onu öldürürdük" denilmektedir. Sonra da daha dehşetli olması için öldürme şeklini tasvir

281 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 335.

etmiş ve bunu ***"Elbette onu sağ ile tutardık"*** demiştir. Zira bir kişi kılıçla öldürülmek istendiğinde daha güçlü şekilde vurmak ve o kişinin de kılıcı görmesi için kılıç sağ ele alınır.

الْوَتِينَ/***Can damarı:*** Bu damar koptuğu zaman kişinin ölümüne sebep olur. Burada "mutlaka onu öldürürdük" anlamı kastedilmektedir.

فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ/***Hiçbiriniz de buna engel olamazdınız:*** Âyette "Eğer Biz onu cezalandırmış olsaydık sizden hiç kimse bunu engelleyemez ve bunu ondan savamazdı" denilmektedir. Burada "اَحَدٍ/***bir***" sözüyle topluluk kastedildiği için âyetin sonundaki "حَاجِزِينَ/***hâcizîn***" kelimesi çoğul olarak gelmiştir.

وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ {٤٨} وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ
{٤٩} وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ {٥٠} وَاِنَّهُ لَحَقُّ
الْيَقِينِ {٥١} فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ {٥٢}

48. Doğrusu o, takva sahipleri için bir öğüttür. 49. İçinizde yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz. 50. Muhakkak o, kâfirler için bir hasrettir. 51. Ve o, kesin bilginin ta kendisidir. 52. O hâlde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.

وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ/***Muhakkak o, kâfirler için bir hasrettir:*** Yani onlar ahirette mü'minlere verilecek olan mükâfatları gördükleri zaman çok üzüleceklerdir.

وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ/***Ve o, kesin bilginin ta kendisidir:*** Kufelilere göre burada "مسجد الجامع/caminin mescidi" sözünde olduğu gibi bir şeyin kendisine izafe edilme durumu vardır. Zemahşerî'ye göre, gerçeğin görülmesi ve gerçeğin ta kendisi kastedilmektedir. İbn Atiyye'ye göre ise dil bilimciler burada ***"hak"*** kelimesinin kendi eş anlamlılarından daha beliğ olan bir kelimeye izafe edildiğini söylemişlerdir.

سُورَةُ الْمَعَارِجِ

70. MEÂRİC SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ {١} لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ لَهُ
دَافِعٌۙ {٢} مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ {٣}

1-3. Bir isteyici, yükselme derecelerinin sahibi olan Allah'tan kâfirler için gerçekleşecek ve engelleyicisi olmayan azabı istedi!

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ/***Bir isteyici, gerçekleşecek azabı istedi:*** Âyet iki farklı şekilde anlaşılabilmektedir.

Birincisi: Âyet "dua" anlamındadır. Yani dua eden bir kişi gerçekleşecek azabın olması için dua etti. Burada kâfirlerin ***"Üzerimize gökten taş yağdır"***[282] şeklinde yapmış oldukları duaya işaret edilmektedir. Bu sözü söyleyen kişi Nadr b. el-Haris idi.

İkincisi: Bu cümle bir olayı haber verme anlamındadır. Yani soru soran birisi gerçekleşecek azap hakkında sordu. Bu yoruma göre ise

282 Enfâl 8/32.

buradaki "ب/be" harfi "عن/an" harfi anlamındadır ve ***"Bu vadettiğiniz azap ne zaman olacak?"***[283] ve benzeri âyetlere işaret edilmektedir.

Bazı kıraat âlimlerine göre ise âyetin başındaki kelime "سَال/***sâle"*** şeklinde okunmaktadır.[284] Bu takdirde de âyet yine iki farklı şekilde anlaşılmaktadır.

Birincisi: Bu kelimenin aslı yine "سَأَلَ/seele"dir ancak hafifletilmiş olarak bu şekilde okunmaktadır. Bu yoruma göre yukarıda zikredilen iki mana geçerlidir.

İkincisi: Bu kelime "akmak" anlamına gelen "سَالَ/sâle" fiilidir. İbn Abbâs'ın bu âyeti "سَالَ سَيْلٌ/***Sel aktı"*** şeklinde okumuş olması bu görüşü desteklemektedir.[285] Bu yoruma göre âyet iki farklı şekilde anlaşılabilir.

Birincisi: Azabın şiddeti ve gerçekleşme hızı sel baskınına benzetilmiştir.

İkincisi: Hakiki manada sel felaketi kastedilmiştir. Zeyd b. Sâbit, cehennemde sâil aldında bir vadinin bulunduğunu söylemiştir.[286]

Sonuç olarak bu âyetin "سَأَلَ/***seele"*** şeklinde okunduğu takdirde iki, "سَال/***sâle"*** şeklinde okunduğu takdirde ise dört farklı anlama gelme ihtimali bulunmaktadır.

لِلْكَافِرِينَ/***Kâfirler için:*** Bu ifadenin "وَاقِعٍ/***gerçekleşecek olan"*** kelimesiyle bağlantılı ve başındaki "lam" harfinin "على/alâ" anlamında kullanılmış olması, "azap" kelimesinin sıfatı olması, sûrenin başındaki "سَأَلَ/***seele"*** kelimesiyle bağlantılı olup "dua etti" anlamına gelmesi yani "kâfirlere azap gelmesi için dua etti" şeklinde anlaşılması veya "O (azap) kâfirler içindir" takdirinde yeni bir cümle başlangıcı olması muhtemeldir.

283 Mülk 67/25.
284 Medineli iki kıraat imamı ve İbn Âmir "سَال" şeklinde, diğerleri ise "سَأَلَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 432.
285 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 611; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 336.
286 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 364.

مِنَ اللّٰهِ/***Allah'tan:*** Bu kelimenin "وَاقِعٍ/***gerçekleşecek olan***" kelimesiyle bağlantılı olup "Allah katından gerçekleşecek olan" anlamına gelmesi, "دَافِعٌ/***engelleyici***" kelimesiyle bağlantılı olup "Allah katından o azabı engelleyici yoktur" anlamına gelmesi, ***"azap"*** kelimesinin sıfatı olması veya yeni bir cümle başlangıcı olması muhtemeldir.

ذِي الْمَعَارِجِ/***Yükselme derecelerinin sahibi:*** Buradaki "الْمَعَارِجِ/***meâric"*** kelimesi, "yükseğe çıkmak için kullanılan merdiven veya basamak" anlamına gelen "معرج/mi'rac" kelimesinin çoğuludur. İbn Atiyye, bu kelimenin âyette Allah'ın üstünlüklerini ve övülmüş sıfatlarını ifade etmek için kinaye olarak kullanıldığını söylemiştir. Bir görüşe göre ise "gökyüzüne yükselme yolları" anlamına gelmektedir. Bir sonraki âyette bu ifadeyi açıklar nitelikte meleklerin göğe yükselmesinden bahsedildiği için bu görüş daha kuvvetlidir.

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ {٤}

4. Melekler ve Rûh oraya, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkarlar.

وَالرُّوحُ اِلَيْهِ/***Ve Rûh oraya:*** Yani Allah'ın emirlerinin ve hükümlerinin indirildiği Arşı'na. Buradaki yükseliş yeryüzünden gökyüzünedir. Âyetteki ***"Rûh"*** kelimesiyle ***"Onu güvenilir Rûh senin kalbine indirmiştir"***[287] âyetinden de anlaşılacağı üzere Cebrail kastedilmektedir. Bir görüşe göre, ***"Rûh"*** diğer melekleri koruyan meleklerdir. Ancak bu, güçlü bir rivayete dayandırılması gereken zayıf bir görüştür. Başka bir görüşe göre ise ***"Rûh"*** insanların ve diğer varlıkların rûhlarını ifade eden cins isimdir.

فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ/***Miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar:*** Burada geçen ***"gün"*** kelimesiyle kastedilen mana hakkında iki farklı görüş vardır.

---

287 Şuarâ 26/193-194.

Birincisi: Bu kıyamet günüdür.

İkincisi: Bu dünyadaki bir gündür.

Ancak doğru olan bu günün kıyamet günü olmasıdır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: ***"Altın ve gümüşün zekât hakkını ödemeyen sahipleri için, kıyamet günü olduğunda o altın ve gümüşler ateşten levhalar hâline getirilir ve cehennem ateşinde iyice kızdırılır. Sonra bu kızgın levhalarla onların böğrü, alnı ve sırtı dağlanır. Levhalar soğudukça azap için kızdırma tekrar iade olunur. Bu azap etme, miktarı elli bin sene olan bir gün içinde kullar arasındaki haklar ödeninceye kadar devam eder."***[288] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* burada kıyamet gününü kastetmiştir. Bunun yanında bu âyette geçen ***"elli bin yıl"*** ifadesinin hakiki anlamda olup olmadığı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun hakiki manada olması kuvvetli olan görüştür. Bunun yanında, zor ve sıkıntılı geçen bir gün için "يوم طويل/uzun bir gündü" denildiği gibi kıyamet gününün şiddetini ve dehşetini vurgulamak için mecazi anlamda kullanılmış da olabilir.

Bu günün dünyadaki bir gün olduğunu kabul ettiğimizde ise âyetin manası "Melekler ve Rûh insanların elli bin yılda çıkacağı bir mesafeyi bir günde çıkarlar" şeklinde olmaktadır. Bir görüşe göre, elli bin yıl bu dünyanın ömrüdür ve melekler bu süre zarfında çıkarlar ve inerler. Bu yorumların hepsi "فِي يَوْمٍ/***bir günde"*** ifadesinin "تَعْرُجُ/***çıkarlar"*** fiiliyle bağlantılı olması hâlinde geçerlidir. Ancak "فِي يَوْمٍ/***bir günde"*** ifadesinin "azap" kelimesinin sıfatı olması da muhtemeldir ve bu takdirde bu günün kıyamet günü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yoruma göre mana doğru olmaktadır.

فَاصْبِرْ صَبْراً جَمِيلاً {٥} اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيداً {٦} وَنَرٰيهُ قَرِيباً {٧}

5. Öyleyse sen güzelce sabret. 6. Onlar, onu uzak görüyorlar. 7. Biz ise onu yakın görmekteyiz.

---

288 Müslim, no: 2337.

فَاصْبِرْ/***Sabret:*** Bu ifade öncesindeki bölümdeki azap ve diğer konularla bağlantılıdır. Yani kâfirlerin başına azap gelinceye kadar onların söylediklerine sabret. 7. âyette bu azabın ***"yakın"*** olarak tanımlanması Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i teselli etme amacı taşımaktadır.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا/***Onlar, onu uzak görüyorlar:*** Bu âyette geçen ***"onu"*** zamiriyle azap veya miktarı elli bin yıl olan gün kastedilmektedir. ***"Uzak"*** ile, zamansal veya mekânsal uzaklık belirtilmiş olabilir. Bir sonraki âyetteki yakınlık da aynı şekildedir. Her geleceğin yakın olması ve kıyametin yaklaşmış olması sebebiyle burada zamansal açıdan yakınlık veya Allah'ın ona gücünün yetmesi sebebiyle mekânsal yakınlık kastedilmiş olabilir.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ {٨} وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ {٩}

8. Gökyüzünün tortu gibi olduğu gün. 9. Dağlar yün gibi olur.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ/***Gökyüzünün tortu gibi olduğu gün:*** Bu âyette geçen "يَوْمَ/***gün"*** kelimesinin 4. âyetteki "يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ/***miktarı elli bin yıl olan bir gün"*** cümlesindeki "يَوْمَ/***gün"*** kelimesinden veya "نَرٰيهُ/***nerâhü"*** kelimesindeki "hü" zamirinden bedel olması veya "قَرِيباً/***karîben"*** kelimesinden veya 11. âyetteki "يَوَدُّ الْمُجْرِمُ/***Günahkâr kimse ister"*** fiilinden ya da "hatırla, zikret" takdirindeki gizli bir fiilden dolayı mansub olması muhtemeldir.

المُهْل/***el-Mühl:*** "Yağın tortusu" anlamına gelmektedir. Gökyüzü kıyamet günü kararması ve yıldızlarının çökmesi yönüyle yağ tortusuna benzetilmiştir. Bir görüşe göre ise bu kelime gümüş ve benzeri madenlerin erimiş hâllerine denilmektedir. Gökyüzü, rengi sebebiyle ona benzetilmiştir.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ/***Dağlar yün gibi olur:*** Burada geçen "العِهْنِ/***el-ıhn"*** kelimesi "yün" anlamına gelmektedir. Dağlar, kabarmaları ve parçalarının dağılması yönüyle yüne benzetilmiştir. Bir görüşe göre bu kelime, "boyanmış yün" anlamına gelmektedir. Bu manaya göre dağlar kabarmaları ve renklerinin farklı olmaları yönüyle yüne benzetilmiş olur. Zira dağlar içerisinde beyaz, siyah ve kırmızı olanlar vardır.

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيماًۚ {١٠} يُبَصَّرُونَهُمْۜ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ
عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِۙ {١١} وَصَاحِبَتِهِ وَاَخِيهِۙ {١٢} وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِۙ
{١٣} وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعاًۙ ثُمَّ يُنْجِيهِۙ {١٤} كَلَّاۜ اِنَّهَا لَظٰىۙ {١٥}
نَزَّاعَةً لِلشَّوٰىۚ {١٦} تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰىۙ {١٧} وَجَمَعَ فَاَوْعٰى {١٨}

10. Dost, dosttan istemez. 11-14. Onlar onlara gösterilirler. Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından, oğullarını, karısını, kardeşini, onu himaye eden tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin sonra onu kurtarsın. 15. Hayır! O, alevlenen bir ateştir. 16. Derileri soyar. 17-18. Yüz çevirip geri dönen, toplayıp yığan kimseyi çağırır!

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيماً*/Dost, dosttan istemez:* Âyetteki "**حَمِيمٌ*/hamîm*"** kelimesi "dost" anlamına gelmektedir. Âyette, hiç kimsenin dostundan, onun da bir şey yapamayacağını bildiği için yardım ve destek isteyemeyeceği belirtilmektedir. Bir görüşe göre "Dost, dostun hâlini sormaz" anlamındadır. Çünkü herkes kendi derdiyle meşguldür.

يُبَصَّرُونَهُمْ*/Onlar onlara gösterilirler:* Bir kişi başka bir kişiyi görünce "بَصُرَ/besura" denilir. Bu kelime tef'îl babından "بَصَّرَ/bessara" şeklinde geldiğinde, "Bir kişiyi başka bir kişiye göstermek" anlamına gelir. Buradaki ***"onlar"*** zamirleri ile bir önceki âyette zikredilen ve çoğul anlamında kullanılmış olan iki dost kastedilmektedir. Buna göre âyette, kıyamet gününde kişinin dostunu, dostunun da kendisini göreceği ancak birbirlerinden bir şey isteyemeyecekleri belirtilmektedir.

وَصَاحِبَتِهِ*/Ve sâhibetihî:* Bu ifade ile "karısı" kastedilmektedir.

وَفَصِيلَتِهِ*/Ve fesîletihî:* Bu kelime "yakın akrabaları" anlamında kullanılmıştır.

تُؤْوِيهِ*/Onu himaye eden:* Yani onu kollayıp gözeten. Bu kelime ile kendilerine intisap edildiği kabilesinin veya onu zararlı şeylerden koruyan ve onlara karşı yardım edenlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

ثُمَّ يُنْجِيهِ/***Sonra onu kurtarsın:*** Bu fiilin fâili "لَوْ يَفْتَدِي/***lev yeftedî***" ifadesinden anlaşılan "fidye olarak vermek" davranışıdır. "يُنْجِيهِ/***Yüncîhi***" fiili "لَوْ يَفْتَدِي/***lev yeftedî***" fiiline atfedilmiştir. Ancak o kişinin azaptan kurtulmasının ve engellenmesinin imkânsızlığını göstermek üzere "ثُمَّ/***sümme***" edatıyla atfedilmiştir. Bu sebeple o kişiye bu isteğinin gerçekleşmeyeceğini bir sonraki âyetteki ***"Hayır! O, alevlenen bir ateştir"*** ifadesiyle bildirir. Bu âyette geçen ***"o"*** zamiriyle cehennem kastedilmektedir. Çünkü kişinin kurtulmak istediği azap, cehenneme delalet etmektedir. Buradaki ***"o"*** zamirinin kıssa zamiri olması ve cümlenin haberinin onu açıklamış olması da muhtemeldir.

لَظٰى/***Lezâ:*** Bu kelime cehennemin isimlerinden biridir ve "alev" anlamına gelmektedir.

نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى/***Derileri soyar:*** Burada geçen "الشَّوٰى/***eş-şevâ***" kelimesi, "bedeni çevreleyen" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "kafa derisidir." Âyette cehennemdeki ateşin bedeni çevreleyen deriyi soyacağı sonra o derinin geri geleceği belirtilmektedir. "نَزَّاعَةً/***Nezzâa***" kelimesi merfu olarak okunduğunda bir önceki âyetteki "لَظٰى/***lezâ***" kelimesinden bedel veya gizli bir mübtedanın ya da "اِنَّهَا/***innehâ***" kelimesinin haberidir. Eğer "لَظٰى/***lezâ***" kelimesinin tahsis sebebiyle mansub olduğunu veya zamirden bedel olduğunu ya da "اِنَّهَا/***innehâ***" kelimesinin haberi olduğunu kabul edersek "نَزَّاعَةً/***nezzâa***" kelimesi mansub olarak hâl olur.

تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى/***Yüz çevirip geri dönen kimseyi çağırır:*** Burada cehennem ateşinin İslâm'dan yüz çeviren kâfirleri çağıracağı belirtilmektedir. Ateşin çağrısı ise onları yakalamasıdır. İbn Abbâs, cehennemin onları gerçek anlamda hem kendi isimleri hem de babalarının isimleriyle çağıracağını söylemiştir. Bir görüşe göre, ateşin kâfirleri yok edeceği kastedilmektedir. Bu görüşü Halîl b. Ahmed, Araplardan nakletmiştir.

وَجَمَعَ فَاَوْعٰى/***Toplayıp yığdı:*** Bir kişi malı ve benzeri şeyleri bir kabın içine yığdığı zaman "اَوْعَى الْمَالَ/ev'a'l-mâle" denilir. Buna göre, âyette kişinin malı toplayıp bir kabın içerisine yığdığı belirtilmekte ve böylece malı helak olup olmadığına bakmadan biriktirip bir yerde yığan kâfirlerin zenginlerinden bir topluluğa işaret edilmektedir.

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاًۙ {١٩} اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاًۙ {٢٠} وَاِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعاًۙ {٢١} اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَۙ {٢٢} اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۖ
{٢٣} وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ {٢٤} لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۖ {٢٥}

19. İnsan pek hırslı yaratılmıştır. 20. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır. 21. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir. 22-23. Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdırlar. 24-25. Mallarında, isteyene ve mahrum kalmışa belli bir hak bulunanlar;

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً/***İnsan pek hırslı yaratılmıştır:*** Bu âyetteki ***"insan"*** kelimesi sonradan istisnada bulunulmasından anlaşılacağı üzere cins isim olarak kullanılmıştır. *el-Fasîh* isimli eserin müellifi Ahmed b. Yahya, bu âyette geçen "هَلُوعاً/***helûan"*** kelimesinin anlamı sorulunca şöyle demiştir: "Allah o kelimeyi tefsir etmiştir ve O'nun tefsirinden daha anlaşılır bir tefsir yoktur. O da devamındaki âyetlerdeki ***'Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir'*** sözleridir. Bu âyetlerde Allah, insanları yaratılışlarında bulunan bazı özellikler sebebiyle kötülemektedir. Bu sebeple namaz kılanlar onlardan istisna edilmişlerdir. Çünkü onların namazları kendilerini dünya malına fazla tamah etmekten alıkoymaktadır. Dolayısıyla dünyada başlarına gelen kötülükler sebebiyle sızlanmazlar ve iyilikler sebebiyle şımarmazlar."

اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَ/***Onlar namazlarında devamlıdırlar:*** Namazlarda devamlı olmak ömür boyunca onları yerine getirmek ve 33. âyette de zikredildiği üzere namazları muhafaza etmektir. Bu da namazları vaktinde eda etmek ve namaz için şart olan temizliğe dikkat etmek ile gerçekleşir.

حَقٌّ مَعْلُومٌ/***Belli bir hak:*** Bu âyette geçen "hak, isteyen ve mahrum" kavramlarıyla ilgili Zâriyat sûresinde açıklamalar yapmıştık. "Hak" kavramının burada "مَعْلُومٌ/belli" şeklinde tanımlanmasına gelince; eğer

burada zekât kastedilmiş ise onun, şer'an ölçüsünün belli olması, eğer zekât dışındaki bir hak kastedilmiş ise kulun kendi üzerine belli olan bir görevi yüklenmesi anlamı çıkarılır.

وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ
﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾
فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ
وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ
هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ اُولٰٓئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

26. Ceza gününün doğruluğuna inananlar; 27-28. Rablerinin azabından korkanlar, ki Rablerinin azabı emin olunamaz; 29-31. Irzlarını koruyanlar -ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmazlar; bundan öteye isteyenler ise onlar taşkınların ta kendileridir-; 32. Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler; 33. Şahitliklerini yapanlar; 34. Namazlarını koruyanlar. 35. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar.

غَيْرُ مَأْمُونٍ/***Emin olunamaz:*** Yani hiç kimse ondan emin olamaz. Dolayısıyla bir kişinin kendisini Allah'ın azabından emin görmesi haramdır ve cennete girinceye kadar o azaba uğramaktan korkması gerekmektedir.

لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ/***Emanetlerine ve ahitlerine:*** Mü'minun sûresinde hem bu kavramlar hem de ***"Irzlarını koruyanlar"*** ifadeleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştı.

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَ/***Şahitliklerini yapanlar:*** İbn Abbâs, buradaki şahitliğin Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın resûlü olduğuna şehadet etmek

olduğunu söylemiştir.[289] Cumhura göre ise bu, hâkimlerin huzurunda yapılan şahitliktir. Ancak burada şahitliğin yapılması ile neyin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, bir hadiste ***"Güneş gibi şahitlik yap"***[290] buyurulduğu gibi şahitliğin gerçekleştirilmesidir. Başka bir görüşe göre ise şahitlik etmesi gerektiği durumlarda çekinmeden bu görevi yerine getirmeye gayret etmesidir. Eğer bir kişi şahitlik etmek üzere çağrılırsa bu görevi yapması onun üzerine vacip olur. Eğer şahitlik etmek üzere çağırılmaz ise bu takdirde şahitlik üç kısma ayrılır.

Birincisi: İnsanların hakları konusunda şehadet. Hak sahibi tarafından şahitlik için çağrılmadığı sürece bunu yapmak caiz değildir.

İkincisi: Boşanma, köle azat etme ve hapsetme gibi bazı mahrumiyetlerin devam etmesiyle ilgili olan Allah'ın hakları konusunda şahitlik etmek. Bu konularda kişinin, çağrılsın veya çağrılmasın şahitlik etmesi gerekir.

Üçüncüsü: Had cezalarının uygulanması gibi mahrumiyetin devam etmediği Allah'ın hakları. Bu konularda kişinin, şahitliğe çağrılıncaya kadar bildiklerini gizlemesi gerekir.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَۙ {٣٦} عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ
الشِّمَالِ عِزِينَ {٣٧} اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ
نَعِيمٍۙ {٣٨} كَلَّاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ {٣٩}

36-37. O kâfirlere ne oluyor ki, bölük bölük sağından ve solundan sana doğru koşuyorlar. 38. Onlardan her biri naîm cennetine sokulacağını mı umuyor? 39. Hayır! Şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ/***O kâfirlere ne oluyor ki sana doğru koşuyorlar:*** Yani gözlerini sana dikmiş olarak sana doğru hızla koşuyorlar.

289 Kaynağını bulamadım.
290 *Bülûğu'l-Merâm*, no: 1405.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân okuduğu zaman kâfirler ona doğru bakarak onun okuyuşunu dinliyorlardı.

قِبَلَكَ/Kıbeleke: Yani sana doğru, senin tarafına doğru.

عِزِينَ/Bölük bölük: Yani farklı gruplar hâlinde. Bu kelimenin aslı "عزوة/ızve" olup "عزة/ıze" kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre ise bu kelimenin tekili "عزهة/ızhetün" şeklindedir. Sonra lâmel fiili (he) hazfedilmiş ve onun karşılığı olarak "vav" ve "nun" eklenerek çoğul yapılmıştır.

أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ/Onlardan her biri naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?: Onlar "Eğer ahirette cennet varsa mutlaka biz oraya gireriz" diyorlardı.

كَلَّا/Hayır: Bu ifade ile onların cennete gireceklerine dair umutları reddedilmiştir.

اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ/Şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık: Burada insanların kendisinden yaratılmış olduğu sperme gönderme yapılmaktadır. Bu söz ile kastedilen mana hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: İnsanların değersiz olduğu vurgulanarak kibirlenenlerin yanılgıları dile getirilmektedir.

İkincisi: Kendilerinin cennete gireceklerini zanneden kâfirlerin iddiaları reddedilmektedir. Burada sanki şöyle denilmektedir: "Biz sizleri de diğer insanları yarattığımız maddeden yarattık. İyi bilin ki hiç kimse iyi davranışlarda bulunmadan cennete giremez. Çünkü sizler yaratılış bakımından eşitsiniz.

Üçüncüsü: Ahirette yeniden dirilmenin gerçekleşeceğine delil sunulmaktadır. Şöyle ki: ***"O, akıtılan meninin içinden bir nutfe değil miydi?"***[291] âyetinde de belirtildiği üzere Allah onları değersiz bir sudan yaratmıştır ve O'nun tekrar yaratmaya da gücü yeter.

---

291 Kıyâmet 75/37.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَۙ {٤٠} عَلٰٓى اَنْ
نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْۙ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ {٤١} فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا
وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَۙ {٤٢}

40-41. Şu hâlde öyle değil! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter ve Biz geride bırakılmayız. 42. Ama onları bırak da tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya dek dalsınlar, oynayadursunlar.

فَلَٓا اُقْسِمُ/***Yemin ederim ki:*** Buradaki olumsuzluk edatı olan “la” zaittir ve cümle olumlu olarak “yemin ederim” anlamındadır.

بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ/***Doğuların ve batıların Rabbine:*** Bu ifadeyle ilgili olarak Sâffât sûresinde açıklamalar yapılmıştı.

اِنَّا لَقَادِرُونَ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْ/***Şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter:*** Bu söz kâfirlerin yok edilebileceğini ve onların yerine daha iyi insanların getirilebileceğini beyan eden bir tehdittir.

وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ/***Ve Biz geride bırakılmayız:*** Yani mağlup edilemeyiz. Burada “Biz, insanları daha iyileriyle değiştirmekten veya onları tekrar diriltmekten aciz değiliz” manası kastedilmektedir.

فَذَرْهُمْ/***Onları bırak:*** Bu ifade kâfirlere yönelik bir tehdittir ve seyf âyetiyle neshedilmiş olan bir karşılıklı dokunulmazlık anlamı vardır.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعاً كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ {٤٣}
خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ {٤٤}

43-44. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir hâlde kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar. İşte bu, onların tehdit edilegeldikleri gündür!

كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ/***Sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi:*** Buradaki "نُصُبٍ/***nüsub***" kelimesi ile "dikili taşlar" kastedilmektedir. "نصب/Nüsub" kelimesinin asıl anlamı "insana hedef gösterilen her şey"dir. İnsan da kendisine hedef olarak gösterilen bayrak, bina ve benzeri şeylere ulaşmak için koşar. Bu kelimenin farklı okunuş şekilleri vardır.[292]

يُوفِضُونَ/***Yûfidûn:*** Bu kelime "hızla koştururlar" anlamındadır. Âyette "insanların bu dünyada hedefe doğru hızla koşturdukları gibi ahirette de mahşer yerinde toplanmak için kabirlerden hızla çıkacakları" bildirilmektedir.

---

292 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 421.

سُورَةُ نُوحٍ

71. NÛH SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌ {١} قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ {٢} اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِۙ {٣} يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ {٤}

1. "Kendilerine acı verici bir azap gelmeden önce kavmini uyar" diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik. 2-4. Nûh şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi, 'Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki, günahlarınızın bir kısmını bağışlasın ve sizi belli bir vadeye kadar tehir etsin' diyerek apaçık uyaran bir kimseyim. Bilinmeli ki Allah'ın süresi gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!"

اَنْ اَنْذِرْ/***Uyar diye*** ve اَنِ اعْبُدُوا/***kulluk edin diye:*** Bu iki ifadenin başındaki "اَنْ/***en***" edatlarının tefsir/açıklama veya masdariye anlamlarında kullanılmış olması muhtemeldir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

عَذَابٌ اَلِيمٌ/***Acı verici bir azap:*** Burada ahiret azabının veya Nûh kavminin boğulmalarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ/***Günahlarınızın bir kısmını bağışlasın:*** Buradaki "مِنْ/***min***" edatı ba'ziyyedir. Yani Allah, sizlerin Müslüman olmadan önce işlemiş olduğunuz günahları bağışlasın. Çünkü İslâm dinine girmek, öncesinde işlenmiş günahları siler ancak sonrasındaki günahların affedilmesi Allah'ın dilemesine bağlı olduğu için onların affedileceğini garanti etmez. Bir görüşe göre buradaki "مِنْ/***min***" edatı zaittir. Ancak bu görüş geçersizdir. Çünkü Sîbeveyh'e göre, vacip olmayan yerlerin dışında "مِنْ/***min***" harfi zait olarak gelmez. Başka bir görüşe göre ise "مِنْ/***min***" edatı beyaniyyedir. Bir diğer görüşe göre, hedefe giden yolun başlangıcını ifade etmektedir. Bu son iki görüş mana açısından zayıftır. Burada ba'ziyet kastedilmiş olduğu için doğru olan birinci görüştür.

وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى/***Sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin:*** Âyetin zahirinden onların kendilerine emredilen şeyleri yaptıkları takdirde belli bir süreye kadar tehir edilecekleri, yapmadıkları takdirde ise tehir edilmeyecekleri anlaşılmaktadır. Bu görüşe göre, insanlar için iki farklı ecelin bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu Mutezile mezhebinin görüşüdür ve Zemahşerî âyeti bu şekilde yorumlamıştır.[293] Ehl-i Sünnet mezhebinin görüşüne gelince; bu husus tartışmalı konulardan biridir ve İbn Atiyye şöyle açıklamıştır: Bu âyette Mutezile'nin görüşünü destekleyen bir ifade yoktur. Çünkü Nûh onların ecellerinin tehir mi edileceğini yoksa çabuk mu geleceğini bilmiyordu. Bu sebeple onlara "Sizlerin vakti gelmiş olan eceliniz geciktirildi" dememiştir. Ezelde onların iman edip ecellerinin tehir edileceği veya küfür üzere kalıp ecellerinin çabuk geleceği hükme bağlanmıştır.[294] Bu yoruma göre Nûh, kavmine sanki şöyle demektedir: "İman edin ki, sizin hakkınızda hükmedilmiş olan iman sebebiyle ecellerinizin tehir edilmesi gerçekleşsin. Eğer küfür üzere kalmaya devam ederseniz sizin hakkınızda küfür ve ecellerinizin çabuk gelmesi hükmü gerçekleşir. Böylece âyetin zahirinden anlaşılması muhtemel manaya göre, her durumda

293 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 618.
294 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 344.

onlarla ilgili gayb âlemindeki hüküm ortaya çıkmış olacaktır. Bu da ya onların iman edip ecellerinin tehir edilmesi ya da küfür üzere kalıp ecellerinin çabuk gelmesidir. Allah'ın katındaki bilgiye gelince; onların imanı veya küfrü belli, takdir edilmiş ve kesindir, ecelleri de aynı şekilde belli, takdir edilmiş ve kesindir.

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُ/***Allah'ın süresi gelince, artık o ertelenmez:*** Bu âyetten Allah'ın tıpkı ***"Onların ecelleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilir ne de öne alınır"***[295] âyetinde de belirttiği üzere ecelin kesin bir zaman olduğu anlaşılmaktadır. Âyette daha önce zikretmiş olduğumuz Ehl-i Sünnet'in görüşünü destekleyen bir delil bulunmakta ve aynı zamanda iki farklı ecel olduğunu söyleyen Mutezile'nin görüşü reddedilmektedir. Zemahşerî bu konuda, âyetin zahirinin, iman ettikleri takdirde ecellerinin tehir edileceğini belirten öncesindeki bölüm ile çelişmekte olduğunu söyledikten sonra tehir edilmeyecek olan ecelin ikinci ecel olduğunu söyleyerek âyeti kendi mezhebinin görüşü doğrultusunda te'vil etmiştir. Buna göre, eğer Nûh kavmi iman etmiş olsalardı Allah onları örneğin bin sene yaşatacaktı, eğer iman etmezler ise dokuz yüz sene ömür takdir etmiştir. Bin yıl onlar için tehir edilmiş eceldir. Onların ömürlerinden dokuz yüz sene geçince eğer iman etmiş olurlarsa kendilerine vaat edilmiş olan bin yıla tamamlamaları için ecelleri yüz yıl tehir edilir.

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلاً وَنَهَاراًۙ {٥} فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓي
اِلَّا فِرَاراً {٦} وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ ف۪ٓي
اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَاراًۚ {٧}

5. "Rabbim!" dedi, "doğrusu ben kavmimi gece-gündüz davet ettim; 6. Fakat benim davetim ancak kaçmalarını artırdı. 7. Gerçekten de onları bağışlaman için ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ısrar ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler."

---

295 A'râf 7/34.

دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ/***Onları bağışlaman için davet ettim:*** Yani ben, onları iman etmeleri ve böylece senin onları bağışlaman için davet ettim. Burada imandan yüz çevirmelerinin kötülüğünü ortaya koymak amacıyla bağışlanmaları iman etmeleri için bir sebep olarak zikredilmiştir. Zira onların iman etmemeleri saadete ulaşmaktan da yüz çevirmeleri anlamına gelmektedir.

جَعَلُوا اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ/***Parmaklarını kulaklarına tıkadılar:*** Bunu Nûh'un sözlerini duymamak için yaptılar. Onların bu davranışı gerçekten yapmış olmaları veya bu ifadenin onların tebliğden yüz çevirmede aşırılıklarını ifade etmek için böyle yaptıklarını söylemek amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir.

وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ/***Elbiselerine büründüler:*** Yani Nûh'un sözlerini duymamak veya onu görmemek için elbiselerini üzerlerine örtü yaptılar. Bunu da onların gerçekten yapmış olmaları veya bu ifadenin onların yüz çevirmelerini ifade etmek için kullanılmış olması muhtemeldir.

وَاَصَرُّوا/***Israr ettiler:*** Yani küfür üzere bulunmaya devam ettiler.

ثُمَّ اِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَاراً {٨} ثُمَّ اِنِّي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَاراً {٩}
فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً {١٠} يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً
{١١} وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَاراً {١٢}

8. "Sonra onları açıktan davet ettim. 9. Sonra onlarla hem açıktan hem de gizli gizli konuştum. 10. Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. 11. Üzerinize göğü bol yağmur olarak göndersin; 12. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın."

دَعَوْتُهُمْ جِهَاراً/***Onları açıktan davet ettim:*** Buradaki "جِهَاراً/***cihâran***" kelimesinin, manadan anlaşıldığı üzere mef'ûlü mutlak olması veya "açıktan davet" takdirinde mahzûf bir mef'ûlün sıfatı olması ya da "açıktan seslenerek" anlamında hâl konumunda bir masdar olması muhtemeldir.

ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا/Sonra onlarla hem açıktan hem de gizli gizli konuştum: Bu sûrede önce Nûh'un kavmini gece ve gündüz davet ettiği zikredildi. Sonra onları açıktan davet ettiği söylendi. Sonrasında ise hem açıktan hem de gizli olarak davet ettiği birlikte zikredildi. Bu da insanlara öğüt vermede ve ilâhî mesajı tebliğ etmedeki gayretin son sınırını belirtmektedir. İbn Atiyye, Nûh'un açıktan davetinin onlara mahfillerde ve toplandıkları yerlerde tebliğde bulunmasını, gizli davetinin ise onlara yalnız başlarına iken tebliğde bulunmasını ifade ettiğini söylemiştir.[296]

يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا/Üzerinize göğü bol yağmur olarak göndersin: Bu âyette geçen "**مِدْرَارًا/midrâran**" kelimesi "suyun çok olması" anlamına gelen "دَرّ/derr" kelimesinden türemiştir. Bu âyet, günahlardan istiğfarda bulunmanın yağmur yağmasına sebep olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple Ömer *radıyallahu anh* yağmur duasına çıkmış ve sadece istiğfarda bulunduktan sonra başka bir şey söylemeden geri dönmüştür. İnsanlar "Biz senin yağmur istediğini görmedik" deyince Ömer *radıyallahu anh* "Ben yağmur istemenin en açık şekliyle yağmur isteğinde bulundum" demiş ve sonra yağmur yağmıştır.[297] Bir kişi, Hasan el-Basrî'ye kuraklıktan şikâyette bulununca, Hasan el-Basrî ona "Allah'tan bağışlanma dile" demiştir.[298]

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ {١٣} وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا {١٤}
اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ {١٥} وَجَعَلَ
الْقَمَرَ ف۪يهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا {١٦}

13. Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? 14. Sizi aşamalar hâlinde yaratmıştır. 15. Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabakalar hâlinde nasıl yaratmış! 16. Onlarda ayı bir nur kılmış, güneşi de bir kandil yapmıştır.

---

296 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 345.
297 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 302.
298 *el-Lübâb*, XIX, 386.

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَاراً/Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?: Bu âyet hakkında dört farklı yorum bulunmaktadır.

Birincisi: Buradaki "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesi "büyüklük ve değer vermek" anlamına gelmektedir. Buna göre âyette "Size ne oluyor ki, Allah'ın sevabını vereceği bir âlemde O'nu yüceltmiyorsunuz?" denilmektedir. Bu görüşü Zemahşerî dile getirmiştir.[299] Bu yoruma göre âyetteki "*لِلّٰهِ/lillahi*" ifadesi büyüklük yakıştırılacak şeyi beyan etmektedir. Eğer cümlede daha sonra geçmiş olsaydı "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesinin sıfatı olurdu.

İkincisi: "*وَقَاراً/Vekâran*" kelimesi "sakin ve sabit olmak" anlamlarına gelmektedir. Buna göre âyetin manası "Size ne oluyor ki sebatınız sebebiyle sizlere kendisine nazar etme imkânı vermesini sürekli olarak ummuyorsunuz" şeklinde olmaktadır. Bu yoruma göre "*لِلّٰهِ/lillahi*" kelimesi "ضربت لزيد/Zeyd'e vurdum" cümlesindeki gibi önüne "lam" harfi gelmiş mef'ûldür ve "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesi hâl konumundaki mef'ûl şeklinde i'râb edilir.

Üçüncüsü: Bu âyetteki "*تَرْجُونَ/tercûne*" fiili "korkmak," "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesi "yücelik ve güç" anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin manası "Size ne oluyor da Allah'ın yüceliğinden ve gücünden korkmuyorsunuz?" şeklindedir. Bu takdirde "*لِلّٰهِ/lillahi*" kelimesi mana itibariyle "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesinin sıfatı olmaktadır.

Dördüncüsü: "*تَرْجُونَ/Tercûne*" fiili "korkmak," "*وَقَاراً/vekâran*" kelimesi "istikrar" anlamına gelmektedir. Nitekim bir kişi bir yerde durmaya karar kıldığı zaman "وقر بالمكان" denilmektedir. Buna göre âyetin manası "Size ne oluyor da devamlı kalma yeri olan cennet veya cehennemde bulunmaktan korkmuyorsunuz?" şeklinde olur.

وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً/Sizi aşamalar hâlinde yaratmıştır: Yani aşama aşama. Burada insanın nutfe iken sonra alaka, sonra mudğa oluşu ve diğer aşamalardan geçmesi kastedilmektedir. Bir görüşe göre "*أَطْوَاراً/etvâran*" ifadesiyle "farklı şekillerde yaratılma" kastedilmektedir. Buna göre

---

299 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 620.

âyette, insanların renk, ahlâk, dil ve diğer yönlerden farklı özelliklerde yaratılmalarından bahsedilmektedir.

طِبَاقًا/Tabakalar hâlinde: Mülk sûresinde bu konuyla ilgili açıklamalar yapılmıştı.

وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا/Orada ayı bir nur kılmış: Ay, yakın göktedir ancak âyette diğer gök tabakalarını da kastederek ***"onlarda"*** şeklinde çoğul zamir kullanılması ayın o tabakalardan birinde olması sebebiyledir. Mesela; Endülüs içerisinde bir yerde bulunan kişi için "Falanca Endülüs'tedir" denilir. Güneş dördüncü gökte, bir görüşe göre ise beşinci göktedir. Allah, ayı nur, güneşi ise kandil yapmıştır. Çünkü kandilin ışığı nurdan daha güçlüdür. Kandil, etrafını aydınlatan ve karanlıkta kendisi ile görülen ışık kaynağıdır, nurun ışığı ise bundan daha azdır.

وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتاًۙ {١٧} ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا
وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجاً {١٨} وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ
بِسَاطاًۙ {١٩} لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلاً فِجَاجاً {٢٠}

17. Allah, sizi de yerden bitki gibi bitirmiştir. 18. Sonra sizi oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır. 19-20. Allah onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz diye yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.

وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا/Allah sizi de yerden bitki gibi bitirmiştir: Bu âyet insanların yeryüzünün toprağından yaratıldığını ifade etmektedir. "**نَبَاتًا/Nebâten"** kelimesi masdarın dışındaki bir şeyin üzerine atfedilmiş masdardır[300] veya bu kelimenin "Allah sizi yerden bitirdi, siz de bittiniz" takdirinde olup hâl olduğu için mansub olması muhtemeldir.

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا/Sonra sizi oraya döndürecek: Burada insanın öldükten sonra toprağa defnedilmesi kastedilmektedir.

---

300 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 346.

وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجاً/***Ve sizi yeniden çıkaracaktır:*** Burada insanların kabirlerden tekrar diriltilmeleri kastedilmektedir.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطاً/***Allah yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır:*** Allah âyette yeryüzünü yayılmış olması ve insanların üzerinde durmaları yönüyle sergiye benzetmiştir. Bazı âlimler buradaki "بِسَاطاً/***sergi***" ifadesi sebebiyle yeryüzünün küre şeklinde değil düz olduğunu söylemişlerdir. Bu konunun araştırılması gerekmektedir.

سُبُلاً فِجَاجاً/***Geniş yollar:*** Bu ifadeyle ilgili olarak Enbiya sûresinde açıklamalar yapılmıştı.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُٓ
اِلَّا خَسَاراً {٢١} وَمَكَرُوا مَكْراً كُبَّاراًۚ {٢٢}

21. Nûh dedi ki: "Rabbim! Onlar bana isyan ettiler ve malı ve çocuğunun ancak ziyanını artırdığı kimseye uydular. 22. Büyük tuzaklar kurdular!"

وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُٓ اِلَّا خَسَاراً/***Malı ve çocuğunun ancak ziyanını artırdığı kimseye uydular:*** Burada onların kendi içlerindeki zenginlere ve toplumun ileri gelenlerine uydukları belirtilmektedir. Bu âyetteki "وَلَدُهُ/***veledühû***" kelimesi "وُلْدُهُ/***vüldühû***" şeklinde de okunmuştur.[301] Her iki okunuş aynı anlama gelmektedir.

وَمَكَرُوا مَكْراً كُبَّاراً/***Büyük tuzaklar kurdular:*** Bu âyette geçen "كُبَّار/***kübbâr***" kelimesi "كُبَار/kübâr" kelimesinden, "كُبَار/kübâr" kelimesi de "كَبِير/kebîr" kelimesinden daha beliğdir.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعاًۙ وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْراًۚ {٢٣} وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيراًۚ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالاً {٢٤} مِمَّا
خَطِيـٓئَاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَاراً فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَاراً {٢٥}

---

301 Medineli iki kıraat imamı, İbn Âmir ve Âsım "وَلَدُهُ" şeklinde, diğerleri ise "وُلْدُهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 431.

23. Ve dediler ki: "Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" 24. "Birçoklarını saptırdılar. Zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır!" 25. Günahları yüzünden boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ/***Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın:*** Yani birbirlerine bunu tavsiye ettiler.

وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا/***Ved'den, Suvâ'dan asla vazgeçmeyin!:*** Bunlar Nûh kavminin tapmış oldukları putların isimleridir. Rivayet edildiğine göre, bunlar eski devirlerde yaşamış olan sâlih insanlardı. Bu kişiler vefat ettileri zaman orada yaşayan insanlar taşlar üzerine onların sûretlerini işlediler ve "Onlara baktıkça onların yapmış oldukları sâlih amelleri hatırlarız" dediler. Ancak bu nesil geçip gittiği zaman sonradan gelenler o sûretlere saygı göstermede ileri gittiler ve zamanla onlara tapmaya başladılar. Sonra bu putların bizzat kendileri -bir görüşe göre sadece isimleri- Arap kabilelerine de geçmiştir.[302] Vedd, Dûmetu'l-Cendel vasıtasıyla Kelb kabilesinin, Suvâ', Hüzeyl kabilesinin, Yeğûs, Mudâr kabilesinin, Yeûk, Hemezân kabilesinin ve Nesr ise Himyer'den Zi'l-Kilâ' kabilesinin putları olmuşlardır. Âyette geçen "وَدًّا/***vedden***" kelimesi "وُدًّا/***vüdden***" şeklinde de okunmuştur.[303]

وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيرًا/***Birçoklarını saptırdılar:*** Bu saptıranlar Nûh kavminin elebaşlarıdır. Âyette onların kendilerine tâbi olan çok sayıda insanı saptırdıkları belirtilmektedir. Bu sözü Nûh söylemiştir. Aynı şekilde âyetin devamındaki ***"Zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır"*** sözü de Nûh'a aittir ve kâfirler hakkında bir bedduadır. Zemahşerî bu sözün 21. âyetteki ***"Rabbim! Onlar bana isyan ettiler"*** cümlesi üzerine atfedildiğini söylemiştir. Buna göre cümle "Rabbim! Onlar bana isyan ettiler, zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır" şeklinde takdir edilir.

---

302 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 46.

303 İki Medineli kıraat imamı "وُدًّا" şeklinde, diğerleri ise "وَدًّا" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 431.

مِمَّا خَطِيَّاتِهِمْ أُغْرِقُوا/**_Günahları yüzünden boğuldular:_** Bu, Allah'ın onların durumlarını bildirmiş olduğu sözlerindendir. "مِمَّا/***Mimmâ***" kelimesindeki "مَا/***mâ***" edatı tekit amacıyla getirilmiş zait bir edattır. Buradaki "مِمَّا خَطِيَّاتِهِمْ/***mimmâ hâtîâtihim***" ifadesi de aynı şekilde anlamı tekit ve onların boğulmalarının ve cehenneme sokulmalarının sebeplerini açıklamak için getirilmiştir. Bunlar onların işlemiş oldukları inkâr ve diğer isyanları gibi hataları yüzünden başlarına gelmiştir.

فَأُدْخِلُوا نَاراً/**_Ateşe sokuldular:_** Burada cehenneme girecek olmaları kastedilmektedir. Âyetteki ***"sokuldular"*** fiilinin geçmiş zaman kipinde kullanılmış olması bunun mutlak sûrette gerçekleşecek olmasını ifade etmektedir. Bir görüşe göre, onların ateşe arz edilmeleri kastedilmektedir ve bu "sokulmak" kelimesiyle ifade edilmiştir.

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً {٢٦} اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِراً كَفَّاراً {٢٧} رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِناً وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَاراً {٢٨}

26. Nûh "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!" dedi. 27. "Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör doğururlar. 28. Rabbim! Beni, anne-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini artır."

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً/***Nûh "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!" dedi:*** Bu âyette geçen "دَيَّاراً/***deyyâran***" kelimesi genel manada olumsuzluk ifade etmek için kullanılan isimlerdendir. Örneğin; bir evde hiç kimsenin olmadığını belirtmek için "مَا فِي الدَّارِ دَيَّاراً" denilir. Bu kelimenin aslı "فيعال/fey'âl" vezninde "ديوار/deyvâr"dır. Sonrasında "vav" harfi "ye" harfine dönüştürülmüş ve iki "ye" harfi birbirine idğam edilmiştir. Bu kelime "فعّال/fe'âl" vezninde değildir. Çünkü eğer böyle olsaydı kelime "دور/devr" kökünden türemiş olduğu için "دوّار/devvâr" denilmesi gerekirdi. Rivayet edildiğine göre, Nûh bu şekilde bedduayı ancak

kavminin iman etmesinden ümidiği kestiği zaman ve Allah bütün inananları onların soylarından çıkarmasından sonra yapmıştır.[304]

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ/***Beni ve anne-babamı bağışla:*** Bu âyetten, insanın dua ederken başkasından önce kendisini zikretmesinin duanın sünnetlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Nûh'un anne-babası mü'mindi. İbn Abbâs, Nûh'un ataları içerisinde ta Âdem'e kadar hiçbir kâfirin bulunmadığını söylemiştir. Zemahşerî'nin naklettiğine göre, Nûh'un babasının adı Lamek b. Mütevşelah, annesinin adı ise Şemhâ bint Enveş'tir.

وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِناً/***İman etmiş olarak evime girenleri:*** Bir görüşe göre, Nûh'un evi, mesciddi. Başka bir görüşe göre gemiydi. Bir diğer görüşe göre ise ev kelimesi ile şeriat kastedilmektedir. Ancak bu görüş zayıftır. Bir görüşe göre ise onun konutudur ki hakiki manasının bu olması sebebiyle bu görüş tercihe daha layıktır.

وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ/***İman eden erkekleri ve iman eden kadınları:*** Bu, iman etmiş erkek-kadın bütün herkesin bağışlanması için yapılmış bir duadır. Bu da sonraki âlimlerden bazıları tarafından öne sürülen "bütün mü'minleri kapsayacak şekilde herkesin bağışlanması için dua etmenin caiz olmadığı" şeklindeki görüşe aykırı olarak bu şekilde dua etmenin caiz olduğuna delildir. Zaten Allah'ın geniş olan rahmetini daraltmış olması sebebiyle bu görüş hatalıdır. Bazı âlimlere göre Allah, Nûh'un duasını kabul etmiş ve yeryüzündeki bütün kâfirleri suda boğmuştur. Aynı şekilde bütün mü'min erkekler ve kadınlar hakkındaki duasını kabul edip onlara merhamet etmesi de gerekir.

تَبَاراً/***Tebâran:*** "Helak, yok olmak" anlamına gelmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

---

304 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 641.

سُورَةُ الْجِنِّ

72. CİN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰناً عَجَباًۙ
{١} يَهْد۪ي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ۜ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَداًۙ {٢}

1-2. De ki: Cinlerden bir topluluğun dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: "Gerçekten biz, doğru yola ileten harikulâde güzel bir Kur'ân dinledik de ona iman ettik ve asla hiç kimseyi Rabbimize ortak koşmayacağız."

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ/***De ki: Cinlerden bir topluluğun dinlediği bana vahyolundu:*** Ahkâf sûresinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Kur'ân dinleyen ve Müslüman olan bu cinlerin kıssası geçmişti.

فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰناً عَجَباً/***Dediler ki: Gerçekten biz, hârikulâde güzel bir Kur'ân dinledik:*** Yani birbirlerine böyle söylediler. Burada geçen "عَجَباً/***aceben"*** kelimesi mübalağa ifade etmek amacıyla sıfat olarak kullanılan bir masdardır. Bir görüşe göre "ذَا عَجَبٍ/zâ acebin" takdirinde muzafı hazfedilmiş bir kelimedir.

وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَداًۙ {٣}

3. "Rabbimizin şanı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir."

وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا/**_Rabbimizin şanı çok yücedir:_** Bu âyette geçen "جَدُّ/**_ceddü_**" kelimesi, "ululuk ve yücelik" anlamlarına gelmektedir. Bir görüşe göre, bir kişinin müstağni oluşunu ifade etmek için söylenen "فلان مجدود/fülânü mecdûd" sözündeki gibi Allah'ın her şeyden müstağni oluşu kastedilmektedir.

Bu âyetten 14. âyete kadar baştaki "اَنَّهُ/**_ennehû_**" edatları "اِنَّهُ/**_innehû_**" şeklinde de okunmuştur. "اِنَّهُ/**_İnnehû_**" şeklindeki okunuşu, yeni bir cümle başlangıcı olarak kabul edilmelerine veya birinci âyette geçen "اِنَّا سَمِعْنَا/**_Biz dinledik_**" ifadesine atfedilmiş olduklarının kabul edilmesine göredir. Ancak bu edat "قال/dedi" fiilinin mamulü olduğu zaman "اِنَّ/inne" şeklinde okunur ve bu âyetlerin hep cinlerin söylemiş olduğu sözler olduğu anlaşılır. "اَنَّهُ/**_Ennehû_**" şeklinde okunmalarına gelince; bu görüşe göre, yine 1. âyette geçen "اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ/**_cinlerden bir topluluk_**" ifadesine atfedilmiş olarak kabul edilmektedirler. Ancak anlam yönünden düşündüğümüzde bu yorum hatalıdır. Çünkü "اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ/**_cinlerden bir topluluk_**" ifadesi "اُوحِيَ/**_vahyedildi_**" fiilinin mamulüdür ve buna göre bu âyetlerde zikredilen sözlerin, cinlerin sözleri olmaması, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahyedilen sözlerden olmaları gerekir. Başka bir görüşe göre ise ikinci âyette geçen "فَاٰمَنَّا بِهِ/**_ona iman ettik_**" ifadesindeki **_"ona"_** zamirine atfedilmiştir. Fakat mecrur zamirlere atfedilen kelimelerin ancak önündeki harfi cer ile birlikte kullanılmasının şart olması sebebiyle bu görüş de zayıftır. Zemahşerî bu edatın ikinci âyette geçen **_"ona"_** zamirinin mahalline atfedildiğini söylemiştir. Bu yoruma göre sanki şöyle demişlerdir: "Biz onu tasdik ettik ve Rabbimizin şanının çok yüce olduğunu da tasdik ettik." Devamındaki âyetlerdeki ifadeler de aynı şekilde takdir edilir.

Bu sûredeki "اَنَّهُ/**_ennehû_**" edatlarının üç yerde fethalı olarak gelmesi gerektiğinde ihtilaf yoktur. Bunlar, 1. âyetteki "اَنَّهُ اسْتَمَعَ/**_ennehû istemea,_**" 15. âyetteki "وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا/**_ve en levistekâmû_**" ve 18. âyetteki "وَاَنَّ

الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ/**ve enne'l-mesâcide lillahi"** ifadeleridir. Çünkü bunlar cinlerin sözlerinden olmayıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahyedilen hükümlerdendir.

وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطاًۙ {٤} وَاَنَّا ظَنَنَّا
اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِباًۙ {٥}

4. "Doğrusu bizim beyinsiz olanımız, Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş. 5. Hâlbuki biz, insanlar ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini zannediyorduk."

وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطاً/***Doğrusu bizim beyinsiz olanımız, Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş:*** Bu cümle de cinlerin söyledikleri sözlerdendir. Onların beyinsiz olanı ataları olan İblis'tir. Bir görüşe göre, onların içindeki bütün beyinsizleri kastedecek şekilde cins isim olarak kullanılmıştır. İbn Atiyye bu görüşü tercih etmiştir. "شَطَطاً/***Şetatan"*** kelimesi "aşırı giden, haddi aşan" anlamlarına gelmektedir.

وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً/***Hâlbuki biz, insanlar ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini zannediyorduk:*** Yani biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında söylemiş oldukları sözlerin yalan olmadığını çünkü hiç kimsenin Allah hakkında yalan söyleyemeyeceğini zannediyorduk.

وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ
رَهَقاًۙ {٦} وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَداًۙ {٧}

6. Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlardı da onların taşkınlıklarını artırırlardı. 7. Onlar da sizin gibi, Allah'ın hiç kimseyi göndermeyeceğini sanmışlardı.

وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ/***Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlardı:*** Şu rivayet bu

âyetin tefsiri niteliğindedir: Eskiden Araplar yolculuk esnasında bir vadide konakladıkları zaman en yüksek sesleriyle “Ey bu vadinin efendisi! Senin emrindeki sefihlerden sana sığınırım” diye bağırıyor ve böyle bağırınca bu cinin kendilerini himaye edeceğine inanıyorlardı.

فَزَادُوهُمْ رَهَقاً/***Onların taşkınlıklarını artırırlardı:*** Bu cümlenin fâili cinler, mef’ûlü ise insanlardır. Âyette, cinlerin, kendilerine sığınan insanların günah işlemeleri sebebiyle sapkınlıklarını veya onların akıllarının zayıflığını görünce korkularını artıracağı belirtilmektedir. Bir görüşe göre ise cümlenin fâili insanlar, mef’ûlü ise cinlerdir. Buna göre âyetin manası “insanların, cinlere sığınmak sûretiyle onların kibirlerini ve azgınlıklarını arttırdıkları hatta cinin ‘Ben cinlerin ve insanların efendisiyim’ dediği” şeklindedir.

وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَداً/***Onlar da sizin gibi, Allah’ın hiç kimseyi göndermeyeceğini sanmışlardı:*** Âyette ***“onlar”*** zamiriyle insanlardan kâfir olanlar kastedilmektedir. ***“Sizin gibi”*** sözüyle ise cinler birbirlerine hitap etmektedirler. “يَبْعَثَ/***Yeb’ase”*** fiili ile bir peygamberin gönderileceği veya bir kimsenin kabrinden yeniden diriltileceği manalarından birinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Buna göre âyette, insanlardan ve cinlerden kâfir olanların, Allah’ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini veya ahirette hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini zannettikleri belirtilmektedir.

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَشُهُباًۙ {٨} وَاَنَّا كُنَّا
نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَاباً رَصَداًۙ {٩} وَاَنَّا
لَا نَدْر۪ٓي اَشَرٌّ اُر۪يدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَداًۙ {١٠}

8. “Doğrusu biz, göğü yokladık fakat onu sert bekçilerle, alev toplarıyla doldurulmuş bulduk. 9. Hâlbuki, biz onun bazı oturacak yerlerinde dinlemek için oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor. 10. Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?”

وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَشُهُباً/**Doğrusu biz, göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev toplarıyla doldurulmuş bulduk:** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilmesiyle gerçekleşen cinlerin artık gökten haber çalmalarının engellenmesi ve taşlanmalarından bahsedilmektedir. Âyetteki "لمس/ lemese" fiili hakiki manada "dokunmak" anlamında olup burada mecazen "gökten haber çalmaya çalışmak" anlamında kullanılmıştır. "حَرَسا/ ***Haresen"*** kelimesi de tekil olmakla birlikte "bekçiler" anlamında çoğul olarak kullanılmıştır. Bu sebeple sıfatı olan "شَدِيداً/***şedîden"*** kelimesi de tekil olarak gelmiştir. Burada göğü bekleyen meleklerin veya yıldızların kastedilmiş olması muhtemeldir. Yıldızlar kastedilmiş ise âyetin devamındaki yine "yıldız" anlamına gelen "شُهُباً/***şühüben"*** kelimesi lafzın farklı olması sebebiyle zikredilmiş olur.

وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ/**Biz onun bazı oturacak yerlerinde dinlemek için oturuyorduk:** Âyette geçen "مَقَاعِد/***mekâid"*** kelimesi "مَقْعَد/ mek'ad" kelimesinin çoğuludur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cinlerin oturuş şekillerini şöyle tarif etmiştir: ***"Onlar birbirlerinin üzerinde olacak şekilde oturmaktadırlar. Ne zaman en üstte olan yanarsa altındaki onun yerine geçer. Böylece gökteki sözleri çalarlar ve bu sözlere eklemeler yaparak onları kâhinlere ulaştırırlar. Kâhinler de bir doğru söze yüz yalan eklerler."***[305]

فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَاباً رَصَداً/**Fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor:** Âyette geçen "رَصَداً/***rasaden"*** kelimesi "gözetleyici" anlamına gelen "رَاصِدٌ/râsid" kelimesinin çoğuludur. İbn Atiyye ise bu kelimenin "bekleyen" anlamının kastedildiği masdar olduğunu ve burada sıfat olarak kullanıldığını söylemiştir. Bazı âlimler, cinlerin yıldızlar ile taşlanarak kovalanmasının Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilmesinden sonra olduğunu söylemişlerdir. İbn Atiyye ve Zemahşerî ise bunun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilmesinden önce seyrek olarak gerçekleştiği, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilmesinden sonra ise sıklaştığı ve sonunda cinlerin tamamen gökten haber çalmalarının

305 Buhârî, no: 4522; Müslim, no: 5953.

engellendiği görüşünü tercih etmişlerdir. Bu görüşün delili de şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kayan bir yıldız görmesi üzerine ashâbına ***"Siz cahiliye döneminde bu olay hakkında ne diyordunuz?"*** diye sormuştur. Ashâb "'Bir kral doğdu veya bir kral öldü' diyorduk" deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Gerçek böyle değildir"*** diyerek onların düşüncelerinin yanlış olduğunu söylemiştir.[306] Bunun yanında cahiliye şairleri şiirlerinde cinlerin gökten haber çalmaya çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ/***Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi:*** İbn Atiyye bu âyette "Biz, insanlar kendilerini doğru yola ulaştırması için gönderilmiş olan bu peygambere iman mı ettiler, yoksa onu inkâr edip de başlarına bir kötülük mü gelecek bilmiyoruz" dedikleri yönünde bir mananın kastedildiğini söylemiştir.[307] Zemahşerî'ye göre ise âyette "Biz, Allah'ın dünyadaki insanlar hakkında hayır mı yoksa kötülük mü, azap mı yoksa rahmet mi, kaybetmek mi yoksa başarılı olmak mı murad ettiğini bilmiyoruz" denilmektedir.[308]

وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَداًۙ {١١} وَاَنَّا ظَنَنَّٓا
اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباًۙ {١٢} وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا
الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْساً وَلَا رَهَقاًۙ {١٣}

11. "Gerçekten bizler, -kimimiz sâlih, kimimiz ise bunun dışında- türlü türlü yollar tutmuştuk. 12. Bildik ki, biz yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamayacağız ve kaçmakla da elinden kurtulamayacağız. 13. Doğrusu biz, hidayeti işitince ona iman ettik. Kim Rabbine iman ederse, artık ne bir eksiklikten ne de acizlikten korkar."

وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ/***Gerçekten bizler, kimimiz sâlih, kimimiz ise bunun dışındadır:*** Yani bizden bir toplum sâlih değildir. Burada mevsuf

306 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 352.
307 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 352.
308 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 628.

olan ifade hazfedilmiştir. Bu sözle tam manasıyla sâlih olmayanlar veya kendileri düzgün olmayanlar kastedilmiştir. "دُونَ/***Dûne***" kelimesi bazen "daha az" veya bazen "-den başka" anlamlarına gelebilmektedir.

وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ/***Bildik ki, biz yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamayacağız:*** Bu âyette geçen "ظَنَّ/***zanne***" fiili "bilmek" anlamına gelmektedir. İbn Atiyye, bu âyette cinlerin iman etmelerinden sonraki durumlarının bildirildiğini söylemiştir. Müslüman olmalarından önce de bu şekilde inanmış olmaları muhtemeldir.

سَمِعْنَا الْهُدٰى/***Hidayeti işitince:*** Burada Kur'ân kastedilmektedir.

فَلَا يَخَافُ بَخْساً وَلَا رَهَقاً/***Artık ne bir eksiklikten ne de acizlikten korkar:*** Âyette geçen "بَخْساً/***behsen***" kelimesi "eksilmek ve zulüm," "رَهَقاً/***rahekan***" kelimesi ise "güç yetirilemeyen şey" anlamlarına gelmektedir. İbn Abbâs, "بَخْساً/***behsen***" kelimesi ile "iyiliklerin eksiltilmesi," "رَهَقاً/***rahekan***" kelimesi ile de "kötülüklerin arttırılması" anlamlarının kastedildiğini söylemiştir.[309]

وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا
رَشَداً {١٤} وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً {١٥} وَاَنْ
لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقاً {١٦} لِنَفْتِنَهُمْ
فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَاباً صَعَداً {١٧}

14. "Bizden, teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var." Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır. 15. Hak yoldan sapanlara gelince; onlar cehenneme odun olmuşlardır. 16-17. Şayet doğru yolda gitselerdi, bu hususta kendilerini denememiz için onlara bol su verirdik. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, onu artan bir azaba uğratır.

وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ/***Bizden, hak yoldan sapanlar da var:*** Yani zalimler. Bir kişi zulmettiği zaman "قسط الرجل/kasete'r-racul," adaletli davrandığı

309 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 353.

zaman “أقسط الرجل/eksete’r-racul” denilir. Bu âyet ile birlikte Allah’ın cinlerin söylemiş oldukları sözleri nakletmesi sona ermektedir. Âyetteki “فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَداً/***Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır”*** sözüne gelince; bu ifadenin cinlerin sözlerinin bir bölümü veya İbn Atiyye’nin de tercih ettiği görüşe göre[310] yeni bir cümle başlangıcı olarak Allah’ın sözü olması mümkündür.

16. âyetteki “وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا/***Şayet doğru yolda gitselerdi”*** sözüne gelince; bu söz ittifakla Allah’ın söylediği sözlerden olup cinlerin sözlerinden değildir.

تَحَرَّوْا/***Teharrav:*** “Doğruya ulaşmayı amaçlamak” anlamına gelmektedir.

وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقاً/***Şayet doğru yolda gitselerdi, bu hususta kendilerini denememiz için onlara bol su verirdik:*** Âyette geçen “مَٓاءً غَدَقاً/***mâen gadekan”*** ifadesi “bol, çok su” anlamına gelmektedir. İfade burada rızkın genişletilmesinden kinaye olarak kullanılmıştır. “الطَّرِيقَةِ/***Yol”*** kelimesiyle İslâm dini ve Allah’a itaat kastedilmektedir. Buna göre âyette “Eğer onlar İslâm ve Allah’a itaat üzere olsalardı ***‘Eğer o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketlerin kapılarını açardık’***[311] âyetinde de belirtildiği üzere mutlaka Allah onların rızıklarını genişletirdi” manası kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise bu yol küfür yoludur. Bu yoruma göre ise âyette kastedilen mana “Eğer onlar küfür üzere olurlarsa Allah onları kademeli olarak sapkınlığa meylettirmek için dünyalıkları onlara bol verirdi” şeklindedir. Bir sonraki âyetteki “لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ/***kendilerini denememiz için”*** ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

اسْتَقَامُوا/***Doğru yolda gitselerdi:*** Bu fiilin fâilinin Müslümanlar veya hak yoldan sapanlar ya da bütün cinler yahut Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i dinleyen cinler yahut da bütün mahlukat olması muhtemeldir.

---

310 İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, V, 353.

311 A‘râf 7/96.

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ/***Bu hususta kendilerini denememiz için:*** Eğer "yol" ile iman etmek ve Allah'a itaat kastedilmiş ise buradaki "deneme" ile onların Müslüman olup olmayacaklarının denenmesi kastedilmiştir. "Yol" ile "küfür üzere olmak" kastedilmiş ise "deneme" ile onların iyice saptırılması ve kademe kademe haktan uzaklaştırılmaları kastedilmiş olur.

يَسْلُكْهُ عَذَاباً صَعَداً/***Onu artan bir azaba uğratır:*** Buradaki "يَسْلُكْهُ/***yeslükhü***" fiili "sokmak, girdirmek," "صَعَداً/***saaden***" kelimesi ise "şiddetli, sıkıntılı" anlamlarına gelmektedir. "صَعَداً/***Saaden***" kelimesi "صعد/saide" fiilinin masdarıdır ve mübalağa ifade etmek için masdar sıfat olarak kullanılmıştır. Bir kişinin aşırı sıkıntılı bir durumda olduğunu belirtmek için "فُلاَنٌ فِي صَعَدٍ/fülânün fî saadin" denilir. Bir görüşe göre "صَعَداً/***saaden***" cehennemde bir dağın adıdır.

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَداًۙ {١٨} وَاَنَّهُ لَمَّا
قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداًۜ {١٩}

18. Mescidler Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın. 19. Allah'ın kulu O'na yalvarmaya kalkınca, neredeyse onun üzerinde keçe gibi olacaklardı.

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ/***Mescidler Allah'ındır:*** Burada ***"mescidler"*** ifadesi mutlak manada kullanılmıştır ve bununla Allah'a ibadet edilen mekânlar kastedilmiştir. Rivayet edildiğine göre âyet, Kureyşli müşriklerin Kâbe'yi kontrol altına almaları üzerine inmiştir. Bir görüşe göre "الْمَسَاجِدَ/***el-mesâcid***" kelimesi, "üzerine secde edilen uzuv" anlamına gelen "مَسْجَدٌ/mesced" kelimesinin çoğuludur. Ancak bu görüş zayıftır. "وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ/***Ve enne'l-mesâcide lillahi***" ifadesi, sûrenin başındaki "أُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ/***ûhiye ileyye ennehû istemea***" ifadesi üzerine atfedilmiştir. Halîl b. Ahmed ***"Mescidler Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın"*** âyetinde "işte bu sebeple Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" denilmek istendiğini söylemiştir.

وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ/***Allah'ın kulu O'na yalvarmaya kalkınca:*** Âyette zikri geçen ***"Allah'ın kulu,"*** Muhammed *sallallahu*

aleyhi ve sellem'dir. Onun kul olmak ile vasıflandırılması ise özel kılınması, Allah'a yakınlığının belirtilmesi ve onurlandırılması içindir. Zemahşerî'ye göre, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu âyette resûl veya nebî olarak değil de ***"Allah'ın kulu"*** olarak adlandırılması burada Peygamber'in kendisinden bahsedilmiş olması sebebiyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendisine gelen vahiylerde kendisini tevazu ve alçakgönüllülük gereğince zikretmektedir.[312] Ancak bu âyetin başındaki edatın sûrenin başındaki "أُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ/***ûhiye ileyye ennehû istemea"*** ifadesine atfedilerek fethalı olarak "اَنَّهُ/***ennehû"*** şeklinde okunduğu kıraate göre, bu görüşün doğru olma ihtimali mümkün olsa bile zayıftır. Âyetin başındaki edatın yeni bir cümle başlangıcı olarak kesreli "اِنَّهُ/***innehû"*** şeklinde okunduğunu kabul edersek[313] âyet Allah tarafından bir bilgi verilmesi veya cinlerin sözlerinden bir cümle olur ki bu yorumlara göre Zemahşerî'nin görüşü geçersiz olur.

كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً/*Neredeyse onun üzerinde keçe gibi olacaklardı:* Buradaki "لِبَداً/***libeden"*** kelimesi asıl olarak "keçe" anlamına gelmekte olup kalabalık, yoğun topluluklardan kinaye olarak kullanılmaktadır. Bu kelime çoğuldur ve tekili ise "لبدة/libde" şeklindedir. Bu cümlenin "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı gelmek ve onun davasını yok etmek için toplanacaklardı" şeklinde anlaşılmasına göre fâilinin insan türünden kâfirler olması veya "Kur'ân'ı dinlemek ve ondan faydalanmak için toplanacaklardı" şeklinde yorumlanmasına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i dinleyen cinler olması muhtemeldir.

قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَداً {٢٠} قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ
لَكُمْ ضَراًّ وَلَا رَشَداً {٢١} قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ
اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَداًۙ {٢٢} اِلَّا بَلَاغاً مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ۜ وَمَنْ
يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَداًۜ {٢٣}

312 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 632.

313 Nâfi' ve Ebû Bekir "اِنَّهُ" şeklinde, diğerleri ise "اَنَّهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 132.

20. De ki: "Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam." 21. De ki: "Doğrusu ben size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sahibim." 22. De ki: "Gerçekten Allah'a karşı beni kimse himaye edemez, O'ndan başka sığınacak da bulamam." 23. Ancak Allah katından olanı, O'nun mesajlarını tebliğdir. Her kim Allah'a ve Resûlü'ne isyan ederse, ona, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

مُلْتَحَداً/***Mültehaden:*** Yani sığınacak, iltica edecek yer, kişi.

اِلَّا بَلَاغاً/***Ancak tebliğdir:*** Bu ifade bir önceki âyetteki "مُلْتَحَداً/***mültehaden"*** kelimesinden bedeldir. Yani ben bu Allah'ın mesajını tebliğ görevinden başka sığınacak bir yer bulamıyorum. Bu sözün munkatı istisna olması muhtemeldir.

مِنَ اللّٰهِ/***Allah'tan:*** Zemahşerî, bu ifadenin "بَلَاغاً/***belâğan"*** kelimesinin sılası olmadığını, burada "Allah'tan olan tebliğ" manasının kastedildiğini söylemiştir. Ancak bana göre bu ifade "بَلَاغاً/***belâğan"*** kelimesiyle bağlantılıdır ve "Allah'tan bir tebliğ" anlamındadır.

وَرِسَالَاتِهِ/***O'nun mesajları:*** Zemahşerî, bu kelimenin "بَلَاغاً/***belâğan"*** üzerine atfedildiğini söylemiştir. Buna göre âyette "tebliğden ve mesajlardan başka" denilmektedir. "وَرِسَالَاتِهِ/***ve risâlâtihî"*** kelimesinin "اللّٰهِ/***Allahi"*** ismine atfedilmiş olması da muhtemeldir.

وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَداً/***Her kim Allah'a ve Resûlü'ne isyan ederse, ona, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır:*** Burada geçen "خَالِدِينَ/***hâlidîn"*** kelimesi "وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ/***Her kim Allah'a isyan ederse"*** ifadesinin manası üzerine atfedildiği için çoğul olarak gelmiştir. Bu âyet kâfirler hakkındadır. Mutezile ise büyük günah işleyen mü'minlerin de cehennemde devamlı olarak kalacaklarını kabul ettiği için bu âyette mü'minlerden isyan edenlerin kastedildiğini söylemektedir.

Âyette kâfirlerin kastedilmiş olduğuna iki şekilde delil getirilmektedir.

Birincisi: Bu âyet ve sûre Mekke'de nâzil olmuştur ve içeriğinde kâfirlerden bahsedilmektedir.

İkincisi: Âyetin öncesi ve sonrası burada kâfirlerin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir.

حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِراً وَاَقَلُّ عَدَداً
{٢٤} قُلْ اِنْ اَدْرٖٓي اَقَرٖيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٖٓي اَمَداً {٢٥}

24. Sonunda, vadedildikleri şeyi gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir. 25. De ki: "Vadedildiğiniz, yakın mıdır yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem."

حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ/*Sonunda, vaat edildikleri şeyi gördükleri zaman:* Bu cümle 19. âyetteki "**يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً/*Onun üzerinde keçe gibi olurlar*"** ifadesiyle bağlantılıdır ve oradaki ifadenin sonucunu bildirir. Buna göre bu bölümde "Onlar vadedildikleri şeyi görecekleri zamana kadar inkâr ederler ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı birbirleriyle dayanışma içinde olurlar" manası kastedilmektedir. Bu Zemahşerî'nin görüşüdür. Aynı şekilde bu âyetin manadan anlaşılan mahzûf bir ifadeden bedel olması da caizdir. Buna göre "Onlar vadedildikleri şeyi görecekleri zamana kadar sahip oldukları küfür inancı üzere devam ederler" manası kastedilmiştir. Bu görüş daha kuvvetlidir.

قُلْ اِنْ اَدْرٖٓي اَقَرٖيبٌ مَا تُوعَدُونَ/*De ki: Vadedildiğiniz, yakın mıdır, ben bilmem:* Buradaki "**اِنْ/*in*"** edatı olumsuzluk ifade etmektedir. Buna göre âyette "De ki: Vadedildiğiniz şeyin yakın mı, uzak mı olduğunu ben bilmem" manası kastedilmektedir. Onun uzak olma durumu "**اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٖٓي اَمَداً/*yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar*"** sözüyle ifade edilmiştir. Buradaki ***"vaat edilen şey"*** sözüyle müşriklerin Bedir savaşında öldürülmeleri veya kıyamet günü kastedilmektedir.

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَداًۙ {٢٦} اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ
فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداًۙ {٢٧} لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا
رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً {٢٨}

26. Gaybı bilendir. Gaybına kimseyi muttali kılmaz; 27. Ancak dilediği elçi bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar; 28. Rablerinin mesajlarını ulaştırdıklarını bilmek için. Onların nezdinde olanları kuşatmış ve her şeyi bir bir saymıştır.

فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَداًۙ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ/***Gaybına kimseyi muttali kılmaz; ancak dilediği elçi bunun dışındadır:*** Yani Allah hiç kimseyi gaybın bilgisine muttali kılmaz ancak dilediği kişiler -ki onlar elçilerdir- bunun dışındadır. Onlara da bu gayb bilgisinden dilediği kadarını muttali kılar. "مِنْ رَسُولٍ/***Min resûlin***" ifadesinde geçen "مِنْ/***min***" edatı cinsin beyanı için olup ba'ziyye anlamında değildir. Burada kastedilen elçiler ile melekler içerisindeki elçilerin kastedilmiş olması muhtemeldir. İbn Atiyye ***"elçi"*** kelimesini bu şekilde yorumlamıştır.[314] Veya ***"elçi"*** kelimesini insanlardan seçilmiş olan peygamberler olarak anlamak da mümkündür. Nitekim Zemahşerî bu yorumu tercih etmiştir.[315] Zemahşerî bu yoruma dayanarak âyeti, gayba ait keşiflerde bulunduklarını iddia eden evliyanın kerametlerinin gerçek olmayacağına delil olarak göstermektedir. Zira Allah gaybın bilgisine evliyayı değil sadece peygamberleri muttali kıldığını bildirmektedir. Burada aynı şekilde peygamber olmamaları sebebiyle, kehânette bulunmanın, müneccimliğin ve bunlara benzer şekilde gaybı bildiğini iddia edenlerin yalancı olduklarına da delil bulunmaktadır.

فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداً/***Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar:*** Burada Allah'ın bu elçinin önünden ve ardından giderek onu şeytanlardan koruyacak gözcüler gönderdiği belirtilmektedir. "رَصَداً/***Rasaden***" kelimesiyle ilgili olarak bu sûrede açıklamalar

---

314 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 356.
315 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 634.

yapmıştık. Bazı âlimlere göre ise Allah, her bir elçiyle birlikte Rabbinin mesajını ulaştırıncaya kadar onu koruyacak melekler gönderir.

لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ/***Rablerinin mesajlarını ulaştırdıklarını bilmek için:*** Buradaki "لِيَعْلَمَ/***bilmek için***" ifadesinin fâilinin kim olduğu hakkında üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Yani Allah, elçilerin Rablerinin mesajlarını ulaştırdıklarını bilmek için. Allah onu gerçekleşmeden önce de bilmekteydi ancak gerçekleşmesiyle de bilmektedir.

İkincisi: Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gözcü meleklerin Rablerinin mesajlarını ulaştırdıklarını bilmesi için.

Üçüncüsü: Kâfirlerin, elçilerin Rablerinin mesajlarını ulaştırdıklarını bilmeleri için.

Birinci görüş daha kuvvetlidir. Âyetteki "اَبْلَغُوا/***ebleğû***" ve "رَبِّهِمْ/***rabbihim***" kelimelerindeki zamirlerin çoğul olması mana üzerine hamledilmeleri sebebiyledir. Çünkü ***"Allah'ın dilediği elçi"*** ifadesindeki ***"elçi"*** kelimesi tekil olmakla birlikte bununla bir topluluk kastedilmiştir.

وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ/***Onların nezdinde olanları kuşatmış:*** Yani Allah, elçilerin yanında bulunan ilimleri ve hükümleri tam manasıyla kuşatmıştır. Bu cümle âyetin başındaki "لِيَعْلَمَ/***bilmek için***" kelimesine atfedilmiştir. Çünkü burada Allah'ın bilmesi kastedilmektedir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. Bu cümlenin hâl konumunda olması da muhtemeldir.

وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا/***Her şeyi bir bir saymıştır:*** Bu ifade bütün her şeyi kapsayan genel bir hükümdür. "عَدَدًا/***Adeden***" kelimesi hâl veya temyiz ya da mef'ûlü mutlak olduğu için mansubdur.

سُورَةُ الْمُزَّمِّلِ

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ {١}

1. Ey örtünüp bürünen!

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ/*Ey örtünüp bürünen!:* Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. "**الْمُزَّمِّل/*el-Müzzemmil*"** kelimesi "مُتَفَعِّل/mütefe'il" vezninde olup aslı "الْمُتَزَمِّل/el-mütezemmil" şeklindedir. Ancak daha sonra "te" harfi sakin kılınıp "ze" harfine idğam edilmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"müzzemmil"*** şeklinde zikredilme sebebine dair üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu âyet nâzil olduğu esnada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir elbise veya örtünün altındaydı. ***"Müzzemmil"*** kelimesi "toplanmış ve sıyrılmış şekilde bir giysiye bürünen kişi" anlamına gelmektedir. Bu Âişe *radıyallahu anhâ*[316] ve cumhurun görüşüdür.

---

316 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 356.

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılmak için giysisine bürünmüştü.

Üçüncüsü: *"Müzzemmil"* kelimesiyle "peygamberlik görevini yerine getirmek için hazırlanmak, kolları sıvamak" kastedilmektedir.

Buhârî ve Müslim'de nakledilen hadis sebebiyle birinci görüş doğrudur. Bu hadise göre, vahyin ilk başladığı zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hira mağarasındayken Cebrail kendisine gelince korkudan titreyerek eşi Hatice'nin yanına döndü ve ***"Beni örtün, beni örtün"*** dedi. Bunun üzerine önce Müddessir sûresinin ilk âyeti olan "يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ/***Ey bürünüp sarınan"*** âyeti nâzil oldu onun üzerine de bu sûrenin ilk âyeti olan "يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ/***Ey örtünüp bürünen!"*** âyeti nâzil oldu. Buna göre ***"müzzemmil"*** kelimesi "Cebrail'in ilk gelişinde hissettiği korkudan dolayı örtünen" anlamına gelmektedir. Zemahşerî ise şöyle demektedir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kadife bir örtünün altında uyumakta iken Allah onun kadifeye sarınmış hâlini belirtmek için ***'Ey örtünüp bürünen'*** şeklinde nida etmiştir. Çünkü ağır uyku gece ibadete kalkmayı zorlaştırmaktadır." Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır.

Süheylî, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ***"Ey örtünüp bürünen!"*** şeklinde nida edilmesinin iki faydasının olduğunu söylemiştir.

Birincisi: Burada bir nezaket üslubu vardır. Zira Araplar birisine nazikçe seslenecekleri zaman ona içinde bulunduğu hâli belirtecek şekilde seslenirlerdi. Örneğin; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mescidde toprak üzerinde yatmakta olan Ali *radıyallahu anh*'a ***"Kalk, ey toprağa bulanmış olan"*** şeklinde seslenmiştir.[317]

İkincisi: Burada gece örtünerek yatan herkesi Allah'ın zikrine yönlendirmek için bir uyarı bulunmaktadır. Çünkü bir fiilden türemiş isim ile yapılan bir hitaba o fiili yapan herkes ortak olmaktadır.

---

317 Buhârî, no: 430.

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَليلاًۙ {٢} نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَليلاًۙ
{٣} اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتيلاًؕ {٤}

2-4. Birazı hariç gece kalk. Yarısını yahut ondan az eksilt ya da onu çoğalt ve Kur'ân'ı hakkıyla oku.

قُمِ الَّيْلَ/***Gece kalk:*** Bu ifade Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gece namaz kılmasını isteyen bir emirdir. Gece namazının vacip mi, mendup mu olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Mendup olduğuna dair görüşü kabul ettiğimizde bu emir nesh edilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Ancak gece namazının vacip olduğunu kabul ettiğimizde ise üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu namaz sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* üzerine farzdır ve o ölünceye kadar farz olmaya devam etmiştir.

İkincisi: Bu namaz hem Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hem de ümmetine farzdır. Onlar bu sûrenin son âyetiyle nesh edilene kadar ayakları şişinceye dek gece namaz kılıyorlardı. Âişe *radıyallahu anhâ*'ya göre[318] sûrenin son âyetinden sonra gece namazı nafile namaz olmuştur ki bu görüş doğrudur. Gece namazının ne kadar süre farz olarak devam ettiği hususunda da farklı görüşler dile getirilmiştir. Âişe *radıyallahu anhâ* bir yıl olduğunu söylemiştir. Bir görüşe göre, sekiz ay, başka bir görüşe göre ise on yıldır. Bu son görüşe göre, hükmü nesh eden sûrenin son âyeti Medine'de nâzil olmuştur.

Üçüncüsü: Gece namazı hem Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hem de ümmetine farz kılınmış olup sonradan nesh edilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Ancak bütün gece değil onun insana kolay gelen bir kısmı ibadetle geçirilmelidir. Bu Hasan el-Basri ve İbn Sîrîn'in görüşüdür.[319]

---

318 Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, no: 584.
319 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 361.

إِلَّا قَلِيلاً نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً أَوْ زِدْ عَلَيْهِ/***Birazı hariç, yarısını yahut ondan az eksilt ya da onu çoğalt:*** Burada kastedilen mana hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: En meşhur ve en kuvvetli görüşe göre, burada zikredilenler ***"gece"***den istisna edilmektedir. "نِصْفَهُ/***Yarısını"*** ifadesi ***"gece"***den veya "قَلِيلاً/***az"*** kelimesinden bedeldir. ***"Az"*** kelimesinin ***"yarısı"*** kelimesinden bedel olması gecenin bütününe nispetledir. ***"Ondan az eksilt ya da onu çoğalt"*** ifadesinde geçen ***"ondan"*** zamiriyle ***"yarısı"*** kastedilmektedir. Buna göre âyette Allah'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i üç seçenekten birini seçme konusunda serbest bıraktığı belirtilmektedir. Bunlar, gecenin yarısını veya yarısından azını ya da yarısından fazlasını ibadetle geçirmesidir.

İkincisi: Zemahşerî bu âyet hakkında şöyle demiştir: Âyette geçen ***"Birazı hariç"*** ifadesi ***"yarısı"*** kelimesinden istisnadır. Buna göre âyette "Birazı hariç gecenin yarısını ibadetle geçir" denilmektedir. Bu yoruma göre Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "gecenin yarısından daha azı" veya "yarısından daha fazlası" olmak üzere iki seçenek sunmuştur. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü "أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً/***yahut ondan az eksilt"*** sözü zaten gecenin yarısından biraz eksiltme anlamını içermektedir. Bu sebeple yarıdan azı istisna etmenin bir anlamı yoktur.

Üçüncüsü: Zemahşerî bu âyet hakkında ayrıca şöyle demiştir: "أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً/***Yahut ondan az eksilt"*** sözüyle gecenin yarısının yarısının yani çeyreğinin kastedilmiş olması da caizdir. Bu takdirde ***"ya da onu çoğalt"*** ifadesindeki ***"onu"*** zamiriyle gecenin çeyreği kastedilmiş olur. Yani "Çeyreğin üzerine ekle" denilmiş olur ki bu da üçte birdir. Bu yoruma göre, seçenekler gecenin yarısını, üçte birini ya da dörtte birini ibadetle geçirmek şeklinde olur. Bu görüşün doğru olma ihtimali de zayıftır.

Dördüncüsü: İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: Bu âyetlerde geçen "إِلَّا قَلِيلاً/***Birazı hariç"*** ifadesiyle bir mazeret sebebiyle ibadet edilemeyen geceler kastedilmektedir. Buna göre ***"gece"*** kelimesi cins

isim olarak "geceler" anlamında kullanılmıştır. Bu görüşün doğru olma ihtimali de uzaktır. Çünkü geceden istisna edilen bu ***"biraz"***ı sonrasında gelen gecenin yarısı veya ondan eksiltilmesi veya onun artırılması ifadeleri açıklamaktadır. Buradan da kendisinden istisna edilen şeyin geceler değil de gecenin bazı bölümleri olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer "Niçin gecenin yarısından eksiltme ***'az'*** ile belirlenmiş ve ***'yahut ondan az eksilt'*** denilmiş ancak artırması söylenirken herhangi bir ölçü belirtilmemiş ve ***'ya da onu çoğalt'*** denilerek 'onu az çoğalt' denilmemiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Çoğaltmada fazla yapmak güzeldir. Bunun için eksiltmenin aksine ona bir sınır konulmamıştır. Eğer eksiltmeyi de bir kayıt koymadan söyleseydi gecenin yarısından çoğunu eksiltme ihtimali de anlaşılırdı.

وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلاً/*Kur'ân'ı hakkıyla oku:* Burada geçen "تَرْتِيلاً/***tertîlen***" kelimesi, "yavaşça, uzatarak, harekelere basarak ve harfleri belirterek okuma" anlamına gelmektedir. Bu şekilde okumak, okuyanın ne dediğinin anlaşılmadığı hızlı okumanın aksine Kur'ân'ın manaları üzerinde düşünmeye yardım eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, okuyuşunu harf harf keserek yapardı.[320] Rahmet içerikli bir âyeti okuyunca durur ve Allah'ın rahmetini ister, azap içerikli bir âyeti okuyunca ise yine durur ve Allah'a sığınırdı.[321]

اِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً {٥}

5. Biz sana ağır bir söz vereceğiz.

اِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً/*Biz sana ağır bir söz vereceğiz:* Bu âyet gece namazından bahseden âyetler arasında bulunan bir ara cümle niteliğindedir.

قَوْلاً ثَقِيلاً/*Ağır bir söz:* Bu, Kur'ân'dır. Kur'ân'ın ***"ağır"*** olarak tanımlanmasının sebebi hakkında beş farklı görüş bulunmaktadır.

---

320 Hâkim, *Müstedrek*, no: 1160; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 22.
321 İbn Hibbân, Sahîh, no: 2604; İbn Huzeyme, *Sahîh*, no: 542.

Birincisi: Vahyin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nüzûlü esnasında ona çok meşakket vermesi sebebiyle ağır olarak isimlendirilmiştir. Kendisine vahiy inerken hissettiği sıkıntı sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çok soğuk bir günde bile terlerdi.[322] Vahiy Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in üzerine o kadar ağırlık bastırıyordu ki devesinin üzerinde iken kendisine vahiy gelince devesi çöküyordu.[323] Yine bir gün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahiy geldiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dizi Zeyd b. Sâbit'in dizinin üzerindeydi ve neredeyse Zeyd'in dizi kırılacaktı.[324] Bu görüşe göre ***"ağır"*** kelimesi hakiki anlamda kullanılmıştır.

İkincisi: Mucizevi üslubu ve içerdiği tehditler sebebiyle kâfirlere ağır gelmektedir.

Üçüncüsü: Mizanda ağırdır.

Dördüncüsü: Bir ölçüsü ve önceliği olan sözdür.

Beşincisi: İçerdiği yükümlülükler, emirler ve yasaklar sebebiyle ağırdır. Bu İbn Atiyye'nin tercih etmiş olduğu görüştür.[325] Bu görüşe göre, ara cümle olan bu âyetin içeriği ile gece namazından bahseden âyetler, meşakkat içermeleri sebebiyle mana yönünden uyumlu olmaktadır.

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْأً وَاَقْوَمُ قِيلاً {٦} اِنَّ
لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً {٧}

6. Şüphesiz gece neş'eti, konumu daha şiddetli ve söyleyişi daha sağlamdır. 7. Zira gündüz, sana uzun bir meşguliyet var.

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ/***İnne nâşiete'l-leyli:*** Bu âyette geçen "نَاشِئَةَ/***nâşie***" kelimesi hakkında yedi farklı görüş bulunmaktadır.

322 Buhârî, no: 2; Mâlik, *Muvatta*, no: 475.
323 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 681, Hâkim, *Müstedrek*, no: 3865.
324 Buhârî, no: 2677.
325 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 385.

Birincisi: Gece neş'et eden kişi kastedilmektedir. Yani geceleyin namaz kılmak için yatağından kalkan kişi.

İkincisi: Namaz için kalkmak sûretiyle ortaya çıkan topluluklar.

Üçüncüsü: Gece neş'et eden ibadet. Yani gece gerçekleştirilen ibadet.

Dördüncüsü: Uyuduktan sonra kalkmaktır. Gecenin başında henüz uyumadan namaz kılan kişi neş'et etmemiş olur.

Beşincisi: Neş'et eden namaz kılmak, yatsıdan sonra gecenin ilk vakitlerinde namaz kılmaktır.

Altıncısı: Akşam ve yatsı namazlarından sonra namaz kılmaktır.

Yedincisi: Gecenin bütün vakitleridir.

هِيَ اَشَدُّ وَطْأً/*Konumu daha şiddetli:* Bu ifade iki farklı şekilde anlaşılabilir.

Birincisi: Namaz kılan için gece ibadeti daha ağır ve daha zordur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Allah'ım! Mudar kabilesi üzerine şiddet ve baskını artır!"***[326] hadisinde bu anlamda kullanmıştır. En ağır olan ibadet sevap açısından da en büyük olur. Bu yoruma göre, âyette mükâfatının büyüklüğü sebebiyle gece namazına teşvik manası bulunmaktadır.

İkincisi: İnsanın yalnız kalması, zihnin dingin olması ve insanlardan uzak olmak sebebiyle insanın ibadete odaklanması daha çok olmaktadır. Devamındaki ***"وَاَقْوَمُ قِيلاً/söyleyişi daha sağlamdır"*** ifadesi bu manaya daha yakındır. Âyetteki ***"وَطْأً/vet'en"*** kelimesi bazı kıraatlerde "muvafık, uygun olmak" anlamına gelecek şekilde ***"وِطَاءً/vitâen"*** olarak da okunmuştur.[327] Buna göre anlam "Zihnin dingin olması sebebiyle kalp ve dil birbiriyle daha uyumlu olur" şeklinde olur.

---

326 Buhârî, no: 961.

327 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 359.

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً/Zira gündüz, sana uzun bir meşguliyet var: Âyette geçen "**سَبْحاً/sebhan**" kelimesi günlük işlerle meşgul olmayı ifade etmektedir. Buna göre âyette "Gündüz günlük işlerle uğraşman seni meşgul etmektedir ve Rabbine ibadet etmek için gece boş kalmaktasın" denilmektedir. Bir görüşe göre ise âyet "Eğer gece namazından kaçırdıkların olursa onları gündüz yerine getir. Çünkü gündüz uzundur ve bunun için vakit vardır" anlamına gelmektedir.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً {٨} رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً {٩} وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْراً
جَمِيلاً {١٠} وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ اُو۬لِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلاً {١١}
اِنَّ لَدَيْنَٓا اَنْكَالاً وَجَحِيماً {١٢} وَطَعَاماً ذَا غُصَّةٍ وَعَذَاباً اَلِيماً {١٣}
يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيباً مَهِيلاً {١٤}

8. Rabbinin adını zikret ve O'na tam manasıyla yönel. 9. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekil edin. 10. Onların söylediklerine sabret ve onları güzellikle terk et. 11. Nimet sahibi o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver. 12-13. Hiç Şüphesiz Bizim yanımızda boyunduruklar, yakıcı bir ateş, boğazda takılan yiyecek ve elem verici bir azap vardır. 14. O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar dağılıp giden kum yığını olur.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ/Rabbinin adını zikret: Bir görüşe göre, âyetin manası "Namazın başında 'Bismillahirrahmânirrahîm' de" şeklindedir ancak âyetin lafzı bundan daha kapsamlıdır.

وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً/Ve O'na tam manasıyla yönel: Yani ibadetiyle O'na doğru yol al ve sadece O'na dayan. Bir görüşe göre "**تَبَتَّلْ/tebettel**" fiili "dünyayı reddetmek" anlamına gelmektedir. "**تَبْتِيلاً/Tebtîlen**" kelimesi kıyas dışı bir masdardır.

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا/O'nu vekil edin: Âyette geçen "وَكِيل/**vekîl**" kelimesi, "kendisine havale edilen işleri yerine getiren" anlamına gelmektedir. Burada Allah'a tevekkül edilmesi emredilmektedir.

وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ/Onların söylediklerine sabret: Yani kâfirlerin söylediklerine sabret. Bu âyet seyf âyetiyle nesh edilmiştir. Bir görüşe göre, sadece bu âyetteki ***"onları güzellikle terk et"*** sözünden anlaşılan kâfirlere karşı hoşgörülü davranmak neshedilmiştir ancak ***"sabret"*** emri ise her zaman geçerlidir.

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ/Yalancıları bana bırak: Bu söz onlara bir tehdit içermektedir. "وَالْمُكَذِّبِينَ/**Ve'l-mükezzibîn**" kelimesi mef'ûlü meah olduğu veya atfedilmiş olduğu için mansubdur.

أُولِي النَّعْمَةِ/Nimet sahibi: Yani dünyada nimetlendirilmiş. Rivayet edildiğine göre, bu âyet Mugîreoğulları hakkında inmiştir. Onlar Kureyş'ten bir kabile olup dünya hayatında pek çok nimete sahip olmuşlardır.

أَنْكَالًا/Boyunduruklar: Bu kelime "demirden yapılmış boyunduruk" anlamına gelen "نكل/nekl" kelimesinin çoğuludur. Bunların ateşten oluşan siyah boyunduruklar olduğu rivayet edilmiştir.

وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ/Boğazda takılan yiyecek: Bu ifadeyle zakkum ağacı kastedilmektedir. "ذَا غُصَّةٍ/**Zâ kussatin**" ifadesi, "yiyen kişinin boğazında takılıp kalan" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, "onların boğazlarına takılan ve ne aşağıya inen ne de yukarıya çıkan diken" demektir. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuyunca bayılmıştır.[328]

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ/O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır: Yani titreşir ve sarsılır. Âyetin başındaki "يَوْمَ/**yevm**" kelimesinin âmili öncesindeki "إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا/**inne ledeynâ enkâlen**" sözüyle kastedilen manadır.

328 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 360.

وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيباً مَهِيلاً/Dağlar dağılıp giden kum yığını olur: Âyette geçen "كَثِيباً/**kesîben**" kelimesi "kum yığını" ve "مَهِيلاً/**mehîlen**" ise "rüzgârın sürüp götürdüğü yani dağıttığı yumuşak, gevşek" anlamına gelmektedir. "مَهِيل/Mehîl" kelimesi "مَفْعُول/mef'ûl" veznindedir. Buna göre âyette "Kıyamet günü gerçekleşince dağlar böyle kum yığınları hâline gelecektir" denilmektedir.

إِنَّا اَرْسَلْنَا اِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِداً عَلَيْكُمْ كَمَا اَرْسَلْنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولاً {١٥}

15. Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi size de şahit olarak bir elçi gönderdik.

اِنَّا اَرْسَلْنَا اِلَيْكُمْ رَسُولاً/Size bir elçi gönderdik: Burada bütün insanlara hitap edilmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün insanlığa gönderilmiştir. Zemahşerî bu âyette Mekke halkına hitap edildiğini söylemiştir.

شَاهِداً عَلَيْكُمْ/Size şahit olarak: Yani sizin inkâr, iman, itaat ve isyan gibi amellerinize şahitlik edecek bir elçi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Ben de kardeşim İsa gibi 'Ben onların içinde bulunduğum sürece şahittim. Ama Sen benim canımı alınca onların üzerine gözetleyici yalnız Sen oldun'[329] diyorum"** hadisinde belirttiği üzere sadece bizzat gördüğü amellere şahitlik edecektir.

كَمَا اَرْسَلْنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولاً/Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi: Burada elçi olarak Musa *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Bir sonraki âyetteki ***"Ama Firavun o elçiye karşı geldi"*** ifadesinde de yine Musa *aleyhisselâm* kastedilmiştir. Burada geçen "الرَّسُول/**er-resûl**" kelimesinin başındaki "ال/elif-lam" takısı ahd içindir.

---

329 Mâide 5/117.

فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذاً وَبِيلاً {١٦} فَكَيْفَ تَتَّقُونَ
اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْماً يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيباً {١٧} اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ
مَفْعُولاً {١٨} اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً {١٩}

16. Ama Firavun o elçiye karşı geldi, Biz de onu şiddetli bir şekilde yakaladık. 17. Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlılara çevirecek bir günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz? 18. Gökyüzü onun sebebiyle yarılacaktır. O'nun vaadi yerine gelir. 19. İşte bu bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine bir yol edinir.

اَخْذاً وَبِيلاً/***Ahzen vebîlen:*** Yani ağır ve şiddetli bir şekilde.

يَوْماً/***Bir günden:*** Bu kelime mef'ûlü bih'tir ve "تَتَّقُونَ/***tettekûne***" fiili sebebiyle nasp olmuştur. Yani eğer inkâr ederseniz kıyamet gününden ve onun dehşetinden nasıl korunacaksınız? Bir görüşe göre bu kelime, "كَفَرْتُمْ/***kefertüm***" kelimesinin "bilerek inkâr etmek, yalanlamak" anlamına geldiği kabul edildiği zaman bu kelimenin mef'ûlü bih'i olur. Başka bir görüşe göre "يَوْماً/***yevmen***" kelimesi "kıyamet gününde takvanız nasıl olacaktır?" anlamına gelecek şekilde zarftır. Bu kelimenin âmilinin "zikret, hatırla" takdirinde mahzûf bir kelime olması da muhtemeldir.

يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيباً اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ/***Çocukları ak saçlılara çevirecek, gökyüzü onun sebebiyle yarılacaktır:*** Burada geçen "الْوِلْدَانَ/***el-vildân***" kelimesi "küçük çocuk" anlamına gelen "الْوَلِيد/el-velîd" kelimesinin, "شِيباً/***şîben***" ise "saçı ağarmış" anlamına gelen "أشيب/eşyeb" kelimesinin çoğuludur. "شِيباً/***Şîben***" kelimesinin vezni aslında "فُعْلٌ/fühlün" şeklindedir ancak ortadaki "ye" harfi sebebiyle "şin" harfi kesreli olarak okunmaktadır. "يَجْعَلُ/***Yec'alü***" fiilinin ***"Allah"*** lafzına veya ***"gün"*** kelimesine isnad edilmesi mümkündür. Buna göre âyette "çocukların kıyamet gününde ak saçlı ihtiyarlara döneceği" belirtilmektedir. Bir görüşe göre, bu ifade hakiki anlamda, başka bir görüşe göre kıyamet gününün dehşetini, diğer bir görüşe göre ise kıyamet gününün uzunluğunu belirtmek için mecaz anlamda kullanılmıştır.

اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ/Gökyüzü onun sebebiyle yarılacaktır: Âyetteki "مُنْفَطِرٌ/ **münfetır"** kelimesi "yarılmış" anlamına gelmektedir. ***"Onun"*** zamiriyle "kıyamet günü" kastedilmektedir. Yani kıyamet gününün dehşetinden gökyüzü yarılacaktır." ***"Onun"*** zamiriyle Allah'ın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Yani Allah'ın emri ve kudretiyle gökyüzü yarılacaktır. Birinci görüş daha kuvvetlidir. "اَلسَّمَاءُ/***Semâ"*** kelimesi müennes olmasına rağmen "مُنْفَطِرٌ/***münfetır"*** kelimesinin müzekker olarak gelme sebebi "اَلسَّمَاءُ/***semâ"*** kelimesinin hakiki müennes olmaması veya "ذَاتُ انْفِطَار/ zâtü infitâr" takdirinde izafet manasında olması ya da "السقف/çatı" kelimesinin kastedilmiş olmasıdır.

كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً/O'nun vaadi yerine gelir: Âyette geçen ***"O'nun vaadi"*** ifadesiyle kıyamet günü veya Allah kastedilmiştir. Lafız olarak zikredilmiş olması sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir.

اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ/İşte bu bir öğüttür: Burada daha önce zikredilmiş olan öğütlere ve tehdit içerikli ifadelere işaret edilmektedir.

فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً/Artık kim dilerse Rabbine bir yol edinir: Burada Allah'a yaklaştıran yollar kastedilmektedir. Âyette Allah'a götüren yollara girmeye teşvik ve yönlendirme amaçlanmaktadır.

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ
الَّذ۪ينَ مَعَكَۜ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
فَاقْرَؤُ۫ا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ
يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُ۫ا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناًۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ
خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراًۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ {٢٠}

20. Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden az bir kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde

bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) elbette biliyor. Gece ve gündüzü ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için sizi bağışladı. Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan aramak üzere yeryüzünde yol tepeceklerini, diğer bir kısmınızın da Allah yolunda çarpışacaklarını bilmektedir. O hâlde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha hayırlı ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ/***Rabbin, senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını ibadetle geçirdiğini elbette biliyor:*** Bu âyet, sûrenin başında geceyi ibadetle geçirmeyi emreden âyeti nesh etmek için inmiştir. Âyette Allah'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve yanındaki Müslümanların geceleri bazen az, bazen çok süreyle kalkıp ibadet ettiklerini bildiği vurgulanmaktadır. Çünkü insanlar gece geçen süreleri hesaplamamaktadırlar ve bunu ancak Allah bilebilir. Sonuçta Allah, Müslümanlara yüklemiş olduğu bu yükümlülüğü hafifletmiş ve onlara Kur'ân'dan kolaylarına gelen miktarı okumalarını emretmiştir.

وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ/***Yarısını ve üçte birini:*** Buradaki kelimeleri "وَنِصْفِهِ وَثُلُثِهِ/***ve nısfihî ve sülüsihî"*** şeklinde mecrur olarak okuyanlar "مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ/***min sülüseyi'l-leyli"*** ifadesinin üzerine atfederek okumaktadırlar.[330] Buna göre anlam ***"üçte ikisinden, yarısından ve üçte birinden az bir kısmını"*** şeklinde anlaşılır. "وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ/***Ve nısfehû ve sülüsehû"*** şeklinde okunduğunda ise "اَدْنٰى/***ednâ"*** kelimesi üzerine atfedilmiş olur. Buna göre ise âyet "Senin gecenin üçte ikisinden az bir kısmını ve bazen yarısını ve bazen üçte birini ibadetle geçirdiğini" şeklinde anlaşılır.

330 İbn Kesîr ve Kufeliler "وَنِصْفَهُ" şeklinde, diğerleri ise "وَنِصْفِهِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 433.

وَطَٓائِفَةٌ/Bir topluluk: Burada Müslümanlar kastedilmektedir ve bu kelime "**تَقُومُ/tekûmu**" fiilinin fâili üzerine atfedilmiştir.

عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ/O sizin bunu sayamayacağınızı bildi: Âyette geçen "**bunu**" kelimesiyle sözün öncesinden anlaşılan konu kastedilmektedir. Yani sizin geceleri sayamayacağınızı bildi. Bir görüşe göre burada "Müslümanların bütün geceyi ibadetle geçirmeye güç yetiremeyeceklerinin Allah tarafından bilindiği" vurgulanmaktadır.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ/Sizi bağışladı: Burada Allah tarafından gece ibadetinin hafifletilmesi ifade edilmektedir. Yani eğer siz gece ibadetini yapmamış iseniz Allah sizi bağışlamıştır.

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ/Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun: Yani eğer gecenin tamamını ibadetle geçiremiyorsanız onun bir kısmında ibadet edin ve gece namazlarınızda Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Bu emir, tavsiye niteliğindedir. İbn Atiyye ise bu emrin cumhura göre zorunluluk ifade ettiğini söylemiştir. Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn ise bu emrin mümkün olandan daha az olsa bile mutlak sûrette uygulanması gereken bir farz olduğunu söylemişlerdir.[331] Hatta bazı âlimler, vitir namazı kılan kişilerin bu emri uygulamaları gerektiğini söylemişlerdir. Bir görüşe göre, bu farz idi sonra beş vakit namazın emredilmesiyle birlikte nesh edilmiştir. Bazı âlimlere göre ise bu diğerlerine değil sadece Kur'ân ehli üzerine farzdır.

عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى/Allah içinizde hastaların bulunacağını bilmektedir: Allah âyetin bu bölümünde insanları gece ibadetinden alıkoyacak mazeretleri saymaktadır. Bunlardan bazıları, hastalık, ticaret amaçlı yolculuk ki bu Allah'ın fazlını istemek için yola çıkmak olarak ifade edilmektedir ve cihaddır. Sonrasında ise emri veya hafifletmeyi tekit amaçlı olarak kolayına geleni okuma emri tekrar edilmiştir. Bu tekrarın mazeretlerin peşinden zikredilmiş olması sebebiyle ikinci görüş daha kuvvetlidir.

---

331 Seâlibî, *Tefsîr*, IV, 356.

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ/***Namazı kılın, zekâtı verin:*** Burada farz olan namaz ve zekât kastedilmektedir.

وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ/***Allah'a ödünç verin:*** Burada Müslümanların sadaka vermeleri gerektiği kastedilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Bakara sûresinde açıklama yapılmıştı.

هُوَ خَيْراً/***Daha hayırlı olmak üzere:*** Buradaki "خَيْراً/***hayran***" kelimesi "تَجِدُوهُ/***onu bulursunuz***" fiilinin ikinci mef'ûlü olduğu için mansubdur. "هُوَ/***Hüve***" ise fasıl zamiridir.

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ/***Allah'tan mağfiret dileyin:*** Bazı âlimlere göre, namazdan sonra mağfiret istemek bu âyete dayanmaktadır. Bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı bitirip de selam verdiği zaman üç defa ***"Estağfirullah"*** dediği bildirilmektedir.[332]

---

332 Müslim, no: 1362; Nesâî, no: 1336.

سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ {١} قُمْ فَاَنْذِرْۙ {٢} وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ {٣} وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ {٤}
وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ {٥} وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ {٦} وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ {٧}

1. Ey bürünüp sarınan! 2. Kalk ve uyar. 3. Rabbini yücelt. 4. Elbiseni temizle. 5. Pis olanı bırak. 6. Çok görerek minnet etme. 7. Rabbin için sabret.

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ*/Ey bürünüp sarınan:* Burada geçen "الْمُدَّثِّرُ/***el-müddessir"*** kelimesi "الْمُتَفَعِّلُ/mütefe'il" vezninde olup "bir örtüye veya elbiseye bürünen" anlamına gelmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu şekilde hitap edilmesi bir önceki sûrede açıkladığımız üzere "الْمُزَّمِّلُ/***el-müzzemmil"*** şeklinde hitap edilmesi ile aynı sebeptendir. Süheylî, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "الْمُدَّثِّرُ/***el-müddessir"*** şeklinde hitap edilmesi konusunda üç farklı anlamın olabileceğini söylemiştir. Bunlardan ikisi, Müzzemmil sûresinin ilk âyetiyle ilgili olarak zikredilmişti. Üçüncü anlam ise şudur: Araplar, son derece önemli bir konuda uyarıda bulunan kişilere "çıplak uyarıcı" derlerdi. Kolları sıvamak ve bir elbiseye bürünmek ise bunun tersi bir ifadedir. Burada sanki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, tebliğ

görevine hazırlanması gerektiği uyarısı yapılmaktadır. Bir görüşe göre, Kur'ân'dan ilk inen sûre budur. Doğru olan görüş ise Alak sûresinin bundan önce inmiş olmasıdır.

قُمْ فَأَنْذِرْ/Kalk ve uyar: Yani insanları uyar. Bu ifade Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bütün insanlara gönderilmiş olduğunu göstermektedir.

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ/Rabbini yücelt: Yani O'nu tazim et. Burada "Allahu ekber" sözünün söylenmesi de kastedilmiş olabilir. Ebû Hureyre'den rivayet edilen, Müslümanların "Namazlarımıza nasıl başlayalım?" şeklinde soru sormaları üzerine "**وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ/Rabbini yücelt**" âyetinin indiği şeklindeki hadis bu görüşü desteklemektedir. "**وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ/ Rabbini yücelt**" âyeti başından ve sonundan okunabilen "maklûb" ifadelerdendir.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ/Elbiseni temizle: Bu âyet hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu âyet hakiki manada olup elbisenin pislikten temizlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu hususta da emrin vücup ifade ederek elbisedeki pisliği temizlemenin vacip mi yoksa tavsiye anlamında olup sünnet mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

İkincisi: Burada günahlardan ve kusurlardan temizlenme kastedilmiştir. Buna göre ***"elbise"*** kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır.

Üçüncüsü: "Kirli kazanç ile alınmış elbiseyi giyme" anlamındadır.

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ/Pis olanı bırak: Bu konuda üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Buradaki "**الرُّجْزَ/er-rucze**" kelimesi ile putlar kastedilmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu yönde bir hadis rivayet edilmiştir. Bu Âişe *radıyallahu anhâ*'nın görüşüdür.[333]

---

333 Bu görüşü Âişe *radıyallahu anhâ*'ya isnad edilmiş olarak bulamadım. Kaynaklarda Ebû Seleme'den nakledilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 14523; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, no: 11631.

İkincisi: "الرُّجْزَ/*er-Rucze"* kelimesi "kızgınlık ve azap" anlamındadır. Nitekim kelime sözlüklerde asıl itibariyle bu anlama gelmektedir. Buna göre âyette "Seni azaba götürecek ve azap görmene sebep olacak şeyleri terk et" anlamı kastedilmiştir.

Üçüncüsü: Bunlar isyanlar ve günahlardır. Bazı âlimler her bir günahın "الرُّجْزَ/*er-rucze"* olduğunu söylemişlerdir.

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ/*Çok görerek minnet etme:* Buradaki "تَمْنُنْ/*temnün"* fiilinin "vermek" veya verilen şeyin sonradan zikredilmesi ve benzeri şekilde "başa kakmak" ya da "zayıflık" anlamlarına gelmesi muhtemeldir. Eğer bu kelime "vermek" anlamına geliyorsa bunu iki farklı şekilde yorumlayabiliriz.

Birincisi: Âyette, "verdiğinden daha fazlasını almak için bir şey verme" denilmektedir. Bazı âlimler, bu hükmün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e has olduğunu, ümmeti için ise bunu yapmanın mübah olduğunu söylemişlerdir.

İkincisi: İnsanlara bir şeyi çok görerek verme. Çünkü gerçek cömert olanlar verdikleri şeyleri çok olsa bile az görürler.

Eğer "başa kakmak" anlamına geliyorsa yine iki farklı şekilde yorumlanabilir.

Birincisi: İnsanlardan bir karşılık almak veya istediğin bir şeyi elde etmek niyetiyle peygamberliğini insanların başına kakma.

İkincisi: Amelleri çok görerek bunları Allah'ın başına kakma ve bu konuda kendini beğenme.

Eğer "zayıflık" anlamına geliyorsa "Peygamberliği tebliğ etme hususunda zayıflık gösterme ve bu konuda sana yüklediğimiz sorumluluğu çok görme" manası kastedilmiş olur.

وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ/*Rabbin için sabret:* Yani Allah'ın hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak için sabret. Buradaki sabrın, karşılaşılan kötülüklere

ve musibetlere veya kâfirlerin eziyetlerine karşı ya da ibadetlere devam hususunda gösterilmesinin istenmesi muhtemeldir.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ {٨} فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ
{٩} عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ {١٠}

8. Boruya üfürüldüğü zaman; 9. İşte o gün zorlu bir gündür. 10. Kâfirler için kolay değildir.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ/***Boruya üfürüldüğü zaman:*** Burada Sûr'a üfürülmesi kastedilmektedir. Âyette birinci veya ikinci üfürülmenin kastedilmiş olması muhtemeldir.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً {١١} وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداً
{١٢} وَبَنِينَ شُهُوداً {١٣} وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً {١٤}

11-14. Tek olarak yaratıp ona serilmiş mal ve şahit oğullar verdiğim, kendisi için serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak!

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً/***Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak:*** Burada bir caydırma ve tehdit amaçlanmaktadır. Âyetin Velîd b. Mugîre hakkında indiği hususunda ittifak vardır. "وَحِيداً/***Vehîden***" kelimesiyle kastedilen mana hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Velid b. Mugîre bu lakapla "el-Vahîd" şeklinde anılmaktaydı. Yani mal, onur ve Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetler hususunda onun bir benzeri yoktu.

İkincisi: Bu ifade ile Allah, "Ben onu tek başına ve zelil olarak yarattım" demektedir.

Üçüncüsü: Bu ifade ile Allah, "Ben onu tek başıma yarattım" demektedir. Bu yoruma göre, "وَحِيداً/***vehîden***" kelimesi Allah'ın sıfatı olur ve "خَلَقْتُ/***yarattım***" fiilindeki fâil zamirinden hâl olarak i'râb edilir. Diğer iki görüşe göre ise mef'ûl zamirinden hâldir.

وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداً/***Ona serilmiş mal verdim:*** Yani çok mal verdim. Bu malın miktarı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, bin dinar, başka bir görüşe göre, on bin dinardır, bir diğer görüşe göre burada ***"serilmiş"*** kelimesiyle tanımlandığı için yeryüzü kastedilmiştir.

وَبَنِينَ شُهُوداً/***Şahit oğullar:*** Yani hazır olan, göz önünde bulunan. Şöyle ki: Velîd b. Mugîre'nin on oğlu vardı. Bir görüşe göre, kendisini hiç yalnız bırakmayan on üç oğlu vardı ve onlardan üçü Müslüman oldu. O üçü Hâlid, Hişâm ve Ammâr idi.

وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً/***Kendisi için serdikçe serdiğim:*** Yani onun için dünyada malı, kuvveti ve güzel bir hayatı önüne serdiğim.

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ {١٥} كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنِيداً {١٦} سَاُرْهِقُهُ صَعُوداً
{١٧} اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ {١٨} فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ {١٩} ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ {٢٠}

15. Sonra artırmamı umuyor. 16. Hayır! O, âyetlerimize karşı inatçıydı. 17. Onu bir yokuşa sardıracağım! 18. Zira o, düşündü ve ölçtü. 19. Canı çıkasıca, nasıl ölçtü! 20. Sonra, canı çıkasıca, nasıl ölçtü!

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ/***Sonra artırmamı umuyor:*** Yani Allah'ın kendisine verdiği şeylerin artmasını umuyor. Bu ise hırsın son noktasıdır.

كَلَّا/***Hayır:*** Bu ifade ile onun sahip olduğu şeylerin artırılmasını umması eleştirilmektedir.

عَنِيداً/***Anîden:*** Yani kabul etmemekte inat eden ve karşı çıkan. Buradaki ***"âyetler"*** ifadesiyle Kur'ân kastedilmektedir. Çünkü Velîd, Kur'ân hakkında onun sihir olduğunu söylüyordu. ***"Âyetler"*** sözüyle delillerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

سَاُرْهِقُهُ صَعُوداً/***Onu dik bir yokuşa sardıracağım:*** Âyette geçen "صَعُودًا/***saûden"*** kelimesi, "zor, sarp yokuş" anlamına gelmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun cehennemde bir tepenin adı olduğu ve insanın üzerine her çıkışında eriyip geriye döndüğü rivayet

edilmiştir. Âyette Allah Teâlâ "Ben o tepeye çıkmak zorunda bırakmak sûretiyle ona sıkıntı vereceğim" demiştir.

اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ/***Zira o, düşündü ve ölçtü:*** Yani o kendisinin ne dediğini düşündü sonra kendi içinde Kur'ân'ın ne dediğini değerlendirdi. Yani kendi dediğini tekrar gözden geçirdi. Rivayet edildiğine göre Velîd, Kur'ân'ı işittiği zaman ondan etkilendi ve neredeyse Müslüman olacaktı. Ancak İslâm'a girmek için Ebû Bekir'in yanına gittiğinde, orada bulunan Ebû Cehil onu ayıpladı ve şöyle dedi: "Kureyş, Muhammed'in dinine yakınlık duyduğun için sana kızmaktadır. Kureyş'in gözünde seni ancak Muhammed'in dini hakkında onların hoşuna gidecek bir şey söylemen kurtarabilir." Velîd bu sözler üzerine kararından vazgeçti ve "Ben o dediğini yapacağım" dedi. Sonra Kur'ân hakkında söylediklerini düşündü ve "O bir şiir midir? Ama o şiir değil. Kehânet midir? Ama o kehânet değil. Öyleyse o olsa olsa bir sihirdir ve bir insan sözüdür, Allah katından indirilmemiştir" dedi.

فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ/***Canı çıkasıca, nasıl ölçtü:*** Bu ifade, o kişiye beddua ve kötüleme anlamındadır ve daha sonra onu kötülemeyi ve durumunun çirkinliğini tekit etmek için bir sonraki âyette tekrar edilmiştir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu âyetlerden onun Kur'ân'ı dinlediğinde etkilendiği zamandaki ilk niyetinin güzel görüldüğünü anlamak da mümkündür. Buna göre 'قُتِلَ/kutile' sözü beddua anlamında değil, bir kişinin durumunun etkileyiciliğini ve bir özelliğinin üstünlüğünü belirtmek anlamında kullanılan 'قاتل الله فلانا/Ne cesur biri' sözündeki anlamdadır." Zemahşerî ise bu sözün onunla alay etme amacıyla söylenmiş bir övme sözü veya Kureyş'in sözlerinin alaya alma amacıyla nakledilmesi olduğunu dile getirmiştir.

ثُمَّ نَظَرَ {٢١} ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ {٢٢} ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ {٢٣} فَقَالَ
اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ {٢٤} اِنْ هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ {٢٥}

21-25. Sonra düşündü. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra geri döndü ve kibirlendi. Şöyle dedi: "Bu olsa olsa nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değil."

ثُمَّ نَظَرَ/Sonra düşündü: Yani söylediği sözü düşündü.

ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ/Sonra kaşlarını çattı, suratını astı: Âyette geçen "بَسَرَ/**besera"** kelimesi "suratta hoşnutsuzluğun belli edilmesi" anlamına gelmektedir ve "عَبَسَ/**abese"** fiilinden daha şiddetli bir hoşnutsuzluğu ifade eder. O bunu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı olan kıskançlığından yapmıştır. Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kaşlarını çattı veya söylediği şeyleri yapması sebebiyle içi darlandığı için kaşlarını çattı.

ثُمَّ اَدْبَرَ/Sonra geri döndü: Yani İslâm'a girmekten yüz çevirdi.

سِحْرٌ يُؤْثَرُ/Sihrun yü'ser: Yani öncekilerden nakledilen bir sihir.

سَاُصْلِيهِ سَقَرَ {٢٦} وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ {٢٧} لَا تُبْقِي وَلَا
تَذَرُ {٢٨} لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ {٢٩} عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ {٣٠}

26. Ben onu sekara sokacağım. 27. Sen biliyor musun sekar nedir? 28. Arda koymaz ve bırakmaz. 29. Derileri değiştirir. 30. Üzerinde on dokuz vardır.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ/Sen biliyor musun sekar nedir?: Bu âyette cehennemin azametini ve dehşetini vurgulamaktadır.

لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ/Arda koymaz ve bırakmaz: Burada cehennem azabı mübalağalı şekilde vasfedilmektedir. Yani azabını ona tattırmadıkça son vermez veya oraya atılan her şey helak olmadan kalamaz ve helak olunca da onu o hâlde bırakmayıp azap etmek için geri döndürür.

لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ/Derileri değiştirir: Âyette geçen "لَوَّاحَةٌ/**levvâha"** kelimesi "değiştiren" anlamına gelmektedir. Yolculuk bir kişiyi değiştirdiği zaman "لوحه السفر/levvahahu's-sefer" denilir. "اَلْبَشَر/**el-Beşer"** kelimesi de "cilt, deri" anlamına gelen "اَلْبَشَرة/el-beşera" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyette cehennemin derileri yakacağı ve karartacağı belirtilmektedir. Bir görüşe göre "لَوَّاحَةٌ/**levvâha"** kelimesi "zuhur etmek" anlamına gelen "لَاحَ/lâha" fiilinden türemiştir ve "اَلْبَشَر/**el-beşer"** kelimesi

de "insanlar" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre âyet "Cehennem insanlar için zuhur edecektir" anlamına gelir. Hasan el-Basrî bu konuda "Cehennem insanlara beş yüz yıllık mesafeden görünecektir" demiştir.[334]

تِسْعَةَ عَشَرَ/**On dokuz:** Bu sayıyla cehennemin bekçileri olan zebaniler kastedilmektedir. Bir görüşe göre, bunlar on dokuz melektir, bir diğer görüşe göre, meleklerden oluşan on dokuz saftır. Birinci görüş en meşhur olandır.

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُواۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا ا۪يمَاناً وَلَا
يَرْتَابَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاًۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ
يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ۟ {٣١}

31. Biz cehennemin ashâbını ancak melekler kılmışızdır. Onların sayısını da sadece inkârcılar için bir imtihan yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsin, iman edenlerin imanını artırsın; kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de "Allah bu misalle ne demek istemiştir?" desinler. İşte Allah böylece dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını ancak O bilir. Bu ancak insanlık için bir öğüttür.

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً/***Biz cehennemin ashâbını ancak melekler kılmışızdır:*** Âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle nakledilmektedir. Bir önceki ***"Üzerinde on dokuz vardır"*** âyeti nâzil olunca Ebû Cehil "Sizden on kişi o on dokuz melekten birini sıkıca yakalamaktan aciz mi?" demiştir. Bunun üzerine bu âyet inerek onların insanların gücünün yetmeyeceği melekler oldukları vurgulanmıştır. Rivayet edildiğine göre, o meleklerden biri bir dağı kâfirlerin üzerine atabilir.

334 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 78.

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا/***Onların sayısını da sadece inkârcılar için bir imtihan yaptık:*** Yani Biz onların sayısını kâfirlerin onlara karşı galip geleceklerini zannetmeleri ve dedikleri şeyi söylemeleri için bu şekilde belirledik.

لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ/***Kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsin:*** Yani kendilerine Tevrat ve İncil verilmiş olanların, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cehennem meleklerinin sayıları hakkında verdiği bilginin gerçek olduğunu bilmeleri için. Çünkü bu sayı onların kitaplarındaki sayı ile uyumludur.

وَلَا يَرْتَابَ/***Ve lâ yertâbe:*** Yani şüphe etmesin.

الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ/***Kendilerine kitap verilenler ve mü'minler:*** Yani kendilerine kitap verilenler ve mü'minler Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söylediği şeylerin gerçek olduğunda şüphe etmesinler. Eğer "Nasıl olur da âyette önce onların kesin olarak bildiklerinden bahsedilmesine rağmen sonra şüpheye düşmemeleri gerektiği söylenmektedir. Oysa bu ikisi aynı anlama gelmektedir ve bu da tekrar olmaktadır?" şeklinde bir soru akla gelecek olursa şu şekilde cevap veririz: Allah onların kesin olarak bildiklerini söyleyince artık şu anda elde ettikleri kesin bilgiden sonra gelecekte olacaklar hakkında onların şüpheye düşmeyeceklerini belirtmiştir. Böylece onları hem şimdiki zamanda hem de gelecekte kesin bilgi sahibi olarak tanımlamıştır. Zemahşerî bu üslubun mübalağa ve tekit anlamı taşıdığını söylemiştir.

وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ/***Kalplerinde hastalık bulunanlar ... desinler:*** Buradaki ***"hastalık"*** ile "şüphe" kastedilmektedir ve ***"kalplerinde hastalık bulunanlar"*** ifadesi genellikle münafıklar için kullanılmaktadır. "Bu sûre Mekke'de inmiştir ve o zaman münafıklar yoktu, münafıklar ancak Medine'de ortaya çıkmıştır" şeklinde bir itiraza karşılık iki farklı şekilde cevap veririz.

Birincisi: Burada gaybdan haber vererek olayın gerçekleşeceği zaman münafıkların bunu söyleyecekleri belirtilmektedir.

İkincisi: Âyette Mekke'deki şüphe duyanlar kastedilmektedir. Onların ***"Allah bu misalle ne demek istemiştir?"*** demeleri bunun Allah katından olduğunu imkânsız görmelerini ifade etmektedir.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ/*Rabbinin ordularını ancak O bilir:* Burada kastedilen manayı iki farklı şekilde anlamak mümkündür.

Birincisi: Allah'ın ordularının çokluğu belirtilmektedir. Yani onların sayısını, çokluğu sebebiyle ancak Allah bilir.

İkincisi: Kâfirlerin ***"on dokuz"*** konusundaki itirazları kaldırılmaktadır. Yani Allah'ın ordularının sayısını ancak O bilir. Çünkü Allah'ın dilemesine göre onlardan bazıları az, bazıları ise çoktur.

وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ/*Bu ancak insanlık için bir öğüttür:* Âyetteki ***"bu"*** ifadesiyle "cehennem" veya "öncesindeki âyetler" kastedilmiştir.

كَلَّا وَالْقَمَرِ {٣٢} وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ {٣٣} وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَ {٣٤} اِنَّهَا لَاِحْدَى
الْكُبَرِ {٣٥} نَذِيراً لِلْبَشَرِ {٣٦} لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ {٣٧}

32. Hayır, hayır. Aya and olsun ki; 33. Geri döndüğü zaman geceye, 34. Ağardığı zaman sabaha and olsun ki, 35-37. O, insanlık için, sizden öne geçmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için uyarıcı olarak büyüklerden biridir.

كَلَّا/*Hayır, hayır:* Bu ifade ile kâfirler inkârlarından dolayı yalanlanmaktadır. Zemahşerî'ye göre, onlar için bir öğüt olmasını inkâr etmek anlamındadır.

اِذْ اَدْبَرَ/*Geri döndüğü zaman:* Yani yönünü çevirdiği zaman. Buradaki fiil sülasi olarak "دبر/debera" şeklinde de okunmuştur[335] ki ikisi de aynı manaya gelmektedir. Bir görüşe göre burada, gecenin ardından gelen gündüz kastedilmiştir.

---

335 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 433.

اِذَٓا اَسْفَرَ/***Ağardığı zaman:*** Yani ışıdığı, aydınlandığı zaman. Nitekim "الإسفار بصلاة الصبح/el-isfâr bi-salâti's-subh" cümlesi "Sabah namazıyla aydınlanma" anlamına gelmektedir.

اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ/***O, en büyüklerden biridir:*** Buradaki ***"o"*** zamiri ile "cehennem" veya "öncesindeki âyetler" kastedilmiştir.

نَذِيراً/***Uyarıcı olarak:*** Yani büyük olaylardandır.

الْكُبَرِ/***el-Küber:*** Bu kelime "en büyük" anlamına gelen "الْكُبْرَى/el-kübrâ" kelimesinin çoğuludur. İbn Atiyye ise "الْكَبِيرَةُ/el-kebîra" kelimesinin çoğulu olduğunu söylemiştir. Doğru olan birinci görüştür.

نَذِيراً لِلْبَشَرِ/***İnsanlık için uyarıcı olarak:*** Bu ifade temyiz veya "لَاِحْدَى الْكُبَرِ/***le-ihde'l-küber"*** ifadesinden hâldir. Bir görüşe göre, buradaki "uyarıcı," Allah'tır. Bu görüşe göre "نَذِيراً/***nezîran"*** kelimesinin âmili mahzûftur. Ancak bu görüş zayıftır. Başka bir görüşe göre "نَذِيراً/***nezîran"*** kelimesi bu sûreden hâldir. Yani "Kalk ve bir uyarıcı olarak uyar!" anlamındadır. Bu görüşün doğru olma ihtimali de uzaktır. Zemahşerî bu görüşün tefsirlerin bid'atlerinden olduğunu söylemiştir.

لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ/***Sizden öne geçmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için:*** Buradaki ***"öne geçmek"*** sözüyle "hidayet yoluna girmede öne geçmek," ***"geri kalmak"*** sözüyle ile bunun tersi ifade edilmektedir. "لِمَنْ شَٓاءَ/***Li-men şâe"*** ifadesi "لِلْبَشَرِ/***li'l-beşer"*** kelimesinden bedeldir. Yani onlar öne de geçebilirler, geriye de kalabilirler. Bir görüşe göre burada ***"Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin"***[336] âyetinde olduğu gibi tehdit anlamı vardır. Zemahşerî de bu yoruma istinaden âyetin i'râbını yaparken "اَنْ يَتَقَدَّمَ/***en yetekaddeme"*** kelimesinin muahhar mübteda, "لِمَنْ شَٓاءَ/***li-men şâe"*** kelimesinin ise mukaddem haber olduğunu söylemiştir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

---

336 Kehf 18/29.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ {٣٨} اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِينِ {٣٩} فِي جَنَّاتٍ
يَتَسَاءَلُونَ {٤٠} عَنِ الْمُجْرِمِينَ {٤١} مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ {٤٢}

38. Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir; 39. Ancak sağdakiler başka. 40-42. Onlar cennetler içindedirler. Günahkârlardan sorarlar: "Sizi şu yakıcı ateşe götüren nedir?"

رَهِينَةٌ/***Bir rehindir:*** İbn Atiyye bu kelimenin sonundaki "ة/te" harfinin mübalağa ifade etmek için veya "نَفْسٍ/***nefsin***" kelimesinin müennes olması sebebiyle geldiğini söylemiştir. Zemahşerî'ye göre ise bu harf müenneslik için gelmemiştir. Çünkü ism-i mef'ûl manasındaki "فَعِيلٌ/feîl" veznindeki kelimelerde müzekkerlik veya müenneslik aynıdır. Bu kelime "rehin olmak" anlamındadır. Yani her nefis amelleri karşılığında Allah katında rehindir.

اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِينِ/***Ancak sağdakiler başka:*** Yani ahirette saadete ulaşacak olanlar. Zira tıpkı rehin veren bir kişinin bedelini ödemek sûretiyle rehin verdiği malı kurtardığı gibi onlar da sâlih ameller yapmak sûretiyle boyunduruklarından kurtulmuşlardır. Ali *radıyallahu anh* sağdakilerin çocuklar olduğunu çünkü onların karşılığında rehin kalacakları amelleri bulunmadığını söylemiştir.[337] İbn Abbâs ise bunların melekler olduğunu söylemiştir.[338]

يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ/***Günahkârlardan sorarlar:*** Yani birbirlerine ateşteki günahkârların durumunu sorarlar.

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ/***Sizi şu yakıcı ateşe götüren nedir?:*** Yani sizi ateşe sokan nedir? Bu ifade günahkârlara hitaben söylenmiştir. Onlara bu soruyu Müslümanların veya meleklerin sormuş olmaları muhtemeldir. Onlara şu şekilde cevap verdiler:

---

337 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3385; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 336.
338 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 371.

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَۙ {٤٣} وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَۙ {٤٤}
وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضِينَۙ {٤٥} وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِۙ {٤٦}
حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقِينُۜ {٤٧} فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَۜ {٤٨}

43. Dediler ki: "Biz namaz kılanlardan değildik, 44. Yoksulu doyurmuyorduk, 45. Dalanlarla birlikte dalıyorduk, 46. Ceza gününü de yalan sayıyorduk, 47. Ta ki yakîn bize geldi." 48. Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.

Onlara şu şekilde cevap verdiler: "لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ/***Biz namaz kılanlardan değildik***" ve sonrasındaki âyetlerdeki ifadeler. Yani onların cehenneme girmesine sebep olan budur. Hesap gününü yalanlamalarının sonraki âyetlerde ifade edilmesi onun önemini göstermek içindir. Çünkü onların günahlarının en büyüğü hesap gününü inkâr etmiş olmalarıdır.

نَخُوضُ/***Dalıyorduk:*** Bu âyetteki "dalmak" ifadesi ile "insanlara faydası olmayan bâtıl ve benzeri konularda çok konuşmaya dalmak" kastedilmiştir.

حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقِينُ/***Ta ki yakîn bize geldi:*** Müfessirlere göre ***"yakîn,"*** ölümdür. İbn Atiyye'ye göre ise dünyada iken yalanladıkları hâlde öldükten sonra kesin olarak gördükleri şeyleri kastetmektedirler.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ/***Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez:*** Bu durum onların kâfir olmaları sebebiyledir. Zira âlimler kâfirlere hiç kimsenin şefaat edemeyeceği hususunda icma etmişlerdir. "الشَّافِعِينَ/***Şefaatçiler***" kelimesinin çoğul olarak gelmesi çeşitli rivayetlerde[339] meleklerin, peygamberlerin, âlimlerin, şehitlerin ve sâlih kimselerin şefaatçi olduklarının belirtildiği gibi çok sayıda kişinin veya şeyin şefaat edeceğine delildir.

---

339 Müslim, no: 2241; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 3082; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 534; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 206.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ {٤٩} كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ {٥٠} فَرَّتْ
مِنْ قَسْوَرَةٍ {٥١} بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفاً مُنَشَّرَةً {٥٢}

49-51. Böyle iken onlara ne oluyor ki, sanki avcılardan kaçan ürkek yaban eşekleri gibi öğütten yüz çeviriyorlar? 52. Bilakis onlardan her biri, açılmış sahîfeler verilmesini istiyor.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ/***Onlara ne oluyor ki, öğütten yüz çeviriyorlar?:*** Burada Kureyşli kâfirler kastedilmektedir.

كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ/***Sanki ürkek yaban eşekleri gibi:*** Bu âyet "مُسْتَنْفَرَةٌ/***müstenferah***" şeklinde okunduğunda "dehşetin ürküttüğü," "مُسْتَنْفِرَةٌ/***müstenfirah***" şeklinde okunduğunda ise "ürken" anlamına gelmektedir.[340] Burada kâfirler cahillikleri ve İslâm'dan ürkmeleri sebebiyle vahşi eşeklere benzetilmişlerdir.

فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ/***Avcılardan kaçan:*** İbn Abbâs bu âyetteki "قَسْوَرَةٍ/***kasverah***" kelimesinin "avcılar" ve "aslan" anlamlarına geldiğini söylemiştir.[341] Bu kelimenin "insanların sesleri," "zorba adamlar" ve "gecenin ilk karanlığı" anlamlarına geldiği de söylenmiştir.

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفاً مُنَشَّرَةً/***Bilakis onlardan her biri, açılmış sahîfeler verilmesini istiyor:*** Âyette o kâfirlerden her birinin kendisine Allah'tan bir kitap indirilmesini umduğu bildirilmektedir. "مُنَشَّرَةً/***Müneşşerah***" kelimesi, "açılmış, yayılmış, dürülü olmayan" anlamına gelmektedir. Yani yazıldığı andaki gibi açık ve sonradan dürülüp katlanmamış şekilde. Nitekim o kâfirler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bizler, her birimize gökten, içerisinde 'Âlemlerin Rabbi'nden falan oğlu falana' diye yazılı olan ve sana tâbi olmamızı emreden bir kitap gelmedikçe sana uymayacağız" dediler.

---

340 Medineli iki imam ve İbn Âmir "مُسْتَنْفَرَةٌ" şeklinde, diğerleri ise "مُسْتَنْفِرَةٌ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 433.

341 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 40; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 371.

كَلَّاۜ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ {٥٣} كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ {٥٤} فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ
{٥٥} وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ {٥٦}

53. Hayır! Aslında onlar ahiretten korkmuyorlar. 54. Hayır! O bir öğüttür! 55. Dileyen ondan öğüt alır. 56. Bunla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya layık olan da mağfiret sahibi de O'dur.

كَلَّا/***Hayır!:*** Bu ifade onların istedikleri şeyi reddetmektedir.

بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ/***Aslında onlar ahiretten korkmuyorlar:*** Yani onların İslâm'dan yüz çevirmelerinin asıl nedeni ve sebebi budur.

كَلَّٓا/***Hayır!:*** Bu da bir önceki âyetteki reddiyeyi tekit etmekte veya onların ahiretten korkularının olmadığını reddetmektedir.

اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ/***O bir öğüttür:*** Bu âyette öncesinde söylenen sözler veya Kur'ân'ın tamamı kastedilmektedir.

فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ/***Dileyen ondan öğüt alır:*** Buradaki "شَٓاءَ/***şâe***" fiilinin fâili "مَنْ/***men***" edatına dönen zamirdir. Burada bir teşvik ve yönlendirme vardır. Bir görüşe göre "شَٓاءَ/***şâe***" fiilinin fâili Allah'tır. Sonra da kulların fiili O'nun dilemesi ile kayıtlandırılmıştır.

هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ/***Sakınılmaya layık olan da mağfiret sahibi de O'dur:*** Yani cezalandırmasının şiddetinden dolayı esas sakınılmaya layık olan O'dur ve cömertliği, rahmetinin genişliği ve fazlı sebebiyle günahları affettiği için de gerçek mağfiret sahibi O'dur.

سُورَةُ الْقِيَامَةِ

75. KIYAMET SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ {١} وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ {٢} اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ {٣} بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ {٤}

1. Kıyamet gününe yemin ederim. 2. Kınayıcı nefse yemin ederim. 3. İnsan, kemiklerini toplayamayacağımızı mı sanır? 4. Evet, parmaklarını düzenlemeye gücümüz yeter.

لَٓا اُقْسِمُ/***Yemin ederim:*** İki âyette geçen bu ifade "yemin ederim" anlamına gelmektedir. Başındaki "لَٓا/***lâ***" edatı anlama etkisi olmayan zait bir harftir. Bir görüşe göre, söze başlarken dikkat çekmek için kullanılan "أَلَا/elâ" edatı anlamındadır. Başka bir görüşe göre, kâfirlerin söylemiş oldukları sözlerin yanlışlığını göstermektedir.

بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ/***Kınayıcı nefse:*** Bu, işlemiş olduğu günahlar veya ibadetlerindeki kusurlar sebebiyle kendisini kınayan nefistir. Nefisler üç gruba ayrılmaktadır. En hayırlıları huzura ermiş nefis (nefsi mutmainne), en kötüleri kötülüğü emreden nefis (nefsi emmâre) ve bunların arasında kınayıcı nefis (nefsi levvâme) vardır. Bir görüşe göre "اللَّوَّامَةِ/***levvâme***" kelimesi "kötülenen günahkâr" anlamına gelmektedir.

Bunun doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü Allah Teâlâ yaratmış olduğu varlıklardan yüce olanlara yemin etmektedir. Eğer "وَلَٓا اُقْسِمُ/*velâ uksimu*" ifadesi "yemin etmiyorum" şeklinde olumsuz olarak anlaşılırsa bu görüş doğru olur.

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ/*İnsan, kemiklerini toplayamayacağımızı mı sanır?:* Bu âyette geçen ***"insan"*** kelimesi cins anlamda veya yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirlere işaret etmek üzere kullanılmıştır. Buna göre âyetin manası "İnsan, ölümünden sonra toprakta kaybolup gitmesinin ardından yeniden diriltmek için kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi zannediyor?" şeklinde olur. Bu cümle baş taraftaki yeminlerin cevabına delalet etmektedir.

بَلٰى/*Belâ:* Bu kelime "onları bir araya getiririz" takdirindedir.

قَادِرِينَ/*Kâdirîn:* Bu kelime bir önceki âyetteki "**نَجْمَعَ/*necmea*"** fiilinin fâilinden hâldir ve "Biz buna gücümüz yeter hâlde onları bir araya getiririz" takdirindedir.

عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ/*Parmaklarını düzenlemeye:* Buradaki "**بَنَان/*benân*"** kelimesi "parmaklar" anlamına gelmektedir. Âyette kastedilen mana hakkında iki görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Burada Allah'ın tekrar diriltme konusundaki gücüne vurgu yapılmaktadır. Yani parmaklarını bile düzenlemeye gücümüz yeter. O, toprakta yok olup gittikten sonra bile Biz onları düzgün ve tam olarak yaratırız. Burada diğer organların değil de özellikle parmakların zikredilmiş olması onlardaki kemiklerin inceliği ve farklı olmaları sebebiyledir.

İkincisi: Bu, dünyada gerçekleşecek bir tehdittir. Yani Bizim, onların parmaklarını bir eşeğin ve devenin toynakları gibi tek parça hâlinde bir araya getirmeye gücümüz yeter. Artık o elini istediği gibi kullanamaz.

Birinci görüş âyetin siyakına daha uygundur.

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ {٥} يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ {٦}

5. *Ama insan önünde de günah işlemek ister. 6. "Kıyamet günü ne zamanmış?" diye sorar.*

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ/*Ama insan önünde de günah işlemek ister:* Bu cümle 3. âyetteki "اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ/***e-yehsebü'l-insân***" ifadesi üzerine atfedilmiştir. Bu âyetin de atfedildiği âyet gibi soru veya haber olması da caizdir. Âyetin başındaki "بَلْ/***bel***" edatı öncesindeki sözün geçersiz olduğunu ifade etme anlamında değil de kendisiyle başlayan ve sonrasındaki bölümle devam eden bir ifade olarak kullanılmıştır.

لِيَفْجُرَ/*Günah işlemek:* Burada insanın günah kazanmasına sebep olacak ameller yapmak istemesi kastedilmiştir.

اَمَامَهُ/*Önünde:* Burada kastedilen mana hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Gelecek zaman ifade edilmiştir. Yani ömrünün geri kalan kısmında günah işlemek ister.

İkincisi: Kendi hedeflerine ve arzularına tâbi olmayı ifade etmektedir. Nitekim bir kişi yapmak istediği bir şeyden vazgeçmediği zaman "مشى فلان قدامه/Falanca önüne yürüyor" denilir.

Bu iki yoruma göre "اَمَامَهُ/***emâmehû***" kelimesindeki zamir ile "insan" kastedilmiştir.

Üçüncüsü: "اَمَامَهُ/***Emâmehû***" kelimesindeki zamir ile "kıyamet günü" kastedilmiştir. Buna göre âyet "İnsan, kıyamet gününden önce günah işlemek ister" şeklinde anlaşılır.

يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ/*"Kıyamet günü ne zamanmış?" diye sorar:* Bu âyetteki "اَيَّانَ/***eyyâne***" kelimesi "متى/ne zaman?" anlamına gelmektedir. Kâfirler burada kıyamet gününü hafife aldıklarını ve kıyametin gerçekleşmesini pek mümkün görmediklerini belirtmek niyetiyle soru sormuşlardır.

فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ {٧} وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ {٨} وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ
{٩} يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ {١٠} كَلَّا لَا وَزَرَۜ {١١}

7-9. İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zaman! 10. O gün insan, "Kaçacak yer neresi!" diyecektir. 11. Hayır, hayır! Sığınacak yer yoktur!

بَرِقَ الْبَصَرُ/***Göz kamaştı:*** Bu âyetlerde kıyamet günü hakkında bilgi verilmektedir. Bir görüşe göre, ölüm hâlinden bahsedilmektedir. Bu görüş, hiç kimsenin ölüm vaktinde ayın tutulmaması ve güneş ile ayın bir araya gelmemeleri sebebiyle yanlıştır.[342] 7. âyet "بَرِقَ/***berika***" şeklinde okunduğunda "dehşetten şaşırmak, "بَرَقَ/***bereka***" şeklinde okunduğunda ise "parlamak, ışıldamak" anlamına gelmektedir.[343] Bir görüşe göre bu fiil "gözün büyümesi anlamına" gelmektedir. Bu manaya göre her iki okuyuş şeklinin manası birbirine daha yakın olmaktadır.

وَخَسَفَ الْقَمَرُ/***Ay tutuldu:*** Yani ışığı kayboldu. Onun ışığını gideren Allah'tır. Husûf, "ay tutulması," küsûf ise "güneş tutulması" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, küsûf, ışığın bir kısmının, husûf ise bütün ışığın kaybolmasıdır. Bir diğer görüşe göre ise ikisinin de anlamı aynıdır.

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ/***Güneşle ay bir araya getirildi:*** Bu ikisinin bir araya gelmesi hususunda üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Allah her ikisini de batıdan doğdurduğu zaman bir araya geleceklerdir.

İkincisi: Bunlar kıyamet gününde bir araya getirilecekler ve ateşe atılacaklardır. Bir görüşe göre, denize atılacaklardır. Böylece en büyük ateş olacaktır.

Üçüncüsü: İkisi bir araya gelecek ve ışıkları kaybolacaktır.

---

342 Buhârî, no: 995; Müslim, no: 2138.

343 Medineli iki imam "بَرَقَ" şeklinde, diğerleri ise "بَرِقَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 433.

لَا وَزَرَ/***Sığınacak yer yoktur:*** Yani iltica edilecek ve yardım istenecek yer yoktur.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ {١٢} يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ
{١٣} بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ {١٤} وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهُ {١٥}

12. O gün son varış Rabbinedir. 13. O gün insana, önce yaptığı ve geri bıraktığı bildirilir. 14. Artık insan, kendini görmektedir. 15. Mazeretlerini serse bile.

بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ/***Önce yaptığı ve geri bıraktığı:*** Yani ömrünün ilk döneminde ve son bölümünde yaptığı bütün ameller kendisine bildirilir. Bir görüşe göre ***"önce yaptığı"*** sözüyle dünya hayatında yapmış oldukları, ***"geri bıraktığı"*** ifadesiyle ise geriye kalan âdetleri veya ölümünden sonraki vasiyyeti; başka bir görüşe göre ***"önce yaptığı"*** sözüyle "kendi için harcadığı mallar" ve ***"geri bıraktığı"*** sözüyle ise "miras bıraktığı mallar" kastedilmektedir.

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ/***Artık insan, kendini görmektedir:*** Âyette kastedilen mana hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Kıyamet gününde organlarının şahitlik etmesi sebebiyle insan, kendisine ve amellerine şahit olacaktır.

İkincisi: Bu açık bir delildir. Zira insanın yaratılmış olması, bir yaratıcıya delalet etmektedir. Burada "بَصِيرَةٌ/***gören***" olarak tanımlanması "kendine bakan kişinin hakkı göreceğini" belirtmek için mecazi anlamda kullanılmıştır.

Birinci görüş sözün öncesine ve sonrasına daha uygundur. Buna göre âyette, insana o gün amelleri haber verilir hatta ona haber verilmese bile kendisi amellerine şahitlik eder. Böylece bir sonraki âyetteki ***"mazeretlerini serse bile"*** ifadesiyle kınanır. Bu da daha önce açıkladığımız şekilde "لَوْ/***lev***" edatının cevabı olur.

وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهُ/***Mazeretlerini serse bile:*** Bu konuda iki görüş vardır.

Birincisi: "مَعَاذِيرَ/***Meâzîr***" kelimesi "özürler" anlamına gelmektedir. Yani insan, kendi kabahatlerinden özür dilese bile amelleri aracılığıyla kendi aleyhine şahitlik yapacaktır.

İkincisi: "مَعَاذِيرَ/***Meâzîr***" kelimesi "örtüler, engeller" anlamına gelmektedir. Yani insan, dünyada kabahatleri işlerken bunları kendince örtse bile kıyamet gününde kendisi aleyhine şahitlik yapacaktır.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ {١٦} اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ
{١٧} فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ {١٨} ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ {١٩}

16. Ona acele etmek için dilini kımıldatma. 17. Onu toplamak ve okutmak Bize düşer. 18. Biz onu okuduğumuzda, okunuşuna uy. 19. Sonra onu açıklamak da Bize aittir.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ/***Ona acele etmek için dilini kımıldatma:*** Âyetteki ***"ona"*** kelimesiyle Kur'ân kastedilmektedir. Bu şekilde yorumlamaya âyetin genel manası delalet etmektedir. Âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay nakledilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail kendisine Kur'ân'dan bir bölüm getirdiği zaman o âyetleri unutmamak için dudaklarını kıpırdatıyordu. Bunun üzerine Allah, ona susmasını ve dinlemesini emretti. Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân'ı unutmaktan korkuyordu ve bu nedenle zamanının çoğunu inen âyetleri tekrar etmeye ayırıyor ve bu durum kendisine sıkıntı veriyordu. İşte âyet bu durum üzerine inmiştir. Birinci görüş *Sahîh-i Buhârî*'de ve diğer sahih kaynaklarda geçmesi sebebiyle doğrudur.[344]

اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ/***Onu toplamak ve okutmak Bize düşer:*** Allah Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Kur'ân'ı onun göğsünde toplayacağı, bu sebeple âyetler nâzil olurken dudaklarını kıpırdatmasına gerek olmadığı garantisini vermektedir.

---

344 Buhârî, no: 4757; Müslim, no: 1033.

Âyette geçen "وَقُرْاٰنَهُ/*ve Kur'âneh*" kelimesinin iki farklı manaya gelmesi muhtemeldir.

Birincisi: "Okumak" manasına gelir. Nitekim "قُرْاٰن/*Kur'ân*" kelimesi "قرأ/*karae*" fiilinin masdarıdır.

İkincisi: Âyetleri göğsünde "toplamak, düzenlemek" anlamına gelen bir masdardır. Nitekim bir şeyi topladığını belirtmek için "قرأت الشيء/kara'tü'ş-şey'e" denilir.

فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ/*Biz onu okuduğumuzda, okunuşuna uy:* Yani Cebrail onu okuduğu zaman, onun okuyuşunu Allah'ın okuması gibi kabul et. Çünkü o, Allah'ın katındandır.

اتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ/*Okunuşuna uy:* Bu sözle "onun okumasını dinle ve ezberlemek için zihninden onu takip et" denilmektedir. Bir görüşe göre "Kur'ân'ın emirlerine ve yasaklarına uy" manasındadır.

ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ/*Sonra onu açıklamak da Bize aittir:* Yani "onu senin için açıklamak ve senin onu ezberlemeni sağlamak Bize aittir." Bir görüşe göre "onun manalarını ve hükümlerini açıklamak Bize aittir" anlamındadır. Eğer ***"'Dilini kımıldatma'*** âyetinin öncesiyle bağlantısı nedir?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Bu bölümler aynı anda nâzil olmuş ve bu sebeple iniş sırasına göre düzenlenmiş olabilir.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ {٢٠} وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ {٢١}
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ {٢٢} اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ {٢٣} وَوُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ {٢٤} تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ {٢٥}

20-21. Hayır! Bilakis siz acele olanı seviyor, ahireti bırakıyorsunuz. 22. O gün parlayan yüzler; 23. Rablerine bakarlar. 24. O gün buruşuk yüzler; 25. Kendilerine, kırıcı bir şey yapılacağını zannederler.

بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ/***Bilakis siz acele olanı seviyor:*** Yani dünyayı seviyorsunuz. Bu âyette kâfirlere ve dünyayı sevme hususunda onlara benzeyenlere hitap edilerek, onlar azarlanmaktadırlar. "كَلَّا/***Kellâ***" ifadesi onları bu tutumlarından caydırmayı amaçlamaktadır.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ/***O gün parlayan yüzler:*** Yani nimetlere ulaşan yüzler. Nitekim "نَضْرَةَ النَّعِيمِ/***nimetlerin parlaklığı***"[345] âyetinde de bu anlama vurgu yapılmıştır.

اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ/***Rablerine bakarlar:*** Burada "göz ile bakmak" kastedilmektedir. Bu âyet, Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre, mü'minlerin ahirette Allah Teâlâ'ya bakacaklarını bildirmektedir. Ancak Mutezile bu görüşü kabul etmemiş ve "نَاظِرَةٌ/***nâzira***" kelimesini "bir ihsan beklemek" şeklinde te'vil etmişlerdir. Ancak bu görüş geçersizdir. Çünkü bu yoruma göre fiilin harfi cer olmadan müteaddi olması gerekirdi. Ancak bu kelime "اِلٰى/ ilâ" harfi cerriyle kullanıldığında "göz ile bakmak" anlamına gelmektedir ve "ومنهم ينظر إليك/***Onlardan bazıları sana bakarlar***"[346] âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Bazı âlimler buradaki "اِلٰى/***ilâ***" kelimesinin harfi cer değil de "اَلْاَلَاءِ/el-âlâ" kelimesinin tekili olduğunu ve "nimet" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu son derece zorlama bir te'vildir. Zemahşerî ise "نَاظِرَةٌ/***nâzira***" kelimesini bir kişinin başka birinden bir şey umması ve ona bağımlı olması anlamında söylenilen "فلان نَاظِرٌ الى فلان/Fulânün nâzirun ilâ fulânin" cümlesindeki kullanım şekliyle te'vil etmiştir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ahirette Allah'ın görüleceğini çok açık şekilde ifade eden ve başka şekilde te'vil edilmesi mümkün olmayıp bu âyeti tefsir eden sahih hadisler rivayet edilmiştir.[347]

بَاسِرَةٌ/***Bâsira:*** Yani perişanlığı belli olan asık suratlar. Bu kelime anlamca "عبس/abese" kelimesinden daha üstündür.

---

345 Mutaffifîn 83/24.

346 Yunus 10/43.

347 Bu hadislerin kaynakları daha önce gösterilmişti.

فَاقِرَةٌ/***Kırıcı:*** Yani bellerini kıracak bir musibet. Bu âyetteki "تَظُنُّ/***tezunnü***" fiilinin asli manasında "zannetmek" veya "kesin bilmek" anlamlarına gelmesi muhtemeldir.

كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ {٢٦} وَقِيلَ مَنْ رَاقٍۙ {٢٧} وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ {٢٨} وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ {٢٩} اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُۜ {٣٠}

26. Hayır! Köprücük kemiklerine ulaştığı zaman, 27. "Rukye yapacak kimdir?" denilir. 28. Bunun ayrılış olduğunu anlar. 29. Ve bacak bacağa dolaşır. 30. O gün sevk edilecek yer, Rabbindir.

اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ/***Köprücük kemiklerine ulaştığı zaman:*** Burada ölüm hâli kastedilmektedir. "التَّرَاقِيَ/***et-Terâkî***" kelimesi göğsün üzerindeki kemik anlamına gelir "ترقوة/terkuve" kelimesinin çoğuludur. "بَلَغَتِ/***Ulaştı***" fiilinin fâili insanın nefsidir ve buna sözün gelişi delalet eder. Bu âyette nefesin sıklaşması ve ölümün gelişi ifade edilmektedir.

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ/***"Rukye yapacak kimdir?" denilir:*** Yani hastanın yakınları "İyileşmesi için kim buna rukye yapar?" derler. Bir görüşe göre, bu âyette meleklerin, "Onun ruhunu kim yükseltecek?" yani "Onun ruhunu semaya çıkaracak" demeleri kastedilmektedir. Birinci görüş daha meşhur ve daha kuvvetlidir.

وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ/***Bunun ayrılış olduğunu anlar:*** Yani hasta kişi artık bunun dünyadan, ailesinden ve malından ayrılma vakti olduğunu anlar.

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ/***Ve bacak bacağa dolaşır:*** Bu âyette ölümün sıkıntısı ve sarhoşluğu ifade edilmektedir. Yani ölüm anında bacakları birbirine dolanır. Bir görüşe göre, burada mecazen artık bacaklarının çok zayıflamış olmaları sebebiyle onu taşıyamayacak hâle gelmeleri anlatılmaktadır. Başka bir görüşe göre ise "الْتَفَّ/el-teffe" fiili "Kâfirin, inkâr ettiği zaman bacakları birbirine dolanır" manasında kullanılmıştır.

Bu âyette geçen "السَّاقِ/**es-sâk**" ve bir sonraki âyetteki "الْمَسَاقُ/**el-mesâk**" kelimeleri tecnis sanatı türlerinden biridir.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ/O gün sevk edilecek yer, Rabbindir: Bu ifade ***"Köprücük kemiklerine ulaştığı zaman"*** sözünün cevabıdır. "الْمَسَاقُ/**el-Mesâk**" kelimesi "sevk etmek" anlamında masdardır.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ {٣١} وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ {٣٢} ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰىۜ {٣٣} اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ {٣٤} ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى {٣٥}

31. İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. 32. Aksine, yalan saymış ve yüz çevirmişti. 33. Sonra da çalımlı yürüyerek ehline gitmişti. 34. Layıktır sana, layık! 35. Sonra layıktır sana layık!

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى/İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı: Buradaki "لَا/**lâ**" edatları olumsuzluk ifade etmektedir. "صَدَّقَ/**Saddeka**" fiilinin, "Allah ve Resûlü'nü tasdik etmek" veya "sadaka vermek" anlamlarına gelmesi muhtemeldir. Bu ve sonrasındaki âyetler Ebû Cehil hakkında inmiştir.

يَتَمَطّٰى/Çalımlı yürüyerek: Yani yürüyüşünde gösteriş yaparak. Burada kişinin kibirlenmesi ve kendini beğenmesi ifade edilmektedir. Bu yürüyüş şekli Ebû Cehil'in mensubu olduğu Mahzûmoğulları kabilesinde meşhurdu.

اَوْلٰى لَكَ/Layıktır sana: Bu söz bir uyarı ve tehdittir.

فَاَوْلٰى/Layık: Bu da ikinci bir uyarıdır. Sonraki âyette bu uyarıları tekit amaçlı olarak tekrar etmiştir. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ebû Cehil'in yakasından tutarak ***"Allah senin hakkında 'Layıktır sana, layık! Sonra layıktır sana layık!' buyuruyor"*** demesinin ardından onun bu sözüne uygun olarak bu âyetler nâzil olmuştur.[348]

---

348 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 379.

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى {٣٦} اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى
{٣٧} ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى {٣٨} فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ
وَالْاُنْثٰى {٣٩} اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى {٤٠}

36. İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır! 37. O, akıtılan meniden bir nutfe olmadı mı? 38. Sonra, alaka iken, yarattı ve şekillendirdi. 39. Ondan da iki eşi yani erkek ve dişiyi var etmişti. 40. Peki bunun, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى/*İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır!:* Bu bir ikazdır. Âyette "insan, yeniden diriltilmeden, hesap vermeden ve amellerinin karşılığı verilmeden kendi hâline bırakılacağını mı zannediyor?" denilmektedir. Bu ifade de tıpkı ***"Yoksa Bizim sizi boş yere yarattığımızı mı zannediyorsunuz?"***[349] âyetinde kastedilen mana gibidir. Âyetteki ***"insan"*** kelimesi cins isim olarak kullanılmıştır. Bir görüşe göre, bu âyet Ebû Cehil hakkında inmiştir. Âyetin özel bir sebeple inmesi ancak manasının genel olması uzak bir ihtimal değildir.

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى/*O, akıtılan meniden bir nutfe olmadı mı?:* Buradaki "نُطْفَةً/***nutfe"*** kelimesi "nokta," "يُمْنٰى/***yümnâ"*** fiili ise "erkekten meninin çıkması" anlamına gelmektedir. Bu âyette tıpkı ***"De ki: Onu ilk defa yaratan tekrar diriltecektir"***[350] âyetinde de belirtildiği gibi insanın yaratılması, onun ahirette tekrar diriltilecek olmasına bir delil olarak gösterilmektedir.

عَلَقَةً/*Alaka:* "Kan" anlamındadır. Çünkü meni, rahimde kan hâline gelmektedir.

فَخَلَقَ فَسَوّٰى/*Yarattı ve şekillendirdi"* Yani onu bir insan olarak yarattı ve görünüşünü şekillendirdi Yani onun yaratılışını tam yaptı.

---

349 Mü'minûn 23/115.
350 Yâsîn 36/79.

أَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى/Peki bunun, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?: Bu ifade bir hüküm bildirmekte ve kanıt sunmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuyunca bir rivayete göre ***"Evet, yeter,"*** başka bir rivayete göre ***"Allah'ım! Seni tesbih ederim, evet, yeter"*** demiştir.[351]

---

351 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 84.

سُورَةُ الْإِنْسَانِ

76. İNSAN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً
{١} اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً
بَصِيراً {٢} اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً {٣}

1. İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı zamandan bir dönem geçmedi mi? 2. Biz, imtihan edici olarak insanı katışık bir nutfeden yarattık ve onu işitir ve görür kıldık. 3. Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun veya ister nankör.

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً/***İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı zamandan bir dönem geçmedi mi?:*** Âyetin başındaki "هَلْ/***hel***" edatı sadece soru amaçlı değil aynı zamanda hüküm bildirme amacıyla kullanılmıştır. Bir görüşe göre "هَلْ/***hel***" edatı "De ki!" anlamına gelmektedir. ***"İnsan"*** kelimesi cins isimdir. "İnsanın üzerinden geçen dönem" ise daha yaratılmadan önceki zamandır. Bir görüşe göre, buradaki ***"insan"*** kelimesiyle Âdem kastedilmiştir ve "insanın üzerinden geçen dönem" ise kendisine ruh üflenmeden önceki çamur olduğu dönemdir. Ancak bu görüş iki sebepten dolayı zayıftır.

Birincisi: Bir sonraki âyetteki "اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ/***Biz insanı bir nutfeden yarattık***" cümlesindeki ***"insan"*** kelimesinin cins isim olduğuğunda ittifak vardır. Öyleyse ilk âyette de ***"insan"*** kelimesiyle Âdem'in kastedilmesi doğru olmaz.

İkincisi: Âyette insanın tahkir edilmesi amaçlanmaktadır.

مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ/***Katışık bir nutfeden:*** Yani karışık. "اَمْشَاجٍ/***Emşâc***" kelimesinin tekili "مَشَجٌ/meşec," bir görüşe göre ise "مَشْجٌ/meşc" şeklindedir. Zemahşerî ise "اَمْشَاجٍ/***emşâc***" kelimesinin "برمة أعشار/on parçalı çömlek" ifadesindeki "أعشار/a'şâr" kelimesi gibi çoğul değil tekil olduğunu ve bu sebeple müfret kelimenin sıfatı olarak getirildiğini söylemiştir. Buradaki ***"katışık"*** olma ile neyin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre kan, balgam, sarı ve siyah'ın karışmasıdır. Başka bir görüşe göre, erkeğin ve kadının sularının karışmasıdır. Rivayet edildiğine göre, kemikler ve sinirler erkeğin suyundan, et ve yağ ise kadının suyundandır. Bir diğer görüşe göre, bu ifadeyle renkler ve oluşum aşamaları kastedilmektedir. Yani önce nutfe sonra alaka sonra da mudğa olur.

نَبْتَلِيهِ/***Onu imtihan ederiz:*** Yani onu deneriz, sınarız. Bu cümle hâl konumundadır. Yani onu imtihan ediciler olarak yaratırız. Bir görüşe göre, burada "Onu annesinin karnında önce nutfe sonra alaka olarak şekillendiririz" manası kastedilmektedir.

فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً/***Onu işitir ve görür kıldık:*** Bu cümle âyetin baş tarafındaki "خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ/***Biz, insanı yarattık***" ifadesi üzerine atfedilmiştir. "نَبْتَلِيهِ/***Nebtelîhi***" kelimesini, "Biz onu annesinin karnında şekillendiririz" manasında anlayanlara göre bu cümle onun üzerine atfedilmiştir. Bir görüşe göre "نَبْتَلِيهِ/***nebtelîhi***" kelimesi mana olarak asıl olması gereken yerden sonra gelmiştir. Yani "فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً لِنَبْتَلِيَهُ/Biz onu imtihan etmek için işitir ve görür kıldık" şeklinde olması gerekir. Ancak bu, doğru olma ihtimali uzak, zorlama bir yorumdur.

اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ/***Biz ona yolu gösterdik:*** Yani iyilik ve kötülük yolunu. Bu sebeple insan türü ikiye ayrılır. Şükredenler ve nankörlük edenler. "شَاكِراً/***Şâkiran***" ve "كَفُوراً/***kefûran***" kelimeleri ***"Biz ona yolu***

gösterdik" cümlesindeki ***"ona"*** zamirinden hâldir. Bu âyetteki "hidayet" kavramı ile her iki yolun açıklanması ve o iki yolu birbirinden ayıracak aklın verilmesi kastedilmiştir. Ayrıca irşat yani mü'mini imana, kâfiri ise küfre yöneltme manasında olması da muhtemeldir. Nitekim ***"De ki: Hepsi Allah katındandır"***[352] âyetinde bu hususa değinilmektedir.

إِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالاً وَسَعِيراً {٤} اِنَّ
الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً {٥} عَيْناً
يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيراً {٦}

4. Doğrusu Biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık. 5. İyiler ise kâfûr katılmış bir kadehten içerler. 6. Allah'ın kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.

سَلَاسِلَا/*Zincirler:* Bu kelime tenvinsiz olarak okunduğunda gayri munsarif olur. Çünkü bu kelime çoğuldur ve tekiller arasında onun bir benzeri yoktur. Kelimeyi tenvinli olarak okuyanlara göre bunun üç vechi vardır.

Birincisi: Bu okuyuş şekli "أفعل/ef'alü" vezni dışındaki bütün gayri munsarif kelimeleri munsarif olarak kabul eden bazı Arap kabilelerinin lehçesidir.

İkincisi: "Nun" harfi ıtlak harfinden bedeldir ve vakıf konumunda vasıl hâlindeki gibi okunmasını sağlamaktadır.

Üçüncüsü: Bu kıraat şeklinin sahibinin şiir rivayet eden bir kişi olması ve bu sebeple dilinin gayri munsarif olan kelimeleri munsarif gibi okuma alışkanlığının bulunmasıdır.[353]

---

352 Nisâ 4/78.
353 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 381.

الْأَبْرَارَ/İyiler: Bu kelime "بَارٌّ/bârrun" veya "بَرٌّ/berrun" kelimelerinin çoğulu olup "iyi davranışlarda bulunanlar" anlamına gelmektedir. Bu iyilik, takvanın en üst derecesi ve sâlih amellerde bulunmaktır ki bazı insanlar onlar için "Bu iyiler bir zerreyi bile incitmezler" derler.

مِنْ كَأْسٍ/Bir kadehten: Saffât sûresinde "***كَأْسٍ/ke'sin***" kelimesiyle ilgili açıklamalar geçmişti. Buradaki "***مِنْ/min***" edatının, ba'ziyye veya "başlangıç noktası" anlamında olması muhtemeldir.

مِزَاجُهَا كَافُورًا/Kâfûr katılmış: Yani kadehteki şaraba kâfûr (güzel kokulu bir bitki) katılmıştır. Bir görüşe göre, tıpkı bir yemeği övmek için "Bu misktir" denildiği gibi kadehteki içeceğin kokusunun güzelliğini ifade etmek için ***"kâfûr"*** denilmiştir.

عَيْنًا/Bir pınar: Kadehteki şaraba kâfûr katılmış olduğunu söyleyen görüşe göre, bu kelime bir önceki âyetteki "***كَافُورًا/kâfûran***" kelimesinden veya diğer görüşe göre, "***مِنْ كَأْسٍ/min ke'sin***" ifadesinin konumundan bedeldir. Buna göre âyette "Onlar şarap pınarından bir şarap içerler" denilmektedir. Başka bir görüşe göre, bu kelime bir önceki âyetteki "***يَشْرَبُونَ/içerler***" fiilinin mef'ûlüdür. Bir diğer görüşe göre, gizli bir fiilin mef'ûlüdür.

يَشْرَبُ بِهَا/Yeşrabü bihâ: İbn Atiyye, buradaki "***بِ/bi***" harfinin zait olduğunu ve âyette "o pınarı içerler" anlamının kastedildiğini söylemiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü "***بِ/bi***" harfinin zait olarak geldiği yerler bellidir ve burası o yerlerden biri değildir. Oysaki bu âyetteki ifade tıpkı "Ballı su içtim" demen gibidir. Çünkü âyette zikredilen pınara şarap kadehi karışmıştır.

عِبَادُ اللهِ/Allah'ın kulları: Bu âyette Allah bu kişileri tıpkı ***"Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir"***[354] âyetinde olduğu gibi şereflendirmek ve özel olduklarını vurgulamak için kul olmaları yönüyle vasıflandırmaktadır.

يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا/Onu akıttıkça akıtırlar: Yani onu evlerinden hiç zorlanmadan kolayca diledikleri şekilde akıtırlar. Bazı rivayetlerde,

354 Furkân 25/63.

cennette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sarayından diğer peygamberlerin ve mü'minlerin saraylarına akan bir pınar bulunduğu bildirilmektedir.

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْماً كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً {٧} وَيُطْعِمُونَ
الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً {٨}

7. Verdikleri sözü yerine getirirler ve kötülüğü yayılmış bir günden korkarlar. 8. Onlar, sevmelerine rağmen yemeği miskine, yetime ve esire yedirirler.

مُسْتَطِيراً/***Yayılmış:*** Yani yaygınlaşmış, dağılmış. Nitekim sabahın ışığı karanlığı yarınca "اِسْتَطَارَ الْفَجْرُ/Fecr yayıldı" denilir.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ/***Yemeği yedirirler:*** Bu ve sonrasındaki âyetler Ali *radıyallahu anh*, eşi Fâtıma ve çocukları Hasan ile Hüseyin hakkında nâzil olmuştur.[355] Onlar oruçlu oldukları bir gün iftar etmek için yemeklerini hazırladıklarında bir miskin yanlarına çıkagelmiş ve yemeklerini ona vermişlerdir. Kendileri ise aç karnına yatağa girip oruçlu olarak sabahlamışlardır. Ertesi gün yine iftar etmek için yemek hazırladıklarında bu sefer bir esir yanlarına gelmiş ve yemeği ona vererek yine aç olarak gecelemişlerdir. Bu rivayete göre, âyetin Medine'de nâzil olması gerekir. Zira Ali *radıyallahu anh*, Fâtıma ile Medine'de evlenmiştir. Bir görüşe göre ise âyet Mekke'de nâzil olmuştur ve Ali *radıyallahu anh*'dan bahsetmemektedir.

عَلَى حُبِّهِ/***Sevmelerine rağmen:*** Buradaki "هِ/***hî***" zamiri ile "yemek" kastedilmektedir. Yani yemeği sevmelerine ve ona ihtiyaçları olmalarına rağmen başkasına yedirirler. Nitekim ***"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliği elde edemezsiniz"***[356] ve ***"Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile başkalarını kendilerine tercih ederler"***[357] âyetlerinde de benzer bir ifade bulunmaktadır. Ayrıca "عَلَى حُبِّهِ/***alâ hubbihî***" ifadesinde beyan

---

355 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 336.
356 Âl-i İmrân 3/92.
357 Haşr 59/9.

edatlarından tetmîm vardır. Bir görüşe göre "ه/*hî*" zamiri ile Allah, başka bir görüşe göre "yemek yedirmek" kastedilmektedir. Birinci görüş tercihe daha layık ve daha kuvvetlidir.

مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً/***Miskine, yetime ve esire:*** Miskin ve yetim kavramlarıyla ilgili olarak daha önce açıklamalar yapmıştık. Fakat "esir" kavramını ele alacak olursak bu konuda beş görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu, müslamanlar arasındaki kâfir esirdir ve onu doyurmakta sevap vardır. Çünkü her canlıya yapılan iyiliğin karşılığı vardır. Bir görüşe göre, bu hüküm seyf âyetiyle neshedilmiştir.

İkincisi: Bu, fidye talep etmek için dâru'l-harpten çıkmış hâlde olan bir Müslüman esirdir.

Üçüncüsü: Bu, sahipli köledir.

Dördüncüsü: Hapsedilmiş kişidir.

Beşincisi: Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Kadınlara iyi davranın. Çünkü onlar sizin yanınızda emanettir"***[358] hadisinden anlaşıldığı üzere kadındır. Bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır ve tercihe layık olan birinci görüştür. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müşrik esire ikramda bulunur ve onu Müslümanlara göndererek ***"Ona iyilikte bulunun"*** derdi.[359]

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُوراً
{٩} اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً {١٠}

9. Biz sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. 10. Biz, suratı asık ve dehşetli bir günde Rabbimizden korkarız.

---

358 Müslim, no: 3720; Tirmizî, no: 3087; Nesâî, no: 9169.
359 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 669; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 155.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ/*Biz sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz:* Bu söz ile Allah rızası için ihlâslı davranışlarda bulunmanın önemine değinilmektedir. Bu sebeple niyetlerindeki samimiyeti âyetin devamındaki ***"sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz"*** sözleriyle açıklamış ve tekit etmişlerdir. "شُكُور/***Şükûr***" kelimesi de "شُكْر/şükr" gibi masdardır. Onların bu sözleri dilleriyle veya niyetlerini ve amaçlarını ifade etmek için içlerinden söylemiş olmaları muhtemeldir.

يَوْماً عَبُوساً/*Suratı asık bir gün:* Burada ***"gün,"*** iki açıdan mecazen ***"suratı asık"*** olarak tanımlanmıştır.

Birincisi: Tıpkı "Gündüzü oruçlu, gecesi ibadetli" denildiği gibi ***"gün"*** de o zamanki insanların özellikleri ile tanımlanmıştır. Rivayet edildiğine göre, o gün kâfirin suratı o kadar asık olur ki gözlerinden katran gibi kanlar akar.

İkincisi: O günün sıkıntısının şiddeti "الأسد العبوس/kızgın bir aslan"a benzetilmiştir.

قَمْطَرِيراً/*Dehşetli:* İbn Abbâs bu kelimenin "uzun" manasına geldiğini söylemiştir.[360] Bir görüşe göre ise "şiddetli" demektir.

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً ﴿١٢﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْساً وَلَا زَمْهَرِيراً ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلاً ﴿١٤﴾

11. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve onlara parlaklık ve sevinç verir. 12. Sabretmelerinin karşılığı cennet ve ipektir. 13. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; orada güneş ve zemheri görmezler. 14. Gölgeleri üzerlerine sarkar; salkımları boyun eğdirilmiştir.

---

360 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3391.

وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً/***Onlara parlaklık ve sevinç verir:*** Buradaki “نَضْرَةً/***nedra”*** kelimesi ile “nimetlendirilme” kastedilmektedir ve kâfirlerin suratının asıklığının karşısında mü’minlerin durumunu bildirmektedir. Âyetteki “وَقيهُمْ/***vekâhüm”*** ve “لَقّٰيهُمْ/***lekkâhüm”*** kelimeleri beyan edatlarındandır.

بِمَا صَبَرُوا/***Sabretmelerinin:*** Yani Ali *radıyallahu anh*, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin’in kıssalarında zikrettiğimiz üzere onların açlığa sabretmeleri ve başkalarını kendilerine tercih etmeleri sebebiyle.

لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْساً وَلَا زَمْهَرِيراً/***Orada güneş ve zemheri görmezler:*** Âyette cennetin havasının mutedil olduğu ifade edilmektedir. Yani orada ne sıcak ne de şiddetli soğuk anlamına gelen zemheri olacaktır. Bir görüşe göre, bu kelime Tayy kabilesi lehçesine göre “ay” anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin manası “Cennetin kendine has ışığı vardır ve bu sebeple orada güneşe ve aya ihtiyaç yoktur” şeklinde anlaşılır.

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا/***Gölgeleri üzerlerine sarkar:*** Burada cennetteki ağaçların gölgelerinin cennet ehlinin üzerine sarkacağı ve onlara yakın olacağı belirtilmektedir. Bu cümledeki “دَانِيَةً/***dâniye”*** kelimesi bir önceki âyetteki “مُتَّكِئِينَ/***müttekiîn”*** kelimesi üzerine atfedilmiştir. Zemahşerî ise “دَانِيَةً/***dâniye”*** kelimesinin öncesindeki ***“orada güneş ve zemheri görmezler”*** cümlesi üzerine atfedildiğini çünkü bu cümlenin müfret hükmünde olduğunu söylemiştir. Bu yoruma göre cümle “orada güneş ve zemheri görmez ve gölgeler üzerlerine sarkmış hâlde…” şeklinde takdir edilir. “وَدَانِيَةً/***Ve dâniye”*** ifadesinin başındaki “vav” atıf harfi öncesindeki ve sonrasındaki her iki durumun da cennet ehlinin özelliği olduğunu ifade etmektedir. Yani onlar sıcaktan ve soğuktan emin olup üzerlerine sarkmış gölgeler içerisinde olacaklardır. Bir görüşe göre “وَدَانِيَةً/***ve dâniye”*** kelimesi tıpkı “فلان عالم وصالح/Falanca âlim ve sâlihtir” cümlesinde olduğu gibi “vav” harfi ile atfedilmiş olarak cennetin sıfatıdır. Başka bir görüşe göre ise “cennet” üzerine atfedilmiştir yani “ve gölgeleri üzerlerine sarkan başka bir cennet” şeklinde takdir edilir.

وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلاً/***Salkımları boyun eğdirilmiştir:*** Âyette geçen “قُطُوف/***kutûf”*** kelimesi, “hurma, üzüm ve benzeri meyve salkımı”

anlamına gelen "قَطْف/katf" kelimesinin çoğuludur. "تَذْلِيلا/*Tezlîlen*" kelimesi ise onların yere doğru eğilmelerini ifade etmektedir. Rivayet edildiğine göre, cennet ehli ister ayakta, ister oturur, isterse yatar hâlde, hangi durumda olurlarsa olsunlar ağaçlardaki meyveleri koparabileceklerdir. Çünkü o meyveler cennet ehlinin istediği şekilde aşağıya eğilecektir. Bu cümle"Salkımları aşağıya doğru boyun eğerek sarkar" anlamına gelecek şekilde "دَانِيَةً/*dâniye*" kelimesinden hâl konumundadır veya onun üzerine atfedilmiştir.

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَاۨ {١٥} قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيراً {١٦} وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْساً كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاًۚ {١٧} عَيْناً فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلاً {١٨} وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً {١٩} وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيماً وَمُلْكاً كَبِيراً {٢٠}

15-16. Yanlarında, gümüş kaplar ve cam kâselerle dolaşılır, gümüşten kâselerle onu takdir ederler. 17. Orada, zencefil katılmış bir kâseden içirilirler. 18. Orada Selsebîl diye isimlendirilen bir pınardandır. 19. O insanların etrafında ölümsüz gençler dolaşır, onları gördüğünde, dağılmış inciler sanırsın. 20. Gördüğün zaman orada nimet ve ulu bir saltanat görürsün.

بِاٰنِيَةٍ/*Bi-âniyetin:* Bu kelime "kap" anlamına gelen "إِنَاءٌ/inâ" kelimesinin çoğuludur ve "أَفْعِلَةٌ/ef'iletün" veznindedir. Vâkıa sûresinde "اَكْوَابٍ/*kaseler*" ile ilgili açıklamalar yapmıştık.

قَوَارِيرَا/*Kavârîrâ:* "Cam" anlamına gelmektedir. Eğer "Bu âyette kâselerin camdan olduğu belirtilirken bir sonraki âyette 'gümüşten kâseler' denilmesini nasıl uzlaştıracağız?" diye bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Burada kâselerin aslında gümüşten olduğu ancak parlaklık ve şeffaflık yönünden cama benzediği vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre, kâseler camdandır ancak gümüş daha değerli ve daha parlak olduğu için ona benzetilmiştir. Bu kelimeyi tenvinsiz olarak

"قَوَارِيرَا/***kavârîrâ***" şeklinde okuyan asli şekliyle okumuş olur.[361] Tenvinli olarak okuyanlar ise 4. âyetteki "سَلَاسِلَا/***selâsilâ***" kelimesinde açıkladığımız üzere bu şekilde okumaktadırlar.

قَدَّرُوهَا تَقْدِيراً/***Onu takdir ederler:*** Bu cümle "قَوَارِيرَا/***kavârîrâ***" kelimesinin sıfatıdır. Burada onu yeterli miktarda veya içeceklerini ihtiyaçları miktarınca takdir ettikleri belirtilmektedir. Mücâhid ise bu ifadeyi, "ne eksik ne fazla" sözleriyle açıklamıştır. Bir görüşe göre, onu canlarının istediği kadar belirlemişlerdir. Bu cümledeki "takdir ederler" fiilinin fâilinin onu içenlerin veya o içecekler ile etraflarında dolaşanların olması muhtemeldir.

مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً/***Zencefil katılmış:*** Bu da 5. âyetteki ***"kâfûr katılmış"*** ifadesinde zikrettiğimiz gibidir.

سَلْسَبِيلاً/***Selsebîl:*** Burada oluktan suyun akışının kesintisiz olduğu vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre ise o pınarın suyunun boğazdan kolayca akıp geçmesi kastedilmektedir. İçecekler için kullanılan "سلسل/selsel," "سلسال/selsâl" ve "سَلْسَبِيل/selsebîl" kelimeleri aynı manaya gelmektedir. Bu terkipte "ب/be" harfi kesintisiz akmasında mübalağa ifade etmek için eklenmiştir. Bu şekilde kelime beşli/hümâsî olur. Bir görüşe göre ise bu kelime emir olan "سَلْ/sor" ve onun mef'ûlü bihi olan "سَبِيلاً/yol" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ancak bu son derece zayıf bir görüştür.

وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ/***Ölümsüz gençler:*** Bu konuya Vâkıa sûresinde değinmiştik.

لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً/***Dağılmış inciler:*** Âyette onlar güzellikleri ve beyazlıkları yönüyle inciye, sayılarının çokluğu ve saraylara dağılmış olmaları yönüyle etrafa saçılmış eşyaya benzetilmiştir.

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ/***Gördüğün zaman orada:*** Âyetin orada görülen bütün her şeyi kapsayacak şekilde mutlak manada anlaşılması amacıyla "رَأَيْتَ/***raeyte***" fiilinin mef'ûlü hazfedilmiştir. "ثَمَّ/***Semme***" edatı mekân zarfıdır.

---

361 Dânî, *et-Teysîr*, s. 599.

Ferrâ, bu âyetin "وَاِذَا رَاَيْتَ مَا ثَمَّ/ve izâ raeyte mâ semme" şeklinde takdir edilmesi gerektiğini ve buradaki "مَا/mâ" edatının mef'ûl olduğunu ancak daha sonra hazfedildiğini söylemiştir. Zemahşerî'ye göre ise bu yorum yanlıştır. Çünkü âyeti bu şekilde takdir ettiğimizde "ثَمَّ/*semme*" zarfı "مَا/mâ" ismi mevsulünün sıla cümlesi olur ve ismi mevsulün hazfedilip sıla cümlesinin bırakılması ise caiz değildir.

وَمُلْكاً كَبِيراً/***Ulu bir saltanat:*** Burada Allah'ın onlara verdiği şeylerin çokluğu vurgulanmaktadır. Öyle ki bir hadiste belirtildiği üzere cennet ehlinin en alt seviyede olanına bile dünya ve onun gibi on tanesi verilecektir.[362] Bir görüşe göre ise meleklerin onlara selam vermeleri ve onlardan izin istemeleri kastedilmektedir ki bunlar sayesinde onlar sanki krallar gibi görünürler.

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً {٢١} اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً {٢٢}

21. Onların üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir. 22. "Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur."

عَالِيَهُمْ/***Onların üzerlerinde:*** Bu kelime 19. âyetteki "يَطُوفُ عَلَيْهِمْ/ ***yetûfu aleyhim"*** veya "حَسِبْتَهُمْ/***hasibtehüm"*** kelimelerindeki "هُمْ/ ***hüm"*** zamirinden hâldir. "عَالِيَهُمْ/***Âliyehüm"*** kelimesi bazı kıraatlerde mübteda olarak "عَالِيهِمْ/***âlîhim"*** şeklinde okunmuştur.[363] Bu takdirde "ثِيَابُ سُنْدُسٍ/***ipekten elbiseler"*** ifadesi bunun haberi olur. Yani onların üzerlerindekiler ipekten yapılmış elbiselerdir. İbn Atiyye'ye göre, bu kelimenin âmili "لقاهم/lekkâhüm" veya "جزاهم/cezâhüm" takdirindeki mahzûf fiillerdir. İbn Atiyye ayrıca bu kelimenin "فوقاهم/fevakâhüm" manasında zarf olduğu için mansub olmasının da caiz olduğunu söylemiştir.

---

362 Buhârî, no: 7073; Müslim, no: 479.

363 Medineli iki imam ve Hamza "عَالِيهِمْ" şeklinde, diğerleri ise "عَالِيَهُمْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.

سُنْدُس/Sündüs ve ***اِسْتَبْرَق/İstebrak:*** Bu kelimeleri daha önce açıklamıştık.

خُضْرٌ/Hudrun: Bu kelime merfu okunduğunda "***ثِيَابُ/siyâb***" kelimesinin, "***خُضْرٍ/hudrin***" şeklinde mecrur okunduğunda ise "***سُنْدُسٍ/sündüs***" kelimesinin sıfatı olur.[364] "***اِسْتَبْرَقٌ/İstebrakun***" kelimesi de merfu okunduğunda "***ثِيَابُ/siyâb***" kelimesine, "***اِسْتَبْرَقٍ/istebrakin***" şeklinde mecrur okunduğunda ise "***سُنْدُسٍ/sündüs***" kelimesine atfedilmiş olur.[365]

وَحُلُّوا/Süslenmişlerdir: Bu fiil meçhul sigadadır. Gümüş bileziklerin onlar için süs kılındığı belirtilmektedir.

اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ/Gümüş bileziklerle: Kehf sûresinde "***اَسَاوِرَ/esâvir***" kelimesini açıklamıştık. Eğer "Nasıl olur da burada bu bileziklerin gümüşten, başka bir yerde ise altından olduğu söylenmiştir?" şeklinde bir şey sorulursa buna şu şekilde cevap veririz: Bunlar cennet ehlinin derecelerine göre farklılık göstermektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Altından iki cennet; onların kapları ve içindekiler de altındandır. Gümüşten iki cennet; onların kapları ve içindekiler de gümüştendir."***[366] Belki de altından olanlar mukarrabîn için, gümüşten olanlar ise ashâbu'l-yemîn içindir. Cennet ehlinin hem altından hem de gümüşten bileziklerinin olması da muhtemeldir.

شَرَابًا طَهُورًا/Tertemiz bir içki: Yani bu dünyadaki şarap türünden değildir. Bir görüşe göre "onun üzümü ayaklar ile ezilmemiştir," başka bir görüşe göre ise "içilince vücutta idrar oluşturmaz" anlamlarına gelmektedir.

اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً/Bu, sizin için bir mükâfattır: Yani Allah ve melekler tarafından söylenmiş bu söz onlara denilir.

---

364 İbn Kesîr, Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir "خُضْرٍ" şeklinde, diğerleri ise "خُضْرٌ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.

365 İbn Kesîr, Nâfi' ve Âsım "اِسْتَبْرَقٌ" şeklinde, diğerleri ise "اِسْتَبْرَقٍ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.

366 Bu hadisin tahrici daha önce geçmişti.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاًۚ {٢٣} فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِماً اَوْ كَفُوراًۚ {٢٤} وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلاًۚ {٢٥} وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً {٢٦} اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً {٢٧} نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلاً {٢٨}

23. Kur'ân'ı sana Biz, evet Biz indirdik. 24. Artık Rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra veya nanköre itaat etme. 25. Sabah ve akşam Rabbinin ismini zikret. 26. Gecenin bir kısmında O'na secde et ve uzun gece O'nu tesbih et. 27. Bunlar acil olanı seviyorlar ve arkalarındaki ağır bir günü bırakıyorlar. 28. Onları Biz yarattık; yaratılışlarını sağlam yaptık. Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getiririz.

اٰثِماً اَوْ كَفُوراً/***Hiçbir günahkâra veya nanköre:*** Buradaki "اَوْ/***ev***" edatı çeşit belirtmek için kullanılmıştır. Buna göre mana "günah işleyenler ve nankörlük edenler olmak üzüre bu iki çeşit insana tâbi olma!" şeklindedir. Bir görüşe göre, "اَوْ/***ev***" edatı "ve" anlamındadır. Yani "bu iki özelliğe sahip kişilere tâbi olma!" demektir. Çünkü bunlar kâfirlerin durumunu bildirmektedir. Rivayet edildiğine göre, bu âyet Ebû Cehil hakkında inmiştir. Başka bir görüşe göre, ***"günahkâr"*** sözüyle Utbe b. Rebîa, ***"nankör"*** sözüyle ise Velîd b. Mugîre kastedilmiştir. En güzeli ise bu âyetin genel manada anlaşılmasıdır. Çünkü âyetin nüzûl sebebi özel olsa da lafzı umumidir.

بُكْرَةً وَاَصِيلاً/***Sabah ve akşam:*** Bu ifade, her zaman Allah'ın zikredilmesi gerektiğini belirten bir emirdir. Bir görüşe göre ise beş vakit namaza işaret etmektedir. Buna göre "بُكْرَةً/***bükraten***" kelimesiyle sabah namazı, "اَصِيلاً/***esîlen***" kelimesiyle öğle ve ikindi namazları ve bir sonraki âyetteki "وَمِنَ الَّيْلِ/***ve mine'l-leyli***" ifadesiyle ise akşam ve yatsı namazları kastedilmektedir.

اِنَّ هٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ/***Bunlar acil olanı seviyorlar:*** Yani dünyayı seviyorlar. ***"Bunlar"*** zamiriyle kâfirlere işaret edilmektedir.

يَوْماً ثَقِيلاً/***Ağır bir gün:*** Bu sözle kıyamet gününe işaret edilmektedir. Kıyamet gününün ***"ağır"*** olarak tanımlanması onun dehşetini ve şiddetini belirtmek içindir.

وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ/***Yaratılışlarını sağlam yaptık:*** Burada geçen "اَسْرَ/***esra***" kelimesi "hilkat, yaratılış" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "damarlar ve eklemler," başka bir görüşe göre ise "kuvvet" anlamındadır.

بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلاً/***Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getiririz:*** Yani onları helak eder ve yerlerine benzerlerini getiririz. Bir görüşe göre, onları görünüşlerini değiştirip başka bir canlıya çeviririz. Bu âyet onlar için bir tehdittir.

اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً {٢٩} وَمَا تَشَاؤُنَ
اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً {٣٠} يُدْخِلُ مَنْ
يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً {٣١}

29. Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine bir yol tutar. 30. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. 31. O, dilediğini rahmetine dahil eder. Zalimlere gelince; onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.

اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ/***Şüphesiz ki bu bir öğüttür:*** Bu ifade ile âyete, sûreye veya bütün dinî hükümlere işaret edilmektedir.

فَمَنْ شَاءَ/***Artık kim dilerse:*** Burada insanlar için bir teşvik ve yönlendirme vardır. Sonrasındaki âyette ise onların dilemesi Allah'ın dilemesi ile kayıtlandırılmıştır.

وَالظَّالِمِينَ/***Zalimler:*** Bu kelime "وَيُعَذِّبُ الظَّالِمِينَ/zalimlere azap eder" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansub okunmuştur.

سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفاًۙ {١} فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاًۙ {٢} وَالنَّاشِرَاتِ نَشْراًۙ {٣}
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقاًۙ {٤} فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْراًۙ {٥} عُذْراً اَوْ نُذْراًۙ {٦}

1. Yemin olsun, iyilik olarak gönderilenlere; 2. Şiddetle esenlere; 3. Yaydıkça yayanlara; 4. İyice ayıranlara; 5-6. Zikri, özrü ve uyarıyı telkin edenlere;

Bu sûrenin ilk âyetlerinde geçen "الْمُرْسَلَاتِ/***mürselât,***" "الْعَاصِفَاتِ/***âsifât,***" "النَّاشِرَاتِ/***nâşirât***" ve "الْفَارِقَاتِ/***fârikât***" kelimeleriyle kastedilen mana hakkında iki farklı görüş dile getirilmiştir.

Birincisi: Bunlar meleklerdir.

İkincisi: Bunlar rüzgârlardır.

Bunların melek olduklarını söyleyen görüşe göre, Allah onları vahiy ile gönderdiği için "الْمُرْسَلَاتِ/***gönderilenler,***" Allah'ın emirlerini yerine getirirken rüzgârlar gibi süratle hareket ettikleri için "الْعَاصِفَاتِ/***esenler,***" kanatlarını gökte, dinî hükümleri ise yeryüzünde yaydıkları veya kıyamet gününde amel defterlerini açıp yaydıkları için "النَّاشِرَاتِ/

yayanlar" ve hak ile bâtılın arasını ayırdıkları için "الْفَارِقَاتِ/***ayıranlar"*** şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Bunların rüzgârlar olduğunu söyleyen görüşe göre ise "اللّٰهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ/***Allah rüzgârları gönderendir"***[367] âyeti sebebiyle "الْمُرْسَلَاتِ/***gönderilenler,"*** "رِيحٌ عَاصِفٌ/***şiddetli bir rüzgâr"***[368] âyeti sebebiyle "الْعَاصِفَاتِ/***esenler,"*** "يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا/***Bulutları sürüklemesi için rüzgârları gönderir"***[369] âyetinde de belirtildiği üzere bulutları havada dağıtıp yaydıkları için "النَّاشِرَاتِ/***yayanlar"*** ve "وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا/***Bulutları parçalar hâline getirir"***[370] âyetinde bulutları birbirlerinden ayırdığının belirtilmesi sebebiyle "الْفَارِقَاتِ/***ayıranlar"*** şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Ancak "فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا/***Zikri telkin edenler"*** âyetine gelince; zikri peygamberlere ulaştırmaları sebebiyle burada melekler kastedilmektedir. "الْمُرْسَلَاتِ/***Gönderilenler"*** ve "الْعَاصِفَاتِ/***esenler"*** ifadesiyle rüzgârların kastedilmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü "esmek" şeklindeki tanımlama hakiki manada rüzgâr için kullanılmaktadır. "النَّاشِرَاتِ/***Yayanlar"*** ve "الْفَارِقَاتِ/***ayıranlar"*** ifadeleriyle ise meleklerin kastedilmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü "ayırma" şeklindeki tanımlama rüzgârlardan ziyade meleklere daha uygundur ve ayrıca sonrasındaki âyetteki "telkin etme" işini yapanlar meleklerdir ve hiç kimse bunların rüzgârlar olduğunu söylememiştir. Bu sebeple aynı türden olan iki şey "fe" harfiyle birbirine atfedilmiştir. Nitekim "الْمُرْسَلَاتِ/***gönderilenler"*** ve "الْعَاصِفَاتِ/***esenler"*** ifadeleri kendi cinslerinden olmayan diğer ifadeler üzerine "vav" harfiyle, "النَّاشِرَاتِ/***yayanlar"*** ifadesi ise aynı türden bahseden "الْفَارِقَاتِ/***ayıranlar"*** ifadesi üzerine "fe" harfiyle atfedilmiştir. Bir görüşe göre "الْمُرْسَلَاتِ/***gönderilenler"*** ve "فَالْمُلْقِيَاتِ/***telkin edenler"*** ifadeleriyle peygamberler kastedilmiştir.

عُرْفًا/*Urfen:* "Lütuf ve inâm olarak" anlamına gelmektedir. Mefulün li-eclih olduğu için mansubdur. Bir görüşe göre "peş peşe" anlamına gelmektedir ve hâl konumunda mef'ûlü mutlaktır. Sonrasındaki âyetlerde

367 Rûm 30/48.
368 Yunus 10/22.
369 Rûm 30/48.
370 Rûm 30/48.

geçen "عَصْفاً/**asfen,**" "نَشْراً/**neşran**" ve "فَرْقاً/**ferkan**" kelimeleri mef'ûlü mutlak, "ذِكْراً/**zikran**" kelimesi ise mef'ûlü bihtir.

عُذْراً اَوْ نُذْراً/Özrü ve uyarıyı: İbn Atiyye ve diğerleri bu âyette geçen "عُذْراً/**uzran**" kelimesini Allah'ın kullarına hiçbir kanıt ve mazeretlerinin kalmaması için her şeyi açıklaması olarak tefsir etmiştir. Zemahşerî ise bu kelimeyi özür dileme, mazeret bildirme olarak açıklamıştır. Nitekim bir kişinin yaptığı kötülük yok sayıldığı zaman "عذر/uzr" denilir.

نُذْراً/Nüzran: "Uyarmak" anlamına gelip "muhtemel bir tehlikeden korkutma" anlamındadır. Bu kelime "نُذُراً/**nüzüran**" şeklinde de okunmuştur.[371] "عُذْراً اَوْ نُذْراً/**Uzran ev nüzran**" kelimelerinin masdar olmaları ve "ذِكْراً/**zikran**" kelimesinden bedel veya "ذِكْراً/**zikran**" ifadesinin mef'ûlü olarak mansub okunmaları muhtemeldir. Bunun yanında "عُذْراً/**uzran**" kelimesinin "عذير/azîr" veya "عاذر/âzir" kelimelerinin çoğulu, "نُذْراً/**nüzran**" kelimesinin ise "نذير/nezîr" kelimesinin çoğulu olması ve bu şekilde hâl olmaları sebebiyle mansub okunmaları da mümkündür.

اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ {٧} فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ {٨} وَاِذَا السَّمَاءُ
فُرِجَتْ {٩} وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ {١٠} وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ
{١١} لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ {١٢} لِيَوْمِ الْفَصْلِ {١٣} وَمَا اَدْرٰيكَ
مَا يَوْمُ الْفَصْلِ {١٤} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {١٥}

7. Bilin ki, vadolunduğunuz şey gerçekleşecek! 8-11. Yıldızlar karartıldığı, gökyüzü yarıldığı, dağlar ufalandığı ve elçilerin vakti belirlendiği zaman. 12. Hangi güne ertelenmiştir? 13. Ayırım gününe. 14. Ayırım gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin! 15. O gün yalan sayanların vay hâline!

---

371 Harameyn, İbn Âmir ve Ebû Bekir "نُذُراً" şeklinde, diğerleri ise "نُذْراً" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 138.

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ/Bilin ki, vadolunduğunuz şey gerçekleşecek!: Burada ahirette yeniden dirilme ve amellerin karşılıklarının verilmesi kastedilmektedir. Bu cümle sûrenin başındaki yeminin cevabıdır.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ/Yıldızlar karartıldığı zaman: Yani ışıkları gittiği zaman. Bir görüşe göre, karardığı zaman.

وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ/Gökyüzü yarıldığı zaman: Yani ikiye ayrıldığı zaman.

وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ/Dağlar ufalandığı zaman: Yani toz hâline geldikleri zaman.

وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ/Elçilerin vakti belirlendiği zaman: Yani onlar için belli bir vakit belirlendiği ve o vakit gelip de kıyamet gününde peygamberlerin ümmetleri hakkında şahitlik yapmak üzere toplandıkları zaman. Bu âyet "**وُقِّتَتْ/vükkıtet**" şeklinde de okunmuştur ki kelimenin aslı bu şekildedir. Diğer kıraatteki "hemze" ise bu "vav" harfinden bedeldir.[372]

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ/Hangi güne ertelenmiştir?: Bir önceki âyetteki "**أُقِّتَتْ/ükkıtet**" kelimesi "وَقْتٌ/vakt" kökünden türediği gibi buradaki "**أُجِّلَتْ/üccilet**" fiili "أَجَلٌ/ecel" kökünden türemiştir. Burada o günü yüceltmek için bir soru üslubu kullanılmıştır. Sonra da onu bir sonraki âyetteki "**لِيَوْمِ الْفَصْلِ/ayırım gününe**" yani "kulların amellerine göre ayrılacakları güne" sözüyle açıklamıştır. Devamındaki âyetlerde de "**وَمَا أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ/Ayırım gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin! O gün, yalan sayanların vay hâline!**" sözleriyle de bu günün büyüklüğünü vurgulamıştır. "**وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ/O gün, yalan sayanların vay hâline!**" sözü bu sûredeki başka âyetlerde de tekrar edilmiştir. Bir görüşe göre bu, tekit amaçlı, başka bir görüşe göre ise her âyette tasdik edilmesi gereken hususları yalanlayanlar hakkındadır ve bu ifadenin her geçtiği yerde öncesindeki bölüme işaret edilmektedir.

---

372 Ebû Amr ve İbn Verdân "وُقِّتَتْ" şeklinde, diğerleri ise "أُقِّتَتْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ {١٦} ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِينَ {١٧} كَذٰلِكَ
نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ {١٨} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {١٩}

16. Öncekileri helak etmedik mi? 17. Sonra diğerlerini onlara uydururuz. 18. İşte suçlulara böyle yaparız! 19. O gün, yalan sayanların vay hâline!

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ/***Öncekileri helâk etmedik mi?:*** Bu âyette Nûh kavmi ve diğer topluluklar gibi önceki dönemlerde yaşamış kâfirler kastedilmektedir.

ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِينَ/***Sonra diğerlerini onlara uydururuz:*** Bu âyette de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i inkâr eden Kureyşlilere ve diğer kâfirlere işaret edilmektedir. Bu ifade, Bedir savaşında ve diğer savaşlarda doğruluğu görülmüş olan bir tehdittir.

كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ/***İşte suçlulara böyle yaparız:*** Yani işte onlara yaptığımız gibi tüm suçlulara böyle yaparız. Buradaki ***"suçlular"*** sözüyle kâfirler kastedilmektedir.

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ {٢٠} فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ {٢١} اِلٰى قَدَرٍ
مَعْلُومٍ {٢٢} فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ {٢٣} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {٢٤}

20. Sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? 21-22. Onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik. 23. Güç yetirmişizdir. Ve Bizim gücümüz ne büyüktür! 24. O gün, yalan sayanların vay hâline!

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ/***Sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?:*** Burada meni kastedilmektedir. "مَهِينٍ/***Mehîn***" kelimesi "dayanıksız, zayıf" anlamına gelmektedir.

فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ/***Onu sağlam bir yere yerleştirdik:*** Âyette, kadının rahmi ve karnı kastedilmektedir.

إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ/Belli bir süreye kadar: Yani doğum vaktine kadar. Bu süre de dokuz ay veya ondan biraz az ya da fazla olarak bilinmektedir.

فَقَدَرْنَا/Güç yetirmişizdir: Âyet bu şekilde okunduğunda "kudret, güç" kökünden, "فَقَدَّرْنَا/***fe-kaddernâ***" şeklinde tef'il babından okunduğunda ise "takdir etmek" kökünden türemiş olur.[373] "فَقَدَرْنَا/***Fe-kadernâ***" şeklinde okunduğunda devamındaki "فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ/***fe-ni'me'l-kâdirûn***" ifadesiyle uyumlu olur, "فَقَدَّرْنَا/***fe-kaddernâ***" şeklinde okunduğunda ise tecnis sanatı vardır.

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاًۙ {٢٥} اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتاًۙ {٢٦} وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَٓاءً فُرَاتاًؕ {٢٧} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {٢٨}

25-26. Biz, yeryüzünü dirilere ve ölülere toplanma yeri yapmadık mı? 27. Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık, size tatlı bir su içirdik. 28. O gün, yalan sayanların vay hâline!

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاً اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتاً/*Biz, yeryüzünü dirilere ve ölülere toplanma yeri yapmadık mı?*: Buradaki "كِفَاتاً/***kifâten***" kelimesi "toplanma, bir araya gelme" anlamına gelen "كفت/kefete" kökünden türemiştir. Âyette yeryüzünün, dirilerin üzerinde, ölülerin ise altında toplandığı yer olduğu vurgulanmaktadır. "اَحْيَٓاءً/***Ehyâen***" ve "اَمْوَاتاً/***emvâten***" kelimeleri "كِفَاتاً/***kifâten***" kelimesinin mef'ûlü olmaları sebebiyle mansub okunmuşlardır. Çünkü "كِفَاتاً/***kifâten***" kelimesi toplanan ve bir araya gelen şeylerin ismidir. Buna göre, âyette sanki "dirileri ve ölüleri toplayan" denilmektedir. Âyetin manasının "Yeryüzü onları diriler ve ölüler hâlinde toplar" şeklinde anlaşılması da caizdir. Buna göre "اَحْيَٓاءً/***ehyâen***" ve "اَمْوَاتاً/***emvâten***" kelimeleri hâl oldukları için mansub okunmuş olurlar. "اَحْيَٓاءً/***Ehyâen***" ve "اَمْوَاتاً/***emvâten***" kelimelerinin nekre olarak gelmeleri ise övme ve onların çokluğunu belirtmek içindir.

رَوَاسِيَ/Ravâsiye: Yani dağlar.

---

373 Medineli iki imam ve Kisâî "فَقَدَّرْنَا" şeklinde, diğerleri ise "فَقَدَرْنَا" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 357.

شَامِخَاتٍ/**Şâmihât:** Yani yüksek, ulu.

مَاءً فُرَاتاً/**Mâen fürâten:** Yani tatlı bir su.

اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَۚ {٢٩} اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذ۪ي ثَلٰثِ شُعَبٍۙ
{٣٠} لَا ظَل۪يلٍ وَلَا يُغْن۪ي مِنَ اللَّهَبِۜ {٣١} اِنَّهَا تَرْم۪ي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِۚ
{٣٢} كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌۜ {٣٣} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ {٣٤}

29. Yalanlamakta olduğunuz şeye gidin! 30-31. Gölgelendirmeyen ve alevden korumayan üç bölümlü bir gölgeye gidin. 32. O, saray gibi kocaman kıvılcım saçar. 33. Sanki o, sarı deve gibidir. 34. O gün, yalan sayanların vay hâline!

اِنْطَلِقُوا/**Gidin:** Burada yalanlayanlara hitap edilmektedir. Yakub bu kelimeyi fiili mazi olarak "اِنْطَلَقُوا/**intalekû**" şeklinde okumuştur.[374] Sonrasındaki âyette ise gidilecek yeri açıklamak için bu emir tekrar edilmiştir.

اِلٰى ظِلٍّ/**Bir gölgeye:** Burada cehennemin dumanı kastedilmektedir. Nitekim "وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ/**Kara bir dumanın gölgesinde**"[375] âyetinde de bu manaya vurgu yapılmıştır.

ذ۪ي ثَلٰثِ شُعَبٍ/**Üç bölümlü:** Yani dumanın kollara ayrılmasıyla oluşmuş üç bölümdür. Mü'minler Arş'ın gölgesinde oldukları esnada onlar da bu gölgede olacaklardır. Bir görüşe göre bu âyet, üç gruptan oluşmaları sebebiyle Hıristiyanlara hitap etmektedir.

لَا ظَل۪يلٍ/**Gölgelendirmeyen:** Burada Arş'ın mü'minleri gölgelendirdiği gibi o dumanın onları gölgelendirmeyeceği ve ayrıca onları ateşten koruyamayacağı belirtilmektedir.

اِنَّهَا تَرْم۪ي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ/**O, saray gibi kocaman kıvılcım saçar:** Âyetteki **"o"** zamiri ile cehennem kastedilmektedir. "الْقَصْرِ/**Kasr**" kelimesi "büyük

374 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.
375 Vâkıa 56/43.

ev, saray" anlamına gelen tekil bir kelimedir. Çoğulu "الْقُصُور/kusûr" şeklindedir. Kıvılcımlar ise büyüklükleri ve havada yükseğe çıkmaları yönüyle saraya benzetilmiştir. Bir görüşe göre ise "الْقَصْرِ/***kasr***" kelimesi "kalın ağaçlar" anlamına gelen çoğul bir kelimedir tekili ise "الْقَصْرَة/kasra" şeklindedir.

كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ/***Sanki o, sarı deve gibidir:*** Âyette geçen "جِمَالَتٌ/***cimâletün***" kelimesiyle ilgili iki görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu, "جِمَالٌ/cimâl" kelimesinin çoğuludur ve kıvılcım onlara benzetilmiştir. "صُفْرٌ/***Sufr***" kelimesi ise zahir anlamı üzerine "sarı" manasındadır. Çünkü ateşin rengi sarıya çalmaktadır. Bir görüşe göre ise "siyah" anlamına gelmektedir. Nitekim siyah deveye "جمل أصفر/cemelün asfar" denilmektedir. Bu anlam cehennemin tanımına daha uygundur.

İkincisi: "جِمَالَتٌ/***Cimâletün***" kelimesi "büyük bakır parçaları" demektir. Bu anlama göre sanki "cümle" kelimesinden türemiştir. Nitekim "gemilerin halatları" anlamına gelecek şekilde "جُمَالَاتٌ/***cümâlâtün***" şeklinde de okunmuştur.[376]

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ {٣٥} وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ {٣٦} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {٣٧} هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ {٣٨} فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ {٣٩} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {٤٠} اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ {٤١} وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ {٤٢} كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئاً بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٤٣}

35. Bu, konuşamayacakları gündür. 36. Onlara izin de verilmez ki mazeretlerini beyan etsinler. 37. O gün, yalanlayanların vay hâline! 38. Bu, ayırım günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik. 39. Bir tuzağınız varsa, bana tuzak kurun! 40. O gün, yalan sayanların vay hâline! 41-2. Şüphesiz

376 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 437.

takva sahipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında, canlarının çektiğinden çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır. 43. İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi afiyetle yiyin ve için.

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ/***Bu, konuşamayacakları gündür:*** Bu durum ahirette bazı yerlerde geçerli olacaktır. Diğer bazı yerlerde ise konuşacaklardır. Nitekim ***"O gün herkes gelir, kendi canını kurtarmak için uğraşır"***[377] âyetinde bu anlaşılmaktadır.

فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ/***Bir tuzağınız varsa, bana tuzak kurun!:*** Bu âyette, bunu yapamayacakları ve dünyada tuzaklarının başarısız olacağı vurgulanarak onlar azarlanmaktadır.

كُلُوا وَاشْرَبُوا/***Yiyin ve için:*** Bu söz onlara cennette lisanı hâl veya söz ile söylenir.

هَنِيئاً بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ/***İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi afiyetle:*** Buradaki "هَنِيئاً/***henîen***" kelimesi hâl veya dua anlamında olması sebebiyle mansubdur.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ {٤٤} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
{٤٥} كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلاً اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ {٤٦} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ {٤٧} وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ {٤٨} وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {٤٩} فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ {٥٠}

44. İşte Biz, iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. 45. O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay hâline! 46. Yiyin ve biraz faydalanın! Sizler suçlusunuz! 47. O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay hâline! 48. Onlara "Eğilin!" denilince eğilmezler. 49. O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay hâline! 50. Ondan sonra hangi söze inanacaklar!

---

377 Nahl 16/111.

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا/***Yiyin ve faydalanın:*** Burada kâfirlere tehdit üslubuyla hitap edilmektedir. Buna göre âyet "Onlara de ki: Dünyada yiyin ve biraz faydalanın" şeklinde takdir edilir.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ/***Onlara "Eğilin!" denilince eğilmezler:*** Bu âyette kâfirlerin dünyadaki durumları bildirilmektedir. "ارْكَعُوا/***Rükû edin, eğilin"*** ifadesiyle ise namaz kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise "Allah'tan korkun ve tevazu gösterin" demektir. Başka bir görüşe göre âyet, münafıkların kıyamet günündeki hâllerini bildirmektedir. Çünkü ***"Secde etmeye çağrılırlar ancak bunu yapamazlar"***[378] âyetinde de belirtildiği üzere onlara ***"rüku edin"*** denildiğinde bunu yapamayacaklardır. Birinci görüş daha meşhur ve daha kuvvetlidir.

فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ/***Ondan sonra hangi söze inanacaklar!:*** Âyetteki ***"ondan sonra"*** ifadesinde Kur'ân kastedilmektedir.

378 Kalem 68/42.

سُورَةُ النَّبَأِ

78. NEBE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَۚ {١} عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِۙ {٢} اَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَۜ
{٣} كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ {٤} ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ {٥}

1. Birbirlerine neyi soruyorlar? 2-3. Hakkında ihtilaf ettikleri büyük haberi! 4. Hayır! İleride öğrenecekler! 5. Sonra hayır! İleride öğrenecekler!

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ/*Birbirlerine neyi soruyorlar?*: Burada geçen "**عَمَّ/*amme*"** edatının aslı "عَنْ/an" ve "مَا/mâ" edatlarından oluşmaktadır. Sonrasında "nun" harfi "mim" harfine idğam edilmiş ve soru anlamı taşıması sebebiyle "مَا/mâ" edatındaki "elif" hazfedilmiştir. Bu âyetin manası "Birbirlerine hangi şeyi soruyorlar?" şeklinde takdir edilmektedir. Ancak bu âyette sadece soru anlamı kastedilmemiş, bilakis o bahsedilen şeyin öneminin vurgulanması amaçlanmıştır. Birbirlerine soran kişiler, Kureyşli kâfirler veya bütün insanlardır. "**يَتَسَاءَلُونَ/*Yetesâelûne*"** fiili "birbirlerine soruyorlar" anlamındadır.

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ/*Büyük haberi*: Bu, şeriatta belirtilen Allah'ın birliği, ölümden sonra yeniden dirilme, amellerin karşılıklarının verilmesi ve

diğer konulardır. Âyetin başındaki "عَنِ النَّبَأِ/*ani'n-nebe*" ifadesi âyetin zahirinden manası anlaşılan mahzûf bir fiille bağlantılıdır. Buna göre "Birbirlerine büyük haberi soruyorlar" şeklinde takdir edilir. Bu cümle birinci âyetteki sorunun cevabı ve sorulan şeyin açıklayıcısı olarak gelmiştir. Bu yoruma göre, birinci âyette ***"Birbirlerine neyi soruyorlar?"*** şeklindeki soruya "Birbirlerine büyük haberi soruyorlar" şeklinde cevap verilmektedir. Bir görüşe göre "عَنِ النَّبَأِ/*ani'n-nebe*" ifadesi birinci âyetteki "يَتَسَاءَلُونَ/*soruyorlar*" fiiliyle bağlantılıdır. Buna göre anlam "Birbirlerine hangi şeyi soruyorlar, büyük haberi mi?" şeklinde takdir edilir. Birinci görüş daha açık ve güzeldir ve bu anlama göre tilavet esnasında birinci âyetin sonunda vakfedilmesi gerekir.

اَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ/***Hakkında ihtilaf ettikleri:*** Eğer birbirlerine soranların Kureyşli kâfirler olduğunu kabul edersek onların ihtilaf etmeleri bazılarının yalanlamada kesin görüşlü, bazılarının ise şüphe sahibi olmaları veya Kur'ân hakkında bazılarının sihir, bazılarının ise şiir, kehanet ve benzeri şeyler söylemeleridir. Birbirlerine soranların bütün insanlar olduğu görüşünü tercih ettiğimizde ise onların ihtilafları kimisinin mü'min, kimisinin ise kâfir olmasıdır.

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ/***Hayır! İleride öğrenecekler!:*** Bu ifade onların iddialarına bir yalanlama ve tehdit içermektedir. Sonraki âyette ise tekit için tekrar edilmiştir.

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَاداً {٦} وَالْجِبَالَ اَوْتَاداً {٧} وَخَلَقْنَاكُمْ
اَزْوَاجاً {٨} وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً {٩} وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاساً {١٠}
وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً {١١} وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً {١٢}
وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً {١٣} وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجاً
{١٤} لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتاً {١٥} وَجَنَّاتٍ اَلْفَافاً {١٦}

6-7. Biz yeryüzünü bir döşek, dağları da kazıklar yapmadık mı? 8. Sizi çiftler hâlinde yarattık. 9. Uykunuzu bir dinlenme kıldık. 10. Geceyi bir elbise yaptık. 11. Gündüzü de geçimlik kıldık. 12.

Üzerinize yedi sağlam bina ettik. 13. Alevli bir kandil yarattık. 14-16. Onunla tohumlar, bitkiler ve sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmek için sıkışan bulutlardan fışkıran bir su indirdik.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا*/Biz yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?:* Yani yatak. Allah burada bu varlıkları, kâfirlerin yeniden diriltilmeyi inkâr etmelerine karşı bir delil sunmak için zikretmiştir. Sanki şöyle demektedir: "Böylesine büyük varlıkları yaratmaya kadir olan Allah, insanların ölümünden sonra onları tekrar diriltmeye de elbette kadirdir." Allah'ın bunları tevhide bir delil olarak zikretmiş olması da muhtemeldir. Çünkü bu varlıkları yaratan, ortağı olmayan tek bir ilâhtır.

وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا*/Dağları da kazıklar yapmadık mı?:* Allah Teâlâ yeryüzünü sarsılmaktan alıkoydukları için dağları kazıklara benzetmiştir.

وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا*/Sizi çiftler hâlinde yarattık:* Yani erkek ve dişi olarak eşler hâlinde. Bir görüşe göre bu âyette renk, görünüş ve dillerin farklı olması kastedilmiştir.

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا*/Uykunuzu bir dinlenme kıldık:* Yani sizin için rahatlama zamanı. Bir görüşe göre, "çalışmaya ve faaliyetlere ara verme" anlamındadır. "**سُبَاتًا*/Sübâten*"** kelimesi "ara verme" anlamındadır. Bir görüşe göre ise "ölüm" anlamındadır. Çünkü uyku, ***"Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar"***[379] âyetinde de belirtildiği üzere küçük ölümdür.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا*/Geceyi bir elbise yaptık:* Âyette gece, ayıpları örtmesi yönüyle bir elbiseye benzetilmiştir.

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا*/Gündüzü de geçimlik kıldık:* Yani geçim için gerekli şeyleri kazanma zamanı. Bu yorum âyette muzafın hazfedilmiş şekline göredir. Buna göre "geçimliklere sahip" şeklinde takdir

---

379 Zümer 39/42

edilir. Zemahşerî "مَعَاشاً/**meâşen**" kelimesiyle "yaşanılan zaman"[380] anlamının kastedildiğini söyleyerek bir görüşe göre ölüm manasına gelen "سُبَاتاً/**sübâten**" kelimesinin karşılığı olarak "hayat" anlamını vermiştir.

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً/***Üzerinize yedi sağlam bina ettik:*** Burada gökler kastedilmektedir.

وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً/***Alevli bir kandil yarattık:*** Burada güneşten bahsedilmektedir. "وَهَّاجاً/***Vehhâcen***" kelimesi, "çok parlak, güçlü bir yakıt" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "alevinin şiddetinden dolayı tutuşturan sıcak" anlamındadır.

وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً ثَجَّاجاً/***Sıkışan bulutlardan fışkıran bir su indirdik:*** Bu âyette yağmur kastedilmektedir. "Suyunu sıkmak" anlamına gelen "العصر/el-asr" kökünden türeyen "الْمُعْصِرَاتِ/***mu'sirât***" kelimesi "bulutlar" anlamında kullanılmıştır. Çünkü bulutlar sıkıştığı zaman onlardan su akar. Bu kelimenin "bolluk, bereket" anlamına gelen "العصرة/el-usra" kökünden de türemiş olabilir. Nitekim ***"o yıl bolluk olacak"***[381] âyetinde bu manada kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise bu kelime ile "gökler," başka bir görüşe göre ise "rüzgârlar" kastedilmiştir.

ثَجَّاجاً/***Seccâcen:*** "Hızlı fışkırma" anlamına gelmektedir.

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبّاً وَنَبَاتاً/***Onunla tohumlar ve bitkiler yetiştirmek için:*** Âyette geçen "حَبّاً/***habben***" kelimesi "buğday, arpa ve diğer tahıllar," "وَنَبَاتاً/***nebâten***" ise "ot, çayır" anlamındadır.

وَجَنَّاتٍ اَلْفَافاً/***Sarmaş dolaş bahçeler:*** Yani bitkileri birbirlerine dolanmış. "اَلْفَافاً/***Elfâfen***" kelimesi "لُفٌّ/lüffün" veya "لِفٌّ/liffün" kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre ise onun tekili yoktur.

---

380 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 282.

381 Yusuf 12/49.

اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتاًۙ {١٧} يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجاًۙ {١٨}
وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَاباًۙ {١٩} وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَاباً {٢٠}

17. Şüphesiz ayrılış günü, belirlenmiş vakitti. 18. Sûr'a üflenip de bölük bölük geldiğiniz gün; 19. Gökyüzü açılır ve kapılar hâlinde olur; 20. Dağlar yürütülür, serap hâline gelir.

كَانَ مِيقَاتاً/***Belirlenmiş vakitti:*** Yani belli bir zamanda gerçekleşecektir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ/***Sûr'a üflendiği gün:*** Yani insanların kabirlerden kalkmaları için Sûr'a üflendiği gün.

فَتَأْتُونَ اَفْوَاجاً/***Bölük bölük geldiğiniz:*** Yani topluluklar hâlinde.

فَكَانَتْ اَبْوَاباً/***Kapılar hâlinde olur:*** Yani gökyüzü açılır ve orada kapılar gibi yarıklar oluşur.

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ/***Dağlar yürütülür:*** Yani olduğu yerden başka yere taşınır.

فَكَانَتْ سَرَاباً/***Serap hâline gelir:*** Bu sözlerle dağların yok olup varlıklarının sona ereceği ifade edilmektedir. "سَرَاباً/***Serâben***" kelimesi lügatte "uzaktan su gibi görünen şey" anlamına gelmekle birlikte burada bu anlamda değil de onun aslında hiçbir şey olmaması yönüyle benzetme yapılmıştır.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَاداًۙ {٢١} لِلطَّاغِينَ مَاٰباًۙ {٢٢} لَابِثِينَ
فِيهَٓا اَحْقَاباًۚ {٢٣} لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْداً وَلَا شَرَاباًۙ {٢٤}
اِلَّا حَمِيماً وَغَسَّاقاًۙ {٢٥} جَزَٓاءً وِفَاقاً {٢٦}

21-22. Şüphesiz cehennem gözetleme yeri, azgınların varacağı yerdir. 23-26. Orada çağlar boyu kalırlar, orada bir serinlik ya da bir içecek tatmazlar. Ancak uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar.

مِرْصَادًا/***Gözetleme yeri:*** Yani gözlemleme yapılan yer. "الرصد/er-Rasad" kelimesi, "gözetlemek ve beklemek" anlamlarına gelmektedir. Yani cehennem kendisine girmeleri için kâfirleri beklemektedir. Bir görüşe göre, bu, mü'minlerin üzerinden geçerek cennete gidecekleri bir köprüdür. Çünkü sırat köprüsü cehennem üzerine kurulmuştur.

مَآبًا/***Meâben:*** "Dönüp varılacak yer" anlamına gelmektedir.

لَابِثِينَ فِيهَا اَحْقَابًا/***Orada çağlar boyu kalırlar:*** Âyette geçen "اَحْقَابًا/***ehkâben***" kelimesi, "süresi belli olmayan çok uzun zaman" anlamına gelen "حقبة/hıkbe" veya "حقب/hukbün" kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre ise bu süre bellidir. Ancak bu sürenin miktarı hususunda ihtilaf edilmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu sürenin seksen bin sene,[382] İbn Abbâs'tan ise otuz sene[383] olduğu rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre ise bu süre üç yüz yıldır. Bu sürenin sınırlı olduğu görüşüne göre, kâfirler cehennemde bu süre zarfında kalıp da sürenin sonuna geldiklerinde sonsuza kadar bir başka süre başlayacaktır. Bir görüşe göre ise âyetten cehennemde azap çekilecek sürenin sona ereceği anlaşılmaktadır. Ancak sonra bu âyet yine bu sûrenin ***"Tadın! Zira yalnızca azabınızı artıracağız"*** mealindeki 30. âyetiyle neshedilmiştir. Ancak bu yorum yanlıştır. Çünkü haber içerikli âyetlerde nesh söz konusu değildir. Bir görüşe göre bunlar, cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkacak olan günahkâr mü'minlerdir. Ancak bu da yanlıştır. Çünkü 28. âyetteki ***"Âyetlerimizi şiddetle yalanlamışlardı"*** ifadesinden bunların kâfirler oldukları anlaşılmaktadır. Başka bir görüşe göre ise onlar orada çağlar boyunca kalacaklar ve ne bir serinlik ne de içecek bir şey bulacaklardır. Daha sonra ise onların çektikleri bu azap başka bir azap ile değiştirilecektir.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا/***Orada bir serinlik ya da bir içecek tatmazlar:*** Yani cehennem ateşinin hafifletilmesi sûretiyle bir serinlik hissetmeyeceklerdir. Bir görüşe göre, soğuk bir su tatmayacaklardır. Başka bir görüşe göre "بَرْدًا/***berden***" kelimesi burada "uyku" anlamındadır. Bunlar içerisinde en kuvvetli olan birinci görüştür.

---

382 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3395; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 395.
383 Kaynağını bulamadım.

إِلَّا حَمِيماً وَغَسَّاقاً/Ancak kaynar su ve irin: Bu ifade, bir önceki âyetteki içecekten istisnadır ki bu muttasıl istisna olur. "**حَمِيماً/Hamîmen,**" sıcak su, "**غَسَّاقاً/gassâkan**" ise cehennem ehlinin irinidir. Bu konu Sâd sûresinde açıklanmıştı.

جَزَٓاءً وِفَاقاً/Uygun karşılık olarak: Yani dünyadayken yapmış oldukları amellerin karşılığı olarak. Zira onların amelleri inkâr ve bunun karşılığı da cehennemdir. "**وِفَاقاً/Vifâkan**" kelimesi masdardır ve amellerin karşılığı bu kelimeyle tanımlanmış veya "ذُو وِفَاقٍ/zû vifâkin" takdirinde muzafı hazfedilmiştir.

اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَاباًۙ {٢٧} وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّاباًؕ {٢٨} وَكُلَّ
شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَاباًۙ {٢٩} فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً {٣٠}

27. Onlar hesabı ummuyorlardı. 28. Âyetlerimizi şiddetle yalanlamışlardı. 29. Her şeyi bir kitapta saydık. 30. Tadın! Zira yalnızca azabınızı artıracağız.

اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَاباً/Onlar hesabı ummuyorlardı: Bu ifade de tıpkı ***"Bize kavuşmayı ummuyorlardı"***[384] sözü gibidir ki bununla ilgili açıklamalar daha önce yapılmıştır.

كِذَّاباً/Kizzâben: Bu kelime "تكذيب/tekzîb" anlamına gelen masdardır. "**كِذَاباً/Kizâben**" şeklinde şeddesiz okunduğunda ise "yalan söylemek" veya mufâale babının masdarı olarak "birbirlerini yalanlamak" anlamına gelir.

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً/Tadın! Zira yalnızca azabınızı artıracağız: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Cehennem ehli hakkında bundan daha şiddetli bir âyet inmemiştir."***[385]

384 Yunus 10/7.
385 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 169; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3395.

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازاًۙ {٣١} حَدَٓائِقَ وَاَعْنَاباًۙ {٣٢} وَكَوَاعِبَ
اَتْرَاباًۙ {٣٣} وَكَأْساً دِهَاقاًۜ {٣٤} لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا
كِذَّاباًۚ {٣٥} جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَاباًۙ {٣٦}

31-34. Şüphesiz muttakiler için kurtuluş yeri, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, dolu kâseler vardır. 35. Orada boş laf ve yalan işitmezler. 36. Mükâfat olarak Rabbinden yeterli bir bağış.

مَفَازاً/***Kurtuluş yeri:*** Bu ifade ile cennet kastedilmektedir.

حَدَٓائِقَ/***Hadâik:*** Yani meyve bahçeleri.

وَكَوَاعِبَ/***Ve kevâib:*** Bu, göğüsleri yeni çıkmış genç kız anlamına gelen "كَاعِب/kâib" kelimesinin çoğuludur.

اَتْرَاباً/***Yaşıt:*** Yani hepsi aynı yaşta.

وَكَأْساً دِهَاقاً/***Ve ke'sen dihâkan:*** Yani içi dolu kâseler. Bir görüşe göre, "temiz kâseler" demektir. Birinci görüş daha meşhurdur.

عَطَٓاءً حِسَاباً/***Yeterli bir bağış:*** Bir şey yeterli olduğu zaman "أحسب الشيء/ahsebe'ş-şey'ü" denilmektedir. "حِسَاباً/***Hisâben"*** kelimesi de buradan türemiştir. Bir görüşe göre ise "amellerinin hesabına göre" demektir.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَاباًۚ {٣٧} يَوْمَ
يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفّاًۙ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَاباً
{٣٨} ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ مَاٰباً {٣٩} اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَاباً
قَرِيباًۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَاباً {٤٠}

37. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir, Rahmân'dır. O'na karşı konuşma yetkileri yoktur. 38. Ruhun ve meleklerin saf saf durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkalarını konuşturmazlar; konuşan da

doğruyu söyler. 39. İşte o, gerçek gündür. O hâlde dileyen Rabbine varan bir yol tutsun. 40. Sizi yakın bir azap ile uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi "Keşke toprak olsaydım!" diyecektir.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ/***Göklerin Rabbidir:*** Bu ifade bir önceki âyetteki "رَبِّكَ/***rabbike***" kelimesinin sıfatıdır. Bazı kıraatlere göre merfu olarak "رَبُّ/***rabbü***" şeklinde okunduğunda mübteda veya gizli bir mübtedanın haberi olur.[386]

الرَّحْمٰنِ/***er-Rahmâni:*** Bu kelime de sıfattır. "الرَّحْمٰنُ/***er-Rahmânü***" şeklinde merfu olarak okunduğunda mübtedanın haberi veya gizli bir mübtedanın haberi olur.[387]

لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَاباً/***O'na karşı konuşma yetkileri yoktur:*** İbn Atiyye, konuşma yetkileri olmayan kişilerin kâfirler olduğunu yani onların özür dileme konusunda ve diğer konularda Allah ile konuşma imkânlarının olmadığını söylemiştir. Bir görüşe göre ise kâfirlerin, ***"(Kıyamet gününde) Allah onlarla konuşmayacaktır"***[388] âyetinde de belirtildiği üzere Allah'ın kendileriyle konuşma nimetinden mahrum olacakları kastedilmektedir. Zemahşerî'ye göre ise burada bütün insanlar kastedilmektedir. Yani onların elinde Allah'a hitaben konuşma yetkileri olmayacaktır.[389]

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ/***Ruhun durduğu gün:*** Bir görüşe göre bu, Cebrail'dir, başka bir görüşe göre, tek başına saf olan büyük bir melektir ve diğer melekler başka bir saf hâlinde duracaklardır. Bu konudaki bir diğer görüşe göre ***"ruh"*** kelimesi cins isim olup "insanların ruhları" kastedilmektedir. "يَوْمَ/***Yevm***" kelimesi bir önceki âyetteki "لَا يَمْلِكُونَ/***lâ yemlikûn***" veya bu âyetteki "لَا يَتَكَلَّمُونَ/***lâ yetekellemûn***" fiilleriyle bağlantılıdır.

لَا يَتَكَلَّمُونَ/***Konuşturmazlar:*** Bu fiilin fâili melekler ve ruhtur. Yani melekler onların konuşmalarını engellerler. Ancak Allah'ın onlara izin

---

386 İbn Âmir, Yakub ve Kufeli imamlar "رَبِّ" şeklinde, diğerleri ise "رَبُّ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 438.
387 İbn Âmir, Yakub ve Âsım "الرَّحْمٰنِ" şeklinde, diğerleri ise "الرَّحْمٰنُ" şeklinde okumuşlardır.
388 Âl-i İmrân 3/77.
389 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 690.

vermesinden sonra konuşabilirler. Doğruyu söylemek işte bu izinden sonra olur. Bir görüşe göre, bu fiil ***"konuşmazlar"*** anlamındadır ve fâili de insanlardır. Söyledikleri doğru söz ise "Lâ ilâhe illallâh" sözüdür. Yani kim bu sözü dünyada söylemiş ise Allah onlara izin verecektir.

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ/***İşte o, gerçek gündür:*** Yani varlığı ve gerçekleşeceği kesin olan gün.

فَمَنْ شَاءَ/***O hâlde dileyen:*** Bu ifadede, tahsis ve teşvik etme vardır.

عَذَابًا قَرِيبًا/***Yakın bir azap:*** Burada ahiret azabı kastedilmiştir. Onun ***"yakın"*** olarak vasfedilmesi her gelecek olanın yakın olması veya dünyanın son zamanlarında olması sebebiyledir.

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ/***O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak:*** Buradaki ***"kişi"*** ifadesi hem mü'min hem de kâfirleri kapsayacak şekilde genel bir ifadedir. Bir görüşe göre, mü'min kişi, başka bir görüşe göre ise kâfir kişi kastedilmektedir. Genel manada anlaşılması en güzel olanıdır. Çünkü ***"Kim bir zerre ağırlığınca iyilik yaparsa onu görür. Kim de bir zerre ağırlığınca kötülük yaparsa onu görür"***[390] âyetleri uyarınca ahirette herkes yaptığı amelleri görecektir.

وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا/***Ve inkârcı kişi "Keşke toprak olsaydım!" diyecektir:*** Yani hesaba çekilmemek ve yaptıklarının karşılığını görmemek için kıyamet günü toprak olmayı temenni edecektir. Bir görüşe göre ise dünyadayken toprak olmayı yani hiç yaratılmamış olmayı temenni edecektir. Rivayet edildiğine göre, ahirette hayvanlar birbirleri üzerindeki hakların hesabını vermek üzere diriltilecekler ve sonra toprak hâline geleceklerdir. İşte bunu gören kâfir kişi de onlar gibi toprak olmayı isteyecektir. Bu rivayet birinci görüşü desteklemektedir. Başka bir görüşe göre buradaki kâfir, İblis'tir ve o da tıpkı Âdem ve zürriyetinin ulaştığı nimetleri görünce onlar gibi topraktan yaratılmış olmayı isteyecektir. Oysa o ***"Beni ateşten, onu ise topraktan yarattın"***[391] âyetinde belirtildiği üzere toprağı hakir görmekteydi.

---

390 Zilzâl 99/7-8.
391 A'râf 7/12.

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

79. NÂZİÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقاًۙ {١} وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطاًۙ {٢} وَالسَّابِحَاتِ
سَبْحاًۙ {٣} فَالسَّابِقَاتِ سَبْقاًۙ {٤} فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراًۢ {٥}

1-5. Söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere, yüzdükçe yüzenlere, yarıştıkça yarışanlara, iş düzenleyenlere and olsun;

Bu âyetlerde geçen "النَّازِعَاتِ/*en-nâziât,*" "النَّاشِطَاتِ/*en-nâşitât,*" "السَّابِحَاتِ/*es-sâbihât,*" "السَّابِقَاتِ/*es-sâbikât*" ve "الْمُدَبِّرَاتِ/*el-müdebbirât*" kavramlarıyla neyin kastedildiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bunlar, melekler, diğer bir görüşe göre ise yıldızlardır. Bunlarla meleklerin kastedildiğini söyleyen birinci görüşe göre onların "النَّازِعَاتِ/*en-nâziât*" olarak isimlendirilmeleri, insanların canlarını bedenlerinden söküp almalarından ötürüdür. "النَّاشِطَاتِ/*en-Nâşitât*" olarak isimlendirilmeleri, ruhları çekmeleri yani çıkarmaları sebebiyledir. Nitekim "نشطت الدلو من البئر/neşadtü'l-delve mine'l-bi'r" cümlesi "kovayı kuyudan çekip çıkardım" anlamına gelmektedir. "السَّابِحَاتِ/*es-Sâbihât*" ve "السَّابِقَاتِ/*es-sâbikât*" denilmesi hareketlerinde âdeta yarışırcasına çok hızlı olmaları sebebiyledir. "الْمُدَبِّرَاتِ/*el-Müdebbirât*" ismi ise onların, Allah'ın emirlerine göre kulların işlerini, rüzgârları,

yağmuru ve diğer şeyleri düzenlemeleri sebebiyledir. Bu kavramlarla yıldızların kastedildiğini söyleyen görüşe göre ise yıldızların doğudan batıya doğru meyletmeleri sebebiyle onlara "النَّازِعَاتِ/*en-nâziât,*" bir burçtan diğer burca gitmeleri sebebiyle "النَّاشِطَاتِ/*en-nâşitât,*" "كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ/***Her biri bir yörüngede yüzmektedir***"[392] âyetinde de belirtildiği üzere bir yörünge üzerinde yüzmeleri sebebiyle "السَّابِحَاتِ/*es-sâbihât,*" hareketlerinde birbirlerini geçmelerinden dolayı "السَّابِقَاتِ/*es-sâbikât*" ve zamanı hesaplama ilminde işi düzenleyici olmaları sebebiyle "الْمُدَبِّرَاتِ/*el-müdebbirât*" şeklinde isimlendirilmişlerdir. İbn Atiyye "Ben 'فَالْمُدَبِّرَاتِ امْرًا/*iş düzenleyenlere'* âyetinde meleklerin kastedilmiş olduğu hususunda karşı bir görüş bilmiyorum" demiştir. Zemahşerî ise bu âyetlerin tefsirinde bizim söylemiş olduğumuz bilgileri nakletmiştir. Bir görüşe göre, "النَّازِعَاتِ/*en-nâziât*" ve "النَّاشِطَاتِ/*en-nâşitât*" kavramlarıyla insanların nefisleri kastedilmiştir. Çünkü onlar ölüm ile sökülür ve bedenlerden çekilip çıkarılırlar. Başka bir görüşe göre ise "السَّابِحَاتِ/*es-sâbihât*" ve "السَّابِقَاتِ/*es-sâbikât*" kelimeleriyle atlar veya gemiler kastedilmiştir.

غرْقاً/*Garkan:* Yukarıda belirttiğimiz üzere "النَّازِعَاتِ/*en-nâziât*" kelimesiyle meleklerin kastedildiğini kabul edersek "غَرْقاً/*garkan*" kelimesini iki farklı şekilde anlamak mümkündür.

Birincisi: Bu kelime kâfirlerin cehenneme batacaklarını ifade etmek üzere "الغرق/el-garaku" kökünden türemiştir.

İkincisi: Bu kelime bir işteki aşırılığı ifade eden "الإغراق/el-iğrâk" kökünden türemiştir. Yani melekler hareketlerinde çok hızlıdırlar ve bütün uzayı katederler.

Burada nefislerin kastedildiğini kabul ettiğimizde ise bu kelime yine "الإغراق/el-iğrâk" kökünden türemiş olur. Yani "insanların canlarını bedenlerinden çıkarmada aşırı gitmek" anlamına gelir. "غَرْقاً/***Garkan***" kelimesinin i'râbı, hâl konumunda masdar şeklindedir. Diğer âyetlerdeki "نَشْطاً/***neştan,***" "سَبْحاً/***sebhan***" ve "سَبْقاً/***sebkan***" kelimeleri masdar, "امْراً/***emran***" kelimesi ise mef'ûlü bih'tir. Yeminin cevabı mahzûftur ki o da

392 Enbiyâ 21/33.

sonraki bölümde kıyametten bahsedilmesinden anlaşıldığı üzere ölülerin tekrar diriltilmesidir. Bir görüşe göre ise tekit lam'ının hazfedildiğini takdir ettiğimizde yeminin cevabı devamındaki âyetlerdeki ***"Sarsıcının sarstığı, onu takip edicinin takip ettiği gün"*** ifadeleridir. Başka bir görüşe göre ise 26. âyetteki ***"Elbette bunda, korkan kimseler için bir ibret vardır"*** sözüdür. Ancak bu cümlenin yeminden çok sonra geçmesi sebebiyle cevap olma ihtimali uzaktır. Çünkü orada kasem ile kastedilen şeye değil de Firavun kıssasına işaret edilmektedir.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ {٦} تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ {٧} قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ
{٨} اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ {٩} يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ {١٠}
ءَاِذَا كُنَّا عِظَاماً نَخِرَةً {١١} قَالُوا تِلْكَ اِذاً كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ {١٢}

6-9. Sarsıcının sarstığı, onu takip edicinin takip ettiği gün, işte o gün kalpler titrer, gözleri boyun eğer. 10-11. "Öldükten sonra ilk hâlimize mi döndürüleceğiz, çürümüş kemikler olunca mı?" derler. 12. Dediler ki: "O zaman bu, ziyanlı bir dönüştür."

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ/*Sarsıcının sarstığı, onu takip edicinin takip ettiği gün:* Bu âyette geçen "الرَّاجِفَةُ/***sarsıcı"*** kelimesiyle, Sûr'a birinci üfürüş, onu takip etmesi sebebiyle "الرَّادِفَةُ/***takip edici"*** kelimesinin Sûr'a ikinci üfürüş anlamına geldiği söylenmiştir. Nitekim bir şeyi takip ettiğin zaman "ردفت الشيء/radiftü'ş-şey'e" dersin. Bir hadiste birinci ve ikinci üfürülüş arasında kırk yıl olduğu belirtilmiştir.[393] Bir görüşe göre ise "الرَّاجِفَةُ/***er-râcife"*** ifadesiyle "ölüm," "الرَّادِفَةُ/***er-râdife"*** ile ise "kıyamet" kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre "يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ/***O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır"***[394] âyetinin delaletiyle "الرَّاجِفَةُ/***er-râcife"*** kelimesiyle "yeryüzü" kastedilmektedir. "الرَّادِفَةُ/***er-Râdife"*** kelimesi ise "gökyüzü" anlamındadır çünkü o gün gökyüzü yarılacaktır. "يَوْمَ تَرْجُفُ/***Yevme tercüfü"*** ifadesinin âmili mahzûftur ve o da yeminin takdiren bilinen cevabıdır. Bu cevap "Sarsıcının sarstığı günü mutlaka yeniden diriltileceksiniz" şeklinde takdir edilir. Eğer biz "يَوْمَ تَرْجُفُ/***Yevme tercüfü"***

---

393 Bu rivayeti isnadlı olarak bulamadım.
394 Müzzemmil 73/14.

ifadesini yeminin cevabı yaptığımızda "يَوْمَ/*yevme*" kelimesinin âmili ***"İşte o gün kalpler titrer"*** sözünde kastedilen manadır ve "تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ/***tetbeuhâ'r-râdife***" sözünün, hâl konumunda olduğu için "يَوْمَ/***yevme***" kelimesinin âmili olması muhtemeldir.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ/***İşte o gün kalpler titrer:*** Yani sıkıntısı çok şiddetlidir. "قُلُوبٌ/***Kulûb***" kelimesi mübteda, "وَاجِفَةٌ/***vâcife***" kelimesi ise haber olmaları sebebiyle merfudur. Zemahşerî'ye göre, "وَاجِفَةٌ/***vâcife***" kelimesi sıfattır, haberi ise "أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ/***gözleri boyun eğer***" ifadesidir.[395]

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ/***Gözleri boyun eğer:*** Bu ifade zelillikten ve korkudan kinayedir. Gözlerin, kalplere izafe edilmesi tecevvüz üslubudur ve "Kalpler gözlerin sahibidir" şeklinde takdir edilir.

يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ءَإِذَا كُنَّا عِظَاماً نَخِرَةً/***"Öldükten sonra ilk hâlimize mi döndürüleceğiz, çürümüş kemikler olunca mı?" derler:*** Burada kâfirlerin dünyadayken söylemiş oldukları sözler aktarılmaktadır. Toplu hâlde yeniden diriltilmeyi inkâr etmeleri kastedilmektedir. "ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ/***Einnâ le-merdûdûn***" ifadesinin başındaki "hemze" inkâr anlamındadır. Bu sebeple bütün âlimler bu ifadenin iki hemze ile okunması hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bazıları bu harfleri kolaylaştırarak, bazıları ise hafifleterek okumuşlardır. "ءَإِذَا كُنَّا عِظَاماً نَخِرَةً/***Eizâ künnâ izâmen nehirah***" âyetinin okunuşu üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Kimi âlimler bu âyeti soru ve inkâr konumunda olmadığı için tek hemze ile okurlarken, kimi âlimler de öncesindeki inkârı tekit amaçlı iki hemze ile okumuşlardır.[396]

الْحَافِرَةِ/***el-Hâfira:*** Bu kelimenin anlamı hususunda üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu kelime "ilk hâl, durum" anlamına gelmektedir. Bir kişi ilk hâline döndüğünde "رجع فلان في حافرته/racea fülânün fî hâfiratihî" denilmektedir. Buna göre âyette "Biz öldükten sonra tekrar hayata mı döndürüleceğiz?" anlamı kastedilmektedir.

395 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 496.
396 Dânî, *et-Teysîr*, s. 27.

İkincisi: “الْحَافِرَةِ/***el-Hâfira***” kelimesiyle “oyulmuş, kazılmış” anlamında “yeryüzü” kastedilmiştir. Buna göre âyet “Biz kabirlere gömüldükten sonra tekrar yerin üstüne mi döndürüleceğiz?” anlamındadır.

Üçüncüsü: “الْحَافِرَةِ/***el-Hâfira***” kelimesi ateş, “عِظَاماً نَخِرَةً/***izâmen nehirah***” ise “eski çürümüş atıklar” anlamına gelmektedir. “نَخِرَةً/***Nehira***” kelimesi “نَاخِرَةً/***nâhira***” şeklinde de okunmuştur ki her ikisi de aynı anlama gelmektedir. Ancak “نَخِرَةً/***nehira***” kelimesi daha beliğ bir ifadedir. Çünkü “فَعِلٌ/feilün” vezni “فَاعِلٌ/fâilün” vezninden anlamca daha güçlüdür. Bir görüşe göre “عِظَاماً نَخِرَةً/***izâmen nehirah***” kelimesi, “içine rüzgâr girince bir horultu sesi işitilen içi oyulmuş kemik” anlamına gelmektedir. “اِذَا كُنَّا/***İzâ künnâ***” ifadesinin âmili “Bir kemik olduğumuz zaman mı tekrar dirileceğiz?” takdirinde mahzûftur. Bu ifadenin âmilinin “لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ/***le-merdûdûne fi’l-hâfirah***” ifadesi olması da muhtemeldir. Ancak bu “اِذَا كُنَّا/***izâ künnâ***” ifadesinin haber olarak tek hemze ile okunması hâlinde caiz olur. “ءَاِذَا كُنَّا/***Eizâ künnâ***” şeklinde iki hemzeli olarak okunursa bu caiz olmaz. Çünkü soru cümlelerinde öncesindeki bölüm sonrasındaki bir ibareye âmil olamaz.

قَالُوا تِلْكَ اِذاً كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ/***Dediler ki: O zaman bu, ziyanlı bir dönüştür:*** Âyette geçen “كَرَّةٌ/***kerratün***” kelimesi, “dönüş,” “خَاسِرَةٌ/***hâsiratün***” kelimesi ise “hüsran” kelimesinden türemiş “hüsranlı, zarar-ziyan edilmiş” veya “oradakileri hüsrana uğratan” anlamındadır. Buna göre âyette, kâfirlerin “Eğer öldükten sonra yeniden diriltilecek olmamız gerçek ise işte o zaman cehenneme girecek olmamız sebebiyle hayata geri dönmemiz bizim için hüsran vericidir” dedikleri vurgulanmaktadır.

فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ {١٣} فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ {١٤}

13. O, sadece bir seslenmedir. 14. Birdenbire onlar meydanda olurlar.

فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ/***O, sadece bir seslenmedir:*** Burada insanların kabirlerinden kalkmaları için Sûr’a üflenmesi kastedilmektedir. Bu, Allah’ın, yeniden dirilmeyi inkâr edenlere bir reddiye olarak söylemiş

olduğu sözlerdendir. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmaktadır: "Siz bunun Allah için zor olduğunu zannetmeyin. Bunu yapmak O'nun için kolaydır. Zira bunun için tek bir üfleme yeterlidir ve akabinde bütün insanlar kabirlerinden kalkacaklardır."

فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ/**Birdenbire onlar meydanda olurlar:** Bu âyetin başındaki "اِذَا/**izâ**" edatı fücâiyye anlamında yani bir şeyin hemen peşisıra olmasını ifade etmektedir. "السَّاهِرَةِ/**es-Sâhira**" kelimesi ile yeryüzü kastedilmektedir. "بِ/**Bi**" harfi cerri ise zarf olarak kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı "Sûr'a üflendiği zaman en hızlı şekilde yeryüzünde olacaklardır" şeklinde olur.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى {١٥} اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى
{١٦} اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى {١٧} فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى
{١٨} وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى {١٩} فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى {٢٠}

15. Musa'nın haberi sana geldi mi? 16. Kutsal vadi Tuvâ'da Rabbi ona şöyle seslenmişti: 17. Firavun'a git! Çünkü o çok azdı. 18-19. De ki: "Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın." 20. Ve ona en büyük âyeti gösterdi.

هَلْ اَتٰيكَ/**Sana geldi mi?:** Bu ifadede sadece soru anlamı değil bunun yanında bir bilgilendirme ve tenbih söz konusudur.

طُوًى/**Tuvâ:** Tâhâ sûresinde bu konu zikredilmişti.

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ/**Firavun'a git!:** Bir önceki âyette seslenince söylenilen şeyi açıklamaktadır.

فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى/**De ki: Arınmayı ister misin?.** Yani küfür, günahlar, ayıplar ve her türlü rezilliklerden temizlenmeyi ister misin? Bazı âlimlere göre, arınma ile İslâm dinine girmek kastedilmiştir. Bir görüşe göre ise "Lâ ilâhe illallâh" sözünü söylemek kastedilmiştir. Birinci görüş daha geneldir.

الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى/Ve ona en büyük âyeti gösterdi: Burada zikredilen en büyük âyet yani mucize, asanın bir yılan hâline dönüşmesi ve elinin koynundan beyaz olarak çıkmasıdır. Bu mucizeler ikincinin birinciye tâbi olması sebebiyle iki tane olmasına rağmen âyette tekil olarak zikredilmiştir. Âyette bunlardan sadece birincisinin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

فَكَذَّبَ وَعَصٰى {٢١} ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى {٢٢} فَحَشَرَ فَنَادٰى
{٢٣} فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى {٢٤} فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ
وَالْاُولٰى {٢٥} اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى {٢٦}

21. Hemen yalanladı ve isyan etti. 22. Sonra koşarak dönüp gitti. 23. Derhal topladı ve bağırdı: 24. "Ben, sizin en yüce Rabbinizim!" dedi. 25. Allah onu, sonraki ve önceki azapla yakaladı. 26. Elbette bunda, korkan kimseler için bir ibret vardır.

ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى/Sonra koşarak dönüp gitti: Âyetteki **"dönüp gitti"** ifadesi imandan yüz çevirmeden kinayedir. "يَسْعٰى/Çabalamak, koşmak" fiili küfürdeki ve Musa *aleyhisselâm*'ın tebliğini boşa çıkarmadaki inadını ifade etmektedir. Bir görüşe göre, bu ifadeler hakiki anlamında kullanılmıştır. Yani "oturduğu yerden kalkarak Musa'nın bulunduğu yerden uzaklaştı" veya "Yılan hâline gelen asadan kaçtı."

فَحَشَرَ/Derhal topladı: Yani askerlerini ve memleketindeki halkı topladı.

فَنَادٰى/Ve bağırdı: Yani halkına seslendi ve onlara diyeceği şeyleri söyledi. Halka bizzat Firavun'un kendisinin seslenmiş olması veya bir kişiye söylediklerini halka aktarmasını emretmiş olması da muhtemeldir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Rivayet edildiğine göre, Firavun halkının arasında ayağa kalkarak diyeceği şeyleri onlara hitaben söylemiştir.

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى/Allah onu, sonraki ve önceki azapla yakaladı: Âyette geçen "نَكَالَ/**nekâl**" kelimesi, "cezalandırma, azap etme" anlamında mef'ûlü mutlaktır ve onun âmili benzer anlamın kastedildiği "اَخَذَهُ اللّٰهُ/**ehazehullah**" ifadesidir. Bir görüşe göre ise âmili mahzûftur. "الْاٰخِرَةِ/**el-Âhire**" kelimesiyle ahiret yurdu, "وَالْاُولٰى/**el-ûlâ**" ifadesiyle ise dünya hayatı kastedilmektedir. Buna göre, ahiret azabıyla cehennem ateşi, dünya azabıyla ile suda boğulma kastedilmiştir. Bir görüşe göre "الْاٰخِرَةِ/**el-âhire**" Firavun'un "Ben sizin en yüce rabbinizim," "وَالْاُولٰى/**el-ûlâ**" ise "Ben sizin için benden başka bir ilah bilmiyorum" demesidir. Başka bir görüşe göre ise bu sözlerin yer değiştirmiş hâli doğrudur. Buna göre mana "Allah, Firavun'u sonraki ve ilk söylediği şeyler sebebiyle yakaladı ve ona azap etti" şeklindedir.

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا {٢٧} رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا {٢٨} وَاَغْطَشَ
لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا {٢٩} وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا {٣٠} اَخْرَجَ مِنْهَا
مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا {٣١} وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا {٣٢} مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ {٣٣}

27-29. Yaratma açısından siz mi yoksa gökyüzü mü daha zordur? Ki onu bina etti, boyunu yükseltti ve düzenledi. Gecesini kararttı, gündoğumunu çıkarttı. 30-33. Ondan sonra da yeryüzünü döşedi. Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için oradan suyunu ve otlağını çıkardı ve dağları sağlamlaştırdı.

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمِ السَّمَٓاءُ/*Yaratma açısından siz mi yoksa gökyüzü mü daha zordur?*: Bu ifade yeniden diriltilmenin gerçekleşeceğine delil olarak sunulan bir bildirimdir. Şöyle ki: Gökyüzünü yaratan, bedenleri yok olmalarından sonra tekrar yaratmaya elbette kadirdir.

رَفَعَ سَمْكَهَا/*Boyunu yükseltti:* Burada geçen "سَمْك/**semk**" kelimesi gökyüzünün kalınlığıdır. O da gökyüzünün bizim üzerimizdeki en alt yüzeyi ile onun üstündeki en üst yüzeyi arasındaki yüksekliktir. Onu yükseltmekten kasıt, beş yüz yıllık yürüme mesafesi kadar yapmasıdır. Bir görüşe göre ise, "سَمْك/**semk**" kelimesi "çatı" anlamına gelmektedir.

فَسَوّٰيهَا/***Ve düzenledi:*** Yani yaratılışını tam ve sağlam yaptı. Bir görüşe göre de mana şöyledir: "Gökyüzünü hiçbir yükseklik ve çukur olmayacak şekilde düz olarak yarattı."

وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا/***Gecesini kararttı:*** Yani geceyi karanlık yaptı. Nitekim gece karardığı zaman "غَطَشَ اللَّيْلُ/gataşe'l-leyl" denilir ve geceyi Allah karanlık kılmıştır.

وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا/***Gündoğumunu çıkarttı:*** Yani gündoğumu vaktinde güneşin ışığını ortaya çıkardı. Burada gündoğumu ve gecenin gökyüzüne izafe edilmesi bu iki olayın gökyüzünde ortaya çıkmaları sebebiyledir.

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا/***Ondan sonra da yeryüzünü döşedi:*** Yani yeryüzünü yaydı. Yeryüzünün küre şeklinde değil de düz olduğunu söyleyenler bu âyeti delil olarak göstermektedirler. Fussilet sûresinde bu husus ve ***"Allah gökyüzüne istivâ etti"***[397] sözlerinin nasıl bir arada değerlendirileceğini söylemiştik.

اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا/***Oradan suyunu ve otlağını çıkardı:*** Suyun ve otların yeryüzüne izafe edilmesi oradan çıkmaları sebebiyledir. Eğer "Niçin bu âyetin başında atıf harfi kullanılmamıştır?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Bu cümle hâl konumundadır ve öncesindeki bölümü açıklamaktadır. Bu görüş Zemahşerî'ye aittir.

وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا/***Dağları sağlamlaştırdı:*** Yani onları sabit kıldı. "الْجِبَالَ/***el-Cibâl"*** kelimesi cümlenin gelişinden anlaşılan gizli bir fiilin mef'ûlü olması sebebiyle mansub olmuştur. 30. âyetteki "الْاَرْضَ/***el-arz"*** kelimesi de aynı durumdadır.

مَتَاعاً لَكُمْ/***Sizin faydalanmanız için:*** Bu âyet "Bunların hepsini sizin onlardan faydalanmanız için yaptı" şeklinde takdir edilmektedir.

---

397 Fussilet 41/11.

وَلِاَنْعَامِكُمْ/*Hayvanlarınız için:* Çünkü insanlar ve hayvanlar bu zikredilen şeylerden faydalanırlar.

فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ {٣٤} يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ {٣٥}
وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى {٣٦} فَاَمَّا مَنْ طَغٰىۙ {٣٧} وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَاۙ {٣٨} فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ {٣٩} وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ
رَبِّه۪ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ {٤٠} فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ {٤١}

34-36. O büyük felaket geldiği zaman, o gün insan ne için çalıştığını hatırlar. Cehennem görenler için açığa çıkartılır. 37-39. Azana ve dünya hayatını ahirete tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır. 40-41. Rabbinin makamından korkan ve nefsi hevadan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.

الطَّٓامَّةُ/*Felaket:* Bu, kıyamettir. Bir görüşe göre, Sûr'a ikinci üfürüştür. Bu kelime, bir şey üstün ve galip olduğu zaman söylenen "طَمَّ الْأَمْرُ/ tamme'l-emr" sözünden alınmıştır.

وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى/***Cehennem görenler için açığa çıkartılır:*** Yani gören herkes için ortaya çıkartılacaktır ve hiç kimseden gizli kalmayacaktır.

مَقَامَ رَبِّه۪/*Rabbinin makamından:* Rahmân sûresinde bu konuda açıklama yapılmıştı.

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى/*Nefsi hevadan uzaklaştıran:* Yani nefsinin şehevi arzularını ve kötü hedeflerini reddeden. Hikmet ehlinden biri şöyle demiştir: "Doğruyu bulmak istediğinde hevana bak ve onun dediğinin tersini yap." Sehl et-Tüsterî de şöyle demiştir: "Hevanın zararlarından ancak peygamberler ve bazı sıddıklar kurtulmuşlardır."

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا
﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا ﴿٤٥﴾
كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

42. Sana saati sorarlar: "Gelmesi ne zamandır?" 43. Onu bilip söylemek nerede, sen nerede! 44. Onun sonu Rabbinedir. 45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın. 46. Onu gördüklerinde sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.

اَيَّانَ مُرْسٰيهَا/*Gelmesi ne zamandır?:* A'râf sûresinde bu konu hakkında bilgi verilmişti.

فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا/*Onu bilip söylemek nerede, sen nerede!:* Yani kıyametin kopacağı zamanı kim söyleyebilir? Âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bu konuda senin söyleyecek bir bilgin yok" denilmektedir. Âişe *radıyallahu anhâ* bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kıyametin zamanı çok sorulmaktaydı. Ancak bu âyet indikten sonra artık bu konudaki sorular bitti."[398]

اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا/*Onun sonu Rabbinedir:* Yani kıyamet saatinin son bilgisi Allah'a aittir ve O'ndan başka hiç kimse onun ne zaman gerçekleşeceğini bilemez.

اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا/*Sen ancak ondan korkanları uyarırsın:* Yani sen ancak onunla uyarmak için gönderildin ve onun vaktini bildirmek senin görevin değildir. Burada sadece kıyametten korkanların uyarılacaklarının bildirilmesi uyarının onlara faydası olması yönüyledir.

لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا/*Sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını:* Âyette, onların kıyameti gördükleri zaman kendilerinin dünyada veya kabirlerde ancak bir günün akşam veya kuşluk vakti

398 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 213.

kadar kaldıklarını zannedecekleri bildirilmektedir. Kuşluk vaktinin akşam vaktine izafe edilmesi aralarındaki yakınlıktan dolayıdır. Çünkü her ikisi de aynı günün içinde bulunmaktadır.

سُورَةُ عَبَسَ

80. ABESE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûrenin ilk bölümünün nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay nakledilmektedir:[399] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kureyşlilerin İslâm'a girmelerini çok istiyordu ve onların ileri gelenlerini Müslüman olmaları için Allah Teâlâ'ya çağırıyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yine Kureyşlilerin büyüklerinin yanındaydı. Bu kişinin Velîd b. Mugîre, Utbe b. Rebîa veya Ümeyye b. Halef olduğu söylenmiştir. İbn Abbâs'a göre ise onlar bir topluluktu. Âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektûm onlara doğru yaklaşarak "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana öğrettiği şeylerden sen de bana öğret" dedi ve bu sözünü birkaç defa tekrarladı. Ancak o, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o esnada bir grup insanla ilgilendiğini bilmiyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, âmâ olan bu kişinin sözünü kesmesinden hoşlanmadığı için yüzünü ekşitti ve arkasını döndü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında olan Kureyşli kişi de oradan ayrıldı ve bu olay üzerine sûrenin ilk âyetleri nâzil oldu. İşte bu sebeple o günden sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her ne zaman Abdullah b. Ümmü Mektûm'u görse ***"Merhaba, Allah'ın beni hakkında azarladığı kişi"*** der ve ridasını

---

399 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3399; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 408.

onun altına sererdi.[400] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu iki defa yerine Medine'de vekil olarak bırakmıştır.[401]

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ {١} اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ {٢} وَمَا يُدْر۪يكَ
لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىۙ {٣} اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىۜ {٤}

1-4. Âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve döndü. Sana kim bildirdi? Belki o arınacak yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek.

عَبَسَ وَتَوَلّٰى/***Yüzünü ekşitti ve döndü:*** Yani âmânın yüzüne karşı suratını astı ve ondan yönünü çevirdi. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Birine hitap ederken gâib sigasının kullanılması onu azarlamada mübalağa ifade etmektedir. Çünkü bunda biraz i'râz (yüz çevirme) vardır." Zemahşerî'ye göre ise olayın gâib sigasında anlatılması gerçekleşen şeyin inkârında bir mübalağa ifade eder. Onların dışındaki bazı âlimler ise bu üslubun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in değerinin büyüklüğünü ifade etmek ve onu azarlama şeklinde hitap edilmekten uzak tutmak için kullanıldığını söylemişlerdir ki en güzel yorum budur.

اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى/***Âmânın kendisine gelmesinden ötürü:*** Bu cümle mef'ûlün li-eclih ve "تَوَلّٰى/***tevellâ***" veya "عَبَسَ/***abese***" fiillerinden dolayı mansubdur. Sûrede İbn Ümmü Mektûm'un âmâ olarak zikredilmesi onun toplumun alt tabakasından olduğuna delalet eden körlük vasfına delalet etmesi içindir. Bunda da bir fayda bulunması veya bu özelliğiyle meşhur olması sebebiyle kişilerin eksiklikleriyle anılmasının caiz olduğuna delil vardır. Süleyman el-A'meş (gözü iyi görmeyen), Abdurrahmân el-A'rec (topal) ve diğer kişilerin bu şekilde zikredilmeleri de bu sebeptendir.

وَمَا يُدْر۪يكَ/***Sana kim bildirdi?:*** Yani hangi şey sana bu âmânın durumu hakkında bilgi verdi?

---

400 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 408.
401 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, XI, 487.

لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى/***Belki o arınacak:*** Yani senden duyduğu şeyler ile manen temizlenecek ve din konusunda faydalanacak.

اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى {٥} فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى {٦} وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى {٧}
وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى {٨} وَهُوَ يَخْشٰى {٩} فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى {١٠}

5-7. Kendini müstağni görene gelince; sen ona yöneliyorsun. Oysa onun arınması sana düşmez. 8-10. Fakat koşarak ve korkarak sana gelenle ise sen ilgilenmiyorsun.

اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى/***Kendini müstağni görene gelince; sen ona yöneliyorsun:*** Yani zengin kişinin Müslüman olması umuduyla ona ilgi gösteriyorsun.

وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى/***Oysa onun arınması sana düşmez:*** Yani bu zengin kişinin manevi yönden arınmaması sebebiyle sana bir günah yoktur.

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى/***Koşarak sana gelen ise:*** Burada Abdullah b. Ümmü Mektûm'a işaret edilmektedir.

Âyette geçen "يَسْعٰى/***yes'â***" fiili ile "bir hayrı elde etmeye olan hırs sebebiyle hızlı yürümek" kastedilmiştir.

وَهُوَ يَخْشٰى/***Korkarak:*** Yani Allah'tan korkarak veya sana tâbi olduğu takdirde kâfirlerin kendisine eziyet etmesinden korkarak. Bir görüşe göre ise gözleri görmediği ve yanında da kendisine rehberlik edecek kimse olmadığı için düşmekten korkmuştur. Ancak bu görüş zayıftır.

فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى/***Sen onunla ilgilenmiyorsun:*** Yani sen ondan başkasıyla meşgul oluyorsun. Bir şeyi terk ettiğin zaman "لهيت عَن الشيء/lehîtü ani'ş-şey'i" dersin. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın kendisine öğrettiği bu edebi hiçbir zaman terk etmemiş ve bu olaydan sonra fakirlerden yüz çevirip zenginlere yönelmemiştir. Âlimlerin üstünleri de bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi*

ve sellem'e tâbi olmuşlardır. Nitekim Süfyân es-Sevrî'nin meclisinde fakirler sanki yöneticiler gibiydi ve bu sebeple zenginler de fakir olmayı temenni ederlerdi.

كَلَّا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ {١١} فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ {١٢} فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ {١٣}
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ {١٤} بِاَيْدِي سَفَرَةٍ {١٥} كِرَامٍ بَرَرَةٍ {١٦}

11-16. Hayır! Şüphesiz bunlar, değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle tertemiz, yükseltilmiş mukaddes sahîfelerde bir öğüttür; dileyen ondan öğüt alır.

كَلَّا/Hayır!: Uyarılmasına sebep olan davranışı tekrarlamaması için bir uyarıdır.

اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ/Şüphesiz bunlar bir öğüttür: Bu âyetin iki farklı yönü vardır.

Birincisi: Önceki âyetlerdeki sözler bir öğüttür veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir nasihattir.

İkincisi: Kur'ân bütün insanlar için bir öğüttür ve buna göre, hiç kimse başka bir kimseye tercih edilemez. Bu görüş bir sonraki âyetteki ***"dileyen ondan öğüt alır"*** ifadesine ve devamındaki bölüme daha uygun olduğu için tercih edilir. "***اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ/İnnehâ tezkirah"*** cümlesindeki zamirin müennes olma sebebi bu zamir ile "kıssa, mev'ize, sûre veya kıraat" gibi müennes manaların kastedilmesidir. "***فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ/Femen şâe zekerah"*** âyetindeki zamirin müzekker olması ise "vaaz, zikir veya Kur'ân" gibi müzekker manaların kastedilmiş olmasındandır.

فِي صُحُفٍ/Sahîfelerde: Bu ifade bir önceki âyetteki "***تَذْكِرَةٌ/tezkira"*** kelimesinin sıfatıdır. Yani sahîfelerde bulunmaktadır. Bu sahîfeler de Levh-i Mahfûz'dan yazılmıştır. Bir görüşe göre ise bu sahîfeler Müslümanların amel defterleridir.

مَرْفُوعَةٍ/Yükseltilmiş: Bir önceki âyetteki ***"sahîfeler,"*** "amel defterleri" anlamında ise değerlerinin yükseltilmiş olması kastedilmiştir.

“Meleklerin sahîfeleri” anlamında ise yine değerinin yükseltilmiş olması veya gökyüzünde yükseltilmesi kastedilmiştir.

مُطَهَّرَةٍ/***Tertemiz:*** Yani şeytanların elleriyle dokunmasından korunmuştur.

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ/***Kâtiplerin elleriyle:*** Bunlar, meleklerdir. “سَفَرَةٍ/***Sefera***” kelimesi “kâtip, yazıcı” anlamına gelen “سَافِرٌ/sâfir” kelimesinin çoğuludur. Zira melekler Kur’ân’ı yazıyorlardı. Bir görüşe göre, melekler Allah ile kulları arasında sefîr/elçi oldukları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Başka bir görüşe göre bunlar, insanlardan Kur’ân’ı çokça okuyanlardır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Kur’ân konusunda mahir olanlar, değerli ve güvenilir kâtiplerle beraberdirler”***[402] buyurmuştur. Yani “bu kişi Kur’ân’ı yazma ve okuma konusunda onlar gibi davranmıştır” veya “ona da Kur’ân’la meşguliyeti sebebiyle onların ecirleri gibi ecir vardır.”

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ {١٧} مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ
{١٨} مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ {١٩}

17. Kahrolası insan! Ne inkârcıdır! 18. Onu hangi şeyden yarattı? 19. Onu bir nutfeden yarattı ve düzenledi.

قُتِلَ الْاِنْسَانُ/***Kahrolası insan!:*** Arapların âdeti olduğu üzere bu lafız ile ona beddua edilmiştir. Burada onun davranışlarının kendisine bu şekilde beddua edilmeye müstehak olduğu vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre, bu lafız lanetlenme anlamında kullanılmıştır. Ancak bu görüş zayıftır.

مَٓا اَكْفَرَهُ/***Ne inkârcıdır!:*** Bu ifade, aslında onun tam tersini yapması gerekirken inkârcılığının aşırılığı sebebiyle duyulan şaşkınlığı ifade etmektedir.

مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ/***Onu hangi şeyden yarattı?:*** Burada bir bilgilendirme ve durum bildirme vardır. Sonra peşinden gelen âyetteki ***“Onu bir nutfeden yarattı”*** ifadesiyle bu soruya cevap verilmiştir. Âyetteki “نُطْفَةٍ/***nutfe***” kelimesiyle, “meni, sperm” kastedilmektedir. Bu söz ile insanın

402 Buhârî, no: 52; Müslim, no: 1898.

küçüklüğü, değersizliği vurgulanmakta ve böylece insanın kendisini yaratan Rabbini yüceltmesi amaçlanmaktadır.

فَقَدَّرَهُ/Ve düzenledi: Yani onu kendi iyiliğine olacak şeylere göre hazırladı. Nitekim ***"O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir"***[403] âyetinde de aynı konuya vurgu yapılmaktadır. Bir görüşe göre ise "onun organlarını, ömrünü, rızkını ve diğer şeyleri belli bir ölçüye göre yarattı" demektir.

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ {٢٠} ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ {٢١} ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ {٢٢}

20. Sonra yolu ona kolaylaştırdı. 21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu. 22. Sonra dilediği zaman onu diriltir.

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ/Sonra yolu ona kolaylaştırdı: Bu âyetteki "السَّبِيلَ/***es-sebîl***" kelimesi "يَسَّرَهُ/***kolaylaştırdı***" fiilinin açıklamış olduğu gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansubdur. Âyette kastedilen mana hakkında üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: İnsanın annesinin karnından çıkma yolunu kolaylaştırdı.

İkincisi: ***"Şüphesiz Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör"***[404] âyetinde belirtildiği üzere insana hayır ve şer yapma yollarını kolaylaştırdı.

Üçüncüsü: Kişiyi iman etmeye yönlendiren doğru bakış yoludur.

Bu ifadenin ***"Onu bir nutfeden yarattı ve düzenledi"*** âyetine atfedilmiş olması sebebiyle birinci görüş tercihe daha layıktır. Bu İbn Abbâs'ın görüşüdür.[405]

فَاَقْبَرَهُ/Fe-ekberah: Yani onu kabir ehli hâline getirdi. Kişi bir ölüyü defnettiği zaman "قَبَرْتُ الْمَيِّتَ/kabertü'l-meyyit," ölünün defnedilmesini emrettiği zaman ise "اَقْبَرْتُهُ/ekbertühû" denilir.

---

403 Furkân 25/2.
404 İnsân 76/3.
405 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 411.

ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ/*Sonra dilediği zaman onu diriltir:* Yani onu kabrinden çıkarır. Bir ölü kalktığı zaman "نَشَرَ الْمَيِّتُ/neşera'l-meyyit" ve "Allah onu kaldırdı" anlamında "اَنْشَرَهُ اللّٰه/enşerahullah" denilir. Âyetteki ***"dilediği zaman"*** ifadesiyle kıyamet gününe yani insanları tekrar diriltip kabirlerinden kaldırmayı takdir ettiği zamana işaret edilmektedir.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ {٢٣} فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهِ {٢٤}

23. Hayır! Allah'ın emrettiğini henüz yapmadı.
24. İnsan, yediğine bir baksın!

كَلَّا/*Hayır:* Bu ifade, insana içinde bulunduğu durum hakkında bir uyarıdır.

لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ/*Allah'ın emrettiğini henüz yapmadı:* Yani ömrünü Allah'ın kendisine emrettiği hususlara göre geçirmedi. Bazı âlimlere göre, hiç kimse Allah'ın kendisine yüklediği görevlerin hepsini yerine getiremez. Çünkü bunu yapmak kul için çok aşırı bir çaba harcamasını gerektirir.

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهِ/*İnsan, yediğine bir baksın!:* Bu âyette insana, yediği gıdalara bakıp Allah'ın onları nasıl yarattığı ve rahmetiyle onlara ulaşmayı nasıl kolaylaştırdığı yönüyle ibret alması emredilmektedir. Buna karşılık kulun üzerine düşen ise Allah'a itaat edip şükretmek ve O'na isyan edip nankörlük etmeyi ise çirkin görmektir. Bir görüşe göre âyetin anlamı "İnsan, yediği yemeklerin dışkı hâline gelmesine bakarak dünyanın değersizliği ve nefsinin alçaklığını anlasın" şeklindedir. Birinci yorum âyetin manası açısından daha meşhur ve kuvvetlidir ancak ikinci görüş de doğrudur. Allah bu âyeti sonrasındaki "اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا/***Yağmurlar yağdırdık"*** âyeti ve devamındaki pasajda insana olan nimetlerini sayarak ve kurdetinin tezahürlerini zikrederek tefsir etmektedir.

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّاۙ {٢٥} ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّاۙ {٢٦} فَاَنْبَتْنَا فِيهَا
حَبًّاۙ {٢٧} وَعِنَباً وَقَضْباًۙ {٢٨} وَزَيْتُوناً وَنَخْلاًۙ {٢٩} وَحَدَٓائِقَ
غُلْباًۙ {٣٠} وَفَاكِهَةً وَاَبًّاۙ {٣١} مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ {٣٢}

25-32. Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı yardık da oradan ekin, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, baskın bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا/*Yağmurlar yağdırdık:* Bu âyetin başındaki "**أَنَّا/*ennâ***" edatının hemzesi bir önceki âyetteki "**طَعَامِهِ/*taâmih***" kelimesinden bedel olmak üzere fethalı olarak okunmuştur.[406]

ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ/*Sonra toprağı yardık:* Burada bitkilerin topraktan çıkmaları kastedilmektedir.

حَبًّا/*Ekin:* Yani buğday, arpa ve diğer tahıllar.

وَقَضْباً/*Ve kadben:* Bir görüşe göre bu "fısfısa denilen bir bitki," başka bir görüşe göre "hayvanların yediği yemdir." İbn Atiyye ise bu kelime ile "baklagiller ve benzeri taze olarak tüketilen bitkilerin" kastedildiğini söyleyen görüşü tercih etmiştir.

غُلْباً/*Baskın:* Yani sık ağaçlı ve bol ürün veren.

وَاَبًّا/*Ve ebben:* İbn Abbâs ve cumhura göre bu kelime "mera, otlak" anlamına gelmektedir.[407] Bir görüşe göre "saman" anlamındadır. Ebû Bekir[408] ve Ömer *radıyallahu anhumâ*[409] ise bu kelime hakkında bilgi sahibi olmadıkları için görüş bildirmemişlerdir.

---

406 Kufeliler "أَنَّا" şeklinde, diğerleri ise "إِنَّا" şeklinde okumuşlardır. Dânî, *et-Teysîr*, s. 139.

407 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 230; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3401.

408 Zemahşerî, el-*Keşşâf*, IV, 705.

409 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 229.

فَاِذَا جَٓاءَتِ الصَّٓاخَّةُۘ {٣٣} يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخ۪يهِۙ {٣٤} وَاُمِّه۪ وَاَب۪يهِۙ
{٣٥} وَصَاحِبَتِه۪ وَبَن۪يهِۜ {٣٦} لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْن۪يهِۜ {٣٧}
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌۙ {٣٨} ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌۚ {٣٩} وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا
غَبَرَةٌۙ {٤٠} تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌۜ {٤١} اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ {٤٢}

33. Çığlık geldiğinde; 34-36. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. 37. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır. 38-39. Yüzler o gün parlak, güleç ve sevinçlidir. 40-42. Ve yüzlerin üzerlerinde o gün toz vardır, kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.

الصَّٓاخَّةُ/*Çığlık:* Bu kelime ile kıyamet kastedilmiştir. "**الصَّٓاخَّةُ/*es-Sâhha*"** kelimesi, "çığlığın şiddetinden kulakların sağır olması" anlamına gelen "صَخَّ/sahha" fiilinden türemiştir. Âyette sanki Sûr'a üfürülmeye veya işitenleri sağır edecek derecede dehşetli olması sebebiyle kıyametin şiddetine işaret edilmektedir. Bir görüşe göre ise "bir sözü dinlemek, kulak vermek" anlamına gelen "اَصَاخَ/esâha" fiilinden türemiştir. Birinci görüş kelimenin kök anlamına daha uygundur.

يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخ۪يهِ/*Kişi kardeşinden kaçar:* Bu âyette insanın sevdiklerinden kaçacağı dile getirilmiş ve bunlar sevgi ve şefkatin derecesine göre sıralanmıştır. İlk önce en az olan ile başlanmış ve en çok olan ile bitirilmiştir. Çünkü insan diğer zikredilenler arasında en çok çocuklarına karşı şefkat hissi taşımaktadır. Kişi hesaba çekilirken kendisiyle meşgul olacağı için onlardan kaçacaktır. Bir görüşe göre, onlardan kaçması, kendisinden bazı haklarını istememeleri içindir. Birinci görüş, bir sonraki âyetteki ***"O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır"*** ifadesinin de delaletiyle tercihe daha layık ve daha kuvvetlidir.

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْن۪يهِ/*O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır:* Yani o gün herkes kendi hesabını, sevabını ve cezasını düşünmekle meşgul olacaktır. Öyle ki başkasını düşünemeyecektir. Hesap

gününün bu telaşını anlamak için o gün peygamberlerin bile ***"nefsim, nefsim"***[410] demesine bir bak.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ*/Yüzler o gün parlaktır:* Yani sevinçten ışıl ışıl parlamaktadır. "مُسْفِرَةٌ/***Müsfirah"*** kelimesi "gün aydınlandı" anlamına gelen "أَسْفَرَ الصُّبْحُ/esfera's-subh" sözünden alınmıştır.

عَلَيْهَا غَبَرَةٌ*/Aleyhâ gaberah:* Yani üzerlerinde toz vardır. "قَتَرَةٌ/***Katera"*** kelimesi de aynı şekilde "toz" anlamına gelmektedir. İbn Atiyye'ye göre, kederli ve hasta insanın yüzünün karardığı gibi "غَبَرَةٌ/***gabera"*** kelimesi ile suratı asmak ve kederlenmek, "قَتَرَةٌ/***katera"*** kelimesi ile ise "yerin tozu" kastedilmektedir. Zemahşerî'ye göre ise "غَبَرَةٌ/***gabera"*** yüzleri kapsayan tozlar, "قَتَرَةٌ/***katera"*** ise yüzdeki karalıktır. Böylelikle onların durumunun kötülüğü tozların ve karalığın beraber zikredilmesi ile mübalağa üslubuyla belirtilmiş olur.

---

410 Buhârî, no: 3182; Müslim, no: 501.

سُورَةُ التَّكْوِيرِ

81. TEKVÎR SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Allah Teâlâ bu sûrede kıyametin korkunçluğunu ve o anda varlıkların yaşayacakları değişimleri zikretmiştir.

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ {١} وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ {٢} وَاِذَا الْجِبَالُ
سُيِّرَتْ {٣} وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ {٤} وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ {٥}

1. Güneş dürüldüğünde, 2. Yıldızlar döküldüğünde, 3. Dağlar yürütüldüğünde, 4. Gebe develer salıverildiğinde, 5. Vahşî hayvanlar toplandığında,

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ/***Güneş dürüldüğünde:*** İbn Abbâs bu âyeti "güneşin ışığı gidip karardığında" şeklinde açıklamıştır.[411] Bir görüşe göre "fırlatılıp atıldığında," başka bir görüşe göre ise "yok olduğunda" anlamına gelmektedir. Buradaki "كُوِّرَتْ/***küvvirat***" fiili asıl olarak "başa sarık sarmak" sözünden alınmıştır. Çünkü sarık başa sarıldığı zaman uzunluğu kaybolur ve hacmi küçülür.

411 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3402.

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ/Yıldızlar döküldüğünde: Yani bulundukları yerden düştüklerinde. Bir görüşe göre "değiştiklerinde" anlamına gelmektedir. Ancak anlam açısından ***"Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman"***[412] âyetiyle uyumlu olması sebebiyle birinci görüş tercih edilir. Rivayet edildiğine göre, tıpkı ***"Şüphesiz siz de Allah'ı bırakıp taptıklarınız da birer cehennem odunusunuz"***[413] âyetinde de bahsedildiği gibi güneş ve yıldızlar kendilerine ibadet edenlerin hâllerini görmeleri için cehenneme atılacaklardır.

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ/Dağlar yürütüldüğünde: Yani bulundukları yerden taşındıklarında ve bundan sonra ufalanarak toz hâline geldiklerinde ve ardından yok olduklarında.

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ/Gebe develer salıverildiğinde: Burada geçen "الْعِشَارُ/***el-ışâr***" kelimesi "hamileliğinin onuncu ayında olan deve" anlamına gelen "العشراء/el-uşerâ" kelimesinin çoğuludur. Araplar nazarında en değerli ve üstün hayvan budur. Onun için böyle bir hayvan ancak çok dehşetli bir olay sebebiyle serbest bırakılıp salıverilir.

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ/Vahşî hayvanlar toplandığında: Yani bir araya getirildiğinde. Onların toplanmasının nasıl olacağı hakkında üç farklı görüş vardır.

Birincisi: Vahşi hayvanlar birbirlerinden alacakları haklarını kısas yapmaları için yeniden diriltilip bir araya getirilirler ve sonra toprak olurlar.[414]

İkincisi: İbn Abbâs'a göre, onlar kıyametin dehşetiyle bir defaya mahsus olarak ölümleriyle bir araya gelirler. Bu hayvanlar ahirette tekrar diriltilmezler. Zira kıyamet sadece insanlar ve cinler için geçerlidir.[415]

Üçüncüsü: Hayvanlar kıyamet koparken gerçekleşen olayların dehşetinden bir araya gelecekler ve yeryüzünde kaçışacaklardır. İşte bu onların toplanmasıdır.

---

412 İnfitâr 82/2.
413 Enbiyâ 21/98.
414 Müslim, no: 6745.
415 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 414.

وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ {٦} وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ {٧} وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ
سُئِلَتْ {٨} بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ {٩} وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ {١٠}
وَاِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ {١١} وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ {١٢} وَاِذَا
الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ {١٣} عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا اَحْضَرَتْ {١٤}

6. Denizler taşırıldığında, 7. Nefisler eşleştirildiğinde, 8-9. Diri diri gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda, 10. Sahîfeler yayıldığında, 11. Gökyüzü sıyrıldığında, 12-13. Cehennem tutuşturulduğunda ve cennet yaklaştırıldığında, 14. Kişi ne getirdiğini öğrenecek.

وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ/***Denizler taşırıldığında:*** Burada kastedilen mana hakkında üç farklı görüş vardır.

Birincisi: Denizler doldurulur ve tek bir deniz hâline gelinceye kadar suları taşarak birbirine karışır.

İkincisi: Cehennem ehline azap etmek için ateşle doldurulur.

Üçüncüsü: Denizlerin suları boşalır ve kurur. Bu kelimenin aslı, tandır dolduğu zaman söylediğin “سجرت التنور/secertü’t-tennûr” sözünden alınmıştır.

Birinci ve ikinci görüş kelimenin asıl anlamına daha yakışmaktadır ve üçüncü görüş ise ***“Denizler taşırıldığı zaman”***[416] âyetiyle uyumludur.

وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ/***Nefisler eşleştirildiğinde:*** Bu konuda üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Buradaki “زُوِّجَتْ/***züvvicet***” fiili ile “çeşitli türlere ayırmak” kastedilmektedir. Çünkü “أَزْوَاج/ezvâc” kelimesi “türler, çeşitler” anlamındadır. Buna göre âyetin manası “Ahirette kâfir kâfirle, mü’min ise mü’min ile olacaktır” şeklindedir.

---

416 İnfitâr 82/3.

İkincisi: Mü'minler cennette huriler ile eşleştirilecekler yani evlendirileceklerdir.

Üçüncüsü: Ruhlar, bedenler ile eşleştirilecektir. Yani ahirette yeniden diriltilirken ruhlar bedenlere geri döneceklerdir.

Bunlar arasından birinci görüş tercihe daha layıktır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,*[417] Ömer *radıyallahu anh*[418] ve İbn Abbâs'tan[419] bu görüşü destekleyen sözler nakledilmiştir.

وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ/*Diri diri gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda:* Âyette geçen "**الْمَوْءُدَةُ/*el-mev'ûde*"** kelimesi "bazı Araplarca, istenmemeleri ve kıskanmaları sebebiyle canlı canlı toprağa gömülen kız çocuğu" demektir. İşte bu kızlara kıyamet gününde kendisini öldürenleri azarlamak kastıyla hangi günahtan dolayı öldürüldüğü sorulacaktır. İbn Abbâs bu âyeti "بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتُ/Hangi günah sebebiyle öldürüldüm?" şeklinde okumuş[420] ve bu âyeti müşriklerin henüz ergenliğe ermeden ölmüş olan çocuklarının da Allah'ın onlara zulmeden kişilere karşı ihsanda bulunması sonucunda cennete gideceğine delil olarak göstermiştir.[421]

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ/*Sahîfeler yayıldığında:* Bunlar, ahirette herkesin içinde yazılanları okuması için açılıp serilecek olan amel defterleridir. Bir görüşe göre bunlar sağ ve sol taraflarda uçuşacak olan sahifelerdir.

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ/*Gökyüzü sıyrıldığında:* Âyetteki "كشط/keşeta" fiili, koyunun derisi yüzülürken sıyrılması gibi "dış yüzeyin, kabuğun yüzülmesi, sıyrılıp çıkarılması" anlamına gelmektedir. Gökyüzünün sıyrılması ise kağıt tomarlarının dürüldüğü gibi dürülmesidir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. Bir görüşe göre ise gökyüzünün açılmasıdır ki bu yorum "كشط/keşeta" fiilinin anlamına daha uygundur.

---

417 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3407.
418 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, X, 3406.
419 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 416.
420 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 416.
421 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 416.

وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ/*Cehennem tutuşturulduğunda:* Yani yakılıp ateşe verildiğinde.

وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ/*Ve cennet yaklaştırıldığında:* Yani yakın olduğunda.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ/*Kişi ne getirdiğini öğrenecek:* Bu cümle, önceki âyetlerde tekrar edilen "اِذَا/***izâ***" edatlarının cevabıdır. Âyette, herkesin ahirete hangi amelleri getirdiğini öğreneceği belirtilmektedir. Âyetteki "نَفْسٌ/***nefs***" kelimesi tekil olarak geçmekle birlikte cins isim olarak bütün insanları kastedecek şekilde geçmektedir. İbn Atiyye'ye göre ise "نَفْسٌ/***nefs***" kelimesinin tekil olarak zikredilmesi onun hakirliğini ve değersizliğini beyan etmek içindir. Zemahşerî ise bu konuda şöyle demiştir: Bu ifade de tıpkı ***"İnkâr edenler, 'Keşke Müslüman olsaydık' diye çok arzu edeceklerdir"***[422] âyetinde olduğu gibi, Arapların, tersi söylenen bir ifadede abartı kastettikleri "ters konuşma" örneklerindendir ve burada çokluk ifade etmektedir. İşte bu şekilde âyette bütün topluluklar kastedilmektedir.

مَٓا اَحْضَرَتْ/*Ne getirdiğini:* Burada iyilikler ve kötülükler ifade edilmektedir.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ {١٥} اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ {١٦} وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ
{١٧} وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ {١٨} اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۙ {١٩}
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍۙ {٢٠} مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ {٢١}

15-16. Hayır! Bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara and olsun, 17. Alacakaranlık olduğu zaman geceye and olsun, 18. Ağarmaya başladığında sabaha and olsun ki, 19-20. O, şüphesiz değerli, kuvvet sahibi ve Arş'ın sahibi katında itibarlı bir elçinin sözüdür. 21. Orada sayılan, güvenilendir.

فَلَٓا اُقْسِمُ/*Felâ uksimü:* Bu ifade ile ilgili açıklamalar benzer âyetlerin tefsirinde yapılmıştır.

---

422 Hicr 15/2.

بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ/***Bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara:*** Burada gökteki yedi parlak cisim kastedilmektedir. Bunlar Güneş, Ay, Zühal, Utarit, Merih, Müşteri ve Zühre'dir. Çünkü bunlar uzaydaki yörüngelerinde bir görünüp bir geri çekilerek kaybolurlar. Yani bir burçta görünürken sonra tekrar dönüp gider. İşte bu onların uzaydaki akıp gitmeleridir. Onlar burçlarından gizlenirler. Âyetteki "الْكُنَّسِ/***el-künnes***" kelimesi, vahşi hayvanın inine girip saklanması anlamına gelen "كنس الوحش/kenese'l-vahş" sözünden alınmıştır. Bir görüşe göre ise burada gökte parlayan beş gökcismi kastedilmiştir. Çünkü onlar güneşin ışığı sebebiyle gözden kaybolurlar. Başka bir görüşe göre, bütün yıldızlar kastedilmiştir. Çünkü onlar yörüngelerinde akıp giderler ve gündüz vakti de gözden kaybolurlar. Yani gizlenirler ve güneşin ışığı sebebiyle görünmez olurlar. Başka bir görüşe göre ise burada antilop kastedilmiştir. Bu yoruma göre "الْخُنَّسِ/***el-hunnes***" kelimesi "burnun basık olması," "الْكُنَّسِ/***el-künnes***" ise "saklandığı in, yuva" anlamlarına gelmektedir.

وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ/***Alacakaranlık olduğu zaman geceye and olsun:*** Gecenin karanlığı tam yoğun olmadığı zaman "عَسْعَسَ اللَّيْلُ/as'ase'l-leyl" denilir. Bir görüşe göre, bu gecenin ilk vakitlerini ifade eder. Başka bir görüşe göre ise gecenin son vakitleridir ki bu görüş gecenin son bölümünün daha faziletli olması ve bir sonraki âyette ***"Ağarmaya başladığında sabaha and olsun"*** denilmesi sebebiyle tercihe daha layıktır.

وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ/***Ağarmaya başladığında sabaha and olsun:*** Yani ışığı yayılıp ufukta genişlediği zaman.

اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ/***O, şüphesiz değerli bir elçinin sözüdür:*** Âyetteki ***"o"*** zamiriyle Kur'ân, ***"değerli bir elçi"*** ifadesiyle ise Cebrail kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise değerli elçi, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Süheylî ise bu konuda şöyle demiştir. "Bu âyetteki değerli elçinin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü âyet zaten Kur'ân'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözü olduğunu iddia edenlere bir reddiye olarak inmiştir. O hâlde Allah nasıl olur da Kur'ân'ın onun sözü olduğunu söyler? Bu yüzden buradaki elçi ancak Cebrail olabilir. Kur'ân'ın gerçekte Allah'ın

sözü olmasına rağmen Cebrail'e izafe edilmesi ise Kur'ân'ı onun getirmiş olması sebebiyledir." Süheylî'nin söylemiş olduğu bu sözler mutlak tek doğru değildir. Çünkü Kur'ân, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de izafe edilebilir. Çünkü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân'ı Cebrail'den aldı ve insanlara getirdi. Bununla birlikte âyette elçi sözüyle Cebrail'in kastedilmiş olması daha kuvvetli bir görüştür. Çünkü âyetin devamında bu elçi ***"kuvvet sahibi"*** olarak tanımlanmaktadır ve Cebrail Necm sûresinde benzer şekilde ***"üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü"***[423] olarak zikredilmiştir.

عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ/*Arş'ın sahibi katında:* Bu ifade ***"kuvvet sahibi"*** ifadesiyle bağlantılıdır. Bir görüşe göre ise sonrasındaki "**مَكِينٍ/*Mekîn*"** kelimesiyle bağlantılıdır ki bu görüş daha kuvvetlidir. "**مَكِينٍ/*Mekîn*"** kelimesi, "bir konuma yani itibar ve yakınlığa sahip" anlamına gelmektedir.

مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ/*Orada sayılan, güvenilendir:* Buradaki "**ثَمَّ/*semme*"** zarfıyla önceki âyetteki "**عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ/*Arş'ın sahibi katında*"** ifadesine işaret edilmektedir. Yani "Arştaki meleklerden sayılan" demektir.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ {٢٢} وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ {٢٣} وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ {٢٤} وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ {٢٥} فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ {٢٦} اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ {٢٧} لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ {٢٨} وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ {٢٩}

22. Arkadaşınız mecnun değildir. 23. Onu apaçık ufukta görmüştür. 24. O, gaybın üzerine kıskanç değildir. 25. O, lanetlenmiş şeytanın sözü de değildir. 26. Hâl böyle iken nereye gidiyorsunuz? 27-28. O, herkes için, sizden doğru yolda gitmek isteyenler için bir öğüttür. 29. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ/*Arkadaşınız mecnun değildir:* Bu kişi ittifakla Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

---

423 Necm 53/5-6.

وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ/***Onu apaçık ufukta görmüştür:*** Burada geçen ***"görmüştür"*** fiilinin fâili olan zamir ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, gördüğü şeyi ifade eden ***"onu"*** zamiri ile ise Cebrail kastedilmektedir. Bu olay Hira mağarasında Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cebrail'i gökyüzü ile yeryüzü arasındaki kürsüsünde iken görmesidir. Bir görüşe göre ise Cebrail'i İsrâ gecesinde Sidretü'l-Müntehâ'da görmesidir. Bu görüş ***"apaçık ufukta"*** şeklinde tanımlanmıştır. Çünkü o esnada Cebrail güneşin doğduğu tarafta idi ve apaçık bir şekilde bütün ufku kaplamıştı.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ/***O, gaybın üzerine kıskanç değildir:*** Âyetteki ***"o"*** zamiriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Âyetin sonundaki kelime "ضَنِين/***danîn"*** şeklinde okunduğunda "cimri" anlamına gelir ve âyet "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine verilen gayb bilgilerinin yani vahyin gereğini yerine getirme konusunda cimrilik yapmaz" şeklinde anlaşılır. Bu kelime "ظَنِين/***zanîn"*** şeklinde okunduğunda ise "itham edilen, suçlanan" anlamına gelir ve âyet "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vahiy konusunda herhangi bir hata ve kusur ile itham edilmez. Bilakis bu konuda o, güvenilir biridir" şeklinde anlaşılır.[424] Bazı âlimler, kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahiy konusunda cimrilik yapmakla değil de vahyin kendisi ile ilgili suçlamalarda bulunmuş olmaları sebebiyle bu kıraati tercih etmişlerdir. İşte âyet de onların bu suçlamalarını reddetmektedir.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ/***O, lanetlenmiş şeytanın sözü de değildir:*** Âyetteki ***"o"*** zamiri ile Kur'ân kastedilmektedir.

فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ/***Hâl böyle iken nereye gidiyorsunuz?:*** Bu âyette Kureyşli kâfirlere hitap edilmektedir. Yani sizin bu gerçeklerden kurtuluşunuz yoktur.

Sûrenin geri kalan âyetleriyle ilgili olarak benzer ifadelerin geçtiği yerlerde açıklamalar yapılmıştı.

---

424 İbn Kesîr, Ebû Âmir, Kisâî ve Rüveys "ظَنِين" şeklinde, diğerleri ise "ضَنِين" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 439.

سُورَةُ الاِنْفِطَارِ

82. İNFİTÂR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ {١} وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ {٢} وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ
{٣} وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ {٤} عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ {٥}

1-5. Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler taştığı, kabirler alt üst edildiği zaman, her nefis gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bilir.

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ/***Gökyüzü yarıldığı zaman:*** Yani parçalara ayrıldığı zaman.

وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ/***Yıldızlar döküldüğü zaman:*** Yani bulundukları yerlerden düştükleri zaman.

وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ/***Denizler taştığı zaman:*** Yani boşaldığı zaman. Bir görüşe göre, taşarak birbirine karıştığı zaman.

وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ/***Kabirler alt üst edildiği zaman:*** Yani içindeki ölülerin çıkması için kazıldığı zaman. Zemahşerî'ye göre ise bu kelimenin aslı "yeniden dirilme" anlamına gelen "البعث/ba'ş" ve "toprağı kazma" anlamına gelen "البحث/bahs" kelimeleri olup sonra bunlara "rı" harfi

ilave edilmiştir. Buna göre âyetin anlamı "Toprak kazıldı ve içindeki ölüler çıkarıldı" şeklinde olur.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ/**Her nefis gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bilir:** Bu ifade önceki âyetlerin cevabıdır ve herkesin bütün amellerini ahirette göreceğini bildirmektedir. Bir görüşe göre, hayatındayken gönderdiği ve ölümünden sonra geride bıraktığı âdetleri ve vasiyetidir. Âyette "نَفْسٌ/**nefs**" kelimesinin tekil olarak zikredilmesi ile Tekvîr sûresinde de zikrettiğimiz gibi kelimenin genel manada kullanılması amaçlanmıştır.

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِۙ {٦} اَلَّذِي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ {٧} فِي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَۜ {٨}

6-8. Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde düzenleyen, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ/**Ey insan!:** Burada insan türüne hitap edilmektedir.

مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ/**Rabbine karşı seni aldatan nedir?:** Bu ifade bir azarlama ve kınama içermektedir. Âyette "Hangi şey seni Rabbine karşı aldattı da O'nu inkâr ettin, O'na isyan ettin veya O'ndan gafil oldun?" denilmektedir. Bu yoruma göre, azarlama konusunda kâfirler, isyankâr mü'minler ve bazen Allah'tan gafil olan sâlihler bu ifadenin kapsamına girmektedir. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Rabbine karşı seni aldatan nedir?"** âyetini okuyunca "Onu cehaleti aldattı" demiştir.[425] Ömer *radıyallahu anh* da "Onu cehaleti ve ahmaklığı aldattı" demiş[426] ve **"Şüphesiz o çok zalim ve cahildir"**[427] âyetini okumuştur. Bir görüşe göre, onu kendisine musallat olan şeytan aldatmıştır. Başka bir görüşe göre, Allah'ın onun kusurlarını örtmesi aldatmıştır. Bir diğer görüşe göre, Allah'ın kendisini affedeceğine dair

---

425 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 245; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IV, 392.
426 Kaynağını bulamadım.
427 Ahzâb 33/72.

olan zannı aldatır. Bütün bu görüşler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü onlardan her biri insanı aldatan şeylerdir. Ancak bunlardan bazısı bir toplumu, bazısı ise başka bir toplumu aldatmaktadır.

Eğer burada "Allah'ın 'الْكَرِيم/***ihsanı bol, cömert***' olarak tanımlanması ile insanların aldatılmaları sebebiyle azarlanmalarının ne gibi bir ilgisi vardır?" şeklinde bir soru sorulursa şu şekilde cevap veririz: Çünkü ihsanı bol olmak, kendisine ibadet edilmesini ve ihsanına karşı şükretmek ve cömertliğine karşılık vermek için itaat edilmeyi gerektirir. Öyleyse her kim bunu yapmazsa nimetlere karşı nankörlük yapmış ve üzerine düşen şükrü kaybetmiş olur.

فَعَدَلَكَ/*Seni dengeli kılan:* Bu kelime "**فَعَدَّلَكَ/*fe-addeleke*"** şeklinde de okunmuştur.[428] Yani senin organlarını dengeli yapmış ve onları birbiriyle ölçülü kılmıştır. Nitekim ellerden birini diğerinden daha uzun, gözlerden birini diğerinden daha büyük ve birini siyah, diğerini mavi, bazı organları siyah, bazılarını beyaz yapmamıştır. Ve bunun yanında benzer şekilde bütün vücudu ölçülü ve dengeli yaratmıştır.

فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ/*Seni istediği bir şekilde düzenleyen:* Buradaki "**فِي/*fî*"** harfi cerri "**رَكَّبَكَ/*rabbeke*"** fiiliyle bağlantılıdır, "**مَا/*mâ*"** edatı ise zaittir. Buna göre âyette "Allah seni güzel veya çirkin, uzun veya kısa, erkek veya kadın ve bunun gibi hususlarda dilediği şekilde düzenleyip sana şekil verir" denilmektedir. "**فِي/*Fî*"** harfi cerrinin رَكَّبَكَ حَاصِلًا فِي أَيِّ صُورَةٍ/Seni en sonunda dilediği şekilde düzenledi" takdirinde gizli bir fiil ile bağlantılı olması da muhtemeldir. Bir görüşe göre, bu harfi cer "Senin şeklini dilediği gibi düzenledi" anlamına gelecek şekilde bir önceki âyetteki "**فَعَدَلَكَ/*fe-adeleke*"** fiili ile bağlantılıdır. Ancak bu uzak bir ihtimaldir ve sadece fiilin şeddesiz olarak "**فَعَدَلَكَ/*fe-adeleke*"** şeklinde okunması hâlinde mümkün olabilir.

---

428 Kufeliler "**فَعَدَلَكَ**" şeklinde, diğerleri ise "**فَعَدَّلَكَ**" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 439.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ {٩} وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ {١٠}
كِرَاماً كَاتِبِينَ {١١} يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ {١٢}

9-12. Hayır! Siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şüphesiz sizin üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; yaptıklarınızı bilirler.

كَلَّا/***Hayır!:*** Bu ifade ile daha önce zikredilmiş olan "aldanma" ve sonrasında zikredilmiş olan "yalanlama" hususları reddedilmektedir.

بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ/***Siz yine de dini yalanlıyorsunuz:*** Burada kâfirlere hitap edilmektedir. "Din" kelimesiyle şeriatın, ahiretteki hesaba çekilmenin veya amellerin karşılıklarının verilmesinin kastedilmiş olması muhtemeldir.

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ/***Şüphesiz sizin üzerinizde bekçiler vardır:*** Burada insanların amellerini yazan melekler kastedilmektedir.

يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ/***Yaptıklarınızı bilirler:*** İnsanların yaptıklarını gördükleri için bilirler. Ancak sadece akıldan geçen, niyet olarak kalan ve içten seslendirilen şeyler gibi görülmeyen ve işitilmeyen şeylere gelince; bir görüşe göre bunları sadece Allah bilmektedir, başka bir görüşe göre, melek bu gizli amelleri bir esinti olarak hisseder ve böylece bilir.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ {١٣} وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ {١٤}
يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ {١٥} وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ {١٦}

13-16. İyiler muhakkak nimetlerde, kötüler de cehennemdedirler. Ceza gününde oraya girerler. Onlar oradan ayrılmazlar.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ/***İyiler muhakkak nimetlerde:*** Bu âyette ve devamındaki âyetlerde beyan edatlarından mutâbakat ve tersî‘ sanatları kullanılmıştır.

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ/**Onlar oradan ayrılmazlar:** Bu konuda iki görüş bulunmaktadır.

Birincisi: İyilerin bir defa girdikten sonra bir daha çıkmayacakları bildirilmektedir.

İkincisi: Oraya girmeden berzahta oradan ayrılmayacaklardır. Çünkü onlar sabah ve akşam oraya arz edileceklerdir.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۙ {١٧} ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ {١٨}
يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـٔاًۜ وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ {١٩}

17-19. Din günü nedir, bilir misin? Nedir acaba o ceza günü? O gün hiç kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah'a kalmıştır.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ/***Din günü nedir, bilir misin?:*** Burada ***"Din günü"*** yüceltilmekte ve onun korkunçluğu vurgulanmaktadır. Bir sonraki âyette tekit için bu soru tekrar edilmiştir. Buna göre âyette, din gününün şiddeti sebebiyle korkunçluğunu ve yüceliğinin değerini hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmektedir.

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـٔاً/***O gün hiç kimse başkası için bir şey yapamaz:*** Yani hiç kimse başkasına bir fayda sağlayamaz. Bu âyetteki "يَوْمَ/***yevme"*** kelimesi, "يَوْمُ الدِّينِ/***yevmü'd-dîn"*** ifadesinden bedel veya gizli bir mübtedanın haberi olarak "يَوْمُ/***yevmü"*** şeklinde merfu olarak da okunmuştur. "يَوْمَ/***Yevme"*** şeklinde mansub okunması ise "Din gününde amellerinin karşılıklarını alırlar" takdirinde gizli bir fiilin zarfı veya "اذكر/zikret" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olması sebebiyledir. Bu kelimenin, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeye izafe edilmesi sebebiyle ref konumunda olmasına rağmen fethalı olarak okunması da caizdir.[429]

---

429 İbn Kesîr ve İki Basralı "يَوْمُ" şeklinde, diğerleri ise "يَوْمَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 439.

سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَۙ {١} اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ {٢} وَاِذَا
كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ {٣} اَلَا يَظُنُّ اُو۬لٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ
{٤} لِيَوْمٍ عَظ۪يمٍۙ {٥} يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ {٦}

1-3. İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! 4-6. Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde diriltilecekler! İnsanların Âlemlerin Rabbi için kalkacakları günde.

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَ/***Hilekârlara yazıklar olsun!:*** Âyette geçen "الْمُطَفِّف۪ينَ/***el-mutaffifîn***" kelimesinin masdarı olan "تطفيف/tatfîf" sözlükte "kandırmak" ve "eksiltmek" anlamlarına gelmektedir. Zemahşerî de âyeti bu şekilde tefsir etmiştir ve İbn Atiyye de bu yorumu tercih etmiştir. Bir görüşe göre "تطفيف/tatfîf," artırmada ve eksiltmede sınırı aşmaktır. İbnu'l-Feres bu görüşü tercih etmiştir. Âyette ölçüde ve tartıda insanların hakkını haksız yere fazlalaştırmak veya başkasının hakkından eksiltmek sûretiyle insanların haklarında hile yapmaktan bahsedildiği

için bu görüş daha kuvvetlidir. Sûrenin nüzûl sebebi, Medine'de iki tartısı bulunan Cüheyne adındaki kişidir. Bu kişi, alırken tam, verirken ise eksik tartardı. Bu bilgiye göre, sûre Medine'de nâzil olmuştur. Bir görüşe göre ise sûrede ***"esâtîru'l-evvelîn/öncekilerin masalları"*** ifadesi geçtiği için Mekke'de nâzil olmuştur. Bir başka görüşe göre ise bir bölümü Mekke'de, tartıda hile yapmaktan bahsettiği ilk bölümü Medine'de nâzil olmuştur. Çünkü onlar bu konuda insanların en şiddetlisiydiler ve Allah onları bu sûre ile ıslah etmiştir.

اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ/*İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam yapanlar:* Buradaki "اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ/***iktâlû ale'n-nâs"*** ifadesiyle "insanlardan ölçerek alırken" manası kastedilmiştir. Buna göre "عَلَى/***alâ"*** harfi cerri "مِنْ/min" anlamında kullanılmıştır ve sözün "onlara yükleme" anlamını içermesi sebebiyle bu şekilde değiştirilmiştir. "عَلَى النَّاسِ/***Ale'n-nâs"*** ifadesinin "يَسْتَوْفُونَ/***yestevfûne"*** fiiliyle bağlantılı olması ve tahsis ifade ettiği için mef'ûlün fiilden önceye alınmış olması caizdir.

وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ/*onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan"* Burada geçen "يُخْسِرُونَ" fiili ve "insanların haklarını eksik tartan" anlamına gelmektedir ve "خسارة/hasâra" kökünden türemiştir. Bir kişi hüsrana uğradığı zaman "خسر الرجل/hasira'r-racul" başkası onu aldattığında ise "أخسره غيره/ahserahû gayruhû" denilir. "كَالُوهُمْ/***Kâlûhüm"*** sözü ise "onlar için tarttı" veya "وَزَنُوهُمْ/***vezenûhüm"*** sözü ise "onlar için ölçtüğünde" anlamına gelmektedir. Sonrasında ise harfi cer hazfedilmiş ve mef'ûl mansub kılınmıştır. Çünkü bu iki fiilin her biri bazen kendisi, bazen harfi cer ile müteaddi olmaktadır. Nitekim "كلتك/kiltüke," "كلت لك/kiltü leke" ve "وزنتك/vezentüke," "وزنت لك/vezentü leke" ifadeleri aynı anlamda kullanılmaktadır. İkinci mef'ûlü de hazfedilmiştir. O da "مكيل/tartılan" ve "موزون/ölçülen" kelimeleridir. "كَالُوهُمْ/***Kâlûhüm"*** ve "وَزَنُوهُمْ/***vezenûhüm"*** fiilerindeki fâil olan "vav" harfleri ile "مُطَفِّفِينَ/hilekârlar," mef'ûl olan "هُمْ/***hüm"*** zamirleri ile ise "insanlar" kastedilmektedir. Buna göre âyetin manası "Onlar, insanlar için yemek veya benzer şeyleri ölçtüklerinde veya tarttıklarında onların haklarını tam vermezler" şeklinde olmaktadır. Bir görüşe göre ise "كَالُوهُمْ/***kâlûhüm"*** ve "وَزَنُوهُمْ/***vezenûhüm"*** kelimelerindeki "هُمْ/***hüm"***

zamirleri fâil olan "vav" harflerini tekittir. Rivayet edildiğine göre, kıraat âlimlerinden Hamza bu manayı vurgulamak için "كَالُوا/**kâlû**" ve "وَزَنُوا/**vezenû**" kelimeleri üzerinde durur ve sonra "هُمْ/**hüm**" zamirinden itibaren tekrar okumaya başlardı.[430] Ancak bu görüş iki yönden zayıftır.

Birincisi: Mushaf'ta "كَالُوا/**kâlû**" ve "وَزَنُوا/**vezenû**" kelimelerinde fâil olan "vav" harflerinden sonra "elif" harfi bulunmamaktadır. Bu da fiillere bitişik olan "هُمْ/**hüm**" zamirlerinin mef'ûl olduğuna delalet etmektedir.

İkincisi: Bu yoruma göre hile yapanların, ölçü ve tartı işini üstlendiklerinde eksik yaptıkları kastedilmiş olur ki âyette asıl vurgulanan husus bu değildir. Çünkü buradaki olay ikili ilişkilerde değil fiildedir. Nitekim âyetteki "اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ/**iktâlû ale'n-nâs**" ifadesinin "onlardan aldılar" ve "كَالُوهُمْ/**kâlûhüm**" ile "وَزَنُوهُمْ/**vezenûhüm**" fiillerinin "onlara verdiler" anlamında kullanıldığını görmüyor musun? Burada "almak" fiili "vermek" fiilinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu zayıf yoruma gelince; burada kastedilen mananın dışına çıkılmaktadır.

İbn Atiyye şöyle demiştir: "Âyetin zahirine göre tartmak ve ölçmek satıcıların görevidir ve bu belli değildir." Ayrıca şöyle demiştir: "Âyetin baş tarafı, ölçmeyi tam olarak yapan veya hırslı davranan ve fazla verilmesini isteyen müşteriler hakkındadır. 'وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ/**Ölçüp tarttıklarında ise**' ifadesi ise müşterileri kandıran satıcılar hakkındadır."

أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ/*Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde diriltilecekler!:* Burada kıyamet gününden bahsedilmektedir. Bu ifade insanları aldatanlar için bir tehdit ve onların bu davranışlarının kötülüğünü vurgulama amaçlıdır. Abdullah b. Ömer bir satıcıya uğradığı zaman ona "Allah'tan kork ve tartıyı tam yap" derdi.[431] Âyete göre, insanları ölçü ve tartıda aldatanlar kıyamet gününde Rahmân'ın büyüklüğünü bileceklerdir.

---

430 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 177.
431 Kaynağını bulamadım.

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ/İnsanların Âlemlerin Rabbi için kalkacakları günde: Buradaki "يَوْمَ/*yevme*" zarfı "مَبْعُوثُونَ/*meb'ûsûne*" kelimesi sebebiyle mansubdur. Bir görüşe göre ise gizli bir fiil ile mansub veya "يَوْمٍ عَظِيمٍ/*yevmin azîm*" kelimesinden bedeldir. İnsanların kıyamet günündeki kıyamları farklı olacaktır. Onlardan kimileri elli bin sene ayakta duracaktır. Kimileri ise bundan daha az duracaklardır. Hatta öyle ki mü'min kişi bir farz namaz süresince ayakta olacaktır.

كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ {٧} وَمَا اَدْرٰيكَ مَا سِجِّينٌ {٨}
كِتَابٌ مَرْقُومٌ {٩} وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ {١٠} اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ
بِيَوْمِ الدِّينِ {١١} وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ {١٢}

7. Hayır! Günahkârların kitabı, muhakkak Siccîn'dedir. 8. Siccîn nedir, bilir misin? 9. Yazılı bir kitaptır. 10. O gün vay hâline yalancıların! 11. Ki onlar, ceza gününü yalan sayarlar. 12. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar.

كَلَّا/*Hayır!*: Bu söz ölçü ve tartıda aldatmayı kötülemek veya söze başlangıç yapmak anlamında kullanılmıştır.

اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ/*Günahkârların kitabı, muhakkak Siccîn'dedir:* Âyette geçen ***"günahkârların kitabı"*** sözüyle amellerin yazılı olduğu defter kastedilmektedir. Buradaki ***"günahkârlar"*** ifadesiyle kâfirlerin veya Müslümanlar kastedilmiş ise bunlardan ölçü ve tartıda hile yapanların kastedilmiş olması muhtemeldir. Ancak devamında gelen 10. âyette ***"O gün vay hâline yalancıların!"*** denilmiş olması sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir. "سِجِّينٍ/***Siccîn***" kelimesi mübalağa ifade etmek için "فعيل/fi'îl" veznindeki sıfattan nakledilmiş bir özel isimdir. Sonraki âyette ***"Siccîn nedir, bilir misin?"*** denilerek önemi vurgulanmıştır. Devamında ise ***"Yazılı bir kitaptır"*** denilmek sûretiyle tefsir edilmiştir. Yani iki kapak arasında satırlar hâlinde yazılmıştır. Bu, içerisinde şeytanların, kâfirlerin ve günahkârların amellerinin yazılı olduğu kapsamlı bir kitaptır. Bu kelime "hapis" anlamına

gelen "السجن/es-sicn" kelimesinden türemiştir. Çünkü o, cehennemde hapsolma ve sıkışma sebebidir ve o kişi, tıpkı hadisteki gibi rezillik ve azap mekânındadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den onun yerin en alt tabakasında olduğu rivayet edilmiştir. Başka bir rivayette ise orada bir kuyudadır. Ka'b, Tevrat'tan onun siyah bir ağaçta olduğunu nakletmiştir.[432] İbn Atiyye âyette günahkârların sayısının Siccîn'de bulunduğunun yani ezelde oraya yazıldığının kastedilmesinin de ihtimal dahilinde olduğunu söylemiştir.

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ {١٣} كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ {١٤} كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ {١٥} ثُمَّ
اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ {١٦} ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ {١٧}

13. Ona âyetlerimiz okununca "Eskilerin masalları" derdi. 14. Hayır! Bilakis kazanmakta oldukları şeyler kalplerini kaplamıştır. 15. Hayır! Onlar o gün Rablerinden örtülmüşlerdir. 16. Sonra onlar cehenneme girerler. 17. Sonra onlara "İşte yalanlamış olduğunuz budur" denilir.

اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***Eskilerin masalları:*** Bu konuya daha önce değinilmişti.

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ/***Hayır! Bilakis kazanmakta oldukları şeyler kalplerini kaplamıştır:*** Yani onların kazanmış oldukları günahlar kalplerinin üzerini kaplamıştır. Bunun sonucunda gözleri kapanmış ve artık yanlışı doğrudan ayırt edemez hâle gelmişlerdir. Bir hadiste kulun bir günah işlediği zaman kalbinin üzerinde siyah bir nokta oluştuğu, başka günahlar işledikçe bütün kalbi kaplayana kadar bu siyah noktaların arttığı ve işte âyette belirtilen şeyin bu olduğu belirtilmektedir.[433]

لَمَحْجُوبُونَ/***Örtülmüşlerdir:*** Ahirette mü'minler ile Allah arasında bir örtü bulunmayacak olmasına rağmen kâfirler Allah'a karşı bir örtünün

---

432 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 423.
433 İbn Mâce, no: 4244; Hâkim, *Müstedrek*, no: 6.

gerisinde olacaklardır. İmam Mâlik ve Şâfiî bu âyeti mü'minlerin ahirette Allah'ı görecekleri yönündeki görüşün doğruluğuna delil olarak göstermektedirler. Mutezile mezhebi ise bu âyeti kâfirlerin Allah'ın rahmetinden mahrum olacakları şeklinde yorumlamıştır.

كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَف۪ي عِلِّيّ۪ينَۜ {١٨} وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَۜ
{١٩} كِتَابٌ مَرْقُومٌۙ {٢٠} يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَۜ {٢١}

18. Hayır! İyilerin kitabı İlliyyûn'dadır. 19. İlliyyûn nedir, bilir misin? 20. Yazılı bir kitaptır. 21. Onu yakın olanlar görür.

كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَف۪ي عِلِّيّ۪ينَ/***Hayır! İyilerin kitabı İlliyyûn'dadır:*** Âyette geçen ***"İlliyyûn,"*** içerisinde iyiliklerin yazılı olduğu kitabın özel ismidir. Mübalağa ifade etmek için sıfattan "فعيل/fi'îl" veznine nakledilmiş bir çoğul isimdir. Bir sonraki âyetteki ***"İlliyyûn nedir, bilir misin?"*** sorusuyla onun önemi vurgulanmakta ve devamında ***"Yazılı bir kitaptır"*** sözüyle açıklanmaktadır. "عِلِّيّ۪ينَ/***İlliyyîn"*** kelimesi cennette derecelerin yüksek olmasının sebebi veya yüksek bir mekâna yükseltilmiş olduğu için "yüksek olmak" anlamına gelen "عُلُوٌّ/ulüvv" kelimesinden türemiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun Arş'ın altında olduğu rivayet edilmiştir. İbn Abbâs ise ***"İlliyyûn"***un cennet olduğunu söylemiştir.[434]

كِتَابٌ مَرْقُومٌ/***Kitâbun merkum:*** Bu ifade geçtiği iki yerde de "هو/hüve" takdirinde gizli bir mübtedanın haberi olduğu için merfu olarak okunmuştur. İbn Atiyye ise "كِتَابٌ مَرْقُومٌ/***kitâbun merkûm"*** ifadesinin "اِنَّ/***inne"***nin haberi ve zarfın da kaldırılmış olduğunu söylemiştir. Ancak bu, manayı bozacak derecede zorlama bir yorumdur. Âyette nakledilen husus ayrıca pek çok rivayette de nakledilmiştir. Buna göre melekler, içerisinde kulun amellerinin yazılı olduğu amel defterini göğe çıkaracaklar ve Allah o kulundan razı olduysa ***"Onu İlliyyûna götürün,"*** yok eğer razı olmadıysa ***"Onu Siccîne götürün"*** diyecektir.

434 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 425.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ/Onu yakın olanlar görür: Burada Allah'a yakın olan melekler kastedilmektedir.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍۙ {٢٢} عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَۙ {٢٣} تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِۚ {٢٤} يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍۙ {٢٥} خِتَامُهُ مِسْكٌۜ وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَۜ {٢٦}

22. İyiler kesin olarak cennettedir. 23. Koltuklar üzerinde bakarlar. 24. Yüzlerinde nimetlerin sevincini tanırsın. 25. Mühürlü hâlis bir içkiden içirilirler. 26. Onun hitâmı misktir. İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar.

يَنْظُرُونَ/Bakarlar: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den onların cehennemdeki düşmanlarına bakacakları rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre, cennete ve orada Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlere bakarlar.

نَضْرَةَ النَّعِيمِ/Nimetlerin sevincini: Yani refah ve afiyet içerisinde olanların yüzlerinde görüldüğü gibi cennet nimetlerinin mutluluğunu ve ışıltısını onların yüzlerinde görürsün. Âyette ***"tanırsın"*** ifadesinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya herhangi bir kişi kastedilmeksizin tüm muhataplara hitap edilmiştir.

رَحِيقٍ/Rahîk: "Saf, halis şarap" anlamına gelmektedir.

مَخْتُومٍ/Mahtûm: Allah bu kelimeyi bir sonraki âyetteki "خِتَامُهُ مِسْكٌ/ ***hitâmuhû misk"*** sözüyle açıklamıştır.

خِتَامُهُ مِسْكٌ/Hitâmuhû misk: Bu ifade ayrıca "خَاتَمُهُ/***hâtemuhû"*** ve "خَاتِمُهُ/***hâtimuhû"*** şekillerinde de okunmuştur[435] ve burada kastedilen mana üzerinde üç farklı görüş bulunmaktadır:

---

435 Kisâî "خَاتَمُهُ" şeklinde, diğerleri ise "خِتَامُهُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 240.

Birincisi: Bu kelime bir şeyin üzerine basılan mühür anlamına gelen "الختم/el-hatm" kökünden türemiştir. Buna göre âyette, tıpkı dünyadaki kapların içerisindeki maddeleri korumak için ağızlarının çamur ile kapatıldığı gibi cennetteki kapların ağzının misk ile mühürlü olduğu belirtilmektedir.

İkincisi: Bir şeyin sonunu ve tamamlandığını ifade eden mühür kelimesinden gelmektedir. Buna göre anlam, "onun içiminin sonu misktir" şeklinde olur. Yani onu içen kişi içmesinin sonunda misk kokusu ve lezzeti alır.

Üçüncüsü: "Onun mizacı misktir" anlamına gelmektedir. Yani şarap misk ile karıştırılmıştır. Bu yorum lafzın kök anlamına uymamaktadır.

وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ/***İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar:*** Burada geçen "تَنَافَسَ/tenâfese" fiili "bir şeye rağbet etmek, onu çok istemek ve onu elde etmek için çaba harcamak" anlamlarına gelmektedir.

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ {٢٧} عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ {٢٨} اِنَّ الَّذِينَ
اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ {٢٩} وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ
{٣٠} وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ {٣١} وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا
اِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ {٣٢} وَمَا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ {٣٣}

27. Karışımı Tesnîm'dendir. 28. Yakın olanların içtikleri bir pınardır. 29. Şüphesiz günah işleyenler, iman edenlere gülerlerdi. 30. Onlara uğradıklarında kaş göz hareketi yaparlar, 31. Ailelerine döndüklerinde, keyifli hâlde dönerlerdi. 32. Onları gördüklerinde "Şüphesiz bunlar sapıtmışlar" derlerdi. 33. Hâlbuki onlar üzerine denetleyici olarak gönderilmediler.

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ/***Karışımı Tesnîm'dendir:*** Burada geçen ***"Tesnîm"*** cennette, Allah'a yakınlaştırılmış olanların (mukarrabûn) saf, katışıksız olarak içtiği bir pınardır ve iyilerin (ebrâr) içtikleri saf şarap onunla karıştırılacaktır. Bu da Allah'a yakınlaştırılmış olanların derecesinin iyilerin

derecelerinden üstün olduğuna delalet etmektedir. Yakınlaştırılmış olanlar, önde olanlardır (sâbikûn). İyiler (ebrâr) ise sağdakilerdir (ashâbu'l-yemin).

عَيْنًا/**Bir pınardır:** Gizli bir fiil ile "medh" veya "Tesnîm"den hâl olduğu için mansubdur.

يَشْرَبُ بِهَا/**Ondan içerler:** Bu ifadeyi "onu içerler" şeklinde anladığımızda "بِ/*bi*" harfi zaittir. "Ondan içerler" şeklinde anladığımızda ise "مِنْ/min" harfi veya "suyu bal ile içtim" sözünde olduğu gibi "ile" anlamında olması da muhtemeldir.

اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ/***Şüphesiz günah işleyenler, iman edenlere gülerlerdi:*** Bu âyet, Ali *radıyallahu anh* ve bir grup mü'minin yanlarına uğramaları üzerine onlara gülen ve onları hafife alan Ebû Cehil ve diğerleri gibi Kureyş'in önde gelenleri hakkında nâzil olmuştur.[436]

وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ/***Onlara uğradıklarında kaş göz hareketi yaparlar:*** Yani mü'minleri gördüklerinde kaş göz hareketiyle onlarla alay ederlerdi ve gözleriyle onları işaret ederlerdi. Âyetteki "مَرُّوا/***uğradılar***" fiilinin fâilinin mü'minler veya kâfirler olması muhtemeldir ancak "يَتَغَامَزُونَ/***kaş göz hareketi yaparlar***" fiilinin fâili başkası değil sadece kâfirlerdir.

فَكِهِينَ/***Keyifli hâlde:*** Bu kelime "eğlenmek" anlamına gelen "فكاهة/fükâhe" kökünden türemiştir. Yani mü'minler hakkında konuşarak ve onları hafife almak sûretiyle eğlenmektedirler. Bu Zemahşerî'nin görüşüdür. Onların dünya nimetleriyle eğlendiklerinin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا اِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ/***Onları gördüklerinde "Şüphesiz bunlar sapıtmışlar" derlerdi:*** Yani kâfirler mü'minleri gördüklerinde onları sapıtmakla itham ederlerdi. Bir görüşe göre, mü'minler kâfirleri gördükleri zaman onları sapıtmakla itham ederlerdi. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

---

436 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 426.

وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظ۪ينَ/***Hâlbuki onlar üzerine denetleyici olarak gönderilmediler:*** Yani kâfirler mü'minler üzerine onların amellerini kaydetmek ve onların doğru yolda veya sapıtmış olduklarını denetleyici olarak görderilmediler. Burada sanki kâfirlerin mü'minler hakkında onlardan üstün olduklarına dair konuştukları bildirilmektedir.

فَالْيَوْمَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَۙ {٣٤} عَلَى الْاَرَٓائِكِۙ
يَنْظُرُونَۜ {٣٥} هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ {٣٦}

34. İşte o gün de iman edenler kâfirlere gülerler. 35. Koltuklar üzerinde etrafa bakarlar. 36. Kâfirler yaptıklarının karşılığını buldular mı?

فَالْيَوْمَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ/***İşte o gün de iman edenler kâfirlere gülerler:*** Âyetteki ***"o gün"*** ifadesiyle daha öncesinde zikredilmiş olması sebebiyle kıyamet günü kastedilmektedir. İşte orada, dünyadayken kâfirlerin kendilerine güldükleri gibi mü'minler kâfirlere güleceklerdir.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ/***Kâfirler yaptıklarının karşılığını buldular mı?:*** Burada geçen "ثُوِّبَ/***süvvibe"*** fiili "karşılığı verilmek" anlamına gelmektedir. Bir kişiye yaptığının karşılığı verildiği zaman "ثَوَّبَهُ/sevvebehû" ve "أَثَابَهُ/esâbehû" denilir. Bu cümlenin "يَنْظُرُونَ/***bakarlar"*** fiilinin mef'ûlü konumunda öncesindeki bölümle bağlantılı olması veya önceki bölüm hakkında bir bilgilendirme yapması ve bundan önceki "يَنْظُرُونَ/***bakarlar"*** fiili hakkında zikrettiğimiz üzere mahzûf "يَنْظُرُونَ/***bakarlar"*** fiilinin mamulü olması muhtemeldir. Bu görüş her iki konumun uyumlu olması açısından tercihe daha layıktır.

سُورَةُ الاِنْشِقَاقِ

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ {١} وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ {٢} وَاِذَا الْاَرْضُ
مُدَّتْۙ {٣} وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْۙ {٤} وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ
{٥} يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلَاقِيهِۚ {٦}

1-2. Gök yarıldığı ve Rabbine kulak verdiği ve gerçekleştirildiği zaman, 3-5. Yer uzatıldığı, içindekileri atıp boşaldığı ve Rabbine kulak verdiği ve gerçekleştirildiği zaman. 6. Ey insan! Şüphe yok ki sen tüm gücünle Rabbine doğru ilerlemektesin; sonunda O'na varacaksın.

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ/***Gök yarıldığı zaman:*** Gökyüzünün bu yarılmasının, bulutlar tarafından parçalara ayrılması mı yoksa kapılar hâlinde açılması mı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Durumun dehşetini daha etkili şekilde ifade etmek için "اِذَا/***izâ"*** şart edatının cevabı hazfedilmiştir. Çünkü bu şekilde sözü duyan kişi durumu kendi tasavvurunun en uç şekliyle takdir eder. Bunun yanında cevabın hazfedilmesi Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde cevaplarla yetinilerek zaten bilinmesi sebebiyledir. Bir görüşe göre cevabı, 6. âyetteki "فَمُلَاقِيهِ/***O'na varacaksın"*** ifadesinin

delalet ettiği “Gökyüzü yarıldığı zaman insan Rabbine varacaktır” ifadesidir. Başka bir görüşe göre “vav” harfi eklenmiş haliyle “وَاَذِنَتْ/*ve ezinet”* ifadesidir. Ancak bu görüş zayıftır.

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا/*Rabbine kulak verdiği zaman:* Buradaki “اَذِنَتْ/***ezinet”*** fiili sözlükte “kulak vermek, dinlemek” manasında olup bu âyette Rabbine itaat ettiği ve Allah’ın onun yarılmasını istediği zaman O’nun emrine boyun eğeceği ifade edilmektedir. Allah’ın yeryüzünü uzatmak ve içindekileri atmak istediği zaman yeryüzünün itaat etmesi de aynı şekildedir.

وَحُقَّتْ/*Gerçekleştirildiği:* Yani işitmesi ve Rabbine itaat etmesi veya kıyametin dehşetinden yarılması gerçek olmuştur. Bu kelime Arapların “Kişinin bir şeyi yapması gerektiğini” ifade etmek için söyledikleri “حقيق به/hakîkun bihî” veya “محقوق به/mehkûkun bihî” sözlerinden alınmıştır. Buna göre âyette “Gökyüzünün Rabbine kulak vermesi ve O’na itaat etmesinin veya yarılıp paramparça olacağının gerçekleşeceği” kastedilmektedir. Bu kelimenin aslının “teaccüp etmek, şaşırmak” anlamına gelen “حَقُقَتْ/hakukat” fiili olması ve sonrasında iki “kaf” harfinin idğam ve birinci “kaf” harfinin harekesi olan dammenin baştaki “ha” harfine nakledilmiş olması muhtemeldir.

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ/*Yer uzatıldığı zaman:* Yani üzerindeki dağlar yok olup yeryüzü dümdüz hâle geldiği zaman.

وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ/*İçindekileri atıp boşaldığı:* Yani ahirette toplanmak üzere yeryüzünün içindeki ölüler dışarı atıldığı zaman. Bir görüşe göre “içindeki hazineler atıldığı zaman” anlamı kastedilmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü bu olay kıyametten önce Deccâl’in çıkacağı zaman olacaktır. Burada kıyamet gününün zikredilmesi amaçlanmaktadır.

وَتَخَلَّتْ/*Boşaldığı zaman:* Yani içindeki şeyler boşaldığı zaman.

يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ/*Ey insan:* Burada bütün insan türüne hitap edilmektedir.

اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ/*Sen Rabbine doğru ilerlemektesin:* Burada geçen “الكدح/el-kedh” kelimesi sözlükte, “çaba, gayret ve sürat” anlamlarına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı “Sen Rabbine doğru ilerlerken

tüm gücünü kullanıyorsun. Çünkü zaman ilerliyor ve her an senin kısa ömründen bir parça eksiliyor. Bu yüzden sen ölüme doğru hızla ilerleyen biri gibisin. Sonra Rabbine kavuşacaksın" şeklinde olmaktadır. Bir görüşe göre, âyette "Sen yaptığın iyilik ve kötülüklerde bir çaba göstermektesin. Sonrasında ise Rabbine kavuşacaksın ve Rabbin senin yaptıklarının karşılığını sana verecek" manası kastedilmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Çünkü "كَادِحٌ/**kâdih**" kelimesi "yürüme, ilerleme" anlamı taşıdığı için "اِلَى/ilâ" harfi cerriyle müteaddi olmaktadır. Eğer burada "iş, amel" anlamı kastedilmiş olsaydı "لِ/li" harfi cerri kullanılırdı.

فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ {٧} فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً
يَسِيراً {٨} وَيَنْقَلِبُ اِلَى اَهْلِهِ مَسْرُوراً {٩}

7. Kitabı sağından verilen kişiye gelince; 8. Kolay bir şekilde hesaba çekilecek; 9. Ve sevinçli olarak ailesine döner.

فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ/***Kitabı sağından verilen kişiye gelince:*** Bu konuya Hâkka sûresinde değinmiştik.

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً/***Kolay bir hesapla hesaba çekilecek:*** Buradaki "يَسِيراً/***yesîran***" kelimesinin "az" veya "basit, kolay" anlamlarına gelmesi muhtemeldir. Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Detaylı şekilde hesaba çekilen kişiye azap edilir"*** demesi üzerine Âişe *radıyallahu anhâ* ***"Allah, '(O gün) kitabı sağ eline verilenler, hesabını kolayca verecek'*** buyurmuyor mu?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"O, sadece bir arzdır. Detaylı şekilde hesaba çekilen kişiye gelince; o helâk olur"*** buyurdu.[437] Başka bir hadiste ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: ***"Kıyamet günü Allah, gölgesi kulun üzerine düşecek derecede eğilir ve 'Şöyle şöyle yapmıştın' diyerek onun günahlarını sayar. Sonra şöyle devam eder: 'Dünyada onları gizledim ve bugün de seni bağışladım.'"***[438] Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet

437 Buhârî, no: 6171; Müslim, no: 7406.
438 Buhârî, no: 7514.

edilmiştir: ***"Kim dünyada nefsini hesaba çekerse Allah da onun kıyamet günündeki hesabını kolaylaştırır."***[439]

وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهِ مَسْرُوراً/Ve sevinçli olarak ailesine döner: Yani cennette Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetler sebebiyle ailesine sevinçli olarak döner. Buradaki aile ile cennetteki dünya kadınlarından veya hurilerden olan eşleri kastedilmektedir. Onun mü'minlere olan yakınlığının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Zemahşerî âyeti bu şekilde tefsir etmiştir.

وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِهِ {١٠} فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً {١١}
وَيَصْلٰى سَعِيراً {١٢} اِنَّهُ كَانَ فِي اَهْلِهِ مَسْرُوراً {١٣} اِنَّهُ ظَنَّ
اَنْ لَنْ يَحُورَ {١٤} بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيراً {١٥}

10-13. Kitabı sırtının arkasından verilene gelince; yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir. O, ailesi içindeyken mutluydu. 14. O asla dönmeyeceğini sandı. 15. Hayır, oysa Rabbi onu görüyordu.

وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِهِ/*Kitabı sırtının arkasından verilene gelince;* Burada kâfir kişi kastedilmektedir. Rivayet edildiğine göre, bu iki âyet mü'minlerin faziletlilerinden olan Ebû Seleme b. Abdülesed ve kâfirlerin en azgınlarından olan kardeşi Esved hakkında nâzil olmuştur. Ancak âyetin lafzı bundan daha geneldir. Eğer "Nasıl olur da Hâkka sûresinde kâfirlerin kitabının solundan verileceği söylenmesine rağmen bu âyette sırtının arkasından verileceği söylenmektedir?" diye bir soru gündeme gelecek olursa buna iki yönden cevap veririz.

Birincisi: İki eli de boğazına halkalarla bağlanmış olacağı için sol eli sırtının arkasında olacak ve kitabını o eliyle alacaktır.

İkincisi: Bir görüşe göre ise sol eli göğsünden girecek ve sırtının arkasından çıkacaktır. Kitabını da böylelikle sol eliyle almış olacaktır.

---

439 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 429.

فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً/***Yok olmayı isteyecek:*** Yani bağırarak kendisine kahredecek ve yok olmayı isteyecektir.

اِنَّهُ كَانَ فِي اَهْلِهِ مَسْرُوراً/***O, ailesi içindeyken mutluydu:*** Yani dünyadayken ailesiyle birlikte ahiretten gafil olarak dünya nimetlerinden faydalanırken mutluydu. Bu ifade mü'minin cennette ailesine mutlu olarak döneceğini bildiren âyetin karşılığı olarak kullanılmakta ve yine mü'minlerin cennette söyleyecekleri belirtilen ***"Şüphesiz daha önce biz, ailemiz içinde yaşarken korkardık"***[440] sözünün zıddı olarak zikredilmektedir.

اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ/***O asla dönmeyeceğini sandı:*** Yani Allah'a dönmeyeceğini zannetti. Burada onun öldükten sonra yeniden dirilmeyi yalanladığı vurgulanmaktadır.

بَلٰى/***Hayır:*** Yani Rabbine dönecek ve yeniden diriltilecek.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ {١٦} وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ {١٧} وَالْقَمَرِ
اِذَا اتَّسَقَۙ {١٨} لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍۜ {١٩}

16-19. Hayır! Şafağa, geceye ve kaplayana, tam olduğu zaman aya yemin ederim ki, hâlden hâle geçeceksiniz.

فَلَٓا اُقْسِمُ/***Hayır! Yemin ederim ki:*** Bu ifadenin benzerlerinin geçtiği yerlerde gerekli açıklamalar yapılmıştı.

بِالشَّفَقِ/***Şafağa:*** Bu, güneşin batmasından sonra bir müddet kalan kızıllıktır. Ebû Hanîfe, onun beyazlık olduğunu söylemiştir. Bir görüşe göre ise gündüzün tamamıdır. Ancak bu görüş zayıftır. Fıkıhçılar ve dilciler arasında birinci görüş bilinmektedir.

وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ/***Geceye ve kaplayana:*** Yani toplayana ve kaplayana. Gecenin bütün her şeyi kaplaması ve karanlığı ile onları örtmesi sebebiyle böyle denilmiştir.

440 Tûr 52/26.

وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ/***Tam olduğu zaman aya:*** Yani ayın on dördüncü gecesi dolunay hâlinde olduğunda. "اتَّسَقَ/***İtteseka***" fiili "افتعل/ifteale" veznindendir ve "وَسَقَ/veseka" kökünden türemiştir. Sanki ayın ışık ile dolduğu söylenmektedir. Bu âyette "وَسَقَ/veseka" ve "اتَّسَقَ/itteseka" fiillerinde "kaf" harfinden önce "sin" harfinin gelmesi sebebiyle beyan edatlarından, gerekli olmayan şeyin gerekli olması üslubu vardır.

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ/***Hâlden hâle geçeceksiniz:*** Burada geçen "طَبَق/***tabeka***" kelimesinin sözlükte iki farklı anlamı vardır.

Birincisi: "Bir kişinin başkasıyla mutabık olduğu şey" anlamına gelir. Nitekim birinin başkasıyla mutabık olduğu şeye "هذا طبق لهذا/hâzâ tabekun li-hâzâ" denilir.

İkincisi: "Tabaka" kelimesinin çoğuludur.

Birinci görüşe göre âyetin anlamı "Siz biri diğerine mutabık olan bir hâlden diğer bir hâle geçeceksiniz" şeklinde olur. İkinci görüşe göre ise "Bazı hâllerden sonra başka hâllere geçeceksiniz" anlamı verilir. Bunlar birbirleri üzerinde olan tabakalardır. Sonra bu hâllerin açıklamasında ve "لَتَرْكَبُنَّ/***le-terkebünne***" kelimesinin okunuşunda ihtilaf edilmiştir. Bu kelime "لَتَرْكَبُنَّ/***le-terkebünne***" şeklinde okunduğunda[441] insan türüne hitap edilmiş olur. Bu okuyuşa göre insanların geçeceği hâller hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bunlar ölümün sıkıntıları sonra yeniden dirilme sonra hesaba çekilme ve en son amellerin karşılıklarının verilmesidir.

İkincisi: İnsanın önce nutfe sonra dünyaya gelene kadar alaka hâlinde olması sonra ise yaşlanıp ölmesidir.

Üçüncüsü: Sizden öncekilerin geçtikleri aşamalardan geçeceksiniz.

Bu kelimeyi "لَتَرْكَبَنَّ/***le-terkebenne***" şeklinde okuyanlara gelince; yukarıda zikrettiğimiz manalar ile belli bir insana hitap edilmektedir. Bir

441 İbn Kesîr, Hamza, Kisâî ve Halef "لَتَرْكَبَنَّ" şeklinde, diğerleri ise "لَتَرْكَبُنَّ" şeklinde okumuşlardır.

görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. Bu görüşü dile getirenler de yine üç farklı şekilde ihtilaf etmişlerdir.

Birincisi: Hâlden hâle geçerek kâfirlerin verdiği sıkıntıları geçeceksin.

İkincisi: Parça parça ülkeleri fethedeceksin.

Üçüncüsü: İsrâ gecesinde göğün katmanlarını birer birer geçeceksin.

"**عَنْ طَبَقٍ/An tabekın**" ifadesi "**طَبَقًا/tabekan**" kelimesinin sıfatıdır veya "**لَتَرْكَبُنَّ/le-terkebünne**" fiilinin fâilinden hâl konumundadır. Bu görüşü Zemahşerî dile getirmiştir.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ {٢٠} وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ {٢١} بَلِ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ {٢٢} وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ {٢٣} فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ
اَل۪يمٍ {٢٤} اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ {٢٥}

20. Onlara ne oluyor da inanmıyorlar? 21. Onlara Kur'ân okununca secde etmezler. 22. Aksine, kâfirler yalanlıyorlar. 23. Allah onların biriktirdiklerini çok iyi bilir. 24. Onları acı bir azap ile müjdele! 25. Ancak iman edenlere ve sâlih amel işleyenlere arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ/*Onlara ne oluyor da inanmıyorlar?:* Burada Kureyş kâfirlerinden bahsedilmektedir. Âyette, onları iman etmekten alıkoyan şeyin ne olduğu sorulmaktadır.

وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ/*Onlara Kur'ân okununca secde etmezler:* Şâfiî ve diğer âlimlere göre bu secde âyetidir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyet okununca secde etmiştir.[442] Ancak İmam Mâlik'e göre secde etmenin zorunlu olduğu âyetlerden değildir.[443]

---

442 Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, IX, 34.

443 Bâcî, *el-Münteka*, I, 486.

الَّذِينَ كَفَرُوا/***Kâfirler:*** Yani yukarıda zikredilen kişiler. Burada onları küfür ile vasıflandırmak için zahir isim zamirin yerine konulmuştur.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ/***Allah onların biriktirdiklerini çok iyi bilir:*** Yani kalplerinde biriktirdikleri küfür ve yalanlamayı veya amel defterlerinde biriktirdiklerini çok iyi bilir. Bir kişi mal ve diğer şeyler biriktirdiği zaman "اَوْعَيْتُ الْمَالَ/ev'aytü'l-mâle" demektedir.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ/***Onları acı bir azap ile müjdele!:*** Bu âyette kâfirler ile alay edilmesi amacıyla uyarma yerine müjdeleme fiili kullanılmıştır.

اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Ancak iman edenlere:*** Burada sonradan iman eden kâfirler kastedilmektedir. Bu yoruma göre, muttasıl istisnadır. İbn Atiyye buna işaret etmiştir. Zemahşerî'ye göre ise munkatı istisnadır.

اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ/***Arkası kesilmeyen bir mükâfat:*** Bu konuya daha önce değinilmişti.

سُورَةُ الْبُرُوجِ

85. BURÛC SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ {١} وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ {٢} وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍۜ
{٣} قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ {٤} اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ {٥} اِذْ هُمْ
عَلَيْهَا قُعُودٌۙ {٦} وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌۜ {٧}

1-7. Burçlara sahip gökyüzüne, vadedilmiş güne, şahide ve meşhûda and olsun ki, tutuşmuş ateşle dolu hendek ashâbı öldürüldü. Onlar da başlarına oturmuşlar ve onlar mü'minlere yapmakta olduklarını seyrediyorlardı.

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ/***Burçlara sahip gökyüzüne and olsun:*** Âyette geçen burçlar, güneşin bir yıl boyunca katettiği bilinen konumlardır. Bir görüşe göre, bunlar büyük yıldızlardır. Çünkü onlar teberrüc ederler yani ortaya çıkarlar.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ/***Vadedilmiş güne:*** Bu, ittifakla kıyamet günüdür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu konuda bir hadis rivayet edilmiştir.[444]

---

444 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 333.

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ/Şahide ve meşhûda: Burada geçen "شَاهِدٍ/**şâhit**" ve "مَشْهُودٍ/**meşhûd**" ifadelerinin "bir şeye şahitlik etmek, bir olaya şahit olmak" anlamına gelen "شهادة/şehâdet" kökünden türemiş veya "hazır bulunmak, gelmek" anlamında kullanılmış olmaları muhtemeldir. Burada "مَشْهُودٍ/**meşhûd**" kelimesinin mamulü hazfedilmiştir ve "مَشْهُودٍ عليه/meşhûdin aleyhi," "مَشْهُودٍ به/meşhûdin bihi" veya "مَشْهُودٍ فيه/meşhûdin fîhi" şekillerinde takdir edilir. Âlimler âyetteki "شَاهِدٍ/**şâhit**" ve "مَشْهُودٍ/**meşhûd**" ifadelerini açıklamakta çok zorlanmışlardır. "شَاهِدٍ/**Şâhit**" ifadesiyle kastedilen mana hakkındaki görüşleri on altı başlık altında toplamaya karşılık "مَشْهُودٍ/**meşhûd**" ifadesiyle ilgili görüşler otuz ikidir.

Birincisi: "وكفى بالله شهيدا/**Şahit olarak Allah yeter**"[445] âyetinden anlaşılacağı üzere şahit, Allah'tır. Bu yoruma göre meşhûd hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

a. Allah'ın üzerlerine şahitlik etmesi sebebiyle meşhûd, bütün mahlukâttır.

b. Allah'ın hepsini bilmesi yönüyle meşhûd, insanların amelleridir.

c. Kendisinde şahitlik yapılması yönüyle meşhûd, kıyamet günüdür. Yani insanlar o gün hesap vermek ve amellerinin karşılıklarını almak için gelirler veya o gün insanlar hakkında şahitlik yapılır.

İkincisi: "وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا/**Resûl de size şahit olsun diye**" âyetinden anlaşılacağı üzere şahit, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Bu yoruma göre, meşhûd ifadesi ile Resûl'ün üzerlerine şahitlik yapacak olmaları sebebiyle ümmetin, kendileriyle şahitlik yapılacak olmaları sebebiyle amellerin veya kendisinde şahitlik yapılması yani herkesin hazır bulunması ya da ümmet üzerine şahitliğin gerçekleşmesi sebebiyle kıyamet gününün kastedilmiş olması muhtemeldir.

Üçüncüsü: "لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ/**Siz insanlara şahit olasınız diye**"[446] âyetinde de belirtildiği üzere şahit, Muhammed *sallallahu aley-*

445 Ra'd 13/43.
446 Bakara 2/143.

*hi ve sellem'*in ümmetidir. Bu görüşe göre meşhûd, üzerlerine şahitlik edilecekleri için diğer ümmetler veya onların amelleri ya da kıyamet günü olmaktadır.

Dördüncüsü: Şahit, İsa *aleyhisselâm*, meşhûd ise "وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ/***İçlerinde bulunduğum sürece onlar üzerine şahittim***"[447] âyetinde belirtildiği üzere onun ümmeti veya onların amelleri ya da kıyamet günüdür.

Beşincisi: Şahit, bütün peygamberler, meşhûd ise onların ümmetleridir. Çünkü her peygamber ümmetine şahitlik edecek veya onların amelleriyle sözlü şahitlik edecektir ya da bu meşhûd kıyamet günüdür. Çünkü şahitlik orada yapılacaktır.

Altıncısı: Şahit, insanların amellerini yazan hafaza melekleridir (kirâmen kâtibîn). Bu görüşe göre meşhûd ise meleklerin üzerlerine şahitlik yapmaları sebebiyle insanlar veya meleklerin şahit olduğu ameller yahut kıyamet günü ya da "اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً/***sabah namazı şahitlidir***"[448] âyetinde belirtilen sabah namazıdır.

Yedincisi: Şahit, kıyamet gününe şahit olacakları yani orada bulunacakları için bütün insanlar, meşhûd ise "وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ/***ve o, şahit olunan gündür***"[449] âyetinde belirtilen kıyamet günüdür.

Sekizinci: Şahit, insanların organlarıdır, meşhûd ise "يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ/***Dilleri, elleri ve ayaklarının onlar üzerine şahitlik yapacağı gün***"[450] âyetinde belirtilen o organların sahipleri veya organların şahitlikte belirtecekleri amelleri ya da bu şahitliğin gerçekleşeceği kıyamet günüdür.

Dokuzuncu: Şahit, "شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِماً بِالْقِسْطِ/***Allah, melekler ve ilim sahipleri adaleti ayakta tutarak, O'ndan başka***

---

447 Mâide 5/117.
448 İsrâ 17/78.
449 Hûd 11/103.
450 Nûr 24/24.

bir ilâh olmadığına şahitlik ettiler"[451] âyetinde belirtildiği üzere Allah, melekler ve ilim sahipleridir, meşhûd ise Allah'ın birliğidir.

Onuncu: Şahit, bütün mahlukat, meşhûd ise onların yaratıcısının var olması ve hayat, kudret ve bunun dışındaki sıfatlarının bulunmasıdır.

On birinci: ***"Şahit doğana kadar ikindi namazından sonra namaz yoktur"***[452] şeklindeki bir hadiste belirtildiği üzere şahit, akşam batıda ilk doğan yıldızdır. Bu yoruma göre meşhûd ise bu yıldızın gündüzün bitişine ve gecenin başlamasına şahitlik etmesi sebebiyle gece ve gündüzdür.

On ikincisi: Şahit, Hacer-i Esved, meşhûd ise hacceden insanlardır.

On üçüncüsü: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre ***"Şahit, Cuma günü, meşhûd ise arefe günüdür."***[453] Bu şekilde belirtilmesinin sebebi Cuma gününün insanların amellerine şahitlik etmesi, arefe gününün ise büyük bir insan topluluğu tarafından şahit olunmasıdır.

On dördüncüsü: Şahit, arefe günü, meşhûd ise kurban bayramı günüdür. Bu Ali *radıyallahu anh*'ın görüşüdür.[454]

On beşincisi: Şahit, Terviye günü, meşhûd ise arefe günüdür.

On altıncısı: Şahit, Pazartesi günü, meşhûd ise Cuma günüdür.

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ/***Hendek ashâbı öldürüldü:*** Burada dile getirilen görüşler üç farklı konudan bahsetmektedir.

Birincisi: Sûrenin baş tarafında bulunan yeminin cevabı hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır.

a. ***"Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir"*** mealindeki 12. âyettir.

---

451 Âl-i İmrân 3/18.
452 Müslim, no: 1964; Nesâî, no: 521.
453 Bu hadisin kaynağını bulamadım.
454 Bu görüşü Ali *radıyallahu anh*'dan nakledilmiş olarak bulamadım.

b. ***"Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve yanma cezası vardır"*** mealindeki 10. âyettir. Ancak bu ikisinin, yemin lafzından çok sonra gelmeleri sebebiyle yeminin cevabı olma ihtimalleri zayıftır.

c. ***"Hendek ashâbı öldürüldü"*** mealindeki 4. âyettir.

d. Yeminin cevabı ***"Hendek ashâbı öldürüldü"*** âyetinin delalet ettiği mahzûf bir sözdür. Buna göre âyet "Hendek ashâbının öldürüldüğü gibi o kâfirler de öldürülülecek" manasında takdir edilir. Bu sözün söylenme sebebi, Kureyşli kâfirlerin kendi toplumlarından İslâm dinine giren kişilere bu dinden geri döndürmek için işkence etmeleridir. Allah onların bu davranışlarına karşılık uyarmak ve Müslümanları kendilerine işkence edenlere karşı desteklediğini belirtmek için bu hendekte öldürülen kişilerin kıssasını anlatmıştır.

İkincisi: "قُتِلَ/***Kutile"*** kelimesinin tefsiri hakkındadır. Bu lafzın bir beddua mı yoksa bir durum bildirme mi olduğu ve burada gerçek ölümden mi yoksa lanet etmekten mi bahsedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

الْأُخْدُودِ/***el-Uhdûd:*** Bu, hendek ve benzeri şekillerde yerde açılmış olan yarıktır.

أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ/***Hendek ashâbı:*** Burada, mü'minleri hendeklerde yakarak öldüren kâfirlerden veya o hendeklerde yakılarak öldürülen mü'minlerden bahsedilmiş olması muhtemeldir. Buna göre âyetteki ***"ölüm"*** kelimesi hakiki anlamda ve bir olayı haber verme amacıyla kullanılmıştır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

Üçüncüsü: Hendek ashâbı hakkında dört farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen uzun bir hadise göre, kâfir bir kral, ülkesinde halktan bazı insanların Müslüman olmaları üzerine yolların başlarına hendekler kazılmasını ve içine ateş doldurulmasını emretti ve "Her kim dininden dönmezse onu bu ateş dolu hendeğe atın" dedi. Adamları da onun dediğini yaptılar. Hatta

kucağında küçük bir çocuğu olan bir kadın hendeğin başına getirildi ve hendeğe atılmak üzereyken bir tereddüt geçirdi. Kucağındaki çocuk annesine şöyle dedi: "Ey anneciğim! Sabret. Zira sen hak üzeresin."[455]

İkincisi: Kral kız kardeşiyle zina yaptı ve sonra da halkına kız kardeşleriyle evlenmeyi serbest bıraktı ve toplumu da ona uydular. Mecûsîler kız kardeş ile evlenme âdetini ondan almışlardır. Toplumdan bir bölümü ise onun bu uygulamasına isyan etti. Kral da hendekler kazdırarak onları bu hendeklerde ateşte yakarak öldürdü.

Üçüncüsü: Hendek ashâbının peygamberi Habeşliydi ve Habeşliler işte bu hendek ashâbından geriye kalanlardır.

Dördüncüsü: Hendek ashâbı, siyer kaynaklarında mevcut olan Abdullah b. et-Tâmir kıssasında zikredilen Zû Nevvâs'tır.[456] Zû Nevvâs'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in değindiği kral olması da muhtemeldir. Bu görüş birincisi ile uyumludur. Çünkü bu hendekleri kazdırıp içinde ateş yaktıran kişi Zû Nevvâs'tır ve o, Allah'ın birliğine inanan ve sâlih kul Abdullah b. et-Tâmir'e tâbi olan herkesi bu ateşe attırmıştır.

اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ/*Tutuşmuş ateş:* Bu âyetteki "**اَلنَّارِ/*ateş*"** kelimesi "**اْلاُخْدُودِ/*hendek*"** kelimesinden bedeldir ve bu da bedeli iştimaldir.

الْوَقُودِ/*el-Vekûd:* "Ateşin tutuşturulduğu şey" anlamına gelmektedir. Bununla ateşin şiddetinin büyüklüğünü belirtmek amaçlanmıştır.

اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ/*Onlar da başlarına oturmuşlar:* Âyetteki **"onlar"** zamiriyle hendekte mü'minleri yakan kâfirler kastedilmektedir ki kuvvetli olan görüşe göre hendek ashâbı bunlardır. "**اِذْ/*İz*"** edatının âmili "**قُتِلَ/ *kutile*"** fiilidir. Bu ateşte yirmi bin, bir görüşe göre yetmiş bin mü'minin yakıldığı rivayet edilmiştir. Bu yoruma göre "**قُتِلَ/*kutile*"** kelimesi "lanet olsun" anlamındadır. Yani mü'minleri hendekte yakarken onların başlarında oturdukları zaman kâfirlere lanet olsun. Rivayet edildiğine göre,

455 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 366.
456 İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 25.

Allah mü'minlere bir rüzgâr göndererek onların ruhlarını almış ve ateş hendekten çıkarak başında oturan kâfirleri yakmıştır. Bu görüşe göre ise "قُتِلَ/***kutile***" kelimesi hakiki ölüm yani "ateş onları öldürdü" anlamında kullanılmıştır, Bir görüşe göre, âyetteki ***"onlar"*** zamiri ile mü'minler kastedilmektedir. Bir sonraki âyetteki "وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ/ ***Onlar mü'minlere yapmakta olduklarını seyrediyorlardı"*** ifadesinin delaletiyle birinci görüş daha meşhur ve daha kuvvetlidir.

وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ/***Onlar mü'minlere yapmakta olduklarını seyrediyorlardı:*** Bu âyetteki "شُهُودٌ/***Şuhûd"*** kelimesinin "şahitlik etmek" anlamında olması muhtemeldir. Yani kralın yanında onlar kralın emrettiği yakma işini yaptıklarına dair birbirlerine veya kıyamet gününde bu yakma işini yaptıklarına dair kendi nefisleri aleyhine şahitlik etmişlerdir. "شُهُودٌ/***Şuhûd"*** kelimesinin "şahit olmak, orada hazır bulunmak" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Yani bu yaptıkları şeye kendileri de orada şahit olmuşlardır.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِۙ {٨} اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌۜ {٩} اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَر۪يقِۜ {١٠} اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَب۪يرُۜ {١١}

8-9. Onlardan, sırf, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, azîz ve hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysa ki Allah her şeyi görür. 10. Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve yanma cezası vardır. 11. İman edip sâlih ameller işleyenlere ise zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ/***Onlardan sırf, azîz ve hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar:*** Yani kâfirler mü'minlere

yalnızca Allah'a iman ettikleri için kötülük yaptılar. Eğer "Âyette niçin 'أَنْ يُؤْمِنُوا/*en yü'minû'* ifadesi muzari fiil olarak zikredilmiş de mazi fiil kalıbında zikredilmemiştir? Oysa ki bu olay olup bitmiştir" denilirse, bu iddiaya şu şekilde cevap veririz: Bu işkence o insanların iman üzere devam etmeleri sebebiyle yapılmıştır. Eğer onlar gelecekte kâfir olsalardı onlara işkence etmeyeceklerdir. Bu sebeple gelecek zamanı ifade eden muzari fiil kalıbında zikredilmiştir. Böylece sanki "sırf onlar iman üzere devam ettikleri için" denilmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ/***Şüphesiz inanmış erkeklere ve kadınlara fitne olanlar:*** Eğer bu âyet hendek ashâbından bahsediyor ise âyetteki ***"fitne"*** kelimesi "yakma," eğer Kureyşli kâfirlerden bahsediyor ise ***"fitne"*** kelimesi "eziyet ve işkence" anlamlarına gelmektedir. Âyetteki ***"sonra tevbe etmeyenler"*** ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Çünkü hendek ashâbı tevbe etmemiş ve kâfir olarak ölmüşlerdir. Kureyş'e gelince; onlardan bazıları Müslüman olmuş ve tevbe etmiştir. Bu âyette ***"İslâm dinine girmek öncesini siler"***[457] hadisinde de belirtilen kâfir olan kişinin Müslüman olması sebebiyle kâfir iken yapmış olduklarının affedileceğine delil bulunmaktadır.

وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ/***Yanma cezası vardır:*** Bu cezanın ahirette olması ve ifadenin cehennem azabını tekit amaçlı zikredilmesi veya cehennem azabına ek olarak farklı bir azap olması muhtemeldir. Ayrıca bu yanma cezasının ateşin onları yakmış olması sebebiyle dünyada gerçekleşmiş olması da muhtemedir.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ {١٢} إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ {١٣} وَهُوَ الْغَفُورُ
الْوَدُودُ {١٤} ذُوالْعَرْشِ الْمَجِيدُ {١٥} فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ {١٦}

12. Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir. 13. İlk başlatan ve geri döndüren O'dur. 14. O, çok bağışlayan ve çok sevendir. 15. Arş'ın sahibidir, çok yücedir. 16. Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.

---

457 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, XIV, 162.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ/Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir: Âyette geçen "**بَطْش/batşe**" kelimesi "kuvvetlice ve hızla yakalamak" anlamına gelmektedir.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ/İlk başlatan ve geri döndüren O'dur: Yani yaratmaya ilk defa var ederek başlayan ve ahirette tekrar diriltmek sûretiyle yeniden var edecek olan odur. Bir görüşe göre, yakalamayı ilk defa yapan ve tekrar edecek olan yani onları hem dünyada hem de ahirette yakalayacak olan O'dur. Birinci görüş ***"Yaratmaya başlayan sonra onu tekrarlayan O'dur"***[458] âyetinin de delaletiyle tercihe daha layıktır.

الْوَدُودُ/el-Vedûd: Bu kelimenin sözlük anlamlarını daha önce zikretmiştik.

ذُوالْعَرْشِ الْمَجِيدُ/Arş'ın sahibidir, çok yücedir: Burada Arş'ın Allah'a izafe edilmesi ve özellikle zikredilmesi Arş'ın yaratılmışların en yücesi olması sebebiyledir.

الْمَجِيدُ/el-Mecîd: "Şeref" ve "değerli olmak" anlamına gelen "الْمَجْدُ/el-mecd" kelimesinden türemiştir. Bu kelime "**الْمَجِيدُ/el-mecîdü**" şeklinde merfu olarak okunduğunda "**ذُو/zû**" kelimesinin, "**الْمَجِيدِ/el-mecîdi**" şeklinde mecrur olarak okuduğumuzda ise "**الْعَرْشِ/el-arş**" kelimesinin sıfatı olur.[459]

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِۙ {١٧} فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ {١٨} بَلِ
الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍۙ {١٩} وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُحِيطٌ {٢٠}
بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌۙ {٢١} فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ {٢٢}

17-18. Orduların, Firavun ve Semûd'un haberi sana geldi mi? 19. Doğrusu inkârcılar yalanlayıp dururlar. 20. Allah onları arkalarından kuşatmıştır. 21-22. Hakikatte o, Levh-i Mahfûz'da bulunan şerefli Kur'ân'dır.

---

458 Rûm 30/27.

459 Hamza, Kisâî ve Halef mecrur olarak, diğerleri ise merfu olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 440.

هَلْ أَتٰيكَ/Sana geldi mi?: Burada uyarma ve durumun büyüklüğünü belirtme amaçlı bir bildirme vardır. Âyette orduların zikredilmesiyle kâfirlere bir tehdit ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir destek bulunmaktadır.

وَاللّٰهُ مِنْ وَرَآئِهِمْ مُحِيطٌ/Allah onları arkalarından kuşatmıştır: Bu ifade onlara bir tehdittir ve âyette onların Allah'ın azabından kurtulamayacakları ve azabın mutlaka onları yakalayacağı vurgulanmaktadır.

فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ/Levh-i Mahfûz'da: Burada gökyüzünde bulunan Levh-i Mahfûz kastedilmektedir. Kelime "**مَحْفُوظٍ/mahfûzin**" şeklinde mecrur olarak okunduğunda "**لَوْحٍ/levh**" kelimesinin, "**مَحْفُوظٌ/mahfûzün**" şeklinde merfu olarak okunduğunda ise "**قُرْاٰنٌ/Kur'ân**" kelimesinin sıfatı olur.[460] Bu takdirde, Allah'ın Kur'ân'ı her türlü değişiklik ve tahriften koruduğu veya mü'minlerin onu hafızalarında korudukları anlamlarına gelmektedir.

---

460 Nâfi' merfu olarak okurken, diğerleri ise mecrur olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 440.

سُورَةُ الطَّارِقِ

86. TÂRIK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ {١} وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ {٢} اَلنَّجْمُ
الثَّاقِبُۙ {٣} اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ {٤}

1-4. Gökyüzüne ve Târık'a and olsun. Târık'ın ne olduğunu nereden bileceksin? Delen yıldızdır. Her bir kişinin üzerinde bir hıfzedici vardır.

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِ/***Gökyüzüne ve Târık'a and olsun:*** Âyette Allah'ın üzerine yemin ettiği gökyüzü, bilinen gökyüzüdür. Bir görüşe göre, Araplar yağmuru "السَّمَاء/gökyüzü" şeklinde isimlendirdikleri için burada yağmur kastedilmiştir ancak bu uzak bir ihtimaldir.

الطَّارِقِ/***et-Târık:*** Lügatte "gece gelen" anlamına gelmektedir. Allah bu sûrede onu gece ortaya çıkan "اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ/***delen yıldız***" olarak açıklamıştır. Burada o yıldızın parlaklığı veya yüksekliği kastedilmektedir. Bir görüşe göre, yıldız cinsini, başka bir görüşe göre, Arapların "yıldız" sözünü mutlak manada kendisi için kullandıkları Süreyya yıldızını, bir diğer görüşe göre yedinci kat semada bulunduğu için yıldızların en yükseği olması sebebiyle Zühal yıldızını kastetmiştir.

اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ/Her bir kişinin üzerinde bir hıfzedici vardır: Bu ifade yeminin cevabıdır. Cumhura göre burada her insanın yanında onun amellerini yazan melekler yani hafaza melekleri kastedilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu âyetin tefsiri olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: ***"Her insanın başında, bala üşüşen sinekler gibi onun üzerinde bulunan ve Allah tarafından görevlendirilmiş koruyucular vardır. Eğer insan bir kırpma süresince bile kendi başına kalsaydı mutlaka onun üzerine afetler ve şeytanlar doluşurdu."*** Eğer bu hadis sahih ise üzerine amel edilmiş olan odur. Bu âyet "**لَمَا عَلَيْهَا/lemâ aleyhâ"** şeklinde şeddesiz olarak da okunmuştur. Buna göre, âyetin başındaki "**اِنْ/in"** edatı "اِنَّ/inne" edatının hafifletilmiş hâli, "**لَمَا/lemmâ"** edatındaki "lam" harfi tekit ve "مَا/mâ" edatı ise zait olur. "**لَمَّا/Lemmâ"** şeklinde şeddeli olarak okunduğunda ise "**اِنْ/in"** edatı olumsuzluk ifade eder, "**لَمَّا/lemmâ"** ise olumsuzluktan sonra anlamı olumlu yapmak için gelir.[461]

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ {٥} خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ {٦} يَخْرُجُ
مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ {٧} اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ {٨}
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ {٩} فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ {١٠}

5-8. İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı. Sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar. Şüphesiz O, geri döndürmeye de kadirdir. 9-10. Sırların açığa çıkarıldığı günde onun için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır.

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ/İnsan neden yaratıldığına bir baksın!: Âyetteki "**مِمَّ/mimme"** edatındaki "مَا/mâ" harfinin elifi soru edatı olması sebebiyle hazfedilmiştir. Bu sorunun cevabı ise bir sonraki âyetteki ***"Atılan bir sudan yaratıldı"*** ifadesidir. Burada meni, vücuttan hızla çıktığı için "atılan bir su" olarak isimlendirilmiştir. Bir görüşe göre, ismi fâil kalıbındaki "**دَافِقٍ/dâfik"** kelimesi ismi mef'ûl anlamında kullanılmıştır, hakiki manada ismi fâil olan ise o meninin sahibidir. Sîbeveyh'e göre o, nesep

461 Âsım, İbn Âmir ve Hamza "لَمَّا عَلَيْهَا" şeklinde şeddeli olarak, diğerleri ise "لَمَا عَلَيْهَا" şeklinde şeddesiz olarak okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 139.

üzerine yani yeni nesiller olarak taşmaktadır. İbn Atiyye ise meninin birbiri üzerine atıldığı için "دَافِق/**dâfik**" şeklinde isimlendirilmesinin doğru olacağını söylemiştir. Bu âyette haşrin ispat edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için insana kendisini atılmış bir sudan yaratan Allah'ın onu tekrar yaratmaya kadir olduğunu idrak etmesi için yaratılmış olduğu asıl maddeye bakması emredilmiştir. Bu ifadenin önceki bölümle ilişkisini şu şekilde belirtebiliriz: Allah her insanın üzerinde amellerini kaydeden bir hıfzedicinin bulunduğunu bildirdikten sonra işte bu amellerinin karşılığını göreceği ahiret hayatı hususunda onları uyarmaktadır.

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ/Sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar: Âyette **"çıkar"** fiilinin fâili meni'dir. İbn Atiyye bunun insan olmasının da muhtemel olduğunu söylemiştir ancak bu görüş gerçekten çok zayıftır. "التَّرَائِبِ/**et-Terâib**" kelimesi "göğüsteki kemikler" anlamında olup tekili "تريبة/terîbe" şeklindedir. Bir görüşe göre, eller ve ayaklar gibi vücudun uç organlarıdır. Başka bir görüşe göre bu, kalbin sıkışmasıyla çıkan maddedir ve çocuk bundan olur. Bir diğer görüşe göre, göğsün en altında bulunan kaburgalardır. Bunlar içerisinde birinci görüş doğru ve anlam açısından bilinendir. Bu sebeple İbn Abbâs, bunun kadınlarda iki meme arasındaki gerdanlık takılan yer olduğunu söylemiş ve erkeğin sırt ile göğüs kafesini ve kadının sırt ile göğüs kafesini kastetmiştir.[462] Bir görüşe göre erkeğin sırtını ve kadının göğüs kafesini kastetmiştir.

اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ/Şüphesiz O, onu geri döndürmeye de kadirdir: Âyetteki "اِنَّهُ/**innehû**" edatında bulunan **"O"** zamiri ile Allah, "رَجْعِهِ/**onu geri döndürmeye**" kelimesindeki **"onu"** zamiri ile ise insan kastedilmektedir. Buna göre âyetin manası "Şüphesiz ki Allah, ölümünden sonra insanı tekrar hayata döndürmeye kadirdir" şeklinde olur. Böylece öldükten sonra tekrar dirilmenin gerçekliğinin ispatlanması amaçlanmaktadır. Bir görüşe göre, âyette insanın ilk başta olduğu gibi tekrar su hâline gelmesi kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre, kastedilen yaşlılıktan tekrar gençliğe döndürülmesidir. Bir diğer görüşe göre "رَجْعِهِ/**onu geri döndürmeye**" kelimesindeki **"onu"** zamiri ile atılan su kastedilmektedir

---

462 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 354.

ve âyetin manası “onun erkeklik organına veya sırta tekrar döndürülmesi” şeklindedir. Bu yorumların hepsi zayıf ve doğru olma ihtimalleri uzaktır. Doğru ve meşhur olan ise birinci görüştür.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ/*Sırların açığa çıkarıldığı günde:* Burada kıyamet günü kastedilmektedir. “**السَّرَائِرُ/*es-Serâir*”** kelimesi “kulun kalbinde gizlediği inançlar ve niyetler ile gizlice yaptığı davranışlar” anlamına gelen “سَرِيرَةٌ/serîra” kelimesinin çoğuludur. Onların açığa çıkarılması ise bilinmesi ve muttali olunmasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den rivayet edildiğine göre, bu sırlar iman, namaz, zekât ve cenabetten gusletmektir. Bunlar amellerin en büyükleridir ve bu sebeple burada özellikle zikredilmiştir. “**يَوْمَ/*Yevm*”** kelimesinin âmili “**رَجْعِهِ/*rac’ıhî*”** kelimesidir. Yani Allah, sırların açığa çıkarılacağı günde onu geri döndürecektir.

فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ/*Onun için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır:* Âyette ***“onun”*** zamiri ile insan kastedilmektedir. Dünyada kötülüklerin savuşturulmasına gelince; bu, ya insanın gücü ile ya da başkasının ona yardımı ile olmaktadır. Bu âyette Allah, kıyamet gününde bunların olmayacağını haber vermektedir.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ {١١} وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ {١٢} اِنَّهُ لَقَوْلٌ
فَصْلٌ {١٣} وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ {١٤} اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْداً {١٥}
وَاَكِيدُ كَيْداً {١٦} فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً {١٧}

11-17. Dönüş sahibi göğe, yarılan yere yemin ederim ki o, ayıran bir sözdür. O, asla bir eğlence değildir. Onlar bir tuzak kurarlar, Ben de tuzak kurarım. Kâfirlere mühlet ver, onları biraz ihmal et.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ/*Dönüş sahibi göğe:* Âlimlerin geneline göre, bu âyetteki “**الرَّجْعِ/*dönüş*”** kelimesiyle yağmur kastedilmektedir. Yağmurun masdar kalıbında “**الرَّجْعِ/*er-rac‘*”** olarak isimlendirilmesi her sene dönüp gelmesi veya yeryüzüne dönmesi sebebiyledir. Bir görüşe göre “الرَّجْعِ/

er-rac'" kelimesi "yağmur taşıyan bulut" anlamındadır. Başka bir görüşe göre ise bu kelime, güneşin ve yıldızların bir konumdan başka bir konuma dönmelerini ifade etmektedir.

اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ*/O, ayıran bir sözdür:* Âyetteki ***"o"*** zamiri ile Kur'ân kastedilmektedir. Çünkü sözün gelişi bu şekilde anlamayı gerektirmektedir. "**فَصْلٌ*/Fasl"*** kelimesiyle "hak ile bâtılı ayıran" manası kastedilmektedir. Ayrıca bu manada "furkân" kelimesi de kullanılmaktadır.

الْهَزْلِ*/el-Hezl:* "Eğlence, boş iş" anlamında olup onun hepsinin ciddi olduğu vurgulanmaktadır.

اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْداً*/Onlar bir tuzak kurarlar:* Âyette, ***"onlar"*** zamiriyle Kureyşli kâfirler kastedilmektedir. Tuzakları ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zarar vermek ve onun tebliğini etkisiz kılmak için yaptıkları planlardır.

وَاَكِيدُ كَيْداً*/Ben de tuzak kurarım:* Burada iki fiil arasında müşâkele üslubu kullanılarak kâfirlerin cezalandırılması, işledikleri suçun adıyla yani tuzak olarak isimlendirilmiştir.

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ*/Kâfirlere mühlet ver:* Yani onların cezalandırılması veya onlara beddua etme konusunda aceleci olma. Bu hüküm seyf âyetiyle neshedilmiştir.

اَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً*/Onları biraz ihmal et:* Yani onları fazla ciddiye alma. Burada Bedir gününde öldürülmelerine kadar veya ahiret gününe kadar süre tanınması kastedilmektedir. Her geleceğin yakın olması sebebiyle onlara bir kolaylık gösterilmesi istenmektedir. "**رُوَيْداً*/Ruveyden"*** kelimesi mahzûf bir mef'ûlün sıfatıdır ve bununla işin kolaylık göstermek sûretiyle gerçekleştirilmesi kastedilmektedir. "**اَمْهِلْهُمْ*/Emhilhüm"*** ifadesiyle emir tekrar edilmektedir. Ancak Zemahşerî'ye göre "اَمْهِلْ/emhil" ve "مَهِّلْ/mehhil" emirleri arasında sakinliğin ve sabrın fazla olması açısından farklılık vardır.

سُورَةُ الْأَعْلَى

87. A'LÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ {١} اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۙ {٢} وَالَّذ۪ي قَدَّرَ
فَهَدٰىۙ {٣} وَالَّذ۪ي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ {٤} فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ {٥}

1-5. Yaratıp düzenleyen, takdir edip yol gösteren, yeşil otu çıkarıp sonra da onu kapkara bir çerçöpe çeviren Yüce Rabbinin adını tesbih et.

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى/***Yüce Rabbinin adını tesbih et:*** Tesbih kelimesi lügatte "tenzîh" anlamına gelmektedir. Burada "اسْمَ/***ism***" kelimesinin zikredilmesinin iki farklı anlam taşıması muhtemeldir.

Birincisi: Burada müsemma yani Allah kastedilmiştir. "اسْمَ/***İsm***" kelimesi zait gibi sıladır. ***"Rabbinin adını tesbih et"*** sözü, "Rabbini O'na yakışmayan sıfatlardan tenzih et" manasına gelmektedir. Bu görüş sadece "isim" kelimesiyle müsemmanın kastedilmiş olduğunu söyleyenlerin yorumundan çıkarılabilir.

İkincisi: "اسْمَ/***İsm***" kelimesiyle, kendisiyle zikredilen şey kastedilmiştir. Buna göre anlam dört şekilde olabilir:

a. Allah'ın isimlerinin teşbih ve ta'tîl gibi bâtıl manalardan tenzih edilmesidir.

b. Diğer put ve bâtıl tanrıların Allah'ın isimlerinden birisiyle adlandırılmasından tehzih edilmesidir.

c. Allah'ın isimlerini huşu duymadan gaflet hâlinde zikretmekten tenzih etmektir.

d. "Sübhânallah" sözüdür.

Tesbih, dille yapıldığı zaman onda ismin zikredilmesi gerekir, tesbih isim üzerinden yapılır. Doğru olan da bu görüştür ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir hadis de bunu desteklemektedir. Bu hadise göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduğu zaman "سبحان ربي الأعلى/***Yüce Rabbimi tesbih ederim***" demiştir. Bu âyet nâzil olduğunda da ***"Bu sözü secdelerinizde söyleyin"***[463] demiştir. Bu rivayet de burada kalp ile uyumlu olarak dil ile tesbih etmenin ve dil ile tesbih ederken Allah'ın ismini zikretmenin gerekli olduğunun kastedildiğine delalet etmektedir. Bunun için tesbih gerçek manada ismini değil de sadece Allah Teâlâ'yı tesbih etmek olmakla birlikte âyette ***"Yüce Rabbinin adını tesbih et"*** denilmiştir. Bu yoruma göre "فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ/***Yüce Rabbinin ismini tesbih et***"[464] âyetinin manasıyla da uyumlu olmaktadır. Çünkü âyette isminin zikredilmesi sûretiyle Allah'ın tenzih edilmesi kastedilmektedir. İbn Abbâs'tan nakledilen "tesbih et" emrinin "namaz kıl" yani "namaz kıl ve namazda Rabbinin ismini zikret" manasında olduğunu belirten rivayet[465] bunu desteklemektedir. "الْأَعْلَى/***Yüce***" kelimesinin "Rab" veya "isim" kelimesinin sıfatı olması muhtemeldir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

اَلَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰى/*Yaratıp düzenleyen:* Genel mana ifade etmesi için "خَلَقَ/***yarattı***" ve "سَوّٰى/***düzenledi***" fiillerinin mef'ûlü hazfedilmiştir. Böylelikle âyette "her şeyi yarattı ve düzenledi yani yaratılışlarını

463 İbn Huzeyme, *Sahîh*, no: 670.
464 Vâkıa 56/96.
465 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 440.

tam yaptı" anlamı kastedilmiştir. Konuyla ilgili ***"Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan"***[466] âyetinin tefsirinde söylediklerimize bakınız.

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى/*Takdir edip yol gösteren:* Bu âyetteki "قَدَّرَ/***kaddera***" kelimesinin şeddeli olarak okunduğunda "kader ve kaza" veya "takdir etmek ve varlıklar arasında dengeleme" anlamlarında kullanılmış olması, "قَدَرَ/***kadera***" şeklinde şeddesiz olarak okunduğunda ise "kudret" veya "takdir" kökünden türemiş olması muhtemeldir.[467] Âyetin genel mana ifade etmesi için mef'ûl hazfedilmiştir. Eğer bu kelime "takdir" anlamında ise âyetin manası "Her canlı için onun iyiliğine olacak şeyi takdir ederek ona yönlendirmiş ve ondan faydalanma yolunu öğretmiştir" şeklinde olur. Bir görüşe göre "neslin devamının sağlanması için canlıların erkeklerine dişileriyle çiftleşme yollarını gösterdi," başka bir görüşe göre "yeni doğan yavrulara annelerini emmenin yolunu gösterdi," bir başka görüşe göre "insanlara hayır ve şerrin, hayvanlara ise yiyeceğe ulaşmanın yolunu gösterdi" ve benzeri şekillerde anlaşılmalıdır. Birinci görüş daha genel ve tercihe daha layıktır. Zira insanların ve diğer canlıların kendi faydalarına olacak şeylere ulaşma yollarının gösterilmesi, içerisinde pek çok acayiplikler ve gariplikleri̇n bulunduğu geniş bir konudur. Ferrâ'ya göre "yol gösterdi" ve "saptırdı" kelimeleri birbirlerine delalet ettikleri için sadece biriyle yetinilmiştir. Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır.

وَالَّذِي اَخْرَجَ الْمَرْعٰى فَجَعَلَهُ غُثَاءً اَحْوٰى/*Yeşil otu çıkarıp sonra da onu kapkara bir çerçöpe çeviren:* Âyette geçen "الْمَرْعٰى/***el-mer'â***" kelimesi "hayvanların yediği bitkiler," "غُثَاءً/***gusâen***" kelimesi ise "kurumuş, çerçöp hâline gelmiş bitkiler" demektir. "اَحْوٰى/***Ehvâ***" kelimesi ise "siyah" anlamında olup "غُثَاءً/***gusâen***" kelimesinin sıfatıdır. Buna göre âyetin manası "Allah yeşil bitkileri çıkardı sonra da bu yeşil hâllerinden sonra onları kapkara çerçöp hâline getirdi" şeklinde olur. Çünkü bu kurumuş bitkiler zamanla çürür ve kararırlar. Bir görüşe göre "اَحْوٰى/***ehvâ***" kelimesi "الْمَرْعٰى/***el-mer'â***" kelimesinden hâldir ve "siyaha çalan yeşil"

---

466 İnfitâr 82/7.

467 Kisâî "قَدَرَ" şeklinde okurken, diğerleri ise "قَدَّرَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. *es-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 680.

anlamına gelmektedir ve âyet "bitkileri siyaha çalan yeşil olarak çıkaran sonra da onları çerçöpe çeviren" şeklinde takdir edilir. Ancak bu görüşte zorlama vardır.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ {٦} اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰىۜ {٧} وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ {٨} فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ {٩}

6-7. Sana okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın. Şüphesiz Allah, açığı ve gizleneni bilir. 8-9. En kolaya seni kolaylaştıracağız. Öğüt fayda verirse öğüt ver.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى/***Sana okutacağız; artık sen unutmayacaksın:*** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. Allah ona Kur'ân'ı okuyacağını ve onun unutmayacağını vadetti. Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in okuma-yazma bilmemesi sebebiyle bir mucize bulunmaktadır. Bu sayede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cebrail'in Kur'ân'dan kendisine okuttuğu âyetleri unutmamıştır. Bir görüşe göre, burada ***"Ona acele etmek için dilini kımıldatma"***[468] âyetinde olduğu gibi "âyet" anlamına gelmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cebrail Kur'ân'ı okuttuğu zaman unutmak korkusuyla dilini hareket ettiriyordu, işte bunun üzerine Allah ona unutmayacağını garanti etmiştir. Bir görüşe göre "فَلَا تَنْسٰى/***felâ tensâ"*** ifadesi unutmayı yasaklamaktadır. Zira Allah, unutmamanın insanın gücü dahilinde olmadığını bilmektedir. Burada unutmamanın emredilmesi ile unutmayacağının taahhüt edilmesi kastedilmektedir. Ancak "فَلَا تَنْسٰى/***felâ tensâ"*** kelimesinin nehy formunda olmaması sebebiyle bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır.

اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ/***Allah'ın dilediği hariç:*** Âyet iki farklı şekilde anlaşılabilmektedir:

Birincisi: *"Veya unutturursak"*[469] âyetinde de belirtildiği gibi "Allah'ın senin unutmanı diledikleri dışındakileri unutmayacaksın" denilmektedir.

---

468 Kıyâmet 75/16.
469 Bakara 2/106.

İkincisi: Âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hiçbir şeyi unutmayacağı söylenmektedir. Ancak bazı görüşlere göre tıpkı "خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ/***Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır"***[470] âyetinde olduğu gibi bu işin Allah'a nispet edilmesi sebebiyle O'nu yüceltmek için ***"Allah'ın dilediği hariç"*** denilmiştir. Zemahşerî bunun olumsuzluk manasında azlık ifadesinin kullanılması olduğunu ifade etmiştir. Allah'ın Kur'ân'dan kaldırmayı istediği veya Allah'ın unutmasına sonra hatırlamasına hükmettiği hususları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in unutmasının caiz olması sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Abbâd b. Beşîr'in kıraatini duyduğu zaman söylediği ***"Allah ona rahmet etsin! Bana unutmuş olduğum şu şu âyetleri hatırlattı"***[471] şeklindeki sözü bunu desteklemektedir.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى/***En kolaya seni kolaylaştıracağız:*** Bu ifade "سَنُقْرِئُكَ/ **se-nukriüke"** fiili üzerine atfedilmiştir ve âyette "Senin saadete ulaşmanı sağlayacak olan Allah'ın rızasını kazandıracak işleri yapmaya seni muvaffak kılacağız" denilmektedir. Bir görüşe göre burada, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Allah'ın dini kolaylıktır"***[472] sözünde belirttiği üzere "Sana kolay olan yani basit olan, sıkıntısı olmayan şeriatı kolaylaştıracağız" denilmektedir.

فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى/***Öğüt fayda verirse öğüt ver:*** Buradaki şart edatıyla kendilerine öğüt fayda vermeyen kâfirlerin eleştirilmesi ve tıpkı "قد أوصيتك لو سمعت/Eğer dinlersen sana tavsiyede bulunacağım" sözündeki gibi onların kalplerine öğüdün tesir etmesinin imkânsızlığı vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre, burada "Öğüt onlara fayda verse de vermese de sen öğüt ver" denilmektedir. Burada sadece birinin söylenmesi birinin diğerine delalet etmesi sebebiyledir. Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali zayıftır ve birinci görüşün güzelliği bunda yoktur.

---

470 Hûd 11/107.

471 Buhârî, no: 4750; Müslim, no: 1874.

472 Buhârî, no: 39.

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى ۙ {١٠} وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى ۙ {١١} اَلَّذ۪ي يَصْلَى
النَّارَ الْكُبْرٰى ۚ {١٢} ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰى ۜ {١٣}

10-13. Korkan, öğüt alacaktır. En büyük ateşe girecek olan kötü kimse ise ondan kaçınır. Sonra orada ne ölür ne de yaşar.

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى/***Korkan, öğüt alacaktır:*** Yani Allah'tan korkan kişi.

وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى/***Kötü kimse ise ondan kaçınır:*** Burada "kâfir kişi" kastedilmektedir. Bir görüşe göre âyet, Velîd b. Mugîre ve Utbe b. Rebîa hakkında nâzil olmuştur. Âyetteki ***"ondan"*** zamiri ile "öğüt" kastedilmektedir.

النَّارَ الْكُبْرٰى/***En büyük ateş:*** Bu, cehannem ateşidir ve en büyük ateş olarak isimlendirilmesi dünya ateşine nazarandır. Bir görüşe göre, onun en büyük olarak isimlendirilmesi cehennemdeki diğer ateşlere nazarandır. Çünkü cehennemdeki ateşlerin bazıları bazılarından daha büyüktür. Her iki görüş de doğru olmakla birlikte birinci görüş daha kuvvetlidir ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Sizin bu tutuşturduğunuz ateş, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür"***[473] sözü bu görüşü desteklemektedir.

ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰى/***Sonra orada ne ölür ne de yaşar:*** Yani orada ölmez ki rahata ersin ve sakin bir hayat yaşamaz. Bu cümle "ثُمَّ/***sümme"*** edatıyla atfedilmiştir. Çünkü bu durum ateşe atılmaktan daha şiddetlidir ve sanki şiddet açısından ondan sonra gelmektedir.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۙ {١٤} وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰى ۜ {١٥} بَلْ تُؤْثِرُونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۘ {١٦} وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ۜ {١٧} اِنَّ هٰذَا لَفِي
الصُّحُفِ الْاُو۫لٰى ۙ {١٨} صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى {١٩}

14-15. Temizlenen ve Rabbinin adını zikredip namaz kılan kimse kurtuluşa ermiştir. 16-17. Fakat siz, ahiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu hâlde dünya

---

473 Müslim, no: 7344; Hâkim, *Müstedrek*, no: 8753.

hayatını tercih ediyorsunuz. 18-19. Şüphesiz bu, önceki kitaplarda, İbrahim ve Musa'nın kitaplarında da vardır.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى/***Temizlenen kimse kurtuluşa ermiştir:*** Burada şirk ve günahlardan temizlenmenin veya namaz için temizlenmenin ya da zekâtı vermenin kastedilmiş olması muhtemeldir. Burada zekât kastedilmiş ise bir grup âlime göre burada Ramazan bayramında verilen fıtır sadakasından bahsedilmektedir.

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪/***Rabbinin adını zikreden:*** Yani bayram namazı için musallaya giderken imam çıkana kadar Rabbinin adını zikreden ve bayram namazını kılan kişi. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir.[474] Bir görüşe göre, malının zekâtını vermek ve beş vakit namazı kılmak kastedilmektedir.

اِنَّ هٰذَا/***Şüphesiz bu:*** Âyette dünyaya karşı zahid olmaya ve ahirete yönelmeye veya sûrenin içerdiği konulara ya da bir bütün olarak Kur'ân'a işaret edilmektedir. Âyette, bunun bu kitapta olduğu gibi önceki peygamberlerin kitaplarında da bulunduğu belirtilmektedir.

---

474 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 442.

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

88. GÂŞİYE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِ {١} وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ {٢} عَامِلَةٌ
نَاصِبَةٌ {٣} تَصْلٰى نَاراً حَامِيَةً {٤} تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ {٥} لَيْسَ
لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍ {٦} لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ جُوعٍ {٧}

1. Kaplayanın haberi sana geldi mi? 2-7. O gün birtakım yüzler zelildir, çalışır, yorulur, kızgın ateşe girer. Kaynar su pınarından içirilirler. Onlara dikenden başka yemek yoktur, ne besler ne de açlığı giderir.

هَلْ اَتٰيكَ/***Sana geldi mi?:*** Bu ifade, kendisiyle tenbihin ve durumun övülmesinin kastedildiği bir bildirimdir. Bir görüşe göre, âyetin başındaki "هَلْ/***hel***" edatı kesinlik ifade eden "قَدْ/kad" anlamındadır ancak bu görüş zayıftır.

الْغَاشِيَةِ/***Kaplayan:*** Bu, bütün mahlukatı kaplayacak olması yönüyle kıyamettir. Bir görüşe göre "وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ/***yüzlerini de ateş kaplayacaktır***"[475] âyetinin delaletiyle bu kaplayan ateştir. Ancak, sonradan şekavet ehli ve saadet ehli olmak üzere iki kısım insanın zikredilmesi sebebiyle bu görüş zayıftır.

---

475 İbrahim 14/50.

خَاشِعَةٌ/zelildir: Yani boyun eğmiştir.

عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ/Çalışır, yorulur: Âyetteki "**نَاصِبَةٌ/nâsibe**" kelimesi "yorulma" anlamına gelen "نَصَبٌ/nesab" kelimesinden türemiştir. Bu âyetlerde kastedilen kişilerin kimler olduğu hakkında üç görüş vardır.

Birincisi: Onlar kâfirlerdir. Bu yoruma göre, onların dünyada kötü ameller yapmaları ve yorulmaları sebebiyle bu çalışma ve yorulma dünyadadır veya ahirette zincirler, halkalar ve benzeri şeyleri sürükleyecek olmaları sebebiyle bu çalışmaları ve yorulmaları ahirette olacak ve azapları artacaktır.

İkincisi: Bu kişiler devamlı olarak ibadetle meşgul olan ruhbanlardır. Ancak bunlar İslâm dininden başka bir dine mensup oldukları için yaptıkları ibadetler kabul edilmemiştir. Ömer *radıyallahu anh* da bu şekilde te'vil etmiş ve bir merhamet göstergesi olarak ibadetle meşgul olduğunu gördüğü bir Hıristiyan rahip için ağlamıştır.[476] Bu yoruma göre, dünyada **"çalışır, yorulur"**lar. "**نَاصِبَةٌ/Yorulur**" ifadesiyle onların çalışırken gayret sarfetmelerine veya o çalışmalarının kendilerine fayda vermeyip geriye sadece yorgunluğun kalmasına işaret edilmektedir.

Üçüncüsü: Bunlar Kaderiyye hakkındadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kaderiyye'den bahsedip ağladığı ve ***"Onlar içerisinde de çaba sarf edenler vardı"*** dediği rivayet edilmiştir.[477]

تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ/Kaynar su pınarından içirilirler: Yani çok sıcak. "حميم آن/***hamîmin ân***" kelimesi de bu kökten türemiştir. "**اٰنِيَةٍ/Âniye**" kelimesi İnsan sûresinin 15. âyetinde "أفعلة/ef'ile" veznindeki "***بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ/bi-âniyetin min fiddatin***" ifadesinin aksine bu âyette "فاعلة/fâile" veznindedir.

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ/Onlara dikenden başka yemek yoktur: Bu âyette geçen "**ضَرِيعٍ/darî'**" kelimesiyle kastedilen mana hakkında dört görüş vardır.

---

476 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 443.
477 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 443.

Birincisi: Bu, Şebrik adında bir dikendir ve öldürücü derecede zehirlidir. Görüşlerin tercihe en layık olanı budur. Çünkü lügat âlimleri böyle söylemişler ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de "ضَرِيعٌ/ *darî'*"in cehennemde bir diken olduğunu söylemiştir.[478]

İkincisi: "إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ/***Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir***"[479] âyetinin delaletiyle bu Zakkum ağacıdır.

Üçüncüsü: Denizde yetişen kötü kokulu yeşil bir bitkidir. Bu görüş zayıftır.

Dördüncüsü: Cehennemde bir vadidir. Bu görüş de zayıftır. Çünkü vadide akan şey yiyecek değil içecektir.

Bu konuda "'ضَرِيعٌ/***Darî'*** cehennem ehlinin yiyeceğidir" diyenler doğru söylemişlerdir. Çünkü bu ifade, kelimeyi belli bir şey ile açıklayanların görüşlerinden daha genel ve daha sağlamdır. Bazı âlimlere göre, bu kelime "benzeşmek" anlamına gelen "المضارعة/el-mudâraa" kelimesinden türemiştir. Çünkü bu yiyecek, temiz ve taze yiyeceklere benzemekle birlikte onlardan değildir. Bir görüşe göre "vücudu zayıflatan" anlamına gelen "مضرع للبدن/mudriun li'l-bedeni" sözünden türemiştir. Başka bir görüşe göre ise Araplar bu kelimeyi bilmemektedirler.

Eğer burada "Hâkka sûresinde ***'Onların yananların akıntısından başka yiyeceği de yoktur!'***[480] denilmekte iken nasıl olur da burada ***'Onlara dikenden başka yemek yoktur'*** denilmektedir?" diye bir soru sorulacak olursa buna şu şekilde cevap veririz: "Diken" cehennemliklerden bir grubun, "yananların akıntısı" ise başka bir grubun yiyeceğidir veya bunlardan biri bir durumda, diğeri başka bir durumda onların yiyeceği olacaktır.

لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ/***Ne besler ne de açlığı giderir:*** Bu cümle "ضَرِيعٌ/ ***darî'***" veya "طَعَامٌ/***taâm***" kelimesinin sıfatı olup vücuda besin sağlamak

---

478 Seâlibî, et-*Tefsîr*, IV, 408.
479 Duhân 44/43.
480 Hâkka 69/36.

ve açlığı gidermek gibi yiyecekten edinilen faydanın gerçekleşmeyeceğini bildirmektedir.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ {٨} لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ {٩} فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ {١٠} لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً {١١} فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ {١٢} فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ {١٣} وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ {١٤} وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ {١٥} وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ {١٦}

8-11. Yüzler, o gün nimetlenmektedir; çabalarından hoşnuttur, yüce bir cennettedirler. Orada boş şey işitmezler. 12-16. Orada akan bir pınar, orada yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra yastıklar, parça parça halılar vardır.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ/***Yüzler, o gün nimetlenmektedir:*** Yani cennetteki nimetlerden faydalanmakta veya üzerlerinde nimetlerin parlaklığı görülmektedir.

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ/***Çabalarından hoşnuttur:*** Yani dünyadayken yapmış oldukları ameller olan çabalarından dolayı ahirette hoşnut olmuşlardır.

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ/***Yüce bir cennettedirler:*** Buradaki yüceliğin konum, değer veya her iki yönden olması muhtemeldir.

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً/***Orada boş şey işitmezler:*** Burada çirkin ve kötü sözler manasında faydasız konuşmalar kastedilmektedir. Boş sözlerin veya boş faydasız toplulukların kastedilmiş olması da muhtemeldir.

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ/***Orada akan bir pınar vardır:*** Burada pınar cinsi veya cennette değerli olan belli bir pınar kastedilmiş olabilir.

وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ/***Konulmuş kadehler:*** Cennetteki kadehleri daha önce açıklamıştık. "مَوْضُوعَةٌ/***Mevdûa***" ise "içindeki içeceği ile hazır hâlde getirilmiş" anlamındadır.

Bir sonraki âyetteki "مَرْفُوعَةٌ/***merfûa***" kelimesi ile "مَوْضُوعَةٌ/***mevdûa***" kelimesi kafiyelidir.

نَمَارِقُ/Nemârik: Bu kelime yastık anlamına gelen "نمرقة/nümrüka" kelimesinin çoğuludur.

وَزَرَابِيُّ/Halılar: Bunlar kaliteli ve süslü halılardır. Bir görüşe göre, bu kelime "örtüler" anlamına gelmektedir ve tekili "زربية/zürbiyye" kelimesidir.

مَبْثُوثَةٌ/Mebsûse: "Parçalar hâlinde" anlamında olup halıların çokluğu ifade edilmektedir. Bir görüşe göre ise "serilmiş, yayılmış" demektir.

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ {١٧} وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ {١٨}
وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ {١٩} وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ {٢٠}

17-20. Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmış? Ve gökyüzüne, nasıl yükseltilmiş? Ve dağlara, nasıl dikilmiş? Ve yeryüzüne, nasıl yayılmış?

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ/Deveye bakmıyorlar mı?: Âyet, devenin yaratılışına ve onun gücündeki olağanüstülüklere, bunun yanında develerin zayıf olan herkesin kontrolüne verilmesi, susuzluğa dayanması ve aralarında üzerine binilmesi ve yük taşıması, etinin yenilmesi, sütü ile idrarının içilmesi gibi şeylerin olduğu faydalarının çokluğuna ve diğer şeylere bakılmasını teşvik etmektedir. Bir görüşe göre "الْاِبِلِ/el-ibil" kelimesi "bulut" anlamına gelmektedir ancak bu görüş zayıftır. Bu görüşün sahipleri bulut kelimesinin gökyüzü, yeryüzü ve dağlar ile olan anlam ilgisi sebebiyle bu kelimeyi bu manaya hamletmişlerdir. Doğru olan ise bu kelimeyle bilinen hayvanın kastedilmiş olmasıdır ve Allah o hayvanı sahip olduğu olağanüstülükler ve Arapların ona önem vermeleri sebebiyle zikretmiştir. Zira deve Arapların hayatında önemli bir yere sahiptir ve onların ülkelerindeki en yaygın evcil hayvandır.

فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌۜ {٢١} لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍۙ {٢٢}
اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ {٢٣} فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَۜ {٢٤}
اِنَّ اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْۙ {٢٥} ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ {٢٦}

21-26. O hâlde, öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin. Ancak yüz çeviren ve inkâr edeni, Allah onu en büyük azap ile cezalandırır. Şüphesiz onların dönüşü Bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Bize aittir.

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ/***Onların üzerinde bir zorba değilsin:*** Yani helak edici ve musallat olan. Bu hüküm seyf âyetiyle neshedilmiştir.

اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى/***Ancak yüz çeviren:*** Bu, munkatı istisnadır.

وَكَفَرَ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ/***Ve inkâr edeni, Allah onu cezalandırır:*** Bir görüşe göre bu "فَذَكِّرْ/***öğüt ver***" fiilinin mef'ûlünden istisnadır. Âyetin manası "Kendisinin iman etmesinden ümit kesilmedikçe yüz çeviren kişi dışındaki herkese öğüt ver" şeklindedir. Bu yoruma göre, muttasıl istisnadır. Bir görüşe göre bu, ***"Onların üzerinde bir zorba değilsin"*** ifadesinden istisnadır. Yani "onlardan yüz çeviren ve inkâr edenlerden başkalarına musallat olma" demektir. Bu yoruma göre, muttasıldır ve bir hoşgörü anlamı ifade etmediği için mensûh da değildir. Ancak bunun doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü bu sûre Mekkî'dir ve Mekke'de hoşgörü bulunmaktadır.

اِنَّ اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْ/***Şüphesiz onların dönüşü Bizedir:*** Yani dönüp gelmeleri. Bu âyet tehdit içermektedir.

سُورَةُ الْفَجْرِ

89. FECR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالْفَجْرِۙ {١} وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ {٢} وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِۙ {٣} وَالَّيْلِ
اِذَا يَسْرِۚ {٤} هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍۜ {٥}

1-5. Fecre, on geceye, çifte ve teke, gittiği zaman geceye yemin ederim ki, akıl sahibi için bunlarda bir yemin var mı?

وَالْفَجْرِ/***Fecre yemin ederim:*** Allah Teâlâ sabaha yemin ettiği gibi bu âyette fecre yemin etmiştir ki o da her gün doğmaktadır. Bir görüşe göre, sabah namazını, başka bir görüşe göre, Cuma gününün fecrini, bir başka görüşe göre, kurban bayramı gününün fecrini, bir diğer görüşe göre, Zilhicce'nin fecrini kastetmiştir. Ancak âyeti bu şekilde belirli bir güne tahsis etmek için delil yoktur. Bir görüşe göre de su pınarlarının taştan fışkırması kastedilmiştir ancak bunun doğru olma ihtimali uzaktır. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

وَلَيَالٍ عَشْرٍ/***Ve on geceye:*** Cumhura göre bu, Zilhicce'nin onudur. Bir görüşe göre, Muharrem'in ilk on günüdür ve Aşûrâ da bu günlerdedir. Başka bir görüşe göre, Ramazan ayının son on günü, bir diğer görüşe göre de ilk on günüdür.

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ/*Çifte ve teke:* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den çiftin kurban bayramı günü, tekin ise arefe günü olduğu rivayet edilmiştir.[481] Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir hadise göre, çift ve tek rekât sayıları olduğu için bunlar namazlardır. Bir görüşe göre, çift ifadesi ikişer ikişer kılanan nafile namazlar, tek ise bilinen tek rekâtlık vitir namazıdır. Başka bir görüşe göre, çift, âlem, tek ise bir olması yönüyle Allah'tır. Bir başka görüşe göre, çift Âdem ile Havva, tek ise Allah Teâlâ'dır. Bir görüşe göre, çift, Safâ ve Merve tepeleri, tek ise Beytü'l-Harâm'dır. Başka bir görüşe göre, çift, sekiz adet olmaları sebebiyle cennetin kapıları, tek ise yedi adet olmaları sebebiyle cehennemin kapılarıdır. Bir görüşe göre, çift, kırân haccı, tek ise ifrat haccıdır. Bir başka görüşe göre ise burada sayılar kastedilmektedir ki onlardan bazısı çift, bazısı da tektir. İşte âyet hakkında dile getirilmiş olan on görüş bunlardır. Âyet iki farklı lehçede "**الْوَتْرِ/*el-vetr***" ve "**الْوِتْرِ/ *el-vitr***" şeklinde okunmuştur.[482]

وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ/*Gittiği zaman geceye:* Bu âyette de ***"Dönüp gitmekte olan geceye"***[483] âyetinde olduğu gibi gecenin gittiği zamana yemin edilmektedir. Bir görüşe göre, geceleyin gidenler kastedilmektedir. Bu görüşe göre âyet "gecesi kâim" sözüne benzemektedir. Buna göre âyette, yolculuğa çıkıldığı için toplanma gecesi kastedilmiş olur. Birinci görüş daha meşhur ve kuvvetlidir.

هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ/*Akıl sahibi için bunlarda bir yemin var mı?:* Bu ifade, üzerine yemin edilen şeylerin değerli olduğunu vurgulayan bir bildiridir. "**حِجْرٍ/*Hıcr***" kelimesi burada "akıl" anlamındadır. Buna göre sanki âyette "Şüphesiz ki bu, akıl sahipleri katında büyük bir yemindir" denilmektedir. Yeminin cevabı ise mahzûftur ve o da "Allah mutlak sûrette kâfirleri yakalayıp cezalandıracaktır" şeklinde takdir edilir. Nitekim sonrasındaki âyetlerde Allah'ın Âd, Semûd ve Firavun'u yakalayıp cezalandırmasından bahsedilmesi buna delalet etmektedir.

---

481 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 447.

482 Hamza ve Kisâî "الْوِتْرِ" şeklinde, diğerleri ise "الْوَتْرِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 140.

483 Müddessir 74/33.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍۙ {٦} اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ {٧} اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِۙ {٨} وَثَمُودَ الَّذ۪ينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِۙ {٩} وَفِرْعَوْنَ ذِي
الْاَوْتَادِۙ {١٠} اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِۙ {١١} فَاَكْثَرُوا ف۪يهَا الْفَسَادَ {١٢}
فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍۚ {١٣} اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِۜ {١٤}

6-14. Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; direkleri olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem'e, vadide kayaları yontan Semûd kavmine, kazıklar sahibi Firavun'a! Ki onlar ülkelerde azgınlık ettiler. Oralarda kötülüğü çoğalttılar. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı. Çünkü Rabbin gözetlemededir.

اِرَمَ/İrem: Bu, Âd kabilesidir ve tıpkı Hâşimoğullarına Hâşim denildiği gibi onlar da atalarından birinin adıyla isimlendirilmişlerdir. Bu kelime bir önceki âyetteki "***عَادٍ/Âd***" kelimesinden bedeldir veya atfı beyandır. Bunun anlamı önceki âyette birinci Âd kavminin kastedilmiş olduğunun belirtilmesidir. Zira ikinci Âd kavmi bu isimle adlandırılmamıştır. Bir görüşe göre, "İrem" onların şehrinin ismidir. Bu görüşe göre, muzafın hazfedilmiş olması lazımdır ve âyetin takdiri "بِعَادٍ عَادِ اِرَمَ/bi-âdin âdi irem" şeklinde olur. İbnu'z-Zübeyr'in bu âyetleri "***بِعَادِ اِرَمَ/bi-âdi irem***" yani Âd kelimesini tenvinsiz ve İrem kelimesiyle isim tamlaması oluşturacak şekilde okuması da buna delalet etmektedir.[484] "***اِرَمَ/İrem***" kelimesi iki görüşe göre marife ve müennes olduğu için gayri munsariftir.

ذَاتِ الْعِمَادِ/Direkleri olan: İrem'in kabile adı olduğunu söyleyenlere göre, burada geçen "***الْعِمَادِ/el-imâd***" kelimesi evlerinin direkleri veya şiirdeki beyitlerinin direkleridir. İbn Abbâs'a göre ise bu ifade onların bedenlerinin uzunluğundan kinayedir.[485] İrem'in şehir ismi olduğunu söyleyenlere göre ise "***الْعِمَادِ/el-imâd***" kelimesi "üzerine ev yaptıkları taş" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise "saraylar ve burçlar" anlamındadır.

484 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 449.
485 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 464.

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ*/Ülkelerde benzeri yaratılmamış:* Bu ifade İrem kavmini tanımlamaktadır. Çünkü onlar insanların vücut bakımından en büyükleriydiler. Onlardan en uzun kişinin dört yüz zira olduğu söylenmiştir. Bu kelime onların şehrini tanımlıyor da olabilir. Bu ihtimal âyetteki "فِي الْبِلَادِ*/ülkelerde*" ifadesinden dolayı daha kuvvetlidir. Çünkü orası dünya şehirlerinin en güzeliydi. Rivayet edildiğine göre, orayı Şeddâd b. Âd üç yüz yılda inşa etmiştir. Onun ömrü de dokuz yüz yıldı. Şehrin saraylarını altından ve gümüşten, sütunlarını ise zeberced ve yakuttan inşa etmişti. Orada çok farklı türde ağaçlar ve akan nehirler vardı. Rivayet edildiğine göre, Şeddâd cennetten bahsedildiğini duymuş ve onun bir benzerini inşa etmeyi planlamıştır. Orayı inşa etmeyi bitirip de ülkesinin halkıyla birlikte oraya gittiğinde Allah onları bir çığlık ile helak etmiştir. Bu şehir Yemen'deydi. Rivayet edildiğine göre, Muâviye'nin halifeliği döneminde bazı Müslümanlar oraya uğramışlardır. Bir görüşe göre, o şehir Şam, bir diğer görüşe göre ise İskenderiyye'dir. Ancak bu görüş zayıftır.

جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ*/Vadide kayaları yontan:* Yani vadide evler kazdılar ve yonttular. Vadi, içerisinde su olmasa bile iki dağ arasındaki bölgedir. Bir görüşe göre burada Vâdi'l-Kurâ kastedilmektedir.

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ*/Kazıklar sahibi Firavun'a:* Sâd sûresinde bu konudan bahsedilmişti.

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ*/Onlar ülkelerde azgınlık ettiler:* Bu cümle Âd, Semûd ve Firavun'un sıfatıdır. Cümlenin zem anlamında mansub veya gizli bir mübtedanın haberi olması caizdir.

فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ*/Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı: "Azap kamçısı"* sözü mecaz olarak "azap" anlamında kullanılmıştır. Çünkü İbn Atiyye'ye göre, kılıç ve benzeri şeylerin söylenmesi bu şekilde anlaşılmayı gerektirmektedir. Zemahşerî'ye göre ise kamçının zikredilmesi ile dünya azabına işaret edilmektedir. Çünkü kamçının öldürmeye göre daha hafif olması gibi dünya azabı da ahiret azabına göre daha hafiftir.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ/**Çünkü Rabbin gözetlemededir:** Bu âyette Allah Teâlâ'nın, ilmiyle her yerde ve zamanda hazır olduğu, her insanı gözetlediği ve zalimler ile kâfirlerden hiçbirinin O'ndan kaçamayacağı ifade edilmektedir. Burada aynı zamanda Kureyşli kâfirler ile diğer kâfirler için tehdit bulunmaktadır.

الْمِرْصَادِ/***el-Mirsâd:*** "Gözetleme yapılan yer" anlamına gelmektedir.

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ي اَكْرَمَنِ {١٥}
وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ي اَهَانَنِ {١٦}

15. İnsan, Rabbi onu imtihan edip de ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde "Rabbim bana ikram etti" der. 16. Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni önemsemedi" der.

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ/***İnsan, Rabbi onu imtihan ettiğinde:*** Âyette geçen "ابْتَلٰي/***ibtelâ***" fiili, "sınamak, imtihan etmek" anlamına gelmektedir. Allah'ın kulunu imtihan etmesi, kendi katından kuluna verdikleri ile bir hüccet sunmak içindir. Gerçi Allah bu şeyler olmadan önce de bunu bilmekteydi. ***"İnsan"*** kavramı burada bütün insanları kapsayacak şekilde cins isim olarak kullanılmıştır. Bir görüşe göre âyet, Utbe b. Rebîa hakkında inmiştir. Bununla birlikte âyet aynı vasıfları taşıyan herkes için genel anlamdadır. Allah bu âyette insanı hayır ile imtihan ettiğini belirttikten sonra tıpkı ***"Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz"***[486] âyetinde de belirttiği gibi onu şer ile imtihan ettiğini de zikretmiştir. İnsan, hayra ulaştığı zaman ***"Rabbim bana ikram etti"*** ve şerle karşılaştığı zaman da ***"Rabbim beni önemsemedi"*** demek sûretiyle Allah'a karşı nankörlük yapmaktadır. Bu âyetlerle ilgili olarak iki soru akla gelmektedir.

Birinci soru: *"Rabbim bana ikram etti"* ve ***"Rabbim beni önemsemedi"*** ifadelerinde Allah insanı niçin ayıplamıştır? Bu soruya iki şekilde cevap verebiliriz:

486 Enbiyâ 21/35.

a. İnsan, ***“Rabbim bana ikram etti”*** sözünü şükür ifadesi olarak değil bir övünme ve kibirlenme amacıyla söylemiştir. ***“Rabbim beni önemsemedi”*** sözünü ise Allah’tan şikâyette bulunma ve Allah’ın hükmüne sabır gösterme ile teslim olma hususundaki azlığı sebebiyle söylemektedir. İşte onun bu sözlerindeki anlamlar sebebiyle insanı ayıplamaktadır. Oysa insana düşen görev hayra şükretmek, şerre ise sabretmektir.

b. İnsan, dünyaya önem vermekte ve orada rızkının bol olmasını bir ikram, rızkın darlığını ise bir ihmal edilme olarak görmektedir. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Zira Allah rızkı düşmanlarına bol vermekte, dostlarına ise daraltmaktadır. İşte bu sebeple Allah, insanı dünyaya önem vermesi ve ahirete ise değer vermemesi sebebiyle ayıplamaktadır. Bu yoruma göre, âyetteki ayıplama mü’minlere yöneliktir. Kâfire gelince; o zaten ahireti kabul etmediği için dünyaya önem verir ve dünyayı tek hedef olarak görür. İşte kâfir de sözü sebebiyle bu yüzden ayıplanır.

İkinci soru: Allah ***“ona ikramda bulundu”*** demek sûretiyle insana ikramda bulunduğunu belirttiği hâlde nasıl olur da ***“Rabbim bana ikram etti”*** diyerek ayıplar? Bu soruya üç türlü cevap verilebilir:

a. Allah onu ikram ettiğini belirtmek sûretiyle ayıplamamıştır. Onu ayıplaması, insanın söylediği sözün övünmeye ve şükrünün azlığına delalet etmesi veya yukarıda zikrettiğimiz üzere ahirete değil de dünyaya önem vermesi sebebiyledir.

b. Allah insanın ***“Rabbim bana ikram etti”*** sözüyle Allah’ın ikramını tıpkı Kârûn’un ***“Bu mallar bana sahip olduğum bir ilim sebebiyle verilmiştir”*** demesi gibi kendisinin üstünlüğü ve değeri yönüyle hak etmesi sebebiyle olduğuna inandığı zaman ayıplamaktadır.

c. Allah’ın kulunu ayıplaması ***“Rabbim bana ikram etti”*** sözüyle ilgili olarak değil sadece ***“Rabbim beni önemsemedi”*** demesinden dolayıdır. Çünkü ***“Rabbim bana ikram etti”*** demesi Allah’ın nimetini

itiraf etmesidir. ***"Rabbim beni önemsemedi"*** sözü ise Allah'ın yaptığı bir işten dolayı şikâyette bulunmaktır.

فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ/*Rızkını daraltıtığında:* Yani darlaştırdığında. Bu âyet şeddeli olarak "**فَقَدَّرَ/*fe-kaddera*"** ve şeddesiz olarak "**فَقَدَرَ/*fe-kadera*"** şeklinde okunmuştur.[487] İkisi de aynı anlamda olup şeddeli okunduğu takdirde mübalağa ifade etmektedir. Bir görüşe göre, şeddeli okunması "onun rızkını belli bir ölçüde takdir etti" anlamına gelmektedir.

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَۙ {١٧} وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۙ
{١٨} وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلاً لَمّاًۙ {١٩} وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبّاً جَمّاًۜ {٢٠}

17-20. Hayır! Doğrusu yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Mirasın tamamını yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.

كَلَّا/*Hayır:* İnsanı, sözleri sebebiyle ayıplanmasından dolayı eleştirmektedir.

بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ/*Doğrusu yetime ikram etmiyorsunuz:* Burada insan, zikredilmiş olan çirkin işleri sebebiyle kötülenmektedir. Âyette "**بَلْ/*bel*"** edatı ile sanki insan önceki sözlerinden dolayı ayıplanmakta ve sonra "Bilakis siz ondan daha kötüsünü yapıyorsunuz" denilmektedir. Bunlar da yetime ikram etmemeleri ve sonrasında sayılan işlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah'a evlerin en sevimli olanı, içinde yetime ikramda bulunulan evdir."***[488]

وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ/*Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz:* Âyette geçen "**تَحَاضُّونَ/*tehâddûne*"** fiili "bir kişiyi bir işe teşvik etmek, yönlendirmek" anlamına gelmektedir. Başkasını bir işe teşvik etmeyen kişinin kendisi de o işi yapmıyordur. Âyette sanki fakirleri doyurmayan kişi kötülenmektedir. Bir görüşe göre, âyette muzaf hazfedilmiştir. Buna göre âyet "Yoksulları doyurmak için

---

487 Ebû Cafer ve İbn Âmir şeddeli olarak "فَقَدَّرَ" şeklinde, diğerleri ise şeddesiz olarak "فَقَدَرَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 441.

488 Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, no: 11037.

harcamada bulunmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz" şeklinde takdir edilir. Âyet "تَحَاضُّونَ/**tehâddûne**" ve "تُحُضُّونَ/**tehuddûne**" şekillerinde okunmuştur.[489]

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلاً لَمًّا/Mirasın tamamını yiyorsunuz: Âyette geçen "التُّرَاث/**et-türâs**" kelimesi "ölüden geriye kalan mal, miras" anlamına gelmektedir. "ت/Te" harfi "و/vav" harfinden bedeldir. "لَمًّا/**Lemman**" kelimesi "hepsi, tamamı" anlamına gelmektedir. Buna göre âyet "Mirasta hem kendi payınızı hem de başkasının payını yiyorsunuz" şeklinde anlaşılmaktadır. Çünkü Araplar miras dağıtımında kadınlara ve çocuklara pay vermezler, mirası sadece adamlar arasında paylaşırlardı.

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا/Malı aşırı biçimde seviyorsunuz: Bu ifade mala olan hırsı ve ona yönelmeyi kötülemektedir.

كَلَّا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾
وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ﴿٢٣﴾

21-22. Ama yeryüzü dümdüz edildiği, Rabbin geldiği ve melek saf saf dizildiği zaman. 23. O gün cehennem getirilir, o gün insan hatırlar. Fakat ibret almak nerede!

دُكَّتِ الْاَرْضُ/Yeryüzü dümdüz edildiği: Yani dağlar yerle aynı seviyeye geldiği zaman. "دَكًّا دَكًّا/**Dekken dekken**" ifadesi tıpkı "تعلمت العلم بابا بابا/İlmi bölüm bölüm öğrendim" sözünde olduğu gibi işin aşamalı olarak gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

وَجَاءَ رَبُّكَ/Rabbin geldiği: Te'vil ehline göre bu ifade "Rabbinin emri ve hükmü geldiği zaman" şeklinde anlaşılmaktadır. Münzir b. Saîd şöyle demiştir: "Âyette Allah'ın o zaman insanlar için zuhur etmesi kastedilmektedir." Bu ve benzeri âyetler nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği hakkında yorum yapmadan iman edilmesi gereken anlaşılması zor âyetlerdendir.

489 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 441.

وَالْمَلَكُ/Ve melek: Burada cins isim olarak kullanılmıştır. Rivayet edildiğine göre, bütün melekler yeryüzünün etrafında saflar hâlinde olacaklardır.

صَفًّا صَفًّا/Saf saf: Yani ardı ardına saflar hâlinde cinleri ve insanları kuşatmış olarak.

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ/O gün cehennem getirilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"O gün cehennem yetmiş bin halat ile getirilir ve her halatın yanında onu taşıyan yetmiş bin melek vardır."***[490]

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ/O gün insan hatırlar: Buradaki "يَوْمَئِذٍ/**o gün**" kelimesi "اِذَا دُكَّتِ/**dümdüz edildiği zaman**" kelimesinden bedeldir ve âmili de "يَتَذَكَّرُ/**yetezekkeru**" fiilidir. Bu aynı zamanda "اِذَا دُكَّتِ/**izâ dükketi**" ifadesinin cevabıdır. Buna göre âyetin manası "İnsan kıyamet günü dünyada yapmış olduğu amelleri hatırlar ve onların azlığı ve günahları sebebiyle pişmanlık duyar" şeklindedir. Âyetteki ***"insan"*** kelimesi cins isimdir. Bir görüşe göre, Utbe b. Rebîa, başka bir görüşe göre ise Ümeyye b. Halef kastedilmiştir.

وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى/Fakat ibret almak nerede!: Burada "Fakat kendisine faydası olacak ibret almak nerede!" takdirinde hazif vardır. Bu söz de tıpkı "ندم حين لم تنفعه الندامة/Pişmanlığın fayda vermediği zaman pişman oldu" sözü gibidir.

يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ
عَذَابَهُ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ اَحَدٌ ﴿٢٦﴾

24. "Keşke hayatım için önceden gönderseydim!" der.
25. Artık o gün, O'nun azabını hiç kimse yapamaz.
26. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz.

490 Müslim, no: 7343; Tirmizî, no: 2573.

يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي/*“Keşke hayatım için önceden gönderseydim!” der:* Bu âyet iki farklı şekilde anlaşılabilir:

Birincisi: Burada ahiretteki hayat kastedilmektedir. Buna göre anlam “Keşke ahiret hayatım için sâlih ameller gönderseydim” şeklinde olur.

İkincisi: Dünya hayatı kastedilmiştir. Buna göre ise âyet “Keşke dünyadaki hayatımda sâlih ameller gönderseydim” şeklinde anlaşılır. Bu yoruma göre “لِحَيَاتِي/***li-hayâtî***” kelimesindeki “lam” harfi “كتبت لعشر من الشهر/On aylık bir sürede yazdım” sözündeki gibi bir anlam taşır.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ/*Artık o gün, O’nun azabını hiç kimse yapamaz:* Bu âyetlerdeki “يُعَذِّبُ/***yüazzibü***” ve “يُوثِقُ/***yûsiku***” fiilleri malum olarak okunduğunda âyetlerdeki ***“o”*** zamirleri ile Allah kastedilmiş olmaktadır. Buna göre âyetler “Kâfirlere azap etme görevini başkasına vermeyip bizzat kendisi yapar” şeklinde anlaşılır. Bu fiiller meçhul olarak “يُعَذَّبُ/***yüazzebü***” ve “يُوثَقُ/***yûsaku***” şeklinde okunduğunda ise ***“o”*** zamirleri ile “insan” anlaşılır. Yani o insanın çektiği azap ile hiç kimseye azap edilmez ve ona vurulan bağ ile hiç kimse bağlanmaz. Bu Kisâî’nin kıraatidir. Rivayet edildiğine göre, Ebû Amr da sonradan bu kıraati tercih etmiştir. Bu okuyuş şekli Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem’*den rivayet edilmiş güzel bir kıraattir.

يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ {٢٧} اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً {٢٨} فَادْخُلِي فِي عِبَادِي {٢٩} وَادْخُلِي جَنَّتِي {٣٠}

27-30. Ey mutmain nefis! Razı olmuş ve razı olunmuş şekilde Rabbine dön. Kullarım arasına katıl ve cennetime gir!

يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ/*Ey mutmain nefis!:* Yani kesin şekilde iman eden. Bu nefis iman konusunda şüphelerden kurtulmuş olması sebebiyle mutmain olmuştur. Bir görüşe göre “o gün korkmayan mutmain nefis”

demektir. Übey b. Ka'b'ın bu âyeti "Ey emin ve mutmain nefis"[491] şeklinde okuması da bu görüşü desteklemektedir.

ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ/***Rabbine dön:*** Bu hitap ve seslenme ölüm anında yapılacaktır. Bir görüşe göre, yeniden dirilme esnasında, başka bir görüşe göre, insanların cennete veya cehenneme yöneldikleri zaman söylenecektir. Birinci görüş tercihe daha layıktır. Çünkü rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir *radıyallahu anh* bu konuyu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorduğunda o, şu cevabı vermiştir: ***"Ey Ebû Bekir! Melek bu sözü sana ölüm anında söyleyecektir."***[492]

رَاضِيَةً/***Razı olmuş:*** Yani Allah'ın kendisine vermiş olduklarından veya Allah'tan razı olmuş şekilde.

مَرْضِيَّةً/***Razı olunmuş:*** Yani Allah katından razı olunmuş veya kendisine verdiği şeyler hususunda Allah'ın razı ettiği şekilde.

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي/***Kullarım arasına katıl:*** Yani sâlih kullarım arasına katıl. Bu âyeteki ***"kullarım"*** kelimesi tekil olarak da okunmuştur. Buna göre âyet "Kulumun içine gir" şeklinde anlaşılır. Burada mutmain nefse hitap edilmiştir. Âyet Hamza hakkında nâzil olmuştur. Bir görüşe göre, kâfirlerin Mekke'de astıkları Hubeyb b. Adî hakkında inmiştir. Âyetin lafzı bütün mutmain nefisleri kapsayacak şekilde umumidir.

---

491 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 424.
492 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 453.

سُورَةُ الْبَلَدِ

90. BELED SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ {١} وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ {٢} وَوَالِدٍ
وَمَا وَلَدَۙ {٣} لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍۜ {٤}

1-4. Bu beldeye -ve sen bu beldede helâlsin,- doğurana ve doğana yemin ederim ki Biz, insanı zorluklar içinde yarattık.

لَا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ/***Bu beldeye yemin ederim ki:*** Burada Mekke'nin kastedilmiş olduğu üzerinde ittifak vardır. Allah orayı onurlandırmak için üzerine yemin etmiştir. Âyetin başındaki "لَا/***lâ***" harfi zaittir.

وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ/***Ve sen bu beldede helâlsin:*** Bu âyet yemin ve sonrasındaki bölüm arasında bir itirazi (ara) cümledir. Âyetin manası hakkında üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Âyetin manası "Sen bu beldede oturmaktasın" şeklindedir. Çünkü bu sûre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de iken nâzil olmuştur.

İkincisi: Âyetin manası "Sana saygısızlığı helâl görmektedirler" şeklindedir. Hâlbuki Mekke'de bir av hayvanının ve insanın öldürülmesi

hatta bir ağacın bile kesilmesi yasak iken kâfirler sana eziyet etmektedirler. Bir görüşe göre, bu yorumu esas aldığımızda birinci âyet ile birlikte anlam "Sen orada eziyete maruz kaldığın sürece ben bu belde üzerine yemin etmiyorum" şeklinde olmaktadır.

Üçüncüsü: Mana "Bu beldede senden başkasına helâl olmayan, kâfirleri öldürmek ve bunun dışındaki dilediğin şeyler sana caizdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Şüphesiz ki bu belde haramdır. Allah onu gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır ve benden önce de benden sonra da kimseye helâl kılmamıştır. Sadece bana gündüzün bir saatinde helâl kılmıştır"***[493] şeklindeki sözünden dolayı bu anlam en kuvvetli görüş olmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde Mekke'nin fethini kastetmiştir. O gün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Kâbe'nin örtüsüne yapışmış hâlde olsa bile İbn Hatal'ın öldürülmesini emretmiştir.[494]

Eğer bu yorum hakkında "Bu sûre Mekkî'dir, oysa Mekke'nin fethi hicretten sekiz yıl sonra gerçekleşmiştir" diye bir itirazda bulunulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Tıpkı gelecekte gerçekleşecek bir ikram için " أنت مكرم/Sen ikramda bulunulmuş kişisin" denildiği gibi bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Mekke'nin fethi vadedilmektedir. Bir görüşe göre, bu yorum esas alınarak sûre Mekke'nin fethi günü nâzil olmuştur. Ancak bu zayıftır.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ/***Doğurana ve doğana:*** Bu âyet hakkında beş farklı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Âdem ve bütün çocuklarını kastetmiştir.

İkincisi: Nûh ve çocuğu.

Üçüncüsü: İbrahim ve çocuğu.

Dördüncüsü: Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ve çocuğu.

---

493 İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 3720; Nesâî, no: 2875.

494 Buhârî, no: 4035; Müslim, no: 3374.

Beşincisi: Bütün babalar ve çocuklarını kastetmiştir.

Bu âyette insanlar için kullanılan "مَنْ/men" ismi mevsulü yerine akılsız varlıklar için kullanılan "مَا/**mâ**" harfinin kullanılması Zemahşerî'ye göre ***"Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir"***[495] âyetinde olduğu gibi doğan çocuğun önemine işaret etmektedir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي كَبَدٍ/***Biz, insanı zorluklar içinde yarattık:*** Yani dünya ve ahiretin sıkıntılarıyla karşılaşacak şekilde. Bazı âlimlere göre, mahlukattan hiç biri insanların çektiği sıkıntıları çekmemektedir. "كَبَدٍ/***Kebed***" kelimesi, bir kişi zorlukla karşılaştığı zaman söylenen "كبد الرجل فهو أكبد/Adam bir sıkıntıdan şikâyetçi oldu" sözünden alınmıştır. Bir görüşe göre "فِي كَبَدٍ/***fî kebed***" ifadesi "Ayakta dik duracak şekilde" anlamına gelmektedir ancak bu görüş zayıftır. Bu iki yoruma göre âyetteki ***"insan"*** kelimesi cins isim olarak kullanılmıştır. Başka bir görüşe göre, âyetteki insan, Âdem'dir ve "فِي كَبَدٍ/***fî kebed***" sözü "gökyüzünde" anlamına gelmektedir. Ancak bu zayıftır ve doğru olan birinci görüştür.

اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ {٥} يَقُولُ اَهْلَكْتُ
مَالاً لُبَداً {٦} اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُ اَحَدٌ {٧}

5. İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? 6. "Pek çok mal harcadım" der. 7. Kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?

اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ/***İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?:*** Bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: Âyetin manası "İnsan, hiç kimsenin kendisini yeniden diriltmeye ve amellerinin karşılığını vermeye güç yetiremeyeceğini mi zannediyor?" şeklindedir.

İkincisi: Mana "İnsan, hiç kimsenin kendisine üstün gelemeyeceğini mi zannediyor?" şeklindedir.

---

495 Âl-i İmrân 3/36.

Birinci görüşe göre, âyet insanlardan kâfir olanlar, ikinci görüşe göre ise Ebu'l-Eşed adındaki belli bir kişi hakkında inmiştir. Bu kişi Kureyş'ten çok kuvvetli birisiydi. Bir görüşe göre, Amr b. Abdived hakkında inmiştir. Bu kişi Hendek savaşında hendekten aşmış ve Ali *radıyallahu anh* tarafından öldürülmüştür.

يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالاً لُبَداً/"Pek çok mal harcadım" der: Buradaki "لُبَداً/**lübeden"** kelimesi "çok" anlamına gelmektedir. "لُبُداً/**Lübeden"** ve "لِبَداً/**libeden"** şeklinde okunmuştur.[496] Bu kelime "çok olmak" anlamına gelen "لبدة/libde" kelimesinin çoğuludur. Âyet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tebliğini etkisiz hâle getirmek için çok mal harcayan Velîd b. Mugîre hakkında inmiştir. Bir görüşe göre ise Müslüman olduktan sonra sadaka ve kefâret olarak çok mal veren ve bu yüzden "Muhammed'e tâbi olduğumdan beri çok mal kaybettim" diyen Hars b. Âmir b. Nevfel hakkında inmiştir.

اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُ اَحَدٌ/Kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?: Bu âyette onun "Çok mal harcadım" demesini yalanlamanın veya onun malını gösteriş için harcadığına işaret etmenin kastedilmiş olması muhtemeldir.

اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ {٨} وَلِسَاناً وَشَفَتَيْنِ {٩} وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ {١٠} فَلَا
اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ {١١} وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ {١٢} فَكُّ رَقَبَةٍ {١٣} اَوْ اِطْعَامٌ
فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ {١٤} يَتِيماً ذَا مَقْرَبَةٍ {١٥} اَوْ مِسْكِيناً ذَا مَتْرَبَةٍ {١٦}

8-10. Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ve ona iki yolu gösterdik. 11-16. Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir, bilir misin? Bir kölenin azat edilmesi veya açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut muhtaç bir yoksulu doyurmaktır.

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ/Ve ona iki yolu gösterdik: Yani iyilik ve kötülük yollarını. Bu âyet de **"Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister**

496 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301.

nankör"[497] âyeti gibidir. Âyetteki "hidayet, yol gösterme" sadece doğru yolu gösterme anlamında değildir. Bir görüşe göre "iki yol" ile annenin iki memesi kastedilmektedir.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ*/Fakat o, sarp yokuşu aşamadı:* Âyette geçen "اقْتَحَمَ/***iktehame"*** kelimesi "güç kullanarak ve sıkıntılı şekilde girmek" demektir.

"الْعَقَبَةَ/***Sarp yokuş"*** kelimesi ile sonraki bölümde zikredilen sâlih ameller ifade edilmekte ve mecazen dağın sarp yokuşuna benzetilmektedir. Çünkü oraya tırmanmak insanlar için zor ve sıkıntılı bir iştir. Bir görüşe göre "الْعَقَبَةَ/***el-akabe,"*** cehennemde sarp yokuşu olan bir dağdır ve onu ancak bu amelleri yapanlar geçebilir. Âyetteki "لَا/***lâ"*** harfi de bu âyette "هلا/hellâ" anlamında tahsis bildirmektedir. Başka bir görüşe göre, duadır, bir diğer görüşe göre, olumsuzluk edatıdır. Ancak bu görüşe olumsuzluk ifade eden "لَا/***lâ"*** edatının mazi fiilin başına geldiği zaman tekrar edilmesi gerektiği söylenerek itiraz edilmiştir. Zemahşerî de bu itiraza manada tekrar yapıldığını söyleyerek cevap vermiştir. Buna göre âyet "Sarp yokuşu aşamadı, köleyi azat etmedi ve miskini doyurmadı" şeklinde takdir edilir. Zeccâc da 17. âyetteki "ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Sonra iman edenlerden olmaktır"*** sözünün bu tekrardan bedel olduğunu çünkü bu âyetlerin "sarp yokuşu aşamadı ve iman etmedi" şeklinde takdir edilmesi gerektiğini söylemiştir.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ*/O sarp yokuş nedir, bilir misin?:* Bu ifade o sarp yokuşun büyüklüğünü belirtmektedir. Sonrasında da köle azat etmek ve (yetimi ve yoksulu) doyurmak olarak tefsir edilmiştir.

13. âyet "فَكُّ رَقَبَةٍ/***bir kölenin azat edilmesi"*** şeklinde okunduğunda "الْعَقَبَةَ/***el-akabe"*** kelimesinin açıklaması, "فَكَّ رَقَبَةً/***bir köleyi azat etti"*** şeklinde okunduğunda ise "اقْتَحَمَ/***iktehame"*** fiilinin açıklaması olur.[498] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* köle azat etmek hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Kim bir mü'min köleyi azat ederse Allah da kölenin***

---

497 İnsân 76/3.
498 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 441.

her uzvuna karşılık onun bir uzvunu ateşten azat eder."[499] Bir bedevinin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bana kendisiyle kurtuluşa ulaşabileceğim bir amel göster" demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Boyunduruk altındaki bir kişiyi kurtarmak ve bir insanı salıvermek"*** demiştir. Bedevi "Bu ikisi de aynı şey değil mi?" diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hayır, bir insanı salıvermen onu tek başına kurtarmandır. Boyunduruk altındaki kişiyi kurtarman ise onun kurtulmasına yardım etmendir"*** cevabını vermiştir.[500] Kâfirlerin elindeki Müslüman esirlerin kurtarılmalarına gelince; bu, bir kölenin azat edilmesinden daha faziletlidir. Çünkü Müslümanların malları bu uğurda batsa bile onun kâfirlerin elinden kurtarılması vaciptir. Ancak bu, kefâret ödeme durumunda bir köle azat etmenin yerine geçmez.

أَوْ إِطْعَامٌ/*Veya doyurmaktır:* Bir önceki âyeti "**فَكُّ رَقَبَةٍ/*fekkü rakabetin*"** şeklinde okuyan imamlar bu âyeti de "**أَوْ إِطْعَامٌ/*ev it'âmün*"** şeklinde okuyarak masdarı masdar üzerine atfetmişlerdir. "**فَكَّ رَقَبَةً/*Fekke rakabeten*"** şeklinde okuyanlar ise bu âyeti "**أَوْ أَطْعَمَ/*ev et'ame*"** şeklinde okuyarak fiili fiil üzerine atfetmişlerdir.

فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ/*Açlık gününde:* Buradaki "**مَسْغَبَةٍ/*mesğabe*"** kelimesi bir kişi acıktığı zaman söylenen "سَغَبَ الرَّجُلُ/segabe'r-racül" sözünden alınmıştır.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ/*Yakını olan bir yetimi:* Yani akrabası olan bir yetimi. Çünkü bunda hem bir yetimi doyurmak hem de sıla-i rahim sevabı vardır.

أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ/*Muhtaç bir yoksulu:* Yani ihtiyaç içinde olan. Bir kişi muhtaç durumda olursa "ترب الرجل/teribe'r-raculü" denilir ve bu kelime "toprak ile sadaka vermek" ifadesinden alınmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu kişinin küllüklere sığınan fakirler olduğu rivayet edilmiştir.

---

499 Müslim, no: 3870.
500 Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, no: 4335.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ
{١٧} اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ {١٨} وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا
هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ {١٩} عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ {٢٠}

17-18. Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir. 19-20. Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar soldakilerdir. Onlara sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Sonra iman edenlerden:*** Buradaki "ثُمَّ/***sümme***" edatı zamandaki değil mertebedeki sonralığı ifade etmektedir. Burada iman etmenin köle azat etmekten ve doyurmaktan daha üstün bir davranış olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca imanın köle azat etmek ve doyurmaktan önce gelmesi ve bir amelin kabul edilmesi için önce iman edilmesi gerekmesi sebebiyle sıralamanın zaman açısından yapılmış olması doğru olmaz.

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ/***Birbirlerine sabrı tavsiye edenler:*** Yani Allah'ın hükmüne karşı birbirlerine sabırlı olunması gerektiğini tavsiye edenler. Burada sanki Müslümanların Mekke'de kâfirlerin eziyetlerine sabretmelerine işaret edilmektedir.

وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ/***Birbirlerine merhameti tavsiye edenler:*** Yani birbirlerine fakirlere ve diğer muhtaç kişilere acımayı tavsiye edenler. Bir görüşe göre rahmet, Allah'ın rahmetinin kazınalmasına sebep olan her şeydir.

الْمَيْمَنَةِ/***el-Meymene:*** Bu sağ, "الْمَشْـَٔمَةِ/***el-meş'eme***" ise sol taraftır. Rivayet edildiğine göre "الْمَيْمَنَةِ/***el-meymene,***" Arş'ın sağ tarafındadır. Bu kelimelerin uğur ve uğursuzluk kelimelerinden türemiş olması da muhtemeldir.

نَارٌ مُؤْصَدَةٌ/***Sımsıkı kapatılmış bir ateş:*** Yani örtülmüş ve kapatılmış. Kapıyı kapatınca "أوصدت الباب/evsadtü'l-bâb" denilir. "مُؤْصَدَةٌ/***Mü'sade***" kelimesi hemzeli ve hemzesiz olarak iki farklı şekilde okunmaktadır.

سُورَةُ الشَّمْسِ

91. ŞEMS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ {١} وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۙ {٢} وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ
{٣} وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۙ {٤} وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ {٥} وَالْاَرْضِ وَمَا
طَحٰيهَاۙ {٦} وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ {٧} فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ
{٨} قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ {٩} وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ {١٠}

1-10. Güneşe ve aydınlığına, ona tâbi olduğunda aya, onu açığa çıkarttığında gündüze, onu örttüğünde geceye, gökyüzüne ve onu bina edene, yere ve onu yayana, nefse ve onu düzenleyene, ona kötülüklerini ve takvasını ilham edene yemin ederim ki, onu arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir.

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا/***Güneşe ve aydınlığına yemin ederim:*** Burada geçen "ضُحٰى/***duhâ"*** kelimesi, "aydınlığın yükselmesi ve tamamlanması" anlamına gelmektedir. "الضحاء/Dahâ" ise sonrasında güneşin zevaline kadar olan süreye denilmektedir. Bir görüşe göre ise "ضُحٰى/***duhâ"*** kelimesi "gündüzün tamamı" anlamındadır. Dil yönünden bilinen birinci görüştür.

وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا/*Ona tâbi olduğunda aya:* Ayın güneşi takip etmesi hususunda üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Ayın güneşe tâbi olması ışığın çokluğu yönündendir. Çünkü güneşten sonra gökcisimlerinin en parlağı aydır ve özellikle dolunaydır.

İkincisi: Doğuş yönünden güneşi takip etmektedir. Çünkü ay, güneşin batmasından sonra doğar. Bu da ayın ilk yarısındaki günlerde olmaktadır.

Üçüncüsü: Ayın güneşe tâbi olması, ışığını ondan alması yönüyledir.

وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا/*Onu açığa çıkarttığında gündüze:* Yani keşfettiğinde ve ortaya çıkardığında. Âyette "جَلّٰيهَا/*cellâhâ*" kelimesinde mef'ûl olan ***"onu"*** zamiri ile güneş, ***"açığa çıkarttı"*** fiilinin fâil zamiri ile ise gündüz kastedilmektedir. Çünkü güneş, gündüz vakti ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı onu açığa çıkartan sanki gündüz olmaktadır. Bir görüşe göre ***"açığa çıkarttı"*** fiilinin fâili Allah'tır, mef'ûl zamiri ise "karanlık, yeryüzü veya dünya" anlamındadır. Bu görüşlerin doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü bu zamirlerin döndüğü söylenen kelimeler daha önce geçmemiştir.

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا/*Onu örttüğünde geceye:* Yani onu kapladığı zaman. En doğru görüşe göre, buradaki mef'ûl zamiri ile güneş, fâil zamiri ile ise gece kastedilmektedir.

وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا/*Gökyüzüne ve onu bina edene:* Bir görüşe göre "وَمَا بَنٰيهَا/*vemâ benâhâ,*" "وَمَا طَحٰيهَا/*vemâ tahâhâ*" ve "وَمَا سَوّٰيهَا/*vemâ sevvâhâ*" ifadelerindeki "مَا/*mâ*" ismi mevsulü akıllı varlıklar için kullanılan "مَنْ/men" anlamındadır ve bununla Allah Teâlâ kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre ise bu âyetlerdeki "مَا/*mâ*" edatı masdariyyedir. Buna göre anlam "gökyüzüne ve onun bina edilişine" şeklindedir. Ancak Zemahşerî, 8. âyetteki "فَاَلْهَمَهَا/*ona ilham etti*" ifadesini delil göstererek bu görüşün zayıf olduğunu söylemiştir. Zira burada ilham edenin Allah olduğunda ittifak vardır ve bu görüşü kabul ettiğimizde bu durum

sûrenin nazmının bozulmasına yol açar. Bazı âlimler de mahlukatın yaratıcıdan önce zikredilmiş olması sebebiyle "مَا/*mâ*" edatının ismi mevsul olduğu yönündeki görüşü zayıf addetmişlerdir. Eğer "Niçin burada ismi mevsul olarak 'مَنْ/men' değil de 'مَا/*mâ*' edatı kullanılmıştır?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Allah burada o işi yapmadaki özelliğini kastettiği için böyle yapmıştır. Yani burada sanki "Onu bina eden kudretli kişi" demektedir.

طَحٰيهَا/*Onu yayana:* Yani onu uzatıp serene.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا/*Nefse ve onu düzenleyene:* Nefsin düzenlenmesi aklının ve anlayışının tamamlanmasıdır. Eğer "Niçin buradaki 'nefis' kelimesi nekre olarak kullanılmıştır?" diye sorulacak olursa bu soruya iki yönden cevap veririz:

Birincisi: Nefis kelimesi "عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا اَحْضَرَتْ/***Nefis ne getirdiğini öğrenecek"***[501] âyetinde olduğu gibi cins isim olarak kullanılmıştır.

İkincisi: Burada "nefis" kelimesi ile Âdem kastedilmiştir.

Tercih edilen birinci görüştür.

فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا/*Ona kötülüklerini ve takvasını ilham edene:* Yani ona kötülüklerin ve takvanın yolunu öğreten ve ona bu iki davranıştan birini yapmasını mümkün kılan. Buradaki "وَ/***ve"*** harfinin "اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا/***İster şükredici olsun veya ister nankör"***[502] âyetinde olduğu gibi "أَوْ/veya" anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا/*Onu arındıran kurtuluşa ermiştir:* Cumhura göre bu âyet, sûrenin başındaki yeminin cevabıdır. Zemahşerî'ye göre, yeminin cevabı mahzûf olup "Allah, tıpkı Sâlih'i yalanlayan Semûd halkını helak ettiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yalanlamaları sebebiyle Mekke halkını da mutlak sûrette helak edecektir" şeklinde takdir edilir. ***"Kurtuluşa ermiştir"*** ifadesi istidrâd yoluyla ***"ona kötülüklerini ve takvasını ilham etti"*** âyetine bağlıdır. Ancak bunun doğru

---

501 Tekvîr 81/14.
502 İnsân 76/3.

olma ihtimali uzaktır. "زَكّٰيهَا/**Zekkâhâ**" fiilinin fâil zamiri "مَنْ/**men**" ismi mevsulüne dönmektedir. Bu âyette nefsini günahlardan ve ayıplardan temizleyen kişinin kurtuluşa ereceği vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre "زَكّٰيهَا/**zekkâhâ**" fiilinin fâili Allah'tır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا/***Kötülüklere gömen de ziyan etmiştir:*** Yani kim nefsini küfür ve günahlar ile kötüleştirirse. "دَسّٰيهَا/**Dessâhâ**" fiilinin aslı "gizlemek" anlamına gelen "دسس/dessese" fiilidir. Âyette sanki, nefsini kötü hâle getirdiği için gizlemiş olduğu söylenmektedir. Bu fiildeki ikinci "sin" harfi "قصيت أظفاري/kassaytü ezfârî" sözünde olduğu gibi illet harfine dönüştürülmüştür.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۙ {١١} اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ {١٢} فَقَالَ لَهُمْ
رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۜ {١٣} فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۙ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ
رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۙ {١٤} وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا {١٥}

11-15. Semûd kavmi azgınlığı yüzünden yalanladı. Onların en bedbahtı atıldığında, Allah'ın Resûlü onlara "Allah'ın devesi ve onun su hakkı!" dedi. Ama onlar, onu yalanladılar ve onu kestiler. Bunun üzerine Rableri onların günahları sebebiyle onları helak etti ve onu düzgün yaptı. Onun akıbetinden korkmaz!

بِطَغْوٰيهَا/***Azgınlığı yüzünden:*** Bu kelime "tuğyan, azgınlık" anlamında masdar olup bu fiili "طغيت/tağaytü" şeklinde söyleyenlerin lehçelerine göre "ye" harfi "vav" harfine dönüştürülmüştür. Kelimenin başındaki "be" harfi "kalem ile yazdım" sözündeki gibi "ile" anlamındadır veya sebep bildirmektedir. Sebep bildirdiği takdirde "azgınlıkları sebebiyle" anlamına gelir. İbn Abbâs bu âyetin anlamının "Azaplarını inkâr ettiler" demek olduğunu söylemiştir. "فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ/***Semûd'a gelince; onlar azgın bir şeyle helak edildiler***"[503] âyeti de onun bu görüşünü desteklemektedir.

---

503 Hâkka 69/5.

اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا/Onların en bedbahtı atıldığında: Buradaki “اِذْ/*iz*” edatının âmili “كَذَّبَتْ/***kezzebtü***” veya “بِطَغْوٰيهَا/***bi-tağvâhâ***” kelimeleridir. “انْبَعَثَ/***İnbease***” fiili “deveyi kesmek için hızla ve atılarak çıktı” anlamına gelmektedir. “اَشْقٰيهَا/***En bedbahtı,***” adı Kaddâr b. Sâlif olan Semûd kavminin en haylaz insanıdır. “اَشْقٰيهَا/***Eşkâhâ***” kelimesiyle bir topluluğun kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü ismi tafdil anlamında “أفعل/ ef’alü” veznindeki kelimeler isim tamlamasında kullanıldığı zaman hem tek kişi hem de bir topluluk için kullanılabilmektedir. En kuvvetli ve en meşhur olan birinci görüştür.

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ/Allah’ın Resûlü onlara şöyle dedi: Burada Sâlih *aleyhisselâm* kastedilmektedir.

نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا/Allah’ın devesi ve onun su hakkı!: Bu ifade “Allah’ın devesini koruyun” veya “Allah’ın devesine dikkat edin” takdirinde gizli fiilden dolayı mansubdur. “سُقْيٰيهَا/***Sükyâhâ***” kelimesi devenin sudan içme sırası hakkıdır.

فَعَقَرُوهَا/Onu kestiler: Burada deveyi kesme fiili bir topluluğa izafe edilmiştir. Çünkü onların hepsi bunu yapma hususunda ittifak etmişler ancak bu işi onlardan bir kişi yapmıştır.

فَدَمْدَمَ/Helak etti: Bu kelimeyle Allah’ın onlara azabı indirdiği ifade edilmektedir. Bu ifadede bir korkutma vardır.

بِذَنْبِهِمْ/Onların günahları sebebiyle: Yani onların işlemiş oldukları günahlar sebebiyle. Bu günah da Sâlih *aleyhisselâm*’ı yalanlamaları veya deveyi kesmeleridir.

فَسَوّٰيهَا/Onu düzgün yaptı: İbn Atiyye’ye göre, bu ifadenin manası “hiçbir ferdini ayırmadan kabilenin tamamını helak etmiştir” şeklindedir. Zemahşerî’ye göre “فَسَوّٰيهَا/***fe-sevvâhâ***” fiilindeki mef’ûl zamiri ile oranın helak edilmesi kastedilmiştir ve bu ifade “onların arasını tesviye etti” manasındadır.

وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا/Onun akıbetinden korkmaz!: Buradaki ***“korkmaz”*** fiilinin fâili Allah Teâlâdır, ***“onun akıbetinden”*** ifadesindeki ***“onun”***

zamiriyle "helak etmesi" ve "onu yani helaki düzgün yapması" kastedilmektedir. Yani Allah onların helak edilmesinin akıbetinden korkmaz ve kralların amellerinin sonuçlarından korkmasının aksine O'nun bundan dolayı bir çekincesi olmaz. Burada Sâlih'in kavminin Allah katındaki değersizliği ifade edilmektedir. Bir görüşe göre ***"korkmaz"*** fiilinin fâili Sâlih'tir ancak bu görüş zayıftır. Bu âyet "وَلَا/***velâ"*** ve "فَلَا/***felâ"*** şeklinde okunmuştur.[504] Bir görüşe göre "وَلَا/***velâ"*** şeklinde okunduğunda fâil Sâlih'in kavminin en bedbahtı olan kişidir ve cümle hâl konumundadır. Yani deveyi kesmek için hızla çıktı ve yapacağı bu işin akıbetinden korkmadı. Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır.

---

504 Nâfi' ve İbn Âmir "فَلَا" şeklinde, diğerleri ise "وَلَا" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 140.

سُورَةُ اللَّيْلِ

92. LEYL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ {١} وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ {٢} وَمَا خَلَقَ
الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ {٣} اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ {٤}

1-4. Kapladığı zaman geceye, ortaya çıktığı zaman gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki çabalarınız farklıdır.

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى/*Kapladığı zaman geceye:* Yani örttüğü zaman. Burada mef'ûl hazfedilmiştir ve o da ***"onu örttüğünde geceye"***[505] âyetinden anlaşıldığı üzere güneş veya ***"gece gündüzü örter"***[506] âyetinde belirtildiği üzere gündüz ya da gecenin örttüğü her şeydir.

وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى/*Ortaya çıktığı zaman gündüze:* Yani zuhur ettiği ve açığa çıktığı zaman. Gündüz güneşin doğuşuyla, gün ise fecrin doğuşuyla başlar.

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى/*Erkeği ve dişiyi yaratana:* Buradaki "مَا/***mâ***" ismi mevsulü akıllı varlıklar için kullanılan "مَنْ/men" anlamındadır ve

---

505 Şems 91/4.
506 A'râf 7/54.

bununla Allah kastedilmektedir. Zatın değil sıfatın kastedilmiş olması sebebiyle "مَنْ/men" edatı kullanılmamıştır. Burada sanki "Erkeği ve dişiyi yaratmaya kadir olan" denilmektedir. Bir görüşe göre "مَا/*mâ,*" masdariyye anlamındadır. İbn Mes'ûd, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu âyeti "وَالذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى/*ve'z-zekera ve'l-ünsâ*" şeklinde okuduğunu rivayet etmiştir.[507]

اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى/*Çabalarınız farklıdır:* Bu âyet yeminin cevabıdır ve manası "sizin ameliniz farklıdır, onlardan bazıları iyilikler ve bazılar ise kötülüklerdir" şeklindedir. "شَتّٰى/***Şettâ***" kelimesi "شتيت/şetît" kelimesinin çoğuludur.

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ {٥} وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ {٦} فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ {٧}

5-7. Veren ve sakınan ve en güzeli tasdik edene gelince; Biz de onu en kolaya hazırlarız.

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى/*Verene gelince:* Yani "malını zekât, sadaka ve benzeri şekillerde veren" veya "bütün alanlarda Allah'a itaat etmek sûretiyle O'nun haklarını yerine getiren" ve "Allah'tan sakınan."

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى/*En güzeli tasdik eden:* Yani "güzel hasleti" ki o da İslâm'dır. Bu sebeple bazıları onu "lâ ilâhe illallah" sözü olarak ifade etmişlerdir veya "güzel bir sevap vermektir" ki o da cennettir. Bir görüşe göre, mutlak manada, ecir ve sevaptır, başka bir görüşe göre ise "İnfak eden kişiye verilen mükâfat" kastedilmiştir.

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى/*Biz de onu en kolaya hazırlarız:* Yani Biz onu en kolay yola hazırlarız. Bu da iyilikler yapmak ve kötülükleri terk etmektir. Bunun zıddı da en zora hazırlamaktır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Amel yapın. Zira herkese yaratıldığı şey kolaylaştırılır"***[508] buyurmuştur. Yani Allah o kişiyi kendisi için takdir ettiği şeye hazırlar ve ona iyilik veya kötülük yapmayı kolaylaştırır.

---

507 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 462.
508 Buhârî, no: 4949; Müslim, no: 6903.

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ {٨} وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ {٩} فَسَنُيَسِّرُهُ
لِلْعُسْرٰىۜ {١٠} وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ {١١}

8-11. Cimrilik eden ve kendini müstağni gören ve en güzeli de yalanlayana gelince; Biz de onu en zora hazırlarız. Helak olduğu zaman da malı fayda vermez.

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى/***Cimrilik eden ve kendini müstağni görene gelince:*** Yani malını infak etmede veya mutlak manada Allah'a itaat etmede cimri davranan olmak üzere iki farklı şekilde anlaşılabilir. Çünkü buradaki "cimrilik etmek" fiili bir önceki âyetteki "vermek" fiiline, "kendini müstağni görmek" fiili de "sakınmak" fiiline karşılık olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde ***"en güzeli yalanlayan"*** ifadesi de ***"en güzeli tasdik eden"*** ifadesine karşılık olarak zikredilmiştir. Âyetteki "اسْتَغْنٰى/***isteğnâ"*** kelimesi "Kendisinin Allah'a ihtiyacı olmadığını düşünen ve bu sebeple Allah'ın vermediği ve ahireti bırakıp da dünya ile yetinen" anlamına gelmektedir. Medih içerikli âyet Ebû Bekir hakkında inmiştir. Çünkü o, Allah rızası için bütün malını infak etmiş ve Müslüman olan köleleri satın alarak onları özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bir görüşe göre, Ebu'd-Dahdâh hakkında inmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü bu âyet Mekke'de inmiş olup Ebu'd-Dahdâh ise Medine'de Müslüman olmuştur. Zemm âyeti ise Ebû Süfyân hakkında inmiştir. Ancak sonrasında gelen ***"Biz de onu en zora hazırlarız"*** âyeti sebebiyle bu görüş zayıftır. Zira Ebû Süfyân daha sonra Müslüman olmuştur.

وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰى/***Helak olduğu zaman da malı fayda vermez:*** Bu âyetteki olumsuzluk veya soru ifadesi olan "مَا/***mâ"*** inkâr anlamındadır. "تَرَدّٰى/***Tereddâ"*** fiilinin manası hakkında dört farklı görüş bildirilmiştir:

Birincisi: "Ölüm" anlamına gelen "ردى/radâ" kelimesinden türemiş olup helak olmak anlamındadır.

İkincisi: "Kabre düşmek" anlamındadır.

Üçüncüsü: “Cehenneme düşmek” anlamındadır.

Dördüncüsü: “Ridasının omuzlarından düşmesi” anlamındadır.

اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰىۘ {١٢} وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى {١٣} فَاَنْذَرْتُكُمْ نَاراً تَلَظّٰىۚ {١٤} لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰىۙ {١٥} اَلَّذ۪ي كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ {١٦}

12-13. Doğru yolu göstermek Bize aittir. Şüphesiz ahiret de dünya da Bizimdir. 14. Alevli bir ateşle sizi uyardım. 15-16. Ona ancak yalanlayıp yüz çeviren kötüler girer.

اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى/***Doğru yolu göstermek Bize aittir:*** Yani iyiliği ve kötülüğü açıklamak. Mutezile’nin aksine Eş’arîlere göre burada kastedilen irşat etmek değildir.

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَاراً تَلَظّٰى/***Alevli bir ateşle sizi uyardım:*** Bu söz Allah tarafından veya başına “De ki” takdir edilerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından söylenmiş bir ifadedir.

لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى/***Ona ancak kötüler girer:*** Mürcie bu âyeti ve devamındaki ***“yalanlayıp yüz çeviren”*** ifadesini delil göstererek cehenneme sadece kâfirlerin gireceğini söylemiştir.

Âlimler bu âyetleri üç farklı şekilde yorumlamışlardır:

Birincisi: Cehenneme ebedi olarak kalmak üzere sadece kâfirler girer.

İkincisi: Burada cehennemin belli bir bölümü kastedilmektedir.

Üçüncüsü: Allah burada belli bir inkârcı kötü kişiden bahsetmektedir. Nitekim buna karşılık olarak da sonrasındaki âyette “الْاَتْقٰى/***el-etkâ”*** ifadesiyle Ebû Bekir *radıyallahu anh* kastedilmiştir. Böylelikle söz, genel manada durum bildiren mahreçten değil, hususi manada medih ve zem bildiren mahreçten çıkmıştır.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰىۙ {١٧} اَلَّذ۪ي يُؤْت۪ي مَالَهُ يَتَزَكّٰىۚ {١٨} وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ {١٩} اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ {٢٠} وَلَسَوْفَ يَرْضٰى {٢١}

17-18. Temizlenmek üzere malını veren iyiler ondan uzak tutulurlar. 19-21. Yüce Rabbinin rızasını istemekten başka O'nun nezdinde hiç kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur. Ve hoşnut olacaktır.

يَتَزَكّٰى/***Temizlenmek üzere:*** Bu kelime "zekât ibadetinin yapılması" veya "temizlenme" anlamında kullanılmıştır. Yani bunu yaptığı takdirde Allah katında temiz olur veya günahlarından temizlenir. Bu fiil "يُؤْت۪ي مَالَهُ/ ***malını veren"*** ifadesinden bedel veya zamirden hâldir.

وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى/***O'nun nezdinde hiç kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur:*** Yani iyiliği, kendisine daha önce verilmiş nimetlere karşılık olarak yapmaz, bilakis samimi bir şekilde Allah rızası için yapar. Bir görüşe göre anlam "Yaptığı şey karşılığında gelecekte hiç kimseden bir karşılık beklemez" şeklindedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir ve bu âyetin Ebû Bekir'in Bilâl el-Habeşî'yi azat etmesi üzerine Kureyşli kâfirlerin "Bilâl'in geçmişten ondan bir alacağı var"[509] demeleri üzerine nâzil olmuş ve onların yanlış düşündüklerini bildirmiştir.

اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ/***Rabbinin rızasını istemekten başka:*** Bu munkatı istisnadır.

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى/***Ve hoşnut olacaktır:*** Allah onu ahirette hoşnut edeceğini vadetmiştir.

---

509 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 480.

سُورَةُ الضُّحَى

93. DUHÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالضُّحٰىۙ {١} وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ {٢} مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ {٣}

1-3. Kuşluk vaktine ve sükûna erdiği zaman geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı.

وَالضُّحٰى/***Kuşluk vaktine yemin ederim:*** Bu ifadeyle ilgili açıklamalar Şems sûresinde yapılmıştı.

وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى/***Sükûna erdiği zaman geceye:*** Bu âyetle ilgili dört görüş bulunmaktadır. Bunlar; geldiği zaman, geri gittiği zaman, karardığı zaman ve sükuna erdiği zaman yani karar kılıp istiva ettiği zaman veya insanların ve seslerin sustuğu zaman. Bu sebeple rüzgârsız geceye "ليلة ساجية/leyletün sâciyetün" ve göze çarpmayan sakin tarafa da "طرف ساج/ tarfün sâcin" denilmektedir. Bu görüş kelimenin kök anlamına en yakın mana olup İbn Atiyye'nin tercihi de bu yöndedir.

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى/***Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı:*** Bu âyet "vedâ" kökünden "وَدَّعَكَ/***veddeake***" ve "terk etmek" anlamında "وَدَعَكَ/***vedeake***" şeklinde okunmuştur.[510] Vedâ, terk etmede mübalağa ifade etmektedir.

510 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 464.

وَمَا قَلٰى/ve darılmadı: Yani sana kızmadı. Buradaki "**قَلٰى/kalâ**" fiili ile sonraki âyetlerdeki "**فَاٰوٰى/fe-âvâ,**" "**فَهَدٰى/fe-hedâ**" ve "**فَاَغْنٰى/fe-eğnâ**" fiillerindeki mef'ûl zamirler mananın anlaşılmasında etkisi olmadıkları ve âyetlerin başlarının uyumlu olması için hazfedilmiştiir.

Bu âyetlerin nüzûl sebebi olarak şu olay nakledilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahiy gelmesinin gecikmesi üzerine Kureyşlilerin "Rabbi, Muhammed'i bıraktı ve ona küstü" demeleri üzerine onların iddialarını yalanlamak için bu âyetler inmiştir.[511] Bir görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in parmaklarına taş atılması sonucu parmakları iki veya üç gece boyunca kanamış ve bu esnada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kalkmamıştır. Bunun üzerine bir kadının "Muhammed'in şeytanının onu terk ettiğini düşünüyorum" demesi üzerine bu âyetler inmiştir.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰىۜ {٤} وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ
رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ {٥} اَلَمْ يَجِدْكَ يَت۪يماً فَاٰوٰىۖ {٦} وَوَجَدَكَ
ضَٓالاًّ فَهَدٰىۖ {٧} وَوَجَدَكَ عَٓائِلاً فَاَغْنٰىۜ {٨}

4. Sonraki senin için öncekinden daha hayırlıdır. 5. İleride Rabbin sana verecek ve hoşnut olacaksın. 6. Seni yetim bulup barındırmadı mı? 7. Seni dalalette bulup da yol göstermedi mi? 8. Seni fakir bulup zengin etmedi mi?

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰى/Sonraki senin için öncekinden daha hayırlıdır: Yani ahiret yurdu senin için dünyadan daha hayırlıdır. İbn Atiyye'ye göre, âyetteki **"sonraki"** ifadesiyle bu sûrenin nâzil olmasından sonraki dönemin, **"önceki"** ifadesiyle ise bu sûrenin inmesinden önceki dönemin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ancak bu görüşün doğru olma ihtimali uzaktır ve birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى/İleride Rabbin sana verecek ve hoşnut olacaksın: Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

511 Buhârî, no: 1073; Müslim, no: 4757.

sellem bu âyet indiği zaman ***"Öyleyse bu ümmetimden bir kişinin bile cehennemde kalmasından razı olmam"*** demiştir. Bazı âlimlere göre bu, Kur'ân'daki en ümit verici âyettir. İbn Abbâs ise şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in razı olması, Allah'ın ona cennette bin saray ile ihtiyaç duyduğu nimet ve hizmetleri vadetmesidir." Bir görüşe göre, hoşnut olması dünyadayken Mekke'nin fethedilmesi ve diğer olaylardır. Doğru olan görüş ise bu vadin Allah'ın ona ahirette vereceği her şeyi ve dünyada vereceği fetihler, Müslümanların çoğalması ve benzeri şeyleri kapsayacak şekilde anlaşılmasıdır.

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى/*Seni yetim bulup barındırmadı mı?:* Allah Teâlâ bu bölümde, hayatının önceki bölümünde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bahşettiği nimetleri sonraki bölümünde verecek olduklarıyla kıyas edebilmesi ve böylece nefsini güzelleştirip ümidini güçlendirmesi için saymaktadır. "وجد/Buldu" fiili bu âyetlerde "علم/bildi" anlamında kullanılmış olup iki mef'ûle müteaddi olmaktadır. Buna göre âyet "Sen yetim değil miydin ki Allah seni himaye etmiştir" şeklinde anlaşılmaktadır. Nitekim Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in babası daha o annesinin karnındayken vefat etmiş ve onu yetim bırakmıştır. Sonra ise henüz beş, bir görüşe göre sekiz yaşındayken annesi de vefat etmiştir. Onun bakımını üstlenen dedesi Abdülmuttalib ise o on iki yaşındayken ölmüştür. Bunun üzerine onu amcası Ebû Tâlib yanına alıp büyütmüştür. Cafer es-Sâdık'a Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in niçin yetim olarak büyüdüğü sorulmuş, o da "Hiçbir mahlukun onun üzerinde hakkı bulunmasın diye" şeklinde cevap vermiştir.

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَى/*Seni dalalette bulup da yol göstermedi mi?:* Bu konuda altı görüş bulunmaktadır:

Birincisi: "Seni şeriatı bilmekten sapmış hâlde buldu ve sana onu gösterdi." Buna göre ***"dalalet"*** ile Allah katından hakikatin gelmesine kadar din konusunda bilgisinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Nitekim ***"Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin"***[512] âyetinde de bu durum belirtilmektedir. İbn Atiyye ve diğer bazı âlimlerin de tercih ettiği bu görüş

512 Şûrâ 42/52.

en kuvvetli olandır. Buna göre âyetin manası, "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah kendisine bildirene kadar şeriatın tafsilatını ve bölümlerini bilmiyordu" şeklindedir. Buna rağmen o, Allah'ı inkâr etmemiş ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamış olup peygamber olarak görevlendirilmeden önce ve sonrasında bunları yapmaktan masumdur.

İkincisi: "Her ne kadar onların taptığı putlara sen tapmamış olsan da seni dalaletteki bir toplulukta sanki onlardan biriymiş gibi bir hâldeyken buldu." Bu yorum da birinci yoruma yakındır.

Üçüncüsü: "Seni hicret etmekten sapmış bir hâlde buldu ve sana hicretin yolunu gösterdi." Bu görüş sûrenin hicretten önce nâzil olmuş olması sebebiyle zayıftır.

Dördüncüsü: "Allah seni insanlar tarafından tanınmayan ve adından bahsedilmeyen bir hâlde buldu ve insanları sana yönlendirip onlara seninle doğru yolu gösterdi." Bu görüş âyette kastedilen manadan uzaktır.

Beşincisi: Âyetteki ***"dalalet/sapmak"*** ifadesiyle "yolunu kaybetmek" anlamı kastedilmektedir. Buna göre âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in küçüklüğünde Mekke'nin mahallelerinde yolunu kaybettiği ve sonra Allah'ın ona dedesinin evinin yolunu gösterdiği belirtilmektedir. Bir görüşe göre, sütannesi Halime'nin yanındayken yolunu kaybetmiş ve Allah ona yolunu göstermiştir. Başka bir görüşe göre, amcası Ebû Tâlib ile birlikte Şam'a giderken yolunu kaybetmiştir.

Altıncısı: Burada ***"dalalet"*** kavramı "muhabbet, sevgi" anlamında kullanılmıştır. Yani seni Allah'a karşı sevgi içinde buldu ve sana O'nun yolunu gösterdi. Nitekim Yusuf'un kardeşlerinin babalarına söyledikleri "تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ/***Allah'a yemin olsun ki, sen hâlâ eski şaşkınlığına devam ediyorsun***"[513] sözünde de bu ifade ile "sevgi" kastedilmiştir. Üstadımız Ebû Cafer b. ez-Zübeyr de bu görüşü dile getirmekteydi.

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنٰى/***Seni fakir bulup zengin etmedi mi?:*** Âyette geçen "عَائِلًا/***âilen***" kelimesi "fakir" anlamına gelmektedir. Bir kimse muhtaç

---

513 Yusuf 12/95.

hâlde bulunursa ona “عَائِلٌ/âilün,” fakirliği çok olursa “مُعِيلٌ/müîlün” denilmektedir. Âyette geçen fakirlik ve zenginlik mal yönündendir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in zengin kılınması Allah’ın ona yetecek miktarda mal vermesidir. Bir görüşe göre, Allah’ın kendisine verdiği miktardan hoşnut olmasıdır. Başka bir görüşe göre ise âyetin manası “Allah seni kendisine muhtaç hâlde buldu ve kendisiyle seni zenginleştirdi” şeklindedir.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ {٩} وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ
{١٠} وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ {١١}

9. Öyleyse yetimi ezme. 10. İsteyeni de azarlama.
11. Ve Rabbinin nimetini konuş.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ/***Öyleyse yetimi ezme:*** Yani “güçsüz olması sebebiyle onun malı ve hakkı üzerinde üstünlük kurma” veya “onun faydasına olacak şeyleri engellemek sûretiyle ona zarar verme.” Bir kişiyi ezme şekilleri çoktur ve âyetteki yasaklama bunların hepsini kapsamaktadır.

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ/***İsteyeni de azarlama:*** Âyette geçen “النهر/en-nehr” kelimesi “kötü davranmak ve bağırmak” anlamlarına gelmektedir. İhtiyacından dolayı isteyen birine bu şekilde davranmak yasaklanarak ***“Onlara yumuşak bir söz söyle”***[514] âyetinde belirtildiği üzere onlara karşı güzel söz söylemek ve dua etmek emredilmiştir. ***“İsteyen”*** ifadesiyle, kuvvetli olan görüşe göre yemek ve mal isteyen kişinin veya ilim isteyenin kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu iki âyette geçen “تَقْهَرْ/***tekher”*** ve “تَنْهَرْ/***tenher”*** ifadelerinde “rı” harfinden önce “he” harfinin getirilmesiyle lüzumu ma la yelzem sanatı bulunmaktadır.

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ/***Ve Rabbinin nimetini anlat:*** Bir görüşe göre bu âyette Kur’ân’ın yayılması ve risaletin tebliğ edilmesi kastedilmektedir. Doğru olan ise âyetin bütün nimetleri kapsayacak şekilde genel manada anlaşılmasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Nimetlerden***

---

514 İsrâ 17/28.

bahsetmek şükür ile olur”[515] buyurmuştur. Bu sebeple seleften bazı kimseler “لقد أعطاني الله كذا ولقد صليت البارحة كذا/Allah bana bunları verdi ve ben de dün şöyle ibadet ettim” demişlerdir. Bu şekilde konuşmak ancak şükür veya kendisine uyulması niyetiyle yapılırsa caiz olur. Övünme ve gösteriş niyetiyle yapıldığı takdirde caiz olmaz. Allah'ın bu sûrede önce üç nimetini sonra da bunlara karşılık üç tavsiyeyi nasıl zikrettiğine bir bak! ***“Seni yetim bulup barındırmadı mı?”*** sözüne karşılık ***“Öyleyse yetimi ezme,” “Seni dalalette bulup da yol göstermedi mi?”*** sözüne karşılık, isteyen kişi ile ilim talep edenin kastedildiğini söyleyenlere göre ***“İsteyeni de azarlama”*** veya diğer görüş sahiplerine göre ***“Ve Rabbinin nimetini anlat”*** ve ***“Seni fakir bulup zengin etmedi mi?”*** sözüne karşılık kuvvetli görüşe göre ***“İsteyeni de azarlama”*** veya diğer görüşe göre ***“Ve Rabbinin nimetini anlat”*** sözüyle karşılık vermiştir.

515 Hadisi bu lafızla bulamadım.

سُورَةُ أَلَمْ نَشْرَحْ

94. ELEM NEŞRAH/İNŞİRÂH SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ {١} وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ {٢}
اَلَّذٖي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ {٣} وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ {٤}

1. Senin göğsünü genişletmedik mi? 2-3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? 4. Senin zikrini yüceltmedik mi?

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ/***Senin göğsünü genişletmedik mi?:*** Bu âyet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in göğsünün genişletildiğinin ispatıdır. Bu âyetten sonra zikredilenler de ona verilen bazı nimetlerin sayılmasıdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in göğsünün genişletilmesi, ilim alması için genişletilmesi ve hikmet ve marifet ile nurlandırılmasıdır. Bir görüşe göre ise Cebrail tarafından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in küçüklüğünde veya İsrâ gecesinde kalbini çıkarıp yıkadığı zaman göğsünün yarılmasıdır.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ/***Yükünü senden alıp atmadık mı?:*** Bu âyet hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: Cumhura göre buradaki yük, günahlardır, onun alınıp atılması ise ***"Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar..."***[516] âyetinde de belirtildiği üzere günahların affedilmesidir. Bu yorum, peygamberlerin küçük günah işlemesini caiz görenlerin veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olmadan önceki günahlarının affedilmesinin kastedildiğini söyleyenlere göredir.

İkincisi: Yük, peygamberlik görevinin ağırlıkları ve sorumluluklarıdır, onun atılması ise Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu konuda yardımcı olması ve risaleti tebliğ ettikten sonra özrünü hazırlamasıdır.

Üçüncüsü: Bu yük, peygamber olmadan önceki şaşkınlığıdır. Çünkü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kavmini sapkınlık içinde görüyordu ancak henüz Allah'tan kendisine açık bir görev gelmemişti. İşte bu ortamda Allah onun üzerine peygamberlik görevini ve şeriatı yükledi.

ٱلَّذِيٓ أَنقَضَ ظَهۡرَكَ/***Belini büken:*** Burada bir önceki âyette zikredilen yükün ağırlığı ve onun üzerindeki baskısı ifade edilmektedir. Hâris el-Muhâsibî şöyle demiştir: Peygamberlerin günahlarının, küçük ve affedilmiş olmasına rağmen ***"ağırlık"*** olarak tanımlanması onların bu günahları önemsemeleri ve üzülmeleri sebebiyledir. Çünkü Allah'tan korkularının şiddeti sebebiyle Allah katında bu günahlar küçük olmalarına rağmen onlar üzerinde bir ağırlık oluşturmaktadır. Nitekim bir hadiste şöyle nakledilmektedir: ***"Mü'min günahlarını üzerine düşmek üzere olan bir dağ gibi görür, münafık ise günahlarını burnunun üzerinde uçan bir sinek gibi görür."***[517]

أَنقَضَ ظَهۡرَكَ/***Enkada zahrak:*** Bu ifade "binaların yıkılması" veya "ağır bir şey yüklenildiği zaman sırttan duyulan ses" anlamlarından türemiştir.

---

516 Fetih 48/2.

517 Buhârî, no: 5949.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ/Senin zikrini yüceltmedik mi?: Yani senin adını yücelttik ve onu hem doğuda hem de batıda bilinir hâle getirdik. Bir görüşe göre, Peygamber'in isminin ezanda, hutbede, teşehhütte ve Kur'ân'daki bazı yerlerde Allah'ın adı ile birlikte zikredilmesidir. Bu konuda Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e **"Ben zikredildiğim zaman Benimle birlikte sen de zikredileceksin"** buyurduğu rivayet edilmiştir.

Eğer "Niçin âyetlerde sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiş olduğu hâlde **'لَكَ صَدْرَكَ/leke sadrak'** ve **'لَكَ ذِكْرَكَ/leke zikrak'** şeklinde denilmiştir?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Bu âyetlerde **"لَكَ/leke"** ifadesinin kullanılması Allah'ın ona değer verdiğini ve onun görevini önemsediğini göstermektedir.

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراًۙ {٥} اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراًۜ {٦} فَاِذَا
فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ {٧} وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ {٨}

5-6. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. 7-8. Boş kaldın mı hemen çabala ve yalnız Rabbine yönel.

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً/Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır: Bu ifade zorluktan sonra kolaylığın bulunduğunu vadetmektedir. Bunu yakınlık ifade eden **"مَعَ/mea"** edatını kullanarak ifade etmesi kolaylığın zorluğa yakın olduğuna delalet etmektedir.

Eğer "Bu âyet, önceki bölüm ile hangi yönden bağlantılıdır?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı Mekke'de iken kâfirlerin eziyetleri ve durumun kötülüğü sebebiyle zorluk içerisindeydiler. Allah da onlara kolaylığın geleceğini vadetmiştir. Önceki bölümlerde de Allah onu teselli etmek, onun moralini yükseltmek ve durumunu düzeltmek için nimetlerini sıralamış ve ümidini kuvvetlendirmiştir. Burada sanki şöyle demektedir: Sana bu nimetleri bahşeden elbette ki seni zafere ulaştıracak, seni üstün kılacak ve yakın zamanda bu zorlukları senin için kolaylık ile değiştirecektir.

İşte bu sebeple mübalağa ifade etmek için “إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً/***Zorlukla beraber bir kolaylık vardır***” sözünü tekrar etmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Zorluk, iki kolaylığa asla üstün gelemeyecektir”***[518] buyurmuştur. Bu söz ayrıca Ömer *radıyallahu anh*[519] ve İbn Mes'ûd'dan[520] da rivayet edilmiştir. Bu iki âyette zikredilen “zorluk” bir tanedir. Çünkü “الْعُسْرِ/***el-usr***” kelimesinin başındaki “ال/elif-lam” takısı “جاءني رجل فأكرمت الرجل/Bana bir adam geldi, ben de adama ikramda bulundum” sözünde olduğu gibi “ahit” ifade etmektedir. Ancak ***“kolaylık”*** ise her iki âyette de nekre olarak geldiği için iki tanedir. Bir görüşe göre, birinci kolaylık dünyada, ikinci kolaylık ise ahirettedir.

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ/***Boş kaldın mı hemen çabala:*** Âyetteki “فَانْصَبْ/***fensab***” emri “yorgunluk” anlamına gelen “النصب/en-nesab” kökünden türemiştir. Âyette “Bir işi bitirip boş kaldın mı hemen başka bir işe giriş” denilmektedir. Bu iki işin belirlenmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre “Farzları yerine getirdikten sonra nafileleri yapmaya başla,” başka bir görüşe göre “Namazı bitirince duaya başla,” bir diğer görüşe göre “Dünya meşgalelerini bitirince Rabbine ibadete başla” demektir.

وَإِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ/***Ve yalnız Rabbine yönel:*** Âyette mef'ûl olan “إِلٰى رَبِّكَ/***ilâ rabbike***” ifadesinin öne alınması yönelmenin yalnız Allah'a olması gerektiğini belirtmek içindir. Yani başkasına değil sadece Rabbine yönel.

---

518 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 495.

519 Mâlik, *Muvatta*, no: 1621; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, no: 10010.

520 İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm*, s. 197.

سُورَةُ التِّينِ

95. TÎN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ۙ {١} وَطُورِ سِينِينَ ۙ {٢} وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ ۙ {٣} لَقَدْ
خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۘ {٤} ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ ۙ {٥}
اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۜ {٦}

1-5. İncire, zeytine, Sînâ dağına ve bu emin beldeye yemin ederim ki, Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. 6. Fakat iman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen bir ecir vardır.

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ/***İncire, zeytine yemin ederim ki:*** Bu âyet hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Âyette geçen incir yenilen, zeytin ise yağı sıkılan meyvedir. Allah bu iki meyve üzerine diğer meyvelerden üstün olmaları sebebiyle yemin etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbıyla birlikte incir yediği ve ***"Cennetten bir meyvenin inmiş olduğunu söyleseydim mutlaka bu meyveyi söylerdim. Çünkü cennetin meyvesi çekirdeksizdir. İncir yiyin. Zira incir basuru keser ve gut hastalığına***

faydalıdır" dediği rivayet edilmiştir.[521] Zeytin hakkında ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Zeytinin misvağı ne güzeldir. Zira o mübarek bir ağaçtandır ve hem benim hem de benden önceki peygamberlerin misvağıdır."***[522]

İkincisi: İncir ve zeytin ile iki yer kastedilmiştir. Sonra buraların neresi olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bunlar Şam bölgesinde iki dağdır. Biri Dımeşk'te olup incir yetişir, diğeri ise Îliyâ'da olup zeytin ağaçları yetişir. Buna göre, âyette sanki incir ve zeytinin yetiştiği yerlere yemin edilmiş olmaktadır. Bir başka görüşe göre, incir ile Şam mescidi, zeytin ile ise Beytü'l-Makdis kastedilmiştir. Bir diğer görüşe göre, incir ile Nûh mescidi, zeytin ile İbrahim mescidi kastedilmiştir. Kuvvetli olan görüş ise bunların Şam bölgesinde iki yer olduğudur ve buralar İsa *aleyhisselâm*'ın doğduğu ve yaşadığı yerlerdir. Zira Allah Teâlâ sonrasındaki âyetlerde üzerinde Musa *aleyhisselâm* ile konuşmuş olduğu Sînâ dağından ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i göndermiş olduğu şehirden bahsetmektedir. Böylece bu âyetler Tevrat'taki şu âyetlerin bir karşılığı olmaktadır: "Allah, Sînâ dağından geldi, İsa'nın bulunduğu yer olan Sâid'den doğdu ve Bârân dağlarından yani Mekke'de zuhur etti." Allah, Tevrat'ta da zikretmiş olduğu bu yerler üzerine, onlarla ilgisi olan peygamberlerin değerli olmaları sebebiyle yemin etmiştir.

وَطُورِ سِينِينَ/*Sînâ dağına:* Bu, Allah'ın üzerinde Musa *aleyhisselâm* ile konuştuğu Şam bölgesinde bulunan dağdır. Bu dağın izafe edildiği "**سِينِينَ/*sînîn*"** kelimesi "mübarek" anlamına gelmektedir. Burada mevsuf, sıfatına izafe edilmiştir. Ahfeş'e göre ise bu kelime "ağaçlı olan" anlamına gelmektedir ve tekili "سِينِينَة/sînîne" şeklindedir. Zemahşerî, bu kelimenin cem-i müzekker sâlim olarak "vav" ve "ye" harfleriyle veya "ye" harfinin aslî olup sondaki "nun" harfinin hareke ile i'râb almasının caiz olduğunu söylemiştir.

وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ/*Bu emîn beldeye:* Bu beldenin Mekke olduğunda ittifak vardır. "**الْاَمِينِ/*el-Emîn*"** kelimesi "الأمانة/emanet" veya ***"Ey Rabbim!***

521 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 470.
522 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 110.

Burasını güvenli bir belde kıl"[523] âyetinden anlaşılacağı üzere "الأمن/ emn" kökünden türemiştir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ/*Biz, insanı en güzel biçimde yarattık:* Bu konuda iki görüş bulunmaktadır.

Birincisi: "اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ/***Ahseni takvîm"*** sözüyle "görünüşün güzelliği, aklın kemâli, gençlik ve kuvvet," "اَسْفَلَ سَافِلِينَ/***esfele sâfilîn"*** sözüyle ise "zayıflık, yaşlılık ve bunamak" kastedilmektedir. Bu da tıpkı ***"Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz"***[524] ve ***"Gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir"***[525] âyetlerinde vurgulanan husus gibidir.

اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا/*Fakat iman edenler:* Bu âyet öncesindeki bölüm ile bağlantılı değildir ve bu görüşe göre, öncesindeki sözün manasının dışında olması sebebiyle "اِلَّا/***illâ"*** edatı "lakin" anlamında munkatı istisnadır.

İkincisi: "اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ/***Ahseni takvîm"*** sözü, iman üzere yaratılmayı, "اَسْفَلَ سَافِلِينَ/***esfele sâfilîn"*** ise küfrü veya cehennem ateşinde dış görünüşün bozulmasını ifade etmektedir. Bu yoruma göre, iman edip sâlih ameller işleyenler esfel-i sâfilîn'e döndürülmeyeceği için muttasıl istisna olur.

غَيْرُ مَمْنُونٍ/*Eksilmeyen:* Bu ifade daha önce açıklanmıştı.

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ {٧} اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ {٨}

7. Bundan sonra, din konusunda seni yalanlamaz.
8. Allah, hâkimlerin en hâkimi değil midir?

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ/*Bundan sonra, din konusunda seni yalanlamaz:* Bu konuda iki görüş vardır:

---

523 Bakara 2/126.
524 Yâsîn 36/68.
525 Rûm 30/54.

Birincisi: Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmekte ve ***"din"*** ile şeriat kastedilmektedir. Buna göre anlam "Artık senin peygamberliğinin gerçekliğine şehadet eden bu delillerden sonra şeriat konusunda seni hangi şey yalanlar?" şeklinde olur.

İkincisi: Burada kâfir insana hitap edilmekte ve ***"din"*** ile şeriat veya ahiretteki ceza kastedilmektedir. Buna göre "يُكَذِّبُكَ/***yükezzibüke"*** fiili "seni yalancı yaptı" anlamına gelmektedir. Çünkü hakkı inkâr eden kişi yalancıdır. Âyetin manası "Hangi şey Allah'ın seni en güzel şekilde yarattığını ve sonra aşağıların en aşağısına görderdiğini bilmene rağmen dini inkâr etmen sebebiyle yalancı yapmaktadır? Oysa Allah senin için bunları takdir ettiği gibi seni tekrar diriltmeyi de takdir edecektir. Öyleyse hangi şey sana ahirette yeniden dirilmeyi ve cezayı yalanlatıyor?" şeklinde olur.

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ/***Allah, hâkimlerin en hâkimi değil midir?:*** Burada bir hüküm bildirme ve kâfirlere tehdit vardır. Şöyle ki: Allah onlar aleyhine müstehak oldukları şeye hükmedecektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduğu zaman ***"Evet ve ben buna şahitlik edenlerdenim"*** derdi.[526]

526 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 364.

سُورَةُ الْعَلَق

96. ALAK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Sûrenin baş tarafı Hira mağarasında inmiştir ve bu bölüm kitabımızın başında zikretmiş olduğumuz Âişe *radıyallahu anhâ*'dan nakledilen hadise göre Kur'ân'dan ilk inen âyetlerdir.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ {١} خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ {٢} اِقْرَاْ وَرَبُّكَ
الْاَكْرَمُۙ {٣} اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ {٤} عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ {٥}

1-2. Yaratan Rabbinin adıyla oku! İnsanı bir alaktan yarattı. 3-5. Oku! İnsana bilmediklerini öğreten, kalemle öğreten Rabbin, en kerim olandır.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ/***Yaratan Rabbinin adıyla oku:*** Bu âyet iki farklı şekilde anlaşılabilir.

Birincisi: Kur'ân'ı Rabbinin ismini anarak veya Rabbinin ismiyle teberrük ederek oku. "بِاسْمِ رَبِّكَ/***Bismi rabbike***" ifadesi hâl olmak üzere mahallen mansubdur. Bu sebeple âyet "Kur'ân okumaya 'Bismillahirrahmânirrahîm' diyerek veya mutlak manada Allah'ın adını anarak başla" şeklinde takdir edilir.

İkincisi: "'Yaratan Rabbinin adıyla' sözünü oku!" şeklinde anlaşılır. Bu yoruma göre "بِاسْمِ رَبِّكَ/***bismi rabbike"*** ifadesi mef'ûl olur ki o da okunan lafızdır.

الَّذِي خَلَقَ/***Yaratan:*** Genel mana ifade etmek için mef'ûl hazfedilmiştir. Burada sanki "Her şeyi yaratan" denilmektedir. Sonraki âyette sahip oldukları harikuladelikler ve ibretler olması yönüyle insanı yarattığı özellikle belirtilmektedir. Burada ***"Rahmân Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı"***[527] âyetinde olduğu gibi "insanı yaratan" anlamının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Sonra da bu sözü ***"İnsanı bir alaktan yarattı"*** âyetiyle açıklamıştır. Burada geçen "عَلَقٍ/***alak"*** kelimesi "kan damlası" anlamına gelen "عَلَقَة/alaka" kelimesinin çoğuludur. Âyette ***"insan"*** kelimesiyle Âdemoğulları türü kastedilmektedir ve bu sebeple insan topluluğu kastedildiği için "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ/***O, sizi topraktan, sonra bir damladan, sonra 'alaka'dan yaratandır"***[528] âyetinden farklı şekilde "عَلَقٍ/***alak"*** kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü burada her bir insan tek olarak kastedilmiştir ve Âdem, çamurdan yaratılmış olması sebebiyle bu âyetteki ***"insan"*** kavramı içerisine girmemektedir.

اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ/***Oku! Rabbin, en kerim olandır:*** Burada ***"Oku!"*** emrini tekit amaçlı tekrar etmiştir ve "vav" harfi hâl vavıdır. Âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e moral destek vermektedir ve sanki "Benim sana emrettiğim şeyi yap! Zira Rabbin kerimdir" denilmektedir. Allah'ın kerim olduğunu beyan için ismi tafdil kalıbında "الْأَكْرَمُ/***el-ekrem"*** denilmesi mübalağa ifade etmek içindir.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ/***Kalemle öğretendir:*** Bu ifade bir önceki âyetteki "الْأَكْرَمُ/***en kerim olandır"*** sözünü açıklamakta ve öğretme nimetinin en büyük nimet olduğuna delalet etmekle birlikte bilgilerin kalıcı olması ile din ve dünya faydalarının bulunması yönüyle kalem ile yazmanın öğretilmesini özellikle vurgulamaktadır. İbnu'z-Zübeyr bu âyeti "عَلَّمَ الْخَطَّ بِالْقَلَمِ/***Kalem ile yazmayı öğretti"*** şeklinde okumuştur.[529]

---

527 Rahmân 55/1-2.
528 Mü'min 40/67.
529 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 782.

عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ/**İnsana bilmediklerini öğreten:** Burada insanın ilk başta onu bilmiyor hâlde olması yönüyle yazı yazmanın öğretilmesinin veya mutlak manada her şeyin öğretilmesinin kastedilmesi muhtemeldir. Bir görüşe göre buradaki ***"insan"*** kelimesiyle Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Kuvvetli olan görüşe göre ise genel manada insan cinsi kastedilmiştir.

كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ {٦} اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ {٧} اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ
الرُّجْعٰىۜ {٨} اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يَنْهٰىۙ {٩} عَبْداً اِذَا صَلّٰىۜ {١٠}
اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰىۙ {١١} اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ {١٢} اَرَاَيْتَ
اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ {١٣} اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰىۜ {١٤}

6-8. Hayır! Şüphesiz ki insan kendini müstağni görerek azar. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir. 9-10. Namaz kılarken bir kulu men edeni gördün mü? 11-12. Ne dersin, eğer o doğru yolda ise yahut takvayı emrediyorsa! 13. Ne dersin, eğer yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa! 14. Allah'ın, gördüğünü bilmez mi!

كَلَّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى/**Hayır! Şüphesiz ki insan azar:** Buradan itibaren sûrenin sonuna kadar olan bölüm ilk bölümden bir müddet sonra Ebû Cehil hakkında inmiştir. Şöyle ki: Ebû Cehil, malının çokluğu sebebiyle azmış ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düşmanlıkta çok ileri gitmişti. Âyetin başındaki "كَلَّا/***kellâ"*** edatının Ebû Cehil'i kınamak için veya "gerçek şu ki" anlamında ya da söze başlangıç ifadesi olarak kullanılmış olması muhtemeldir.

اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى/**Kendini müstağni görerek:** Bu cümle mef'ûlün li-eclih konumundadır. Yani "Kendisini müstağni gördüğü için azar" demektir. Âyetteki "görmek" kelimesi fiilin zamir üzerinde amel etmesinden de anlaşılacağı üzere "bilmek" anlamındadır. Nitekim bu durum sadece "efâl-i kulûb" için geçerlidir. Buna göre anlam "kendisini müstağni olarak bildi" şeklinde olur ve "اسْتَغْنٰى/***isteğnâ"*** fiili de ikinci mef'ûl olur.

اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى/***Kuşkusuz dönüş Rabbinedir:*** Bu söz, Ebû Cehil ve benzerleri için bir tehdittir.

اَرَاَيْتَ الَّذٖي يَنْهٰى عَبْداً اِذَا صَلّٰى/***Namaz kılarken bir kulu men edeni gördün mü?:*** Müfessirler bu âyette geçen "namaz kılan kulun" Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem,* onu namazdan men eden kişinin de Ebû Cehil -Allah ona lanet etsin- olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir olay anlatılmaktadır: Ebû Cehil, Mescid-i Harâm'da namaz kılmakta olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelmiş, onun namaz kıldığını görünce ona müdahale ederek namaz kılmasını engellemiştir.[530] Bir rivayete göre, Ebû Cehil "Eğer onu namaz kılarken görürsem boynuna basacağım" demiş ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i namaz kılarken gördüğü zaman ise korkuyla oradan uzaklaşmıştır. Kendisine "Niçin böyle yaptın?" denildiğinde ise "Benimle onun arasına ateşten, korkunç ve kanatları olan bir hendek girdi" diye cevap vermiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de o olayla ilgili olarak ***"Eğer o bana yaklaşsaydı melekler onu parça parça edeceklerdi"*** demiştir.

اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى/***Ne dersin, eğer o doğru yolda ise yahut takvayı emrediyorsa!:*** Öncesindeki ve sonrasındaki âyetlerde geçen "اَرَاَيْتَ/***eraeyte***" kelimesi "bana bildir" anlamında kullanılmıştır. Buna göre sanki bir cevaba ihtiyaç duyan bir sorudur. Burada bir taaccüb ve bildirim vardır. Bu âyetlerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya belli bir kişi kastedilmeksizin bütün muhataplara hitap edilmiş olması muhtemeldir. Bu fiil iki mef'ûle müteaddidir ve sonrasında iki yerde şart edatı olan "اِنْ/***in***" gelmiştir. Bunlar da "اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى/***eğer o doğru yolda ise***" ve "اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/***eğer yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa***" âyetleridir. Bu fiilin geçtiği üç yerde de "اَرَاَيْتَ/***eraeyte***" fiilinin mef'ûlü, iki şartın cevabı ve bu fiillere bitişik olan zamirler hakkında açıklama yapmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar da zamirlerin mercii olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre "اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى/***eğer o doğru yolda ise,***" "اَمَرَ بِالتَّقْوٰى/***takvayı emrediyorsa***" ve "كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/***yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa***" ifadeleridir.

---

530 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 523.

Zemahşerî bu konuda şöyle demiştir: "الَّذِي يَنْهٰى/***Ellezî yenhâ***" ifadesi bu sûrede geçen ilk "اَرَاَيْتَ/***eraeyte***" fiilinin birinci mef'ûlüdür ve bundan sonra gelen şart cümlesi ise ikinci mef'ûl konumundadır. Bundan sonra tekrar edilen "اَرَاَيْتَ/***eraeyte***" fiilleri tekit amaçlı olup zaittir ve bunların mef'ûle ihtiyaçları yoktur.

اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى/***Allah'ın, gördüğünü bilmez mi!:*** Bu söz bir önceki âyetteki "اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/***eğer yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa***" şeklindeki şart cümlesinin cevabıdır ve ayrıca her iki şartın birlikte cevabı durumundadır. "اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى/***Eğer o doğru yolda ise yahut takvayı emrediyorsa!***" cümlesindeki zamir ile namazdan men eden kişi yani Ebû Cehil kastedilmektedir. "اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/***Eğer yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa***" ifadesindeki zamir de aynı şekilde ona aittir. Buna göre bu pasajdaki âyetler şu şekilde takdir edilir: "Bana namaz kılmakta olan kulu men eden kişiden haber ver. Eğer bu men eden kişi doğru yolda ise veya yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa onun bütün hâllerini bilen Allah'ın, onun hidayette mi yoksa dalalette mi olduğunu, onun yalanladığını ve namazdan men ettiğini ve diğer şeyleri gördüğünü bilmiyor mu?" Sonuç olarak âyetin gayesi onu tehdit etmek, kınamak ve Allah'ın onu gördüğünü bildirmektir.

Zamirler konusunda İbn Atiyye ona muhalefet etmekte ve şöyle demektedir "اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى/***Eğer o doğru yolda ise yahut takvayı emrediyorsa!***" cümlesindeki zamirler ile namaz kılan kul, "اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/***Eğer yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa***" ifadesindeki zamir ile ise namazdan men eden kişi kastedilmektedir. İbn Atiyye ayrıca ikinci "اَرَاَيْتَ/***eraeyte***" fiilinin tekit için geldiğini söylemesinde de ondan farklı düşünmekte ve her üç yerde de bu fiilin bildirim amaçlı olduğunu ve her üç yerde de cevabının "اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى/***Allah'ın, gördüğünü bilmez mi!***" sözü olduğunu söylemektedir. Buna göre bunlardan her biriyle birlikte doğru olmakta ancak ifadenin sonunda ihtisar/kısaca gelmektedir.

Gaznevî ise şartın cevabı konusunda her ikisine de muhalefet etmekte ve şöyle demektedir: "اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى/***Eğer o doğru yolda ise***"

şart cümlesinin cevabı mahzûftur ve "Eğer o doğru yolda ise yahut takvayı emrediyorsa o kişi hak üzere ve ona tâbi olmak zorunlu olmaz mı?" şeklinde takdir edilmelidir. Bu yoruma göre, zamir İbn Atiyye'nin görüşüne uygun olarak namaz kılan kula aittir.

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ {١٥} نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ {١٦} فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ {١٧} سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ {١٨} كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ {١٩}

15-19. Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu perçeminden, o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. O, meclisini çağırsın. Biz de zebânîleri çağıracağız. Hayır! Ona uyma! Secde et ve yakınlaş!

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ/***Eğer vazgeçmezse, derhal onu perçeminden yakalarız:*** Âyette Ebû Cehil'in eğer küfründen ve azgınlığından vazgeçmezse perçeminden yakalanarak ateşe atılacağı vadedilmektedir. "النَّاصِيَة/***en-Nâsiye***" kelimesi başın ön tarafı demektir ve "فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ/***perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar***"[531] âyetinde de bu manada kullanılmıştır. "سفع/Sefea" fiili ise burada "bir şeyi yakalayıp çekmek" anlamındadır. Bir görüşe göre ise "سفعته النار/onu ateşte yaktım" cümlesini delil göstererek "yakmak" anlamındadır. Sûrede bu fiil "lam" harfi ve muhaffef "nun" harfiyle tekit edilmiş ve Mushaf'ta vakıf durumu gözetilerek "elif" ile yazılmıştır. Bu tehdit Bedir savaşında Ebû Cehil'in öldürülüp perçeminden tutularak sürüklenmesi ile gerçekleşmiştir.

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ/***O yalancı, günahkâr perçeminden:*** Bir önceki âyetteki "النَّاصِيَة/***en-nâsiye***" kelimesi yerine nekre hâlinde "نَاصِيَة/***nâsiye***" kelimesi getirilmiş ve mecazi olarak yalancılıkla ve günahkâr olmakla vasfedilmiştir. Zira "yalancı günahkâr" olan hakiki anlamda o perçemin sahibidir. "اَلْخَاطِئُ/el-Hâtiü" kelimesi "günahı bilerek işleyen," "اَلْمُخْطِئُ/el-muhtiü" ise "günahı kasıtsız olarak işleyen" demektir.

---

531 Rahmân 55/41.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ/*O, meclisini çağırsın:* Âyette geçen "نَادِي/***nâdî***" kelimesi "insanların toplandığı meclis" anlamına gelmektedir. Ebû Cehil şöyle demekteydi: "Muhammed beni tehdit mi ediyor? Allah'a yemin olsun ki, bu Mekke vadisinde meclis yönünden benden daha büyüğü yoktur." İşte bunun üzerine Ebû Cehil'i tehdit etmek ve onun acizliğini bildirmek için bu âyet inmiştir. Âyette "O meclisindeki kişileri çağırsın ve onlar da eğer yapabiliyorlarsa Ebû Cehil'e yardım etsinler" denilmektedir. Sonrasındaki bölümde de cehennem zebanilerinin -ki onlar cehennemdeki azap melekleridir- çağırılacağının söylenmesi sûretiyle uyarılmaktadır. "الزَّبَانِيَة/***ez-Zebâniye***" kelimesi çoğul bir kelime olup tekili "الزِّبْنِيَة/ez-zibniye," bir görüşe göre ise "الزبنى/ez-zibniyyü" şeklindedir. Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: ***"Eğer o meclisini çağırsaydı zebânîler gözle görünür şekilde onu yakalayacaklardı."***[532]

وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ/*Secde et ve yakınlaş:* Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Kulun Rabbine en yakın olduğu an secde hâlindeki andır. Öyleyse secdede çok dua edin"***[533] hadisinde belirttiği üzere secdeler ile Allah'a yakınlaş. Şâfiî'ye göre bu âyet secde âyetidir,[534] Mâlik'e göre ise secde âyetlerinden biri değildir.[535]

532 Tirmizî, no: 3349.
533 Müslim, no: 1111.
534 Beyhakî, *Sünen*, no: 3532.
535 Mâlik, *Muvatta*, II, 25.

سُورَةُ الْقَدْرِ

97. KADİR SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Âlimler, Kadir gecesi hakkında on altı farklı görüş üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bunlar şu şekildedir: Kadir gecesi Ramazan ayının yirmi birinci, yirmi üçüncü, yirmi beşinci, yirmi yedinci, yirmi dokuzuncu gecesidir. Bu beş görüşte Kadir gecesinin Ramazan ayının son on gününün tek gecelerinde olduğu ileri sürülmektedir. Ayın günlerini ilk on günden saymaya başlayanların görüşlerine göre, bazı âlimler ayın sonundan başına doğru saymaya başlamışlar ve böylece tek geceleri; birinci gece olması sebebiyle otuzuncu geceyi, üçüncü tek gece olan yirmi sekizinci geceyi, beşinci gece olan yirmi altıncı geceyi, yedinci gece olan yirmi dördüncü geceyi ve dokuzuncu tek gece olan yirmi ikinci geceyi Kadir gecesi kabul etmişlerdir. Bunlar da diğer başka beş görüştür ve böylece on görüşü zikretmiş olduk.

On birinci görüş: Kadir gecesi sabit bir gece olmayıp Ramazan ayının son on gününde dönüp durmaktadır.

On ikinci görüş: Kadir gecesi Ramazan'ın tüm geceleri içerisinde gizlenmiştir. Ancak bu görüş Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Onu (Kadir gecesini) son on günde arayın"***[536] hadisi sebebiyle zayıftır.

536 Buhârî, no: 1917; Müslim, no: 2822.

On üçüncü görüş: Kadir gecesi bütün yıl içerisinde gizlenmiştir.

On dördüncü görüş: Kadir gecesi, Şaban ayının on beşinci gecesidir. Ancak bu son iki görüş ***"Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik"***[537] ve ***"Kendisinde Kur'ân'ın indirildiği Ramazan ayı"***[538] âyetlerine uymadığı için geçersizdir. Zira bu âyetler Kadir gecesinin Ramazan ayı içerisinde olduğunu göstermektedir.

On beşinci görüş: Kadir gecesi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra kaldırılmıştır. Bu görüş zayıftır.

On altıncı görüş: Bedir savaşının Ramazan ayının on yedinci gecesinin sabahında gerçekleşmiş olması sebebiyle Kadir gecesi on yedinci gecedir. Bu görüşlerin içerisinde tercihe en layık olan görüş Ramazan ayının yirmi birinci, yirmi üçüncü veya yirmi yedinci gecelerinden birisi olmasıdır. Çünkü bu üç gece hakkında Müslim, eserinde sahih hadisler nakletmiştir. Bunlar içerisindeki en meşhur görüş ise yirmi yedinci gece olmasıdır.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ {١} وَمَا أَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ
{٢} لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ {٣}

1. Biz onu Kadir gecesinde indirdik. 2. Kadir gecesinin ne olduğunu bilir misin? 3. Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ/***Biz onu Kadir gecesinde indirdik:*** Âyette **"onu"** zamiriyle Kur'ân kastedilmektedir ve sözün devamı da buna delalet etmektedir. Kur'ân'ın açıkça değil de zamir olarak zikredilmesi üç yönden onun değerine vurgu yapmaktadır.

Birincisi: Allah onu açık ismiyle değil de zamir olarak zikretmesi onun çok bilinir olması ve ismini söylemeye gerek olmaması sebebiyledir.

---

537 Kadir 97/1.
538 Bakara 2/185.

İkincisi: Allah Kur'ân'ı indirmek için en değerli vakti seçmiştir.

Üçüncüsü: Kadir gecesinde Kur'ân bütün hâlde semaya indirilmiş sonra Cebrail onu yeryüzüne yirmi yıllık süre boyunca indirmiştir.

Bir görüşe göre âyette "Biz onu Kadir gecesinin işlerinden biri olarak indirdik" denilmekte ve o zikredilmektedir. Bu görüş de zayıftır.

Kadir gecesi, işlerin takdir edildiği gece olması veya kadir kıymetinin çok olması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. ***"Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir"***[539] âyeti sebebiyle birinci görüş tercih edilir.

وَمَا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ/***Kadir gecesinin ne olduğunu bilir misin?:*** Bu ifade de Kadir gecesini yüceltmek içindir. Bazı âlimlere göre Kur'ân'da "وَمَا اَدْرٰيكَ/***vemâ edrâke"*** ifadesinin geçtiği her konuyu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bilmekteydi, "وَمَا يُدْرِيكَ/***vemâ yüdrîke"*** ifadesinin geçtiği konuları ise bilmemekteydi.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ/***Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır:*** Âyette Kadir gecesini değerlendiren kişiye Allah'ın bin aylık ibadet sevabı yazacağı bildirilmektedir. Bazılarına göre, içerisinde Kadir gecesi bulunmayan bin ay kastedilmektedir. Sahih bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kim inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini (ibadetle) değerlendirirse onun geçmiş günahları affedilir"***[540] buyurmuştur.

Âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay nakledilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e önceki zamanlarda bir ay boyunca Allah'a ibadet etmiş olan bir adamdan bahsedildi. Müslümanlar bu anlatılanlardan çok etkilendiler ve kendi ömürlerinin böyle bir şey yapmak için az olduğunu gördüler. Allah da onlara Kadir gecesini verdi ve onu böylesi uzun bir süre ibadet etmekten daha üstün kıldı. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in

---

539 Duhân 59/4.

540 Buhârî, no: 1802; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 8576.

torunu Hasan, Muâviye'ye biat ettiği zaman insanlar tarafından kınandı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* rüyasında Ümeyyeoğullarının bütün güçleriyle minberine doğru yöneldiğini görmüş ve onların ileride bin aylık bir süre için insanların yönetimini ele alacaklarını bilmiş ve bu sebeple üzülmüş, Allah da ona Ümeyyeoğullarının yönetiminden daha hayırlı olarak Kadir gecesini vermiştir."[541] Nitekim Hasan'ın Muâviye'ye biat etmesiyle batıdaki Ümeyyeoğullarının yöneticilerinin sonuncusu olan Mervân el-Ca'dî'nin öldürülmesi arasında bin aylık bir zaman vardır.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ
{٤} سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ {٥}

4. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her iş için iner dururlar. 5. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ/***O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh iner dururlar:*** Âyette geçen ***"ruh,"*** Cebrail'dir. Bir görüşe göre, diğer meleklerin sadece bu gece görebildiği bir melek cinsidir. Onların inmeleri ise yeryüzünedir. Bir görüşe göre de yakın göğe inerler. Bu inişleri Kadir gecesini yüceltmek ve o geceyi ihya eden mü'minlere bir rahmet olması içindir.

مِنْ كُلِّ اَمْرٍ/***Her iş için:*** Bu ifade önceki bölümle bağlantılıdır. Âyette meleklerin Kadir gecesinde Allah'ın bu yıl için hükmettiği işler için indikleri bildirilmektedir. Bu konudaki bir rivayette Allah'ın meleklere o yıl gerçekleşecek olan eceller, rızıklar ve bunların dışındaki şeyleri bildirdiği ve onların da yılın tamamında aldıkları görevleri yerine getirdikleri belirtilmektedir. Bir görüşe göre, buradaki "مِنْ/***min***" edatı "بِ/bi" anlamındadır. Yani "her iş ile birlikte inerler." Ancak bu görüş zayıftır. Bir görüşe göre ise "مِنْ/***min***" edatı sonraki bölüm ile bağlantılıdır. Buna göre anlam "O gece, bütün işlerden yani her türlü afetten selamettedir" şeklinde olmaktadır. Mücâhid, o gece hiç kimseye hastalık

---

541 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 570.

çatmayacağını söylemiştir.[542] Kuvvetli olan görüşe göre, cümle "مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/***min külli emr***" ifadesiyle bitmekte ve "سَلَامٌ هِيَ/***selâmün hiye***" ifadesiyle yeni bir cümle başlamaktadır. Buradaki "سَلَامٌ/***selâm***" kelimesiyle kastedilen mananın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, bu kelime "selâmet" anlamındadır. Başka bir görüşe göre "selam vermek" anlamındadır. Çünkü melekler o geceyi ihya eden mü'minlere selam verirler. Aynı şekilde bu kelimenin i'râbı hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre "سَلَامٌ هِيَ/***selâmün hiye***" sözü mübteda ve haberdir. Bu ifadeyi ister öncesiyle bağlantılı ister ayrı kabul edelim her iki durumda da bu yorum geçerli olur. Başka bir görüşe göre, "سَلَامٌ/***selâm***" ifadesi "O gece selamdır" veya "O gece söylenen söz selamdır" takdirinde gizli bir mübtedanın haberidir. "هِيَ/***Hiye***" zamiri ise yeni bir cümlenin mübtedasıdır ve haberi de "حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ/***fecrin doğuşuna kadar***" ifadesidir. Yani o gece fecrin doğuşuna kadar devam eder. Kıraat esnasında vakfın nerede yapılacağı i'râbın durumuna göre değişir. İbn Abbâs "هِيَ/***hiye***" zamirinin, sûrenin yirmi yedinci kelimesi olması sebebiyle Kadir gecesinin Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi olduğuna işaret ettiğini söylemiştir.[543]

---

542 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 570.
543 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 478.

سُورَةُ الْبَيِّنَة

98. BEYYİNE SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ
الْبَيِّنَةُ {١} رَسُولٌ مِنَ اللهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً {٢} فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ {٣}

1. Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar ayrılacak değillerdi. 2-3. Allah'tan, en doğru kitaplar bulunan tertemiz sahîfeleri okuyan bir elçidir.

Bu sûrede Allah öncelikle kâfirleri zikrettikten sonra onları ehli kitap ve müşrikler olmak üzere iki sınıfa ayırmış ve onların hepsinin kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklarını söylemiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilişini de onlara kanıt olarak göstermiştir. Âyette geçen "مُنْفَكِّينَ/***münfekkîn***" kelimesi "gruplara ayrılmak" anlamına gelmektedir. Bu ayrılma ile neyin kastedildiğine gelince; bu konuda dört farklı görüş vardır:

Birincisi: Âyetin manası "Onlar, kendileri aleyhine kanıtlık yapacak olan apaçık delil gelinceye kadar küfürlerinden ayrılacak değillerdir" şeklindedir.

İkincisi: Allah Teâlâ, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i peygamber olarak gönderinceye kadar onun peygamberliğini bilmekten ayrılacak değillerdir.

Üçüncüsü: İbn Atiyye'nin tercih ettiği görüşe göre, Allah, kendileri aleyhinde bir kanıt olarak bir peygamber gönderinceye kadar Allah'ın nazarından ve kudretinden ayrılacak değillerdir.

Dördüncüsü: Benim en kuvvetli olduğunu düşündüğüm görüşe göre, âyetin manası şöyledir: "Allah kendilerine bir kanıt olarak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i peygamber olarak gönderinceye kadar onlar dünyadan ayrılacak değillerdir. Zira onlar, kendilerine peygamber gelmeden önce dünyadan ayrılacak olsalardı 'Ey Rabbimiz! Keşke bize de bir peygamber gönderseydin!' derlerdi. Ancak Allah onlara bir peygamber gönderince artık onların böyle bir özürleri ve kendilerini kurtaracak bir dellilleri kalmamıştır." Bu yoruma göre, "مُنْفَكِّينَ/***münfekkîn***" kelimesinin "لا تبرح أو لا تزول حتى يكون كذا وكذا/Şöyle şöyle olana kadar bir yere ayrılma" sözündeki gibi bir anlamı olmaktadır.

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ/***Allah'tan, bir elçidir:*** Burada Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Bu ifade i'râb olarak bir önceki âyetteki "الْبَيِّنَةُ/***el-beyyine***" kelimesinden bedeldir veya gizli bir mübtedanın haberidir.

يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً/***Tertemiz sahîfeleri okuyan:*** Burada sahîfelerde bulunan Kur'ân kastedilmektedir.

فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ/***En doğru kitaplar bulunan:*** Yani hak ile kaim olan manaları dosdoğru kitaplar. "قَيِّمَةٌ/***Kayyime***" kelimesi "فَيْعَلَةٌ/fey'ale" vezninde olup mübalağa anlamı içermektedir. İbn Atiyye ise bu ifadenin "kitapların hükümleri bulunan" takdirinde muzafın hazfi olduğunu söylemiştir. Ancak "كُتُبٌ/***kütüb***" kelimesi "yazılmış, görev kılınmış" anlamında olduğu için böyle bir hazfe gerek yoktur.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ
{٤} وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ
وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ {٥}

4. Kitap verilenler, açık delil kendilerine geldikten sonra bölündüler. 5. Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Sağlam din de budur.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ/***Kitap verilenler, açık delil kendilerine geldikten sonra bölündüler:*** Yani onlar Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliği hususunda ancak onun gerçek peygamber olduğunu öğrendikten sonra ihtilaf etmişlerdir. Burada ***"And olsun ki, Musa'ya kitabı verdik de onda anlaşmazlığa düşüldü"***[544] âyetinde de belirtildiği gibi onların dinleri hususunda bölündüklerinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Sûrenin başında diğer gruplarla birlikte zikredilmiş olmalarına rağmen bu âyette sadece ehli kitap zikredilmiştir. Çünkü onlar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğinin doğru olduğunu kendi kitaplarında bulunan bilgilerden dolayı bilmekteydiler.

وَمَا اُمِرُوا/***Onlara emredilmişti:*** Bu âyette onlara Tevrat'ta ve İncil'de, sadece Allah'a ibadet etmelerinin emredildiği ancak onların bunu tahrif ettikleri ve değiştirdikleri bildirilmektedir. Âyetin manasının "Onlara Kur'ân'da sadece Allah'a ibadet etmeleri emredilmiştir. Öyleyse hangi sebepten dolayı bunu inkâr edip gerçeği görmezden geliyorlar?" şeklinde olması da muhtemeldir.

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ/***Dini yalnız O'na has kılarak:*** Mâlikîler bu âyetten abdest alırken niyet etmenin gerekli olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak bunun doğru olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü buradaki "ihlâs" kavramı ile tevhit inancının alınıp şirkin terk edilmesi veya riyadan uzak durulması kastedilmektedir. Zira ihlâs, tevhitte ve amellerde bulunması

---

544 Hûd 11/110.

istenen bir husustur. Tevhitte ihlâsın zıddı açık şirk, amellerde ihlâsın zıddı ise gizli şirktir ki o da riyadır.[545] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Riya en küçük şirktir."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Rabbinden rivayet ettiği bir kutsi hadiste şöyle buyurulmaktadır: ***"Ben şirkten müstağni olanların en üstünüyüm. Onun için kim bir amelinde Bana ortak koşarsa artık onu ve ortak koştuğu şeyi baş başa bırakırım."***[546]

Bil ki, ameller üç çeşittir: Emredilenler, yasaklananlar ve serbest bırakılanlar.

Emredilenlere gelince; bu amellerdeki ihlâs ile başka bir niyeti karıştırmadan amelde sadece Allah'ın rızasını kazanmaya niyet etmek kastedilmektedir. Eğer böylesi saf bir niyetle yapılırsa bu amel ihlâslı ve makbul olur. Eğer dünyevi bir kazanç, başkaları tarafından övülmek ve bunların dışında, Allah'ın rızasını kazanmaktan başka bir niyet gözetilirse bu amel sırf gösteriş için yapılmış ve reddedilmiş olur. Eğer ameldeki niyet bu ikisi arasında müşterek olursa bunda ayrıntılar vardır ve üzerinde düşünmek ve çeşitli ihtimalleri gözetmek gerekir.

Yasaklananlara gelince; eğer böylesi bir şey bilinçli bir niyet olmadan terk edilirse onun yapılmaması sebebiyle bir sevap kazanılmaz. Ancak kişi o yasaklanan şeyi Allah rızasını kazanma niyetiyle terk ederse sevapla birlikte sorumluluktan da kurtulmuş olur.

Serbest bırakılanlara gelince; bunlar yemek, içmek ve cinsel ilişkiye girmek gibi şeylerdir. Bunlar belli bir niyet olmadan yapılırsa karşılığında bir şey kazanılmaz. Ancak bunları yaparken dahi Allah rızası gözetilirse karşılığında sevap kazanılır. Böylelikle yapılması mübah olan bütün davranışları Allah rızası niyetiyle yapmak sûretiyle Allah'a yakınlaştırıcı bir amel hâline getirmek mümkündür. Örneğin; ibadet yapmak için güç kazanmak amacıyla yemek yemek ve zinadan kaçınmak niyetiyle kendi eşiyle cinsel ilişkiye girmek gibi.

---

545 Hâkim, *Müstedrek*, no: 7937.
546 Müslim, no: 7666; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 962.

حُنَفَاءَ/**Hanifler:** Bu kelime "حَنِيف/**hanîf**" kelimesinin çoğuludur. Bu kavramla ilgili daha önce açıklamalar yapılmıştı.

وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ/**Sağlam din de budur:** Bu âyet "sağlam millet" veya "sağlam topluluk" şeklinde takdir edilmektedir. Bu sûrede "الْقَيِّمَةِ/**el-kayyime**" kavramı bizlere açıklanmaktadır. Âyetin manası "Allah'a ibadet etmenin, sadece O'nun rızasını gözetmenin, namazı kılmanın, zekâtı vermenin emredildiği din, İslâm dinidir. Artık hangi sebepten ötürü o dine girmiyorlar?" şeklindedir.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ {٦} اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۙ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ {٧} جَزَٓاؤُ۬هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَداًۜ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ {٨}

6. Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en şerlileri onlardır. 7. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; halkın en hayırlısı da onlardır. 8. Onların Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu, Rabbinden korkan içindir.

الْبَرِيَّةِ/**el-Beriyye:** "Halk" anlamına gelmektedir. Çünkü insanları Allah yaratmış ve yoktan var etmiştir. Bu kelime hemzeli olarak "الْبَرِيئَةِ/**el-berîe**" şeklinde de okunmuştur[547] ki kelimenin aslı bu şekildedir. Ancak Araplarca çok kullanılan bir kelime olduğu için hemze, "ye" harfine dönüştürülmüştür.

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ/**Allah onlardan hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır:** Bu hoşnutluğun dünyada mı ahirette

547 Nâfi' ve İbn Zekvân "الْبَرِيئَةِ" şeklinde, diğerleri ise "الْبَرِيَّةِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 461.

mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. İnsanların Allah'tan dünyada hoşnut olmaları O'nun hükümlerinden ve dininden hoşnut olmayı ifade eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan ve peygamber olarak Muhammed'den hoşnut olan kişi imanın tadını almıştır."***[548] Onların Allah'tan ahirette hoşnut olmaları ise cennette Allah tarafından kendilerine verilen nimetlerden hoşnut olmalarını veya ***"Allah cennette şöyle diyecek: 'Ey cennet ehli! Size daha fazla vermemi istediğiniz bir şey var mı?' Onlar şöyle diyecekler: 'Ey Rabbimiz! Sen âlemler içerisinde hiç kimseye vermediğin şeyleri bizlere vermişken biz daha ne isteyelim?' Allah buyuracak: 'Benim katımdan bundan daha üstünü var. O da sizden hoşnut olmam ve asla sizlere kızmamamdır'"***[549] hadisinden anlaşılacağı üzere Allah'ın onlardan hoşnut olmasını ifade eder.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ/***Bu, Rabbinden korkan içindir:*** Bu ifade Allah'tan korkmanın faziletine delildir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah korkusu, her hikmetin başıdır."***

---

548 Müslim, no: 120; Tirmizî, no: 2623.
549 Buhârî, no: 6183; Müslim, no: 2829.

سُورَةُ الزَّلْزَلَة

99. ZELZELE/ZİLZÂL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ {١} وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ {٢} وَقَالَ
الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ {٣} يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ {٤} بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ {٥}

1-5. Yerküre sarsıntısıyla sallandığı, yerküre ağırlıklarını çıkardığı ve insan "Ona ne oluyor?" dediği zaman, işte o gün Rabbinin ona vahyetmesiyle haberlerini anlatır.

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ/***Yerküre sallandığı zaman:*** Yani hareket ettiği ve titrediği zaman.

زِلْزَالَهَا/***Sarsıntısıyla:*** Bu mef'ûlü mutlaktır. Kelimenin yerküreye izafe edilmesi olayın dehşetini belirtmek içindir. Böylelikle sanki "Yerkürenin cüssesinin büyüklüğüne yakışan şekilde bir sarsıntı" denilmektedir.

وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا/***Yerküre ağırlıklarını çıkardığı zaman:*** Burada yerin içinde bulunan ölüler kastedilmektedir. Bu olay Sûr'a ikinci üfürülüşünde gerçekleşecektir. Bir görüşe göre, bu çıkacak olan ağırlıklar yerde gömülü olan hazinelerdir. Ancak hazinelerin çıkışı Deccâl'in zuhur edeceği zaman gerçekleşeceği için bu görüş zayıftır.

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا/***İnsan "Ona ne oluyor?" dediği zaman:*** Yani yeryüzünün bu durumundan şaşkınlığa düştüğü zaman. Burada bütün insan türünün veya gerçekleşeceğine inanmadıkları bir olayı görmeleri sebebiyle özellikle kâfirlerin kastedilmiş olması muhtemeldir.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا/***İşte o gün haberlerini anlatır:*** Bu âyette o gün gerçekleşecek olan dehşetli olaylardan Allah'ın anlatması ifade edilmektedir. Bu da yeryüzünün lisanı hâliyle mecazen anlatacak olmasıdır. Bir görüşe göre, bu âyet hakiki manada yeryüzünün insanların üzerinde yapmış oldukları amellere şahitlik edeceğini bildirmektedir. "تُحَدِّثُ/***Tühaddisü"*** fiili iki mef'ûle müteaddidir ancak bunlardan birincisi hazfedilmiştir. Âyetin takdiri "Yeryüzü insanlara haberlerini anlatır" şeklinde olur.

Bazı hadis âlimleri bu âyetteki "تُحَدِّثُ/***anlatır"*** sözüyle, hadis nakleden birisinin söylediği "haddesenâ/bize söyledi" ve "ahberanâ/bize haber verdi" lafızlarının aynı olduğu kanaatine varmışlardır.

Bu âyet sûrenin başındaki "اِذَا زُلْزِلَتِ/***izâ zülzilet"*** şart cümlesinin cevabıdır. "تُحَدِّثُ/***Tühaddisü"*** fiili "اِذَا/***izâ"*** edatının âmilidir ve "يَوْمَئِذٍ/***yevmeizin"*** kelimesi de "اِذَا/***izâ"*** kelimesinden bedeldir. "اِذَا/***İzâ"*** edatının âmilinin gizli ve "تُحَدِّثُ/***tühaddisü"*** fiilinin "يَوْمَئِذٍ/***yevmeizin"*** kelimesinin âmili olması da muhtemeldir.

بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا/***Rabbinin ona vahyetmesiyle:*** Bu âyetin başındaki "بِ/***bi"*** harfi sebep bildirmektedir ve "تُحَدِّثُ/***tühaddisü"*** fiiliyle bağlantılıdır. Yani Rabbinin ona vahyetmesi sebebiyle anlatır. Allah'ın ona vahyetmesinin onun anlatmasından bedel olması da muhtemeldir. Bu da tıpkı "حدثت كذا/haddestü kezâ" ve "حدثت بكذا/haddestü bi-kezâ" demen gibidir. Buna göre âyetin anlamı "Vahyin ona anlatmasıyla anlatmıştır" şeklinde olur. Bu vahyin ilham veya melekler vasıtasıyla konuşma şeklinde olması muhtemeldir. Âyetin sonundaki "لَهَا/***lehâ"*** edatı "إليها/ileyhâ" anlamındadır. Bir görüşe göre "yeryüzü için meleklere vahyetmiştir." Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتاً لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ {٦} فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ {٧} وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ {٨}

6. O gün insanlar amellerini görmeleri için darmadağınık geri dönüp gelirler. 7. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. 8. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتاً/***O gün insanlar darmadağınık geri dönüp gelirler:*** Burada geçen "اَشْتَاتاً/***eştâten***" kelimesi "durumları birbirlerinden farklı olanlar" anlamında olup tekili "الشتيت/eş-şetîtü" kelimesidir. "يَصْدُرُ/***Yesduru***" fiili, insanların yeryüzüne gömüldükleri yerden geri dönmelerini ifade etmektedir. Bu da yeniden diriltilme için ayağa kalkmalarını belirtir. Bir görüşe göre ise ahirette toplanmak için ayağa kalkmalarını anlatır. "الصدر/es-Sadru," cennet ve cehenneme doğru yönelmeleridir. Bu görüş daha kuvvetlidir ve insanların ahirette birbirlerinden farklı gruplar hâlinde olmalarını daha iyi vurgulamaktadır.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ/***Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür:*** Bu âyetteki "مِثْقَالَ/***miskâl***" kelimesi "ölçü," "ذَرَّةٍ/***zerre***" ise "küçük karınca" anlamlarına gelmektedir. ***"Görür"*** kelimesiyle gözle görmek değil ahirette amellerin karşılığını görmek kastedilmektedir. Allah, ***"zerre miktarı"*** demek sûretiyle ahirette gerçekleşecek olan hesabın ne kadar hassas olacağı hususunda üstün olanın zikredilmesi üslubuyla insanları uyarmakta ve sanki "Kim az veya çok bir şey yapmışsa" demektedir. Kâfirlerin dünyadayken yaptıkları iyiliklerin kabul edilmemesi sebebiyle ahirette bunların karşılığını alamayacakları için bu âyette mü'minlerden bahsedilmektedir. Ehl-i Sünnet bu âyeti, mü'min olarak ölen kişinin ebediyen cehennemde kalmayacağı şeklindeki görüşüne delil olarak sunmuştur. Zira mü'min, ebediyen cehennemde kaldığı takdirde imanının ve dünyadayken işlediği iyiliklerin sevabını ahirette göremez. Âişe *radıyallahu anhâ*'nın bir üzüm tanesi tasadduk ettiği ve bunu yapma sebebinin sorulması üzerine "Bunda kaç zerre miktarı vardır" dediği rivayet edilmiştir.[550] Yine bir kişi, Peygamber *sallallahu*

550 Nîsâbûrî, *Tefsîr*, II, 346.

aleyhi ve sellem'in yanındayken bu âyeti işitmiş ve "Allah bana yeter, artık bu âyetten başkasını duymama gerek yok" demiştir.[551]

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ/*Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür:* Bu hüküm kâfirler hakkında geneldir. Mü'minlere gelince; altı şartın dışında onların günahlarının miktarını geçemez: Günahlarının büyük günahlardan olması, o günahlardan tevbe etmeden önce ölmeleri, mizanda o günahlarından daha ağır iyiliklerinin bulunmaması, kendilerine şefaat edilmemesi, Bedir ehli gibi günahlarının affedilmesini hak eden insanlardan olmamaları ve Allah'ın onları affetmemiş olması. Zira günahkâr mü'minin durumu Allah'ın dilemesine bağlıdır. Dilerse ona azap eder, dilerse onu bağışlar.

551 Bu hadisin kaynağını bulamadım.

سُورَةُ الْعَادِيَات

100. ÂDİYÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاًۙ {١} فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاًۙ {٢} فَالْمُغ۪يرَاتِ صُبْحاًۙ
{٣} فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعاًۙ {٤} فَوَسَطْنَ بِه۪ جَمْعاًۙ {٥} اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّه۪ لَكَنُودٌۚ
{٦} وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌۚ {٧} وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌ {٨}

1-8. Harıl harıl koşanlara, çakarak kıvılcım saçanlara, sabah baskını yapanlara, orada tozu dumana katanlara, derken orada bir topluluğun ortasına girenlere yemin ederim ki insan, Rabbine karşı pek nankördür. Şüphesiz o, buna şahittir ve o, mal sevgisine düşkündür.

Bu sûrenin ilk âyetlerinde geçen "الْعَادِيَاتِ/***koşanlar,***" "الْمُورِيَاتِ/***kıvılcım saçanlar***" ve "الْمُغِيرَاتِ/***baskın yapanlar***" kelimeleri ile atların mı develerin mi kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Atların kastedilmiş olduğunu söyleyenler de bunlarla mücahitlerin atlarının mı yoksa mutlak manada at türünün mü kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu kelimelerle develerin kastedildiğini söyleyenler de burada, Bedir savaşına katılan develerin mi, mutlak manada mücahitlerin develerinin

mi, hacıların develerinin mi yoksa mutlak olarak bütün deve türünün mü kastedildiği üzerinde ihtilaf etmişlerdir.

الْعَادِيَاتِ/Yürüyüşünde aşırı olan: “ضَبْحاً/**Dabhan”** hızlı giderken hayvanların çıkardıkları seslerdir. Ancak bu kişneme sesi değildir. Bu kelime “يضبحن ضَبْحاً/yedbahne dabhan” takdirinde mef’ûlü mutlak veya “hırıltılar çıkartarak koşanlar” anlamında hâl konumundadır.

فَالْمُورِيَاتِ/Fe’l-mûriyât: Bu kelime “ateşi tutuşturmak” anlamına gelen “أَوْرَى/ervâ” fiilinden türemiştir.

قَدْحاً/Kadhan: “Kıvılcım çıkarmak için taşların birbirine vurulması” anlamına gelmektedir. Âyette ise atların veya develerin ayaklarını yere vurunca çıkan kıvılcımlar kastedilmektedir. “قَدْحاً/**Kadhan”** kelimesinin i‘râbı da “ضَبْحاً/**dabhan”** kelimesinin i‘râbı gibidir.

الْمُغِيرَاتِ/el-Mugîrât: “Atın düşman üzerine saldırması” anlamına gelmektedir. “صُبْحاً/**Subhan”** kelimesi zaman zarfıdır. Çünkü düşmana saldırı yapacak olan birlikler genelde sabahleyin hücum yapmaktadırlar.

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعاً/Onda tozu dumana katanlara: Bu cümle “koşanlar” anlamında takdir edildiği için sûrenin başındaki “وَالْعَادِيَاتِ/**ve’l-âdiyât”** ve sonrasına atfedilmiştir. “نَقْعاً/**Nek’an”** kelimesi “toz” anlamındadır. “بِهِ/**Onda”** kelimesindeki zamir ile bir önceki âyetteki “sabah” vakti kastedilmektedir. Bu yoruma göre “بِ/**bi”** harfi zarf anlamındadır veya mananın gerektirdiği mekân içindir. Bir başka yoruma göre “بِ/**bi”** harfi zarf anlamında veya “وَالْعَادِيَاتِ/**ve’l-âdiyât”** kelimesinin masdarı olan “العدو/el-adüvv” içindir. Bir diğer yoruma göre “بِ/**bi”** harfi sebep bildirmektedir. “أَثَرْنَ/**Eserne”** fiili “hareket ettirmek, karıştırmak” anlamına gelmektedir. Fâil zamiri ise develer veya atlara aittir. Yani koşarlarken tozu dumanı birbirine katmaktadırlar.

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعاً/Topluluğun ortasına girenlere: Burada geçen “وَسَطْنَ/**vesatne”** fiili “ortalamak, ortada olmak” anlamına gelmektedir. “جَمْعاً/**Topluluk”** ile “insanlardan bir grubun” veya “جَمْع/cem‘” şeklinde adlandırılması sebebiyle “Müzdelife”nin kastedildiği hususunda ihtilaf

edilmiştir. "بِهِ/*Bihî*" kelimesindeki zamir ile olayın gerçekleştiği zaman, mekân, koşturmak veya toz kastedilmektedir.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ/İnsan, Rabbine karşı pek nankördür: Bu âyetin başındaki "إِنَّ/*inne*" edatı sûrenin başındaki yeminin cevabıdır. "كَنُودٌ/*Kenûd*" kelimesi "nimetlere nankörlük eden" anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı "Şüphesiz ki insan Rabbinin nimetlerine karşı nankördür" şeklindedir. ***"İnsan"*** kelimesi cins anlamda kullanılmıştır. Bir görüşe göre "كَنُودٌ/*kenûd*" kelimesi "günahkâr" anlamındadır. Bazı tasavvuf ehli ise "كَنُودٌ/*kenûd*" kelimesinin, "Allah'a bir kazanç karşılığında ibadet eden kişi" anlamına geldiğini söylemiştir.

وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ/Şüphesiz o, buna şahittir: Âyetteki ***"o"*** zamir ile "insan" kastedilmektedir. Yani insan nankörlük etmesi hususunda kendi aleyhine şahittir. Bir görüşe göre ***"o"*** zamiri ile Allah kastedilmektedir ve burada tehdit anlamı bulunmaktadır. Birinci görüş tercihe daha layıktır. Zira sonrasındaki zamir ile insanın kastedilmiş olduğu hususunda ittifak vardır ve söz de aynı üslup üzerinde devam etmektedir.

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ/Ve o, mal sevgisine düşkündür: Âyetteki "الْخَيْرِ/*el-hayr*" kelimesi "إِنْ تَرَكَ خَيْرًا/***vefat eden kişi eğer mal bırakacaksa...***"[552] âyetinde olduğu gibi "dünyalık mal" anlamındadır. Âyette, insanın dünya malına karşı olan sevgisinin aşırılığından bahsedilmekte ve mal sevgisiyle ona karşı hırsı kötülenmektedir. Bir görüşe göre, "شَدِيدٌ/***şedîd***" kelimesi "cimri" anlamındadır. Buna göre mana "İnsan malı çok sevdiği için cimridir" şeklindedir. Birinci yorum daha kuvvetlidir.

اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي
الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

9-11. Kabirlerde bulunanlar dışarı atıldığı ve kalplerdekiler ortaya konulduğu zaman insan bilmez mi? Şüphesiz Rableri o gün onlardan haberdardır.

---

552 Bakara 2/180.

اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ/Kabirlerde bulunanlar dışarı atıldığı zaman: Yani burada yeniden dirilme olayının gerçekleşmesi ifade edilmektedir.

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ/Kalplerdekiler ortaya konulduğu zaman: Yani amel defterlerindeki kayıtlar toplanarak ayan beyan ortaya konulduğu zaman veya iyilikler ile kötülükler ayrıldığı zaman.

اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ/Şüphesiz Rableri o gün onlardan haberdardır: Âyetteki "رَبَّهُمْ/*rabbehüm*" ve "بِهِمْ/*bihim*" kelimelerindeki zamir insan kelimesine aittir. İnsan kelimesi cins anlamda kullanıldığı için zamir çoğul gelmiştir. Bu cümle iki farklı şekilde anlaşılabilmektedir.

Birincisi: Bu cümle "اَفَلَا يَعْلَمُ/*bilmez mi?*" ifadesinin mamulüdür ve bu sebeple âyetin başındaki "اِنَّ/*inne*" edatı aslında "أَنَّ/enne" şeklinde fethalı olarak okunmalıdır. Ancak haberin başındaki "lam" harfinden dolayı kesreli olarak okunmaktadır.

İkincisi: Bu cümle yeni bir söze başlangıç cümlesi olup "اَفَلَا يَعْلَمُ/*bilmez mi?*" ifadesinin mamulü mahzûftur ve fâil de ***"insan"*** kelimesine ait zamir olur. Âyet şu şekilde takdir edilir: "Kabirlerdekiler dışarı çıkarıldığı zaman insan başına neyin geleceğini ve hâlinin nice olacağını bilmez mi?" Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. Bana göre "اَفَلَا يَعْلَمُ/*bilmez mi?*" ifadesinin fâilinin Allah lafzına ait bir zamir ve mef'ûlünün de mahzûf olması da muhtemeldir. Buna göre âyet "Kabirlerde bulunanlar dışarı çıkartıldığı zaman Allah insanların amellerini bilmez mi?" şeklinde takdir edilir. Sonrasında ise ***"Şüphesiz Rableri o gün onlardan haberdardır"*** cümlesi tekit veya önceki manayı açıklama amaçlı söylenmiş olan ayrı bir cümledir. Bu yoruma göre "اِذَا بُعْثِرَ/*İzâ bü'sira*" ifadesinin âmili "اَفَلَا يَعْلَمُ/*bilmez mi?*" sözüdür. İbn Atiyye'nin yorumuna göre ise âmili mahzûf mef'ûl olmaktadır.

"اِذَا/*İzâ*" edatı burada "-dığı zaman" anlamında zarf edatı olup şart edatı değildir. "يَوْمَئِذٍ/*Yevmeizin*" kelimesinin edatı "لَخَبِيرٌ/*le-habîr*" kelimesidir. Bu âyette amellerin karşılıklarının verileceği zaman olması sebebiyle özellikle kıyamet günü kastedilmekte ve Allah'ın mutlak manada her şeyden haberdar olduğu vurgulanarak âyet tehdit manası içermektedir.

سُورَةُ الْقَارِعَة

101. KÂRİA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلْقَارِعَةُۙ {١} مَا الْقَارِعَةُۚ {٢} وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُۜ {٣} يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِۙ {٤} وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ {٥}

1-3. Çarpan! Nedir o çarpan? O çarpanın ne olduğunu bilir misin? 4-5. İnsanların, uçuşan böcekler, dağların da atılmış yün gibi olduğu gündür.

اَلْقَارِعَةُ/***Çarpan:*** Bu kelime, dehşetinden dolayı kalplerin hızla çarpmasına sebep olduğu için kıyametin isimlerinden biridir. Bir görüşe göre, kulaklara şiddetle çarpan, Sûr'a üflemedir.

مَا الْقَارِعَةُ/***Nedir o çarpan?:*** Bu ifade hem mübtedadır hem de "اَلْقَارِعَةُ/***el-kâria***" kelimesinin haberi konumundadır. Bu sözle kıyametin ne kadar büyük bir olay olduğu vurgulanmaktadır. "وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ/***O çarpanın ne olduğunu bilir misin?***" cümlesi de aynı amaçla söylenmiştir.

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ/***İnsanların, etrafta uçuşan böcekler gibi olduğu gün:*** Bu âyetin başındaki zaman zarfı olan "يَوْمَ/***yevm***"

kelimesinin âmili mahzûftur, ona “الْقَارِعَةُ/***el-kâria***” kelimesi delalet etmektedir. “Kıyamet öyle bir günde çarpar ki” şeklinde takdir edilir.

الْفَرَاش/***el-Ferâş:*** Sivrisineğe benzeyen küçük uçan bir böcektir ve kandillerin etrafında döner durur. “الْمَبْثُوثِ/***el-Mebsûs***” kelimesi “dağınık, yayılmış” anlamına gelir. Allah Teâlâ kıyamet gününde insanları çoklukları, dağınık olmaları ve acınası hâlleri sebebiyle ışığın etrafında uçuşan böceklere benzetmiştir. Allah Teâlâ’nın, ateşin etrafında uçan böceklerin ateşe düştükleri gibi insanların da ahirette cehenneme düşmeleri sebebiyle onları uçuşan böceklere benzetmiş olması da muhtemeldir. Bazı âlimler şöyle demişlerdir: “İnsanlar ahirette kabirlerinden ilk kalktıkları zaman etrafta dağınık hâlde uçuşan böcekler gibi olacaklardır. Çünkü onlar düzensiz bir şekilde sağa-sola gitmektedirler. Sonra bir çağrıcı onları çağıracak ve mahşer alanına doğru yöneleceklerdir. İşte o zaman da çekirge sürüsü gibi olacaklardır. Çünkü çekirgelerin hepsi aynı yöne doğru ilerlerler.” Bir görüşe göre, bu âyetteki “الْفَرَاش/***el-ferâş***” kelimesi “küçük çekirge” anlamındadır ancak bu görüş zayıftır.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ/***Dağların da atılmış yün gibi olduğu:*** Burada geçen “الْعِهْن/***el-ıhn***” kelimesi “yün” anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre “kırmızı yün,” bir başka görüşe göre ise “renkli yün” demektir. Kıyamet günü dağlar parçalanıp dağılacağı için Allah onları atılmış yünlere benzetmiştir. Bu kelimenin “renkli yün” olduğunu söyleyen görüşe göre âyette aynı zamanda dağların renklerinin farklı olmaları yönüyle de bir benzetme yapılmaktadır. Çünkü dağlardan bazıları beyaz, bazıları kırmızı, bazıları da siyahtır.

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ {٦} فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ {٧} وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ {٨} فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ {٩} وَمَا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ {١٠} نَارٌ حَامِيَةٌ {١١}

6-7. O gün kimin tartısı ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. 8-9. Ameli yeğni olana gelince; işte onun anası Hâviye’dir. 10-11. Nedir o bilir misin? Kızgın ateştir!

مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ/Kimin tartısı ağır gelirse: Buradaki "مَوَازِينُ/**mevâzîn**" kelimesi "tartı" anlamına gelen "مِيزَان/mîzân" veya "tartılan şey" anlamına gelen "مَوْزُون/mevzûn" kelimesinin çoğuludur. Cumhura göre, kıyamet gününde insanların amellerinin tartılacağı terazinin bir dili ve iki kefesi olacaktır. Bir grup âlime göre ise bu kelime ile adalet kastedilmektedir.

فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ/Hoşnut edici bir yaşayış içinde: Sîbeveyh'e göre, burada insanların razı olacağı belirtilmektedir. Tartılar, yapılan iyi amellerin çokluğu sebebiyle ağır, az olması sebebiyle ise hafif gelir. Mü'minin tartısı tamamen hafif gelmez. Zira o tartıda iman da tartılacaktır.

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ/Onun anası Hâviye'dir: Bu konuda üç farklı görüş vardır.

Birincisi: ***"Hâviye,"*** cehennemdir. Çünkü insanlar oraya düşeceklerdir. ***"Onun anası"*** ifadesi ise "varacağı yer" anlamında kullanılmıştır. Nitekim "المدينة أم فلان/Medine falancanın annesidir" denilir. Yani onun yaşadığı yer. Anneye benzetme ise çocuğun sığındığı ve dönüp vardığı yerin annesi olması sebebiyledir.

İkincisi: Âyetteki ***"anne"*** çocuğu doğuran kişi, ***"hâviye"*** ise "düşen" demektir. Burada kişinin helak olacağı ifade edilmektedir. Zira bir kişi helak olduğu zaman "أمه ثكلى/Annesi çocuğunu yitirdi" denilir.

Üçüncüsü: ***"Anne"*** kelimesi ile "baş aşağı cehenneme düşecek" manası kastedilmektedir. Çünkü insanlar cehenneme baş aşağı atılacaktır.

Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kişiye ***"Senin annen yok"*** demiştir. O kişi "Ey Allah'ın Resûlü! Hem beni hidayete davet ediyorsun hem de ***'Senin annen yok'*** diyorsun" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben, sana 'Cehennem Yok demek istedim. Zira Allah 'Onun annesi hâviye'dir' buyuruyor"*** demiştir.[553] Bu hadis birinci görüşü desteklemektedir.

---

553 Seâlibî, *Tefsîr*, IV, 438.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ/***Nedir o bilir misin?”*** Âyetin sonundaki sakin “ هْ/***he”*** harfi sekte içindir. “Hâviye” kelimesiyle cehennemin kastedildiğini söyleyen görüşe göre âyetteki ***“o”*** zamiri ile cehennem kastedilmektedir. Yukarıda naklettiğimiz ikinci ve üçüncü görüşe göre ise zamir kendisiyle azabın kastedildiği eylem ve özelliktir. Bu soru ile onun büyüklüğüne vurgu yapılmakta ve sonra da “نَارٌ حَامِيَةٌ/***Kızgın ateştir”*** âyetiyle ne olduğu açıklanmaktadır.

سُورَةُ التَّكَاثُر

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ {١} حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ {٢} كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُونَۙ {٣} ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ {٤}

1-2. Çokluk kuruntusu sizi oyaladı ki, kabirleri ziyaret ettiniz. 3-4. Hayır! İleride bileceksiniz! Sonra elbette ileride bileceksiniz!

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ/***Çokluk kuruntusu sizi oyaladı:*** Bu ifade, kendisiyle öğüt ve kınama kastedilen bir haberdir. "اَلْهٰيكُمْ/***Elhâküm"*** fiili "sizi meşgul etti, oyaladı," "التَّكَاثُرُ/***et-tekâsür"*** ise "mal ve evlat çokluğuyla aldanma" demektir. Bu da bir grubun "Biz sizden daha fazlayız," diğer grubun da "Biz sizden daha fazlayız" demesi şeklinde olmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okuduğu zaman ***"Âdemoğlu, 'Benim malım, benim malım' der durur. Oysa senin yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve tasadduk edip harcadığın dışında malın yoktur"*** buyurmuştur.[554]

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ/***Kabirleri ziyaret ettiniz:*** Bu konuda üç görüş vardır:

---

554 Müslim, no: 7909; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 3327.

Birincisi: Buradaki "حَتّٰى/***hattâ***" edatı "tamamlayıcı" anlamdadır. Kabirleri ziyaret ile oraya defnedilmek kastedilmiştir.

İkincisi: Bu âyetin anlamı "hatta kabirlerdeki ölülerinizi de andınız" şeklindedir. Kabirlerin ziyaret edilmesi ile oralardaki insanlarla övünmek kastedilmiştir. Çünkü bazı Araplar, ölmüş atalarıyla övünürlerdi. Buna göre âyet "Çoklukla övünme konusunda o kadar ileriye gittiniz ki ölülerinizi bile işin içine katacak noktaya geldiniz" şeklinde anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü: "Kabirleri ziyaret etmek" ifadesi oradakileri yüceltmek ve onlarla övünmek anlamında hakiki manada kullanılmıştır. Bir kişinin meşhur olmasını ve değerinin yüceliğini vurgulamak için "هذا قبر فلان/Bu falancanın kabridir" denilir.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ/***Hayır! İleride bileceksiniz!:*** Bu bir ayıplama ve tehdit ifadesidir. Allah Teâlâ tekit amaçlı olarak bu sözü tekrar etmiş ve ikincisinin birincisinden daha büyük olduğunu vurgulamak için "ثُمَّ/***sümme***" edatıyla birbirine atfetmiştir. Bir görüşe göre, birinci ***"Hayır! İleride bileceksiniz"*** ifadesi kabirlerde, ikinci ***"Sonra elbette ileride bileceksiniz"*** ifadesi ise kıyamet gününde gerçekleşecektir. Başka bir görüşe göre, birincisi kâfirler için, ikincisi ise mü'minler için tehdittir. "تَعْلَمُونَ/***Ta'lemûn***" fiilinin mef'ûlü hazfedilmiştir ve "Başınıza gelecek olanı bileceksiniz," "Kur'ân'ın hak olduğunu bileceksiniz" veya "Dünya işleriyle meşgul olmak sûretiyle yanlış yolda olduğunuzu bileceksiniz" şeklinde takdir edilir. Mef'ûlün hazfedilmesi olayın dehşetini vurgulamak içindir ki böylece âyeti işiten kişi aklına gelen en kötü durumu mef'ûl olarak takdir etsin.

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ {٥} لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ {٦} ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا
عَيْنَ الْيَقِينِ {٧} ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ {٨}

5-8. Gerçek öyle değil! Eğer kesin bilgi ile bilseydiniz, mutlaka cehennemi görürdünüz. Sonra onu ayne'l-yakîn göreceksiniz. Sonra o gün elbette nimetlerden sorulacaksınız.

لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ/***Eğer kesin bilgi ile bilseydiniz:*** Buradaki "لَوْ/***lev***" şart edatının cevabı mahzûftur ve şu şekilde takdir edilir: "Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız mutlaka dünyadan uzaklaşır ve ahiret için hazırlanırdınız." Bu sûre okunurken "الْيَقِينِ/***el-yakîn***" kelimesi üzerinde vakfetmek gerekir. "لَوْ تَعْلَمُونَ/***Lev ta'lemûn***" fiilinin mef'ûlü de aynı şekilde mahzûftur. "عِلْمَ الْيَقِينِ/***İlme'l-yakîn***" mef'ûlü mutlaktır. Bu ifade "Hiç şüpheye mahal vermeyecek şekilde bilmek" demektir. Bazı âlimler bu ifadenin, "ahiret yurdu" terkibinde olduğu gibi "bir şeyin kendisine izafe edilmesi" türünde bir söz olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî bunun manasının, "Bizzat görerek edinilen bilgi" olduğunu söylemiştir.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ/***Mutlaka cehennemi görürdünüz:*** Bu ifade mahzûf yeminin cevabıdır ve "لَوْ تَعْلَمُونَ/***Eğer bilseydiniz***" fiilinin "Eğer bu durumunuzun akıbetini bilmiş olsaydınız" takdirinde mef'ûlünün tefsiridir. Sonrasında bu akıbetin cehennemi görmek olduğunu söyleyerek açıklamıştır. Kapalı bir ifadeden sonra gelen tefsir bu hususun dehşetine ve büyüklüğüne delalet etmektedir. Bu âyette tıpkı ***"Sizden her biriniz oraya uğrayacaksınız"***[555] âyetinde olduğu gibi bütün insanlara hitap edilmektedir. Bir görüşe göre, sadece kâfirlere hitap edilmektedir. Buna göre "cehennemi görmek" sözü oraya girmek anlamında kullanılmıştır.

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ/***Sonra onu ayne'l-yakîn göreceksiniz:*** Burada daha önce bahsedilen "görme" olayı tekit edilmiş ve olayın dehşetini ve büyüklüğünü vurgulamak için "ثُمَّ/***sümme***" edatıyla atfetmiştir. Buradaki "عَيْنَ/***ayn***" kelimesi "bir şeyin kendisi, zatı" anlamındadır. Yani "onu, kesin bilginin kendisi olan görme ile göreceksiniz" demektir.

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ/***Sonra o gün elbette nimetlerden sorulacaksınız:*** Bu âyette, dünya nimetlerinden ahirette hesap sorulacağı bildirilmektedir. Bir görüşe göre bu nimetler, güven ve sağlıktır, başka bir görüşe göre, yiyecek, içecek ve bunlara benzer şeylerdir. Doğru olan ise insanların hoşuna giden her şeyi kapsayacak şekilde genel manada anlaşılmasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Seni barındıran bir ev, bedenini örten bir hırka,***

555 Meryem 19/71.

kalbini kuvvetlendiren bir kırıntı ve bunların dışındakiler nimettir."[556] Bu konudaki başka bir hadise göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah yolunda harcanan şeyler dışında her nimetten hesap sorulacaktır."***[557] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün ashâbıyla birlikte taze hurma yemiş ve üzerine de su içmişti. Sonra şöyle dedi: ***"İşte bu, kendisinden hesaba çekileceğiniz nimetlerdir."***[558]

556 Bu hadisi isnadlı olarak bulamadım.
557 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 586.
558 Buhârî, no: 527; Müslim, no: 626.

سُورَةُ الْعَصْرِ

103. ASR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالْعَصْرِۙ {١} اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ {٢} اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ {٣}

1-3. Asra yemin ederim ki gerçekten insan ziyandadır. Bundan ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.

وَالْعَصْرِ/***Asra yemin ederim:*** Bu konuda üç görüş vardır.

Birincisi: Bu ikindi namazıdır. Allah faziletinden dolayı onun üzerine yemin etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazı hakkında şöyle buyurmuştur: ***"İkindi namazını kaçıran kişi ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."***[559]

İkincisi: Bu akşam vaktidir. Allah kuşluk vaktine yemin ettiği gibi akşam vaktine de yemin etmiştir. Übey b. Ka'b'dan rivayet edilen "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e 'asr' hakkında soru sordum,

559 Buhârî, no: 527; Müslim, no: 626.

o da ***'Rabbiniz gündüzün sonuna yemin etmiştir'*** dedi"[560] hadisi bu görüşü desteklemektedir.

Üçüncüsü: Asr, "zaman" demektir.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ/***Gerçekten insan ziyandadır:*** Bu âyetteki "insan" ifadesi cins isim olarak kullanılmıştır. Bu sebeple ***"iman edenler"*** bundan istisna edilmiştir ki bu muttasıl istisnadır.

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ/***Hakkı tavsiye edenler:*** Yani birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler. Hak ile İslâm dini ve içeriği kastedilmektedir. Burada kâfirlerin yalancı olduklarına işaret edilmektedir. ***"Sabr"***ın zikredilmesinde ise kâfirlerin Mekke'de yaptıkları eziyetlere karşı sabretmelerine işaret edilmektedir.

---

560 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 490.

سُورَةُ الْهُمَزَةِ

104. HÜMEZE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ {١} اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُۙ
{٢} يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ {٣}

1-2. Çekiştiren, alaya alan herkesin vay hâline!
O ki,mal toplamış ve onu sayıp durmuştur.
3. Malının onu ebedî kılacağını zanneder.

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ/***Çekiştiren, alaya alan herkesin vay hâline:*** Burada insanları ayıplayan ve onların onurlarını zedeleyenler kastedilmektedir. "هُمَزَة/***Hümeze***" ve "لُمَزَة/***lümeze***" kelimeleri "الهمز/el-hemz" ve "اللمز/el-lemz" köklerinden türemiş olup mübalağa ifade eden "فُعَلَةٌ/füale" vezninde gelmişlerdir. Bu iki kelimenin arasındaki fark hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre "هُمَزَة/***hümeze***" kişinin karşısında alay eden, "لُمَزَة/***lümeze***" ise kişinin gıyabında arkasından alay edendir. Başka bir görüşe göre ise bunun tam tersidir. Bir diğer görüşe göre, "هُمَزَة/***hümeze***" el ve göz ile, "لُمَزَة/***lümeze***" ise dil ile alay edendir. Bir görüşe göre ise ikisi de aynıdır. Bu sûre insanlarla çok alay etmesi sebebiyle Ahnes b. Şerîk hakkında nâzil olmuştur. Bir görüşe göre, Ümeyye b. Halef, bir

başka görüşe göre ise Velîd b. Muğîre hakkında inmiştir. Bununla birlikte âyetin lafzı bu kötü davranışları yapan herkesi kapsamaktadır.

وَعَدَّدَهُ/***Onu sayıp durmuştur:*** Yani onu saymış ve eksilmemesi için muhafaza etmiş, bu sebeple de hayır işlerinde harcamamıştır. Bir görüşe göre, zamanla başına gelebilecek felaketler için o malları hazırlamış ve saklamıştır.

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُ/***Malının onu ebedî kılacağını zanneder:*** Yani kör cahilliği ve aldanması sebebiyle sahip olduğu malların kendisini dünyada ebedi kılacağını zannetmektedir. Bir görüşe göre, malının kendisini ölümsüzlük diyarına ulaştıracağını zannetmektedir.

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ {٤} وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ
{٥} نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ {٦} اَلَّت۪ي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ {٧}
اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ {٨} ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ {٩}

4. Hayır! Mutlaka, Hutame'ye atılacaktır. 5. Hutame'nin ne olduğunu bilir misin? 6-7. Allah'ın, kalpleri yakalayan tutuşturulmuş ateşidir. 8-9. O ateş, uzatılmış sütunlarda içerisinde onlar üzerine kapatılmıştır.

كَلَّا/***Hayır:*** Bu ifade o kişinin zannettiği şeyi reddetmek içindir.

لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ/***Mutlaka, Hutame'ye atılacaktır:*** Bu, mahzûf bir yeminin cevabıdır. "الْحُطَمَةِ/***el-Hutame***" kelimesiyle cehennem kastedilmektedir. İçerisine atılan şeylerin yanıp kül olması sebebiyle cehennem bu şekilde isimlendirilmiştir.

وَمَا اَدْرٰيكَ/***Ne olduğunu bilir misin?:*** Bu şekildeki soru ile cehennemin azametine vurgu yapıldıktan sonra bir sonraki âyetteki ***"Allah'ın, kalpleri yakalayan tutuşturulmuş ateşidir"*** ifadeleriyle ne olduğu açıklanmaktadır. İbn Atiyye bu âyetin manasının "O ateş, Allah'ın kendisine bildirmesiyle kalplerde olan inanç ve niyetlere muttali olur" şeklinde olduğunu söylemiştir.

مُؤْصَدَةٌ/***Mü'sade:*** "Kapatılmış" demektir.

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ/***Uzatılmış sütunlarda içerisinde:*** Burada geçen "عَمَد/***amede***" kelimesi "عَمُود/amûd" kelimesinin çoğuldur. Sîbeveyh'e göre, çoğul isimdir. Kelime "عُمُد/***umud***" şeklinde de okunmuştur.[561] "عَمُود/Amûd" kelimesi "genişlemesine uzatılmış demir ve odun" anlamındadır. "مُمَدَّدَة/***Mümedde***" ise "uzun" anlamındadır. Bu âyetin manası hakkında iki görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Cehennemin kapıları onların üzerine kapatılır sonra kapıların tekrar açılmamasını sağlamak amacıyla tıpkı evlerin kapılarının kalaslarla desteklendiği gibi uzun sütunlarla desteklenir. Bu görüşe göre, bu ifade "مُؤْصَدَة/***mü'sade***" kelimesiyle bağlantılıdır.

İkincisi: Onlar sütünlara bağlanmış ve kapatılmışlardır. Bu görüşe göre, bu âyet gizli bir mübtedanın haberi konumundadır ve "Onlar sütünlara bağlanmışlardır" şeklinde takdir edilir.

---

561 Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir "عُمُد" şeklinde, diğerleri ise "عَمَد" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 444.

سُورَةُ الْفِيل

105. FÎL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in doğduğu yıl gerçekleşmiş olan Fil olayından ibret alınması amacıyla inmiştir. Sûrede, Allah'ın Kâbe'ye verdiği değere ve düşmanlarına karşı savunmak sûretiyle Kureyş üzerindeki nimetine vurgu yapılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı onların Allah'a ibadet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaları gerekmektedir. Bunların yanı sıra sûrede Allah'ın gücünün tezahürleri ve cezalandırmasının şiddeti de zikredilmektedir. Bu kıssa siyer kitaplarında ve diğer kitaplarda anlatılmaktadır. Olay özetle şöyledir: Habeş Kralı Ebrehe, Yemen'de insanların tıpkı Kâbe'yi haccettikleri gibi ziyaret etmeleri amacıyla bir bina yaptırdı. Ancak bedevilerden birisi bu binanın içine büyük tuvaletini yaptı. Ebrehe bu olaya çok kızdı ve Kâbe'yi yıkmaya yemin etti. Ordularını topladı, kendisi de bir file binerek Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'nin yakınlarına vardığı zaman oradaki halk dağlara kaçtı ve Kâbe'yi ona teslim ettiler. Ebrehe, Abdülmuttalib'in iki yüz devesine el koydu. Abdülmuttalib bu konuda konuşmak için Ebrehe'nin yanına gitti. Ebrehe "Nasıl olur da benimle Kâbe hakkında değil de develer hakkında konuşursun? Oysa ben senin ve kavminin onuru olan Kâbe'yi yıkmak için geldim" dedi. Abdülmuttalib ona "Ben develerin sahibiyim. Kâbe'nin de seni engelleyecek bir sahibi

vardır" dedi. Fil, Zü'l-Gamîs denilen mevkide çöktü ve Mekke'ye doğru ilerlemedi. Onu başka yöne döndürdüklerinde koşmaya başlıyor, Mekke'ye doğru çevirdiklerinde ise demir çubuklarla dürtmelerine rağmen duruyordu. Ordu bu durumdayken Allah onların üzerine siyah, bir görüşe göre ise yeşil kuşlar gönderdi. Her bir kuşun pençelerinde ve gagasında tuttuğu üç taş vardı. Kuşlar bu taşları ordunun üzerine attılar ve o taşlar isabet ettikleri kişiyi öldürdü. Rivayet edildiğine göre, bu taşlar insanın başından giriyor, dübüründen çıkıyordu. Diğerleri ise çiçek hastalığı ve diğer illetlere maruz kaldılar ve kaçtılar. Ancak dönüş yolunda bölük bölük öldüler. Ebrehe de lime lime parçalandı.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ {١} اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ {٢} وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْراً اَبَابِيلَ {٣} تَرْمِيهِمْ
بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ {٤} فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ {٥}

1. Rabbin fil sahiplerini nasıl yaptı, görmedin mi? 2. Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? 3. Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi. 4. Onlara tuğladan taşlar atıyorlardı. 5. Allah onları yenilmiş ekin gibi yaptı.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ/***Rabbin fil sahiplerini nasıl yaptı, görmedin mi?:*** Bu âyetin başındaki ***"görmedin mi?"*** sorusu "bilmiyor musun?" anlamındadır. "كَيْفَ/***Nasıl"*** kelimesi "اَلَمْ تَرَ/***görmedin mi?"*** fiilinin değil "فَعَلَ رَبُّكَ/***Rabbin yaptı"*** fiilinin mef'ûlü olarak mansubdur. Cümle olarak ise "اَلَمْ تَرَ/***görmedin mi?"*** fiilinin mamülüdür.

فِي تَضْلِيلٍ/***Fî tadlîl:*** Yani geçersiz ve başarısız kılmadı mı?

اَبَابِيلَ/***Ebâbîl:*** "Parça parça topluluklar, gruplar" demektir. Zemahşerî bu kelimenin tekilinin "اَبَلَّة/eble" olduğunu söylemiştir. Ancak cumhura göre, bu kelime topluluk ismi olup bunun tekili yoktur.

بِحِجَارَةٍ/***Taşlar:*** Rivayet edildiğine göre, her bir taş mercimekten büyük, nohuttan küçüktü. İbn Abbâs bu taşlardan bir sepet dolusunu Ümmü Hânî'nin evinde gördüğünü ve onların kırmızıyla yazılmış olduğunu

söylemiştir. Rivayet edildiğine göre, her bir taşın üzerinde kimin üzerine düşeceği yazılıydı.

سِجِّيلٍ/*Siccîl:* Bu kelime daha önce zikredilmişti.

كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ/*Yenilmiş ekin gibi:* Buradaki "**عَصْف/*asf***" kelimesi "ekinin yaprağı ve sapı" anlamına gelmektedir. Burada onların çürümüş bitkiler hâline geldiği kastedilmektedir. Onların bu şekilde benzetilmelerinin üç yönü vardır.

Birincisi: Allah onları hayvanların yediği ve sonra dışkı olarak çıkardığı samanlara benzetmiştir. Böylece onların harap ve rezil olmalarını bir arada zikretmiştir. Ancak Allah, Kur'ân'ın üslubu gereği bunu kinaye şeklinde zikretmiştir.

İkincisi: Burada tırtılların yediği bitki yapraklarını kastetmektedir.

Üçüncüsü: ***"Yenilmiş ekin gibi"*** ifadesiyle bitkisinin yenilip geriye bir şeyi kalmamış olmasını kastetmektedir.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

106. KUREYŞ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍۙ {١} إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَّاءِ وَالصَّيْفِۚ {٢} فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ
هٰذَا الْبَيْتِۙ {٣} اَلَّذ۪ي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ {٤}

1-4. Kureyş'e kolaylaştığı için, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için, onları açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler.

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَّاءِ وَالصَّيْفِ/***Kureyş'e kolaylaştığı için, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için:*** Kureyş, Hicaz Araplarından Ma'd b. Adnân kolundan gelen bir kabiledir. Ancak bu koldan gelenler arasından sadece Nadr b. Kinâne soyundan gelenlere Kureyşli denilmektedir. Onlar, Hâşimoğulları, Ümeyyeoğulları, Mahzûmoğulları ve benzeri aşiretlere ve boylara ayrılmışlardır. Bu kabileye Kureyş denilmesi "mal kazanmak, toplamak" anlamına gelen "تقرّش/tekarraşe" kelimesinden dolayıdır. Bunlar ticaretle uğraşıyorlardı. Muâviye'den nakledildiğine göre o, İbn Abbâs'a Kureyş'e niye Kureyş adının verildiğini sorduğunda, İbn Abbâs "Denizde başkalarını yiyen ama kendisi yenilmeyen, hep üstün gelen ama hiç üstünlük kurulamayan bir hayvan

sebebiyle"[562] demiştir. Onlar, Mekke'de oturuyorlardı ve her yıl ticaret amacıyla iki sefer düzenliyorlardı. Kışın Yemen'e bir sefer ve yazın Şam'a bir sefer. Bir görüşe göre, her iki sefer de Şam'a idi. Başka bir görüşe göre, yazın suyun ve gölgenin çok olduğu Tâif'e giderek orada kalıyorlardı. Kışın ise Mekke'ye geliyorlardı.

إِيلَاف/Îlâf: "Bir yere alışmak, uyum sağlamak" anlamında "آلَفَ/êlefe" fiilinden masdardır. Bir görüşe göre, bu fiilden hemze ile birlikte nakledilmiştir. Bir kişi bir şeye alışınca "أَلِفَ/elefe," başkası onu alıştırınca ise "آلَفَ/êlefe" denilir. Birinci görüşe göre, mana "Kureyş kabilesi kış ve yaz seferlerine alıştılar," ikinci görüşe göre ise "Allah, onları yaz ve kış yolculuklarına alıştırdı" şeklinde olmaktadır.

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ/Kureyş'e kolaylaştığı için: Bu cümlenin bağlantılı olduğu kelime hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu cümle "فَلْيَعْبُدُوا/*ibadet etsinler*" emriyle bağlantılıdır. Buna göre âyetin manası "Allah'ın onlara yaz ve kış seferlerini kolaylaştırdığı için onlar Allah'a ibadet etsinler. Zira bu Allah'ın onlara bahşettiği bir nimettir" şeklinde olmaktadır.

İkincisi: Bu cümle "Kureyş'e kolaylaştığı için bundan hoşnut olun" takdirinde mahzûf bir emir ile bağlantılı olduğu söylenmektedir.

Üçüncüsü: Bu cümle Fil sûresiyle bağlantılıdır. Buna göre âyet "Allah, yaz ve kış yolculuklarını Kureyş'e kolaylaştırmak için Fil ordusunu helak etmiştir" şeklinde anlaşılır. Buna göre, cümle Fil sûresindeki "فَجَعَلَهُمْ/*fe-cealehüm*" fiili veya öncesindeki fiiller ile bağlantılı olur. Übey b. Ka'b'ın Mushaf'ında bu iki sûrenin, arasında ayrım olmayan tek bir sûre şeklinde yazılı olması bu görüşü desteklemektedir. Ömer *radıyallahu anh* akşam namazının bir rekâtında bu iki sûreyi beraber okumuştur.

Allah Teâlâ bu sûrede "kolaylaştırma"yı önce mutlak olarak sonra ise yaz ve kış yolculuklarıyla kayıtlandırmak sûretiyle zikretmiştir. Bu

---

562 Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 92.

da yolculukların önemine vurgu yapmak içindir. "رِحْلَةَ/**Rıhle**" kelimesi "إِيلَافِ/**îlâf**" masdarının mef'ûlü olduğu için mansub olarak okunmaktadır. Burada "رِحْلَةَ/**rıhle**" kelimesi tekil olarak zikredilmekle birlikte yaz ve kış olmak üzere iki yolculuk kastedilmektedir. Bu da şairin şu şiirinde kullandığı üslup gibidir:

كُلُوا فِي بَعْضِ بَطْنِكُمْ تَعِفُّوا

"Karnınızın bir bölümüyle yiyin ki iffetli olursunuz."

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ/**Şu evin Rabbine kulluk etsinler:** Bu âyette kendilerine bahşedilen nimetler hakkında düşünmeleri, karşılığında ibadet etmeleri ve öğüt almaları istenmektedir. Âyette "الْبَيْتِ/**ev**" ile Mescid-i Harâm kastedilmektedir.

اَلَّذِي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ/**Onları açlıktan doyuran:** Burada onların yaz ve kış seferleriyle kazandıkları paralarla geçimlerini sağlamalarının kastedilmiş olması muhtemeldir. Kureyşlilerin bu ticaret seferlerine başlamadan önce leşleri yiyecek derecede sıkıntı ve darlık çektikleri rivayet edilmektedir. Bunun dışında mutlak manada karınlarını doyurmaları da kastedilmiş olabilir. Zira Mekke halkı tarım yapılmayan bir vadide yaşamaktadır. Ancak Allah, ataları İbrahim *aleyhisselâm*'ın ***"Onları ürünlerle rızıklandır"***[563] şeklindeki duası sonucu başka şehirlerdeki insanları oraya yönlendirmek sûretiyle onların karınlarını doyurmalarını sağlamıştır.

وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ/**Korkudan emin kılan:** Burada onları Fil ordusu korkusundan emin kılmış olmasının veya İbrahim *aleyhisselâm*'ın ***"Ey Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl"***[564] duasında belirttiği hususun kastedilmiş olması muhtemeldir. İbrahim *aleyhisselâm*'ın bu duasını geçtiği yerde açıklamıştık. Allah'ın onları ticaret seferleri esnasında güvende kılmış olmasının kastedilmesi muhtemeldir. Zira onlar, yolculukları esnasında kendilerini güvende hissediyorlar, kendilerine kimse kötülük yapmıyor, mallarını ve canlarını almıyordu. Bir görüşe göre, onları

---

563 İbrahim 14/37.
564 İbrahim 14/35.

cüzzam hastalığından korumuş olması kastedilmektedir. Zira Mekke'de hiç cüzzamlı kişi görülmemiştir. Zemahşerî ***"açlık"*** ve ***"korku"*** kelimelerinin, o ikisinin şiddetinden dolayı burada nekre olarak zikredildiğini söylemiştir.

سُورَةُ الْمَاعُون

107. MÂÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِۜ {١} فَذٰلِكَ الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَۙ {٢} وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۜ {٣}

1. Dini yalanlayanı gördün mü? 2. İşte o, yetimi itip kakar; 3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez;

اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِ/***Dini yalanlayanı gördün mü?:*** Bir görüşe göre, bu sûre Ebû Cehil ve Ebû Süfyân hakkında inmiştir. Başka bir görüşe göre, dini yalanlayan herkesi kapsayacak şekilde mutlak manada inmiştir. ***"Din"*** kelimesi burada inanç sistemini veya ahirette amellerin karşılığının verilmesini ifade etmektedir.

فَذٰلِكَ الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَ/***İşte o, yetimi itip kakar:*** Yani onu şiddetle kovar. Bu kovmanın onu doyurmaktan ve ona iyilik yapmaktan uzaklaştırmak veya malından ve haklarından alıkoymak şeklinde olması muhtemeldir ki ikincisi daha kötüdür.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِ/***Yoksulu doyurmaya teşvik etmez:*** Bu kişi başkasını teşvik etmediği gibi kendisi de doyurmaz. Bu cümle sûrenin

başındaki "أَرَأَيْتَ/*gördün mü?*" sorusunun cevabıdır. Zira bu soru "bana bildir" anlamında kullanılmıştır ve bu şekilde sanki soru ve cevap şeklinde gelmiştir. Burada "Dini yalanlayan kişiye bak! Onda şu çirkin huyları ve kötü davranışları göreceksin" denilmektedir. Zira din, kendisine inanan kişiyi iyilikleri yapmaya ve kötülükleri terk etmeye yönlendirir. Bu sözde kâfirlerin ve onların durumlarının kötülenmesi amaçlanmaktadır.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ {٤} اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ {٥}
اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُنَ {٦} وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ {٧}

4-5. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. 6-7. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mani olurlar.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ/***Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar:*** Bir görüşe göre, bu âyetler münafıkların reisi olan Abdullah b. Übey b. Selûl hakkında inmiştir. Ebû Zeyd es-Süheylî'nin dile getirdiği bu yoruma göre, sûrenin ilk yarısı Mekke'de, ikinci yarısı Medine'de nâzil olmuştur. Bunun sebebi de Ebû Cehil ve diğer kâfirlerden bahseden sûrelerin genelde Mekke'de inmiş olmasıdır. Namazı ciddiye almamak ve riya yapmak ise Medine'de bulunan münafıkların, özellikle de Abdullah b. Übey'in özelliklerindendir. Bir görüşe göre, bu sûrenin tamamı Mekke'de nâzil olmuştur ki meşhur olan görüş de budur. Bu görüşe göre, sûrenin ikinci yarısı Mekke'de Müslüman olmuş ancak henüz imanı tam hâle erişmemiş bir kişi hakkında inmiştir. Başka bir görüşe göre, namazdan gafil olmak namazı terk etmek veya önemsemediği için namazı geciktirmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e namazlarından gafil olanlar hakkında sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: ***"Bunlar namazlarının zamanını geciktirenlerdir."*** Atâ b. Yesâr bu sûre hakkında şöyle demiştir: ***"'Namazlarından gafillerdir'*** deyip de 'Namazları içerisinde gafildirler' demeyen Allah'a hamd olsun."[565]

---

565 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 496.

ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ/***Onlar gösteriş yapanlardır:*** Yani namazlarını Allah için değil de insanlara gösteriş yapmak için kılarlar.

وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ/***Hayra da mani olurlar:*** Âyet onları cimrilik yapmakla ve insanlara sadece az faydalı olmakla tanımlamaktadır. "ٱلْمَاعُونَ/***el-Mâûn***" kelimesiyle neyin kastedilmiş olduğu hususunda dört farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu zekâttır.

İkincisi: Kureyş lehçesinde "mal" demektir.

Üçüncüsü: Bu sudur.

Dördüncüsü: Bu insanların birbirlerine verdikleri tabak, çanak, balta, kova ve makas gibi her türlü ihtiyaç malzemesidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, insanların ulaşmaktan alıkonulmaması gereken şeyler hakkında sorulduğunda şöyle buyurmuştur: ***"Su, ateş ve tuz."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu hadisin bazı rivayetlerinde ***"iğne ve maya"***yı da söylediği nakledilmektedir.

سُورَةُ الْكَوْثَر

108. KEVSER SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ {١} فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ {٢} اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ {٣}

1-3. Biz sana Kevser'i verdik. Onun için Rabbine salat et ve nahr yap. Asıl sonu kesik olan, sana hınç besleyendir.

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ/***Biz sana Kevser'i verdik:*** Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. "اَلْكَوْثَرَ/***el-Kevser***" kelimesi "çok, bol" anlamına gelen "اَلْكَثْرَةُ/el-kesra" kelimesinden türemiştir ve yedi farklı şekilde tefsir edilmiştir.

Birincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ahiretteki havuzunun adıdır.

İkincisi: Allah'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dünyada ve ahirette vereceği bol miktardaki hayırdır. Bu görüşü İbn Abbâs dile getirmiş ve Saîd b. Cübeyr de onu desteklemiştir. Eğer "Kevser'in Allah'ın cennette vereceği hayır nehri" olduğu söylenirse bu ifade genel manada anlaşılır.

Üçüncüsü: Kevser, Kur'ân'dır.

Dördüncüsü: Ashâbın ve onlara tâbi olanların çok olmasıdır.

Beşincisi: Tevhiddir.

Altıncısı: Şefaattir.

Yedincisi: Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kalbine koyduğu bir nurdur.

Bütün bu sayılan şeyleri Allah'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vermiş olduğunda şüphe yoktur. Ancak doğru olan görüş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen ***"Siz Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz? O, Allah'ın bana verdiği bir nehirdir"***[566] şeklindeki sahih hadisten de anlaşılacağı üzere bu sûredeki Kevser ifadesi ile ahiretteki Kevser havuzunun kastedilmiş olmasıdır. Bu havuzun tasları gökteki yıldızlar kadardır.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ/*Onun için Rabbine salat et ve nahr yap:* Bu âyette yapılması istenen ***"salat"*** ve ***"nahr"*** ile neyin kastedildiği hususunda beş farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Âyette genel anlamda namaz kılmak ile hedy ve udhiyye kurbanlarını kesmek emredilmiştir.

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bayram namazından önce kurbanını kesiyordu. Allah burada ona önce namaz kılıp sonra kurban kesmesini emretmiştir. Bu görüşe göre, âyette kurban bayramında kurbanların kesilmesinin bayram namazından sonraya bırakılması gerektiği kastedilmiştir.

Üçüncüsü: Kâfirler ıslık çalıp alkış tutarak ibadet ediyorlar ve putlar için kurban kesiyorlardı. Allah da bu âyetlerde Peygamberi'ne "Sadece Rabbin için namaz kıl ve O'nun için kurban kes" demiştir. Yani başkası için değil sadece Rabbinin rızasını kazanmak için. Bu yoruma göre, âyette tevhid ve ihlâs emredilmiş olmaktadır.

---

566 Müslim, no: 400.

Dördüncüsü: ***"Nahr yap"*** emrinin manası "namazda göğüs hizasında sağ elini sol elinin üzerine koy" şeklindedir. Bu yoruma göre ***"nahr"*** kelimesi "göğüs" anlamına gelmektedir.

Beşincisi: "Namaza başlama tekbiri alırken ellerini göğüs hizasında kaldır" demektir.

اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ/*Asıl sonu kesik olan, sana hınç besleyendir:* Bu âyette geçen "شَانِئ/***şâni"*** ifadesi, "düşmanlık etmek" anlamlarına gelen "شَنَآن/şeneân" kelimesinden türemiştir ve "kızgın, öfkeli" anlamına gelmektedir. Bu âyet Âs b. Vâil hakkında inmiştir. Bir görüşe göre ise Ebû Cehil'in "Muhammed'in soyu kesiktir" yani "erkek çocuğu yoktur. Artık o da öldü mü rahat ederiz ve onun ölümüyle birlikte getirdiği din de biter" demesi üzerine onun sözünü reddetmek için inmiştir. Bu sûrette Allah esas soyu kesik olanın çocukları olsa bile kâfirler olduğunu belirtmiştir. Çünkü o, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiştir ve adı anıldığı zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in aksine sadece lanet ile anılmaktadır. Zira Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adı kıyamete kadar anılacaktır, minberler ve ibadethanelerde adı yukarıya yazılmıştır ve Allah ile birlikte anılmaktadır. Ayrıca kıyamet gününe kadar ona iman edenler ve tâbi olanlar sanki onun çocukları yerindedir.

سُورَةُ الْكَافِرُونَ

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûrenin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır: Aralarında Velîd b. Mugîre, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Ebû Cehil ve benzerlerinin bulunduğu Kureyş'ten bir topluluk Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Muhammed! Sen bizim dinimize uy, biz de senin dinine uyalım. Sen bir yıl bizim ilâhlarımıza ibadet et, biz de bir yıl senin ilâhına ibadet edelim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben Allah'a bir şeyi ortak koşmaktan yine Allah'a sığınırım"*** dedi. Ardından onların ilâhlarından uzak durulması gerektiğini vurgulamak için bu sûre nâzil oldu.[567] Bunun için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kim bu sûreyi okursa şirkten uzak olur"***[568] buyurmuştur.

قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ {١} لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ {٢} وَلَٓا اَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ {٣} وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ {٤} وَلَٓا اَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُؕ {٥} لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ {٦}

567 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 497.
568 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 507.

1-2. De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. 3. Siz de benim taptığıma tapanlar değilsiniz. 4. Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim. 5. Siz de benim taptığıma tapanlar değilsiniz. 6. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.

لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ/***Ben sizin taptıklarınıza tapmam:*** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onların putlarına tapmadığı bildirilmektedir. Eğer "Bu anlam sûrenin dördüncü âyetindeki 'وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ/***Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim'*** ifadesinde tekrarlanmıştır" denilecek olursa buna iki yönden cevap veririz.

Birincisi: Zemahşerî'nin dile getirdiği görüşe göre, ikinci âyetteki "لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ/***Ben sizin taptıklarınıza tapmam"*** ifadesinde gelecek zaman kastedilmiş, dördüncü âyetteki "وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ/***Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim"*** ifadesinde ise geçmiş zaman kastedilmiştir. Yani geçmişte ben sizin taptığınız şeylere asla tapmadığım hâlde şimdi nasıl olur da benden bunu istersiniz?

İkincisi: Bu da İbn Atiyye'nin görüşüdür. İkinci âyetteki "لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ/***Ben sizin taptıklarınıza tapmam"*** ifadesinde özellikle şimdiki zamanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Dördüncü âyetteki "وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ/***Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim"*** ifadesi ise "Yaşadığım sürece asla tapmayacağım" demektir. Çünkü olumsuzluk ifade eden "لَا/lâ" muzarinin önüne gelirse fiilin anlamını gelecek zamana has kılar. Buna göre ikinci âyetteki "لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ/***Ben sizin taptıklarınıza tapmam"*** ifadesinde şimdiki zamanın kastedilmiş olması mümkün değildir ve dördüncü âyetteki "وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ/***Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim"*** ifadesi ile şimdiki zaman kastedilmiş olur. Âyetlerin genel ifadelerinden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in putlara şimdi veya gelecekte ibadet etmeyeceği anlamı ortaya çıkmaktadır. Dördüncü âyetteki "وَلَا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ/***Ben sizin taptıklarınıza tapan değilim"*** ifadesindeki şimdiki zaman anlamı, Zemahşerî'nin belirttiği geçmiş zamanın kastedilmesinden ve gelecek zamanın kastedilmesinden daha kuvvetlidir. Çünkü isim cümlesinin olumsuz olması durumunda şimdiki zaman kastedilir.

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ/Siz de benim taptığıma tapanlar değilsiniz: Âyette tıpkı Nûh'a ***"Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başka artık hiç kimse iman etmeyecek"***[569] denildiği gibi bu kâfirlerin Allah'a tapmadıkları bildirilmektedir. Ancak bu durum küfür üzerine ölen topluluklar hakkında geçerlidir. Rivayet edildiğine göre, bu âyette kastedilen kişiler Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef ve İbnu'l-Haccâc'tır ki bunlar kâfir olarak ölmüşlerdir. Eğer, "Niçin bu âyette '**مَا أَعْبُدُ/benim taptığıma**' denilirken akılsızlar için kullanılan '**مَا/mâ**' edatı kullanılmıştır?" diye sorulacak olursa buna üç yönden cevap veririz.

Birincisi: Bu âyetin ikinci âyetteki "***لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ/Ben sizin taptıklarınıza tapmam***" ifadesiyle uyumlu olması içindir. İkinci âyette "***مَا/mâ***" edatıyla akılsız olan putlar kastedilmektedir. Sonra o âyet ile lafız açısından uyumlu olması için bu âyette de aynı edat kullanılmıştır.

İkincisi: Burada zat değil sıfat kastedilmiştir. Yani ben bâtıla tapmam, siz de Hakka tapmazsınız. Bu görüşü Zemahşerî dile getirmiştir.

Üçüncüsü: Buradaki "***مَا/mâ***" edatı fiile masdar anlamı katmaktadır. Yani ben sizin ibadetinizi yapmam, siz de benim ibadetimi yapmazsınız. Bu görüş zayıftır.

Eğer, "Niçin bu anlam ve söz tekrar edilmiştir ve bundan sonra ikincisinde ***'Siz de benim taptığıma tapanlar değilsiniz'*** denilmiştir?" diye sorulacak olursa buna iki şekilde cevap veririz.

Birincisi: Bu Zemahşerî'nin görüşüdür. Şöyle ki: Birincisinde gelecek zamandan, ikincisinde ise geçmiş zamandan bahsedilmektedir.

İkincisi: Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür. Şöyle ki: Birincisinde şimdiki zamandan, ikincisinde ise gelecek zamandan bahsedilmektedir. Böylece onların asla iman etmeyecekleri bildirilmektedir.

---

569 Hûd 11/36.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ/***Sizin dininiz size, benim dinim de banadır:*** Yani sizin şirkiniz size, benim tevhid inancım banadır. Bu, onlardan uzak olmayı ifade etmektedir. Ancak bu karşılıklı barış durumu seyf âyetiyle nesh edilmiştir.

سُورَةُ النَّصْر

110. NASR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Ömer *radıyallahu anh,* sahâbîlerden bir gruba bu sûrenin manası hakkında ne düşündüklerini sordu. Onlar şöyle dediler: "Allah bu sûrenin lafzının zahirine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zafer ve fethin geldiği zaman tesbih ve istiğfarda bulunmasını emrediyor." Ömer *radıyallahu anh* daha sonra onların huzurlarında Abdullah b. Abbâs'a "Sen bu konuda ne dersin?" diye sordu. İbn Abbâs "Bu sûre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ecelinin yaklaştığını haber vermektedir. Allah onun zaferi ve fethi gördüğü zaman ecelinin yaklaşmış olduğunu bildirmektedir" cevabını verdi. Bu cevap üzerine Ömer *radıyallahu anh* "Ben bu sûre hakkında senin bildirdiğinden başka bir şey bilmiyorum" dedi.[570] Abdullah b. Mes'ûd ve başkaları da bu manada görüşler dile getirmişlerdir. Âişe *radıyallahu anhâ*'dan nakledilen "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'nin fethi gerçekleşip Araplar da Müslüman olunca ***'Allah'ım! Seni hamdinle tesbih ederim, S***

enden mağfiret dilerim' şeklinde münacatta bulunmayı çok yapmaya başladı. Böylece Kur'ân'ın yani bu sûrenin emrini yerine getiriyordu" şeklindeki rivayet de bu görüşü desteklemektedir. Bir keresinde

---

570 Buhârî, no: 3428.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Âişe'ye ***"Ben ancak ecelimin yaklaştığını görüyorum"*** demiştir. İbn Ömer "Bu sûre veda haccında teşrik günlerini kastetmek için inmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan sonra yaklaşık seksen gün yaşamıştır" demiştir. İbn Mes'ûd bu sûrenin "vedalaşma sûresi" olarak isimlendirildiğini söylemiştir.[571]

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ {١} وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ
أَفْوَاجاً {٢} فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً {٣}

1-3. Allah'ın zaferi ve fetih geldiğinde ve insanları bölük bölük Allah'ın dinine girerken gördüğünde Rabbinin hamdiyle tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ/***Allah'ın zaferi ve fetih geldiğinde:*** Bu âyetteki ***"fetih"*** ile Mekke'nin, Tâif'in ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in fethetmiş olduğu diğer şehirlerin fethi kastedilmektedir. İbn Abbâs "Zafer, Hudeybiye antlaşması, fetih ise Mekke'nin fethidir" demiştir. Bir görüşe göre, zafer, Yemen halkının Müslüman olmasıdır. Sûre bunların hepsini henüz gerçekleşmeden haber vermektedir. Gayptan haber vermek peygamberliğin alametlerinden biridir.

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجاً/***Ve insanları bölük bölük Allah'ın dinine girerken gördüğünde:*** Yani insanların topluluklar hâlinde Müslüman olduklarını gördüğünde. Burada Mekke'nin fethinden sonra çok sayıda insanın Müslüman olmasından bahsedilmektedir. Rivayet edildiğine göre, Mekke'nin fethinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında on bin kişi, Tebük seferinde ise yetmiş bin kişi vardı. Ebû Ömer İbn Abdilberr "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öldüğünde Araplardan bir tane kâfir kalmamıştı" demiştir.[572] Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde Müslümanların sayısı yüz on dört bindi.

---

571 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 255.

572 Bu sözde putlara tapan Arabların kalmadığı kastedilmiş olmalıdır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 499.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ/***Rabbinin hamdiyle tesbih et:*** Bu âyette geçen "tesbih" ve "istiğfar" kavramları ile ***"Rabbinin hamdiyle"*** ifadesiyle kastedilen mana hakkında daha önce ilgili âyetlerde açıklama yapılmıştı. Eğer "Niçin Allah ona zaferi ve fethi gördüğü ve eceli yaklaştığı zaman hamd ile tesbih etmeyi ve istiğfarda bulunmayı emretmiştir?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Hamd ile tesbih etmesinin emredilmesi zafer, fetih ve İslâm'ın üstün gelmesine karşılık şükretmesi içindir. Bunun yanında eceli yaklaştığı zaman istiğfar etmesini emretmesi de ahiret için bir azık ve Allah'a kavuşmak için bir hazırlık olması içindir.

سُورَةُ الْمَسَد

111. MESED/TEBBET SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûrenin nüzûl sebebi olarak şöyle bir olay nakledilir: ***"(Önce) en yakın akrabanı uyar"***[573] âyeti inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Safâ tepesine çıktı ve en gür sesiyle insanlara orada toplanmaları için bağırdı. Kureyşliler orada toplanınca onlara ***"O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır"***[574] âyetini okudu sonra da onları hem genel hem de özel olarak uyardı. Ebû Leheb ise "Sana yazıklar olsun, bizi bunun için mi topladın?" diyerek hakaret etti. İşte bu olay üzerine bu sûre inmiştir.[575]

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ {١} مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ {٢} سَيَصْلٰى نَاراً
ذَاتَ لَهَبٍۚ {٣} وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ {٤} ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ {٥}

1-5. Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcısı olarak boynunda liften bir ip olduğu hâlde karısı da.

---

573 Şuarâ 26/214.
574 Sebe 34/46.
575 Buhârî, no: 4801.

تَبَّتْ يَدَٓا اَبِي لَهَبٍ/Ebû Leheb'in iki eli kurusun!: Burada geçen "تَبَّتْ/*tebbet*" fiili "hüsrana uğramak" anlamına gelmektedir. Ebû Leheb'in esas adı Abdüluzzâ b. Abdülmuttalib b. Hişâm'dır ve o Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in amcasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düşmanlıkta en aşırı olanlardan biriydi. Eğer "Niçin Allah bu sûrede onun adını değil de lakabını zikretmiştir?" diye sorulacak olursa buna üç şekilde cevap veririz:

Birincisi: Onun künyesi de tıpkı Ebû Bekir ve diğer insanlarda olduğu gibi isminden daha fazla biliniyor ve kullanılıyordu. Ona, yüzünün güzelliği sebebiyle parlamasından dolayı Ebû Leheb deniliyordu.

İkincisi: Adının Abdüluzzâ (Uzzâ'nın kulu) olması sebebiyle Kur'ân'da adı yerine künyesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Üçüncüsü: Onun ahirette ateş ehlinden olması sebebiyle "Ebû Leheb" yani "ateşi olan" şeklinde lakap verilmiştir. Bu da "سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ/***O, alevli bir ateşte yanacak"*** âyetindeki ifadeyle uyumludur.

وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ/*Karısı da odun taşıyıcısı olarak:* Karısının ismi Ümmü Cemîle bint Harb b. Ümeyye'dir. O, Ebû Süfyan'ın kız kardeşi ve Muâviye'nin halasıydı. Bu âyette ondan ***"odun taşıyıcısı"*** olarak bahsedilmesinin sebebi hakkında dört farklı görüş vardır.

Birincisi: O, odun ve diken taşıyarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e eziyet etmek için bunları onun yolu üzerine atardı.

İkincisi: Bu söz, "laf taşımak" anlamına gelmektedir. Bir kişi insanlar arasında laf taşıyarak onlar arasında düşmanlık ateşini yaktığı zaman "فلان يحمل الحطب بين الناس/Falanca, insanlar arasında odun taşıyor" denilir.

Üçüncüsü: Bu söz ile onun Müslümanlara zarar vermek için çalışması ifade edilmektedir. Nitekim bir kişi başka birine zarar vermeyi amaçladığı zaman "فلان يحطب على فلا/Falanca filancaya odun taşıyor" denilir.

Dördüncüsü: Bu söz ile onun günahları ve kötü davranışlarına vurgu yapılmaktadır.

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ/***Boynunda liften bir ip vardır:*** Burada geçen "جِيد/***cîd***" kelimesi "boyun," "مَسَدٍ/***mesed***" ise "lif" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "örülmüş ip" demektir. Bununla neyin kastedildiği hususunda üç görüş vardır.

Birincisi: Bu âyette onun yukarıdaki birinci görüşte de belirtildiği üzere dünyada odun taşıdığı bildirilmektedir. Burada o, aşağılanmakta ve durumunun kötülüğü ortaya konulmaktadır.

İkincisi: Âyette onun cehennemdeki durumunun bu şekilde olduğu yani boynunda bir ip olduğu hâlde cehenneme atılacağı bildirilmektedir.

Üçüncüsü: Onun çok gösterişli bir gerdanlığı vardı ve onu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düşmanlık yolunda harcayacağını söylüyordu. İşte bu gerdanlığından tefâül ve zem üslubu gereği "liften yapılmış bir ip" olarak söz edilmektedir.

وَامْرَأَتُهُ/***Vemraetühû:*** Bu kelimeyle başlayan son iki âyette farklı i'râb şekillerine göre farklı vakıf şekilleri olması mümkündür. Buna göre, "وَامْرَأَتُهُ/***vemraetühû***" kelimesi mübteda, "حَمَّالَةَ الْحَطَبِ/***hammâlete'l-hatab***" ifadesi onun haberidir veya "حَمَّالَةُ الْحَطَبِ/***hammâlete'l-hatab***" kelimesi sıfattır, haber ise "فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ/***fî cîdihâ hablun bir mesed***" âyetidir ya da "امْرَأَتُهُ/***vemraetühû***" kelimesi "يَصْلٰى/***yeslâ***" fiilindeki fâil zamiri üzerine atfedilmiştir ve "حَمَّالَةَ الْحَطَبِ/***hammâlete'l-hatab***" sıfat veya gizli bir mübtedanın haberidir.

سُورَةُ الإِخْلَاصِ

112. İHLÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu sûrenin nüzûl sebebi olarak şu olay nakledilmektedir: Yahudiler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip "Ey Muhammed! Bize Rabbini tanımla ve nesebini söyle! Çünkü o Tevrat'ta kendisini tanımlamakta ve nesebini söylemektedir" dediler. Bunu duyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* titredi ve baygın hâlde yere düştü. Bunun üzerine Cebrail bu sûreyi indirdi. Bir görüşe göre ise müşriklerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bize Rabbinin nesebini söyle" demeleri üzerine bu sûre inmiştir. Birinci rivayete göre sûre Medenî, ikinci rivayete göre Mekkî'dir. Bu sûrenin fazileti hakkındaki ***"İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir"***[576] şeklindeki hadisin manası üzerinde ihtilaf edildi. Bir görüşe göre, bu sevap yönündendir yani bu sûreyi okuyan kişi Kur'ân'ın üçte birini okuyan kişi gibi sevap alır. Başka bir görüşe göre ise bu, sûrenin içerdiği manalar ve ilimler yönündendir. Şöyle ki: Kur'ân'ın içerdiği bilgiler üç bölümdür. Tevhid, ahkâm ve kıssalar. Bu sûrenin içeriği de tevhiddir ve bu yönüyle sûre Kur'ân'ın üçte biridir. Bu yorum en kuvvetli olandır ve İbn Atiyye, hadisi bu manaya yorumlamıştır. Nitekim hadisin bazı rivayetlerinde Allah'ın Kur'ân'ı üç bölüme ayırdığının ve

---

576 Müslim, no: 1924; Tirmizî, no: 2900.

İhlâs sûresini bu bölümlerden biri yaptığının belirtilmesi de bu görüşü desteklemektedir. Nesâî'nin rivayet ettiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kişinin İhlâs sûresini okuduğunu duymuş ve ***"Bu adamın günahları bağışlanmıştır"*** demiştir.[577] Başka bir rivayette de ***"O adama cennet vacip olmuştur"*** demiştir. Müslim'in rivayet ettiği hadise göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adamı askerî birliğin başında gönderdi. O kişi namazları kıldırırken hep İhlâs sûresini okuyordu. Geriye döndüklerinde bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e söylediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Niçin böyle yaptığını ona sorun"*** dedi. O kişiye sorduklarında o "Çünkü bu sûre Rahmân'ı tanımlamaktadır. Bunun için ben de bu sûreyi okumayı seviyorum" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Ona Allah'ın da onu sevdiğini söyleyin"*** buyurdu.[578] Tirmizî'nin rivayet ettiğine göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Her kim İhlâs sûresini günde yüz defa okursa onun borcu dışında elli yıllık günahı affedilir."***[579]

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ {١} اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ {٢} لَمْ يَلِدْ وَلَمْ
يُولَدْۙ {٣} وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ {٤}

1-4. De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ*/De ki: O, Allah birdir:* Basralı dil âlimlerine göre, buradaki zamir, kendisiyle yüceltme ve övme kastedilen emir ve şan zamiridir. İ'râb olarak mübtedadır ve haberi ise sonrasındaki cümledir ve onu tefsir etmektedir. Allah lafzı mübteda, ***"birdir"*** kelimesi de haberdir. Bir görüşe göre, Allah lafzı haber, ***"birdir"*** kelimesi de ondan bedeldir. Başka bir görüşe göre Allah lafzı bedel, ***"birdir"*** kelimesi haberdir.

"**اَحَدٌ*/Birdir"*** kelimesinin iki anlamı vardır.

577 Nesâî, no: 8028.
578 Buhârî, no: 6940; Müslim, no: 813.
579 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, no: 17692.

Birincisi: "ما جاءني أحد/Bana hiç kimse gelmedi" sözünde olduğu gibi sadece olumlu olmayan cümlelerde kullanılan olumsuzluk isimlerinden biridir. Ancak burada bahsedilen anlamının kullanıldığı yer burası değil "وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ/***O'nun hiçbir dengi yoktur***" âyetinde geçtiği yerdir.

İkincisi: "Bir" anlamına gelmektedir. Aslı "وحد/vehad" olup sonra "vav" harfi "hemze"ye dönüştürülmüştür. İşte bu âyette kullanıldığı anlam budur.

Bilin ki, burada Allah, "bir" olarak tanımlanmaktadır. Bunun üç farklı anlamı vardır ve Allah hakkında bu anlamların hepsi doğrudur.

Birincisi: O, ikincisi olmayan bir'dir. Buna göre, sayı yönünden olumsuzluk ifade etmektedir.

İkincisi: O, benzeri ve ortağı olmaması yönüyle tek'tir. Tıpkı bir kişinin benzerinin olmadığını ifade etmek için söylenen, "فلان واحد عصره/O, döneminde tektir" sözünde olduğu gibidir.

Üçüncüsü: O, bölünmez ve ayrılmaz anlamında bir'dir.

En kuvvetli olan görüş ise bu sûrede müşriklerin iddialarının reddedilmesi amacıyla Allah'ın ortağının bulunmadığının vurgulanmış olduğudur. Nitekim ***"İlâhınız bir ilâhtır"***[580] âyetinde de bu husus vurgulanmaktadır. Zemahşerî "***'Birdir'*** sözü Allah'ın bir olduğunu tanımlarken O'nun ortaklarının bulunmadığını belirtmektedir" demiştir.

Dedim ki: Allah, "bir" olduğuna dair Kur'ân'da çok sayıda kesin delil ortaya koymaktadır. Bunların en açık olanları da şu dört delildir.

Birincisi: ***"O hâlde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu?"***[581] âyetidir. Çünkü eğer Allah'ın bütün varlıkları yaratmış olduğu sabit olursa artık o varlıklardan birinin Allah'ın ortağı olması mümkün olmaz.

---

580 Bakara 2/163.
581 Nahl 16/17.

İkincisi: ***"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, kesinlikle düzenleri bozulurdu"***[582] âyetidir.

Üçüncüsü: ***"De ki: Eğer onların iddia ettiği gibi Allah'la beraber (başka) ilâhlar olsaydı, o zaman o ilâhlar da Arş'ın sahibine ulaşmak için elbette bir yol ararlardı"***[583] âyetidir.

Dördüncüsü: ***"O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığını alıp götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı"***[584] âyetidir.

Biz bu âyetleri geçtikleri yerde tefsir ettik ve ***"İlâhınız bir ilâhtır"***[585] âyetinin tefsirinde tevhidin hakikati hakkında açıklamalar yaptık.

اَللّٰهُ الصَّمَدُ/*Allah sameddir:* Bu âyette geçen ***"samed"*** kelimesinin anlamı hakkında üç görüş vardır.

Birincisi: Allah, bütün işlerde kendisine sığınılan efendidir.

İkincisi: Allah, yemeyen ve içmeyendir. Tıpkı ***"Her canlıyı besleyip doyurmasına karşılık kendisi hiçbir şekilde beslenmeye ihtiyacı olmayan O'dur"***[586] âyetinde zikredildiği üzere.

Üçüncüsü: Allah, herhangi bir boşluğu olmayandır.

Tercih edilen görüşe göre bunlar arasından esas kastedilen mana birincidir. İbn Atiyye de Allah'ın bütün varlıkları yaratması ve varlıkların devamının O'na bağlı olması yönüyle birinci görüşü tercih etmiştir. Buna göre anlam "Kendisine ihtiyaç duyulan" yani "varlıklar kendi başlarına mevcudiyetlerini devam ettiremedikleri için Allah'a muhtaçtırlar" şeklinde olur. Hocamız Ebû Cafer b. ez-Zübeyr de bu anlamın Kur'ân'da bulunması sebebiyle bu görüşü tercih etmiştir. Şöyle ki: Allah'ın çocuğunun

---

582 Enbiyâ 21/22.
583 İsrâ 17/42.
584 Mü'minûn 23/91.
585 Bakara 2/163.
586 En'âm 6/14.

olmadığı ***"Onlar 'Allah çocuk edindi' dediler"***[587] âyetinde belirtildikten sonra ***"Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir,"***[588] ***"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir!"***[589] ve ***"'Allah çocuk edindi' dediler. O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir"***[590] âyetlerinde de Allah'ın çocuğunun olmadığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde bu sûredeki "لَمْ يَلِدْ/***O, doğurmamıştır"*** ifadesi de Allah'ın çocuğunun olmadığını gösteren bir delildir. Zemahşerî'ye göre ***"samed"*** kelimesi "bütün ihtiyaçlar için kendisine muhtaç olunan" manasında ismi mef'ûl olarak kullanılmaktadır.

لَمْ يَلِدْ/***O, doğurmamıştır:*** Bu âyet, Allah'a çocuk isnad eden herkesin bu iddialarını reddetmektedir. Nitekim "İsa, Allah'ın oğludur" diyen Hıristiyanlar, "Üzeyir, Allah'ın oğludur" diyen Yahudiler ve "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" diyen müşrik Araplar bunlardandır. Allah Teâlâ Kur'ân'da kendisinin çocuğunun olmadığını deliller ile ispatlamıştır. Bunlardan en açık olanları şu dört görüştür:

Birincisi: Çocuk, kendisini doğuran varlığın cinsinden olmalıdır. Oysa ki Allah'ın bir cinsi yoktur ve bu yüzden O'nun çocuğunun olması mümkün değildir. ***"Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilâh olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi"***[591] âyetinde bu hususa işaret edilmektedir. Bu âyette İsa *aleyhisselâm* ve annesi, ezeli varlık olmadıklarını göstermek için yaratılmış varlıkların özellikleriyle tanımlanmaktadırlar. Bu da kâfirlerin iddialarını geçersiz kılmaktadır.

İkincisi: Baba, bir ihtiyacı olduğu için çocuk edinir. Oysa Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ki bir çocuk edinsin. ***"(Müşrikler) 'Allah çocuk edindi' dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. O'nun (çocuğa) ihtiyacı yoktur"***[592] âyetinde bu konuya işaret edilmektedir.

---

587 Meryem 19/88.
588 Meryem 19/93.
589 En'âm 6/101.
590 Bakara 2/116.
591 Mâide 5/75.
592 Yunus 10/68.

Üçüncüsü: Bütün varlıklar Allah'ın kullarıdır ve kulu olmak çocuğu olmayı geçersiz kılmaktadır. ***"Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir"***[593] âyetinde buna işaret edilmektedir.

Dördüncüsü: Ancak bir eşi olan kişinin çocuğu olabilir. Oysa Allah Teâlâ kendisine bir eş edinmemiştir ki O'nun çocuğu olsun. ***"O'nun eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir!"***[594] âyetinde bu hususa işaret edilmektedir.

وَلَمْ يُولَدْ/*Ve O, doğmamıştır:* Bu ifade "Rabbinin nesebini bize bildir" diyenlere bir reddiyedir. Zira bütün doğmuş olan varlıklar sonradan yaratılmış olurlar. Oysa Allah Teâlâ varlığının başlangıcı olmayan ilk'tir ve kendisiyle birlikte hiçbir şeyin bulunmadığı önce'dir. Dolayısıyla Allah'ın bir başka varlıktan doğmuş olması mümkün değildir.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ/*O'nun hiçbir dengi yoktur:* Bu âyette geçen "**كُفُواً/*küfüven***" kelimesi "denk ve benzer" anlamlarına gelmektedir. Zemahşerî bu kelimenin nikâhta eşlerin birbirlerine denk olması gerektiğini ifade eden "الكفاءة/el-kefâe" kelimesinden türemiş olmasının caiz olduğunu ve böylece Allah'ın eşinin bulunmadığının ifade edilmiş olacağını söylemiştir. Ancak bunun doğru olma ihtimali uzaktır. Doğru olan görüş ilk başta söylediğimiz anlamlara gelmesidir. Buna göre âyetin manası "Allah'ın bir dengi, benzeri ve örneği yoktur" şeklinde anlaşılır. Bu kelimenin "**كُفُواً/*küfüven***" ve "**كُفْواً/*küfven***" olarak iki farklı şekilde okunması caizdir.[595] Bunun yanında "**كِفْواً/*kifven***" ve "كِفَاءً/kifâen" şekillerinde okunması da caizdir. Kelime, son harfi hemzeli olarak veya kolaylaştırmak amacıyla hemzesiz olarak okunabilir. "**كُفُواً/*Küfüven***" kelimesi "كان/kâne"nin haberi olduğu için mansub okunmaktadır. "كان/Kâne"nin ismi ise "**اَحَدٌ/*ehad***" kelimesidir.

İbn Atiyye şöyle demiştir: "Nekre bir sıfat ve cümlede sonraya bırakılmış olması sebebiyle '**كُفُواً/*küfüven***' kelimesinin hâl olması caizdir."

---

593 Meryem 19/93.

594 En'âm 6/101.

595 Hamza, Halef ve Yakub "كُفْواً" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 246.

Eğer "Bu âyetteki 'لَهُ/**lehû**' car ve mecruru 'كَانَ/kâne'nin ismi ve haberi olduğu hâlde niçin cümlede öne alınmıştır? Oysa zarfın haberden başka bir konumda olursa sonraya bırakılması gerekirdi" diye sorulacak olursa buna iki yönden cevap verebiliriz.

Birincisi: Bu ifade Allah Teâlâ'ya ait bir zamir olduğu için vurgulanması ve yüceltilmesi amacıyla öne alınmıştır. Daha önemli ve değerli olanı cümle içinde öne almak Arapların âdetlerindendir.

İkincisi: Bu car ve mecrur ile haberin manası tamamlanmakta ve anlamını daha mükemmel yapmaktadır. Zira burada amaç, mutlak manada denkliğin olmayacağının belirtilmesi değil, sadece Allah Teâlânın denginin olmayacağının vurgulanmasıdır. Bu sebeple bu anlamı ifade eden car ve mecrurun vurgulanması için cümlede öne alınmıştır.

Eğer, "Zaten birinci âyetteki ***'De ki: O Allah birdir'*** ifadesinden Allah'ın bir çocuğunun ve denginin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda niçin daha sonra yine bunları ayrıca belirtmiştir?" diye sorulacak olursa buna şu şekilde cevap veririz: Bu, tecrit üslubundandır. Tıpkı ***"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır"***[596] âyetinde olduğu gibi bir şeyi önce genel mana içerisinde zikrettikten sonra ayrıca özel olarak belirtmektir. Bu da iki sebepten ötürü yapılır ki her ikisi de burada geçerlidir.

Birincisi: Bir konunun önemini vurgulamak için. Hiç şüphe yok ki Allah'ın çocuğunun ve denginin olmadığının belirtilmesine, bunun aksini söyleyen kâfirlerin görüşlerini reddetmek için önem vermek gereklidir.

İkincisi: Bir konuyu izah ve beyan etmek için. Çünkü bir hususun genel ifade içerisine girmesi onun özellikle belirtilmesi gibi olmaz. Bunun için manayı daha iyi izah etmek, kâfirlerin iddialarını yalanlamada aşırıya gitmek ve onlara karşı sunulan delili tekit etmek için ayrıca belirtilir.

---

596 Bakara 2/98.

سُورَةُ الْفَلَق

113. FELAK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ {١} مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ {٢} وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ
{٣} وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِۙ {٤} وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ {٥}

1-5. De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürenlerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden felakın Rabbine sığınırım!

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ/***De ki: Felakın Rabbine sığınırım!:*** Burada geçen "اَعُوذُ/***eûzü***" kelimesinin anlamı "teavvuz" bölümünde, "Rab" kelimesinin anlamı lugatlerde ve Fâtiha sûresinde geçmiştir. "الْفَلَقِ/***Felak***" kelimesinin anlamı hakkında üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu kelime "sabah" anlamına gelmektedir. ***"Sabahı (gecenin karanlığından) yarıp çıkarandır"***[597] âyeti de bu manaya delalet etmektedir. Zemahşerî bu kelimenin "فَعَلٌ/fealün" vezninde ismi mef'ûl olduğunu söylemiştir.

---

597 En'âm 6/96.

İkincisi: Burada yeri yarıp bitkileri, dağları yarıp pınarları, bulutları yarıp yağmuru, rahimleri yarıp çocukları çıkarması, tohumu ve çekirdeği yarması ve diğer şeyler gibi Allah'ın yarıp çıkardığı her şey kastedilmektedir.

Üçüncüsü: Bu cehennemde bir kuyudur. Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir hadis rivayet edilmiştir.[598]

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ/Yarattığı şeylerin şerrinden: Bu, bütün mahlukatı kapsayan genel bir ifadedir. Onların şerri çok çeşitli şekillerdedir. Allah bizi onlardan muhafaza etsin. Âyetteki "**مَا/mâ**" edatı ismi mevsul, mevsuf veya masdariyyedir.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ/Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden: Bu âyetteki "**غَاسِقٍ/gâsik**" kelimesinin anlamı hakkında sekiz farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Bu, karanlığı çöktüğü zaman gecedir. "**اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ/ Gecenin kararmasına kadar**"[599] âyeti bu manaya delalet etmektedir. Bu çoğunluğun görüşüdür. Çünkü gecenin karanlığı çöktüğü zaman insanlardan ve cinlerden şerli olanlar ortalığa yayılırlar. Bu sebeple bir darbı meselde "Gece kötülüğü saklar" denilmektedir.

İkincisi: "Ay" anlamına gelmektedir. Nesâî'de rivayet edilen bir hadise göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayı gördüğü zaman ***"Ey Âişe! Bunun şerrinden Allah'a sığın! Çünkü çıkınca şerri de getirebilecek olan şey (gâsik) işte budur"*** demiştir.[600] Buna göre "**وَقَبَ/vekabe**" kelimesi, "ay tutulması" anlamına gelir. Zira Arapçada bu kelime "karanlık ve siyahlık" ya da "girmek" anlamında kullanılmaktadır. Buna göre âyetin anlamı "Ay tutulmaya girdiği zaman" veya "Ay tutulup da karardığı zaman" şeklinde olmaktadır.

Üçüncüsü: "Battığı zaman güneş" anlamındadır. Buna göre "**وَقَبَ/ vekabe**" kelimesi "karanlık" ve "girmek" anlamlarına gelir.

---

598 Kaynağını bulamadım.
599 İsrâ 17/78.
600 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 689.

Dördüncüsü: "Geceye girdiği zaman gündüz" anlamındadır. Bu yorum bir öncekiyle yakındır.

Beşincisi: Süreyya yıldızının düşmesi anlamındadır. Hastalıklar ve veba o zaman çoğalmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Yıldız, gâsiktir"*** dediği ve bununla Süreyya yıldızını kastettiği rivayet edilmiştir.

Altıncısı: Bu erkeklerin ereksiyon hâlindeki cinsel organıdır. Nakkâş bu görüşü İbn Abbâs'tan aktarmıştır.

Yedincisi: Zemahşerî'ye göre bu kelime ile yılanların siyah bir türünün kastedilmiş olması da caizdir. Buna göre ***"وَقَبَ/vekabe"*** kelimesi "yılanın sokması" anlamına gelir.

Sekizincisi: "İblis" anlamındadır. Bu görüşü Süheylî aktarmaktadır.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ/Düğümlere üfürenlerin şerrinden: İbn Atiyye'ye göre burada geçen ***"النفث/en-nefs"*** kelimesi "üflemek" anlamına gelmekte olup "nefha" kelimesine benzemekle birlikte bunda üflerken ağızdan tükürük ve salya çıkmaması yönüyle ondan farklıdır. Zemahşerî'ye göre ise bu kelime ağızdan tükürük çıkması ile "nefha" ile aynı anlama gelmektedir ve sihir çeşitlerinden biridir. Bu sihir, ip ve benzeri bir malzemeden düğümlenmiş bir boğum üzerine büyü yapılacak kişinin adı üstüne ona zarar vermek amacıyla üflemek şeklinde olur. İbn Atiyye, güvenilir bir kişiden, onun Fas tarafındaki çölde bazı kişilerin, kırmızı ipe "Faslân (deve yavruları)" adını söyleyerek düğüm atmak sûretiyle o yavruların annelerini emmesini engellediklerini, bu düğümü çözdüklerinde ise yavruların annelerini emmeye başladıklarını gördüğünü nakletmektedir.[601]

Zemahşerî, bu üfürükçülerin şerlerinden Allah'a sığınmanın üç anlamı olduğunu söylemektedir.

---

601 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 504.

Birincisi: Onların yaptıkları büyü işinden ve bunu yaparak para kazanan kişilerin şerrinden sığınmak.

İkincisi: Onların insanları aldatmasından ve zarar vermesinden sığınmak.

Üçüncüsü: Onların üflediği zaman oluşan şerrin kendisine isabet etmesinden sığınmak.

"النَّفَّاثَاتِ/***en-Neffâsât***" kelimesi mübalağalı ismi fâil kalıbındandır ve "üfüren kadınlar" veya "üfüren topluluk" ya da "üfüren kişiler" takdirinde mevsufu hazfedilmiştir. Birinci takdir tercihe daha layıktır. Çünkü burada bir Yahudi olan Lebîd b. el-A'sam'ın kızlarına işaret edilmektedir. Onlar ve babaları büyücülük yapmaktaydılar ve on bir düğüm atarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e büyü yapmışlardı. Bu olay üzerine Allah, on bir âyetten oluşan Muavvizeteyn sûrelerini indirmiş ve düğümlerin adedince Resûlü'ne şifa vermiştir. Eğer "Niye daha öncesindeki 'غاسق/***gâsik***' ve sonrasındaki 'حاسد/***hâsid***' gibi sığınılan şeyler nekre olarak zikredildiği hâlde 'النَّفَّاثَاتِ/***en-neffâsât***' kelimesi elif lam ile marife olarak geçmektedir?" diye bir soru yöneltilecek olursa şu şekilde cevap veririz: "النَّفَّاثَاتِ/***en-Neffâsât***" kelimesi genel mana ifade etmesi için marife kılınmıştır. Çünkü "غاسق/***gâsik***" ve "حاسد/***hâsid***" kelimeleriyle ifade edilen kişilerin hepsi kötü değildir. Ancak düğümlere üflemek sûretiyle sihir yapanların hepsi şerli kişilerdir.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ/***Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden:*** Haset, hem doğal olarak hem de şer'an kötülenen bir huydur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Haset, ateşin odunu yediği gibi iyilikleri yer"**[602] buyurmuştur. Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Haset, gökte ve yerde Allah'a karşı yapılan ilk isyandır. Göktekine gelince; İblis'in Adem'i kıskanmasıdır. Yerdeki ise Kâbil'in, kardeşi Hâbil'i kıskançlık sebebiyle öldürmesidir.

Kıskançlığın dereceleri vardır:

---

602 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 691.

Birincisi: Kişinin, Müslüman bir kardeşinde bulunan bir nimetin kendisine geçmeyecek olmasına rağmen yok olmasını istemesidir. Burada Allah'ın kendisinden başkasına bir iyilik vermesini istememekte ve bundan rahatsızlık duymaktadır.

İkincisi: Kardeşindeki bu nimetin ondan alınarak kendisine geçmesini istemesidir.

Üçüncüsü: Kardeşinde bulunan bir nimetin ondaki yok olmadan aynısının kendisine de verilmesini istemesidir. Bu davranış caizdir ve bu haset değil gıptadır.

Haset eden kişi kendisine üç şekilde zarar vermektedir.

Birincisi: Haset etmenin haram olması sebebiyle günahlar kazanmaktadır.

İkincisi: Allah'ın kuluna verdiği bir nimeti hoş görmemek ve Allah'a yapmış olduğu bir işte itiraz etmek sûretiyle Allah Teâlâya karşı bir edepsizlik yapmaktadır.

Üçüncüsü: Kıskançlığından kaynaklanan gam ve keder sebebiyle kalbine acı çektirmektedir.

Bizler de Allah Teâlâ'dan bizleri haset edenlerden değil de haset edilenlerden eylemesini niyaz ederiz. Çünkü haset edilenler nimet içerisinde, haset edenler ise dert ve sıkıntı içerisindedirler.

Şairin incileri Allah içindir:

إِنِّي لِأَرْحَمُ حُسَّادِي لِفَرْطِ مَا   ضَمَّتْ صُدُورُهُمْ مِنَ الْأَوْغَارِ

نَظَرُوا صَنِيعَ اللهِ بِي فَعُيُونُهُمْ   فِي جَنَّةٍ وَقُلُوبُهُمْ فِي النَّارِ

"Göğüslerindeki hararetin aşırılığı sebebiyle beni kıskananlara acıyorum Allah'ın bana yaptıklarına baktılar; gözleri cennette ve kalpleri ise ateş içindedir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

إِنْ يَحْسُدُونِي فَإِنِّي غَيْرُ لَائِمِهِمْ قَبْلِي مِنَ النَّاسِ أَهْلُ الْفَضْلِ قَدْ حُسِدُوا

فَدَامَ لِي وَلَهُمْ مَا بِي وَمَا بِهِمْ وَمَاتَ أَكْثَرُنَا غَيْظاً بِمَا يَجِدُ

"Eğer onlar beni kıskanıyorlarsa ben onları kınamıyorum.
Benden önce de insanlardan faziletli olanlar kıskanılmıştı.

Bende olanlar da onlarda olanlar da devam etti.
Çoğumuz bu bulduğumuz öfke yüzünden öldü."[603]

Bunun yanında haset eden kişideki düşmanlık duygusu kaybolmaz ve onun hoşgörülü gibi davranmasının faydası olmaz. O artık sanki mazlummuş gibi şikâyet eden bir zalim olur. Şair doğru söylemiştir:

كُلُّ الْعَدَاوَةِ قَدْ تُرْجَى مَوَدَّتُهَا إِلاَّ عَدَاوَةَ مَنْ عَادَاكَ عَنْ حَسَدِ

"Sana haset sebebiyle düşmanlık eden kişinin düşmanlığı hariç
Bütün düşmanlıkların yok olması umulur."

Şairlerden hikmet sahibi olan biri şöyle demiştir:

وَأَظْلَمُ خَلْقِ اللهِ مَنْ بَاتَ حَاسِدًا لِمَنْ بَاتَ فِي نَعْمَائِهِ يَتَقَلَّبُ

"Allah'ın yarattıklarının en zalimi nimetler içinde dönüp durarak
Akşamlayan kişiye haset ederek akşamlayandır."[604]

İbn Atiyye, bazı âlimlerin şöyle dediklerini nakletmektedir: Bu sûre beş âyettir ve bu âyetler kendisinin nazarı değmesinden korkulan kişiye insanların söylemeleri istenen "Beş, senin nazarının üzerine olsun" sözünde kastedilen beştir.

603 Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu'l-Hamâset*, I, 153.
604 *Mevsûâtü'ş-Şi'ri'l-İslâmî*, s. 120.

Eğer "Niçin bu sûrede bazı zamanlara tahsis edildiği anlaşılacak şekilde 'إذا/*izâ*' edatı kullanılarak ***'karanlığı çöktüğü zaman'*** ve ***'haset ettiği zaman'*** denilmektedir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa, şu şekilde cevap veririz: Haset eden kişinin kötülüğü ve onun zararı ancak haset ettiği zaman gerçekleşir. İşte o zaman sözüyle, davranışlarıyla veya nazar etmek sûretiyle zarar verir. Zira hasetçilerin nazarı öldürücüdür. Haset duygusu geçtiği zaman ise o hasedinin sebep olduğu kötü davranışlarda bulunmaz ve şerrinin gerçekleşme ihtimali zayıflar. Bunun için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Üç şey vardır ki hiç kimse onlardan tamamen kurtulamaz: Haset, zan ve uğursuzluk."***[605] Kişinin hasetten kurtulması kin tutmamasıdır, zandan kurtulması bu zanna göre davranmamasıdır ve uğursuzluktan kurtulması da o işten geri dönmemesidir.[606] Bunun için âyette özellikle ***"haset ettiği zaman"*** kaydı konulmuştur. Geceleyin korkulan şeylerde de durum aynıdır. Gecenin kötülükleri de karanlık çöktüğü zaman gerçekleşir. Bunun için âyette ***"karanlığı çöktüğü zaman"*** denilmektedir.

Eğer ***"Yarattığı şeylerin şerrinden"*** ifadesi genel olduğu için sûrenin devamında zikredilen şeyler de bunun içerisine dahil olmaktadır. Öyleyse niçin sonrasında onları ayrıca zikretmiştir?" şeklinde bir soru yöneltilecek olursa şu şekilde cevap veririz: Bu üslup, genel olarak ifade edildikten sonra önemli olanların ayrıca tekrar vurgulanması için kullanılmaktadır. Bu sûrede de önce genel bir ifade kullanıldıktan sonra Yahudilerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sihir yapmış olmaları ve ona karşı aşırı kıskançlıkları sebebiyle bu hususlar ayrıca tekrar vurgulanmıştır.

---

605 *Kenzu'l-Ummâl*, no: 2208.
606 Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, no: 1173.

سُورَةُ النَّاسِ

114. NÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ {١} مَلِكِ النَّاسِۙ {٢} اِلٰهِ النَّاسِۙ
{٣} مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ {٤} اَلَّذ۪ي يُوَسْوِسُ
فِي صُدُورِ النَّاسِۙ {٥} مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ {٦}

1-6. De ki: İnsanların göğüslerine vesvese sokan, pusuya çekilen cin ve insanın şerrinden insanların Rabbine, insanların Melikine, insanların İlâhına sığınırım!

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ/***İnsanların Rabbine sığınırım!:*** Eğer "Niçin Allah her şeyin rabbi olduğu hâlde burada özellikle insanların Rabbi olduğu zikredilmiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Burada, insanların kalplerine verilen vesvesenin şerrinden Allah'a sığınmaktan bahsedilmektedir. Bundan dolayı bu konuda Allah'a sığınanlar insanlar olduğu için başkaları değil de özellikle insanlar zikredilmiştir.

مَلِكِ النَّاسِ اِلٰهِ النَّاسِ/***İnsanların Melikine, insanların İlâhına:*** Bu ifade atfı beyandır. Eğer "Niçin burada Allah kendini önce Rab sonra Melik sonra da İlâh olarak tanımlamıştır?" diye bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Bu sıralama rütbe olarak aşağıdan yukarıya doğru

yapılmıştır. Zira Rab kelimesi "فلان رب الدار/Falanca ev sahibidir" ve benzeri cümlelerde olduğu gibi insanlardan pek çoğu için de kullanılmaktadır. Bu kelimenin başka varlıklarla da ortak kullanılması sebebiyle bununla başlamıştır. "Melik" kelimesine gelince; bu sadece bir toplumda sadece bir kişi için kullanılır, o da o toplumun kralıdır. Bu kişinin o toplumdaki diğer insanlardan üstün olduğunda şüphe yoktur. Bunun için Rab kelimesinden sonra gelmiştir. "İlâh" kelimesi ise "melik" kelimesinden daha üstündür. Bundan dolayı krallar kendilerinin ilâh olduklarını iddia etmezler. Zira İlâh, tektir ve O'nun bir ortağı ve benzeri yoktur. Bunun için en son bu kelimeyi kullanmıştır.

"Niçin her tamlamada ***'insanların'*** kelimesini de açıkça zikretmiştir. İlk âyette ***'İnsanların Rabbi'*** şeklinde geçtiği için diğerlerinde sadece zamir olarak belirtemez miydi?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: İlk âyetten sonra gelen ifadeler atfı beyan olduğu için burada zamir yerine ismin açıkça zikredilmesi daha güzel olmaktadır. Ayrıca bu kelimenin tekrar edilmesi ona verilen önemi göstermektedir. Nitekim şairin şu şiirinde olduğu gibi:

لَا أَرَى الْمَوْتَ يَسْبِقُ الْمَوْتَ شَيْءٌ نَغَّصَ الْمَوْتُ ذَا الْغِنَى وَالْفَقِيرَا

"Ölümü, hiçbir şeyin ölümü geçtiğini görmüyorum.
Ölüm, zenginleri de fakirleri de üzüyor."[607]

الْوَسْوَاسِ/***Vesvese sokan:*** Bu kelime "الوسوسة/vesvese" kökünden türemiştir ve "gizli söz" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin "vesvese veren" anlamında ismi fâil olarak anlaşılması da mümkündür. İbn Atiyye'nin "الْوَسْوَاسِ/***el-vesvâs***" kelimesinin şeytanın isimlerinden olduğunu söyleyen yorumunda bu anlam daha belirgin olmaktadır. Bu kelimenin tıpkı "adl" ve "savm" kelimeleri gibi bir özelliğin aşırılığını belirtmek için ismi fâil yerine kullanılan sıfat olması veya "vesvese sahibi" takdirinde muzafı hazfedilmiş bir tamlama olması da muhtemeldir. Zemahşerî'ye göre bu kelime "الْوِسْوَاسِ/el-visvâs" şeklinde okunan masdardır.

607 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 99.

الْخَنَّاسِ/***Pusuya çekilen:*** Bu kelime "devamlı dönen, döneklik yapan" anlamına gelmektedir. Bu özellik şeytan için geçerlidir. Zira şeytan bir kula vesvese verir ve kul da Allah'ı hatırlayıp şeytandan Allah'a sığındığı zaman hemen ondan uzaklaşır sonra kul gaflete dalınca tekrar ona vesvese vermeye döner. Böylece şeytan, kuldan uzaklaşarak ve sonra tekrar ona vesvese vermek için geri dönerek devamlı dönüp durmaktadır.

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ/***İnsanların göğüslerine vesvese sokan:*** Şeytanın insanların kalplerine vesvese sokması çok farklı şekillerde olmaktadır. Bunlardan bazıları, imanı bozmak ve itikatta şüpheye düşürmektir. Eğer şeytan bunları yapamazsa, bu sefer insana günahlar işlemesini emreder. Bunu da yapamazsa onu ibadetleri yapmaktan uzaklaştırır. Bunu da yapamazsa kulun ibadetlerini geçersiz kılmak için ona gösteriş duygusunu sokar. Kul bundan da kurtulursa bu sefer kendi amelini çok görmek sûretiyle ucba (kibre) düşürmeye çalışır. Bunları yaparken kulun kalbinde haset, kin ve öfke ateşi yakar ki bu sayede insanı en kötü davranışları yapmaya ve en çirkin hâllere sevk eder.

Vesveseden kurtulma yolları üçtür.

Birincisi: Allah'ı zikretmeyi çoğaltmak.

İkincisi: Şeytandan Allah'ı sığınmayı çok yapmak. Bunu yapmanın en etkili yolu da bu sûreyi okumaktır.

Üçüncüsü: Şeytanın isyanına karşı durmak ve bunda azimli olmak.

Eğer "Niçin bu âyette 'insanların kalplerine' değil de ***'insanların göğüslerine'*** denilmiştir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu şekilde kalpte vesvesenin olamayacağına işaret edilmektedir. Zira bu durum kalpte değil kalbin etrafındaki göğüste olan bir durumdur.

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ/***Cin ve insandan:*** Bu ifade vesvesenin türünü açıklamaktadır. Çünkü vesvese cinden ve insandan olur. İnsan türünden vesvese veren ile hileler ve çirkin sözlerle vesvese veren kişinin kastedilmiş

olması muhtemeldir. ***"İnsan ve cin şeytanlarından"***[608] âyetinde de bu tür kişilerden bahsedilmektedir. Burada insana kötülük yapmayı emreden nefsin de kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü nefis kötülüğü emretmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Bir görüşe göre, buradaki **"insanlar"** kelimesi, "الْوَسْوَاسِ/**vesvese sokan"** kelimesi üzerine atfedilmiştir. Buna göre mana "Cinlerden vesvese sokanların şerrinden ve insanların şerrinden Allah'a sığınırım" şeklinde anlaşılır. Bu yoruma göre, insanlar vesvese verenlerden olmamaktadır. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

Eğer "Niçin Kur'ân bu Muavvizeteyn sûreleriyle sona ermektedir ve bunun hikmeti nedir?" diye bir soru sorulacak olursa buna üç şekilde cevap veririz:

Birincisi: Üstadımız Ebû Ca'fer b. ez-Zübeyr şeyle demiştir: Çünkü Kur'ân Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimetidir ve nimetler de başkalarının haset etmelerine sebep olur. Bu sebeple Kur'ân, haset ateşini söndürecek olan Allah'a sığınma anlamı taşıyan bu sûrelerle sona ermektedir.

İkincisi: Benim anladığım kadarıyla Kur'ân'ın bu iki sûre ile bitmesi Allah Resûlü'nün bu iki sûre hakkında ***"Bana öyle âyetler indirildi ki onların benzerini asla görmedim"*** buyurması sebebiyledir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Fâtiha sûresi hakkında da ***"Ne Tevrat'ta ne İncil'de ne de Furkân'da bunun gibi bir sûre inmiştir"***[609] buyurmuştur. Böylece Kur'ân, başlangıcı ve sonunun güzel olması amacıyla bir benzeri inmemiş olan bir sûre ile başlamakta ve yine bir benzeri görülmemiş iki sûre ile sona ermektedir. Nitekim hutbeleri, risaleleri, kasideleri ve diğer eserleri düşündüğünde onların başlangıç ve bitiş bölümlerinin güzelliğine bakıldığını görmüyor musun?

Üçüncüsü: Yine benim anladığım kadarıyla Kur'ân okuyacak olan kişiye kıraate kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınarak başlaması emredildiği için Kur'ân'ın bitişi de Muavvizeteyn sûreleri ile olmuştur.

---

608 En'âm 6/112.
609 Bu hadisin tahrici daha önce geçmişti.

Böylelikle Kur'ân okumanın başında ve Kur'ân okumayı bitirirken Allah'a sığınılmış olmakta ve Allah'a sığınma hem başlangıç hem de son bölümü kapsamaktadır. Bu sayede Kur'ân okuyan kişi okuyuşunun başında ve sonunda kendisine sığınmış olduğu Allah'ın muhafazasında olmaktadır.

Başarı, kendisinden başka Rab olmayan Allah iledir.

***

et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl kitabı Allah'ın yardımı ve tevfikiyle tamamlanmış oldu. Layık olduğu şekilde Hamd O'nadır. Hayrın tamamı O'nun elindedir. Kul için ancak O'nun ihsanı, desteği, rahmeti ve fazlı vardır. Ben de O'ndan Yüce Kur'ân'ın hürmetine bana fazlıyla bu kitabı yazmada yardım ettiği gibi bu kitabı hesapsız ve cezasız olarak cennetine girmemi ve değerli seçilmiş elçisi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in (salavatların en faziletlisi ve selamların en temizi onun üzerine olsun) şefaatine nail olmayı gerektirecek bir araç kılmasını istiyorum.

Bu kitabın yazımı yedi yüz otuz dokuz yılının Rebîu's-Sânî ayının on birinde Pazartesi günü tamamlanmıştır.

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'adır.